UNIVERSITATEA DE STAT DIN MOLDOVA

INSTITUTUL DE ISTORIE

Cu titlu de manuscris

CZU: 94:392.5(498+478)″16/18″(043)

FELEA ALINA

INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE ÎN ȚARA MOLDOVEI (SEC. AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA)

SPECIALITATEA: 611.02 – ISTORIA ROMÂNILOR (PE PERIOADE)

Teza de doctor habilitat în istorie

Consultant ştiinţific: _____Dragnev Demir,

doctor habilitat în istorie, profesor universitar,
membru corespondent al AȘM

Autor:_____Felea Alina,

doctor în istorie, conferențiar cercetător

CHIŞINĂU, 2023

© Felea Alina

CUPRINS

ADNOTĂRI (în limbile română, rusă, engleză).....5
LISTA ABREVIERILOR.....8
INTRODUCERE.....9
1. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI ÎN SURSELE ISTORICE.....19
1.1.Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din perspectivă istoriografică 19
1.2.Izvoarele istorice ale cercetării 38
1.3. Concluzii la capitolul 1 52
2. INSTITUȚII ȘI OBICEIURI PRENUPȚIALE ALE ROMÂNILOR ORTODOCȘI DIN TARA MOLDOVEI: **PEȚITUL ȘI LOGODNA .** 55
2.1. Actanții principali ai etapei prenupțiale.....57
2.1.1. Bărbații celibatari.....57
2.1.2. Tinerele necăsătorite.....63
2.2. Peținul, logodna și constituirea rudeniei fictive.....67
2.2.1. Peținul 67
2.2.2. Logodna. Stabilirea relației de rudenie fictivă.....71
2.2.3. Izvodul de zestre - condiție indispensabilă a înțelegerii de căsătorie.....93
2.3. Concluzii la capitolul 2 109
3. ÎNCHEIEREA CĂSĂTORIEI LA ROMÂNII ORTODOCȘI DIN ȚARA MOLDOVEI: CONDIȚII, LEGISLATIE ȘI REALITĂȚI 112
3.1. Procedura de cercetare: prevederi canonico-legislative și realitate cotidiană.....114
3.2. Legitimarea alianței matrimoniale în Țara Moldovei – Sfânta Taină a Nunții 124
3.2.1. Cununarea mirilor 127
3.2.2. Legitimitatea mariajului în surse…….. 141
3.2.3. Ospățul de nuntă – tradiții și realitate.....145
3.3. Căsătoriile mixte în Țara Moldovei: particularități și cotidian ….....157
3.3.1. Căsătoriie interconfesionale 158
3.3. 2. Căsătoriile mixte intersociale și interetnice.....173
3.3.2. 1. Căsătoriile românilor cu ţiganii 173
3.3.2.2. Căsătoria moldovencelor cu militarii și șerbii ruși.....180
3.4. Concluzii la capitolul 3.....185

4. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE ÎN ȚARA MOLDOVEI 190
4. 1. Statutul de persoană căsătorită în sursele din Țara Moldovei ……192
4.1.1Statutul de femeie căsătorită……192
4.1.2. Statutul de bărbat căsătorit…… 198
4.2. Rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor……..……200
4.2.1. Rudenia spirituală din nășia de Botez ……202
4.2.2.Instituția căsătoriei și rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor de Cununie.....216
4.3. Interdicții de căsătorie în cazul rudeniei ……..……228
4.4. Concluzii la capitolul 4.....244
5. ÎNCETAREA CĂSĂTORIEI ȘI RECĂSĂTORIA ÎN ȚARA MOLDOVEI: PREVEDERI CANONICO-LEGISLATIVE, MENTALITĂȚI ȘI COTIDIAN…….……..…246
5.1. Încetarea căsătoriei în urma decesului soțului/soției……..247
5.2. Divorțul în Țara Moldovei.....255
5.2.1. Prevederi canonico-legislative privind motivele divorțului și procesul de divorț.....256
5.2.2. Adulterul și încetarea căsătoriei 265
5.2.3. Incapacitatea unuia dintre soţi la viaţă conjugală.....276
5.2.4. Beția și bătaia: probleme în familie și disoluția cuplului.....281
5.2.5. Alte motive de divorț.....285
5.3.Recăsătorirea: căsătorii nepravilnice și nelegiuite 290
5.3.1. Cea de-a doua și a treia căsătorii– între permisiune condiționată și realitate.....290
5.3.2. Cea de-a patra căsătorie – mariaj interzis ……306
5.4. Concluzii la capitolul 5.....312
CONCLUZII GENERALE ȘI RECOMANDĂRI.....316
BIBLIOGRAFIE 324
ANEXE…….355
DECLARAȚIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII 380
CV-ul AUTORULUI……..381

ADNOTARE

Autor: Felea Alina
Tema: Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea). Teză de doctor habilitat în istorie, Chișinău, 2023.
Domeniul de studiu: specialitatea 611.02 – Istoria Românilor (pe perioade).
Cuvinte-cheie: Instituția căsătoriei, mariaj, relații de rudenie, rudenie fictivă, rudenie sufletească, rudenie prin alianță, drept canonic, pețit, logodnă, Sfânta Taină a Nunți, cununie, holtei, fată mare, soț, soție, nănaș/ă, fini, peci, izvod de zestre, ospăț de nuntă, divorț, recăsătorire, căsătoria repetată, căsătorii mixte, carte de dispărțanie.
Structura tezei: lista abrevierilor, introducere, cinci capitole a câte 3-4 subcapitole, concluzii generale şi recomandări, bibliografie cu 559 titluri, 323 pagini (până la bibliografie), 2 anexe, declaraţia privind asumarea răspunderii şi CV-ul autorului.
Scopul tezei: analiza complexă, interdisciplinară a instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Ţara Moldovei (ca produs al acestei instituții) în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea, cu componentele sale legislativ-canonice, cu etapele sale caracteristice, dar și ca fenomen social.
Obiectivele tezei: reflectă analiza istoriografiei și cercetarea surselor; oferirea unei viziuni ample asupra instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie prin evidențierea elementelor caracteristice ale unei instituții sociale, efectele acesteia, stabilirea gradului de rudenie, prezentarea situaţiei reale; cercetarea atitudinii Bisericii, elitei sau a comunității față de căsătoria legitimă și nelegitimă; determinarea interdicțiilor și aplicabilitatea acestora; analiza implicării membrilor societății în constituirea unei alianțe matrimoniale; elucidarea relației de rudenie sufletească; analiza cazurilor de încheire a celei de-a doua, a treia și a patra căsnicie, a mariajelor cu rudele, a celor mixte și efectele încheierii lor; elucidarea condițiilor de disoluție a căsătoriei; evidențierea motivațiilor pentru divorț și realitatea cotidiană; identificarea termenilor.
Noutatea şi originalitatea ştiinţifică: este o primă cercetare interdisciplinară care prezintă instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în special la românii ortodocși, cu excepția cazurilor căsătoriilor mixte, ca parte a spațiului românesc și a lumii ortodoxe – cu etapele caracteristice: de la etapele prenupțiale până la disoluția căsătoriei, evidențiind tipul de rudenie stabilit etc., reflectându-se și probleme controversate.
Rezultatele obţinute: pentru prima dată în cercetarea istorică este realizată o cercetare interdisciplinară a instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Rezultatele științifice obținute reprezintă un aport considerabil la investigarea unor aspecte importante ce țin de funcționarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în cadrul societăţii premoderne cu evidențierea aspectelor modernizatoare.
Semnificaţia teoretică: s-a elaborat cadrul conceptual asupra evoluției instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea -începutul sec. al XIX-lea în baza unei metodologii complexe cu rezultate teoretice importante, care au determinat crearea unei noi direcţii ştiinţifice – cea a fenomenului căsătoriei. Concluziile formulate în teză completează cu date noi, inedite, cunoştinţele existente asupra problemei cercetate și pot servi drept bază teoretică în cercetarea fenomenului căsătoriei și relațiilor de rudenie în alte perioade istorice.
Valoarea aplicativă. cercetarea poate fi utilizată pentru elaborarea cursurilor universitare și a manualelor pentru facultăţile de istorie, drept, teologie, sociologie. În același timp, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare în studierea aspectelor evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în perioadele premergătoare și următoare în aspect comparativ .
Implementarea rezultatelor ştiinţifice: rezultatele teoretice și practice au fost aprobate prin publicarea a 2 monografii, 1 lucrare colectivă, 1 culegere de documente (în coautorat), şi 45 de studii, articole ştiinţifice și teze care au fost publicate în Republica Moldova și peste hotare, în comunicări, inclusiv plenare, prezentate la circa 30 de conferinţe naţionale şi internaţionale.

АННОТАЦИЯ

Автор: Феля Алина
Тема: Институт брака и родственные отношения в Молдавском княжестве (XVII в. – начало XIX в.). Диссертация на соискание ученой степени доктора хабилитат истории, Кишинев, 2023.
Область научного исследования: специальность 611.02 – История румын (по периодам).
Ключевые слова: институт брака, родство, фиктивное родство, духовное родство, брачное родство, каноническое право, сватовство, помолвка, Святое Таинство Брака, венчание, холостяк, незамужняя девушка, муж, жена, приданое, свадебное застолье, восприемники, крёстный сын, крёстная дочь, развод, повторный брак, смешанные браки.
Структура диссертации: список сокращений, введение, пять глав, по 3-4 подглавы в каждой, общие выводы и рекомендации, библиография из 559 наименования, 323 страниц (до библиографии), 2 приложения, декларация об ответственности и резюме автора.
Цель диссертации: комплексный междисциплинарный анализ института брака и родственных отношений в Молдавском княжестве в XVII – начале XIX в. применительно только к румынским православным, с его законодательно-каноническими составляющими, с характерными для него этапами, а также рассмотрение его как общественного явления. **Задачи диссертации** отражают анализ историографии и исследование источников; обеспечение широкого представления об институте брачно-родственных отношений путем выделения характерных элементов социального института и его воздействий, установления степени родства, представления конкретных ситуаций; исследование отношения церкви, элиты или общества к законным и незаконным бракам; определение запретов и их применимости; анализ участия членов общества в составлении брачного союза; освещение отношений при духовном родстве; анализ случаев заключения второго, третьего и четвертого брака, браков с родственниками, смешанных браков и последствий их заключения; прояснение условий расторжения брака; выявление мотивов развода и повседневной реальности; определение терминов.
Научная новизна и оригинальность. Это первое междисциплинарное исследование, которое представляет институт брака и родственные отношения в среде румынских православных в XVII – начале XIX в. в Молдавии как части румынского пространства и православного мира – с характерными этапами: от добрачных стадий до расторжения брака, с выделением установившегося типа родства и т. д., а также отражением спорных вопросов. **Полученные результаты:** впервые в историческом исследовании проводится междисциплинарное изучение института брака и родственных отношений. Полученные научные результаты представляют собой значительный вклад в исследование некоторых важных аспектов истории института брака и родственных отношений в Молдавском княжестве в рассматриваемый период, которые относятся к функционированию института в обществе эпохи премодерна с выделением модернизационных аспектов. **Теоретическая значимость:** разработаны концептуальные основы эволюции института брака и родственных отношений в Молдавском княжестве в указанный период на основе сложной методологии с важными теоретическими результатами, что привело к созданию нового научного направления, связанного с изучением феномена брака. Выводы, сформулированные в диссертации, дополняют новые, уникальные данные, имеющиеся знания по рассматриваемой проблеме и могут служить теоретической базой при исследовании феномена брака и родства в другие исторические периоды.
Прикладное значение работы: сследование может быть использовано при разработке вузовских курсов и учебников для факультетов истории, права, богословия, социологии. Его положения могут служить отправной точкой в изучении аспектов эволюции института брака и родства в предшествующий и последующий периоды в сравнительном аспекте. **Внедрение научных результатов.** Теоретические и практические результаты подтверждены публикацией 2 монографий, 1 коллективной работы, 1 сборника документов (в соавторстве), 45 научных статей и тезисов, опубликованных в Республике Молдова и за рубежом, а также докладами, в том числе пленарными, представленными на около 30 национальных и международных конференциях.

ANNOTATION

Author: Alina Felea

Subject: The institution of marriage and kinship relations in the Pricipality of Moldova (the 17th century - beginning of the 19th century). Habilitation thesis in history, Chisinau, 2022. **Field of study:** specialty 611.02 - History of Romanians (by periods). **Keywords:** institution of marriage, kinship, fictitious kinship, canon law, Holy Sacrament of Marriage, wedding, engagement, celibate, unmarried girl, husband, wife, dowry, wedding party, godfather, godmother, goddaughter, godson, divorce, remarriage, repeated marriage, mixed marriages, separation document, divorce.

Thesis structure: list of abbreviations, introduction, five chapters, 3-4 subchapters each, general conclusions and recommendations, bibliography with 559 titles, 323 pages (up to bibliography), 2 appendix, statement on assumption of responsibility and author's CV.

The aim of the thesis: the complex, interdisciplinary analysis of the institution of marriage and kinship relations in the Pricipality of Moldova in the 17th century - the beginning of the 19th century, with reference only to the marriage of the Romanian Orthodox, with its legislative-canonical components, with its characteristic stages, but also as a social phenomenon.**The objectives of the thesis** reflect the analysis of historiography and the research of sources; providing a broad view of the institution of marriage and kinship relations by highlighting the characteristic elements of a social institution, its effects, establishing the degree of kinship, presenting the real situation; researching the attitude of the Church, the elite or the community towards legitimate and illegitimate marriage; determination of prohibitions and their applicability; the analysis of the involvement of the members of the society in the constitution of a matrimonial alliance; elucidation of the relationship of soul kinship; the analysis of the cases of concluding the second, third and fourth marriage, of the marriages with the relatives, of the mixed ones and the effects of their conclusion; elucidating the conditions for the dissolution of the marriage; highlighting the motivations for divorce and the daily reality; identifying the terms.

Scientific novelty and originality. It is a first interdisciplinary research, which presents the institution of marriage and kinship relations with the Romanian Orthodox in Moldavia in the 17th century - beginning of the 19th century, as part of the Romanian space and the Orthodox world - with the characteristic stages: from the prenuptial stages to the dissolution of the marriage, highlighting the established type of kinship, etc., also reflecting controversial issues. **The results obtained**: for the first time in the historical research, an interdisciplinary research of the institution of marriage and kinship relations is carried out. The obtained scientific results represent a considerable contribution to the investigation of some important aspects of the history of the institution of marriage and kinship relations in the Pricipality of Moldova in the 17th century - beginning of the 19th century related to the functioning of the institution within the pre-modern society, with the highlighting of the modernizing aspects.

Theoretical significance. The conceptual framework on the institution of marriage and kinship relations in Moldova in the 17th century - beginning of the 19th century based on a complex methodology with important theoretical results was elaborated, which led to the creation of a new scientific direction - that of the phenomenon of marriage. The conclusions formulated in the thesis complete with new, unique data, the existing knowledge on the researched problem and can serve as a theoretical basis in the research of the phenomenon of marriage and kinship in other historical periods.

Application value. The research can be used to develop university courses and textbooks for the faculties of history, law, theology, sociology. At the same time, the results of the research can serve as a starting point in studying the aspects of the evolution of the institution of marriage and kinship in the preceding and following periods, in a comparative aspect.**Implementation of scientific results.** The theoretical and practical results were approved 2 monographs, 1 collective paper, 1 collection of documents (co-authored), and 45 studies, scientific articles and theses, which were published in the Republic of Moldova and abroad, in papers, including plenary, presented at about 30 national and international conferences.

LISTA ABREVIERILOR

AIIAX – Anuarul Institutului de Istorie "A. D. Xenopol"

ANRM- Arhiva Națională a Republicii Moldova

BOR – Biserica Ortodoxă Română

Condica, II - *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Vol. II

Condica, III - *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Vol. III

CR - *Carte românească de învățătură*, 1646.

CSȚR - *Călători Străini despre Ţările Române*

d. - dosar

DIR A. - *Documente privind Istoria României*. A. Moldova

DRH A. - *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*

F. - Fondul

f. - fila

gl. - glava

Hexabiblul lui Harmenopolos - *Manualul legilor sau aşa-numite CELE ŞASE CĂRŢI ale lui Constantin Harmenopolos*

ÎL - *Îndreptarea legii* (1652)

inv. - inventar

MEF - *Moldova în epoca feudalismului*

MMS – Mitropolia Moldovei și a Sucevei

p. - pagina

Sămile, I - *Sămile Visteriei Țării Moldovei. Vol.I.*

Sămile, II - *Sămile Visteriei Țării Moldovei. Vol.II*

ST - *Studii Teologice*

Studii ...- *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*

Syntagma - *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах*

v. - verso

vol. - volumul

INTRODUCERE

Actualitatea şi importanţa temei abordate. Timp de secole, unul dintre pilonii societății românești, dar și a celei europene, a fost instituția căsătoriei, cu relațiile de rudenie ce au reieșit din ea, care a stat la baza constituirii familiei. În societatea traditionala a Țării Moldovei din perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în cea din Țara Românească, dar și din întreg spațiul ortodox, procesul de funcționare a instituției căsătoriei a fost determinat de dreptul matrimonial ortodox, de regulatori sociali (valori, norme, credințe, sancțiuni), cunoașterea cărora ar determina populația în condițiile societății contemporane să reflecteze atât asupra momentului încheierii alianței matrimoniale, apreciind posibilitățile liberei alegeri a partenerului, cât și asupra dreptului de a divorța. În ultimile decenii, societatea din Republica Moldova, de exemplu, se confruntă cu un regres evident în ceea ce privește instituția căsătoriei, statisticile demografice arată că scade numărul căsătoriilor şi creşte numărul divorţurilor, astfel, doar în perioada 2016 −2020 numărul căsătoriilor înregistrate s-au micșorat cu 34,2% de la 17590 la 11568. Cei mai dramatici indicatori au fost semnalați de Biroul Național de Statistică în anul 2020, când căsătoriile au scăzut față de anul 2019 cu 25,3%. Fenomenul este explicat prin mai mulți factori: plecarea tinerilor din țară, amânarea căsătoriei pentru o vârstă mai târzie, tinerii căutând să se realizeze profesional, dar și orientându-se spre alte forme de conviețuire decât cele tradiționale lumii creștine, inclusiv concubinajul. În același timp, după obținerea independnței Republicii Moldova în 1991, pe fundalul crizei economico-sociale s-au înregistrat numeroase cazuri de divorțuri și destrămări ale familiei, nu numai ale persoanelor tinere, dar și în familii cu o durată mare a mariajului, explicat prin probleme de diferită natură: de la cele financiare la cele psihologice, marcat însă de fenomenul emigrării unuia dintre soți. Totodată, deși se mai păstrează unele tradiții și ritualuri creștine în încheierea căsătoriei și în stabilirea relațiilor de rudenie prin căsătorie, stabilite încă în sec. al XVII-lea, dar și anterior, inclusiv cele de la oficierea Sfintei Taine a Nunții, precum jurământul mirilor, prezența nașilor, Dansul lui Isaia etc., totuși rolul și valoarea acestor rituri, obiceiuri, tradiții și a relațiilor de rudenie constituite nu sunt pe deplin conștientizate de către cetățeni, fiind înregistrată și o criză a valorilor, fapt demonstrat și de numărul mare de divorțuri. Cercetarea evoluției instituției căsătoriei în timp, analiza prevederilor privind încheierea mariajului, atitudinii membrilor comunității față de această instituție socială, a implicării statului în menținerea valorilor creștine și a familiei, sublinierea rolului Bisericii în societate, modalitățile de rezolvare a anumitor situații cotidiene în societate, reglementările canonice privind divorțurile ar putea oferi modele de comportament viabile și astăzi. Actualitatea temei este determinată și de faptul că problema evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, de rând

cu cele ce țin de viața cotidiană și mentalități, a fost ignorată mult timp, prioritate acordându-se cercetărilor socioeconomice și politice.

Importanța cercetării temei rezultă și din însemnătatea căsătoriei a doi indivizi pentru o societate tradițională, atât în prezent, cât și mai ales pentru cea a Țării Moldovei din perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în special: 1) În urma căsătoriei se constituia *familia conjugală,* se oficializau relațiile dintre soț și soție. Prin Sfânta Taină a Nunții căsătoria era sancționată de Biserică Ortodoxă, fiind recunoscută de stat și de societate. 2) Căsnicia a stat și la baza relațiilor de rudenie, devenind una din formele de sociabilitate cele mai răspândite, ce contribuie la înțelegerea modului de evoluție și funcționare a comunității tradiționale românești din Țara Moldovei. a) Prin alianţă matrimonială se întemeia o unitate a societății din care rezultau urmași, creându-se astfel o rețea de rude din legături de sânge[1]. b) În urma încheierii alianței matrimoniale se crea și *rudenia prin alianţă*, cunoscută în Țara Moldovei drept rudenie de cuscrie. c) Reieșind din anumite principii religioase, căsătoria punea începutul și a unei forme spirituale a rudeniei, numită în Țara Moldovei rudenie sufletească, întrucât îşi are sorgintea în cele Două Sfinte Taine ale Bisericii: Sfântul Botez și Sfânta Taină a Nunții. 3) Instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea îndeplinea în societate funcțiile de control social, reglementând relațiile sociale intercomunitare, ceea ce permitea societății să impună condiții normative, a căror încălcare erau dăunătoare comunității, reieșind din normele și valorile morale acceptate. Încălcarea prevederilor canonice erau calificate drept crimă contra familiei și moralei, cei vinovați fiind sancționați atât de Biserică și stat, cât și de comunitate. 4) Terminologia specifică instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea s-a menținut nu doar pe întreaga perioadă cercetată, dar și până în prezent, fiind o dovadă a continuității tradițiilor românești și a celor creștin-ortodoxe. 5) Statul și Biserica au acționat împreună pentru respectarea valorilor creștin-ortodoxe, comunitatea fiind adeptul lor, urmărind și respectarea tradițiilor românești caracteristice căsătoriei.

Încadrarea temei în preocupările istoriografice internaţionale, naţionale şi zonale. Istoriografia universală a abordat pe larg tematica instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în diferite perioade istorice, sub diverse aspecte, în diverse domenii conexe istoriei, elaborând un șir de lucrări care au stat la baza formării conceptelor, teoriilor de dezvoltare și funcționare a instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, au stabilit lexicul specific. În special, în acest sens s-a remarcat Școala Analelor, care a investigat subiectele istorice prin prisma factorului uman, a celor mici, a

[1] Problema a fost reflectată în: Szekely, Maria Magdalena. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117; Voinea, M. *Sociologia familiei*. Bucuresti, 1993.

evenimentelor cotidiene, a bucuriilor mărunte ale vieții și a mentalităților[2]. Cercetările și concluziile teoretice formulate în istoriografia universală servesc drept bază metodologică în elaborarea tezei date.

În spațiul românesc, instituția căsătoriei și relațiile de rudenie și-au găsit reflecție parțială într-o serie de lucrări valoroase din diferite perioade, cercetări care se referă la istoria familiei din spațiul românesc în general, în lucrări dedicate istoriei dreptului familiei sau istoriei bisericii și în studii speciale. În cercetarea problematicii enunțate, putem evidenția câteva etape în istoriografia națională, fiecare caracterizându-se printr-un anumit nivel ştiinţific de investigaţie. Cercetări referitoare la tematica studiată au fost publicate începând cu mijlocul secolului al XIX-lea, o atenție deosebită acordându-se tradițiilor și obiceiurilor românești sau cercetărilor genealogice. În perioada interbelică, în problematica cercetării căsătoriei a continuat tradiția cercetărilor genealogice, dar accent s-a pus pe cercetări sociologice, iar în perioada postbelică, pe lângă abordările tradiționale, istoriografia națională a fost influențată de Școala Analelor și s-a dezvoltat direcția cercetării istoriei vieții cotidiene și a mentalităților. Totodată, în această perioadă apar sinteze generale de istorie a românilor și a istoriei dreptului românesc, în care, tangențial sau cu accent pe anumite puncte de bază, sunt analizate aspecte din istoria instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din întreg spațiul românesc, inclusiv și din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, însă, în mare parte, expuse de pe pozițiile istoriografiei marxiste. După 1990, în istoriografia românească apar tematici noi, bazate pe studierea microistoriei – a relațiilor de familie, a relațiilor interpersonale, a vieții cotidiene, a mentalităților etc., în această cheie fiind prezentată și instituția căsătoriei și relațiile de rudenie. Este perioada când se impun o serie de cercetări bazate pe studii interdisciplinare, utilizând metodologia Școlii Analelor, dar și noi metode de investigație. Totodată, se evidențiază trei școli istoriografice (de la Cluj, de la București și de la Iași). Sunt publicate numeroase lucrări care fie că se referă direct la tematica instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, sau tangențial abordează problema, dar în mare măsură cu referire la istoria Transilvaniei și a Țării Românești, unde putem evidenția lucrări temeinic fundamentate, pe când cele cu referire la Țara Moldovei sunt reduse la nivel de studii și articole pe o anumită tematică. Școala istoriografică de la Chișinău s-a încadrat în tendințele evoluției istoriografiei românești, tratând subiectul instituției căsătoriei și disoluția acesteia prin prisma factorului feminin sau a fenomenului căsătoriilor mixte. Instituția căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea, abordată de autoarea tezei în diverse studii, inclusiv

[2] Duby, G. *Le chevalier, la femme et le prêtre. Le mariage dans la France féudale*. Hachette. Paris: „Pluriel", 1981; Flandrin, J.L. *Failles, parenté, maison, sexualité dans l'ancienne société*. Paris: Revue du Nord, 1984; Collomp, A. Ménage et famille. Etudes comparatives sur la dimension et la structure du groupe domestique. In: *Annales E.S.C.*, 29e annèe, no. 3, 1974, p. 777-786.

monografii, se înscrie în direcțiile de cercetare ale istoriografiei naționale și a celei internaționale. Includerea în circuitul științific a surselor noi și a rezultatelor noi ale cercetării completează și nuanțează atât cunoașterea științifică, cât și înțelegerea esenței instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei ca parte a procesului complex de funcționare a societății.

Motivația alegerii subiectului. Interesul pentru viața cotidiană și mentalitatea populației Țării Moldovei, lipsa unei lucrări ce ar reflecta evoluția instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie la românii ortodocși din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în contextul situației actuale a crizei familiei și a crizei valorilor nu doar în Republica Moldova, dar și la nivel european, și opțiunea autoarei tezei pentru protejarea valorilor creștin-ortodoxe au motivat alegerea subiectului, și nu doar pentru a acoperi un gol existent în istoriografie, dar și pentru a prezenta o lucrare concret istorică în care se va evidenția un model de acțiune în comun a Bisericii Ortodoxe, a statului, a familiei și a comunității în problemele încheierii unui mariaj: de la respectarea condițiilor și etapelor până la etapa dispariția căsătoriei prin moartea unuia dintre soți sau prin divorț, subliniindu-se și în universul mental al oamenilor din perioada cercetată.

Scopul și obiectivele cercetării. ***Scopul cercetării*** este analiza complexă, interdisciplinară a evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Ţara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea, relații stabilite prin căsătorie (ca produs al acestei instituții) și care nu se referă la alte raporturi de rudenie, cu componentele sale legislativ-canonice, cu etapele sale caracteristice, dar și ca fenomen social, în care să fie evidențiate particularitățile specifice ale instituției căsătoriei și ale relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în perioada cercetată, dar și cele comune pentru spațiul românesc și pentru cel ortodox.

Ţinand cont de actualitatea şi caracterul interdisciplinar al lucrării, au fost stabilite următoarele ***obiective***: a) analiza istoriografiei problemei și cercetarea diferitor tipuri de izvoare (documentare, narative, teologice etc.); b) oferirea unei viziuni cât mai ample asupra problematicii instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie prin evidențierea elementelor caracteristice ale unei instituții sociale: etape, norme legale, reglementări și valori morale, obiceiuri și tradiții, prezentarea statutului indivizilor implicați, efectele acesteia în familie și societate, stabilirea gradului de rudenie ce se forma la diferite etape, prezentarea situaţiei reale în problema căsătoriilor în Ţara Moldovei în segmentul cronologic cercetat; c) identificarea termenilor necesari atât pentru realizarea acestor obiective, cât și pentru o definire a vocabularului specific problemei; d) prezentarea și cercetarea atitudinii Bisericii, elitei sau a comunității față de o căsătorie legitimă, dar și față de căsătoriile considerate nelegitime, necuviincioase, demonstrându-se o particularitate sau o diferență în comportament; e) determinarea

interdicțiilor pentru încheierea căsătoriilor și aplicabilitatea acestora; f) analiza implicării membrilor societății în procesul de constituire a unei alianțe matrimoniale; g) elucidarea relației de rudenie sufletească; h) reflectarea și analiza cazurilor de încheiere a celei de-a doua, a treia și a patra căsnicie și a mariajelor cu rudele, a mariajelor mixte, dar și efectele încheierii lor; i) elucidarea condițiilor de disoluție a căsătoriei; j) evidențierea motivațiilor pentru divorț și coraportul cu realitatea cotidiană.

Ipoteza de cercetare. În baza analizei surselor istorice și a istoriografiei cercetate, a fost formulată ipoteza că instituția căsătoriei, cu relațiile de rudenie stabilite, a fost o instituție de bază în structura societății Țării Moldovei din sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea, satisfăcând necesitățile persoanelor de a-și organiza viața familială, prin realizarea controlului asupra comportamentului indivizilor în societate prin implicarea comunității, Bisericii și statului, respectând tradițiile și obiceiurile românești și valorile moral-creștine. Instituția căsătoriei din ȚaraMoldovei corelează atât spațiului românesc, cât și celui creștin- ortodox, evidențiindu-se trăsături comune, dar și anumite trăsături specifice.

Metodologia. O istorie a *instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie* este un subiect complex care necesită o abordare din punct de vedere interdisciplinar. Bazându-ne pe principiile obiectivității, corectitudinii și abordării nepărtinitoare a informaţiei, din punct de vedere metodologic am utilizat diverse metode de cercetare, cu accent pe cele caracteristice științei istorice − *metoda istorică,* care are drept fundament identificarea semnificației și valorii evenimentelor istorice, având scopul sesizării unor aspecte inedite, nevalorificate sau insuficient analizate, precum procedura de cercetare a mirilor, semnificația statutului peţitorilor, rolul nașilor etc.; *metoda analizei critice,* care are drept scop analiza diverselor opinii și stabilirea anumitor trăsături specifice definitorii − în primul rând, interpretarea surselor istorice, care reflectă tematica cercetată; stabilirea trăsăturilor caracteristice instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, determinarea statutului principalilor actanți etc.; *metoda comparativă*, care constă în evidenţierea trăsăturilor comune şi a particularităţilor în domeniul cercetat, precum asemănările în tradițiile peţitului și logodnei în Țările Române, în ritualul Sfintei Taine a Nunții, în abordările privind căsătoriile mixte, astfel evidențiindu-se specificul instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei etc.; *metoda istorico-tipologică* −desemnarea categoriilor de holtei, stabilirea componentelor principale ale foii de zestre, identificarea și clasificarea motivațiilor pentru divorț etc. Totodată am folosit și metodele antropologiei social-culturale, promovate de Școala Analelor, combinate cu cele caracteristice istoriei dreptului, teologiei și etnologiei în elucidarea comportamentului populației în problema alegerii partenerului, în prezentarea atitudinii comunității și Bisericii față de mariajele nelegitime, față de o căsnicie inegală din punct de

vedere social, în analiza cerințelor canonice de încheiere a unei alianțe matrimoniale, în prezentarea motivațiilor divorțului, în prevederi privind procedurile de cercetare a mirilor, în reglementarea cercetării cazurilor de divorț etc. Aplicarea unei metodologii complexe, în vederea realizării obiectivelor tezei, a fost însoțită de prezentarea evenimentelor și faptelor istorice în baza principiilor problematic şi cronologic.

Segmentul cronologic şi geografic. Subiectul lucrării se încadrează cronologic în perioada sec. al XVII-lea și începutul sec. al XIX-lea. *Limita cronologică de jos* este raportată la trecerea treptată în sec. al XVII-lea spre legislația scrisă în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, însă ținându-se cont și de obiceiul pământului. Anume atunci în Principatele Române se afirmă modernizarea timpurie, care în Țara Moldovei se reflectă prin includerea economiei în economia europeană, ceea ce a dus la stabilirea relațiilor boierimii și negustorimii din Moldova cu nobilimea și negustorimea de peste hotare, în special în Polonia, pentru promovarea intereselor familiale politice comune. Către începutul sec. al XVII-lea apar elemente modernizatoare, inclusiv în legislație: s-a generalizat receptarea nomocanoanelor, care se suprapun asupra normelor juridice/obiceiului pământului și tradițiilor locale. Se generalizează utilizarea limbii române în cancelaria Țărilor Române și se introduce legislația civilă. În această perioadă apar codurile de legi *Pravila de la Govora (1640), Carte românească de învățătură (1646)* și *Îndreptarea Legii (1652)*, care, inspirându-se din colecțiile de legi imperiale bizantine și din canoanele sinoadelor bisericești, fac referire la anumite probleme din dreptul matrimonial, inclusiv la instituția căsătoriei și încetarea acesteia, dar și la relațiile de rudenie. La mijlocul sec. al XVII-lea se remarcă influențe modernizatoare la încheierea căsătoriei, fiind legate de schimbări în tradiția slavonă a ritualului logodnei și cununiei, propuse și introduse de Mitropolitul Petru Movilă, prezentate în remarcabila *Pravoslavnica Mărturisire*, și preluate la începutul sec. al XVIII-lea de Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul. *Limita de sus* este orientată spre segmentarea teritorială a Țării Moldovei în urma actului anexării teritoriului dintre Prut și Nistru de către Imperiul Rus în 1812, anterior pierzând și Bucovina, care a fost anexată de Imperiul Habsburgic.

În perioada cercetată s-a evidențiat fenomenul împământenirii prin căsătoriile mixte. Totodată, la începutul sec. al XVIII-lea și pe parcursul întregului secol în Țările Române se fac încercări de uniformizare a elaborării și de întocmire a formularului unor importante documente private precum foaia de zestre și diata (în *Carte de învățătură pentru preoți*, redactată de Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul și *Prăvilioara de la Iași,* întocmită de Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimachi în 1784, la Iași) ceea ce demonstrează că era conştientizată unitatea etnică, culturală şi lingvistică a românilor din Moldova, Ţara Românească şi Transilvania. Un alt element modernizator, în aspectul

căsătoriilor mixte intersociale, a fost *Aşezământul din 1743 a lui Constantin Mavrocorda*t. În privința încetării căsătoriei, deși existau puține motivații acceptate de Biserica Ortodoxă, spre sf. sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea se înregistrează mai multe cereri de divorț din partea femeilor, ceea ce demonstrează schimbări la nivelul mental al societății. Pentru a arăta unele aspecte ale problemei abordate, a argumenta poziția societății și a Bisericii, dar și a unor persoane particulare, în anumite subiecte referitoare la instituția căsătoriei aceste limite au fost ușor depășite.

Cadrul geografic al cercetării vizează teritoriul istoric al Ţării Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. În cazuri separate, pentru a sublinia trăsăturile comune sau/și cele diferite ale unor fenomene, obiceiuri și tradiții etc., legate de instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, se face referire și la Țara Românească, Transilvania și Imperiul Rus.

Din punctul de vedere al originalității și noutății este o primă cercetare interdisciplinară, de ansamblu, care prezintă instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, în special la românii ortodocși din Țara Moldovei, doar în cazul căsătoriilor mixte, referindu-ne la reprezentanții altor confesiuni sau etnii, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca parte a spațiului românesc și a lumii ortodoxe, practic, în complexitatea sa – cu etapele caracteristice: de la etapele prenupțiale până la disoluția căsătoriei, evidențiind tipul de rudenie stabilit; cu analiza prevederilor canonice, a impedimentelor și sancțiunilor, în caz de încălcare a normelor legislative, canonice, dar și a celor morale stabilite în societate, cu indicarea statutului social al actanților principali, cu vocabularul specific instituției căsătoriei, cu studii de caz etc., reflectându-se probleme controversate precum mariajul mixt dintre reprezentanții diferitor confesiuni și raportarea prevederilor canonice la realitatea cotidiană sau mariajul intersocial; divorțialitatea ca fenomen și motivația redusă, coraborată cu o realitate dură a societății premoderne; interesul politic versus sentimente umane și realitatea într-un mariaj mixt, în special la nivelul elitelor etc. Teza introduce în circuitul științific o serie de documente, dintre care o parte sunt inedite. În urma cercetărilor noastre am constatat că, indiferent de categoria socială, în comunitatea tradițională a Țării Moldovei se ținea cont de prevederile canonice necesare încheierii unei logodne, apoi și a unei căsnicii, stipulate în prevederile Bisericii Ortodoxe, se păstrau aceleași tradiții și obiceiuri pentru toate etapele unui mariaj, iar diferențele constau doar în fastul organizării evenimentelor, în valoarea economico-financiară a foilor de zestre și a cadourilor oferite la nuntă. O excepție în acest sens le prezentau doar căsniciile mixte din punct de vedere religios, și doar pentru familiile domnitoare, reieșind din situația politico-militară creată și necesitățile strategice ale statului, practică aplicată la nivelul tuturor statelor creștine. Datorită cercetărilor efectuate de noi, pentru prima dată sunt puse în discuție și elucidate problema categoriilor de holtei, instituția peținului și logodnei,

cu evidențierea specificului în Țara Moldovei și stabilirea relației de rudenie fictivă. Analiza spectrală a documentelor ne-a permis să abordăm și să analizăm, la fel pentru prima dată, procedura de cercetare la care erau supuși viitorii miri. Cercetările noastre au contribuit la stabilirea locului relației de rudenie spirituală și rolul nașilor, atât al celor de Cununie, cât și al celor de Botez. În urma studierii și analizei surselor am examinat și am evidențiat cazurile de căsătorie mixtă intersociale și interconfesionale caracteristice spațiului la Est de Carpați, am abordat problemele de recăsătorire în segmentul cronologic enunțat etc. Sistematizarea și interpretarea unui fond impunător de surse inedite și surse publicate a dus la soluționarea problemei științifice, la reconstituirea unei viziuni de ansamblu, de sinteză asupra instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea.

Rezultatele științifice obținute și valoarea aplicativă a cercetărilor. Rezultatele științifice obținute reprezintă un aport considerabil la investigarea unor aspecte importante din istoria instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea ce țin de funcționarea instituției în cadrul societăţii premoderne, cu evidențierea aspectelor modernizatoare, precum cele ce țin de ritual, dar și cele ce țin de căsătoriile cu robii etc., cu încercările întreprinse de autoritățile ecleziastice de uniformizare a formulărului actelor (ca în cazul foii de zestre), cu echilibrul stabilit între dreptul canonic ortodox şi obiceiurile tradiționale românești etc. Analiza comparativă a unor aspecte din istoria instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei cu cele din Țara Românească, mai rar cu cele din Transilvania, precum peţitul și logodna, rolul domnilor ca naşi etc. demonstrează trăsături caracteristice comune ale acestei instituții în întreg spațiul românesc, iar cercetarea aspectelor juridice în problema divorțurilor reflectate în codurile de legi demonstrează asemănarea în materie juridică.

Cercetarea poate fi utilizată pentru elaborarea cursurilor universitare și a manualelor pentru facultăţile de istorie, drept, teologie, sociologie. În același timp, rezultatele cercetării pot servi drept punct de plecare în studierea aspectelor evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în perioadele premergătoare și următoare în aspect comparativ. În urma elucidării aspectelor din istoria instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea vom avea o viziune mai completă asupra societății moderne timpurii, cunoașterea epocii fiind completată cu o instituție de bază a societății, care reglementa relațiile în comunitate și rezolva probleme cotidiene.

Aprobarea rezultatelor ştiinţifice. Rezultatele investigaţiilor au fost materializate în 2 monografii, 1 lucrare colectivă, 1 culegere de documente (în coautorat) şi 45 de studii, articole

ştiinţifice și teze care au fost publicate în Republica Moldova și peste hotare în România (Arad, Cluj-Napoca, Iaşi, Suceava) și Federaţia Rusă (Moscova, Iaroslavl). Diverse aspecte ale cercetării au fost prezentate sub formă de comunicări, inclusiv plenare, la peste 30 de conferinţe naţionale şi internaţionale.

Structura și volumul tezei. Teza cuprinde 323 pagini text de bază (până la bibliografie) și, din punct de vedere structural, este constituită din: introducere; 5 capitole, divizate în subcapitole; concluzii generale și recomandări; bibliografie; anexe; CV-ul autorului și Declarația pe propria răspundere. Lucrarea mai conține *Adnotări în română, rusă* și *engleză*.

În *Introducere* sunt arătate actualitatea și importanța temei abordate, reperele cronologice, cadrul geografic, metodologia cercetării științifice, încadrarea temei în cercetările internaționale, regionale și naționale, scopurile și obiectivele tezei, ipoteza, motivația alegerii subiectului, noutatea științifică a rezultatelor obținute, importanța teoretică și sumarul compartimentelor tezei.

În capitolul I se face o trecere în revistă a istoriografiei problemei, cercetarea problemei fiind împărțită pe etape, fiecare dintre care se caracterizează, fiind prezentate lucrările de bază. Totodată se analizează principalele surse ale cercetării subiectului instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, se face o clasificare a surselor, subliniindu-se caracteristicile de bază ale fiecărei categorii și oferind descrierea problemelor elucidate de fiecare tip de sursă.

În capitolul II se investighează etapa prenupțială din cadrul încheierii unei alianțe matrimoniale. În conformitate cu sursele, este prezentat statutul tinerilor până la căsătorie, se evidențiază lexicul desemnării tinerilor și tinerelor necăsătorite; se face o analiză a vocabularului obiceiurilor prenupțiale. Se analizează punctul de vedere canonic și obiceiurile în problemele peţitului și logodnei, subliniindu-se părțile componente, actanții principali, condițiile desfășurării, ospățul în caz de înțelegere a familiilor, dar și condițiile de rupere a unei logonde. Se evidențiază constituirea relației de rudenie fictivă în urma logodnei și se arată cadrul legal juridic. Cercetarea continuă cu analiza foii de zestre, element indispensabil pentru încheierea unui mariaj, și a condițiilor de semnare a izvodului de zestre.

Capitolul III elucidează condițiile încheierii unui mariaj și impedimentele acestuia în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea). Este analizată procedura de cercetare a mirilor, acordarea binecuvântării părintești, vârsta necesară căsătoriei, vestirile. Un rol aparte este acordat ritualului *Sfintei Taine a Nunții*, coraborat cu sursele documentare existente și cu cele narative, subliniindu-se obiceiurile și tradițiile respectate de către toate categoriile sociale. Se evidențiază

elucidarea legitimității căsniciei reflectată în actele timpului. Se descrie ospățul de nuntă. Cu referire la căsătoriile mixte ale ortodocșilor din Țara Moldovei, teza conține descrierea punctelor de vedere ale statului și ale contemporanilor epocii, fiind analizate căsătoriile cu eterodocșii (romano-catolici, protestanți, armeano-gregorieni). Capitolul conține și analiza a două studii de caz ale căsătoriilor mixte intersociale/interetnice deosebit de ilustrative pentru spațiul românesc: căsătoriile dintre moldoveni, liberi din punctul de vedere al statutului social, și țigani, care aveau statut de rob atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească, și mariajele dintre moldoveni și țăranii-șerbi ruși și căsătoriile dintre moldoveni și militarii ruși.

În **Capitolul IV** se scot în evidență tipurile de relații de rudenie constituite în urma încheierii alianței matrimoniale. Este elucidat statutul de persoană căsătorită atât pentru femei, cât și pentru bărbați, reflectat în sursele timpului și rolul acestui statut. Este analizată constituirea relației de rudenie spirituală, atât în urma Sfintei Tainei a Nunții, cât și în urma Sfintei Taine a Botezului, stabilinu-se vocabularul utilizat și indicându-se obligațiile și responsabilitățile apărute între membrii familiei. Sunt analizate prevederile, penitențele și situația cotidiană în cazurile încheierii căsătoriilor între rude.

În **Capitolul V** sunt cercetate problemele încetării căsătoriei și a recăsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVII-lea, subliniindu-se cele două cauze ale încetării căsătoriei: decesul unuia dintre soți sau divorțul. Este prezentată baza legislativă a acordării divorțului, dar și realitatea cotidiană, care de multe ori venea în contradicție cu normele și obiceiurile stabilite de societate. Totodată sunt elucidate punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe și cel al populației în perceperea și acceptarea celei de-a doua și a treia cununie, subliniindu-se diferențele. În capitol este abordată și problema celei de-a patra căsătorii, interzisă conform canoanelor bisericești, dar practicată la nivel cotidian, precum și pedepsele la care erau supuși persoanele care nu se conformau regulilor stabilite în comunitate. Fiecare dintre cele cinci capitole se încheie cu un șir de concluzii.

Încheie lucrarea *Concluzii generale și recomandări*, care subliniază principalele rezultate obținute și propune anumite recomandări. Bibliografia include 581 titluri (surse inedite, culegeri de documente publicate, monografii, studii de sinteză și articole).

Cuvinte-cheie: Instituția căsătoriei, mariaj, relații de rudenie, rudenie fictivă, rudenie sufletească, rudenie prin alianță, drept canonic, Sfânta Taină a Nunții, cununie, pețit, logodnă, holtei, fată mare, pețitori, staroste, mire, mireasă, soț, soție, ospăț de nuntă, nănaș/ă, fini, divorț, adulter, recăsătorire, căsătoria a patra, căsnicii nepravilnice, nelegiuite, căsătorii interconfesionale, căsătorii intersociale, carte de dispărțanie, izvod de zestre, peci.

1. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN ISTORIOGRAFIE ȘI ÎN SURSELE ISTORICE

Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în diferite perioade istorice, sub diverse aspecte, a fost abordată pe larg în istoriografia universală, care a pus baza formării conceptelor, teoriilor de dezvoltare și a stabilit vocabularul specific. Un aport considerabil l-a avut Școala Analelor, care a prezentat subiectele istorice prin prisma factorului uman, a celor mici, a evenimentelor cotidiene, a bucuriilor mărunte ale vieții și a mentalităților.

Subiectele istoriei instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în societatea tradițională românească au stat la baza mai multor lucrări din diverse domenii: istorie, etnologie, antropologie, sociologie, lingvistică etc., acest fapt fiind un argument temeinic în valorificarea importanţei pe care o au în evoluția comunității românești. Pentru realizarea obiectivelor stipulate este necesară prezentarea și analiza literaturii de specialitate, care are o semnificație aparte, conținând atât baza metodologică de cercetare, cât și anumite abordări specifice tematicii. Deoarece tema este prezentată și în context general românesc, un rol aparte s-a acordat literaturiii de specialitate cu referire la Transilvania și Țara Românească, istoriografia românească pe larg cercetând tematica evoluției instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în diferite perioade istorice. De asemenea, de o valoare incontestabilă sunt sursele istorice. Vom remarca faptul că izvoarele referitoare la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt comparativ mai puține față de cele ce reflectă aspectele socioeconomice sau militaro-politice ale perioadei.

1.1.Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei din perspectivă istoriografică

În spațiul românesc, instituția căsătoriei și relațiile de rudenie s-au bucurat de atenția cercetătorilor în diferite perioade, găsindu-și reflecție parțială într-o serie de lucrări valoroase, care se referă la istoria familiei din spațiul românesc în general, în lucrări dedicate istoriei dreptului familiei sau istoriei bisericii și în studii speciale. Vom examina atât lucrări ce se referă la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie la ortodocșii din Țara Moldovei, cât și lucrări referitoare la comunitatea ortodoxă din Țara Românească și Transilvania, unde în perioada sec. al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea circula același obicei al pământului, se aplica legislația scrisă și existau aceleași obiceiuri și tradiții în ceremonialul de pețire, logodnă și nuntă.

Dintr-o perspectivă tematico-cronologică, în evoluția istoriografiei românești cu referire la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie se pot desprinde trei etape:

1. A doua jumătate a sec. al XIX-lea –1918, perioada când se fac unele cercetări privind căsătoria la români, se analizează obiceiurile din comunitatea tradițională românească care reflectă tradițiile prenupțiale și nupțiale, dar și se accentuează importanța relațiilor de rudenie; se publică importante lucrări etnografice și genealogice prin care se poate distinge importanța instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în consolidarea patrimoniului funciar al familiilor, la nivelul elitelor acestea fiind importante și pentru evoluția pe scara dregătoriilor.
2. Perioada interbelică – 1944, calitativ nouă, pe baza cercetărilor de teren –se deschid noi direcții în sociologia românească, atât prin temele abordate, cât, mai ales, prin noile metode de eșantionare și analiză statistică, care accentuează fenomenul căsătoriilor, cercetându-le din punct de vedere cantitativ, dar apreciindu-le și impactul, totodată este cercetat subiectul relațiilor de rudenie spirituală, în baza studiilor de caz subliniindu-se importanța acestora.
3. Între 1945–1989, tratarea evenimentelor, fenomenelor și proceselor istorice în istoriografia din România și în RSSM se face de pe poziția de clasă românească, în problematica cercetării căsătoriei și relațiilor de rudenie se continua tradiția cercetărilor genealogice și a cercetărilor sociologice, însă sub influența dezvoltării direcției cercetării istoriei vieții cotidiene și a mentalităților de la Școala Analelor, subiectele istorice încep să fie examinate și sub alt unghi de vedere decât cel tradițional. Totodată, în această perioadă apar sinteze generale de istorie a românilor și a istoriei dreptului românesc, în care, tangențial sau cu accent pe anumite puncte de bază, sunt analizate aspecte din istoria instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din întreg spațiul românesc, inclusiv și din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. În RSSM se insistă asupra accentuării diferenței dintre poporul moldovenesc și cel românesc, în conformitate cu politica oficială promovată.
4. 1990-2021, când pentru dezbaterea științifică sunt propuse tematici noi, bazate pe studierea microistoriei – a relațiilor de familie, a relațiilor interpersonale, a vieții cotidiene, a mentalităților etc., în această cheie fiind prezentată și instituția căsătoriei și relațiile de rudenie. Este perioada când se impun o serie de cercetări bazate pe studii interdisciplinare, utilizând metodologia Școlii Analelor, dar și noi metode de investigație. Sunt publicate numeroase lucrări care fie se referă direct la tematica instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, fie tangențial abordează problema.

În *prima etapă (a doua jumătate a sec. al XIX-lea – 1918)* tematica cu privire la instituția căsătoriei, relațiile de rudenie și istoria familiei în Țara Moldovei și-a găsit reflectare într-o serie de

lucrări valoroase care se refereau mai ales la obiceiurile și tradițiile Moldovei, la etnologia juridică etc. Printre acestea un rol important l-au avut lucrările etnografice și etnoistorice, precum cercetarea lui Ion Mârza, unde se descria ceremonialul nupțial[3], cea a Elenei Sevastos, care oferă informații etnografice diverse cu referire la obiceiurile nupțiale[4], însă cele mai valoroase rămân a fi ale lui S. F. Marian, remarcabilele lucrări din ciclul vieții familiale[5], în care, în baza cercetărilor etnografice de teren, a folclorului, au fost prezentate segmente importante pentru cercetarea noastră: etapele căsătoriei, însoțite de obiceiuri, în baza folclorului din Moldova, comparat cu cele din toate provinciile românești, cu referire la sec. al XIX-lea, dar, în unele cazuri, făcându-se trimitere la secolele anterioare, și stabilirea relațiilor de rudenie în urma căsătoriei, dar și desfacerea căsătoriei, drept urmare a decesului sau a divorțului. În aceeași categorie se înscriu și lucrările lui T. Pamfile, care abordează tangențial problematica rudeniei în legătură cu unele sărbători sau rituri specific poporului românesc[6].

Una dintre primele lucrări la temă a fost cea a lui Emanoil Elefterescu, *Despre căsătorie*[7], cu accent pe problemele vieții de familie, însă care nu arăta căsătoria în toată complexitatea problemei.

Un rol aparte în această etapă îl au studiile de genealogie. Însăși metoda genealogică este una de bază în cercetarea relațiilor de înrudire, deoarece permite descifrarea mecanismului de rudenie, aria de cuprindere a înrudirilor, principalele schimbări intervenite în viața de familie, printre aceste probleme evidențiindu-se și cea a căsătoriei etc. În acest sens vom remarca studiile și articolele publicare în *Arhiva Genealogică* și *Revista istorică*, dar și în alte reviste de specialitate, de exemplu, cele semnate de Sever Zotta[8], N. Iorga[9], Ştefan D. Grecianu[10] etc, din care se pot spicui mici informații referitoare la numărul de căsătorii încheiate, la zestrea acordată și alte subiecte. Cercetări de acest gen au continuat și în perioada următoare.

---

[3] Mârza, I. *Regulile nunților (căsătoriei). Care în vechime se păzea cu nestrămutare și care de bunii locuitori săteni se păzescu încă până astăzi*. Huși, 1872.
[4] Sevastos, E. *Nunta la români. Studio istorico-etnografic comparative*. București, 1889.
[5] Marian, S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparative*. București: Ediținea Academiei Române, Tipografia Carol Göbl, 1890; Idem. *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. București: Ediținea Academiei Române, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892; Idem. *Tradiții poporane române din Bucovina adunate de….* București: Imprimeria statului, 1895.
[6] Pamfile, T. *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*. București, 1910.
[7] Elefterescu, Emanoil. *Despre căsătorie. Influența păcatelor și suferințele vieții familiar*. București,1909.
[8] Zotta, S. Principii României descendenți din Movilești. În: *Arhiva genealogică*, Anul II, iulie-septembrie 1913; Idem, Spița neamului Hăjdău. În: *Arhiva genealogică*, Anul II, iulie-septembrie 1913; Idem, *Date noue cu privire la Andronachi Donici*. Iași, 1915; Idem, *Despre neamul Cantemireştilor*. Iași, 1931.
[9] Iorga, N. *Istoria lui Ştefan cel Mare: Povestea neamului românesc*. Bucureşti, Editura Minerva, 1904, 336 p.; a se vedea și articolele lui N. Iorga din perioada menționată.
[10] Grecianu, Ştefan D. *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti.* Publicat de Paul Şt. Grecean. Bucureşti, 1916.

În a doua etapă (Perioada interbelică–1944) continuă cerectarea tradițiilor românești, pe aceeași linie este și lucrarea lui Ștefan Gr. Berechet[11], cu analiza obiceiurilor din comunitatea tradițională românească[12].

Dintre studiile tematice care se referă direct la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, și anume stabilirea relațiilor de rudenie spirituală în urma Sfintei Taine a Nunții - instituţia năşiei, vom remarca articolul lui Henri H. Stahl[13], bazat pe studiu de caz – nășia de la Drăguși, cercetarea fiind valoroasă pentru sublinierea punctelor de bază în cercetarea referitoare la rudenia din nășie.

În contextul cercetării instituției căsătoriei, un rol aparte îl are și problematica căsătoriilor mixte, care la etapa menționată a fost semnalată de Dragomir Demetrescu în prima Conferinţă Pan-ortodoxă de la Constantinopol (10 mai-8 iunie 1923)[14].

Deși studiile de etnologie juridică și de genealogii ale famililor au acordat o oarecare atenție căsătoriei, structurilor de familie, relațiilor de rudenie consangvină sau spirituală, iar investigațiile concrete de teren inițiate și desfășurate de membrii *Școlii sociologice* de la București nu au putut să le ignore, fenomenul căsătoriei, structura familială și înrudirile intrând de drept în ramele vieții sociale, nu se poate totuși vorbi în această perioadă de o tradiție în istoriografia românească a cercetării instituției căsătoriei în spațiul românesc, nici a relațiilor de rudenie sau a altor probleme de istorie a familiei.

În a treia etapă (între 1945–1989), în pofida tratării problemelor de pe poziții de clasă, au fost realizate mai multe cercetări care, datorită publicării unor remarcabile volume de documente, au contribuit într-o mare măsură la evidențierea rolului familiei și a înrudirii în sistemul valoric tradițional, în sistemul economic și politic al societăţii medievale în Țările Române, nu însă și la cercetarea în ansamblu a instituției căsătoriei în nicio perioadă istorică. Totuși, succesele obținute se datorează şi metodelor noi de cercetare, inclusiv celor sociologice (temelia cărora a fost pusă prin Școala sociologică a lui D. Gusti în perioada interbelică), cele lingvistice, etnologice și juridice, fiind evidentă influența majoră a Școlii Analelor asupra istoriografiei românești și preluarea metodelor de cercetare etc. Perioada dată se remarcă prin câteva lucrări fundamentale metodologice care au stat la baza cercetării istoriei căsătoriei, a familiei și a sistemului de înrudire în spațiul românesc, inclusiv și

[11] Berechet, Stefan Gr. *Obiceiul pământului românesc şi istoricul adunării obiceiurilor la noi şi vecini*. Lucrare de studiu juridico-etnografic. Iaşi: Viaţa Românească. Extras din revista „Minerva", No. 2-3, 1930.
[12] Despre alte lucrări din domeniu etnografico-folcloric a se vedea la Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupţiale din Moldova. Tipologie şi corpus de texte*. Iași, 2009, p.19-33.
[13] Stahl, Henri H.Rudenia spirituală din năşie la Drăguş. În: *Sociologie românească*, anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.
[14] Benga, Daniel *Prezenţa Bisericii ortodoxe Române în context panortodox*. În: *Autocefalie şi Comuniune*. Bucureşti: Ed. Basilica, 2010, p. 236.

în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Una dintre aceste lucrări este contribuția adusă de Xenia Costa-Foru, care, analizând starea civilă a populatiei (pe sexe, vârstă, apartenență religioasă etc.) și diverse statistici ale populației, pune în valoare căsătoria și relațiile de familie, vorbind de rudenie, relații dintre ascendenți și descendenți, importanța căsătoriei și întemeierii familiei pentru individ și pentru comunitatea tradițională, responsabilitățile familiei în comunitate, rudenia spirituală cu importantele ei semnificatii, exprimându-și opinia că familia este și va ramâne o instituție reprezentativă a societății[15].

Printre cele mai meritorii lucrări din domeniu se înscrie și cea elaborată de Henri H. Stahl[16], care prin importanta teorie sociologică creată privind satul românesc analizează căsătoriile virilocale, ca forme-tip de căsătorii, şi ceea ce s-ar putea numi „ideologia sângelui", aspect social important în organizarea liniilor de neam, determină corelaţia dintre transmiterea proprietăţii și relațiile de înrudire, inclusiv statutul femeii, și analizează şi tehnicile sociale de transmitere a proprietăţii[17].

Un studiu important pentru cercetarea căsătoriei a fost cel al Ancuței Popescu, care a pus unele accente în abordarea căsătoriei în Țara Moldovei[18], prezentând aspecte reflectate în codurile de legi care circulau, permisiunile și interdicțiile, însă articolul se bazează mai mult pe nomocanoanele și pe codurile de legi care au circulat în Țările Române și, în cea mai mare parte, pe sursele documentare din Țara Românească, pe când sursele din Țara Moldovei au fost utilizate segmentar.

În această etapă au apărut și o serie de studii genealogice care reflectau anumite probleme ale încheierii alianțelor matrimoniale, unele dintre ele se referă direct la tematica cercetării, altele doar tangențial o abordează[19]. O importanță deosebită în prezentarea subiectului instituției căsătoriei le au și lucrările ce se referă la diplomația de mariaj[20].

O altă lucrare temeinică cu referire la instituția căsătoriei și relațiile de rudenie, deosebit de valoroasă pentru cercetarea noastră, este cea a lui Vasile Scurtu, care, analizând terminologia referitoare la gradele de rudenie în limba română și proveniența acestora în baza izvoarelor de epocă,

---

[15] Costa-Foru, Xenia. *Cercetarea monografică a familiei. Contribuţie metodologică*. Bucureşti, Fundaţia Regele Mihai I, 1945

[16] Stahl, Henri H. *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti*. (vol.1-3). Bucureşti, Editura Academiei, 1959.

[17] *Ibidem.*

[18] Popescu, Anicuța. Instituţia căsătoriei şi condiţia juridică a femeii din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVII-lea. În *Studii*, tomul 23, nr.1, 1970, p. 55-80.

[19] Gorovei, Șt. S. Îndreptări cronologice la istoria Moldovei în veacul al XIV-lea. În: *AIIAX*, X, 1973, p.99–121; Idem. *Găneştii şi Arbureştii (Fragmente istorice, 1538–1541)*. În: „Cercetări Istorice", II, 1971, p.143–159; Riza, Adrian. Istorie prin fapte de limbă. Moș, baci, răzăși și structuri străvechi de organizare socială. În: *Transilvania*, anul X (LXXXVII), 1981, nr. 1, p.1431; Coteanu, I. Doi termeni simbolici: «țară» si «moș». În: *Limba si literatura româna*, nr. 1, 1981, p. 5 etc.

[20] Gorovei, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI)*. În: *Românii în istoria universală*, vol. I, Iași, 1987.

apreciază ponderea legăturilor de rudenie în viaţa comunităţii tradiţionale româneşti[21]. Cercetătorul clasifică termenii de înrudire, după tipurile de rudenie, în patru mari grupe: rudenie de sânge în linie dreaptă, rudenie de sânge în linie colaterală, rudenie prin încuscrire și rudenie convențională. La aceste grupe se mai adaugă grupa termenilor din câmpul semantic al nunţii şi termenii care exprimă ideea generală de rudenie, deosebit de important pentru noi fiind termenii ce țin de însăși instituția căsătoriei și relațiile de rudenie – căsaș, soț, soție, naș, nașă, fin etc., dar și cei ce arată termenii izvorâți din acest izvor de constituire a familiei.

O altă lucrare de referință este cea a lui Nicolae Constantinescu, intitulată *Relaţiile de rudenie în societăţile tradiţionale*[22], care analizează înrudirile în baza unui izvor autentic - folclorul românesc. În lucrare autorul pune accentul pe relațiile de rudenie înregistrate în comunitatea tradițională românească, inclusiv pe cele ce își iau izvorul din căsătorie, analizând fiecare categorie de rudenie, atrăgând atenția și asupra rudeniei spirituale, făcând și o descriere sintetica a modelului general al rudeniei, cu trimiteri punctuale la varianta lui românească. Lucrarea este și ramâne o introducere de bază în cercetările cu referire la evoluția relațiilor de rubedenie în spațiul românesc, autorul făcând și un excurs istoriografic în cercetările anterioare, fiind însoțită și de o parte aplicativă – interpretarea textului folcloric, pentru care prezintă contextul respectiv, raporturile sociale, schimburile matrimoniale, rețeaua relațiilor familiale, regulile, prescripțiile și interdicțiile ce le-au guvernat în decursul timpului, în diferite spații geografice și culturale.

Un reper ştiinţific important îl constituie studiile cercetătorului Paul H. Stahl[23], care sunt valoroase pentru investigarea instituției căsătoriei, dar și a relațiilor de rudenie și a structurilor familiale atât din spațiul românesc, cât și din societățile balcanice[24].

La est de Prut, problematica obiceiurilor de familie, inclusiv și a căsătoriei, a fost abordată de V. Zelenciuc[25], dar mai mult din perspectivă etnologică, accentul fiind pus pe obiceiuri și pe o comparație cu obiceiurile din lumea slavă.

A patra etapă (1990-2021) s-a evidențiat prin noi teme de cercetare ce țin de aspectele vieții cotidiene, a mentalităților, a imaginarului etc. Constatăm, anii '90 ai sec XX – anii primelor decenii ai

[21] Scurtu, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.
[22] Constantinescu, Nicolae. *Relaţiile de rudenie în societăţile tradiţionale. Reflexe în folclorul românesc,* Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987.
[23] O analiză a altor lucrări a lui P.H. Stahl vezi pe revistadesociologie.ro/pdf-uri/nr.1-2-2009/01-GHSeisteanu.pdf.
[24] Stahl, P. *Groupe domestique, maison, maisnie. Le cas roumain*. Lisabona, 1974; Idem. *La maisnie (gospodăria) du paysan roumain.* Freiburg, 1978; Idem. *The Domestic Group in the Traditional Balkan Societes,* 1978; Idem. *Household, Village and Village Confederation in Southeastern Europe*. New York, 1986.
[25] Зеленчук, В. *Семейная обрядность. Молдаване*. Кишинев, 1977.

sec. XXI au fost deosebit de prolifici pentru studierea temelor ce ţin de istoria instituției căsătoriei în spațiul românesc, inclusă și în cercetările cu referire la istoria familiei și a relațiilor de rudenie, evidențiindu-se în mai multe direcții de cercetare, în special în domeniul demografiei istorice și a istoriei feminine, și constituindu-se adevărate centre de cercetare a problemelor enunțate: la Iași, București și Cluj. În cercetarea demografiei istorice, un loc de frunte a fost ocupat de problematica familiei: căsătoria și recăsătoria, nașterea, moartea, mișcarea feministă, imaginea și statutul femeii în societate, dar și elementele disoluției și erodări familiei (divorțul, concubinajul, prostituția, ilegitimitatea). *Școala clujeană* s-a axat pe o diversitate de subiecte atât din istoria instituției căsătoriei și relații de rudenie, cât și ca parte componentă a istoriei familiei[26]. Ceea ce vom remarca însă este faptul că majoritatea acestor studii se referă la instituția căsătoriei doar în Transilvania în diferite perioade istorice. Acestea pot servi ca puncte de pornire pentru alte cercetări cu referire la problematica căsătoriei și a relațiilor de rudenie din Țara Moldovei. Căsătoria, ca element de bază al ciclului vieții familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul sec. al XIX-lea, este abordată în studiile semnate de S.P. Bolovan și Ioan Bolovan[27], importante pentru cercetarea

[26] Munteanu, Adriana Florica. *Considerații privind problema familiei si a structurii ei de-a lungul secolului al XIX-lea in satele Gilău si Alunisu (jud. Cluj)*. În: *Sabin Manuilă. Istorie si demografie. Studii privind societatea romanească intre sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995; *Familie și societate în Transilvania*, coord. Ionuț Costea, Valeriu Orga. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 1999; Crăciun, Bogdan. *Imagini ale familiei și ale femeii în calendarele săsești de la începutul secolului al XX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 172-190; Miron-Ciocotisan, Adriana. *Problema căsătoriei și a familiei în parohia reformată Dămăcuseni (jud. Maramureș) între 1771 și 1930*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană*, p. 125-171; Muntean, Adriana Florica. *Considerații privind problema familiei și a structurii ei de-a lungul sec. al XIX-lea în satele Gilău și Alunisu (jud.Cluj)*. În: *Sabin Manuilă. Istorie si demografie*, p. 135-143; Idem. *Divorțul la românii ortodocși din protopopiatul Turzii (sfarșitul sec. XIX)*. În Mitu, Sorin, Gogaltan, F. *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*. Cluj-Napoca, Asociația Istoricilor din Transilvania si Banat, 1994, p. 176-178; Idem. *Familia și ciclul vieții familiale în zona rurală a comitatului Sătmar: a doua jumătate a sec. XIX*. In: *Studii istorice româno-ungare*, editat de L. Nastasă, Iasi, 1999, p. 139-151; Idem. *Condiția femeii măritate în societatea tradițională transilvăneană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Prezențe feminine. Studii despre femei în Romania*, editori Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002, p. 157-167; Mureșan, F.V. *Familia și condiția femeii in districtul românesc al Bistriței la mijlocul sec. al XVIII-lea*, În: *Prezențe feminine...*, p. 139-158; Carja, Cecilia, Carja, Ion. *Biserica Unită, dreptul matrimonial și modernitatea în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului XX).* Schiță pentru o posibilă analiză de caz: căsătoriile mixte. În: Căsătoriile mixte..., Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan (coord.), p. 35-54; Horga Ioan, Brie, Mircea. Opțiuni maritale la populația greco-catolică din nord-vestul Transilvaniei intre 1860 – 1879. În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2000, p. 83-113; Idem. *The Impact of Joint Marriges on the Crooss-Border Cooperation*. În: *Chosen problems of Political Geography in Central Europe*, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2001, p. 89-96; Idem. Etnicitatea românilor beiușeni văzută prin prisma procesului marital (sfârsitul secolului XIX – debutul secolului XX). În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2001 p. 181-198; Idem. Analiza strategiilor maritale la populația greco-catolică din dieceza de Oradea (1881-1899). În: *„Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2002, p. 139-179; Idem. *Cateva repere ale unor tendințe de istorie socială în nord-vestul României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea și începutul secolului al XX-lea: căsătoriile mixte*. În : *Noi perspective asupra istoriei sociale în România și Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie si Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003, p. 188-209.

[27] Bolovan, Sorina Paula. Istoria familiei și demografia istorică în România la început de mileniu. În: *Caiete de antropologie istorică*, anul I, nr. 1, Cluj-Napoca, 2002; Idem. *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din*

noastră din punctul de vedere al abordării metodologice, dar și model de varietate a subiectelor analizate.

Problematica instituției căsătoriei și a aspectelor legate de constituirea familiei corelate cu subiectele etnicității și confesiunii a fost abordată în mai multe articole semnate de Gh. Șișeștean[28], care o accentuează și în lucrarea *Etnie, confesiune și căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*, leagă fenomenul demografic al căsătoriei de determinismele etnice și cele confesionale[29]. Cercetătorul relatează depre strategiile maritale, analizează perioadele de nupțialitate, dar pentru o perioadă mai târzie decât cea cercetată de noi. Un cercetător preocupat de căsătoriile legitime și ilegitime, evoluția nupțialității etc. este Corneliu Pădurean, care relaționează problema cu evoluțiile demografice[30] în Transilvania, făcând accent deosebit pe cercetarea mariajului în Arad.

Importante, însă sumare informații teoretico-metodologice, dar și analize referitoare la cunoasterea instituției căsătoriei și receptarea acesteia în mentalul comunității tradiționale, sunt oferite de cercetătorii istoriei sociale, a mentalităților, a imaginarului, de antropologie sau sociologie. Printre cercetătorii ce și-au adus contribuții importante în acest sens vom remarca pe Toader Nicoară, Florin

---

nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea. În: *Sabin Manuilă. Istorie si demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1995; Idem. Aspects of the Family Life Cycle in North-Western Mid 19th Century Transylvanian Villages. În: *Transylvanian Review*, III, 1, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, Cluj- Napoca, 1994, p. 101-107; Idem. Familia și relațiile matrimoniale în satul romanesc transilvănean în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV, Cluj-Napoca, 1996, p. 209-224; Idem. *Reconstituirea familiei în satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Studii istorice. Omagiu Profesorului Camil Muresanu*, ingrijit de N. Edroiu. Cluj-Napoca, 1998, p. 329-350; Idem. *Problema vârstei la căsătorie la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Slujitor al Bisericii si al Neamului*, Cluj-Napoca, 2002, p. 477-474; Bolovan, Sorina Paula, Bolovan, Ioan. *Considerații privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă si contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 111-124; Idem. The Church in the Family Life of the Romanians of Transylvania, in the 19th Century. În: *Romanian Civilization*, 1, nr. 2, Iasi, 1992, p. 49-57; Idem. Family and Marital Relations in the Transylvanian Romanian Village (1850-1914). În *Transylvanian Review*, 12, nr. 4, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, Cluj-Napoca, 2003, p. 33-44; Idem. *Ilegitimitatea în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: contribuții demografice*. În: *Populația Romaniei. Trecut, prezent, viitor*, Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 223-232.

[28] Șișeștean Gh., *Sisteme familiale, strategii maritale si transmiterea proprietății*. În: *Acta Musei Porolissensis*, 17, Zalău, 1993, p. 447-453; Idem. *Arii de selecție maritală pentru diferite comunități etnice și religioase din orașul Simleu Silvaniei (sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea)*. În *Alma Mater Porolissensis*, nr. 6, Zalău, 2001, p. 62-66.

[29] Idem. *Etnie, confesiune si căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*. Zalău: Editura Caiete Silvane, 2002.

[30] Pădurean, Corneliu. Cercetări de demografie istorică arădene din a doua jumătate a secolului XX. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 9, Arad, 1999, p. 146-155; Idem. Cauze ale mortalității populației din județul Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 11, Arad, 2001, p. 141-146; Idem. Unele aspecte privind evoluția nașterilor nelegitime în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în județul Arad. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 11, Arad, 2001, p. 147-156; Idem, Evoluția nupțialității în secolul al XIX-lea în comitatul și orasul Arad. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 11, Arad, 2001, p. 156-164.

Valeriu Muresan, Sorin Mitu, Blaga Mihoc, Alin Ciupală, Alexandru-Florin Platon, Barbu Stefănescu, Constantin Bărbulescu etc.[31]

Printre lucrările de referință în problematica instituției căsătoriei în spațiul românesc le vom remarca pe cele ale Șaroltei Solcan[32], Sorinei Paula Bolovan, Violetei Barbu[33], Constanței Vintilă-Ghițulescu[34] și ale Georgetei Fodor[35]. Deși aceste studii fundamentale au în mare parte în prim-plan fie căsătoria, divorțul, zestrea sau istoria familiei în Țara Românească și Transilvania în segmentul cronologic sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, și doar în unele cazuri, în unele aspecte făcându-se referire la instituțiile familiale și la căsătoria din Țara Moldovei, ele sunt deosebit de valoroase pentru cercetarea noastră, căci oferă modele de cercetare și o bază metodologică, fiind importante și pentru studiul comparativ. Șarolta Solcan, una dintre primele care a abordat subiectul, în cele două monografii[36], face o retrospectivă a familiei în spațiul românesc, cu accent special pe Țara Românească și Transilvania, abordează câteva dintre cele mai importante subiecte ale instituției căsătoriei, și anume: politicile și strategiile matrimoniale, condițiile existenței unei văduve și necesitatea recăsătoriei acesteia, rolul femeii în dotarea urmașilor, doar la unele obiceiuri de căsătorie.

---

[31] Nicoară, Toader. *Mentalităţi colective şi imaginar social. Istoria şi noile paradigme ale cunoaşterii*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, 1996; Idem. *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală şi mentalităţi collective*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997; Mureşan, Florin Valeriu. *Satul Românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Institutul Cultural Roman, Centrul de Studii Transilvane, 2005; *Viață privată,mentalități colective si imaginar social in Transilvania*, coord. Sorin Mitu, Florin Gogaltan. Oradea–Cluj: Asociația Istoricilor din Transilvania și Banat, Muzeul Țării Crișurilor, 1995-1996, p. 242-248; Idem. Popular Images of Feminity in Transylvanian Sources from the Beginning of the 19th Century. În: *Transylvanian Review*, vol. X, 3, Cluj-Napoca, Centrul de Studii Transilvane, 2001, p. 23-27; Ciupală, Alin. *Femeia în societatea romanească a secolului al XIX-lea*. București: Editura Meridiane, 2003; Idem. Relatările călătorilor străini despre statutul femeii în familia tradițională românească din secolul al XVIII-lea. În: *Caiete de antropologie istorică*, nr. 3, Cluj-Napoca, 2003, p. 17-27; Stefănescu, Barbu. *Lume rurală şi ritual în Transilvania secolelor XVII-XVIII*. În: *Noi perspective asupra istoriei sociale în Romania şi Franţa*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie si Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003, p. 154-155; Idem. *Sociabilitate rurală, violență și ritual*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2004; Idem. *Lumea rurală din vestul Romaniei între medieval şi modern, ediția a II-a*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2006; Idem. *Lumea rurală transilvăneană confruntată cu „puseul demografic" al secolului al XVIII-lea. Opțiuni economice si alimentare*. În: *Populația Romaniei. Trecut, prezent, viitor*, coord. Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 61-67. Bărbulescu, Constantin. *Universul înrudirii. Între istorie şi antropologie*, Cluj-Napoca, 2000

[32] Solcan, Ş. *Femeile din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească în Evul Mediu*. Bucureşti, 2005.

[33] Barbu, V. „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu dispartă". Studii asupra divorţului în Ţara Românească în perioada 1780-1850. În: *Revista de Istorie*, III, 11-12, 1992, p. 1143-1155; Idem. Pagini din istoria căsătoriei în Ţările Române. Căsătoria ca sacrament (secolulal XVII-lea). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, volumul XXIII, 2005, p. 101-117; *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Ţara Românească sub Vechiul Regim*. Coordonator V. Barbu, Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2007.

[34] Vintilă- Ghiţulescu, C. Zestre între normă şi practică. Ţara Românească în secolul al XVII-lea (I). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2000, p. 213-222; Idem. Zestre între normă şi practică. Ţara Românească în secolul al XVII-lea (II). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2001, p. 255-263; Idem. Familie şi societate în Ţara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p. 89-114.

[35] Fodor (Chirilă), G. Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat de pravilele domnești din secolul al XVII-lea în Țările Române. În: *Studia Universitas Petru Maior*, Historia 3,p. 74-75.

[36] Solcan, Ş. *Femeile din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească în Evul Mediu*; Idem. *Familia în secolul al XVII-lea în Ţările Române*. Bucureşti: Editura Universității din Bucureşti, 1999.

Totodată, autoarea arată o evoluție a statutului femeii de la tânără necăsătorită la văduvă, redând, în acest context, subiecte de interes pentru cercetarea noastră precum logodna, zestrea, adulterul, divorțul etc.

Sorina Paula Bolovan abordează instituția căsătoriei prin prisma cercetării familiei și remarcă tendințele de demografie istorică și de mental colectiv, înmănunchind trăsăturile lumii rurale, utilizând metoda descrierii registrelor parohiale din localitățile Ardeova, Aschileul Mic și Izvorul Crișului. Familia este reconstituită prin urmărirea celor mai importante evenimente demografice, respectiv: nașterea, căsătoria și decesul. Sunt surprinse, în acelasi timp, cadrele generale ale vieții de familie (divorțul, concubinajul, ilegitimitatea)[37], toate aspectele referindu-se însă la Transilvania.

Violeta Barbu, în *De bono coniugali,* prezintă un vocabular al instituției familiei, constituită în baza căsătoriei, care, deși poate fi atribuit și pentru Țara Moldovei, este însoțit de exemple din Țara Românească: neam, casă, familie, structuri specifice – clan sau ceată. Dacă se vorbește despre familia patrimonială, privilegiul mezinului, sistemele succesorale și moarte se face doar cu referire la Țara Românească, uneori bazându-se și pe exemple din istoria europeană[38]. În cea de-a doua monografie autoarea oferă un model de cercetare a instituției căsătoriei referindu-se la istoria Țării Românești. Cercetătoarea argumentează abordarea metodologică, analizează detaliat sursele principale, printre care este și lucrarea *Pravoslavnica mărturisire* a Mitropolitului Petru Movilă, care a avut impact asupra întregului spațiu românesc, făcând și câte un excurs în istoricul fiecărui subiect abordat. În unele dintre problemele cercetate în cadrul studiului face referire și la literatura artistică. Vom remarca însă că V. Barbu mai puțin s-a referit la căsătoriile mixte din punct de vedere confesional, dar și etnic sau social, nu s-a axat pe problema recăsătoriei sau problemele de mariaj cu rudele. La capitolul logodnă a stăruit doar asupra cercetării câtorva studii de caz din Ardeal și din Țara Românească, iar pentru Țara Moldovei s-a axat pe cunoscutul caz de pețire a Mariei Lupu. Foarte detaliat însă s-a oprit asupra problematicii zestrei. Pentru cercetarea noastră este important faptul că au fost remarcate elementele de modernitate, care pot fi atribuite și Țării Moldovei.

Constanţa Ghiţulescu, în monografia elaborată, face o analiză consistentă a structurilor de familie, instituției căsătoriei și a divorțului în Țara Românească, bazându-se în mare parte pe surse

[37] Bolovan, Sorina Paula. *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1999.
[38] Barbu, V. *De bono conjugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*. Bucureşti: Editura Meridiane, 2001; Idem. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. Bucureşti: Editura Academiei, 2011.

inedite, elaborând studii de caz la fiecare compartiment în parte[39]. Este un alt model de prezentare a instituției căsătoriei, dar care are o abordare metodologică specifică autoarei. În problematica instituției căsătoriei se analizează prerogativele Bisericii oficiale și ale statului în materie de încheiere a mariajului și a desfacerii acestuia, punctând atribuțiile instituției ecleziastice. Totodată, cercetătoarea arată atitudinea societății și Bisericii în mai multe probleme. Detaliat este analizată instituția logodnei cu toate elementele componente: pețit, daruri, inel, foaie de zestre. Cercetătoarea se referă și la încetarea căsătoriei, fie prin decesul unuia dintre soți, fie prin divorț, în situația dată prezentând studii de caz.

Georgeta Fodor (Chirilă) în teza de doctorat, apoi și în monografia *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*[40], abordează instituția căsătoriei în câteva paragrafe, dar mai cu seamă se referă la acest fenomen într-un capitol *Femeia şi familia în evul mediu românesc.* Deși are referințe și la Țara Moldovei, aplecându-se detaliat și asupra strategiilor matrimoniale ale domnului Țării Moldova Vasile Lupu, în cea mai mare parte totuși se referă la Țara Românească și Transilvania, abordând problematica din punctul de vedere al poziției și statutului femeii în societate, cronologic finalizând cu mijlocul sec. al XVII-lea.

Dintre lucrările de referință la temă vom remarca cercetările lui Mircea Brie, care, bazându-se pe metodologia utilizată de demografia istorică, analizează instituția căsătoriei și familia în Transilvania, prezentând numeroase studii de caz[41]. Cercetătorul abordează problema strategiilor matrimoniale, inclusiv în comunitățile etnic sau confesional mixte, analizează nupțialitatea în funcție de perioadele postului și ale lucrărilor agricole, face referire la componenta mentală a înțelegerii, perceperii căsătoriei în lumea rurală a Transilvaniei.

În ceea ce privește strict cercetarea instituției căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei, unul dintre primele studii de referință este articolul *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, semnat de Maria Magdalena Szekely[42], care face o incursiune generală în câteva probleme importante: căsnicia și constituirea familei, consagvinitatea, relațiile de rudenie constituite

[39] Vintilă-Ghiţulescu, C. *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţările Româneşti a secolului al XVIII-lea*. Bucureşti, 2004.
[40] Fodor (Chirilă), G. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII.* Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011.
[41] Brie, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX - începutul secolului XX). Condiţionări exterioare şi strategii maritale*. Oradea, 2009; Idem. *Familie şi societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX-începutul secolului XX).* Oradea, 2008.
[42] Szekely, Maria Magdalena. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117.

prin alianță, înrudirea artificială, solidaritatea, conștiința genealogică, fiind unul dinre reperele cercetării de față.

Vom menționa, de asemenea, studiul monografic al Liliei Zabolotnaia, în care se pune accent pe rolul femeii în căsătorie și în relațiile de familie, subliniindu-se importanța factorului feminin în încheierea căsătoriei, dar și la inițierea divorțului, referindu-se la Țara Moldovei, doar în segmentul cronologic de până la începutul sec. al XVIII-lea[43]. Autoarea a făcut comparații ale statutului femeii din Țara Moldovei, în familie și societate, cu cel al femeilor din Țara Românească, Polonia, Serbia, abordând mai multe subiecte: vârsta necesară la căsătorie, dreptul la divorț etc. Deși sunt referințe și la căsătoriile mixte interconfesionale și mixte etnic, nu sunt analizate exemple concrete, cu excepția binecunoscutelor cazuri de mariaje în familia domnească – al Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł și al Ruxandei cu Timuș Hmelnițki. Bazându-se în cercetarea unor aspecte ale problemelor instituției căsătoriei, în cea mai mare parte pe Codicele de legi și pe sursele narative, n-a insistat asupra unor detalii precum petitul și vocabularul acestui obicei, lăsând la o parte unele aspecte precum întemeierea rudeniei prin logodnă, întemeierea rudeniei prin instituția nașilor cu analiza obligațiilor, a prezentat mai superficial Sfânta Taină a Nunții etc., însă autoarea pare a fi îndreptățită prin faptul că subiectul cercetat cerea ca accentele să fie puse pe alte aspecte decât cele enunțate de noi[44].

Un rol aparte îl are lucrarea *Obiceiuri nupțiale din Moldova* semnată de Silvia Ciubotaru, care face o incursiune temeinică în obiceiurile și tradițiile petitului, logodnei, alaiului de nuntă, combinând cercetarea istorică cu cea de teren. Cercetătoarea argumentează anumite aspecte ale obiceiurilor nupțiale, făcând trimitere la folclorul românesc, dar și la studiile predecesorilor[45].

Vom remarca și monografia Lilianei Andreea Vasile, care, desi s-a referit la familia din Vechiul Regat, a abordat problematica instituțiilor matrimoniale (logodnă, dotă, căsătorie), prezentând terminologia juridică, aspectele economice, morala și moravurile perioadei[46].

În problematica cu referire la înrudire, pentru această etapă, vom remarca studiile lui Ștefan Gorovei, care, cercetând relațiile de rudenie a boierimii din Moldova în secolele XV–XVII, susține că, bazându-se pe înrudiri, elitele Moldovei „creează adevărate clanuri și care vor determina proiectarea intereselor de grup, de familie, de clan…, generând ceea ce se poate numi politică de

[43] Zabolotnaia, Lilia. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț*). Chișinău, 2011.
[44] *Ibidem*. O parte din problemele abordate au fost prezentate în teza de doctor habilitat a L. Zabolotnaia.
[45] Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*. Iași, 2009.
[46] Vasile, L.A. *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*. București, 2010.

familie”[47]. Paul Cernovodeanu reflectă asupra clanurilor și familiilor în Țara Românească în secolele XV–XVII, relaționându-le cu puterea[48]. Tematica relațiilor de rudenie, corelate cu diverse probleme socioeconomice și politice, sunt reflectate într-un șir de alte studii ale M. M. Szekely[49]. În același context vom remarca și alte studii și articole care se referă la problemele genealogice aflate în relație directă cu înrudirile, publicate într-o serie de reviste de specialitate, printre care un rol important le revine publicațiilor din *Arhiva Genealogică, Anuarul de Istorie şi Arheologie A. D. Xenopol, Revista de istorie socială, Revista de istorie a Moldovei* etc.

Relațiile de rudenie în spațiul românesc constituie obiectul și subiectul cercetărilor semnate de Alina Ioana Ciobănel, în câteva studii ale căreia sunt subliniate momentele definitorii de formare a rudeniei în spațiul românesc, printre ele un loc aparte având și căsătoria, fiind luată în considerare familia cetățenilor romani cu caracteristicile ei de bază, însă în perioada recentă[50]. Lucrările cercetătoarei A. Ciobănel fac trimitere la studiile cercetătorilor români și se bazează pe date etnologice și pe observații și date de teren înregistrate de autor. Concluzia autorului este că există câteva exemple de obiceiuri romane și românești care au similitudini, fiind posibilă indicarea prezenței patrimoniului latin și fără dubii că termenii românești de înrudire sunt în mare majoritate de etimologie latină. Monografia *Înrudire şi identitate*[51] sintetizează și sistematizează preocupările Alinei Ciobănel.

La începutul sec. XXI, în domeniul cercetărilor relațiilor de înrudire, la baza cărora stă instituția căsătoriei, apar şi alte studii valoroase. Printre ele le vom remarca pe cea coordonată de C.

---

[47] Gorovei. Șt. S. Clanuri, familii, autorităţi, puteri (Moldova, secolele XV–XVII). În: *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.88. Idem, Neamul lui Miron vodă Barnovschi. În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1–2, p.141–154; Idem, Rude şi înrudiri necunoscute ale lui Petru Rareş. În: *Revista Istorică*, VIII, 1997, 7–8, p.467–476; Idem. Familii boiereşti române cu multiplă legitimare nobiliară. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3–4, p.233–236; Idem. „Din Purice – Movilă” şi „Barnovschi-Moghilă”. Două explicaţii (nu numai) genealogice. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3–4, p.327–332.

[48] Cernovodeanu, Paul. Clanuri, familii, autorităţi, puteri (Ţara Românească, secolele XV–XVII). În *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.77-86

[49] Szekely, M. M. Neamul Golăeştilor. Pe marginea unui document „nou”. În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, XXV, 2007, p. 87-98; Idem. *Înrudirile doamnei Elisabeta Movilă*. În: *De potestate. Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*. Iaşi, 2006, p. 519-524; Idem. *Obârşia lui Luca Arbure. O ipoteză*. În: *In honorem Paul Cernovodeanu*. Bucureşti: Editura Kriterion, 1998, p. 419-429; Idem. Neamul dinspre mamă al lui Petru Rareş. În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1-2, p. 169-178; Idem. Nepoţii lui Ştefan cel Mare (în colaborare cu Ştefan S. Gorovei). În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1-2, p. 107-123; Idem. Familia Cârje. Genealogie şi vocaţie ctitoricească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 37- 42; Idem. Noi contribuţii la genealogia familiei Stroici. În: *Arhiva Genealogică*, II (VII), 1995, 1-2, p. 65-75; Idem. Boieri hicleni şi înrudirile lor. În *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1-2, p. 219-228; Idem. Neamul lui Nestor Ureche. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol”* ,Iaşi, XXX, 1993, p. 653-670.

[50] Ciobanel, Alina Ioana. Raportul termen/relatie în structurile de rudenie. În: *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 3, 1992, p. 49-54; Idem. Relatia neam-familie (Precizari etnologice). În: *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 4, 1993, p. 93-99; Idem. Reşedinta maritală - contexte culturale, economice, juridice. În: *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 7, 1996, p. 19-35; Idem. Soarta supravieţuirilor romane în structurile de rudenie, azi. În: *Anuarul Institutului de Etnografie şi Folclor „Constantin Brâiloiu”,* serie nouă, tom. 23, Bucureşti, 2012, p. 69–76.

[51] Idem. *Înrudire şi identitate*. Publisher, Editura Enciclopedică, 2002.

Bărbulescu[52] și încercarea de sinteză românească a antropologiei sociale și culturale realizată de Nicolae Panea[53].

Un alt cercetător care se preocupă direct de tematica înrudirilor este Gh. Șișești̦eanu, care analizează grupurile domestice, relațiile de înrudire și transmiterea proprietății, prin care a încercat să explice interesul scăzut pentru studiul structurilor de rudenie și să răspundă la câteva întrebări, cum ar fi: importanța sociologică a structurilor de înrudire; importanța lor în cercetările din societățile europene în calitate de elemente explicative ale caracteristicilor acestor societăți; explicarea în ce măsură modelele de parentare și tehnicile succesorale sunt elemente capabile să influențeze seriile istorice de lungă durată ale conținutului[54].

Printre cercetările tematice se înscriu și cele semnate de Iulia-Elena Hossu, care se referă la relaţiile de înrudire pe teritoriul românesc[55]. În teza sa de doctorat, Iulia-Elena Hossu dezvoltă opiniile sale, remarcând că individul apare în societate, în primul rând, ca reprezentant al unei familii, adică familia căreia îi aparţine îl defineşte, iar numele de familie îi conferă individului atât anumite drepturi juridice, cât și economice, „moștenind capitalul simbolic asociat acesteia, indiferent dacă are o valoare negativă sau pozitivă”[56]. Totodată, autoarea susține: „Căsătoria a reprezentat şi continuă să reprezinte în România miezul relaţiilor de înrudire, constituind, prin excelenţă, principala sursă de putere de relaţionare a individului pe orizontală, în mediul său social”[57], fapt cu care suntem de acord, deoarece în comunitatea tradițională românească un rol important îl au și relațiile de înrudire spirituală, și cele de sânge. Iulia-Elena Hossu face o trecere în revistă a lucrărilor principale referitoare la înrudire şi căsătorie în antropologie și prezintă concluziile referitoare la cercetarea de teren efectuată în 2005 – 2009 în mediile rural şi urban. Punând căsătoria la baza sistemului de înrudire, Iulia-Elena Hossu descrie cele două dimensiuni ale căsătoriei - cununia civilă şi cununia religioasă, face și o prezentare a căsătoriei din perspectivă demografică, însă în perioada recentă.

---

[52] *Universul înrudirii. Între istorie şi antropologie,* coord. Bărbulescu C.. Cluj-Napoca, 2000.
[53] Panea, Nicolae. Antropologie culturală și socială, Craiova, 2000.
[54] Șișești̦eanu, Gh. *Grupuri domestice, relatii de inrudire si transmiterea proprietatii*. În: *Sociologie românească,* nr. 4, vol III, București, 2006.
[55] Hossu, Iulia – Elena. *Studiul relaţiilor de înrudire pe teritoriul românesc*. În: *Etnologie românească azi*. *Studii şi comunicări*, Cuceu, Ion (ed.). Cluj-Napoca: EFES, 2009, p. 205-250; Idem. *Triada familie-casă-femeie sau ce se ascunde dincolo de cuvinte.* În: *Teme actuale în cercetarea etnologică şi antropologică*. Studii şi comunicări ştiinţifice, eds.Branda Alina, Cuceu Ion, Timoce Cosmina. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2011, p.203-212.
[56] Idem. *Studiul relaţiilor de înrudire. Căsătoria – atitudini, practici şi dinamici*. Cluj-Napoca, 2010. Rezumatul tezei de doctorat pe http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumate/2010/filologie/Hossu_Iulia_Elena_Ro.pdf (accesat în septembrie 2017).
[57] *Ibidem.*

Elena-Camelia Zăbavă s-a aplecat asupra modului în care termenii ce denumesc diferite grade de rudenie se reflectă în antroponimia românească[58], făcând consideraţii de ordin sociologic şi antropologic, susține că „pentru un nespecialist în antropologie sau sociologie este foarte dificil să facă distincţia între relaţii de rudenie şi familie, mai ales că cei doi termeni sunt percepuţi ca fiind în foarte strânsă legătură”[59]. Autoarea face şi unele precizări în legătură cu terminologia înrudirii, menționând că noţiunile: căsătorie, filiaţie, descendenţă, afinitate, alianţă „conduc la clasificarea relaţiilor de rudenie din perspectivă antropologică”[60].

O altă lucrare de valoare este contibuția cercetătorului Sergiu Bacalov, care, analizând boierimea Țării Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XVIII-lea, atrage o importanță deosebită nemoteniei, vorbind despre neamuri bune și proaste, despre ramurile diferite ale aceluiași neam și despre casele boierești[61], în acest context un mare rol având căsătoria, ce consolida și extindea, în unele cazuri, fondul funciar al boierilor, influența asupra politicilor statului etc.

Viorel Rogoz vorbește despre o instituție specifică înrudirii spirituale - Nășia, geografic raportată la zona Codrului[62]. În această perioadă apar și o serie de alte studii și cercetări referitoare la tematică[63]. Printre cercetările importante cu referire la înrudiri le vom remarca și pe cele ale Elenei Bedreag, care se referă la relațiile de înrudiri spirituale prin adopție și nășia de botez[64].

---

[58] Zăbavă, Elena-Camelia. *Universul înrudirii reflectat în antroponimie*. În *Numele şi numirea. Actele Conferinţei Internaţionale de Onomastică „Numele şi numirea”,* ediţia a II-a: Onomastica în spaţiul public actual. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 733-741.

[59] *Ibidem*, p.734 Antropologia este ştiinţa care se ocupă cu studiul relaţiilor de rudenie, care structurează societatea într-o reţea de relaţii, în vreme ce sociologia se focalizează mai mult asupra familiei.

[60] *Ibidem.*

[61] Bacalov, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*. Chișinău, 2012.

[62] Rogoz, Viorel. Nasia - institutie a înrudirii spirituale în zona Codrului. În: *Anuarul Arhivei de Folclor,* XV-XVII (1994-1996), p. 287-292.

[63] Iorga, Filip-Lucian. *Strămoşi pe alese: Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. București, 2012; Bursuc, A. O abordare antropologică şi semantică a rudeniei. În *Analele Universităţii Constantin Brâncuşi din Târgu Jiu*, Seria Litere şi Ştiinţe Sociale 3, 2011, p.105–121; Cojocaru, Ludmila D. Instituţia năşiei la românii din Basarabia. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, volumul II, Nr. 3, p. 55-73; Bechet, F. *Concepţia lui Émile Benveniste asupra numelor de rudenie indoeuropene.* În: *Émile Benveniste – 30 de ani de la dispariţie*, 2007, Pe http://ebooks.unibuc.ro/filologie/cunita/3-CONCEPTIA%20LUI%20EMILE%20BENVENISTE.pdf (accesat în 14 februarie 2013); Sainenco, A., Popa, V. *Termenii de rudenie: rezultatul unui experiment asociat*, pe http://en.calameo.com/read/00113821738ed2793ac18 (accesat în 10 august 2017); Marcu, L.P. *Istoria dreptului românesc*. Bucureşti: Ed. Lumina Lex, 1997.

[64] Bedreag, E. The dynamic of family structures in seventeenth-century Moldavia. Adoption and godparenthood. În: *The History of the Family*, 2014, vol. 19, Issue 2; Idem. Family relationships, attitudes and collective sensibilities in testamentary discourse in 17th and 18th century Moldavia. În: *New Europe College Yearbook* 2011-2012, 2013, p. 21-42; Idem. Părinţi şi copii în Moldova secolului al XVII-lea. Reglementări juridice şi mărturii documentare. În : *Opţiuni Istoriografice*, IX1-2, 2008.

În această perioadă includem mai multe lucrări academice dedicate unor personalități, printre care și volumul *Dinastia Cantemireştilor,* care a abordat obârșia, căsătoriile, înrudirile, ascendența pe linie masculină, descendenții din familia Cantemir[65].

O altă direcție de cercetare după 1989 în spațiul românesc, în centrele de studii ale demografiei istorice, a mentalităţilor colective și a populației s-a axat pe cercetarea căsătoriei mixte. În acest context, o importanță deosebită le au lucrările ce se referă la diplomația de mariaj[66], care fac referire la Moldova în sec. al XVII-lea, de cele mai multe ori familiile întemeiate fiind interetnice sau/și interconfesionale.

Ioan Lăcătușu în abordarea mariajelor și familiiilor mixte „...s-a pornit de la premisa conform căreia căsătoriile interetnice și interconfesionale reprezintă un mecanism sociologic de schimbare al volumului demografic al unei comunități”[67]. Cercetătorul menționează: „Căsătoria mixtă a reprezentat un instrument de alterare a purității etnice, materializat într-un comportament matrimonial discriminatoriu, bazat pe ostilitate față de căsătoriile mixte și față de ideea înrudirii cu „celălalt”, „străininul””[68], cu referire la românii din secuime. Un capitol consistent dedicat mariajelor mixte în Transilvania este incorporat în monografia cercetătorului Mircea Brie, care aduce în prim-plan și metoda cantitativă, și cea sociologică, dar și altele în cercetarea unui subiect al vieții de familie[69]. Secvențe cu referire la mariajele interconfesionale se regăsesc și în monografia lui Ion Gumenâi, dar care acoperă o perioada de după segmentul cronologic anunțat de noi și doar în spațiul dintre Prut și Nistru[70].

Realitățile contemporane și noile abordări istoriografice au propulsat în ultimele decenii o serie de articole, culegeri de studii și monografii care au drept obiect de cercetare căsătoriile mixte. Printre primele culegeri care au pus în valoare problematica vom remarca volumele *Căsătoriile mixte în*

---

[65] *Dinastia Cantemireştilor*. Secolele XVII-XVIII. Coordonator și redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău, 2008.
[66] Blaj, P. *Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV-XVII).* În: *Relații polono-române. Materialele simpozionului*. Suceava, 2004, p. 229-235; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice si rolul „diplomației de mariaj”.* În: *Relațiile moldo-polone in a doua jumătate a secolului al XIV- lea – mijlocul secolului al XVII-lea.* Chișinău, 2004; Idem, Rolul „diplomaţiei de mariaj” în relaţiile moldo-polone (XVI - mij. XVII). În :*Tyragetia*, Anuar XII, Chișinău, 2003, p. 121-127; Idem, Raporturile dinastice moldo-polone la sfârşitul secolului al XVI-lea- inceputul sec. al XVII-lea. În : *Revista de istorie a Moldovei,* 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţific internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51; Idem, Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku. În : *Revista de istorie a Moldovei,* 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţific internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.
[67] Lacatusu, Ioan. *Structuri etnice și confesionale în judetele Covasna si Harghita* (rezumatul tezei de doctorat). Sf. Gheorghe, 2003.
[68] *Ibidem*.
[69] Mircea Brie, *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei*.
[70] Gumenâi, Ion. *Comunitățile romano-catolice, protestante și lipovenești din Basarabia în secolul al XIX-lea*, ed. a II-a. Chișinău, 2016.

Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX[71] şi *Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc*[72], însă doar foarte rar s-au oprit și asupra examinării mariajelor mixte în Țara Moldovei. Importanța acestor studii este indiscutabilă, căci au stabilit o metodologie de cercetare a căsniciilor mixte și au punctat diverse subiecte. În opinia cercetătorilor, mariajele mixte și evoluția acestora au fost influențate de factori socioeconomici, demografici și istorico-politici, aceștia fiind analizați în corespundere cu segmentul cronologic enunțat[73]. Șarolta Solcan, referindu-se la căsătoriile mixte, se referă la motivațiile acestui fenomen, subliniind că astfel de mariaje aveau la „bază o multitudine de motivații: în cazul suveranilor orientările politice au jucat un rol deosebit, în celelalte, cu siguranță, atracția sentimentală și interese socio-economice i-au determinat pe oameni să pășească peste o serie de prejudecăți ale contemporanilor lor și chiar ale lor proprii”[74].

Căsătoriile mixte în lumina legislaţiei Bisericii Catolice au constituit subiectul cercetărilor lui Maximilian Pal[75]. Pe aceeaşi linie se înscrie şi cercetarea lui Agoston Ferenc[76]. Mihai Săsăujan a analizat mariajele mixte în abordarea legislației Bisericilor Ortodoxe, Romano-Catolice și Protestante în monarhia austriacă în a doua jum. a sec. al. XIX-lea[77].

În acest segment cronologic au fost elaborate și lucrări valoroase care examinau studii de caz într-o regiune românească concretă. În acest sens remarcăm monografia Lilyei Rain, care s-a referit la căsătoriile și familiile mixte din punct de vedere etnic din judeţul Covasna[78], și pe cea a lui Gh. Şişeştean cu referire la căsătoriile mixte din nord-vestul Transilvaniei[79]. Cercetătoarea Lily Rain a studiat locul şi rolul familiei interetnice în realizarea unui climat interetnic şi intercultural concordant. Examinând căsătoriile mixte, Lily Rain expune opinia conform căreia „căsătoriile mixte duc la intrepătrunderea, contopirea sau dispariția caracteristicilor culturale și antropologice ce deosebesc

---

[71] *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005

[72] *Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean. Arad, 2006.

[73] Pădurean, C., Bolovan, I. *Prefață*. În *Căsătoriile mixte în Transilvania*, p.15.

[74] Solcan, Ș. *Căsătorii mixte din Transilvania în Evul Mediu*, în *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.13-28.

[75] Pal, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislaţia Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica*, IV, 4/2006, p.465–483, pe http://www.scribd.com/doc/94517442/Casatoriile-Mixte-Maxi-Mil-Ian-Pal (accesat 12.04.2013); Idem. Mixed Marriagesin the Canonical Legislation: a Brief Survey. În *IURA ORIENTALIA*, III (2007), p.119-139, pe http://www.iuraorientalia.net/IO/IO_03_2007/III_06_2007_Pal.pdf (accesat 12.04.2013)

[76] Ferenc, Agoston. Căsătoria mixtă sau căsătoria ecumenică. În: *Studia Universitatis Babeş-Bolyai*, Theologia Catholica Latina, 2001.

[77] Săsăujan, Mihai. *Căsătoriile mixte în lumina legislației bisericești ortodoxe, catolice și protestante în monarhia austriacă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.19-34

[78] Rain, Lily. *Familia etnic mixtă*. Judeţul Covasna. Sfântu Gheorghe, 2001.

[79] Şişeştean, Gh. *Etnie, confesiune şi căsătorie în nord-vestul Transilvaniei*. Zalău, 2002.

grupurile etnice, iar pe de altă parte, căsătoriile mixte, se pare totuși, că nu șterg frontierele interetnice și subzistă datorită, în parte, supunerii cuplurilor neomogene etnic la regulile hipergamiei din societatea în care trăiesc”[80]. În baza cercetărilor de teren, autoarea a evidențiat schimbările psihosociale ce au loc la nivelul identităţii etnice a indivizilor rezultaţi dintr-un cuplu etnic mixt.

Adrian Bucur s-a aplecat asupra diferitor aspecte ale căsătoriilor mixte la Ineu, județul Arad, în a doua jum. a sec. al XIX-lea[81]. Același autor a analizat diferite aspecte demografice ale recăsătoriilor mixte în comunitățile românești ortodoxe și greco-catolice din Banat în a doua jum. a sec. al XIX-lea ─ începutul sec. XX, remarcând că acest fenomen se încadra în procesul de recăsătorii înregistrat în Transilvania, cu unele particularități ce reflectă „mentalitățile unei populații preponderant agrare, aflată pe drumul modernizării”[82].

Ioan Bolovan, împreună cu o echipă de cercetători (Diana Covaci, Daniela Deteşan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom), a coordonat lucrările proiectui *Familia românească din Transilvania între constrângerile bisericii şi celei a statului. De la tradiţie spre modernizare (1850-1900)*, derulat în intervalul 2007-2010, care s-au materializat în 23 de articole. Cercetările incluse în volum interpretează modele şi comportamente familiale, inclusiv în familiile întemeiate în baza căsătoriilor mixte, și se bazează pe diferite studii de caz[83]. În cheia apartenenței identitare exprimată prin căsătoriile mixte au abordat fenomenul Ioan Bolovan şi Marius Eppel, referindu-se la identitatea transilvănenilor[84], dar și alți cercetători[85].

Căsătoriile mixte în spațiul basarabean a fost subiectul cercetării lui Tudor Ciobanu, care a remarcat unele aspecte caracteristice fenomenului la începutul sec. al XIX-lea[86].

---

[80] Rain, L. *Op.cit.*

[81] Bucur, A. *Aspecte privind căsătoriile mixte la Ineu (județul Arad) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, p.219-236.

[82] Idem. *Aspecte privind căsătoriile mixte în comunitățile ortodoxe și greco-catolice din Banat*. În : *Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean, p.41-82; Idem. Aspecte privind fenomenul recăsătoriei mixte în cadrul comunităților ortodoxe și greco-catolice din comitatele bănățene în a doua jumătate a secolului XIX ─ începutul secolului XX. În : *Studii de demografie istorică (secolele XVII- XXI)*. Coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan. Arad, 2010, p.137-154

[83] *Familia românească din Transilvania între constrângerile bisericii şi celei a statului. De la tradiţie spre modernizare (1850-1900),* vezi http://hiphi.ubbcluj.ro/familia_transilvana/rez_ro_2010.htm.

[84] Bolovan, I. , Eppel, M. *Între stat şi biserică: identitate şi alteritate prin căsătoriile mixte în Transilvania(a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi încep. sec. XX*). În: *In Honorem Alexandru Moşanu*, Academia Română. Cluj-Napoca: Centru de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2012, p.327-336.

[85] *Pursuing Diversity. Demographic Realities and Ethno-Confessional Structures in Transylvania*, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Romanian Academy-Center for Transylvanian Studies, 2010, Supplement no. 1 of the Transylvanian Review, vol. XIX, 2010.

[86] Ciobanu, T. *Consideraţiuni asupra căsătoriilor mixte în spaţiul Carpato-Nistrean la începutul secolului XIX. În: Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc sec. XVII-XXI*. Studii de demografie istorică, coord. C. Pădureanu. Arad, 2006, p.31.

Mariajele interetnice și familia etnic-mixtă în Epoca Contemporană au fost subiecte de cercetare în mai multe lucrări, în special cu accente sociologice[87].

Problema divorţului se numără printre cele mai relevante şi mai actuale probleme cercetate din istoria căsătoriei și a familiei. Fenomenul divorțialității, fiind remarcat pe parcursul dezvoltării societăţii, a prezentat interes pentru istorici, juriști, demografi, economişti etc., fiind analizat din punctul de vedere al antropologiei sociale, al dreptului familiei, al dezvoltării demografice etc. E. Ghiţa, analizând documentele făcute pentru partajarea bunurilor în caz de divorţ, susţine că cercetarea divorțului ajută la formarea unei imagini despre diversele aspecte de viaţă cotidiană, insuficient cunoscute din alte surse, precum ar fi mărimea gospodăriei, proprietăţi funciare, venituri acumulate în mariaj, piese de mobilier, unelte, animale, preţuri, alimente, implicarea autorităţilor laice şi religioase în viaţa privată etc.[88] Divorţul în Ţara Moldovei, Ţara Românească şi Transilvania până în secolul XX a fost examinat în lucrări semnate de Violeta Barbu, Şarolta Solcan, Constanţa Vintilă-Ghiţulescu, Maria Magdalena Szekely, Lilia Zabolotnaia, Ioan Bolovan, Sorina Paula Bolovan, Mircea Brie etc., care au dat apreciere fenomenului divorţului în contextul vieţii familiale sau din punctul de vedere al poziţiei femeii în cuplu.[89]

Deși istoriografia românească, în special în ultimele decenii, s-a aplecat asupra cercetării instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, abordând diverse subiecte, iar pentru Țara Românească și Transilvania în segmentul cronologic propus de noi avem câteva lucrări de bază, fundamentale, deocamdată, cu excepția lucrărilor autoarei[90], nu avem un studiu complex care să prezinte instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea. Lucrarea noastră prezintă o viziune complexă a instituției căsătoriei în Țara Moldovei cu toate etapele

---

[87] Verdeş, R.Familiile etnic mixte. În: *Anuarul Institutului de cercetări interetnice*, vol.V, Chişinău, 2004, p. 64-71; Tucicov-Bogdan, A. *Familia interetnică în societatea civilă din România*. Bucureşti, 1998; Idem. *Vocaţia familiei în dezvoltarea comunicării interetnice în România*. Bucureşti, 1996.

[88] Ghiță O., *Op.cit.*, p.63.

[89] Barbu, V. „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu dispartă". Studii asupra divorţului în Ţara Românească în perioada 1780-1850. În: *Revista de Istorie*, 1992, III, 11-12, p. 1143-1155; Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuţii privind divorţialitatea în Transilvania la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului*. În: C. Padureanu (coord.), *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*. Arad, 2010, p. 99-114; Brie, M. *Divorţul ca formă de erodare a familiei în comitatele Bihor şi Sătmar (a doua jumătate a secolului XIX)*. În: *Studii de demografie istorică*…, p. 77-98; Ghiţă, Eugen *Două cazuri de divorţ în oraşul Arad în secolul al XVIII-lea.* În: *Studii de demografie istorică*..., p. 63-68; Vintilă-Ghiţulescu, V. Familie şi societate în Ţara Românească (secolul al XVII-lea). În: „*Studii şi Materiale de Istorie Medie*", vol. XX, 2002, p.110-113; Idem. *În şalvari şi cu işlic*; Solcan, Ş. *Divorţul în Transilvania la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în primele decenii ale secolului al XVIII-lea*. În: *Studii de demografie istorică*..., p. 17-22; Székely, M. M. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, p. 59-119; Zabolotnaia, L. *Statutul social şi situaţia juridică a femeilor în procesul de divorţ în ţările româneşti (secolul al XVII- lea)*. În: *Studii de demografie istorică*..., p. 23-38; Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie din Ţara Moldovei*.

[90] Felea, A. *Căsătoria în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea).* Instituția căsătoriei în Țara Moldovei. Chișinău: Lexon-Prim, 2021; Idem. *Fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați (sfârșitul secolului al XVI-lea-începutul sec, al XIX-lea)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021.

sale de la cele prenupțiale și până la inclusiv disoluția căsătoriei, cu prevederile canonico-legislative, cu realitatea cotidiană, atitudinea comunității față de căsnicia legitimă și față de cele ilegitime, căsătoriile mixte atât cele interconfesionale, cât și cele interetnice și intersociale, recăsătorire, divorț etc., punctând și relațiile de rudenie apărute în urma căsătoriei, în acest sens lucrarea dată fiind o premieră. Pentru prima dată sunt prezentanți protagoniștii principali ai căsătoriei, tinerii și tinerele, conform evoluției statutului lor: de la holtei și fete mari la soți și soție, oferindu-se și o categorisire a lor. În urma cercetării s-au subliniat etapele procedurii de cercetare a mirilor, subliniindu-se importanța urmării tuturor condițiilor prevăzute de legislație și a excluderii interdicțiilor, s-a evidențiat rolul rudeniei spirituale în structura comunitățiii tradiționale românești, s-au analizat căsătoriile necuviincioase, ilegitime, inclusiv cele mixte și recăsătoriile. Un rol aparte a fost acordat problemei disoluției căsătoriei. Totodată, reieșind din obiectivele propuse, unele aspecte au rămas în afara cercetării,

1.2.Izvoarele istorice ale cercetării

Reieșind din specificul surselor și al temei de cercetare, am utilizat mai multe categorii de surse laice, dar și ecleziastice, informațiile cărora se completează reciproc. Baza cercetării problemei instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie izvorâte din ea o constituie atât sursele publicate, cât și cele inedite, care au fost accesibile, fiind clasificate după mai multe criterii, în dependență de latura cercetată, veridicitatea informației etc.

Izvoarele cercetării instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei pot fi clasificate în: 1. **Izvoarele dreptului matrimonial ortodox**, pe care Maximilian Pal[91], apoi şi Gabriel-Viorel Gârdan şi Marius Eppel[92] le împart în *izvoare revelate* şi *izvoare formale*.

A) *Izvoarele revelate* sunt cuprinse în Scriptură şi Sfânta Tradiţie.

B) În categoria *izvoarelor formale* se înscriu: 1) Canoanele Sinoadelor Ecumenice și Sfinților Apostoli, legile şi orânduielile bisericeşti (panortodoxe ─ hotărârile Sinodale, obiceiul de drept bisericesc, jurisprudenţa bisericească, părerile canoniştilor, rânduielile şi hotărârile Bisericilor locale). Această categorie de izvoare detaliat va fi utilizată în elucidarea poziției Bisericii Creștine față de încheierea căsătoriei, condițiile și impedimentele pentru logodnă și mariaj, sacramentul Sfintei Taine

[91] Pal, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislaţia Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica*, IV, 4/2006, p.465 – 483.

[92] Gârdan, G.-V., Eppel, M. *Familia în gândirea teologică şi în dreptul matrimonial ortodox*. În: *În căutarea fericirii. Viaţa familială în spaţiul românesc în sec. XVIII-XX*, coord. Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteşan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010, p.70.

a Nunții, căsătoriile repetate și mariajele mixte, clasificarea relațiilor de rudenie și interdicțiile de căsătorie între rude.

2) a) *N*omocanoanele şi codicele de legi care au influențat evoluția dreptului matrimonial în Țările Române: *Sintagma lui Matei Vlastares*[93], *Hexabiblul lui Harmenopolos*[94], *Кормчая Книга (Kormcaja Kniga).*

Nomocanonul alcătuit de Matei Vlastares în anul 1335 este o colecție alfabetică relativă la dreptul canonic şi cuprinde canoane și norme civile şi penale sistematizate după cele 24 de litere ale alfabetului grecesc. Tradus în slavonă din ordinul regelui sârb Ştefan Duşan (1331-1355)[95], nomocanonul a circulat şi în Ţările Române, fiind copiat pentru voievodul Vladislav în anul 1452, la Târgovişte, de grămăticul Dragomir, și în anul 1474 de călugărul Ghervasie la Mănăstirea Neamţ, la ordinul lui Ştefan cel Mare[96]. *Sintagma* cuprinde un șir de prevederi referitoare la familie și instituția căsătoriei, indicându-se tipurile și gradele de rudenie, definiția căsătoriei, condițiile de încheiere a mariajului, detaliat este dezbătută problema logodnei, a zestrei, darul de nuntă, statutul juridic al soților, dar și cel al femeii în particular, condițiile de desfacere a căsătoriei etc.

Hexabiblul lui Harmenopolos, elaborat de judecătorul tesalonician Constantin Harmenopolos în 1345, o sinteză în limba greacă a compilației lui Iustinian şi a altor surse romane preiustiniene, care conţine 6 cărţi, a fost utilizat pe larg în Țările Române, citat în special în sursele din sec. al XVIII-lea și de la începutul sec. al XIX-lea, în reglementarea problemelor dreptului matrimonial. *Hexabiblul* oferă definiția căsătoriei, indică care mariaje sunt considerate legitime și care sunt ilegale, remarcându-le și pe cele osândite; face referire la gradele de rudenie, face concretizări în problematica logodnei și a zestrei etc. Vom remarca faptul că lucrările juridice bizantine circulau în Țările Române în manuscrise pe la mănăstiri, dar erau mai puțin aplicate.

Un izvor important pentru cercetarea instituției căsătoriei este „Кормчая Книга” („Kormcaja Kniga”)/ *Cârja arhierească*[97], utilizată pe larg în Ţara Moldovei şi în Transilvania în sec. al XVIII-

---

[93] *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах, Москва, 2006,* vezi și pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/ .

[94] *Manualul legilor sau aşa-numite CELE ŞASE CĂRŢI ale lui Constantin Harmenopolos*. Traducere de Ioan Peretz. Bucuresti, 1921.

[95] Floca, Ioan N. *Drept canonic ortodox. Legislaţie şi Administraţie Bisericească*. vol. I. Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990, p. 115.

[96] *Ibidem.*

[97] În Rusia, prima culegere în slava veche a fost „Syntagma” lui Ioan Sholasticul, care pe lângă altele includea şi extrase din legislaţia lui Leon, dar şi din Prohiron. A nu se confunda *Cârja arhierească* cu *Жезл правления*.

lea și la înc. sec. al XIX-lea. *Кормчая Книга* este un nomocanon preluat de slavi din Biserica Constantinopoliană după adoptarea creştinismului și include compilaţii din legislaţia greco-romană, hotărârile soborurilor universale şi locale etc., fiind, de fapt, un Pidalion. Prima traducere în slavonă a culegerii greceşti a fost efectuată de Sf. Metodiu. În 1225, în Rusia, a apărut traducerea din sârbă a *Кормчая Книга*, efectuată de Arhiep. Sf. Savva, care a primit o răspândire mare în special în sec. XIV-XVI, fiind cunoscută ca „redacţia din Reazan". Кормчая Книга aborda mai multe aspecte din problematica instituției căsătoriei, stipulând vârsta necesară încheierii acesteia, condițiile de fond pentru încheierea căsătoriei, zestrea etc., iar cu referire la mariajele interconfesionale, stipula clar interzicerea căsătoriilor mixte: „Nu se cuvine soţului pravoslavnic să se împreuneze cu soţie eretică, nici soţiei pravoslavnice cu soţ eretic să se unească... căsătoria ilegitimă a se desface. Căci nu se cade a amesteca ceea ce nu se amestecă"[98].

O variată de traducere în limba română a lucrării *Kormcaja Kniga*/ *Cârja arhierească* a fost făcută în 1745 la Iași, la Mitropolia Moldovei, de către călugărul Cosma la porunca Mitropolitului Iacob Putneanul, fiind corectată de către „directorul" tipografiei mitropolitane, dascălul Duca din Thasos[99].

b) *Lucrări elaborate de fețe bisericești de diferit rang*, români, care oferă atât viziunea ecleziastică asupra Sacramentului căsniciei, a căsniciilor legale și nelegitime, cât și prezintă mentalitatea comunității ortodoxe din epoca cercetată.

O importantă sursă în cercetare o constituie lucrarea *Pravoslavnica mărturisire*/*Mărturisirea ortodoxă* elaborată în latină de Petru Movilă, Mitropolitul Kievului, care, sub formă de întrebări şi răspunsuri, tratează diferite chestiuni dogmatice, liturgice şi canonice ale Bisericii Ortodoxe, printre care și Sfânta Taină a Nunții. În opinia unor cercetători, lucrarea a fost tradusă în limba greacă de către Meletie Sirigul, iar după părerea altora, doar parțial traducerea a fost efectuată de sus-numitul. *Pravoslavnica mărturisire* a fost aprobată la Sinodul de la Iași din 1642 și a fost publicată în poloneză la Kiev[100]. În 1649 a fost retipărită la Lvov, iar în 1649 – la Moscova, fiind denumită „Micul Catehisis"[101]. În 1645, *Mărturisirea ortodoxă* a lui Petru Movilă a fost tradusă în limba română de

---

[98] *Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православого исповедания Российской Империи, Том* I. Санкт-Петерсбург, 1899, p. 173.

[99] Vactiria / adecă Cărja arhierească acum întâiu / tălmăcită dupre limba ellinească pre /limba moldovenească. Cu osărdiea şi toată cheltuială Preaosvinţitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceştii cărţi au fost cuviosul întru ieromonaşi kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind şi diortosită de dascalul Duca de la / Thasos. În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938, p.18-40.

[100] Lucrarea apare cu titlul «Собрание краткия науки о артикулах веры».

[101] Асмус**,** Валентин. К оценке богословия святителя Петра Могила, Митрополита Киевского. În: *Богословский сборник*. Вып.10, Москва, 2002, стр.224-241.

Radu şi Şerban Greceanu, care, după cum consideră Arhim. Policarp Chițulescu, a fost publicată la Buzău în 1691[102], iar V. Barbu, probabil din greșeală, o indică ca fiind apărută la Snagov, deși în notă apare Buzău[103]. O altă ediție în limba română a apărut la Bucureşti, în 1745, și a fost dată în dar preoţilor de către domnul Constantin Mavrocordat. Această lucrare explică detaliat semnificația Sfintei Taine a Nunții, scopul ei și esența încheierii căsătoriei.

O altă lucrare este *Trebnicul* (Molitvelnicul), alcătuit de Petru Movilă și tipărit în 1646 la Kiev, în care este indicată ordinea acțiunilor în Serviciile religioase, inclusiv și la Sfânta Taină a Nunții[104]. A fost utilizat în tot spațiul românesc.

Același Mitropolit, la sfârșitul cununiei domniței Maria, fiica domnului Țării Moldovei Vasile Lupu, cu principele Ianusz Radziwiłł, pe care a oficiat-o personal, ține o *Predică*, care este de o deosebită valoare. În predică este subliniată importanța instituției căsătoriei și efectele acesteia, caracterul monogam, axându-se pe Taina căsătoriei, pe rolul soției și al soțului, fiind și un izvor important în cercetarea unei căsătorii mixte, în stabilirea opiniei unui ierarh, contemporan epocii, asupra rolului instituției căsătoriei, dar și al actanților principali - soț și soție, precum și servind drept exemplu de predică la Cununie a preoților din perioada cercetată.

Lucrarea Mitropolitului Varlaam, *Şeapte taine a besearecii*, apărută la Iaşi în 1644, confirma sacralitatea oficierii căsătoriei, fiind prima culegere de acest fel tipărită în limba română în Moldova. Ca și *Pravila aleasă,* din care s-a inspirat, este o compilație după nomocanoane bizantine. Fiind adresată clerului, face prezentarea celor șapte Taine ale Bisericii ortodoxe, printre care și Sfânta Taină a Nunții, prezentând o definiție și o descriere a acesteia sub formă catehetică, de întrebare și răspuns, după care prevederi de drept canonic în cazul încălcării normelor privitoare la respectiva Taină[105].

În această categorie de surse se încadrează și lucrarea elaborată de Mitropolitul Varlaam *Răspunsul împotriva catehismului calvinesc*[106] ─ prima scriere românească de polemică teologică în care sunt condamnate ereziile şi rătăcirile calvinilor:„Nu se laude nime de bună credință De n-are lucruri bune prea cu socotință. Varlaam Arhiep(i)sc(o)pu și Mitropolit Țării Moldovei cu milă de la Dumnedzău cătră creștinii den (Ardeal) și și cătră alți creștini toți carii sintu pravoslavnici.

---

[102] Chițulescu, Policarp. Petru Movilă, *Pravoslavnica mărturisire,* Buzău, 1691, pe http://www.tipariturivechi.ro/articol/petru-movila-pravoslavnica-marturisire-buzau

[103] Barbu, V. *Ordo Amoris*, p. 107.

[104] *Требник Митрополита Петра Могили, Київ, 1646*. Київ, 1996, tom 1., pe https://azbyka.ru/otechnik/Petr_Mogila/trebnik-petra-mogily-chast-1/

[105] *Şeapte taine a besearecii, Iași, 1644*, ed. critică, notă asupra ediției și studiu istorico-filologic de Iulia Mazilu (ed.) Iași:Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2012.

[106] Varlaam. *Opere. Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, ed. critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu. București: Ed. Minerva, 1984, p. 183-230.

Credincioși pravoslavnici și adevărați fii sf(i)ntei a noastre beserici apostolești, iubiț(i) creștini și cu noi de un neam rumâni, pretutindirea tuturor ce să află în părțile Ardealului și și într-alte părți pretutindiria […] Catihizmul creștinescu, caria o am aflat *plină de otravă de moarte sufletească* (sublinierea autorului-n.a.), de care lucru, iubiții miei fii, mărturisescu înnaintea lui Dumn(e)dzău cu firea mea că mare grije și multă scrâbă au cuprinsu sufletul și inima mia, pentru care lucru îndată am chemat și am strânsu săbor dintr-amândoao părțile, și din Țara Rumânească, și din Țara Moldovei; cu atâta că doară să poată ei clăti inima voastră, ce-i întărită și rădăcinată pre temeliia cea bună și tare a besearecei noastre pravoslavnice, cât cuget și socotescu, cândai cu aceaste menciuni și amăgituri, cu carele ciarcă // și ispitescu în tot chipul să poată afla pre neștine prostacu și neștiutor, carele făr de cale li-au pus și rău le tâlcuescu către a lor perire". Lucrarea arată atitudinea unui înalt reprezentant al Autorității ecleziastice asupra problemei de propagare a protestantismului, în contextul răspândirii acestuia în Transilvania, importantă în contextul încheierii căsătoriilor mixte, dar și ca prezentare a opiniei.

În categorie dată includem și *Învățătura bisericească* elaborată de Antim Ivireanu, în care se indică modul de săvârșire a Sfintei Taine a Nunții, explicând esența și importanța instituției căsătoriei[107].

Tot aici vom plasa *Prăvilioara de la Iași-1784* a Mitropolitului Moldovei Gavriil Calimachi, care era indicată preoților pentru tălmăcirea dogmei bisericească, pentru prezentarea practicilor necesare în activitatea lor, probabil, inspirându-se de la Antim Ivireanu. Lucrarea, fiind structurată în 20 de capitole, prezintă cele Șapte Mari Taine, dispozițiile canonice și indicații pentru alcătuirea diatelor și foilor de zestre[108].

c) În această categorie vom include și cărțile liturgice: *Molitvelnicele, Liturghierele* etc., care se utilizau în oficierea serviciului divin în bisericile din tot spațiul românesc, inclusiv Țara Moldovei, și în care este descrisă rânduiala oficiată la încheierea logodnei și serviciul divin la Încununarea Mirilor, precum și la Încununările repetate.

d) Această categorie înglobează şi *Hotărârile Dicasteriei Exarhiale,* care, începând cu 1808, era investită cu dreptul de reglementare a problemelor de drept civil, inclusiv cele ce ţin de dreptul

[107] Ivireanu, A. *Învățătura bisericească*. București, 1710; Idem, *Capete de poruncă*, București, 1714. În: Ivireanu, A. *Opere*. București, 1972; vezi și Chițu, V. *Cărțile de învățătură pentru preoți din secolele XVII și XVIII*. În: *Studii Teologice*, XIII, 1961, p.586-594.

[108] Calimachi, Gavriil. *Prăvilioara de la Iași-1784*. În Lazăr, P.-A. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din1784. În: *Studium*, 2017, X, p.28-29.

familiei și căsătorie[109]. Hotărârile Dicasteriei Exarhale a Moldovei, hotărârile Dicasteriei Exarhale din Chișinău fac lumină asupra unor subiecte legate de instituția căsătoriei din perioada anterioară înființării lor, prezentate în contextul examinării diferitor litigii ce țin de desfacerea căsătoriei, căsătoriile interzise, căsătoriile mixte din Moldova etc. și sunt parte a Fondurilor 5, 205 (Dicasteria Exarhală din Chişinău) şi 733 din Arhiva Naţională a Republicii Moldova.

II. **Codicele legislative ale Țărilor Române**. În primul rând, vom remarca că reglementarea normelor în societatea Țării Moldovei se făcea în baza obiceiului pământului (Jus Valachicum). În al doilea rând, anume la începutul perioadei cercetate apar primele codice legislative scrise în Țările Române. În această categorie de izvoare se includ culegerile de legi elaborate în Ţara Moldovei şi Ţara Românească în sec. al XVII-lea (*Pravila de la Govora (1640)*[110], *Carte românească de învăţătură (1646)*[111] şi *Îndreptarea Legii (1652)*[112]). Această categorie le înglobează și pe cele redactate la înc. sec. al XIX-lea (*Codul Calimach*[113] și *Codul Caragea*[114]) în baza nomocanoanelor bizantine, care cuprind reglementări de drept matrimonial românesc. În această categorie includem și *Sobornicescul Hrisov* (1785).

Pravila de la Govora, Carte românească de învăţătură şi *Îndreptarea legii* se refereau la principalele aspecte ale instituției căsătoriei: esența Sacramentului, căsătorii legitime și nelegitime, rudenia și stabilirea relațiilor de rudenie, condițiile de încheiere a mariajului, condițiile de desfacere a căsniciei prin divorț, cazurile de reîntoarcere a zestrei, cazurile de pierdere a zestrei etc.

---

[109] Dicasteria Exarhală din Chişinău a fost înfiinţată prin dispoziţia lui Gavriil Bănulescu-Bodoni emisă la 30 septembrie 1812: „1. Pentru soluţionarea problemelor duhovniceşti să fie instituită Dicasteria, numită, pînă cînd puterea supremă va aproba în mod special, Dicasteria Exarhală din Chişinău, în care sunt desemnaţi ca membri protopopul Petru Cuniţchi, protopopul Gheorghe Rodostat, protopopul Stavarache Costin şi protopopul Gheorghe Batcu...". Poștarencu, D. Înființarea Eparhiei Chișinăului și Hotinului. În: *Cugetul*, 2003, nr.2 (18), p. 6 – 12.

[110] *Pravila de la Govora, p*rima carte de legi în limba română elaborată în 1640 la cererea lui Teofil, Mitropolitul Ţării Româneşti în înţelegere cu Ghenadie, Mitropolitul Transilvaniei, *este* cunoscută şi sub numele de *Pravila cea Mică*. A fost și tradusă din slavonă în română de către Mihail Moxa(lie) de la Mănăstirea Bistriţa. „Pravila acesta iaste direptătoriu de lege, tocmelea sfinţilor apostoli tocmite de şapte săbore cătră acesta şi a precuvioşilor părinţi învеţătorilor lumii. Tipăritu-s'au în tipar i. Preluminatului domn Io Mathei Basarabă Voevodă a toată ţara Ungrovlachiei: în mănăstirea Govora. Vă leato 7149. Iară de la naşterea lui XS, 1640". A se vedea Cernea, Emil. *Istoria statului şi dreptului roman*. Bucureşti, 1976, p. 253.

[111] *Carte românească de învăţătură de la pravilele împărăteşti şi de la alte giudeaţe cu dzisa şi cu toată cheltuiala lui Vasile Voievodul şi domnul Ţării Moldovei di în multe scripturi tălmăcită di în limba ilenească pre limba românească*. Tipărită la Iași în 1646 la porunca domnului Țării Moldovei Vasile Lupu, primul cod de legi oficial, tradus din limba greacă de logofătul Eustratie. *Carte românească de învăţătură*, 1646, ediție critică, întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961.

[112] Cunoscută și sub numele „Pravila cea Mare" sau „Pravila de la Târgovişte" a fost tipărită în anul 1652 la Târgovişte la porunca domnului Țării Românești Matei Basarab, având titlul „Îndreptarea Legii cu Dumnezeu care are toată judecat arhierească şi împărătească de toate vinile preoţeşti şi mireneşti". A se vedea *Îndreptarea legii* (1652). Ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu, Bucureşti, 1962.

[113] *Codul Calimah*, Bucureşti, 1958.

[114] *Legiuirea Caragea*. Ediție critică, ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andreiu Rădulescu, Academia Republicii Populare Române. Bucureşti: Editura Academiei R.P.R.,1955.

Carte românească de învățătură clasifică relațiile de rudenie și prevede interdicțiile la căsătorie. Același codice clar stipulează condițiile de pierdere a zestrei sau de menținere a acesteia, dar și un șir de alte prevederi cu referire la instituția căsătoriei[115], utilizate în cercetarea de față.

Îndreptarea Legii egala înrudirea religioasă, numită spirituală, bazată pe Sfântul Botez cu rudenia de sânge: „Sfântul botez iaste naştere dumnezăiască şi înnoire sufletului. Şi cine ia copilul den sfântul botez, acela se chiamă tată sufletesc acelui copil ce au botezat şi iaste mai mare la acel copil decât tată-său carele l-au născu trupeaşte", accentuând impedimentul acestei înrudiri până la gradul şapte între ascendenţii şi descendenţii naşului şi finului, iar în glava 188 se referea la rudenia spirituală bazată pe Sfânta Taină a Nunții: „iastă şi altă rudenie dă pre cununie, carea să cheamă pre limbă proastă năşia sau finie şi să apără numai de obrazele cumătrului şi a naşului şi de copiii lor, iar de altă rudă neapărată iaste şi blagoslovită adică a să împreuna"[116]. Prin glava 195, nomocanonul lui Matei Basarab concretiza: „… că de la canon şi de la Pravilă mai mare iaste rudenia a sfântului botez decât dă pre sânge"[117], gradele de rudenie rezultate din Taina Sfântului Botez, ca și la Taina Sfintei Nunți, se calculează ca şi la rudenia de sânge, fiind considerat drept impediment la căsătorie inclusiv până la gradul al şaptelea. Codul făcea concretizări și referitor la vârsta de căsătorie.

În *Pravila de la Govora,* în *Carte românească de învățătură* şi în *Îndreptarea legii* căsătoriile interconfesionale nu sunt acceptate, ele fiind numite „căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea" şi fiind calificate ca „unele neîngăduite", fiind o reflectare directă a mentalității epocii. Astfel, prin Glava 73 *Pravila de la Govora* confirmă existența căsătoriilor mixte pe criteriul religios[118]. Totodată, este interesant de remarcat faptul că nu prevede desfacerea unei astfel de căsătorii, dar insistă asupra educației soțului/soției necreștin/e și promovează educația viitorilor copii ai cuplului în spiritul ortodoxiei. *Carte românească de învățătură*, apărută doar la câțiva ani după *Pravila de la Govora,* nu accceptă căsătoriile cu necreştinii. Cu referire la căsătoriile mixte în glava 20, zac. 4 al acestui codice se stipula**:** „ Căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea, se numesc unele neîngăduite**,** precum sunt acelea ce se încheie […] cu ereticii "[119], iar erezia conform pravilelor era pedepsită ca o infracţiune gravă. Deci, codicele include căsătoriile mixte în categoria celor interzise de lege.

[115] A se vedea *CR*.
[116] *ÎL*, gl. 188.
[117] *Ibidem*, gl. 195.
[118] *Pravila de la Govora*, gl. 73.
[119] *CR*, p. 145–146.

În ceea ce privește căsătoriile mixte, *Îndreptarea Legii,* prin glava 182, se aliniază la cele prevăzute în *Carte românească de învățătură* şi susţine că sunt eresuri[120], urmând despărțirea[121]. Situația se referea și în cazul logodnei ─ când unul dintre miri e de altă confesiune, logodna putea fi desfăcută : „De să va afla că iaste de altă credinţă, sau păgân, sau eretic, ori bărbatul, ori muiarea ”[122]. Prin glava 232 *Îndreptarea Legii* clar stipulează divorțul în cazul căsătoriilor mixte pe criteriul confesional[123]. Deci, pe lângă faptul că erau interzise astfel de căsătorii interconfesionale, ele mai erau echivalate cu preacurvia.

Sobornicescul Hrisov (1785) face referință la căsătoriile mixte dintre moldoveni și țigani, consecințele acestei căsătorii, dar se referă și la mariajele țiganilor, care erau condiționate de eliberarea permisiunii din partea stăpânilor[124]. Totodată, se examinează pedepsele în cazurile de falsificare de date din partea mirilor sau a proprietarilor, dar și pedepsele ce urmau a fi aplicate preoților care au încălcat prevederile canonice.

Culegerile de legi româneşti de la înc. sec. al XIX-lea, la fel, conțineau prevederi privind căsătoriile mixte. În Țara Moldovei, astfel de prevederi erau incluse în art. 91 al *Codului Calimach,* elaborat în 1816. Articolul interzicea căsătoria între creștini și necreștini si între ortodocși și neortodocși: „Nu este slobod a se face alcătuirea căsătoriei între creştini şi necreştini, precum nici între pravoslavnici şi între cei de altă dogmă”[125]. În Țara Românească, *Codul Caragea,* elaborat în 1817, în partea a III-a, prin Articolul 16, paragraful II, interzicea căsătoriile dintre creștini și cei de altă religie. Deci, legislația Țărilor Românești de până la 1820 clar stipula situația cu referire la căsătoriile mixte, în special la cele încheiate pe criteriu confesional, căci anume acest criteriu era unul de bază la încheierea căsătoriei.

III. **Acte interne**

A)Hotărâri şi dispoziţii ale domniei. Această categorie include reglementările din sec. XVII -începutul sec. al XIX-lea privind:

a) căsătoriile interzise, care prevedeau examinarea și depistarea cazurilor de mariaje între rude, a căsătoriilor considerate ilegale prin „amestecare de sânge” și interzicerea acestora etc.;

---

[120] *ÎL,* gl. 237, zac. 5, p. 321.
[121] I*bidem,* gl. 182, p.179, gl. 232, p.229.
[122] *Ibidem,* gl. 178, p. 176.
[123] *Ibidem,* gl. 232, p. 229.
[124] *Sobornicescul Hrisov,* ediție critică întocmită de colectivul pentru vechiul drept românesc condus de Andrei Rădulescu. București, 1958.
[125] *Codul Calimach,* p.95.

b) dispoziții ale domniei, prin care erau date indicaţii dregătorilor din ţinuturi în privinţa reglementării căsătoriilor mixte sau aducerea la domnie a celor care au încălcat legea. Domnitorii Țărilor Române, influențați de boierii autohtoni, dar și de Biserica Ortodoxă, au îngrădit, în măsura posibilităților, căsătoriile mixte, în special interconfesionale și intersociale, prin intermediul hrisoavelor.

B) **Documente particulare**. Această categorie cuprinde:

I) *Cereri particulare ale persoanelor:*

a) de acceptare a cununiilor, înaintate de miri, care subliniază confesiunea solicitantului și explică circumstanţele prezenţei pe teritoriul românesc, în cazul când acesta nu este băştinaş;

b) cererile de hirotonie a preoților, în care se indica obligatoriu cununia legitimă, o condiție de fond pentru a fi acceptat;

c) cererile de divorţ ale soţilor, inclusiv ale celor de confesiune diferită, care arată modul încheierii căsătoriei, împrejurările în care s-au încheiat aceste căsătorii, precum şi cauzele pentru care se cere disoluţia căsătoriei, unele dintre acestea fiind de natură religioasă. Unele documente din această categorie, utilizate în lucrare, au fost depistate în *Fondurile 205. Dicasteria duhovnicească din Chișinău, inv.1* și *733. Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei şi Valahiei, inv. 1* din Arhiva Națională a Republicii Moldova, care constituie documente inedite, la care se adaugă și hotărârile instanței oficiale, prezentate într-o categorie mai sus.

II) *Foile de zestre,* care sunt unele dintre sursele de bază pentru cercetarea noastră, care prezintă atât inventarul bunurilor stipulate, cât și fac lumină și asupra timpului încheierii logodnei sau a nunții, a conținutului, a formularului acceptat în perioada cercetată etc. În Țara Moldovei, întocmirea foii de zestre era un obicei de bază, legat de căsătorie, în special cea a fetelor (se înzestrau și băieții- A.F.), iar natura zestrei a fost „privită de istoriografia noastră ca o componentă a structurilor proprietății și a sistemelor obișnuielnice de moștenire”[126]. Foaia de zeste înregistrează atât date despre starea social-economică a familiei tinerei/tânărului, precum și arată relațiile dintre părinți și copii. În același timp, din foile de zestre se pot evidenția date privind numărul martorilor, date privind părintele sau ruda care înzestrează fata. Date despre zestre se mai conțin în diate, documente de împărțire a averii, documente de schimb a proprietăților, acte de vânzare- cumpărare, procese de judecată etc. Unele izvoade de zestre au fost depistate în fondurile Arhivei Naționale a Republicii Moldova și în cele ale Serviciului Județean de Arhivă Iași.

[126] Barbu, V. *Ordo amoris*, p. 204.

III) *Testamentele* prezintă în sine izvoare unice de cercetare istorico-juridică, Nicolae Iorga considerându-le drept una dintre cele mai importante categorii de documente româneşti[127]. Importanţa istorică rezultă din raportarea la însăşi viaţa cotidiană, ce permite examinarea mentalităţii poporului, pentru a se putea urmări evoluţia unui proces istoric, a relaţiilor socioeconomice, a instituţiilor administrative etc. Acest tip de acte sunt surse deosebite şi în cerectarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, a relaţiilor intrafamiliare, permiţând pătrunderea în universul vieţii private a familiei. Testamentele conțin date privind numărul de mariaje încheiate de către testator, în unele cazuri condițiile încheierii căsătoriei. Totodată oferă informații și despre bunurile care au fost date drept zestre. Ele sunt și o sursă importantă în cercetarea relațiilor de rudenie stabilite în urma căsătoriilor, evoluția relațiilor intrafamiliale în urma încheierii căsătoriilor repetate, în special la capitolul relațiilor dintre moștenitorii din prima căsătorie cu cei din căsătoriile ce au urmat etc.

IV) *Acte de donație și de vânzare- cumpărare,* care oferă importante secvențe la o diversitate de probleme cu referire la legitimitatea căsătoriei, la relațiile cu copiii din mariajele anterioare, relațiile de rudenie, de exemplu nași-fini, la valoarea zestrei oferite și procesele de judecată provocate de faptele de dăruire a zestrei, de împărțire a proprietății, la căsătoriile mixte etc.

Deși sursele enunerate mai sus sunt de o valoare incontestabilă pentru cercetarea noastră, totuși ele au și o anumită limită, nu ne permit a explica anumite momente precum stabilirea exactă a vârstelor celor care se căsătoreau prima dată, dar și a vârstei celor ce se căsătoreau repetat, nu oferă o imagine asupra rolului sentimentului uman în încheierea alianței matrimoniale, reflectă mai puțin exemple concrete de căsătorii mixte etc.

Sursele selectate și analizate în prezenta cercetare au fost culese din valoroasele colecţii de documente alcătuite și coordonate de reputabili istorici precum Nicolae Iorga, Gheorghe Ghibănescu, Ioan Antonovici, Teodor Balan, Aurel Sava, L. Boga, Ioan Caproșu, Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi etc., însumând *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*[128], *Acte și fragmente cu*

[127] Iorga, Nicolae. Notes de diplomatique roumaine. În : *Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique*, 1930, tome XVII, p.139.

[128] *Studii şi documente cu privirea la istoria românilor,* vol.I. Socotelel Bistriţei (Ardeal), vol.II. Acte relative la istoria cultului catolic în principate. Editura Ministerului de Instrucţie, Bucureşti, 1901; *Studii şi documente cu privirea la istoria românilor,* vol. IV, Legăturile principatelor române cu Ardealul. De la 1601 la 1699. Editura Ministerului de Instrucţie, Bucureşti, 1902; *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903; *Studii și documente cu privire la istoria românilor*, vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904; *Studii și documente cu privire la istoria românilor,* vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904; *Studii şi documente cu privire la istoria românilor* de N. Iorga. Vol. XXI. Documente interne. Bucureşti, 1911 etc.

privire la istoria românilor [129]*, Documente privitoare la familia Callimachi* [130]*, Surete şi izvoade (documente slavo-române*) și *Ispisoace şi zapise* [131]*, Documente bârlădene, Documente bucovinene*[132]*, Documente privitoare la târgul şi ţinutul Orheiului*[133]*, Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*[134]*, Moldova în epoca feudalismului* [135]*, Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*[136]*, Documente basarabene*[137]. Unele fragmente au fost selecate și din vestitele colecții *Documente privitoare la istoria românilor*[138]*, Documente privind istoria*

[129] *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai *Iorga şi* publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucţie Publică. Vol.I. Bucureşti: Imprimeria statului, 1895; *Acte şi fragmente privitoare la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai *Iorga şi* publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucţie Publică, Vol. II. Bucureşti, 1898.

[130] Iorga, Nicolae. *Documente privitoare la familia Callimachi*, vol.I. Bucureşti, 1902..

[131] *Surete şi izvoade (documente slavo-române),* publicate de Gh. Ghibănescu, vol.III, Iași, 1907; *Surete şi izvoade (Documente slavo-române),* publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. II, Iaşi, Dacia, 1907; *Surete şi Izvoade. (Documente slavo-române*), publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. IV, Iași, Dacia, 1908; *Surete şi izvoade (Documente slavo-române),* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. VIII, Iași, Dacia, 1914; *Surete şi izvoade (documente basarabene*) publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XI. Iaşi, 1922; 1922; *Surete şi izvoade. Documentele Romaneşti,* publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. XIII, Iași, Leţcae, 1923; *Surete şi izvoade. Documente slavo-române între 1400-1653,* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXI, Iaşi, Viaţa românească, 1929; *Surete şi izvoade,* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXII, Iaşi, Viaţa românească, 1929*; Ispisoace şi Zapise (Documente slavo-române),* publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. V, Partea I, Iaşi, 1921;

[132] *Documente bârlădene*. Vol.III. Acte de proprietate de ale moșiilor Pălădești însoțite de o condicuță și un catastiv cu un hrisov în facsimile și patru hărți de preotul Ioan Antonovici. Bârlad, 1915; *Documente bucovinene*, de Teodor Balan. Volumul I. Cernăuţi – Bucureşti, 1933; *Documente bucovinene*, de Teodor Balan. Vol. III (1573-1720). Cernăuți, 1937;

[133] *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. București, 1944.

[134] *Documente privitoare la istoria oraşului Iași*, vol. I. Acte interne (1408- 1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. III. Acte interne (1691-1725), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2000; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2001; *Documente privitoare la istoria orașului Iași,* vol.IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2007.

[135] *MEF*. Vol. II, sub redacţia lui P.Sovetov, îngrijit de D.Dragnev, A.Nichitici. Chișinău, 1975; *MEF* ,Vol. IV, sub redacţia lui P. Sovetov, îngrijit de D.Dragnev, A. Nichitici, L.Svetlicinaia, P. Sovetov. Chișinău, 1986; MEF ,Vol. VI, sub redacţia lui P. Sovetov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici, L.Svetlicinaia, P. Sovetov. Chișinău, 1992; MEF ,Vol. VIII, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 1998; MEF vol. IX. Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în secolul al XVIII-lea, 1751-1774, Cărţi domeşti şi zapise, coordonator – D. Dragnev, volum realizat de D. Dragnev, L.Svetlicinaia, E.Bociarov. Chișinău, 2004; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800). MEF,* vol. XI, coord. Demir Dragnev, membr. cor. al AȘM, Valentin Constantinov, dr. în istorie. Chișinău, 2008; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806). MEF*, vol.XII, volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragne, E. Bociarov. Chișinău, 2012.

[136] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812* (1 iulie 1809-14 aprilie 1810), volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019; *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului Ruso-turc din 1806-1812, vol.1 (noiembrie 1806-iulie 1808),* coord., editori D. Dragnev, L.Svetlicinâi, editori T.Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov, Chișinău, 2015; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (editori, coord.), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (edit.). București-Brăila, 2017.

[137]*Documente Basarabene*. publ. de L. T. Boga. Vol.I. Foi de zestre (1734-1844). Chișinău: Tipografia Centralei, 1928; Idem, Vol. III. Documente Basarabene. Testamente şi danii (1672-1858). Chişinău: Tipografia Eparhială –"Cartea Românească", 1929.

[138] *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XV, partea a II-a. Bucureşti, 1913.

României [139], *Documenta Romaniae Historica*[140], *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (Secolele al XVI-lea şi al XVII-lea)* [141]. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*[142], *Condica lui Mavrocordat*[143], care permit a concretiza anumite momente importante cu referire la mariaje și disoluția lor.

IV. O altă categorie de izvoare sunt sursele narative.

a) În această categorie, în prim – plan apare lucrarea remarcabilului cărturar Dimitrie Cantemir *Descriptio Moldaviae*[144], care în capitolul al XVIII-lea, „Despre obiceiurile de la logodnă şi de la nunţi", descrie obiceiul peţitului în Ţara Moldovei: „După ce am arătat sufletul şi năravurile moldovenilor, cititorul poftitor să ştie nu va fi cu siguranţă nemulţumit, dacă îi vom arăta pe scurt şi obiceiurile de care ţin aceştia seamă la logodne şi la nunţi", subliniind denumirea peţitorilor, prezentând discursul ținut de către aceștia etc.

Tot aici se înscrie și o altă lucrare a cărturarului – *Viața lui Constantin Cantemir*[145], în care sunt prezentate viziunile sale asupra căsniciilor domnului Țării Moldovei Constantin Cantemir și se subliniază importanța relațiilor de rudenie , inclusiv a relației fictive apărute în urma logodnei și impactul acestora asupra destinului persoanelor implicate.

b) **Relatările cronicarilor.** Martori ai epocii cercetate, cronicarii dădeau aprecieri asupra unor fenomene şi evenimente din societate, atitudine care trebuie privită critic în dependenţă de apartenenţa

---

[139] *Documente privind istoria României*. A.Moldova, Veacul XVII, vol.I (1601-1605); redactor responsabil M. Roller. Bucureşti, 1952(în continuare DIRA); DIR A, Veacul XVII, vol. II (1606-1610), redactor responsabil M. Roller. Bucureşti, 1953; DIR A, Veacul XVII, vol.III (1611-1615)), redactor responsabil M. Roller. Bucureşti, 1954..

[140] *Documenta Romaniae Historica*.A. Moldova. (în continuare-DRH A); DRH A, vol. XIX (1626-1628), volum îngrijit de Haralambie Chircă. București, 1969; DRH A, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproşu și L. Șimanschi. București, 1971; DRH A, vol , XXII (1634), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproşu și L. Șimanschi. București, 1974; DRH A, vol. XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Șimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache. București, 1996; DRH A, vol. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C.Cihodaru şi I. Caproşu. Bucureşti, 1997; DRH A, vol. XXVI (1641-1642), volum întocmit deI.Caproşu. Bucureşti, 2003; DRH, A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2006.

[141] Corfus, I. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (Secolele al XVI-lea şi al XVII-lea).* Ediţie îngrijită de Vasile Matei. București: Editura Academiei Române, 2001 .

[142] *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. I. București, 1929. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti,* publ. de A. Veress. Vol. VI. Acte şi scrisori (1600- 1601). Bucureşti: Cartea Românească, 1933; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării româneşti,* publ. de A. Veress. Vol. VIII. Acte şi scrisori (1607-1613). Bucureşti: Cartea Românească, 1935; *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti,* publ. de A. Veress. Vol. X. Acte şi scrisori (1637-1660). Bucureşti: Cartea Românească, 1938.

[143] *Condica lui Constantin Mavrocordat,* vol. II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008; *Condica lui Constantin Mavrocordat*, vol. III, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008,

[144] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, studiu introductiv, notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. București, 2007.

[145] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*, Editura de Stat pentru Lieratură și Artă, 1960

la gruparea boierească, neamul boieresc din care făcea parte, la perioada istorică şi conjunctura politico-socială a expunerii etc. Anume această categorie de izvoare narative reflectă atitudinile, comportamentele și mentalitatea epocii. Cronicarii descriu anumite căsătorii doar în contextul prezentării evenimentelor importante dintr-un anumit an sau dacă căsătoria a impresionat într-un anumit mod, de exemplu, prin confesiunea mirelui sau prin distracțiile de amploare, sau prin faptul că la nuntă invitații au discutat anumite probleme politice importante pentru momentul respectiv, sau și-au exprimat opinia referitor la anumite acțiuni ale rudelor, care prezentau ceva ieșit din comun pentru perioada cercetată. În această ordine de idei relevante sunt cronicile lui Miron Costin, Ion Neculce, Axinte Uricarul, Cronica Ghiculeştilor, dar și cronicile muntenești, care fac referire la nunți și relațiile de rudenie cu familiile din Țara Moldovei[146].

Este importantă relatarea cronicarului Miron Costin despre cel mai răsunător caz de căsătorie mixtă interconfesională încheiată în sec. al XVII-lea, cunoscut și pe larg analizat în istoriografia românească și cea poloneză, între o *ortodoxă şi un reprezentant al curentului calvin,* între Maria, fiica lui Vasile Lupu, domn al Țării Moldovei, şi Janusz Radziwiłł. Miron Costin scria despre această căsătorie: „Numai cu ce inimă şi sfatu au făcut aceia casă după omu *de lege calvinească...* De miratu au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasile vodă să să facă”[147]. Important este și faptul că Miron Costin, în calitate de boier de țară și creștin-ortodox, prin acest fragment își expune și opinia sa referitoare la un astfel de tip de căsnicie.

În sec. al XVIII-lea, în condițiile unei noi situații geopolitice și a creșterii influenței grecilor fanarioți, la nivelul elitelor căsătoriile mixte își schimbă accentul. Elocvente în contextul realităților sec. al XVIII-lea sunt părerile cronicarilor Nicolae Costin[148] și Ion Neculce[149] cu o opinie negativă față de grecii din Țările Române, provocată de acapararea de către ei a dregătoriilor și căpătarea profiturilor, recurgând inclusiv și la căsnicii cu fetele pământene [150], deși căsătoriile mixte cu grecii

---

[146] Costin, Miron, *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-vodă încoace (1595-1675*). În *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1990; Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1661-1743)*. În *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1990.; Uricarul, Axinte. *Cronica paralelă a ţării Româneşti şi a Moldovei,* I, Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel. Bucureşti: Editura Minerva, 1993. *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Text grecesc însoţit de traducerea românească cu prefaţă, introducere, glosar şi indice. Ediţie îngrijită de Nestor Camariano şi Ariadna Camariono-Cioran. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1965; *Cronicari munteni.* Vol. 1, 2. Ediţie îngrijită de Mihaal Gregorian. Studiu întroductiv de Eugen Stănescu. Bucureşti, 1961. (Stolnicul Constantin Cantacuzino, Anonimul cantacuzinesc, Radu Popescu (vol. I); Radu Greceanu, Anonim Brâncovesc (vol.II), Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu introductiv de Eugen Stănescu. Bucureşti, 1961.

[147] Costin, Miron. *Lepopiseţul Ţării Moldovei*. În *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu. București, 1958, p.120-121.

[148] Costin, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. În *Scrieri,* vol.1. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Chișinău, 1990, p.117.

[149] Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldove*i, p.458.

[150] Popa, R. *Căsătoriile mixte în Țările Române în epoca modernă. Considerații juridice*, p.55

se includ în categoria celor interetnice. Atitudinea negativă, în special față de greci în Țara Moldovei și în Țara Românească, era cauzată de acapararea de către ei a dregătoriilor și utilizarea diferitor mijloace, inclusiv prin intermediul mariajului, pentru ascensiunea în ierarhie și obținerea altor beneficii [151].

C) **Relatările călătorilor străini** sunt, de asemenea, izvoare deosebit de importante. Fiind contemporani ai epocii, și în mare parte reprezentanți ai Bisericii Romano-Catolice, au lăsat informații prețioase despre obiceiurile de la încheierea mariajului, de la pețit și la logodne, despre divorț și obținerea cărții de despărțenie, iar în unele cazuri, cum ar fi descrierea ospețelor de nuntă, practic sunt unice în rândul căsătoriile interconfesionale, cele mai des prezentate în surse, sunt cele ale romano-catolicilor cu ortodocșii, reieșind din faptul că printre populația alogenă anume acest segment al populației eterodoxe era cel mai numeros**.** Anume călătorii străini au fost cei care și-au expus opinia despre căsătoriile mixte ale romano-catolicilor cu ortodocșii în Țara Moldovei în categoria populației fără dregătorii, în primul rând, semnalează călătorii străini, care, fiind în majoritatea sa misionari catolici, își exprimau nemulțumirea și îngrijorarea față de acest fenomen, reieșind din mai multe considerente: 1) pierderea enoriașilor; 2) scăderea influenței Bisericii Romano-Catolice; 3) decăderea moralității în rândurile enoriașilor romano-catolici prin destrămarea familiilor - conform canoanelor Bisericii Romano-Catolice căsătoria nu putea fi desfăcută. Totodată, analizând acest tip de surse, vom ține cont de faptul că unele informații prezentate sunt exagerate, de exemplu, despre pedepsele aplicate, nefiind certificate documentar, iar altele sunt intenționat prezentate distorsionat pentru a forma o imagine cât mai pozitivă a Bisericii Romano-Catolice.

În această ordine de idei, deosebit de relevantă este culegerea *Călători străini despre Țările Române*[152]. Atitudinea față de obiceiurile de pețit și de nuntă, față de mariajele mixte, descrierea acestora, precum și descrierea ospețelor este evidențiată în relatările lui Johann Sommer, Paolo Bonnicio, Bernardino Quirini, Niccolo Barsi etc.

Acest tip de surse completează imaginea instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie nu doar în Țara Moldovei în segmentul cronologic enunțat, ci și în întreg spațiul românesc.

---

[151] *Ibidem*, p.55.

[152] *Călători străini despre Ţările Române* (în continuare CSȚR), vol.II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti, 1970; CSȚR, vol. III, îngrijit de M. M.Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu. Bucureşti, 1971; CSȚR, vol. IV, îngrijit de Maria Holban. Bucureşti, 1972; CSȚR, vol.V, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti, 1973; CSȚR, vol. VI, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu. Bucureşti, 1976.

V. **Sămile Vistieriei Moldovei**[153]- un izvor unicat în cercetarea instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei, care face lumină în subiectul domniei în calitate de nași de cununie în sec.al XVIII-lea, oferă detalii importante referitoare la obiceiurile și tradițiile respectate de toată populația ortodoxă din Moldova, indiferent de scara socială, precum tradițiile Cununiei, obiceiul de a da cadouri tinerilor etc.

1.3. Concluzii la Capitolul I

În urma analizei tematico-cronologice a istoriografiei din spațiul românesc, care a tratat problema instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie, precum și a surselor sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea referitoare la tema cercetării, concluzionăm:

Istoriografia cercetată arată lipsa unei lucrări complexe, interdisciplinare dedicată instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Deşi problema cercetată în teza dată a fost secvențial abordată în unele cercetări, totuși n-a constituit obiectul unor investigaţii speciale.

În Țările Române, în domeniul reglementării problemelor legate de instituția căsătoriei și a relațiilor de rudenie la ortodocși, se păstra același obicei al pământului, se utilizau aceleași nomocanoane, și legi scrise inspirate din legislația romano-bizantină, fapt explicat atât prin originea comună și religia ortodoxă, cât și prin păstrarea relațiilor interstatale între Țările Române, a relațiilor economice și culturale, a circulației umane. Drept urmare, în teză se fac numeroase trimiteri la lucrări ce reflectă situația în Țara Românească și Transilvania, unde sunt prezentate detaliat anumite aspecte, însă totodată se va face și specificarea particulatităților Țării Moldovei.

Reconstituirea tabloului general al discursului istoriografic în problema instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie scoate în evidență patru etape de bază în acest câmp tematic: a doua jumătate a sec. al XIX-lea –1918, perioada interbelică- 1944; 1945-1989; 1990- 2021. Pentru prima etapă sunt caracteristice lucrări cu caracter etnologic, lucrări referitoare la etnologia juridică și cercetări etnoistorice. Atrage atenţia, însă, că toate aceste lucrări ale istoriografiei românești au în mare parte un caracter general doar prin prezentarea obiceiurilor și tradițiilor din întreg spațiul românesc. În a doua etapă sunt elaborate studii de caz, genealogice sau sociologice, însă n-au cuprins în sfera lor de cercetare anume instituția căsătoriei și relațiile de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Pentru a treia etapă, deși se observă un oarecare interes pentru cercetarea tematicii enunțate și sunt elaborate câteva lucrări fundamentale, este lesne de observat, că istoriografia

[153] *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. 1, 1763-1784. Iași, 2010; *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. 2. Iași, 2010.

a fost preocupată de statutul juridic al familiei, probleme de moștenire, stabilirea vocabularului relațiilor de rudenie și cercetarea relațiilor de rudenie și a obiceiurilor din perspectivă etnologică. În această etapă continua să fie elaborate studii genealogice, care, deși nu fac accent pe instituția căsătoriei, totuși, sunt un suport istoriografic valoros pentru cunoașterea și înțelegerea contextului istoric al evoluției instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea în contextul spațiului românesc. Cea de-a patra etapă a contribuit la crearea unei valoroase baze istoriografice influiențată de tendințele noi de prezentare a istoriei și sub aspect al mentalului și cotidianului, nu doar sub aspect socioeconomic sau politic. În această etapă se evidențiază câteva școli de cercetare (Iași, București, Cluj, dar treptat se aliniază în această linie și Chișinăul) și se conturează câteva direcţii prioritare de cercetare: 1) studii de istorie a căsătoriei și familiei; 2) studii cu privire la divorțialitate; 3) studii cu referire la căsătoriile mixte; 4) studii cu privire la relațiile de rudenie, însă, în mare parte, acestea reflectă evoluția instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Românească și Transilvania, cu unele mici excepții.

Examinarea și analiza bazei de izvoare scoate în evidență diversitatea acestora: de la coduri de legi și nomocanoane la descrieri ale călătorilor străini, de la Sfintele Cărți la acte particulare etc., precum și faptul că valoarea istorică a surselor incluse în cercetarea noastră variază de la o categorie la alta, atât în dependenţă de gradul lor de subiectivitate, autenticitate, cât şi de importanţa acestora pentru cercetarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, care, în unele cazuri, precum relatări ale călătorilor străini sau cronicari, trebuie să fie receptate dintr-o perspectivă critică.

Cele mai multe surse sunt atestate pentru sec. al XVIII-lea -începutul sec. al XIX-lea, deoarece începând cu această perioadă s-au păstrat mai multe izvoare, dar și reieșind din faptul că pentru sec. al XVII-lea s-au păstrat mai multe acte referitoare la stăpânirea pământului. De aceea pentru sec. al XVII-lea în cercetare se face un accent mai pronunțat pe actele legislative generale și pe relatările călătorilor străini, dar și pe spicuiri din documente de vânzare-cumpărare sau donație. Totodată, un rol aparte a fost acordat lucrării lui Dimitrie Cantemir, care, cu referire la obiceiurile și tradițiile prenupțiale și nupțiale, a generalizat situația din perioada precedentă, dar și relatărilor cronicarilor, martori contemporani ai perioadei cercetate.

Atât sursele analizate, cât și cercetările istoriografice incluse în cercetarea noastră scot în evidență un șir de aspecte ale problemei de cercetare și servesc drept bază pentru investigarea instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Deși izvoarele n-au permis abordarea unor aspecte, absența sau insuficența informațiilor au

provocat neuniformitate în volumul paragrafelor, fiecare dintre ele fiind în măsura cantității de informații accesibile, corelarea tuturor surselor oferă posibilitatea de a dezvălui cât de larg posibil problematica cercetării instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, reieșind din obiectivele propuse, lăsând în afara cercetării unele subiecte care vor fi dezvoltate într-un studiu monografic. Reconstituirea tabloului general al istoriei instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei a impus o reinterpretare sintetică asupra studiilor istoriografice existente din perspectiva includerii lor în cercetare, dar și al unor surse inedite ce țin de problematica cercetată puse de noi în circuitul științific.

2. INSTITUȚIILE ȘI OBICEIURI PRENUPȚIALE ALE ROMÂNILOR ORTODOCȘI DIN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA– ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA: PEȚITUL ȘI LOGODNA

În Țara Moldovei, o căsătorie legitimă din punctul de vedere al Bisericiii Ortodoxe și din punctul de vedere al statului se putea încheia în cazul îndeplinirii condiţiilor impuse de canoanele Bisericii Ortodoxe[154] și de legislația țării, astfel devenind validă şi cu caracter juridic. Instituția căsătoriei, în calitate de izvor principal de constituire a familiei, era ghidată și administrată de Biserica Ortodoxă, astfel că încheierea alianței matrimoniale era „sub patronajul total al bisericii și credinței, atât la nivelul ritualului, cât și al sensibilității”[155]. În calitate de instituție socială, instituția căsătoriei trecea printr-o serie de etape (pețit, logodnă, Sfânta Taină a Nunții si încetarea căsătoriei), a căror succesiune se dezvolta într-un ciclu de viață familial, la fiecare etapă având caracteristici specifice, însoțite de o serie de obiceiuri și tradiții ce reflectă mentalitatea populației și implica participarea unor numeroși membri ai comunității tradiționale, stabilind anumite roluri sociale pentru participanți, cu anumit statut social, drepturi și obligații atât pentru protagoniștii principali, cât și pentru toți cei implicați.

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, încheierea căsătoriei la românii ortodocși era precedată de pețit și apoi de logodnă – o formă de reglementare socială comunitară, în istoriografie fiind calificată drept etapă prenupțială. Acțiunile tinerilor până la pețit, apoi obiceiurile și tradițiile la pețit și logodnă, desemnează anumite tipare de comportament ale românilor ortodocși stabilite în comunitate, cum ar fi, de exemplu, invitarea la horă, curtarea, alegerea partenerului de căsătorie, trimiterea peţitorilor etc., care împreună cu acținile întreprinse erau importante în procesul de funcționare a instituției căsătoriei, dar erau determinate de anumiți regulatori valorico-normativi stabiliți prin obiceiul pământului, dar și prin prevederi canonico-legislative.

Tinerii necăsătoriți, holteii și fetele mari, care erau și protagoniștii principali în procesul de încheiere a alianței matrimoniale, atât cei din localitățile rurale, cât și din cele urbane, făceau

[154] Constantinescu, Iulian Mihai L. *Biserica şi instituţia căsătoriei. Condiţiile administrării căsătoriei. Studiu juridico-canonic*. Craiova, 2008; Zabolotnaia, L. Condiții de încheiere a căsătoriei în Evul Mediu. Studiu comparativ. In: *Tyragetia*. Istorie. Muzeologie. Serie nouă, 2007, vol. I, nr.2, p.107-112.

[155] Radoslav, D. *Sentimentul religios la români. O perspectivă istorică (sec. XVII-XX)*. Cluj-Napoca, 1997, p.130.

cunoștință mai îndeaproape la evenimentele festive din comunitate (horă, nuntă, alte sărbători), în ospeție sau în timpul unor activități cotidiene (la fântână, la iarmaroc, la șezătorile tradiționale, la muncă etc.). Cu referire la societatea rurală, cercetătorii menționează că anume „satul oferea tinerilor posibilitatea cunoașterii reciproce”[156].

Totuși, pe lângă cunoaștere și afecțiunea pentru o anumită persoană, în vederea căsătoriei, un rol important îl avea strategia matrimonială, care reieșea din anumite interese socioeconomice ale familiilor. Consolidarea proprietății funciare, constituită din proprietatea bărbatului la care se adaugă dota din zestrea fetei, și constituirea unei alianțe de rudenie, întărită prin solidaritatea familială, erau argumente solide în strategia matrimonială la toate categoriile sociale.

De obicei, tânărul trimitea pețitori fetei care i-a plăcut, însă în comunitatea tradițională erau acceptați pețitorii doar în cazul când pretendentul și familia lui erau cel puțin de aceeași poziție socială cu familia fetei. În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească și în Transilvania, ca și în Europa, se căuta a alege partenerul din aceeași localitate, acest fapt fiind motivat de argumente economice și sociale[157]. S.F. Marian menționa că țăranii obișnuiau să-și căsătorească fetele în același sat, în cazuri rare orientându-se la satele din vecinătate, iar tinerii care veneau în gospodăria fetei nu erau bine priviți în comunitate[158].

Familiile de boieri căutau să se înrudească cu familiile din mediul lor, din rândul boierilor de același rang sau de o poziție ierarhic mai superioară, astfel ca să fie „de neam bun”, „obraz de cinste” etc[159]. În asemenea situații sentimentele umane treceau pe plan secund, deși nu sunt excluse și sentimentele de dragoste între cei doi tineri ce urmau să se căsătorească.

În cazul în care fie că se discutase în prealabil despre o posibilă însoțire a tinerilor, fie că tânărul era agreat de familia fetei, se trecea la logodnă, se făcea un aranjament cu familia fetei și se înțelegeau asupra zestrei. Aceste aranjamente și înțelegeri care se făceau în cadrul logodnei, și în special la semnarea izvodului de zestre, aveau impact atât asupra noii familii ce urma a fi constituită – prin baza material-funciară, dar și impact asupra averii celor două familii ce urmau a se înrudi.

În cazul deciziei de a se căsători, tinerii își asumau anumite angajamente, care erau garantate nu doar de familiile tinerilor și de rudele lor, dar și de vecini și de alți martori prezenți la eveniment.

---

[156] Brie, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale*. Oradea, 2009, p.56.
[157] Vintilă-Ghițulescu, C. *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţările Româneşti a secolului al XVIII-lea*. București, 2004, p.120.
[158] Marian, S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparative*. București: Ediținea Academiei Române, Tipografia *Carol Göbl*, 1890.
[159] Vintilă-Ghițulescu, C. *În şalvari şi cu işlic*, p.124.

Acțiunile petrecute în contextul etapelor premaritale, dar și în celelalte etape, erau urmărite de întreaga comunitate. Orice abatere de la normele morale stabilite în societate sau de la tradițiile și obiceiurile comunității erau condamnate și/sau sancționate.

Etapele prenupțiale, evenimentele specifice acestor etape prezentate mai sus, coraportate cu prevederile canonico-legislative și realitatea cotidiană, precum și actanții principali ai etapelor vor constitui subiectul paragrafelor compartimentului dat.

2.1. Actanții principali ai etapei prenupțiale

Actanții principali erau tinerii necăsătoriți, cei care în urma pețitului și logodnei își modificau statutul de celibatar în cel de logodnic/logodnică, apoi mire/mireasă, ca după oficierea *Sfintei Taine a Nunții* să devină soț și soție. În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea, tinerii considerați apți pentru a întemeia o familie, indiferent de categoria socială, erau numiți *holtei/burlac/flăcău,* iar tinerele *–fată mare/fecioară/govă*[160].

2.1.1. Bărbații celibatari

În delimitarea vârstei tinerilor care puteau fi numiți holtei și care puteau să se căsătorească, astfel ca din punct de vedere juridic să fie responsabil de faptele sale, în Țara Moldovei se ținea cont de prevederile înscrise în codicele de legi românești și de tradițiile din comunitate. Sursele din sec. al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea fac referire la denumirea dată fiecărei perioade de viață a tinerilor și la vârsta căsătoriei. În *Carte românească de învățătură,* în glava 53, se specifica: „ Cucon să cheamă până la 7 ani de vârstă; tânăr în măsură de vârstă să cheamă parte bărbătească de la 10 ani şi jumătate până la 14 ani... Mic să cheamă până la 25 de ani şi de-acolo înainte să cheamă mare, să poată face tot lucru”[161]. Astfel, reieșind din cod, începând cu vârsta de 14 ani un tânăr era considerat apt pentru a răspunde de faptele sale, deși maturitatea începea de la 25 de ani. Această clasificare a tinerilor coincidea cu delimitarea oferită de Dimitrie Cantemir în *Divanul sau gâlceava înțeleptului* în Cartea a 2-a raportate la cele șapte vârste. Astfel, relatând despre vârste, cărturarul consemna: „ a doua, vârsta copilăriei urmadză carea până la 14 ani să suie..., cătărigiia, carea de la 14 ani până la 21 să suie, însă, după a mea socotială, până la 17 ani tot de a copilăriei fire să ține, și așeși, până a agiunge omul la vârsta de 17 ani, adecă până începe (cum să dzice) a înfiera musteață, tot copil să chiamă (căci după limba lătiniască această vârstă *pubertas* să chiamă; adecă *pubes* să chiamă perii carii întâi la

[160] A se vedea și Felea, A. Sursele documentare din Țara Moldovei despre holtei (sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea). În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2019, nr.1-2, p.26- 31.

[161] *CR*. Ediţie critică întocmită de Colectivul pentru Vechiul Drept Românesc al Academiei R.P.R. condus de Andrei Rădulescu, Bucureşti, 1961, gl. 53.

mustiață sau la barbă răsar)"[162]. Totodată, se preciza și despre capacitățile tânărului: „mai tot cu a copilului minte să slujește și vârsta cătărigului tot în toate cu a copilului să potrivește până la 17 ani (ales de-și va mintea cu învățătura preface)"[163].

Documentele incluse în *Condica lui Constantin Mavrocordat* oferă posibilitatea de a face o categorisire a holteilor, care, fiind comparate cu vârstele expuse de Dimitrie Cantemir, în mare parte coincid. Conform *Condicii*, holteii se împărțeau în *holtei de vârstă* și *holtei copilandrici (care nu sânt de vârstă)*[164], diferențiere importantă în special pentru plata dărilor. *Holteii de vârstă* mai puteau fi numiți *holtei întregi*[165] sau *holtei cu mustăți*[166]. Funcționarii domnești erau atenționați că la dări „holtei numai pe cei cu mustaț(ă) îi socotiți"[167] și la birul străinilor, inclusiv: „însă holtei să vor socoti numai cei ce vor fi de vârstă, cu mustăți, iar nu copilandricii"[168]. *Holteii de vârstă,* la rândul său, se divizau în: holtei de vârstă, „ce are casă și este fără de părinți și holtei de vârstă ce are casă cu părinți"[169]. Aceștia din urmă se mai diferențiau în cei ce „șed în cas(ă) cu tată-său" și cei „ cu mame"[170]. Deci, *cătărăgia* în limita a 14-17 ani coincidea cu *holteii copilandrici*, iar bărbații necăsătoriți ce corespundeau vârstelor numite de Dimitrie Cantemir *voinicia* și *bărbăția* coincideau cu *holteii de vârstă*. Aceste atributive (*copilandrici, de vârstă)* se aplicau pentru toți holteii, indiferent de categoria socială din care făceau parte.

Totodată, documentele, precum cele din 2 aprilie 1741 și din 29 iulie 1775, definesc clar cine era considerat holtei. Astfel, relatându-se despre dăruirea satului Țușcă, ținutul Cernăuți, de către Grigore Ghica către Mănăstirea Barnovschi, se pomenea Gheorghe Ursache, jitnicer, „fecior de boiariu din cei de frunte", care a decedat „*la vârsta tinereților sale, fiind încă holtei, neînsurat* (sublinierea noastră-A.F.)"[171]. Ioniță Praja, feciorul Lupului Praja și al Aniței, făcând bisericii domnești danie un loc de dugheană din Bârlad, care s-a numit Crâșma Pascului, menționa: „Ioniță Praje sin Lupul Praje … din târgul Bârladului…m-am socotit eu singur întru sine-mi, *fiind om cu capul holteiu, neavând cununie în viața me* (sublinierea noastră-A.F.)"[172]. Sintagma *om cu capul*

[162] Dimitrie Cantemir, *Divanul.* Ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea. Text grecesc de Maria Marinescu-Himu, București, 1974, p. 186-187.
[163] *Ibidem*.
[164] *Condica lui Mavrocordat*. În: *Studii...*, vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904, p. 321, 323.
[165] *Ibidem,* p.323.
[166] *Ibidem,* p. 321.
[167] *Ibidem*.
[168] *Condica,* III, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008, p.150.
[169] *Condica lui Mavrocordat*, p. 216.
[170] *Ibidem*, p. 216, 331.
[171] *Condica,* II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași, 2008, p.650.
[172] *Documente bucovinene*. Volumul I. Cernăuți – București, 1933, p.14.

holteiu desemna un bărbat matur necăsătorit, care nu fusese cununat. Despre perioada de holteire a unui Ștefan, băcal, amintea Safta, văduva lui, la 20 februarie 1795, în contextul unui proces de vânzare –cumpărare a unei vii, care „vie cu livadă la capite, ce-mi iaste rămasă și mie de la răposatul soțul meu Ștefan băcalul, ce o au avut-o din *holtiie* (sublinierea noastră-A.F.)”[173]. Acest document este important și prin faptul că subliniază perioada vieții tânărului necăsătorit, numită *holtiie.*

Categoriile de holtei enumerate mai sus se deosebeau prin dările plătite. La 30 ianuarie 1742, în instrucțiunea pentru încasarea birului, dată boierilor zlotași, domnul Țării Moldovei indica faptul că a micșorat plata pentru holtei: „am lăsat de holtei câte 5 lei, pe 50 parale la cifert și cele 5 parale răsura”. Însă holteii cu părinți și cei „ce nu vor ave casăle lor osăbite, acie vor da câte 50 parale la cifert”, iar „holteii de vârstă, ce ar(e) casă și est(e) făr de părinți, ca un casnic să-ș cisluiască; și să plătească pe cât(e) capete îl va agiunge cisla satului; holteii de vârstă, ce ar(e) părinți și șed în cas(ă) cu tată-său, să nu fie volnici a-i pun(e) la cisla satului măcar un ban mai mult decât 20 de parale”[174], acei „cu mami și cu casă, acie nu să vor socoti holtei, ce ca un casnic va da birul lui”[175]. La 25 mai 1733, Constantin Mavrocordat confirma hotărârea ca oamenii de la Greceni să plătească bir: „holtei câte doi lei și giumătate”[176]. Mai târziu, în situația holteilor cu părinți au intervenit schimbări, ei fiind impuși să plătească: „holteii cei cu părinți și cei ce nu vor ave casele lor osăbite, acie vor da câte 50 par(a)le la sfert”[177].

Uneori, prevederile privind holteii erau încălcate de locuitorii satului, iar ei sau părinții lor se plângeau la domnie. Astfel, un sătean reclama că „i-au pus un fecior cap de cislă”[178]. Un oarecare Toader a adresat o plângere pentru o dare împovărătoare pentru el, menționând că este sărac și „n-are nimic și este holtei și l-au pus ...zece lei la cifert”[179], iar altul că, „fiindu holte(i), nu l-ar fi cisluindu țăranii după poroncă gospod, câte 2 zloți, ce l-ar fi puindu capu bun, ca un casnic”[180]. Jalobă a depus și Anton, om bătrân din Merișești, ținutul Tecuci, care susținea că „are 4 copii holtei și le-au dat peceți și i-au pus câte doi lei la cislă”[181]. La fel, la 30 mai 1742 a fost înregistrată jaloba lui Flore Ungureanu din satul Botești, ținutul Suceava, precum că „nu-i fac dreptate țărani la cislă nici lui, nici feciorului”. În acel context domnia poruncea „pe fecior, fiind holtei mai mult decât 20 de parale să nu-l pue la

[173] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi.* Vol. IX. Acte interne (1791-1795*)*, editate de Ioan Caproșu. Iași, 2004, p.303, nr.328.
[174] *Condica, II,* p. 49-50.
[175] *Condica, III,* p. 182.
[176] *Condica, II,* p. 524.
[177] *Condica lui Mavrocordat,* p.331.
[178] *Ibidem,* p.417.
[179] *Ibidem,* p.315.
[180] *Ibidem,* p.394.
[181] *Condica, III,* p. 430.

cislă și ce i-au luat mai mult să-i întoarcă înapoi”[182]. Deci, în situațiile când era demonstrată depășirea plății birului aceasta era întoarsă.

În unele cazuri, holteii fie erau scutiți de dări, fie plateau mai puțin. Așa se întâmplă cu locuitorii din Câmpulung Rusesc, care, din motivul că erau la hotar, fuseseră scutiți de dări: „vă megieșiți cu ungurii, și cu leșii, și traiul vostru fiind mai greu decât la alți locuitori...și fiind și ca chip de straja locului la partea aceea...holteii vi-i lăsăm să nu dea nimic”[183].

La 25 noiembrie 1792, Alexandru Constantin Moruzi voievod a confirmat privilegiile negustorilor pământeni din Iași, specificând: „Feciorii lor, cum și calfele ce slujesc la dughenile lor, fiind holtei, iară să nu să supere cu dare de bir ce să rămâie pentru slujba caselor sale”[184]. La 30 septembrie 1793, Mihail Constantin Suțu a reconfirmat privilegiile negustorilor pământeni din Iași, remarcând: „Feciorii lor, cum și calfele ce slujesc la dughenele lor, fiind holtei, să nu fie supărați a plăti bir, asemenea și argații lor ce vor fi holtei, să nu fie supărați cu dare de bir”[185]. Pentru unii străini, stabiliți cu traiul în Moldova, se menționa că holteii „cei ce vor fi de vârstă, cu mustăți, acie vor da, iar copilandrii, cii care n-au mustăți, acia nu vor da nemica, nici să vor număra”, „ nu va mai da nici văcărit, nici cuniț(ă) și alte ce era mai înainte”[186]. Sintagma „holtei cu cap”, cu referință la tinerii străini, este remarcată la 14 octombrie 1801, vorbindu-se despre oamenii care puteau să fie aduși în slujba schitului Curăturile din ținutul Soroca[187].

Conform reformei lui Constantin Mavrocordat din 1742 fiecărui birnic i se dădea o pecete de plătire a birului. Asemenea peceți au primit și holtei. Fiecare holtei în vârstă era obligat să dispună de *pecete de holtei*. Astfel, în *Condica lui Constantin Mavrocordat* se menționează că holteii de vârstă trebuiau „să-și ia pecete și să intre în foe domniască de cislă”[188]. Holteii copilandrici nu trebuiau să aibă pecete: „ș(i) holtei carii nu sânt de vârstă, cine li va da pec(e)ti, li va plăti ban(i) îndoit”[189]. Pecețile puteau fi albe „nescrie”, pentru care se lua un leu, sau roșii, „atâta căsașilor, cât și holteilor”[190]. Dregătorilor li se indica să facă cercetare amănunțită în vederea cunoașterii numărului holteilor vârstnici, obligați să-și ia pecete: „să cade mai cu mare nevoință să faceți tot chipul de cercături, ca să-i aflați pe toți, atât căsării, cât și holtei de vârstă ce nu vor fi eșit păr acmu să-și ia peceți, să-i găsiți

[182] *Ibidem*, p. 326.
[183] *Ibidem*, p.323.
[184] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi.* Vol. IX, p.113, nr.122.
[185] *Ibidem*, nr.217, p.195.
[186] *Condica lui Mavrocordat*, p.321.
[187] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806). MEF* , vol.XII, volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 2012, nr.41, p.79.
[188] *Condica lui Mavrocordat*, p.215.
[189] *Ibidem*, p.216.
[190] *Ibidem*, p.403

și să le dați tuturor peceți”[191]. În același timp, dregătorii domnești erau preîntâmpinați să facă cercetare cu atenție asupra statutului bărbatului, deoarece se întâlneau cazuri de fraudă, în scopul eschivării de plata dărilor: „însă dumneavoastră pre să vă deschideți ochii mai cercând, căci poate mulți cu oarecare gând de meșteșug, căsar(i) fiind, s-or fi răspunsu holtei și numai acelora ce or dovedi holtei, să le schimbați peceț(i)le”[192]. Această situație se vede că era una frecventă, deoarece și în noiembrie 1742, când se emite hotărârea, „să se dea pecete de 105 parale de căsaș și 55 parale holteiu”, iar „holteii cu părinți numai 20 de parale”, se menționa „neîmblând cu meșterșugur(i), să eșiți cum căsarii, așe și holteii, să vă luați peceț pe feț(e)l(e) voastre; căci după atâta milă ce-am făcut Domnie Me cu voi, meșterș(u)gur(i) nici de cum nu vom suferi; și să facă cercătur(ă) cu mare tărie”[193]. În cărțile de cercătură de la 15 ianuarie 1743, când s-a stabilit ca la fiecare cifert holteiul cu părinți să plătească 55 parale, se atenționa că mulți locuitori se eschivează de la plata dărilor, neluându-și peceți: „acei oameni din țară n-au eșit, ci numai s-au strămutat dentr-un ținut înt-altul”[194]. Cei care erau găsiți fără peceți, urmau a achita dublu[195]. Prezența peceților era o responsabilitate a colectivității, astfel că în cazul lipsei acestora sau al fraudei urmau să fie pedepsiți toți[196]. În cazul în care pecetea era pierdută, urmau să fie anunțate autoritățile, prezentându-se mărturii, și se făcea cercetare amănunțită[197]. Această prevedere, privind hotărârea de a aves o pecete a fost pentru o perioadă scurtă.

În documente tinerii necăsătoriți sunt menționați și cu termenul *burlac*, termen venit prin filieră rusă. La 14 iulie 1808, în contextul informării lui Serghei Kușnikov, președintele Divanurlor Moldovei și Țării Românești, despre fugarii ruși găsiți în Moldova sunt enumerați Nechifor Șevciuc, burlac, Ivan Hulubencu, burlac, Neculai, sân Vasile, burlac, Sămion, burlac, „Ivan Liașcovscoi, burlac, cu vârsta ce de 20 de ani”[198].

De asemenea, un tânăr celibatar era numit *flăcău*. La 30 martie 1742 se pomenește jaloba lui Lupul, feciorului Baciului din Cornul Negru, ținutul Iași, care se plânge că „un flecău cu capul, anume Hilip”, a fugit din sat cu pecetea lui[199].

[191] *Ibidem*, p.455.
[192] *Ibidem*, p.332.
[193] *Ibidem*, p.399
[194] *Condica, III*, p.511.
[195] *Ibidem*, p. 152.
[196] *Condica, III*, p.182.
[197] *Condica, III*, p.251-252.
[198] *Documente privind istoria Țării Moldovei sub ocupație militară rusă*, selecț. A. Agachi, I.Varta. Chișinău, 2012, nr.40, p.74.
[199] *Condica, III*, p.267

În documente *holteii* din diferite categorii sociale sunt remarcați în legătură cu diverse situații cotidiene: înaintarea jalobelor, întocmirea diatelor, constatarea decesului[200]. F*eciorii de boieri holtei* sunt menționați în *Așezământul pentru desetine* a lui Grigore Ghica din 20 iulie 1728, remarcându-se: „Feciorii de boiari ce sint holtei, aşijdere vor da dzece bucate un leu"[201]. Holteii, *feciorii și frații slujitorilor joimiri*, sunt remarcați la 15 februarie 1736 când Grigore Ghica, domnul Țării Moldovei „reorganizează slujitorii joimiri de sub steagul cel mare agesc", acordându-li-se scutiri[202]. În aceeași zi, domnul Țării Moldovei a reorganizat steagurile de slujitori vânători și pușcași, acordându-le scutiri, în acest sens remarcând: „Asemenea și pentru feciorii lor holtei, sau frații lor ce vor fi necăsătoriți și nedespărțiți de casele lor și acie de toate birurile să fie scutiți și apărați"[203]. La 6 iulie 1776 sunt menționați *holteii fii de mazili*, care urmau să fie înscriși la catastih: „doi feceori, copii holtei, anume Vasile I Condri, să s(e) puie în catastih sinovii lui Agapie Dodonul"[204]. *Dascălii holtei* din satul Cozmești, ținutul Fălciu, „ce sânt în slujba besăricii fără cărțile Episcopiei", sunt pomeniți în contextul oferirii informațiilor despre numărul preoților și slujitorilor la 22 iunie 1812[205]. Despre *ciocli holtei* se pomenește în august 1715, când se reașează privilegiile breslei cioclilor din Iași: „fiind ei holtei, neînsurați, au obicei ca să-și facă din toate rufeturile câte 4 ciocli și care de ce meșteșug ar fi și ar fi și ar lucre, să n-aibă aceia breaslă a-i trage la nevoile lor"[206]. În contextul examinării situației unor tineri fugari dintr-un sat al Mănăstirii Sf. Sava, la 3 noiembrie 1623, se menționează „*vecinii holtei*"[207]. În 1724, în cadrul unui proces de dovedire a statutului de vecin, se amintește de „Tănasie Păriu, holteiu" care era la Hălăucești[208]. *Ciobanii holtei* sunt remarcați în *Condica lui Constantin Mavrocordat,* atenționându-se asupra plății goștinei: „și ciobanii holtei vor da und(e) vor plăti stăpânii"[209]. Mai multe documente de vânzare-cumpărare, danie, împărțire a averii etc. relatează

[200] *Studii...,* vol. XVI, ed. de N. Iorga. București, 1909, p. 406; *Documente bârlădene*. Vol.V. Diverse de episcopul Iacov Antonovici. Huși, 1926, p.304; *Condica, III,* p.426, p.484; *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800). MEF*, vol. XI, coord. Demir Dragnev, membr. cor. al AȘM, Valentin Constantinov, dr. în istorie. Chișinău, 2008, nr.34, p.77; *Studii ...,* vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903, p.51

[201] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. IV. Acte interne (1726-1741), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.59, p.45.

[202] *Condica, II,* p.641.

[203] *Ibidem,* p.643.

[204] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea.* Cărți domnești și zapise (1775-1786). *MEF*, vol.X. Volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov, coord. D. Dragnev. Chișinău, p.47.

[205] Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor și Basarabia* (1598-1949). Iași, s.a., nr.76, p.268.

[206] *Condica, II,* p.591.

[207] *DRH* A. Moldova, vol. XVIII (1623-1625), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2006, p. 163, nr.118.

[208] *Studii…,* vol. V, p.54.

[209] *Condica lui Constantin Mavrocordat,* p.225, p.279.

despre *țiganii holtei*[210]. *Holtenii lipoveni* sunt amintiți la 23 februarie 1742, când zlotașilor din ținutul Suceava li se indică să le schimbe pecețile: „pentru holteii lipoverilor, să se schimbe pecețile pecețile, să le de peceți de holtei”[211].

2.1.2. Tinerele necăsătorite

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei o tânără necăsătorită era numită în surse utilizându-se termenii *fată mare, fată mare, fecioară și govă*. De cele mai dese ori, sursele fac referire la aceste sintagme în legătură cu o situație concretă: fie că se prezenta statutul tinerei, fie că era legată de căsătorie.

Carte românească de învățătură (1646), prezentând o clasificare a perioadei de viață a tinerelor, numea fetele necăsătorite *fecioară* sau *fată mare de vârstă*[212]. Însă în glava 36 a codului numit, analizându-se problema violenței, se sublinia: „oricine va face silă la fecioară micşoră, încă să nu fie de 12 ani, să va certa mai rău de când ar fi fost fată mare de vârstă. Din această prevedere reiese că începând cu vârsta de 12 ani fata era considerată a fi „de vârstă[213].

Un alt termen care se utiliza în perioada cercetată pentru a indica o fată tânără necăsătorită este *gove*. Analizând *Psaltirea în versuri* a lui Dosoftei, Silvia Ciubotaru a remarcat că Mitropolitul a întrebuințat „cuvântul *gove* cu sensul de *fecioară* (sublinierea noastră- A.F.)”[214] în Psalmul 77 și în Psalmul 148: „Tinerii lor au perit de-arsură,/ Și *govile* nejelite fură”[215], „Giuni și govi, cu bătrânii, tot omul, / Și pruncii să laude pre Domnul”[216]. Cercetătoarea presupune că termenul *gove* a „ circulat în secolul al XVIII-lea pe o arie românească mult mai largă”[217].

Sublinierea faptului că fata era fecioară era deosebit de importantă în perioada cercetată, deoarece în mentalitatea tradițională fecioria era un element al curățeniei și purității fetei. Antim Ivireanu cu referire la feciorie remarca: „Cum că iaste fecioriia o bunătate mare, naltă și minunată, iaste lucru dovedit și învățișat la cei înțelepți”[218]. Mențiunea despre fecioria fetei se întâlnește și în documente. La 13 februarie 1809, relatându-se despre dascălul Nichita din satul Șărbaca, ținutul

---

[210] *DRH* A. Moldova, vol. XIX (1626- 1628), volum întocmit de H. Chircă. București, 1969, p.248, nr.186; *Surete şi izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Volumul XXIV. Pomârla (studiu genealogic și istoric). Iași, 1929, p.39, 62, 66; *Surete şi izvoade,* publicate de Gh. Ghibănescu. Volumul VII. Iași, 1912, p.25; *Studii...*, vol.XVI, p.326; *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului Ruso-turc din 1806-1812,* vol.1 (noiembrie 1806-iulie 1808), coord., editori D. Dragnev, L.Svetlicinâi, editori T.Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov. Chișinău, 2015, nr.59, p.55.
[211] *Condica, III,* p.217.
[212] *CR,* gl.36.
[213] *Ibidem*. Pentru ceia ce fac silă feciorelor de le strică fecioriia, oare ce feal de certare vor avea.
[214] Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova*. Tipologie și corpus de texte. Iași, 2009, p.15.
[215] Dosoftei, *Opere*, vol.I. Ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu. București, 1978, p. 179.
[216] *Ibidem*, p.332.
[217] Ciubotariu, S. *Obiceiuri nupțiale,* p.15.
[218] Ivireanu, A. *Opere*, București, 1972, p.29.

Hotin, se sublinia că el s-a căsătorit „...luându-și fimei pe Irina, fată fecioară, fiica lui Toaderu mireanul”[219]. La 28 februarie 1809 se constata că dascălul Ioan din satul Horodiște, ținutul Hotin, s-a însurat „ luându-și fimei pe Todosie, fată mare ficioară ..., fiica preotului Ioan din satul Mălăiești, țin(u)t(ul) Eșului”[220]. Demonstrarea fecioriei era extrem de importantă nu doar pentru statutul fetei, dar și pentru menținerea demnității părinților, în special în contextul încheierii alianței matrimoniale. Astfel, Dimitrie Cantemir nota, că părinții fetei și rudele ei o puteau vizita abia a treia zi după nuntă, alaiul fiind numit „cale premară”, în urma căruia părinții fie că aveau „multă cinste”, fie „nespus de multă ocară”[221]. În cazul când fata a fost fecioară „părinții sunt primiți și cu cinstire și cu un strălucit ospăț, și după al doilea fel de mâncare, le este arătată tuturora, pusă pe o tipsie, cămașa cu semnele după care fiica a fost aflată fecioară”. Toți cei prezenți obișnuiau, în acest caz, să facă un mic dar. Însă dacă „fiica și-a atras vreo pată de pe urma unui culcuș neîngăduit, mirele îi cheamă, a doua zi, pe consângenii săi și le arată că și-a găsit mireasa „necurată””, întreaga familie era supusă umilirii: „Ei fac rost de o căruță de doi bani, cu hainele rupte de tot, și-i înjugă la ea, când vin, pe părinții ei, în loc de vite, și-i silesc cu bicele să-și ducă înapoi acasă fiica pusă sus în ea, ca pe o târfă. Pe stradă, sau pe drum, nimănui nu-i e îngăduit să se împotrivească la aceasta, /și, de va fi cutezat careva să-i facă slobozi pe părinți, pe lângă bice, va mai fi pedepsit și de jude, ca un încălcător al legilor și al obiceiurilor Provinciei”[222]. Totodată, în astfel de circumstanțe, mirele își lăsa sie zestrea și prin judecată își întorcea cheltuielile de nuntă[223]. Desigur, cărturarul a descris o situație ce se potrivea mai mult populației de rând, pe când în rândul elitelor, probabil, totul se rezolva financiar. În cazul în care părinții erau mai înstăriți, chestiunea putea fi rezolvată prin completarea zestrei[224]. Acest fapt este confirmat și de relatările călătorilor străini: „o duceau înapoi la casa ei și părinții miresei dregeau lucrurile fie cu bani sau cu vite și astfel o primeau înapoi”[225].

Stricarea fecioriei și răpirea fetelor erau considerate crime grave. *Carte Românească de Învățătură* examina o astfel de situație și stipula că, dacă o fată era răpită fără voia ei, bărbatul urma să o înzestreze după puterea și destoinicia ei: „Răpitoriu iaște datoriu să îndzestreaze pre muiarea ce

---

[219] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (editori, coord.), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (edit.). București-Brăila, 2017, nr.329, p.466.
[220] *Ibidem*, nr.344, p.487.
[221] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, st. intr., notă asupra ediției și note Valentina și Andrei Eșanu. București, 2007, p.314.
[222] *Ibidem*, p.314-315.
[223] *Ibidem*.
[224] *Ibidem*.
[225] *CSȚR*, vol.IX, volum întocmit M. Holban (red. responsabil), M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1997, p.353.

au răpit după puterea lui și puterea și destoinicia muerii: aşijderea și giudeţul să cade să-l îndemne să o îndzestreaze după destonicia amânduror” [226]. Totodată, codul prevedea obligaţiunea ca violatorul să înzestreze fata și în cazul dacă aceasta, și părinţii ei, îl iartă și se casătorește cu el:„Când iaște datoriu cela ce va face silă vreunii fete să o îndeztreaze și când o va lua să-i fie muiare”[227]. În cazul în care părinţii fetei nu erau de acord, atunci fata urma să primească zestrea, iar pedeapsa vinovatului rămânea la alegerea judecătorului[228]. Însă o fată foarte greu își putea dovedi nevinovăţia și apăra interesele, iar în situaţia când nu existau mărturii concrete „jurământul bărbatului era suficient pentru determinarea unei decizii, de regulă favorabilă lui”[229]. Astfel, la 7 noiembrie 1741, o oarecare Maria din Iași s-a plans că a fost necinstită de Vasile blănar, fiul Părascăi, care a refuzat să o ia în căsătorie: „O carte lui Vasile blănariul, ficiorul Părascăi, de aice din Iași, de giudecată ce-au avut cu o fată, anume Maria, iar din Iași, care fată jăluind pe acest Vasile blănariul că s-ar fi acolisit și s-ar fi făcut râs de dânsa și acum nu vra să o ia”. În urma cercetării și judecăţii, Vasile a fost îndreptăţit, iar Maria declarată că „ este acolesitoare făr-de cale, s-au dat rămasă din toată giudecata”[230]. În astfel de cazuri, fata era blamată. Chiar și dacă în urma legăturii se năștea un copil, fata era cea care suferea, precum a fost în cazul fetei Andriculesei, examinat în Divan în 1742. Tatăl băiatului a învinuit pe fiica Adriculesei că, după ce a rămas însărcinată și a născut un copil, a început „a să acolesî de un fecior acestui Ștefan, de au zis că el au făcut-o gre, de-au făcut copilul”. În urma examinării situaţiei, fata a fost declarată ţorfă, iar feciorul lui Ștefan recunoscut nevinovat[231]. Acest document este interesant și prin faptul că subliniază clar semnificaţia cuvântului *ţorfă*, cel de femeie depravată, deși dicţionarele îl explică drept femeie frumoasă. În asemenea situaţii, fata urma să suporte consecinţele condamnării comunităţii și era supusă unor pedepse denigratoare, după cum remarcau călătorii străini: „...sunt aşezate goale deandoarselea pe un măgar a cărui coadă trebuie s-o ţină cu mâna și plimbate prin tot oraşul și toate ulițele și mai este uneori și bătută cu nuiele de ţigani și apoi izgonită”[232].

Un alt caz a fost înregistrat în 1813, când Iordachi Codreanul din satul Baurci, ţinutul Greceni, se adresează Exarhului Bănulescu-Bodoni cu o plângere în care relatează despre faptul că fiica lui „a fost amăgită de un tânăr”. Iordache s-a adresat protopopului ţinutului Isaia, plătind și o sumă de bani,

[226] *CR*, gl. 32, z. 23.
[227] *Ibidem*, gl.37.
[228] Huţ, Anca-Daniela. Căsătoria în familiile boierești din Ţara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. Între constrângeri și interes. În: *Sargeţia. Acta Museu Devensis,* serie nouă, 1, Deva: Altip, 2010, p.6
[229] Lemny, Ș. *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, Bucureşti: Editura Meridiane, 1990,, p.92.
[230] *Documente privitoare la istoria oraşului Iași*. Vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproşu. Iași, 2001, p. 58-59.
[231] *Studii ...*, vol.VI, p.251; *Condica, II*, nr.1080, p. 351-352.
[232] *CSŢR*, vol.VIII, p.356.

și protopopul a dispus oficierea cununiei. Însă chiar în timpul cununiei oficiate de preotul satului Andrei „nu știu ce au făcut protopopul cu tatăl feciorului anume Velicul, că în ceasul Acela au trimis protopopul și i-au întors de la cununie, lăsându-se preotul de citit cununia". Iordachi a prezentat și mărturiile sătenuilor referitor la acest caz. A fost efectuată o cercetare minuțioasă. La interogare protopopul a declarat că „n-au fost cununie", iar preotul din sat a relatat că „în casa lui s-a făcut cercetarea", el „au dat vro doaî palme iar nu mai mult flăcăului, zicând pentru ce au umblat cu fata, că-i va cununa". Flăcăul refuza să se căsătorească, „dar zestre au priimit ca să-i de doi boi, o vacă și o iapă". Deși chiar preotul a spus că flăcăul a acceptat să ia zestre, deci confirma faptul că a necinstit fata, totuși depozițiile tatălui fetei au fost calificate drept clevetitoare[233]. În cazul dat susținem opinia lui Ștefan Lemny precum că probabil au fost înaintate noi pretenții la foaia de zestre[234], totodată considerăm că atât protopopul, cât și preotul au depus mărturii false, fiind nemijlocit implicați în caz cu luare de mită. O situație asemănătoare se constata și în Țara Românească. C. Vintilă-Ghițulescu subliniază că la sf. sec. al XVIII-lea tot mai multe fete se adresau autorităților ecleziastice învinuind bărbații de seducție și părăsire, astfel că mulți dintre ei jură că n-au avut nimic cu fata, în realitate multe depoziții ale bărbaților fiind false[235].

În același timp, conform legislației timpului, atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească, tatăl care își depista fata greșind cu un bărbat îi putea omorî pe ambii, iar dacă bărbatul era de rang inferior, tatăl nu suporta nici o pedeapsă, iar în cazul când fata era însărcinată, putea să o omoare fără a fi pedepsit cu moartea: „…oricine-ș va găsi fata grea de copilă, acela poate să o ucigă de tot și să nu i se dea certare de moarte, ce să pață altă oarece certare, după cum va fi voia judecătorului"[236], deși surse documentare confirmative lipsesc. O situație asemănătoare a fost descrisă de Ion Neculce cu referire la fiica domnului Moldovei Radu Mihnea (1611-1626), care a fugit cu o slugă. Fiind prinși, bărbatul a fost omorât, iar fata trimisă la mănăstire: „Decii pre slugă l-au omorât, i-au tăiat capul, iar pre dânsa au dat-o la călugărie, de au călugărit-o"[237].

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, pe lângă termenii enumerați, statutul celibatarilor din orice categorie socială a populației și pentru persoanele de ambele sexe era exprimat și prin termenul „necăsătoriți". La 6 iulie 1806, în contextul schimbului de țigani lingurari între

[233] *Arhivele Basarabiei*, 1934, an VI, nr.2, p.166-167.
[234] Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.94.
[235] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p. 49.
[236] *CR*, gl.9/29-30, p.95, gl.9/47, p.97, gl.9/31, p.95; ÎL, gl.244, zac.29-30, 31, 47, p.241-242.
[237] Ion Neculce, *O samă de cuvinte*. În: *Opere*, ed. G. Ștrempel. București, 1982, p.176.

Iordache Balș, comis, și stolnicii Mihalache și Zamfirache se menționa „Gavril Gangal cu fămeia lui Ioana și cu copiii lor necăsătoriți, adică: Timofti, Toader, Vasile, Axiniea, Anița”[238].

2.2. Peținul și logodna și constituirea rudeniei fictive

În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, etapele de trecere de la statutul de persoană necăsătorită la cea de căsătorită erau reprezentate prin peținit (stărostie), logodnă și răspuns. Peținul și logodna se încadrau în obiceiurile din categoria celor prenupțiale și precedau cununia. Aceste etape erau însoțite de o serie de obiceiuri și tradiții specifice pentru întreg spațiul românesc, scopul cărora era crearea unei noi familii prin căsătoria a doi tineri, dar și punerea bazei economico-financiară a acesteia.

2.2.1. Peținul

Obiceiul peținului era caracteristic întregului areal creștin-ortodox[239]. Principala funcție a peținului era cererea fetei în căsătorie, fiind considerat drept manifestare a unei atitudini respectuoase a viitorului mire și a părinților săi față de viitoarea mireasă și părinții ei[240]. În tradiția populară, pentru peținit erau stabilite anumite zile, care erau considerate a fi favorabile, joi și sâmbătă, și zile în care peținul era interzis, luni și marți[241]. După cum fixează sursele, peținul se desfășura în casa părinților miresei[242].

Dimitrie Cantemir menționează că cererea în căsătorie se realiza cu ajutorul *peținitorilor*: „Prin urmare, dacă vreunui tânăr i-a plăcut o fată, el trimite la părinţii iubitei sale soli, pe care ei îi numesc, cu o rostire latinească stricată, peţitori. „Peținitorii”, cu un cuvânt stâlcit din latinescul „Petitores”[243], din cele relatate de cărturar sunt câțiva la număr în frunte cu un staroste: „Mai-marele peținitorilor, care se cheamă „Staroste”, gătește o mică cuvântare”[244]. În documentele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea persoanele care mijloceau încheierea logodnei, de obicei bărbați, sunt întâlnite sub numele *peținitori, mijlocitor* și *staroste*. În spațiul românesc peținitorii sunt întâlniți și sub numele *vorbitor, tălmăcitor şi întrebător cu plosca*[245]. Într-o lucrare publicată la mijl. sec. al XIX-lea, făcând referire la spațiul dintre Prut și Nistru, Boleslav Hâjdău subliniază că peținitorul se mai

[238] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019, nr. 12, p.93.
[239] *Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы*. Москва, 1988.
[240] Marian, S. F. *Nunta la români,* p.87.
[241] *Ibidem.*
[242] Dimitrie Cantemir, *Descrierea,* p.311.
[243] *Ibidem.*
[244] *Ibidem.*
[245] Mușlea, I., Bârlea, O. *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*. București, 1970, p. 431.

numea *lehăi*[246], deoarece trebuiau să fie vorbăreți. C. Vintilă-Ghițulescu menționează că în Țara Românească persoana care „intervine pe lângă părinți, propune realizarea alianței, participă la negocierea zestrei, îi prezintă pe tineri unul altuia" este numită *mijlocitor* sau *petitor*, acest personaj fiind caracteristic și pentru Franța și Italia[247]. Călătorul Del Chiaro, descriind obiceiul petitului în Țara Românească, menționează că petitorii se numeau *călțunari* și oferă o explicație a acestei denumiri: „Apoi venea ceasul peţitului, după datinile populare. S-au păstrat până azi foarte frumoase cântece în legătură cu aceasta. Peţitorii pleacă purtând pălăriile cu surguci, împodobiţi cu cele mai frumoase haine ale lor şi aduc juvaiere, inele, salbe şi, în acelaşi timp, călţuni miresei; din această cauză se şi numesc *călţunari* (sublinierea noastră- A.F.). Mireasa aşteaptă, înconjurată de şese-şapte fete. Se dă peţitorilor de băut aşa de mult încât încep să spună prostii, spre distracţia societăţii"[248].

La 8 noiembrie 1747, un necunoscut scrie că „a luat" pe Casandra, fiica lui Constantin Lambrino, fost mare spătar, *petitor* fiind Patriarhul Antiohie, „care face logodna"[249]. *Mijlocitor* la logodna lui Arghire Cuza cu Ilinca, fiica vornicului Lupul Costachi, în 1780, a fost Arhimandritul Ursachi, care la 5 octombrie 1800 declară în fața Mitropolitului Moldovei Iacov Stamati cele cunoscute de el privitor la zestrea promisă „la așezarea logodnei": „că să arăt în frica lui Dumnezeu știința ce am pentru zestre dumitale. Eu această știință am și aceasta o arăt că la așezarea logodnei dumisale banului eu am fost cu adevărat mijlocitor și în câteva rânduri s-au făcut cerere ca să dea foaie de zestre către dumnealui vornic Lupul Costachi, mai ales prin mine" [250]. Reieșind din sursă, se subliniază clar faptul că un petitor are rol de intermediar între familiile tinerilor ce se logodeau, intervenind de câteva ori pentru întocmirea foii de zestre.

La 20 iulie 1763 se pomenește logodna Nastasiei, fiica lui Miron Hâncu, cu căpitanul Neculai Iaconi, menționându-se că i s-a dat „înaintea *starostilor* (sublinierea noastră-A.F.) a treia parte din tot satul Săcăreni și cu vad de moară, și cu livezi"[251]. Deci, este subliniat faptul că toți petitorii se încadrau în noțiunea *staroste* și nu doar o căpetenie de grup.

După cum reiese din documente, petitorii erau aleși în dependență de categoria socială a familiilor tinerilor. Astfel, în calitate de petitori în familiile de boieri apar marii boieri, domnii țării și reprezentanții clerului de diferit rang (mitropolit, arhimandrit etc.).

---

[246] Хиждеу, Б. *Свадьба у бессарабских крестьян*. În: *Одесский вестник*, 1845, № 51-52.
[247] Vintilă-Ghiţulescu, C. *În şalvari şi cu işlic*, p.185.
[248] Del Chiaro, Anton Maria. *Revoluțiile Valahiei*, pe http://cimec.ro/Carte/delchiaro/index.html.
[249] *Studii* …. Vol. XXII. București, 1913, nr.17, p.89.
[250] *Surete și izvoade (documente slavo-române*), publicate de Gh. Ghibănescu, vol.VII. Iași, 1912, p. CCX.
[251] *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lapuşnei*, publ. de A. Sava. București, 1937, p.207.

La încheierea logodnei între familiile domnitoare ale statelor vecine, fie că e vorba de Țara Moldovei și Rzeczpospolita, fie că de Țara Moldovei și Valahia, de obicei, în calitate de pețitori se alegeau reprezentanți ai nobilimii (dintre marii boieri pe care se puteau bizui domnii Țărilor Române, pe nobili devotați în Polonia). Eberhard Werner Happel, în relatarea cu referire la logodna și căsătoria principelui Radziwiłł cu domnița Maria, fiica lui Vasile Lupu, logodna fiind începută prin septembrie 1644, arată că peţitorii polonezi erau din familii nobile:„Principe Janusz Radziwiłł […] după ce a căpătat învoirea mamei sale […] şi a regelui Poloniei Vladislav […] a trimis pe doi dintre nobilii cei mai de încredere de la curte, cu numele de Sienicky şi Ottenhausen […] spre Moldova să înceapă peţirea”[252]. În urma analizei istoriografiei și a surselor, Violeta Barbu constată că la peţit și la tratativele privind încheierea mariajului din partea principelui protestant au participat nobilii calvini Władysław Sicinski, Johann Ottenhausen, Hrehory Mirski și Jan Mierzelski, însoțiți de partea ortodoxă – Arhimandritul Leonty Szycik Zaleski, persoană apropiată Mitropolitului Petru Movilă, care a fost și prezent la nunta celebrată în 1645[253].

Uneori, în calitate de peţitori apar *domnii ţării*. Astfel, Grigore Ghica îi găsise lui Constantin Mavrocordat logodnică pe Ecaterina, fiica lui Constantin Ruset, vornicul[254], nunta cărora a avut loc la 12 noiembrie 1732[255].

În calitate de peţitori în familiile marilor boieri, după cum s-a remarcat mai sus, apar *reprezentanţii clerului*. La logodna Casandrei, fiica lui Constantin Lambrino, fost mare spătar, peţitor a fost Patriarhul Antiohie, „care face logodna”[256], iar la logodna lui Arghire Cuza cu Ilinca, fiica vornicului Lupul Costachi, în 1780, peţitor a fost Arhimandritul Ursachi.

În familiile oamenilor de rând, peţitorii erau aleși fie din mediul lor, fie persoane stimate și cu autoritate din comunitatea respectivă. Constanța Vintilă-Ghițulescu susține că drept peţitori puteau fi rudele, prietenii, vecinii cu cele două familii ce urmau să se înrudească[257]. Deci, în întreg spațiul românesc, la peţitul fetei erau implicați mai mulți membri ai unei comunități: tânărul și părinții lui, tânăra și părinții ei, peţitorii, uneori rudele și vecinii, astfel această etapă era nu doar un eveniment

[252] Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniţă din Moldova*. În: *CSŢR,* vol.V, îngrijit de Maria Holban, Paul Cernovodeanu, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, Bucureşti, 1973, p. 643.
[253] Barbu, V.*Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Ţara Românească în secolul al XVII-lea.* Bucureşti, Editura Academiei, 2011, p.151.
[254]*Studii ...*, vol.V, p.593.
[255] *Ibidem*.
[256] *Studii ...*, vol. XXII, p.89, nr.17.
[257] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.185.

privat de familie, dar și unul de importanță pentru comunitate, în cadrul căruia se puneau bazele viitoarei familii.

Scopul peţitorilor era de a afla situația curentă a fetei care era peţită, planurile părinților referitor la căsnicia fetei și în cazul când aceasta era liberă de alt angajament să fie logodită cu tânărul care i-a angajat, părinții fetei având dreptul de acceptare sau respingere a acestora: „Peţitorii iscodesc, mai întâi, pe ascuns, gândurile părinților, ca unei respingeri de față cu lumea să nu-i urmeze o ocară față de lume, dar dacă bagă de seamă că ei nu-i iau în nume de rău starea, strângând toate rudele de sânge ale mirelui, câte le va fi avut, se duc la casa fetei[258]". La peţirea fetei se utiliza o anumită cuvântare, rostită de peţitori, în frunte cu un staroste, devenită, se pare, clasică pentru orice categorie socială: *„*Înaintașii, bunii și străbunii noştri, când umblau după vânat prin păduri, au ajuns și în țara pe care o locuim astăzi, și tot în ea trăim și acum, și ne hrănim şi ne desfătăm cu laptele şi cu mierea ei. Luându-le pilda, prealesul Domn N.N. pe când umbla după vânat prin câmpii, prin păduri şi prin munţi, a dat peste o căprioară, ori ciută, care, fiind ea sfioasă şi ținând la cinstea sa, nu i-a îngăduit nici s-o privească, cică a a prins să fugă şi s-a pitit în ascunzișul său. Noi însă ne-am ținut pe urmele ei, și purtați de ele, am ajuns la casa aceasta: așa că-i nevoie ca vânatul pe care, cu truda și sudoarea noastră, l-am aflat prin locuri pustii, fie să ni-l dați pe mână, fie să ne arătați încotro a apucat"[259]. Deci, în acest sens, utilizarea alegoriei vânător-căprioară se încadrează pe deplin în tradiția nupțială a majorității popoarelor europene care îl identifică pe mire drept vânător, iar pe mireasă drept pradă, căprioara fiind simbol al purității feminine[260]. Pe lângă aceste vorbe, peţitorii își susțineau cuvântarea și prin alte argumente și cuvinte la propria alegere. În aceeași formulă alegorică părinții fetei dădeau un răspuns, menționând că „acest vânat" n-a venit în casa lor, probabil peţitorii i-au pierdut urma și că e posibil ca fiara să fie ascunsă la vreun megieș. De obicei, peţitorii insistau să fie arătată fata, iar părinții mai întâi aduceau în fața lor o slujnică bătrână urâtă, îmbrăcată zdrenţuros, urmând să-i întrebe pe peţitori dacă aceasta este căprioara pe care o caută. Peţitorii insistau: „vânatul lor a fost cu părul de aur, cu ochii ca ai şoimilor, cu dinţii rânduiți ca perlele, cu buzele mai presus decât roşul cireşilor, cu mijloc de leoaică, pieptul de gâscă, gâtul de lebădă, degetele mai curate ca ceara, iar faţa mai strălucitoare ca soarele şi luna"[261]. Urma o scenă de amenințare simbolică din partea peţitorilor „cu sila armelor" [262]. În Transilvania, în textul peţitorilor se implimentau motivele biblice ale căsătoriei lui

[258] Dimitrie Cantemir, *Descrierea…*, p.311.
[259] *Ibidem.*
[260] Evseev, I. *Simbolica nunții românești*. București, 1993, p.207; Cojocaru, L. *Structura nunţii tradiţionale din Basarabia (finele secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea).* Teză de doctor în şt. istorice. Chişinău, 1998, p.40.
[261] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p. 312.
[262] *Ibidem.*

Isaac[263]. În cazul când părinții fetei îl acceptau pe viitorul ginere, fata era prezentată. Dimitrie Cantemir sublinia: „părinții își scot fata, gătită după cât îi rabdă puterile, pe care când o văd peţitorii, pe dată dau glas că «ea e căprioara cea mult dorită»"[264]. Deci, un mare rol în înțegerea privind căsătoria tinerilor îl aveau peţitorii, care aduceau argumente în favoarea mirelui, deși considerăm că de ambele părți a tinerilor prevala fie un sentiment, fie un interes economic-financiar etc. Răspunsurile alegorice ale părinților și ezitarea de a arăta fata fac parte din mentalitatea tradițională, ce erau inspirate de normele morale impuse în societate[265].

Răspunsul dat peţitorilor constituia etapa finală a peţitului, fie printr-un accord, fie prin refuzul din partea familiei fetei. Considerăm că unii cercetători confundă etapa peţitului, pe care o numesc tocmeală, cu cea a logodnei, invocând că în timpul peţitului „se târguia zestrea fetei"[266].

În cazurile când peţitorii primeau un răspuns negativ, în comunitate se utilizau expresiile „peţitorii au lins macahonul[267]" și „starostele a luat tabac[268]"[269], adică nu s-au ales cu nimic. Cu un răspuns negativ s-a încheiat peţitul fiicii lui Constantin Brâncoveanu de către Antioh vodă Cantemir: „Cercats-au Antioh vodă, când au vrut să se căsă<torească> pentru o fată și la Constantin vodă Brâncoveanul, ci nu i s-au trecut". Cauzele acestui refuz au fost cele politice, după cum relatează și cronicarii: „pentru neprieteniia ce avea cu tatăl său și alta pentru Staico paharnicul, carele atunce era pribeag aicea în Iași și cu îndemnarea lui Cantemir vodă au mers la Poartă de au pârât pe Constandin vodă Brâncoveanul, ca să-l scoată din domnie. A doa, pentru căci au scos Antiohie vodă din domnie pe ginere-său, Constandin Duca vodă. Că nu era lucru puțintel… A treia pricină au pus că sânt de neam prost Cantemirești. Ci neamurile le preface numai Unul Cel de sus"[270].

În cazul când răspunsul era pozitiv se trecea la următoarea etapă – logodna.

2. 1. 2. Logodna. Relația de rudenie fictivă

Cunoscută în unele părți ale spațiului românesc drept „jumătate de nuntă", logodna putea fi oficializată atât acasă la unul din tineri, de obicei la fată, cât și în biserică, în acest caz precedea slujba *Sfintei Taine a Nunții* şi însuma o serie de rugăciuni şi ritualul punerii inelelor, fiind „un moment

[263] Marian, S. F. *Op.cit.*, p. 113, 117, 118.
[264] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p. 312.
[265] A se vedea în acest sens Cojocaru, L. *Op.cit.*, p.41.
[266] Brie, M. *Căsătoria*…, p.57; Ardelean, P. *Terra Ucrus. Pământul Ucuriș* (contribuții monografice). Oradea, 2007, p.181.
[267] Macahon - chilug de lemn de pisat mac, usturoi, nuci etc.
[268] În unele regiuni din Moldova dovleacul sau bostanul era numit tabac. Tradiția de a înmâna peţitorilor în caz de refuz al fetei de a se căsători cu tânărul respectiv s-a păstrat în teritoriul dintre Prut și Nistru și în stânga Nistrului și în prezent. În regiunile vecine din Ucraina în caz de refuz al fetei de a se căsători se aducea un harbuz (pepene verde).
[269] Зеленчук, В. *Семейная обрядность*. *Молдаване*. Кишинев, 1977.
[270] Uricarul, Axinte. *Cronica paralelă a Ţării Româneşti şi a Moldovei*. Vol.2. Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel. Bucureşti: Editura Minerva, 1993, p.191-192.

distinct de aranjament al căsătoriei și al negocierii zestrei”[271]. Zilele de joi sau duminică erau considerate de tradiția populară favorabile pentru încheierea logodnei, iar zilele de marți, miercuri și vineri – nefavorabile[272].

Instituţia logodnei din Țara Moldovei, ca și cea din Țara Românească și din spațiul ortodox est-european, avea la baza sa prevederile dreptului canonic răsăritean, care o definea drept „arătare şi făgăduiala unei căsătorii viitoare”, cu precizarea că se poate face „fie printr-un înscris, fie fără înscris şi ... printr-o simplă învoială chiar între absenţi”. Prevederi privind logodna, din punct de vedere canonic, se conțin în Sfânta Scriptură, Canonul 98 al Sinodului Ecumenic V-VI Trulan (691-692), scrierile Sfinților Părinți, Canoanele 22 și 69 ale Sfântului Vasile cel Mare, Canoanele 22 și 25 ale Sfântului Ioan Postitorul. În creștinism, logodna în calitate de procedură obligatorie stabilită de Biserica este menționată nu mai târziu de sec. al IV-lea. Cea mai veche afirmație scrisă despre noul ritual al Bisericii este din sec. al VIII-lea. Sinodul de la Constantinopol din 1066-1067 a echivalat logodna bisericească cu căsătoria civilă. Astfel, în urma hotărârilor acestui Sinod, dacă unul dintre cei logodiți se căsătoreau de facto prima oară, dar nu cu persoana cu care se logodise, ci cu alta, această căsnicie era considerată ca fiind a doua. În timpul împăratului Alexie I Comnen, la încheierea unei uniuni maritale legale era obligatorie nu doar cununia, dar și logodna bisericească, de rând și concomitent cu încheierea contractului civil. În Novela 24 (anul 1084) este menționat faptul dat: se făceau două binecuvântări − una la logodnă (μνηστεία) şi alta la nuntă (γάμος)[273]. Până în sec. al XII-lea logodna bisericească era adesea realizată cu mult înainte de nuntă, uneori la vârsta de șapte ani.

Nomocanoanele, dar și codurile legislative din Țările Române, au dat o definiție logodnei. Astfel, în *Syntagma lui Matei Vlastares* se stipula: „Logodna este arătare și făgăduiala unei căsătorii viitoare”[274], iar Harmenopolos o definea drept „făgăduiala căsătoriei viitoare. Ea se face și înscris și nescris”[275]. Conform *Codului Calimah,* logodnă era etapa ce preceda căsătoria, care putea să dureze cel mult doi ani: „logodna este făgăduinţa pentru următoarea însoţire şi se face desăvârşit sau nedesăvârşit. Desăvârşit se face prin ierologhie şi are mai tot aceeaşi putere ca însuşi cununia, neputându-se dezlega fără decât pentru cuviincioasă pricină. Nedesăvârşit se face prin goale tocmele

[271] Vintilă-Ghițulescu, C. *Familie şi societate în Ţara Românească (secolul al XVII-lea)*. În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p.89-90.
[272] Cojocaru, L. *Op.cit*., p.45.
[273] Pruteanu, Petru. *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*. 2014, p.7, pe https://www.teologie.net/data/pdf/PP-studiu-cununie.pdf.
[274] *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах*, Москва, 2006, col.1189. vezi pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/.
[275] *Hexabiblul lui Harmenopolos*. Traducere de Ioan Peretz. Bucuresti, 1921, Cartea IV, titlul 1.

şi darea de arvonă, atunce când nu urmează vreo legiuită îndatorire spre neapărată săvârşirea nunţii, ci pricinuieşte numai pagubă logoditei persoane acei ce se leapădă de cununie fără cuviincioasă şi dreaptă pricină. Drept aceea, dacă logodnicul fără cuvânt se leapădă de cununie, păgubeşte arvona şi darurile ce au dat, plătind atât cheltuielile ce s-ar fi făcut din partea logodnicei pentru gătirea nunţii, cum şi darurile acele ce au făgăduit şi n-au apucat a le da…”[276].

În istoriografie s-au expus mai multe opinii referitoare la noțiunea *logodnă*. Andrei Șaguna califică logodna drept un act, prin care „persoanele căsătorinde se declară înaintea preotului miresei, a părinţilor sau a tutorilor şi a rudeniilor lor pentru a se lua în căsătorie”[277]. În sinteza *Istoria dreptului românesc* se precizează că logodna este „*o promisiune* însă producând efecte juridice atât în ce priveşte situaţia tinerilor, cât şi bunurile avansate cu această ocazie. În sistemul popular, logodna avea loc, de obicei, cu ocazia peţitului, când se cădea de acord asupra viitoarei căsătorii şi se schimbau daruri între tineri şi părinţii lor, de obicei făcându-se şi un ospăţ”[278]. Valerian Șesan este de aceeași părere, constatând: „promisiunea reciprocă dată şi primită de două persoane de sex diferit de a încheia împreună în viitor o căsătorie”[279]. Dumitru Stăniloae spune că logodna este „făgăduinţa ce şi-o dau viitorii soţi de a se uni în căsătorie, făgăduinţă binecuvântată şi ea de preot”[280]. Lilia Zabolotnaia aderă la această opinie și susține că „ prin logodnă, doi tineri (sau candidaţi la căsătorie – n.a.) îşi promiteau solemn că se vor căsători. Scopul logodnei era exclusiv căsătoria, de aceea logodna era considerată arvuna căsătoriei”[281]. Mariana Ciocoiu califică logodna drept o etapă a căsătoriei: „Logodna, reprezentând o etapă de tranziţie de la starea de celibat la căsătorie, Logodna constituie promisiunea reciprocă de căsătorie, un legământ cu valoare morală a două persoane de sex diferit de a se căsători, aceasta realizându-se într-un cadru festiv”.[282] Alți cercetătorii susțin că logodna era *un contract* care prevedea încheierea căsătoriei în viitor[283]. Vasile Pocitan menționează că logodna este „primul act prin care se arată în public dorinţa internă a două persoane de a se uni prin căsătorie”[284]. Considerăm, că pentru sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea *logodna* era etapa de trecere de la statutul de celibatar spre cea de persoană căsătorită, în care doi tineri de sex diferit își făgăduiau reciproc să

[276] *Codul Calimah*, ed. critică de A. Rădulescu. București: Ed. Academiei RPR, 1958, p.90-91, 93.
[277] Şaguna, Andrei. *Compendiu de Dreptulu Canonicu alu unei sântei sobornicesci si apostolesci biserici*, Sibiu, 1868, p. 55.
[278] *Istoria dreptului românesc*. Vol. I., resp. de volum prof. univ. dr. docent Vl. Hanga. București: Ed. Academiei, 1980, p. 505 și urm.
[279] Șesan, Valerian. *Curs* de *Drept bisericesc universal*, ediția a IV-a. Cernăuți, 1942.
[280] Stăniloae, Dumitru. *Teologia dogmatică ortodoxă,* pe https://www.scribd.com/.../Teologia-Dogmatica-Ortodoxa-v.1.
[281] Zabolotnaia, Lilia. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011, p.116.
[282] Ciocoiu, Mariana. Reglementarea logodnei în dreptul roman. În „*Revista Universul Juridic*”, 2016, nr.12, p.36-42.
[283] Бардах, Ю., Леснодарский, Б., Пиетрчак, М. *История государства и права*. Москва, 1987, p. 131.
[284] Pocitan, Vasile. *Compendiu de Drept Bisericesc,* București, 1898.

încheie o alianță matrimonială, cu toate efectele sociale și juridice referitor la statutul tinerilor și bunurile administrate, confirmată prin arvună, schimb de inele și daruri, acestea fiind în dependență de situația financiară a familiilor tinerilor; logodna trebuia să fie încuviințată de părinți și binecuvântată de preot, fiind și un act public care avea loc în prezența martorilor.

În sursele din sec. XVII – începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei logodna apare menționată sub trei noțiuni: „logodnă", „tocmală", „tocmala logodnei", însăși acțiunea prin „au logodit", iar statutul tinerilor prin „logodit", „logoditǎ". Despre logodnă se menționează la 15 septembrie 1744, când „Sandul Sturdzea, vel log(o)f(ă)t le-au dăruit dumn(ea)lui Catrinii, fiicii mării sale Ioniț(ă) beizade, fiind logoditǎ cu fiul dun(i)sale Constantin"[285]. Documentele timpului o califică și drept „tocmala logodnei" , precum cea a Nastasiei, fiica lui Ștefan Gligorce și a Paraschivei, cu Ilie Holban când i s-a dat „parte de moșie din satul Stroiești cu poienile din Talpa, ce sântu piste Prut" a avut loc la 2 octombrie 1743[286]. La 27 ianuarie 1748, Gheorghe, copil în casă, arată că „la logodna lui i-au giuruit soacră sa câttăva zestre..., arătând și izvodul de zestre ne-au adus și marturi cari au fost *la tocmală* (sublinierea noastră –A. F.), pre Grigore copil în casă și pre Gligoraș crav(et), carii au mărturisit cu sufletele lor precum toate cele ce scriu în izvod i le-au giuruit"[287]. În 1769, mazilul Gheorghe Goian a pețit-o pe fiica Paraschevei Gălculiasă de la Hrișcani: „ având Parascheva o fată mare, una născută a ei, *au făcut tocmală și au logodit* (sublinierea noastră-A.F.)", deci pețitul, redat ca fiind „o tocmală", adică o înțelegere, a primit un răspuns pozitiv. Feodor Ivanovici a pețit-o pe fiica lui Vitan, menționând:„ având acest numit Vitan o copilă di măritat am mers cu doi, trii oamini împreună şi am făcut cerire ca să me deie mii să-m(i) fie soţu, dupre cum învaţă sfănta scriptură, şi mi s-a dat după cerire me"[288].

În Moldova, logodna era un act public, în care se implicau și mai mulți membri ai comunității. În contextul relatării despre purcederea la logodnă, Dimitrie Cantemir spunea: „Pețitorii, văzând-o (pe mireasă –A.F.), cheamă preotul. Dacă acesta nu este disponibil, sunt chemați cei mai bătrâni dintre megieși"[289]. Printre martori erau fețe bisericești, rude de ambele părți, persoane din comunitate și persoane străine. Astfel, la logodna Nastasiei, fiica lui Ștefan Gligorce și a Paraschivei, cu Ilie Holban din 1743 au fost prezenți mai mulți martori: „denainte lui Miron Tulă și denainte altor oameni buni"[290].

---

[285] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*. Vol. V. Acte interne (1741-1755), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2001, nr. 448, p.253.
[286] *MEF*, vol. VIII, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 1998, nr.137, p.174.
[287] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr.556, p.338.
[288] *Ibidem.*
[289] Cantemir, Dimitrie *Descrierea*, p. 312.
[290] *MEF*, vol.VIII, nr.137, p.174.

Importanța prezenței martorilor este evidentă: doar ei pot confirma sau nega înfăptuirea logodnei. Acest fapt este demonstrat și prin documentul din 30 ianuarie 1742, când în contextul unei judecăți depun mărturii mahalagiii prezenți la logodna fiicei Paraschivei din Iași cu Dumitru, fost cihodar la Grigore Ghica: „ au adus izvod de la câțiva oameni mahalagii, de la toți deopotrivă mărturie, ce s-au tâmplat și la logodna și la nunta fetii Paraschivii, anume de la Ion Socevanul căpitan, ce-au fost și porușnic, și Constantin Blebe blănar, și Sandul chihaie de călărași ot vel căpitanul, și Ion mahalul, și Palade Căpățină, și Gligoraș cizmar, și Ion Mărgineanul și alții care nu s-au pomenit”[291].

În Țara Moldovei, cerințele de fond pentru a fi încheiată o logodnă erau, de principiu, aceleași ca pentru încheierea căsătoriei, astfel că aceste condiţii se prezintă sub două forme: 1. Condiţii pozitive – cerinţe de fond care trebuie să existe pentru a se putea încheia logodna; 2. Condiţii negative – impedimente („impedimente la logodnă”), stări de fapt sau de drept care nu trebuie să existe pentru a se putea încheia logodna. Condițiile erau: consimțământul liber și personal al logodnicilor; o anumită vârsta prevăzută de legislație; consimțământul părinților; sănătatea fizică și mentală a logodnicilor; lipsa unui alt angajament de logodnă al persoanei; lipsa legăturilor de rudenie între cei ce urmează a se logodi.

Despre acordul liber și personal al logodnicilor, susținut de aprobarea părinților, în *Syntagma lui Matei Vlastares* se menționa: „Cei ce-şi dau încuviinţarea la căsătorie, trebuie să şi-o dea şi la logodnă, căci trebuie să consimtă înşişi cei ce încheie <logodna> și părinții lor, și se prezumă că consimt cei ce nu se opun în chip clar și deslușit. Iar fiii și fiicele de familie numai atunci pot să se împotrivească, când părinții le aleg <logodnice> sau logodnici necinstiți și nevrednici prin purtarea lor. Iar <dacă> nu se înțeleg cu privire la alegerea <logodnicului>, este limpede că se impune părerea tatălui”[292]. După cum se vede, consimțământul liber al tinerilor era condiționat, astfel că el putea să refuze logodnicul sau logodnica aleasă de părinți doar în cazul când aceştia erau nevrednici. *Hexabiblul lui Harmenopolos* cu referire la liberatea alegerii logodnicului/logodnicei remarca: „...cine are dreptul să-şi dea învoiala sa la încheierea căsătoriei, are acelaşi drept şi la logodnă [...]. Ca şi la căsătorie, tot aşa şi la logodnă, persoanele ce se unesc trebuie să se învoiască la aceasta. Prin urmare, şi fiica de sub putere trebuie să-şi dea învoirea sa; dar când ea nu se împotriveşte, trebuie să se presupună că ea se învoieşte cu vrerea tatălui ei; iar să se împotrivească fiica de sub putere poate numai atunci când tatăl voieşte s-o logodească cu un om nevrednic şi nepotrivit”[293]. Cu referire la această prevedere în *Îndreptarea Legii* se spunea „§4. Epitropul fără voe feti nevărsnice nu face

[291] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr. 174, p.97.
[292] *Syntagma.* Col. 1189-1192, p. 127-129.
[293] *Hexabiblul lui Harenopolos.* Cartea a Patra, Titl. 1, 2, 3 și 6, p. 307.

logodnă, nici dezleagă logodnă ace, ce s-au făcut”[294]. Deci, pentru încheierea logodnei era necesar consimţământul celor în cauză – ca şi la căsătorie –, iar în caz de neînţelegere între părinţi prevala părerea tatălui, ceea ce demonstrează puternice tradiții patriarhale.

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei v*ârsta celor logodiți* era stabilită de legislația timpului, reglementările corespunzătoare fiind prevăzute în codurile care circulau și de care se ghidau autoritățile în reglementarea relațiilor de familie: *Syntagma lui Matei Vlastares, Hexabiblul lui Harmenopolos, Îndreptarea Legii*. Astfel, Matei Vlastares în *Syntagma* subliniază: „Codul de legi al lui Alexie Comnen, publicat în anul 6592, spune: logodne adevărate sunt cele care se fac cu o binecuvântare dumnezeiască și la timpul stabilit de noi; iar vârsta decentă pentru logodnă este: pentru soție 12 ani și pentru soț 14 ani ... Și întrucât, după obiceiul legal vechi, când o tânără a împlinit vârsta de șapte ani, logodna era încheiată incorect (pentru că oricine intră liber la o logodnică, printr-o privire ... și prin libertatea de comportament aprindea flacăra iubirii), stabilim ca înțelegerile, care sunt făcute sub forma logodnei la persoanele care sunt de acord cu logodnă în vârstă de la șapte ani până la vârsta de 14 ani sau 12 ani, să nu fie considerate drept de logodnă legală și fermă, dar să fie considerate și să aibă efectele unei simple înțelegeri, cum ar fi celelalte înțelegeri (contracte-n.n.)”[295]. *Hexabiblul lui Harmenopolos*, o legislație romano-bizantină, care se utiliza în Țările Române, la fel se referea la vârsta necesară pentru încheierea unei logodne, dar acest cod, în privința vârstei nu s-a adaptat la situația din Țările Române, vârsta numită fiind foarte mică, probabil rămânând cea indicată pentru zona mediteraniană: „Acela poate să se logodească, care e în stare să priceapă ce face, adică cel ce are nu mai puţin de 7 ani de la naştere”[296]. Codul de legi *Îndreptarea Legii*, cu referire la vârsta necesară logodnei, repeta în mare parte cele prevăzute de *Syntagma,* dar clar stabilea că orice logodnă încheiată de o fată sau un băiat mai mici de 11 ani erau ilegitime. Astfel, pravila din Țara Românească stipula în glava 173: „*Pentru logodne: că se cade să fie bărbatul de 14 ani şi fămeaia de 12. Glava 173.* Blagoslovita iaste vremea logodnei şi a nuntei, când iaste bărbatul de 14 ani şi muiarea de 12. Iar mai nainte de 14 ani ai bărbatului şi de 12 ani ai muierii, dă se vor face logodnele şi legăturile cruciş şi sărutările, aceastea logodne nice sunt, nice să cheamă adeverite. Iar logodnele carele să fac în vremea carea am zis mai sus, acelea nu se strică deacă se fac cu socotinţă, nice la tocmirea zeastrelor se mai scrie socotinţă de-acia înainte... Că cum să despart nuntele pentru vinele lor, aşa şi logodnele. Iar câte logodne se fac de în 11 ani şi mai jos, acelea tocmeală de tot a logodnei pre leage n-au, ce să face aceasta ca să aibă nădeajde într-aceaia carii fac logodna aceia,

[294] *ÎL.* Ediţie întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu. Bucureşti, 1962, p.176.
[295] *Syntagma*
[296] *Hexabiblul lui Harmenopolos,* Cartea a Patra, Titl.1, 10, p. 306-307.

adică tocmele nuntei”[297]. În altă glavă, în același cod de legi, se menționa: „§7. De au şi au adus cineva la casă lui, fată la vârstă de 12 ani nu iaste cununie, iar dacă s-au facut mai înainte logodnă să ţie macăr de s-au şi adus la casă lui. Iar dacă nu s-au fost făcut logodna, nici din început n-au avut acest scop pentru însuşi această nu să socoteşte că s-au făcut logodnă”. În acest compartiment codul menționează clar necesitatea încheierii unei logodne pentru a legitima o viitoare căsătorie. Ceva mai târziu, în 1817, *Codul Calimah* repeta prevederile pravilelor mai vechi și stipula că cei logodiți trebuiau să aibă băieţii cel puţin 14 ani, iar fetele-12 ani[298].

În sursele perioadei cercetate există puține mărturii asupra faptului câți ani aveau cei logodiți, aceste date referindu-se în special la familiile marilor boieri sau la familiile domnitoare. Din descrierea lăsată de Dimitrie Cantemir în *Vita Constantin Cantemir* reiese că domnul Țării Moldovei Constantin Cantemir, înainte de a-și lua domnia, s-a angajat să logodească pe fiul său Dimitrie, care la momentul începutului domniei tatălui avea 14 ani[299]. În aceeași lucrare, Dimitrie Cantemir menționa despre logodna Ruxandei Cantemir cu Lupul, feciorul lui Bogdan, care fusese întemnițat în urma învinuirilor de trădare a domnului de către tatăl său, menționându-se că avea 17 ani[300]. Axinte Uricariul, relatând despre logodna fiicii lui Constantin Duca, remarca: „având Constantin vodă o fată de vârstă, anume Ilinca, o au logodit cu Scarlat, fiul preaslăvitului Alexandru, marele dragoman al Împărăției turcești”[301]. Deci, cronicarul sublinia faptul că fata avea vârsta corespunzătoare logodnei.

În unele dintre cazurile despre care s-a mai polemizat în istoriografie se vede că din anumite interese se încălcau prevederile legislative, iar cei logodiți aveau mult mai puțin decât vârsta prevăzută de 12 ani pentru fete. Astfel, Grigore Ghica menționa faptul că a strâns legăturile cu Iordache Cantacuzino prin logodna copiilor - dintre fiul său, Scarlat, şi fiica lui Iordache, Safta, în vârstă de numai 9 ani[302].

Totodată, *Syntagma* sublinia: „Nebunia împiedică <încheierea> logodnei, dar dacă s-a ivit după încheierea ei nu o desface. Cei ce-şi dau încuviinţarea la căsătorie, trebuie să şi-o dea şi la logodnă, căci trebuie să consimtă înşişi cei ce încheie <logodna>”[303]; lipsa deplinelor facultăți mintale constituind un impediment la încheiere, dar nu şi o clauză pentru desfacerea ei ulterioară[304].

---

[297] *ÎL,* gl. 173.
[298] *Codul Calimah*. Bucureşti, 1958, p. 93.
[299] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*. Editura de Stat pentru Lieratură și Artă, 1960, p. 135.
[300] *Ibidem,* p.25, 26-27.
[301] Uricariul, Axinte. *Cronica,* p.178.
[302] Moașa, Ruxanda. Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei. În: *Buletinul „Ioan Neculce* (Serie nouă), II-III, 1996-1997, p.74.
[303] *Syntagma*
[304]*Ibidem,* col. 1189–1192.

Legislația timpului stabilea când o logodnă este legitimă. Astfel, *Îndreptarea Legii* menționa: „Logodna şi arvuna, povestesc tocmitorii de leage, adică ceia ce au făcut pravilele, că şi arvunele sunt aseamene nuntelor ce vor să fie, şi să cheamă acea logodnă şi acea făgăduială ca o nuntă deplină. Iar unde nu se-au dat nice logodnă, nice *legătură cruciş*, nice *arvune*, nice au *fost sărutare*, ce numai legături carele să cheamă tocmire dă nemica, adică legături cu scrisori, atunce de va lua altul pre acea fămeae, nu se cheamă preacurvariu, nice să pedepseaşte ca cei preacurvari”[305]. Deci, o logodnă legitimă urma să fie întărită de arvună, legături cruciș și de sărutarea tinerilor. C. Vintilă-Ghițulescu menționează că logodna cu arvună își are origine în practica „prezentă în biserica greco-bizantină, înserată în codul de legi al împăratului Justinian”[306]. Arvuna este darul oferit miresei de către mire sau părinții lui și darul oferit mirelui de către viitoarea mireasă și părinții ei. D. Mototolescu menționează că în unele regiuni arvuna este considerată o sumă de bani numită „căpara”.

Logodnele, iar mai apoi și căsătoriile, se încheiau din anumite interese, nefiind clar menționată și dragostea între tineri. Aceste lucruri se practicau atât în familii domneşti şi boiereşti, cât şi în familii ţărăneşti. Înţelegerea între părinţi, în unele cazuri era rezultatul intereselor politice, în altele vizau obiective de mai mică anvergură, cum ar fi de a-şi uni pământurile sau chiar de a le prelucra împreună. Fiecare situaţie constituia un caz aparte, astfel că timpul între logodnă şi nuntă se stabilea diferit, modificându-se în funcţie de conjunctură şi circumstanţe. În familiile elitelor pe primul plan apar interesele politice, coraborate uneori și cu cele economico-financiare. În acest context sunt deosebit de prețioase relatările contemporanilor epocii. Pe primul plan apar logodnele încheiate între reprezentanții familiilor domnitoare din Țara Moldovei cu cele din Transilvania, din Țara Românească și Polonia. Un exemplu în acest sens a fost logodna Mariei, fiica domnului Moldovei Vasile Lupu, despre scopul căreia martorul ocular contele Kemeny punctează: „Ducele dorește să se căsătorească cu fiica lui Lupu, pentru că speră să dobândească zestre mare”[307], subliniindu-se interesul financiaro-politic al principelui protestant Raziwiłł, pentru a-și putea pune în valoare proiectele sale politice referitoare la tronul Poloniei[308] și crearea unei alianțe regionale, dar pentru care nu îi ajungeau resurse. Așteptările principelui referitor la zestrea Mariei au fost îndreptățite, astfel că în patru tranșe a primit câte „o sută de mii și cincizeci de mii de zloți polonezi, bani gheață, precum și bijuterii atât de multe

[305] *ÎL*, gl. 172.
[306] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.187.
[307] *CSȚR*, vol.V, p.134.
[308] Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice și rolurile „diplomației de mariaj” în relațiile moldo-polone în a doua jumătate a secolului al XVII-lea*. Chișinău, 2004, p.179-183.

și altă zestre", despre ce informează fratele miresei Ștefăniță Lupu într-o scrisoare din 23 mai 1660 către regele polonez[309].

Radu Popescu, relatând despre logodna fiicei lui Gheorghe Duca cu fiul lui Radu Leon, remarca: „Întru aceste vremi, Radul – vodă, având un cocon anume Ştefan, şi Duca-vodă den Moldova având o cocoană anume Catrina, s-au ajuns în cuvinte şi au logodit pe coconi"[310], fiind clar interesul politic al acestei logodne. Din interese politice fusese încheiată și logodna între Dimitrie Cantemir și Casandra Cantacuzino. Însă după moartea domnului Țării Românești Şerban Cantacuzino, tatăl Casandrei, se pare că domnul Țării Moldovei Constantin Cantemir și-a schimbat planurile. Acesta încearcă să se eschiveze, invocând motivul lipsei lui Dimitrie, precum și vârsta: „După ce scapă în Ardeal, Maria, soţia lui Şerban, trimite un om sigur la Cantemir-vodă, ca să-i întărească logodna fiică-săi Casandra cu Dimitrie, feciorul lui mai mic. La lucrul acesta Cantemir nu spune nu, dar pune înainte neputinţa de a se împlini făgăduiala, ea trăind, adică, sub ocrotirea împăratului, iar el avându-şi feciorul gata de trimis la Ţarigrad. De altfel, fiindcă vârsta amândurora mai cerea încă timp pe deasupra, Dumnezeu va îngriji să se afle şi chipul de a o face cu putinţă"[311]. Astfel s-a întâmplat și în 1729 în prima domnie a lui Grigore II Ghica, când domnul l-a logodit pe fiul său mai mare Scarlat cu Safta, fiica lui Iordache Cantacuzino, vel spătar, nepot de frate al lui Ilie Cantacuzino[312], Iordache fiind cumnatul fostului domn Mihai Racoviţă[313]. Despre această logodnă în cronicele timpului se spune că domnul împreună cu „o samă de boieri" și „cu toată curtea sa" a mers la Deleni, moşia lui Iordache Cantacuzino, vel spătar, „de care călătorie nime nu au ştiut de ce şi pentru ce au mărs domnul acolo"[314]. Deși la început, după cum remarcă R. Moașa, călătoria părea să fie fără vreun scop vizibil, motivul a fost scos la iveală după cinci zile, când Grigore Ghica menționează faptul că a strâns legăturile cu Iordache Cantacuzino prin logodna copiilor[315]. Logodna a fost binecuvântată de Mitropolitul de Sida, Nichifor, aflat la Deleni.

În urma încheierii unei logodne se formează relația de rudenie, numită „cuscrie închipuită" sau „cvasiafinitate"[316]. În baza Canonului 98 al Sinodului Trulan, Biserica Ortodoxă a

---

[309] Corfus, Ilie. *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele polone*. Secolul al XVII-lea. București, 1983, p.267.
[310] *Istoriile domnilor Ţării Rumîneşti de Radu Popescu*. În: *Cronicari munteni*. Vol. 1, 2. Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu întroductiv de Eugen Stănescu. Bucureşti, 1961, p. 526.
[311] Cantemir, Dimitrie. *Viaţa lui Constantin Cantemir*, p. 135.
[312] *Studii* ..., vol. VI, p. 432-433.
[313] Moașa, Ruxanda. *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei* …, p.74.
[314] *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Text grecesc însoţit de traducerea românească cu prefaţă, introducere, glosar şi indice. Ediţie îngrijită de Nestor Camariano şi Ariadna Camariono-Cioran. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1965, p. 146.
[315] Moașa, Ruxanda. *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei* …, p.74.
[316] *Milaș*, Nicodim. *Dreptul Bisericesc Oriental*. Bucureşti, 1915, p. 507.

asimilat logodna cu căsătoria: „ promisiune care echivalează de fapt cu consimţământul necesar pentru încheierea căsătoriei”[317], astfel „creează atât impedimente, cât şi efecte canonice”, reieșind din acest canon I. N. Floca califică logodna drept înrudire morală, concretizând că între persoanele logodite apare „un raport de intimitate, care se extinde şi asupra rudelor lor de sânge, aşa încât se produce o apropiere sau o înrudire cu caracter moral”, care însă nu este una de tip religios, deoarece „ înrudirea religioasă se naşte numai din acte ce se săvârşesc cu ocazia administrării unor Sfinte Taine”[318]. Inițial, acest tip de relație de rudenie constituia un impediment la căsătorie până în gradul II, ținându-se cont de practica dreptului roman, care „interzicea căsătoria dintre fiu şi logodnica tatălui şi invers, căsătoria dintre logodnica fiului cu tatăl, şi apoi căsătoria cu logodnica fratelui, căsătoria dintre logodnic şi mama logodnicei”[319].

Un astfel de caz de încălcare a canoanelor este remarcat în Moldova. O fiica de-a „ lui Mihai-vodă[320], a doua, era logodită cu Scarlat beizadea, fiul mării-sale[321]”[322]. Deși acest proiect politic n-a reușit, cei doi domnitori au continuat prin logodna fiicei lui Mihai Racoviță cu Constantin Mavrocordat, despre care cronicarul spunea: „să se înrudească între neamul lor [...] şi au făcut măria-sa domnul logodnă fiului mării-sale Constantin beizadea cu fiica lui Mihai-vodă Racoviţă, domnul Moldovei, la care logodnă multe veselii s-au făcut”[323]. Această logodnă, din punct de vedere canonic, a fost încheiată cu încălcări, ceea ce este straniu, reieșind din faptul că la ea au participat și fețe bisericești.

În urma hotărârilor Sinodului VI Ecumenic, impedimentul la căsătorie ce reiese din logodna bisericească a fost extins până la gradul VI de rudenie, ca şi la cuscria de gradul I. Deci, o astfel de logodnă era interzisă. În septembrie 1808 a fost adoptată „Circulara Sinodului patriarhal din Constantinopol”, conform căreia era interzisă căsătoria dintre logodnic şi mama văduvă a logodnicei decedate (relație de rudenie de gradul I), între logodnică şi fiul logodnicului ei mort (relație de rudenie de gradul I) şi între logodnică şi fratele logodnicului ei decedat (relație de rudenie de gradul II), astfel că în relația de rudenie „cuscria închipuită” au fost permise căsătoriile în gradul al III-lea de rudenie[324].

---

[317] A se vedea Canonul 98 al Sinodului Trulan; Floca, I. N. *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note şi comentarii*. Sibiu, 1991, p. 150.
[318] Floca, I. N. *Drept canonic ortodox* …, vol. II, p. 81
[319] Albu, Ioan. Logodna religioasă și logodna civilă. În: *Dreptul familiei*, pe http://ziarullumina.ro/logodna-religioasa-si-logodna-civila-71894.html.
[320] Mihai Racoviţă, domn al Moldovei (1715-1726).
[321] Nicolae Mavrocordat.
[322] *Istoriile domnilor Ţării Rumîneşti de Radu Popescu.* În: *Cronicari munteni*, p. 526.
[323] *Ibidem.*
[324] Albu, Ioan. *Op.cit.*

La logodnă se stabilea zestrea și se iscălea izvodul de zestre[325]. Slujba logodnei a fost descrisă în 1706 de către Antim Ivireanu în *Molitvelnic,* la fol. 46-53. P. Pruteanu face o sinteză a rânduielii logodnei din sec. VIII-XII: „Logodna 1) [*probabil:* O binecuvântare şi o Ectenie]; 2) 2 rugăciuni: una principală şi a doua de plecare a capetelor (folosite şi astăzi); 3) punerea inelelor – generalizată mai târziu"[326]. După ceremonia religioasă „logodna nu mai putea fi desfăcută"[327].

Ceremonia de logodnă și schimbul de inele, în special la cei înstăriți, avea loc după ce se convenea asupra foii de zestre[328]. Schimbul de *inele de logodnă* este o tradiție venită prin filieră bizantină. Inelul de logodnă este un inel dat în timpul pețitului/ logodnei și pe care îl poartă persoana care este logodită și urmează să se căsătorească. Inelul a devenit centrul simbolic al ritului de logodnă. În ceea ce privește metalul din care erau confecționate inelele, în *Euchologii* sunt remarcate două variante de bază: aur și fier sau aur și argint, ultima variantă devenind treptat cea mai utilizată în special în rândul elitelor. Desigur că aceste variante în Țara Moldovei erau valabile doar pentru reprezentanții categoriilor sociale înalte, pentru ceilalți – din metale mai simple. După cum stabilește M.M. Popescu, inelele verighetă sunt atestate în sec. al XVII-lea în Țările Române, unele dintre ele fiind de producție occidentală[329]. Două inele de aceeași formă ar trebui să sublinieze unitatea soților în căsătorie, iar materialele diferite au exprimat statutul diferit al soților[330] și rolurile diferite ale soțului și soției în familie, iar purtarea inelului pe tot parcursul vieții simboliza o garanție a fidelității și a iubirii dintre soți. Despre obiceiul schimbului de inele se relatează în *Coislin 213 (1027)*: „Și după rostirea „Amin" (episcopul) îi dă soțului un inel de aur, iar soției lui un inel de fier și ei le schimbă. După aceea, episcopul unește mâinile lor și, ținându-se astfel, ies (din biserică)"[331]. Drept urmare a schimbului de inele, mirele rămâne cu inelul de fier (sau argint) al miresei, iar mireasa cu cel de aur al mirelui. Potrivit *Trebnicului,* mirele îi oferă miresei un inel de aur - ca semn că ea îi dă dreptul să gestioneze proprietatea, iar mireasa dă mirelui un inel de argint, ca semn al purității sale[332]. Este important de menționat că, inițial, principalii actori ai schimbului de inele au fost tineri și nu preoții, doar o tradiție ulterioară remarcă un preot implicat în acest sens[333]. Majoritatea *Euchologiilor* nu menționează cuvintele pe care preotul le spunea la obiceiul de schimb al inelelor, cercetătorii

[325] A se vedea 2.*3. Izvodul de zestre.*
[326] Apud Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.138.
[327] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.188.
[328] Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.138.
[329] Popescu, Marin Matei. *Podoabe medievale în Țările Române*. București: Meridiane, 1970, p.29, 64.
[330] V. Barbu, *Ordo amoris*, p.137.
[331] Хулап, Владимир. *Краткая история чинопоследования обручения и венчания*, pe https://azbyka.ru/kratkaya-istoriya-chinoposledovaniya-obrucheniya-i-venchaniya#17.
[332] *Энциклопедический словарь Брогауза и Ефрона*. Т.XXIa: Нэшвилль-Опацкий, Москва,1897, с.578-581.
[333] Хулап, Владимир. *Краткая история чинопоследования обручения и венчания*.

considerând că aceste acțiuni erau inițial non-verbale. Unele coduri ofereau doar câteva versete din Sfânta Scriptură, pronunțate de trei ori în timpul schimbului de inele: „Doamne, întru puterea Ta se va veseli împăratul" (Psalmul 20, 2), „Dreapta Domnului m-a înălţat, dreapta Domnului a făcut putere!" (Psalmul 117, 15), deoarece inelul se îmbrăca pe mâna dreaptă. „Hristos ... să binecuvânteze și să sfințească viața voastră mereu acum și în vecii vecilor". După aceea, el dă inelele tinerilor, pronunțând cuvintele din parabola fiului risipitor: „Puneţi-i un inel în deget" (Luca 15, 22). „Primește această garanție a fidelității și păstrează-l nevătămat în adevăr și neprihănire", iar uneori s-a spus doar: „În numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt". Cuvintele pronunțate curent sunt întâlnite în sec. XV: „Se logodește robul lui Dumnezeu (numele) în numele Tatălui, al Fiului și al Duhului Sfânt" (> secolul XV), iar formula în care sunt prezente numele miresei și al mirelui se întâlnește din secolul al XVI-lea[334]. Înmânarea inelelor de logodnă însemna confirmarea logodnei și era ultima etapă în ceremonia de logodnă: „După înmânarea inelului de logodnă şi a multor alte raritățţi scumpe şi daruri s-a încheiat logodna în numele miresei domneşti"[335].

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea se menționează „inelul de la pecetluirea logodnei" și „inelul de schimb". Inelul de logodnă oferit în momentul „pecetluirii logodnei" îl are cu sine și logofătul Radu Cantacuzino, trimis de Constantin Brâncoveanu s-o pețească pe fiica stolnicului Balș pentru fiul Constantin; același petitor primește și la o a „doua logodnă", „după obiceiu, mărhramă și inel"[336]. Prin sintagma „pecetluirea logodnei" se marca consfințirea și definitivarea logodnei. Inelul de logodnă de schimb, deci de răspuns din partea fetei, este amintit și la logodna lui Constantin, fiul domnului Țării Românești Nicolae Mavrocordat, cu fiica lui Mihai-vodă Racoviță, domnul Moldovei, la care logodnă au fost chemați „mitropolitul țării și alți arhierei și toț<i> boiarii cei mari și al doilea. Și cându au venit solul din Moldova de s-au împreunat cu domnul şi au dat *inelul de schimb* şi *alte daruri*. Și dând inelul coconului, toț<i> arhiereii l-au blagoslovit"[337]. Despre același eveniment se relatează și în altă cronică: „mitropolitul cu alţi arhierei […] şi au dat inelul de schimb şi alte daruri şi toţi boierii cei mari şi al doilea şi i-au rugat bine şi coconului şi tatălui măriei-sale, ca să-l învrednicească Dumnezeu să sărute cununiile […]. După aceea, solul fiind cinstit şi ospătat şi dăruit, precum s-au căzut, s-au dus la domnu-său cu bucurie"[338]. Un inel de aur a dat

[334] *Ibidem.*
[335] Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*, p.139.
[336] Greceanu, Radu. *Istoria domniei lui Costantin Basarab Brincoveanu voievod (1688 - 1714)*, ed. Mihail Gregorian. Bucuresti: Editura Minerva, 1984, p. 248; Vintilă-Ghițulescu, C. *Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea*, p.94.
[337] Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.334.
[338] Popescu, Radu. *Istoriile domnilor Ţării Rumîneşti*, p. 531.

Cârste, blănar din Iași, „gineri-său schimb la logodnă, când ș-au logodit fata cu dânsul”[339]. Expresia „inel de schimb” semnifica faptul că era un gest de ambele părți, acțiune similară ca în Țara Românească[340]. În același timp, călătorii străini, în mare parte de confesiune romano-catolică, care au trecut prin Moldova, erau indignați de faptul că tinerii schimbă inelele cu două sau mai multe fete[341], ceea ce pare a nu fi adevărat.

În Țara Moldovei, inelele de logodnă erau binecuvântate de un preot. Astfel, aflat la Deleni, Mitropolitul de Sida, Nechifor, poate singura faţă bisericească, a binecuvântat schimbul inelelor de logodnă a copiilor lui Grigore Ghica și Iordache Cantacuzino[342].

După cum menționează cercetătorii, pe lângă valoarea simbolică – cea de confirmare a unui acord, inelul avea o deosebită valoare economică, prețul acestuia echivalând cu costul unor averi[343]. Astfel, inelul ce s-a dat la logodna fiicei lui Todiraș Iordache, vel vistier, cu Vasilache, fiul lui Gavriliță Hatmanul în 1678, era cu diamant și costa 150 lei[344]. Inelul de aur pe care l-a dat Cârste, blănar din Iași, ginerelui său costa 20 de lei[345]. Inelul de logodnă cu diamante este pomenit și de Constantin Cantacuzino paharnicul la 3 august 1765 în contextul elaborării unui izvod de moșii și lucruri[346]. Inelul de logodnă dăruit de Aristarh Hriscocoleu, mare vistier, Târșiței, fiica beizadelei Ioniță Cantemir, era „un inel de aur cu diamant mare în mijloc și cu 10 diamănțele împrejur”[347]. Valoarea mare a inelului de logodnă este caracteristică doar pentru reprezentanții elitelor.

Schimbul de inele era însoțit de oferirea darurilor logodnicei din partea logodnicului. Valoarea acestor daruri depindea de situația economico-financiară a logodnicului. Inelul de logodnă pentru Maria, fiica lui Vasile Lupu, a fost adus de către domnul Mirsky, „general-wachteister” al marelui ducat al Lituaniei, împreună cu domnul Mierzinsky, sfetnic de taină al principelui [Radziviłł- A. F.], și el a fost dat „împreună cu alte daruri scumpe”[348]. Printre daruri se numărau „tot felul de giuvaeruri

---

[339] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr.256, p.141; *Condica,* II, nr. 1056, p.399-401; *Studii* ..., vol.VI, nr.342, p.249.
[340] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.190.
[341] *CSȚR,* vol.IX, p.315; *CSȚR,* vol.X, partea 2, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București, 2001, p.1290.
[342] Moașa, Ruxanda. *Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei* ..., p.74
[343] C. Vintilă-Ghițulescu, *În șalvari și cu işlic*, p.190-191.
[344] *Studii* ..., vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p.200.
[345] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V, nr.256, p.141; *Condica,* II, nr.1056, p.399-401; *Studii*..., vol.VI, nr.342, p.249.
[346] *Studii* ..., vol.XI. Cercetări și regestre documentare, de N. Iorga, București, 1906, p.61.
[347] Păltânea, P. *Familia și descendenții lui Antioh Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator, redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău, 2008, p.123.
[348] *CSȚR*, vol.V, p. 644.

scumpe, de asemenea felurite obiecte de agată, cum ar fi casete, fel de fel de vase și oglinzi”[349]. Pe lângă darurile oferite logodnicei, principele Radziviłł a făcut și alte daruri familiei domnești. Astfel Vasile Lupu a primit „o sabie sau iatagan de aur, niște flinte sau puști nespus de meșteșugit lucrate și diferite capodopere de ceasornicărie”, a fost „cinstită cu daruri bogate precum și doamna și tânărul cocon”[350]. A urmat confirmarea logodnei cu oferirea inelului de logodnă de schimb: „curând doi soli trimiși de domnul Moldovei adică domnul Catargi (Nicolae- A.F.), vistierul, (care înseamnă marele tezaurar) și domnul Ioanovici spătarul, purtătorul spadei…După înmânarea inelului de logodnă și a multor rarități scumpe și daruri s-a încheiat logodna în numele miresei”[351]. Deci, logodna oficiată în familia fetei era urmată de răspuns și confirmare, în familiile din mediul elitelor prin *inelul de schimb*. Acest schimb de inele și „darea de dar din partea tânărului” erau ultima garanție a căsătoriei[352].

În timpul logodnei viitorul socru dădea cadou ginerelui un *cal de mire*. Acest obicei, caracteristic spațiului Carpato-Dunărean, presupunea ca mirele să meargă cu acel cal la cununie[353]. Despre acest fapt, relatând despre căsătoria lui Duca, menționa Ion Neculce: „Și-ncălecă singur domnul ca un mire, împodobit cu surguci în cap și cu mare alai, de-au mărsu la gazda miresăi de-au luat-o”[354]. Calul de mire avea atât conotații simbolice, cu valoare rituală, cât și importanță economică, astfel că și oamenii de rând se străduiau să-l ofere[355]. Sursele descriu acest obicei respectat în familiile de boieri și în familiile domnilor. Astfel, Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei, i-a dăruit lui Ianusz Radziwiłł un cal de mire: „sărutându-și ginerele, apoi îi dărui calul pe care venise”, ca și celui de-al doilea ginere, Timuș Hmelnițki, căruia i-a dat „calul lui turcesc cu un surguciu mare”[356]. Calul de mire era „împodobit cu cel mai meșteșugit și mai ales harnașament”, fiind „fala alaiului de nuntă, însemnul cel mai de preț al statului de excepție pe care-l avea mirele”[357]. În 1730, în foaia de zestre a Bălașei, fiica lui Iordachi Cantacuzino, logofătul, se evidenția „1 cal de mire, 1 șea poleită, cusută cu sârmă”[358]. Într-o altă foaie de zestre din 1777 se amintea de „cal de mire cu raft de argint; șe 150 lei”[359].

---

[349] *Ibidem*, p.645.
[350] *Ibidem.*
[351] *Ibidem.*
[352] Lemny, Ș. *Sensibilitate,* p.82.
[353] Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale,* p.162.
[354] Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă îână la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. În *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Chișinău, 1990, p.328.
[355] Ciubotaru, S.*Obiceiuri nupțiale*, p.165.
[356] Costin, Miron. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-vodă încoace* (1595-1675). În: *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Chișinău, 1990, p.134; *CSȚR,* vol.V, p.475.
[357] Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupțiale,* p.162.
[358] Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*. Vălenii – de – Munte, 1910, p. 212–214.
[359] *Studii ...*, vol. VII, p. 152-153. Proverbele și zicătorile românești, care sunt o demonstrație a păstrării obiceiurilor și tradițiilor în comunitatea tradițională, dar sunt și dovada mentalității, remarcă câteva zicători și proverbe cu utilizarea sintagmelor „cal de mire” și „cal de ginere”. Astfel *A-și căuta cal de mire* însemna a căuta ceva de preț, *După însurătoare*

La logodna se făcea înțelegerea, stabilindu-se și ziua nunții. Astfel, în cazul unei logodne domnești „după ce s-au săvârşit acestea (logodna- A.F), s-a asigurat principele (că se va face) nunta”[360]. În 1769, un oarecare Gheorghe Goian s-a logodit cu fiica Paraschevei Gălculiasă de la Hrișcani: ,, *au logodit* (sublinierea noastră-A.F.), ca să o iă lui-și muiare, și, după așăzare, au rănduit și zi insămnată, cănd să să facă nunta”[361]. Documentul este unul complex, care arată nu doar obiceiul logodnei, dar și înțelegerile acesteia și etapele următoare până la nuntă. Stabilirea zilei de nuntă este remarcată și într-o plângere din 5 mai 1813 a lui Feodor Ivanovici, care se logodise cu fiica lui Vitan: „… şi am logodit, după obicei, şi am făcut şi cuvănt pentru aşezare nunţii ca cănd să fie, şi au pus vade că după Paşti să fie nunta”[362]. Ziua de nuntă era aleasă în corespundere cu calendarul bisericesc, pentru a se evita perioada posturilor, fiind considerate prielnice joia, sâmbăta și duminica, tradiție comună pentru întreg arealul Balcanic[363].

De obicei, etapele pețitului reușit și a unei logodne finalizate cu succes se încheiau cu un ospăț. Date referitoare la un ospăț de logodnă domnească este întâlnit la descrierea logodnei lui Ștefan, fiul lui Radu Leon, domn al Țării Românești, cu Catrina, fiica lui Duca, domnul Țării Moldovei. Cronicarul remarcă fastul acestei logodne și a ospățului, comparând-o cu o nuntă domnească: „La care logodnă, au fost aicea în ţară cu mare veselie, au făcut multe ospeţe şi jocuri; care să potrivii cu o nuntă domnească, iar nu logodnă. Strâns-au toată boierimea ţării cu toate jupânesele şi au întins corturile în deal despre Mihai – vodă, în drumul Cotrocenilor: acolo făceau ospeţe în toate zilele”. Pe lângă ospăț, la logodnă au fost prezente distracțiile: „ Adus-au pehlivani de cei ce joacă pe funii, şi de alte lucruri; adusese şi un pehlivan hindiu harap, carele făcea jocuri minunate şi nevăzute pe locurile noastre. Iute om era şi vârtos. Lângă altele, dă nu le putem lungi, făcea acestea mai ciudat: punea de rând 8 bivoli, şi să da în văzduh peste cap, şi cădea în picioare dă ceia parte; alta: un cal domnesc, gras, mare îşi lega chica dă coadă-i, şi-l bătea comişelul cât putea, şi nu putea să-l mişcă de loc; alta, un copaci mare din pădure adusese, neted, şi, înfipt, s-au suit pe dânsul ca o maimuţă; deci, după multe jocuri, ce-au făcut sus în vârf, s-au slobozit de acolo cu capul în jos, şi au dat în picioare; alta: un tulpan lung de mulţi coţi, îl ţinea oameni în mâini, cât era, şi să repezit iute, şi mergea călcând pe tulpan, şi nu să afunda; alta: să prindea mulţi oameni câte doi în mâini, şi făcea chip ca de o bute cu

---

cal de ginere – ceva ce s-a făcut prea târziu, *După moarte cal de ginere* – ceva fără sens, act inutil. A se vedea Zanne, I.A. *Proverbele românilor*, vol.II. București, 1894, p.619.

[360] *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 93, 95, p.131-132. .

[361] *Studii ...*, vol.VI, p.134-135.

[362] *Documente privitoare la cotidian și viața de familie,* nr. 93, 95, p.131-132.

[363] Ciubotaru, S.*Obiceiuri nupțiale*, p.95.

mâinile, şi mai lung, şi să repezit iute, şi întra cu capul pin gaura aceia, şi nu-l simţea oamenii, şi de ceia parte cădea în picioare. Ca acestea multe făcea, care nu le ţinem minte. În scurt, mare veselie s-au făcut la această logodnă a coconului Radului-vodă aicea la noi; în Moldova nu ştim ce va fi făcut Duca – vodă"[364] .

Documentul din 5 mai 1813 prezintă ospățul de la pețit și ospățul de răspuns la logodnă: la pețit s-a adus o jumătate de ocă de rachiu, iar la răspuns – un purcel, un curcan cu orez şi 15 ocă vin[365]. Deci, ospețele care finalizau pețitul și logodna și care confirmau încheierea unei relații de rudenie fictivă erau organizate în dependență de starea financiară a părinților celor ce se logodeau. În cazul logodnei în familiile boierești și domnești ospețele se asemănau celor de nuntă, cu o participare largă a boierilor, fiind însoțite de distracții. Cele din familiile de rând erau destul de modeste.

Logodna avea și anumite efecte. Din punct de vedere moral, logodna avea un șir de efecte personale, similare cu cele ale căsătoriei: logodnicii aveau obligația de respect reciproc, de sprijin moral reciproc, de fidelitate. Fata logodită beneficia de dreptul de a fi apărată nu doar de familia sa, dar și de cea a logodnicului. În cazul când îi era adusă o insultă, atunci atât tatăl fetei, cât și logodnicul ei, și tatăl logodnicului îl puteau trage la răspundere pe cel vinovat. *Carte românească de învățătură* specifica în acest sens: „Și încă pentru sudalma unii feate logodite poate sî pârască la giudeț tatăl ei și logodnicul ei și încă și socru-său, de vreme ce sudalma ei, ce să dzice featei, trece și până la ceilalți la toți și poate fiecarele de acești oameni ai featei, tot câte unul, să margă să pârască la giudețe și să cearte pre suduitoriu; și aceasta să înțeleage când va fi știind suduitoriu pre aceștia pre toți și cum iaste logodită"[366]. Constatăm că, în viziunea comunității, insulta adusă fetei logodite era percepută drept insultă adusă ambelor familii a celor logodiți și vinovatul urma să vină în fața judecății.

Efectele logodnei erau evidente în cazurile ruperii logodnei[367]. În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea ruperea logodnei nu era supusă niciunei formalități și putea fi dovedită cu orice mijloc de probă. În *Syntagma* lui Matei Vlastares sunt enumerate toate cauzele în care o logodnă putea fi desfăcută: „ a) dacă logodna este nulă și ilegală, din cauza vârstei mici a copiilor; b) dacă se constată că soția este însărcinată de semințele altcuiva; v) este desfăcută (logodna) pentru o pricină necunoscută mai înainte, dar ulterior aflată- apartenența (unuia dintre cei logodiți) la altă religie și conform diferențelor de dogme; g) din cauza desfrânării morale; d) datorită schimbării statutului; e) din cauza întârzierii căsătoriei mai mult de patru ani, care a fost admisă pentru un motiv insuficient; excepții

[364] Popescu, Radu. *Istoriile domnilor Ţării Rumîneşti,* p. 400. Pe nota marginală, logodna coconului Radului vodă 1665, Uricariul, Axinte. *Cronica,* p.108.
[365] *Documente privitoare la cotidian și viața de familie,* nr. 93, 95, p.131-132.
[366] *CR*, gl. 47.
[367] Irinescu, Lucia. Instituția logodnei – între tradiție și inovație. În: *Revista de științe juridice*, 2014, nr.2, p. 47-54.

fiind durata îndelungată a unei boli sau moartea părinților sau din cauza unor infracțiuni, sau absențe pe termen lung care au apărut din necesitate; j) logodna poate fi desfăcută în cazul în care fată este logodită prin impunere din partea șefului regiunii și când părinții ei nu sunt de acord; z) dacă alege viața monahală; i) dacă logodnicul este un răufăcător; k) dacă proprietatea logodnicului trebuie să fie luată de visterie; sau dacă el datorează un alt serviciu. Deci, până când oricare dintre circumstanțele enumerate nu au desfăcut logodna, până atunci oricine ar lua pe logodnica altuia, în timpul vieții logodnicului, comite adulter"[368].

Legislația timpului din Țările Române la fel prevedea anumite cazuri când logodna putea fi ruptă. Astfel, *Îndreptarea Legii* practic repeta prevederile *Syntagmei*, stipulând în glava 178 „Pentru de câte vini dăspart pre cei ce să logodesc" următoarele: „1. De-i va fi fost logodna carea nu e pre tocmeală şi cum nu se-au căzut, adică să fie fost copii mici. 2. De se va afla îngrelată de bărbatul strein. 3. De se va afla că iaste de altă credinţă, sau păgân, sau eretic, ori bărbatul, ori muiarea. 4. Mai marele locului, adică domnul sau alt dregătoriu, de va sili pre părinţii bărbatului sau ai fămeii şi-i va necăji, iar ei nu vor vrea şi vor face logodna dă silă, aceia, cînd vor afla vreame, să se dezlege. 5. De se va face călugăr unul dintr-amândoi. 6. Dăzleagă-se logodna şi cînd se va tîmpla neştine de să va birui de dracul şi se va îndrăci bărbatul sau muierea. Ce însă de să va tîmpla aceasta mai înainte de logodna sau şi într-acea zi, să se despartă, iar de să va face după aceia, atunce să aştepte bărbatul ani 3, iar muierea pre bărbat ani 5. De-acia deaca vor trece 3 ani ai bărbatului sau 5 ani ai muierii, atunce se va însura carele va fi sănătos, sau bărbatul, sau muierea"[369]. Un caz care reflectă punctul 5, ce prevedea situația când unul dintre logodnici se călugărea, este consemnat la 5 noiembrie 1795, când Casandra, fiica lui Dedul Codrean, serdar, menționa că refuză la logodna aranjată de maică-sa și frați fără voia ei, deoarece ea a hotărât să se călugărească. Casandra își argumenta alegerea în felul următor. „…socotind dar mai vârtos după ce am mersu la Neamțu și la Varaticu[370]" și sublinia că logodna a fost încheiată fără a se ține cont de părerea ei, deci fusese încălcată și condiția liberului consimțământ. În acest caz vom remarca că familia fetei nu urma să întoarcă și arvuna data: „Iar de să va face călugăr vreunul de dânşii, atunce-şi ia cineşi arvuna carea au dat, iar îndoită arvuna nu se întoarce, pentru că au mers întru mai bună cale"[371].

Un alt caz de rupere a logodnei a fost cel realizat de domnul Moldovei Grigore Ghica, caz care n-avea la bază o motivație canonică. Grigore Ghica a rupt logodna fiului cu fiica lui Iordache

[368] *Syntagma*
[369] *ÎL*, gl. 178.
[370] *Documente privitoare la istoria oraşului Iași*, vol. IX.
[371] *CR*, gl. 177.

Cantacuzino, care a fost implicat într-o acţiune antidomnească, şi-a mărturisit vina, dar a pierdut favoarea domnului şi rangul, planul înrudirii năruindu-se[372].

Logodna înceta și în cazul decesului unuia dintre logodnici. Despre două astfel de cazuri relatează Axintie Uricariul. Primul caz se referă la decesul domniței Maria, sora lui Constantin Duca vodă, logodită cu Antioh Cantemir: „De vrea fi cum au fost logodiți, amu să gătiia să facă nuntă (ci unde va Dumnezeu, omul nu poate), că n-au trait doamna Maria, cu care era logodit”[373]. Al doilea caz se referă la decesul lui Scarlat, fiul domnului Nicolae Mavrocordat: „s-a războlit fiul măriei sale, Scarlat beizade, și au dat obștească datorie…era tânăr ca de ani 21 și era logodit cu fata lui Mihai vodă, domnul Moldovei”[374].

Anularea logodnei din cauza căsătoriei logodnicei cu un alt tânăr este redată în contextul judecății din 1769 a mazilului Gheorghe Goian cu Parascheva Gălculiasă de la Hrișcani. Deci, problema apare chiar în ziua stabilită pentru nunta lui Gheorghe cu fiica Paraschevei: „ Și, după voroava si asezare lor, apropiindu-să ziua insămnată, au avut Gheorghie Goian toată gătire, și s-au adunat nuntașii. Și, începănd nunta, după obiceiu, s-au gătit și au purces să meargă la Hrișcani, la Parascheva, ca să ia mireasa. Si, mergănd el la drum, i-au întâlnit un mazil anume Ionită Bantăș, si au spus că în zadar să ostinești, că pe logodnica lui au luat-o Ursachi Soroceanul. Si el, auzind aceasta, pe toți nuntasii, căt era, i-au lăsat să-s întoarcă înapoi la casa lui, și el singur s-au dus ca să vază de iaste adevărul după cum au auzit. Si, mergănd, au aflat adevărul: cum că Ursachi Soroceanul i-au luat logodnica. Și nuntașii întorcăndu-să la casa lui Gheorghie Goian, au așteptat pănd au luat răspunsu de la Gheorghie Goian cum că adevărul iaste ceea ce au auzit, și așa s'au împrăștiat și nuntasii; iară cele gaitite toate s'au trecut cu chemații aceia”[375]. La cercetare s-au interogat cei implicați și ei au arătat: „ Și am întrebat pe Gheorghie Goian: i-au dat Parascheva în stire cum eă ia vrà să-și da fata după altul? Și Goian zice că nu l-au înștiințat. Și, întrebănd noi pe Parascheva, ce are să răspundá la jaloba lui Goian, și ea au zis că n-are a răspunde nemică, că toate câte jăluiaște Gheorghie Goian sânt adevărate, și nice înștiințare nu i-au făcut, și mărturisești că, fiind îndemnată de unii mazili, greșală au facut la aceasta”[376]. Reieșind din prevederile legale și aplicând *Hexabiblul lui Harmenopolos*, s-a hotărât ca Parascheva să întoarcă banii cheltuiți pentru nuntă și să plătească îndoit arvuna dată la logodnă: „După toate aceste, au arătat Gheorghie Goian izvod de cheltuiala ce-au facut cu nuntașii. La care luănd noi samă și socotind toate cu amăruntul, ce-am găsit cu cale si cu dreptate, s-au făcut toată cheltuiala

[372] *Cronica Ghiculeștilor*, p. 339.
[373] Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.191.
[374] *Ibidem*, p.331.
[375] *Studii ...*, vol.VI, p.134-135.
[376] *Ibidem.*

șasezeci si șapte lei, o sută sasă bani, afară de unsprăzece lei ce-au dat la schimburile logodnii. Și la toată cheltuiala ce-au făcut Gheorghie Goian, s-au dat platnică Parascheva Gălculiasă, sg. Filătească după cum arată mai sus, iar acei unsprezece lei ce au dat Goian la schimburi, am rănduit să-i da îndoit, adecá doaozăci doi lei, după cum scrie Armenopul, în sfănta pravilă, cap 187, de zice: doi oamenii s-au logodit dând arvună, iară care dintramăndoi îi va păre rău și să va lepăda, acela să dea îndoit arvona ce au luat». Deci și noi, urmând la aceasta, așa am rănduit"[377]. Acțiunile lui Ursachi Sorocianul în acest caz erau considerate drept adulter în conformitate cu mai multe prevederi: Canonul 11 Ancira (Răpirea logodnicei), prin care se stipula ca fetele care s-au logodit şi după aceea au fost răpite de alţii să se dea înapoi celor ce mai întâi s-au logodit cu ele, chiar de ar fi suferit şi silă de la aceia; Canonul 98 al Sinodului Ecumenic V-VI Trulan (691-692), conform căruia se oprește căsătoria cu logodnica altuia, iar „cel ce ia spre însoţire de căsătorie pe femeia logodită cu altul, trăind încă logodnicul, să fie pus sub învinuire de adulter"; Canoanele 22 și 25 ale Sfantului Ioan Postitorul, prin care căsătoria cu logodnica altuia este considerată adulter: „Canonul al 98-lea al sinodului al şaselea osândeşte ca pe adulter pe cel ce ia în căsătorie pe cea logodită legal cu altul"; și Canonul 22 al Sfantul Vasile cel Mare, care stipula: „Pe cei ce au femei din răpire, daca ar fi luat ei pe cele logodite mai înainte cu alţii, nu se cade a-i primi (în comuniune) mai înainte, până a nu se lua (acelea) de la dânşii şi a se da în stăpânirea logodnicilor celor dintâi, de ar vrea (aceştia) să le ia, sau să renunţe la ele". Despre un caz de răpire a logodnicei străine relatează cronicarul Axinte Uricariul, în contextul pomenirii pedepsei administrate răpitorului: „Și în domnia lui (a lui Constantin Duca- A.F.) au tăiat pe Goia căpitanul de la Cohurlui cu pravila, pentru că au răpit o fată, logodnica altuia. Și l-au îngropat la Sfeti Nicolae și bucatele lui încă le-au dat fetei"[378]. În cazul dat răpitorul a plătit cu viața răpirea fetei logodite.

Un caz interesant de anulare a logodnei este prezentat în jaloba lui Feodor Ivanovici pe Vitan, cu care s-a înţeles să-i ia fiica de soţie, dar care într-un sfârşit a rupt logodna din 5 mai 1813. Petiționarul remarca faptul că după ce cu câteva persoane a pețit fata, s-a logodit cu ea și s-au înțeles cu privire la data nunții: „… eu îndată am prins a intra în cheltuială ca unu ci arat cu grija şi am cheltuit mulţime de bani care să va arăta şi izvodul, că fiind copila golă i-am făcut un binişăl şi o rochie, şi o pereche paftale, şi un brău şi toate cele trebuincioasi miresăi şi miresa di pi loc au şi început a le purta ca un lucru al ei", deci se subliniază cheltuielile făcute. La un moment Feodor a aflat că logodnica nu era de acord să se căsătorească cu el, deși la logodnă își exprimase voința benevolă și părinții erau de acord. Deși părinții fetei promisese că va fi nunta, peste o perioadă de timp îi întorc straiele dăruite:

[377] *Ibidem.*
[378] Uricariul, Axinte. *Cronica,* p.197.

„Şi trecănd vreme la mijloc o săptămănă de zile, numai ci văd că me (a)duc straile ci le-(a)m făcut miresăi înapoi, zicănd că nu-i trebuesc, iar eu văzind că-i să rămăiu păgubaş de cheltuială". Feodor cerea să i se întoarcă toată cheltuiala făcută, plus „încă şi o mie di lei rămăşag au pus la mijloc"[379]. Fata și mama fetei au expus versiunea lor, prezentând și cheltuielile făcute la o logodnă, inclusiv pe alimente, iar fata își argumenta refuzul și prin frica de violență fizică: „Dar ficior(ul) Feodor rău s-au întărit şi s-au lăudat pi la toţi o(a)menii că dacă ma lua ma schingiui cu bătăi, şi eu auzindu şi rămăindu săracă di părinte nu voescu di spaima bătăii ca si mergu"[380].

Încercări de anulare a logodnei din varia motive au încercat să facă persoane din diferite categorii sociale. În acest sens este cunoscut cazul lui Gheorghe Duca, domn al Moldovei, care după ce a decedat Radu Leon, domnul Ţării Româneşti, cu care urma să se încuscrească, a încercat să anuleze logodna fiicei, sub pretext că Ștefan are un aspect nu prea atrăgător: „numai mâhnire avea pentru fie-sa Ecaterina, care fusese mai înainte logodită după Ştefan, feciorul Radului-vodă Leon. Că trecând vreme multă, logodiţ<i>, şi murind Radul vodă, auziia Duca vodă că Ştefan, logodnicul fetei, are politie proastă, ci vrea să strice logodnă, şi să dea pe fie-sa altuia"[381]. În realitate însă își dorea realizarea ambițiilor sale politice prin intermediul unui mariaj dinastic[382], cuscrii fiind în stare să-i ofere sprijinul necesar: „Și încă adusese pe un Iordache Muselim, grec de la Ţarigrad, bogat, să facă nunta". Însă aceste planuri au fost zădărnicite, căci tânărul logodnic a luat măsurile necesare pentru prevenirea faptului: „Ci aceasta înţelegând Ştefan beizadea, că va să-i mărite logodnica, au dat jalbă la împăratul şi au făcut ferman la Duca – vodă să-i dea pe fie-sa lui, daca s-au logodit şi să o ducă la Ţarigrad. Și când au mers Duca – vodă la Ţarigrad i-au căutat să ducă şi pe fie-sa, cu moaşe-sa, Dabijoae. Şi au nevoit Duca vodă în tot chipul să o mântuiască de Ştefan beizadea, darn-au putut. Ci la întoarcere, când au venit la Moldova, l-au luat şi pe dânsul. Deci, mergând în ţară, au făcut nuntă domnească pre cum s-au căzut, cu toată ţara, fiind soli de la leşi, de la unguri, de la munteni şi i-au împreunat după lege, după cum era logodiţ<i> [383]". Cronicarul Ion Neculce susține că Duca nu-l dorea pe Ștefan drept ginere pentru aspectul fizic[384].

Un alt caz de punere la încercare a logodnei prin posibila rupere a acesteia este remarcată în cazul Ruxandei Cantemir logodită cu Lupu Bogdan, feciorul lui Bogdan jitnicer, deoarece tatăl

[379] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 322, f.1-1v, 4. A se vedea *Documente privitoare la cotidian și viața de familie,* nr. 93, 95, p.131-132
[380] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 322, f. 2.
[381] Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.147.
[382] Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*, p.127.
[383] Uricariul, Axinte. *Cronica*, p.147.
[384] Neculce, Ion. *Letopisețul*, p.300.

tânărului, fiind sub acuzație de trădare, a pus în pericol nu doar familia sa, dar și familia noilor rude, pentru că, după spusele lui Dimitrie Cantemir: „Lupul, feciorul lui Bogdan, era logodit cu fiica lui Cantemir, Ruxanda, și era cât pe ce să facă nuntă, când se descoperi hăinia și uneltirea lui Bogdan….câțiva neprieteni ai lui Cantemir, socotind că li s-a ivit minunat prilej, îi spun domnitorului că Bogdan își logodise fiul cu fiica lui Cantemir și că fiind ei și vecini de moșie, și *legați prin încuscrire* (sublinierea noastră- A.F.), este cu neputință să nu-i fi împărtășit și lui Cantemir gândurile sale”[385]. În acest fragment este clar stipulat că prin logodnă familiile se înnemureau, fiind legate prin *încuscrire închipuită*, deci se stabilea o rudenie fictivă, care în cazul căsătoriei devenea una prin alianță. După ce tânărul Lupu fusese întemnițat, chinuit și impus să dea bani, „se rugă băiatul de toți boierii înrudiți cu el și de alții”, dar nimeni nu-l ajută[386], acest rol asumându-și-l noua rudă fictivă.

Logodnicul care rupea logodna nu putea fi constrâns să încheie căsătoria. În cazul ruperii logodnei, se restituie darurile pe care logodnicii le-au primit în considerarea logodnei sau, pe durata acesteia, în vederea căsătoriei, cu excepția darurilor obișnuite. Însă se specifica fiecare caz în parte. Darurile nu se restituie în cazul când logodna a încetat prin moartea unuia dintre logodnici: „ (Leu şi Constantin împăraţi) De să va fi logodit cineva şi va muri unul de într-amândoi, sau bărbatul sau muiarea, atunce numai ce să întoarce arvuna la partea carea e vie, iar nu îndoită.”[387]. Însă în cazul când a avut loc sărutarea logodnicilor, se întoarce jumătate de dar: „(Armenopul) De va fi sărutat bărbatul pre logodita lui în vremea logodnei, de-acia se-au tâmplat de au murit unul de dânşii, atunce jumătate de dar să întoarce înapoi la partea celui viu. Iar de nu se va fi făcut sărutare şi de va muri bărbatul sau muiarea, atunce să întoarce darul celuia ce trăieşte”[388]. Totodată, se specifica cazul când tânăra oferea dar logonicului: „Iară de va fi dat muiarea bărbatului celui ce iaste ei logodit vreun lucru ceva şi se-au tâmplat de au murit sau el sau ea, atunce darul acela să se întoarcă înapoi, al cui iaste, ori dă se va fi făcut sărutare, ori dă nu să va fi fost făcut”[389].

În cazul când unul dintre logodnici se călugărea, se întorcea doar arvună, deoarece călugărirea era considerat lucru plăcut lui Dumnezeu: „Iar de să va face călugăr vreunul de dânşii, atunce-şi ia cineşi arvuna carea au dat, iar îndoită arvuna nu se întoarce, pentru că au mers întru mai bună cale”[390].

Partea care rupe logodna în mod abuziv sau care, în mod intenționat, l-a determinat pe celălalt să rupă logodna, putea fi obligată la despăgubiri pentru cheltuielile făcute sau contractate în vederea

[385] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir,* p.25-26.
[386] *Ibidem*, p.27.
[387] *ÎL,* gl. 177.
[388] *Ibidem.*
[389] *Ibidem.*
[390] *Ibidem.*

căsătoriei, în măsura în care au fost potrivite cu împrejurările, precum și pentru orice alte prejudicii cauzate. În opinia contemporanilor epocii, cei vinovați de încălcarea promisiunilor de logodnă erau pedepsiți de către Dumnezeu, fapt care se încadrează, ca și în alte cazuri, în mentalitatea epocii. Un astfel de caz este cel al voievodului Țării Moldovei Vasile Lupu și al principelui Gheorghe Rakoczy din cauza încălcării promisiunii date de a-i logodi pe Ruxandra cu Sigismund Rakoczy. Analizând *Cronica Transilvaniei* de G. Kraus[391] și *Memoriile* lui I. Kemeny[392], G. Fodor[393] constată că presupusa alianță matrimonială între reprezentanții celor două Principate a fost compromisă de ambele părți. Astfel, I. Kemeny susține că în momentul soliei transilvănenilor Vasile Lupu a încercat să se eschiveze, aducând două argumente: „preoții lor ar interzice ca ea să fie data <soție> unuia de altă religie", desi acest fapt nu l-a împiedicat să o căsătorească pe domnița Maria cu Ianusz Raziwiłł, „precum și că cel venit spre a vedea fata s-a purtat necuviincios"[394]. Totuși, e de menționat faptul că cronicarul transilvănean era de acord cu acest ultim argument, prezentându-i pe soli într-o lumină nefavorabilă, dar considera că Vasile Lupu încearcă să obțină o alianță mai bună[395]. În același timp, G. Kraus susține că Rakoczy și-a încălcat promisiunea căsătorindu-l pe Sigismund cu Henrica, iar „fiica voievodului moldovean Lupu a fost, așadar, lăsată și părăsită"[396]. Cei doi constată însă că ambii principi au fost pedespiți de Dumnezeu într-un anumit mod, astfel Vasile Lupu „suferi multe necazuri și cavillumi (cârcoteli)", țara îi fusese jefuită de tătari, iar fiică-sa, deși fusese petită „de oameni deosebiți din Polonia", a fost căsătorită cu Timuș Hmelnițki[397]; iar Gheorghe Rakoczy al II-lea a fost pedepsit prin „mare jale și toate nenorocirile care s-au abătut asupra Transilvanie", iar Sigismund nu s-a bucurat de mariajul cu Henrica, care a decedat, invocându-se „mânia dreaptă a lui Dumnezeu"[398]. Vom remarca că aceasta nu era prima încălcare a obligațiunii de logodnă făcută de Vasile Lupu, deoarece sursele indică că Ruxandra Lupu fusese logodită cu Ambrosio Grillo, fiind numit chiar ginere, însă logodnicul căzuse în dizgrația domnului[399], cauza fiind mai degrabă ambițiile politice ale domnului moldovean.

---

[391] *Cronica Transilvaniei*, 1608-1665, de Georg *Kraus*. Traducerea şi studiul introductiv de ***G***. Duzinchevici şi E. Reus-Mîrza, volum 1. București, 1965, p.143.
[392] Kemény, Ioan. *Memorii*. În: *CSȚR*, vol. V, p.136.
[393] Fodor (Chirilă), Georgeta. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011, p.128.
[394] Kemény, Ioan. *Memorii*, p.143.
[395] *Ibidem*.
[396] *Cronica Transilvaniei*, p.143.
[397] Kemény, Ioan. *Memorii*, p.143.
[398] *Cronica Transilvaniei*, p.143; Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească în Evul Mediu*. București, 2005, p.24; Barbu, V. *Ordo amoris*, p.155.
[399] V. Barbu, *Ordo amoris*, p.154.

Obiceiurile peţitului şi logodnei s-au păstrat de-a lungul timpului. În urma alegerii de către un bărbat a unei fete ce dorea să-i devină soţie, de obicei peţitorii, în frunte cu un staroste, mergeau pentru înţelegere în familia fetei. În cazul unui peţit reuşit se trecea la logodnă, în cadrul căreia se schimbau inelele, se făceau cadouri, se stabilea zestrea şi se fixa ziua nunţii. După logodnă fata rămânea acasă la părinţii ei. Obiceiurile erau respectate de către toate categoriile de populaţie, diferenţe fiind vizibile în rangul peţitorilor trimişi, în valoarea darurilor oferite, în conţinutul foii de zestre. Logodna finisată cu succes se încheia cu un ospăţ.

2.2.3. Izvodul de zestre - condiţie indispensabilă a înţelegerii de căsătorie

O etapă importantă în cadrul logodnei era întocmirea foii de zestre, care marca etapa de negociere dintre cele două familii ale tinerilor. În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Ţara Moldovei, ca şi în Ţara Românească, zestrea era o condiţie indispensabilă pentru încheierea căsătoriei, iar foaia de zestre era întocmită de părinţi înainte de căsătoria tinerilor, în corespundere cu starea economico-financiară şi posibilitatea familiei, în special a fetei: în familiile de ţărani şi orăşeni era mai modestă în comparaţie cu cea din familiile de boieri. Foaia de zestre includea obiectele din trusou şi dota[400]. Componenţa izvodului de zestre şi valoarea acesteia era stabilită de părinţi şi nu era supusă niciunei reglementări juridice. Comparativ numeric, cele mai multe foi de zestre sunt depistate pentru sec. al XVIII-lea-începutul sec. al XIX-lea.

În sursele din Ţara Moldovei din perioada cercetată documentul în care era enumerată zestrea era numit „izvod de zestre", „foaie de zestre", „registru de zestre". Pentru sec. al XVII-lea, acordarea zestrei este subliniată în special în documentele de vânzare-cumpărare, danie sau moştenire, utilizându-se formularea „dată zestre". Sintagma *izvod de zestre* este amintită cel mai des începând cu a doua jumătate a sec. al XVIII-lea, de exemplu în ianuarie 1771, când Ioniţă Pisoschi şi-a căsătorit fiica: „Izvod di zăstre ce dăm fiicii noastre Marii din lucruri şi scule din casă şi moşii şi ţăgani ce sânt şi mie dila tatăl mieu Gheorghii Pisoschi capitan"[401]; în documentul din 8 iulie 1775 în contextul conflictului pentru moştenirea averii lui Constantin Jora, sulger, în judecată fiind prezentat „izvod de

[400] Idem, *De la comunitatea patrimonială la comunitatea de destin: zestrea în Ţara Românească în secolul al XVII-lea.* În: *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Ţara Românească sub Vechiul Regim*, ed. Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Constanţa Vintilă-Ghiţulescu et.al. Bucureşti, 2007, p.19-93; Vintilă-Ghiţulescu, C. Marriage without contracts in Romanian Society (18th and 19 th centuries). În: *Romania Journal of Population Studies*, vol.II, I, 2008, p.5-18; Idem, *În şalvari şi cu işlic*, p. 148; Idem, Foile de zestre şi importanţa lor în constituirea unei căsătorii (1700-1865). În: *Revista de istorie socială*, X-XII, 2005-2007, p.130; Lazăr, P.-A. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire şi validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iaşi din 1784. În: *Studium*, 2017, X, p.5-31; Fodor, G. *Destine comune: viaţa femeilor între public şi privat:Ţara Românească, Moldova şi Transilvania: (secolele XV-XVII)*. Cluj-Napoca:Argonaut, 2012, p. 194.

[401] *Documente basarabene publ. de L.T Boga.* Vol. I. *Foi de zestre (1734-1844).* Chişinău: Tipografia Centralei, 1928, p.8.

zăstre a femeii lui, scris și iscălit de însuși mâna răposatului”[402]; la 11 februarie 1777, la căsătoria Zoiţei Meleghi cu Panaite Grecul: „Izvod de zăstri ce am să dau de mila lui Dumnezău surorime Zoiţei”[403] etc[404]. În contextul încheierii unei învoieli între Marghiura și Teodor Balș, logofătul se obligă a-i da 800 de lei „bani pentru neagiunsul și meremetul atât a strailor, cât și a argintării l(o)r și a altor orice lucruri vor fi lipsind din izvodul de zăstri”, concretizând „luându-și dum(nea)ii toati straile, argintăriile și orice alte lucruri, după izvodu de zăstre a dum(i)Sali, câte acum să găsăsc și în stare, cari acum să găsăsc”. Tot în acest document este menționat „ipovolon a zăstri”[405], deoarece învoiala a fost încheiată în urma neînțelegerii iscate pe marginea testamentului lăsat de stolnicul Climint, astfel cucoana Marghiura adresându-se în judecată „să-ș(i) cei dreptul dum(i)sali, adică zăstre dum(i)Sali toată deplin în bani (după izvodul de zestri prețăluit ce ari) cum și toate celi rânduite de cătră răposatul prin diiată”[406]. *Foaia de zestre* este pomenită în contextul neînțelegerilor, judecăților sau contestărilor proprietăților incluse în zestre, dar și cu ocazia semnării acesteia. La 20 decembrie 1809 Nastasia Mitaxa a semnat foaie de zestre fiicei sale Marghiolița[407]. *Registru de zestre* este pomenită la 20 ianuarie 1800 în „Registru de zestre pentru Tudosca, semnat de Carpu paharnic[408]”. În unele cazuri se menționa doar că se dă zestrea, precum la 7 noiembrie 1808: „zăstre nepoatei Caticăi, fiica răposatului Toader Corne”[409].

În Țara Moldovei, izvodul de zestre era întocmit după un anumit formular, fiind asemănător cu cel din Țara Românească, forma de inspirație fiind cea bizantină. Structura foii de zestre era, de obicei, una stereotip: numele celor care dădeau zestrea și numele persoanei cărei i se dădea zestrea, inventarierea bunurilor mobile și imobile, uneori prețuite, alteori nu, semnătura celui ce înzestra, semnăturile martorilor și data. În Țara Românească, Mitropolitul Antim Ivireanul în *Carte de învățătură pentru preoți*[410] a prezentat un formular de alcătuire a foii de zestre, iar alcătuirea ei a fost

[402] *MEF*, vol.X, nr.10, p.29.
[403] *Surete şi izvoade* publ. de Gh. Ghibănescu, volumul XI, Iaşi: Lumina Moldovei, 1922, p. 135-136.
[404] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9, 12-13, 14; *Documente privitoare la istoria Moldovei sub ocupația militară rusă*, nr.194, p.259.
[405] Parte din averea bărbatului pe care o primea femeia la moartea acestuia, peste zestrea ei.
[406] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc.* Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.24, p.31.
[407] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București- Brăila, 2019, nr.295, p.523.
[408] *MEF*, vol. XI, coord. D. Dragnev, V. Constantinov, alc. L. Svetlicinâi, E. Bociarova. Chișinău, 2008, p. 226–327.
[409] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809),* nr.184, p.298.
[410] Ivireanu, A. *Opere,* p.353-354.

pusă în sarcina preotului[411]. După același model în 1784, la Iași, Mitropolitul Moldovei Gavriil Calimachi a întocmit *Prăvilioara de la Iaşi,* în care a făcut indicații cu privire la întocmirea cărții de zestre[412].

În unele foi de zestre din Țara Moldovei, în partea introductivă, sesizăm un element al conştientului şi mentalului omului din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea - religiozitatea şi credinţa, care era un moment-cheie în viaţa fiecărei persoane creștine, reprezentată prin *invocarea religioasă*. Prin invocare părinții îşi exprimau frica de dreptatea şi judecata lui Dumnezeu și se rugau de bunăvoința Domnului pentru copilul lor. Câteva astfel de cazuri sunt înregistrate în foile de zestre din sec. al XVIII-lea. Foaia de zestre dată la 11 februarie 1711 Zoiţei Meleghi, măritată cu Panaite Grecul, elaborată de fratele Zoiței, stipula: „Izvod de zăstri ce am să dau *de mila lui Dumnezău* (sublinierea noastră- A. F.) surorime Zoiţei”[413]. În foaia de zestre dată Mărioarei de mama ei, Fotina șătrăreasa, la 7 decembrie 1797, la fel, se menționa: „Cu mila lui Dumnezău cele ce dau zăstre ficii meli Mărioarei”[414]. Foaia de zestre redactată de Zmăranda Buzne, armăşoaie, fiicei sale Anastasia la 8 noiembrie 1799 începea cu invocarea milei Domnului: „Cu mila lui Dumnezău. Izvod de zăstre ce dau fiicei meli Năstasăi”[415]. Invocarea a fost prezentă și în foaia de zestre a Catincăi, fiica lui Toader Corne din 7 mai 1808: „Cu ajutorul milostivului Dumnezău”[416]. În Țara Românească, după intervenția lui Antim Ivireanu la capitolul întocmire a foii de zestre, aceasta începea, de obicei, cu invocarea.

În partea inițială, după cum am remarcat deja, se indica persoana căreia i se dădea zestrea și timpul când s-a dat, deci foaia de zestre era personalizată[417]. Astfel, în 1777 a fost întocmit “Izvod di zăstre ce dăm fiicii noastre Marii din lucruri şi scule din casă şi moşii şi ţăgani ce sânt şi mie dila tatăl mieu Gheorghii Pisoschi capitan”[418]; tot în 1777 a fost elaborat „Izvod de zăstri ce am să dau de mila lui Dumnezău surorime Zoiţei”[419].

Foarte rar în foaia de zestre era prezentat și numele mirelui fetei, viitorului ginere. În foaia de zestre a Bălaşei, fiica lui Iordachi Cantacuzino, logofătul, se menționa: „Partea fiicei mele Balaşa de moşii şi altă zestre, ce i-am dat când am căsătorit-o după Aristarho Hrisosculeu, vel comis la anii 7238

[411] Vintilă-Ghițulescu, C. Zestrea între normă și practică. Țara Românească în secolul al XVII-lea *(*I), p.213-222; *Ibidem* (II), tom XIX, 2001, p.255-263.
[412] Calimachi, Gavriil. *Prăvilioara de la Iaşi-1784.* În Lazăr, P.-A. *Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII,* p.28-29.
[413] *Surete şi izvoade,* volumul XI, p. 135-136.
[414] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 13-14.
[415] *Ibidem.*
[416] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809),* nr.184, p.298.
[417] Vintilă-Ghițulescu, C. *Importanța…*, p.130.
[418] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8.
[419] *Surete şi izvoade,* vol. XI, p. 135-136.

(1730)"[420]. La 2 octombrie 1743 Ștefan Gligorce și soția sa Paraschiva dau zestre partea lor de moșie din satul Stroiești, cu poienile lui Talpă, prin zapis, „la mâna ginerilui nostru, lui Ilie Holban"[421]. Uneori era remarcată doar prezența ginerelui: „Pentru aceşti di mai sus aratati mă îndatorescu să le împlinesc toati şi neştiind carte m-au iscălit gineri-meu Neculai"[422]. Prezența viitorului ginere la întocmirea foii de zestre era deosebit de importantă, deoarece ginerele prin semnătura sa confirma dacă a primit sau n-a primit totul ce se indica[423]. În Țara Românească această prevedere a fost stipulată în 1780 în *Pravilniceasca Condică*, care remarca: „După ce să va prețui zestrea într-acestaș chip o va primi ginerele, să iscălească însuși foaia de zestre, adecă cum s-au mulțumit pe acea zestre și să nu ceară alte lucruri mai de preț"[424]. Importanța acestei prevederi este vizibilă – a nu crea situații conflictuale pe viitor. În urma stabilirii și semnării izvodului de zestre, cu indicare tuturor elementelor, părinții, iar în unele cazuri frații sau epitropii, își asumau obligațiunea de a îndeplini întocmai promisiunea făcută verbal și/sau fixată în scris. La 27 octombrie 1811, Ioan Canano, căminar, remarca în scrisoarea către socrul său Vasile Holban: „la logodna și cununia me cu fiica dumitale și soția me Marghioara amu priimitu prinu bună învoire să iau zăstre douăzeci și cinci mii lei și a patra parte dinu moșie Molnița de la ținutul Herții, cu acareturile ce sântu pe dânsa și alte lucruri, după cuprindere izvodului de zăstre"[425]. În unele cazuri apărea necesitatea o reconfirmare. Mitrofana, călugărița Costânchiuai, a dat un zapis „la mâna lui Ioniță, ginere-meu", prin care confirmă că soțul ei „au dat ce au dat ginerelui său, lui Ioniță, zestri, haini și alte, ce i s-au tâmplat, și i-au giuruit ca să fie a ginerelui Ioniță și o dughiană de aicia, din Iași, care are din dughenele di pi podul lui Hagioai"[426].

Însă nu întotdeauna aceste promisiuni erau respectate, nu se dădeau toate cele enumerate în foaia de zestre, faptul fiind remarcat de către gineri. La 20 mai 1798, în izvodul de zestre dat de Ilinca Vârnav şi Ilie Vârnav fiicii lor Anicuţa, ce se căsătorea cu Ştefan Isăcescu, şatrar, erau enumerate următoarele lucruri: „1 moşăe întreagă Stărceni de ţănutul Sorocii pe Răut, 1 o a patra parte din Cordeni din moşăe di Guşa în ţănutul Săretelui, 5 epu mari, 1 armăsari ame, 4 vaci mari, 6 boi mari, 1 butcă, 2 cai hamuri, 6 zarfuri de argint cu felegenile .1 farfuri de argint cu linguriţă, 6 părechi cuţite, 12 talgiri cositori, 6 blide cositori, 6 tingiri, 1 lighean cu ibric, 2 sfeşnice, 1 scatulcă, 1 săpet mare, 1 păftali poliite cu culanu lor, 1 inel de aur cu piiatră robin, 1 părechi serji de aur, 4 rânduri strai, 1 cu

[420] Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*. Vălenii-de- Munte, 1910, p. 212–214.
[421] *MEF*, vol.VIII, nr. 137, p.174.
[422] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 13-14
[423] Pentru Țara Românească a se vedea Vintilă-Ghițulescu, C. *Importanța…*, p.130.
[424] *Pravilniceasca Condică* (1780). București, 1957, p.94.
[425] *Studii …*, vol. XXII, de N. Iorga, București, 1913, p.318.
[426] *MEF*, vol.VIII, nr.52, p.86.

nurcă, 1 cu sângeap, 1 cucam, 1 dezǎ blănit, 1 aşternut, 1 covor”[427]. Însă, la 19 august 1818, Ştefan Isăcescu, şatrar, menționa că n-a primit toate lucrurile enumerate în foaia de zestre, remarcând: „6 părechi cuţăti n-am primit, 12 talgiri cosător n-am primit, 6 blidi cosător n-am primit, 6 tingiri n-au dat, 2 sfăşnice n-au dat, 1 lighean cu ibric n-au dat”[428]. O situație asemănătoare s-a înregistrat în cazul lui Manolache, căsătorit în 1808 cu Ilincuța, fiica serdarului Iordache Vartholomei, care în mai 1812 nota: „celi ci nu s-au priimit din izvodu de zăstri acesta…1 icoană ferecată cu argint, 1 candilă de argint, 1 ibric cu lighian, 1 părini și sfeșnici”[429].

În situația în care în foaia de zestre apăreau careva modificări, fiica și ginerele trebuiau să confirme acest fapt. Un astfel de caz a fost menționat la 21 februarie 1797, când Joița Albinoțoaia remarca că a vândut casa dată drept zestre fiicei, iar „fiică-mea și ginirile meu s-au iscălit la acestu zapisu cu a loru primire”[430]. În unele dintre cazurile de modificări în conținutul foii de zestre situația era rezolvată în mod pașnic, prin compensare cu altceva. Au fost semnalate însă și cazuri când se ajungea la neînțelegeri cu rudele, situații care declanșau violențe verbale sau fizice, precum cel din. 4 iunie 1712, când în urma neînțelegerii pentru o moșie dată de zestre, conflictul dintre ginere și socru a trecut în violență. În jaloba sa, Ștefan, ginerele lui Vasile Strajcă, menționa că „i-au fost datu o moșie de zeastre la Călinești, a patra parte de satu de Călinești, care ne arată și zapis de la socrii lui”, dar acea moșie „au fostu cu gâlciavă” și Ștefan a rezolvat problema, cheltuind o sumă de bani, pe care socrii nu i-au întors, astfel că s-au bătut: „având Ștefan gâlciavă între dânșii și bătaie cu socru”[431].

Componenta de constatare a celor date ginerelui la logodnă în foaia de zestre era importantă și pentru relațiile ulterioare cu copiii și rudele soției, în cazul decesului soției. În diata lui Constantin Gândul, stolnic, redactată din 26 octombrie 1770, se relata despre conflictul cu fiică-sa din prima căsnicie, obiect al litigiului fiind obiectele din zestrea mamei, stolnicul descriind amănunțit obiectele oferite drept zestre primei sale soții, Maria, fiica lui Pascal de pe Horăiata, care fusese „fată în casă la doamna Catrina a lui Constantin vodă Mavrocordat”: „o rochie de belacoasă fără petele, care i-am cumpărat eu petelele, şi o pereche paftale de argint, care i-am cumpărat eu colanu, şi o păreche brăţele de aur în belciugi de 38 dramuri, şi o păreche cercei cu smaranduri, lucru uşor de purtat din casă, şi un beniş şi o rochie de hatae cu flori de mătasă, de purtat, făcute de doamna...etc.” [432] .

[427] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 12-13.
[428] *Ibidem.*
[429] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc.* Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.195, p.174.
[430] *Studii ….* Vol. XXI. Documente interne, Bucureşti, 1911, p.462.
[431] *MEF,* vol. VIII, nr. 2, p.22.
[432] *Documente privitoare la istoria orașului Iași,* vol. VI, nr.873, p.763-764.

Izvoadele de zestre enumerau detaliat cele ce aducea mireasa în casa mirelui, remarcându-se precum în foaia de zestre a Alexandrei din 17 aprilie 1669: „ce i-au datu înmă-sa şi Doamna Bălaşa şi au dus la miri să se ştie”[433]. Valoarea economică era arătată și prin prețuirea celor indicate în foile de zestre. Antim Ivireanu a prevăzut prețuirea „lucrurilor mișcătoare în perioada de până la nunta sa 40 zile după nuntă, dar nu și a lucrurilor nemișcătoare”[434].

Unul dintre principalele componente ale foii de zestre era icoana, în mentalitatea ortodocșilor considerată a fi menită să vegheze asupra fericirii și bunăstării viitoarei familii. Icoana este amintită în numeroase foi de zestre ale fiicelor de boieri[435]. În unele dintre foile de zestre este remarcată icoana Maicii Domnului - „ o icoană maica Precista”[436]. Icoanele date drept zestre, pe lângă valoarea spirituală și cea cultural-artistică, mai aveau și valoare financiară, fiind ferecate cu argint. Despre acest fapt se menționează în izvodul de zestre pe care l-a dat Fotina, şătrăreasa, fiicei sale Marioara la 7 decembrie 1797: „Cu mila lui Dumnezău cele ce dau zăstre ficii meli Mărioarei …1 icoană cu argint”[437]; în izvodul de zestre dat de Constantin Racoviţă fiicei sale Nastasica, la 1 aprilie 1798 – „1 icoană ferecată cu argint[438]”; în izvodul de zestre pe care l-a dat Manolachi Donici, spătar, nepoatei sale Tudosia la 20 ianuarie 1800 – „Celi ci voi să să de zăstri nepoati me Tudosiei. 1 icoană ferecată cu argint”[439].

Un alt element din inventarul de zestre era trusoul, astfel Constanța Ghițulescu susține că „zestrea românească este mai degrabă echivalentă cu trussoul (sic) occidental”[440], iar Violeta Barbu menționează că în trusou se includeau obiectele personale (hainele și bijuteriile) și lucrurile pentru viitoarea gospodărie (veselă și ustensile, așternuturi, prosoape, fețe de masă, covoare, dar și mobilă)[441], deoarece femeii îi revenea sarcina de a aduce în casa soțului lucrurile remarcate mai sus[442]. O componentă importantă din foaia de zestre era boccialâcul, adică „darul oferit într-o boccea” de către mireasă mirelui, nunei și soacrei. Întotdeauna boccialâcul era constituit din obiecte de îmbrăcăminte[443].

---

[433] Tiktin, H.O foaie de zestre din 1669. În: *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, ed. de Tocilescu, 1883, anul I, vol. I, fascicula II, p. 341-342.
[434] Ivireanu, A. *Opere*, p.354.
[435] *Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc* (august 1808-iunie 1809), nr.184, p.298.
[436] *Surete și izvoade,* vol. XVII. Drăcenii cu moșiile dinprejur (Fălciu), de Gh. Ghibănescu, Huși, 1927, p.92-93.
[437] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 11-12.

[438] *Surete și izvoade,* vol. VIII. Documente slavo-române, de Gh Ghibănescu, Iași, 1913, p.375-376.
[439] *Documente Basarabene.* Vol. I, p. 14-15.
[440] Vintilă-Ghițulescu, C. *Zestrea între normă și practică* (I), p.214.
[441] *Surete și izvoade*, vol. XVI (Fereștii și Vasluiul). Studiu și documente de Gh. Ghibănescu, p.80-81; *Surete şi izvoade*, volumul XI (documente basarabene), publicate de Gh. Ghibănescu, Iași, 1922, p. 135-136; *Studii …,* vol.XVI. București, 1909, p.130-13;. Tiktin, H. *O foaie…*, p.341-342; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 8-14;. *MEF*, vol. XI, p. 226–327. Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214 etc.
[442] Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.224.
[443] *Studii*, vol.VII, p.152-153; *Studii*, vol.XVI, p. 91-92; *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9, 11-14.

Deosebit de interesante sunt foile de zestre la capitolul covoare și țesături, prezentând multitudinea acestora, dar și făcând o imagine despre țesăturile din interiorul locuințelor de boieri[444]. Casele erau decorate cu covoare, scoarțe, păretare, poloage, lăicere, care erau de diverse feluri[445]. În foile de zestre erau înșiruite și cele ce se dădeau penrtu dormitor[446]. Conținutul foilor de zestre la capitolul așternut era diferit, ca și la celelate capitole fiind în dependență de posibilitățile familiei fetei. De asemenea, fetele primeau și obiecte ce formau *rândul mesei* sau *rânduiala mesei*. În foaia de zestre data de Ilinca hătmăneasa fiicei sale Anița la 25 mai 1745 se menționează: „rânduiala mesăi cu toate ale ei"[447]. În foaia de zestre a Elincăi dată în ianuarie 1766 se enumeră „Patru rânduri de mese cu treizeci de șervete, patru mânești̦erguri de mână, și mânești̦erguri de obraz"[448].

Fetelor din familiile locuitorilor de rând la capitolul veselă li se dădeau drept zestre oale de lut, tigăi, farfurii de lut și/sau lemn, ulcioare,pahare și cești de lut[449]. De cealaltă parte se aflau elitele, care îmbinau tipurile de veselă, iar argintăria ocupa un capitol important[450]. Argintăria mesei era compusă din mai multe obiecte. În această categorie intrau cupele, paharele, solnițele și zăharnițele și tacâmurile: furculițe, linguri și cuțite[451], străchinuțele pentru dulceață cu linguriței̦e[452]; iar tacâmurile de cafea[453] (felegene, zarfuri[454] și tavă) devin element indispensabil menționat în foile de zestre ale fiicelor de boieri în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea și începutul sec. al XIX-lea. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea, tacâmurile constituiau seturi de 6, 12 și 24 persoane[455]. În afară de argintărie, erau enumerate și vasele de cositor, dar și alte vase și ustensile necesare pentru gospodărie: „ 4 tengiri, 6

[444] Pentru descrierea detaliată a celor ce era inclus în foaia de zestre a se vedea și Felea , A. *Tacâm, boccialâc, saraclâc... Tradiții și obiceiuri locale, influențe din exterior și viața cotidiană din Țara Moldovei reflectate în trusoul foilor de zestre a fetelor de boieri (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea).* In: "Latinitate, Romanitate, Românitate", conferinţă ştiinţifică internaţională. Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chișinău: Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău: CEP USM, 2021, p. 23-24.

[445] Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214; *Surete şi izvoade*, vol. XI, p. 135-136.

[446] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9, 14-15; *Surete și izvoade,* vol. VIII, p.375-376; *MEF*, vol. XI, p. 226–327.

[447] SJAN Iași, Colecția *Documente*, pachet 173/41; publicat și de Lazăr, P.-A. *Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII,* p.32.

[448] Lazăr, P.-A. *Op.cit,* p.34.

[449] Busuioc, E. *Ceramica de uz comun smălţuită din Moldova (sec. al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea).* București, 1975.

[450] Nicolescu, V. *Argintăria laică și religioasă în Țările Române* (sec. XIV-XIX). București, 1968, p.38.

[451] SJAN Iași, Colecția *Documente*, pachetul 412/239, pachetul 143/8; Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.35.

[452] *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 80-81; Tiktin, H. *O foaie…*, p.341-342; *Studii…*, vol.XVI, p. 91-92. Pentru consumul dulciurilor în Principatul Moldovei a se vedea Felea, A. *Cofeturi, „dulceață de Myrobolau", „zahăr candel", miere de prigon: dulciurile în alimentația populației din Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea*. În: *Alimentaţie și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă. Abordări interdisciplinare.* Editori: Ludmila Pârnău, George Bilavschi, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2021, p.125-147.

[453] A se vedea Felea, A. Cafea, cafegii, felegene și zarfuri în Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea). În: *Cercetări istorice*, (serie nouă), vol.35, 2016, p.163-186.

[454] SJAN Iași, Colecția *Documente*, pachet 412/239; pachetul 129/2; Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.33, p.37.

[455] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9. *MEF*, vol. XI, p. 226–227.

blidi di cositoriu, 10 talgire di cositoriu"; „o tipsie, o sinie, o tigai, un vatrariu,o frigari, două caldari.şi toate a casăi cu mărunţuşuri"[456].

Patrimoniul funciar, prezent în foile de zestre, era cel care demonstrează importanța pământului ca bun în societatea din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Reprezentanții tuturor categoriilor de populație care dispuneau de proprietate funciară își puteau înzestra copilul, de exemplu Ștefania, fiica răzeșului Postolachi Ciubușcă din Beredeni, ținutul Iași, a primit „a patra parte din moșii Beredenii"[457]. În foile de zestre date fetelor și feciorilor de boieri figurau moșiile, bucăți de moșie, sate și jumătăți de sate[458], în unele cazuri fiind indicate și hotarele și de la cine a fost primită sau cumpărată[459]. Se ofereau detaliile celor ce se incudeau în zestre, aflându-se pe teritoriul moșiei: cârciumă, moară, dughenile, pivnițele și crâșmele[460], iazurile și helești[461], viile[462], stupinele[463], casele și locurile de casă[464], ceea ce ridica valoarea proprietății"[465]. În componența zestrei intrau și animalele, care erau enumerate, de asemenea, la capitolul bucate[466], ceea ce indică importanța animalelor în structura proprietății. De asemenea, erau menționate trăsurile și piesele de harnașament[467], în rare cazuri erau enumerate uneltele[468]. Uneori erau indicați banii dați[469]. Erau enumerați țiganii dați zestre, fie sălașe întregi, fie nominal[470].

Desigur, componența foilor de zestre ale fetelor din rândul populației de rând se deosebea de cele ale fetelor din rândul elitelor la toate capitolele: hainele erau din țesături tradiționale și în număr

[456] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9; *Surete şi izvoade*, Vol. XI, p. 135-136.
[457] *MEF*, vol.VIII, nr. 103, p.138.
[458] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9, p. 13-14; *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 375-376.
[459] Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214; *Documente bârlădene*. Vol.III. Acte de proprietate de ale moșiilor Pălădești însoțite de o condicuță și un catastiv cu un hrisov în facsimile și patru hărți de preotul Ioan Antonovici. Bârlad, 1915, p.4; *MEF*, vol. X, nr.125, p.168.
[460] *Surete și izvoade*, vol. XVII, p.92-93; *Documente basarabene*. Vol. I, p. 11-12
[461] *MEF*, vol. VIII, nr.25, p.45-46; *Documente basarabene.* Vol. I, p. 7.
[462] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I. Acte interne (1408- 1660), ed. de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999, nr.313, p.393-394; *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II. Acte interne (1661-1690), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.210, p.184-185; *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV. Acte interne (1726-1740), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.119, p.86; Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214.
[463] *Surete și izvoade*, vol. XVI, p. 80-81; Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214.
[464] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I, nr.375, p.441-442; *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, nr. 481, p.435; *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.181, p.127; *MEF*, vol.VIII, nr.181, p.221.
[465] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 11-12, 14-15.
[466] *Studii…*, vol.VII, p.152-153; *Surete și izvoade*, vol. XVI, p.80-81; Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214
[467] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8; *Studii…*, vol.VII, p.152-153; Iorga, Nicolae *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214.
[468] *Surete și izvoade*, vol. XVI, p.80-81.
[469] *Studii…*, vol.XVI, p.91-92; *Documente basarabene.* Vol. I, p. 14-15.
[470] Iorga, Nicolae. *Viaţa femeilor în trecutul românesc*, p. 212–214; *Documente basarabene.* Vol. I, p. 8-9, 14-15; *MEF*, vol. XI, p. 226–227.

redus, vesela era obișnuită și strict necesară în gospodărie, obiectele de așternut și cele de interior, animale și pământ – în corespundere cu posibilitățile familiei.

Un element indispensabil pentru întocmirea foii de zestre era *prezența rudelor, vecinilor, preoților* etc., adică a membrilor comunității, martori la eveniment. În foaia de zestre elaborată de Fotina, șătrăreasa, era pomenit „Constantin Burchi clucer căzăș platnic”[471], iar în cea dată Tudoscăi de către Carpu paharnic se indicau următorii martori „Matei spat(ar) < m.p >. Ivaşcu pah(arnic) < m.p >”[472]. La o „tocmală logodnei” din 1743, când „ginerelui nostrum Ilie Holban și fiicei noastre Nastasiei” s-a dat zestre o parte de moșie din s. Stroiești, au fost prezenți mai mulți martori: „Și acest zapis l-am făcut denainte lui Miron Tulă și denainte altor oameni buni, cari mai jos s-au iscălit și s-au pus degitili…Gheorghe Mitescul m-am tâmplat când au scris. Constantin Tăutul m-am tâmplat când au iscălit ficiorii Gligorcii”[473]. În afară de aceste persoane a semnat unchiul fetei, fratele și verișorul[474], ceea ce demonstrează că bărbații din familie urmăreau cu atenție ca fata să fie înzestrată. Zapisul a fost întărit de boierul Gavril Neculce, spătar, „Viind Gligorce înainte me m-au spus poveste de precum scrie mai sus zapisul și m-am iscălit și eu, Gavril Neculce, biv spătar”, propbabil pentru a-i conferi o valoare mai mare[475].

Importanța participanților la întocmirea izvodului este indiscutabilă, or numai martorii oculari puteau afirma sau infirma cele date de zestre, acest fapt fiind hotărâtor în unele procese de judecată sau împărțire de moștenire, astfel că martorii oferă credibilitate încheierii zestrei. Un astfel de caz a fost înregistrat în 1666, când are loc o judecată pentru un loc de casă cu 5 dughene de pe Ulița Tărbujenească din Iași[476]. În urma cercetărilor minuțioase efectuate de către vornicii Roșca și Dumitrașco Verigă și interogarea ulicenilor ce fusese prezenți la logodnă s-a constatat următoarele: „Gheorghe vornicul, ginerele lui Iliei, și Iurga vamășul, generele lui Fulger, și Dârjan căpitanul, ginerele lui Pană, și Mătiiaș pisariu, generele lui Iordache, și Dumitrașco starostele, generele lui Iordache, și Ștefan armanul, ce-au ședzut într-acele dughene” au confirmat că locul disputat aparține Măricuței, fiica lui Precup hotnog, argumentând că „știeu că le-au dat dzestre fetii sale Măricuței când au măritat-o în dzelele lui Vasilie vod(ă)”[477]. Drept rezultat Iliaș Alexandru i-a întărit proprietatea, fiind „dzestre de la tată-său, Precup hotnog(ul)”[478]. Posesiunea a fost întărită și la 18 iunie 1669 de

[471] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 11-12.
[472] *MEF*, vol. XI, p.226–227.
[473] *MEF*, vol. VIII, nr.137, p.174.
[474] *Ibidem*.
[475] *Ibidem*.
[476] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, nr. 141, p.126-127.
[477] *Ibidem*, nr.144, p.128-129.
[478] *Ibidem*, p.126-127.

către Gheorghe Duca[479], iar după mărturia boierilor dn 24 iulie 1669[480] același domn al Țării Moldovei a reîntărit-o[481]. Este evidentă importanța prezenței a unui număr mare de martori, care nu numai au confirmat cine este posesorul zestrei, dar au și indicat când a avut loc căsătoria. Astfel, prin prezența lor și prin semnăturile puse, martorii au arătat ce promisiuni și obligații au fost date în momentul încheierii izvodul de zestre. La fel de importante au fost depozițiile martorilor în cazul conflictului lui Simion Chește, uricarul din vamă, cu cumnata lui Safta, fiica preotului Bodiul, pentru o casă. Preoții din vamă, „anume preotul Enache și preotul Mihai Badiul…au mărturisât că casa este data zăstre fimei lui Simion Chește, fiind e mai mica și măritând-o frații ei”[482], astfel conform mărturiilor câștig de cauză a avut Simion. În acest caz era important și faptul că martori erau persoane ecleziastice, ceea ce, conform opiniei lui Ștefan Berechet, cu care suntem absolut de accord, oferea o mai mare credibilitate acestui tip de act[483].

Însă nu toate foile de zestre înregistrează semnătura martorilor. Petrișor-Aurelian Lazăr susține că „de obicei, familiile înstărite nu mai treceau martorii pe document, deoarece simpla semnătură a unui boier, dublată de prestigiul funcției, erau suficiente pentru a da credibilitate actului dotal”[484]. Pe de altă parte, în Țara Românească, Mitropolitul Antim Ivireanu în instrucțiunea către preoți susținea necesitatea întocmirii acestui tip de act de către preoți, iar în Pravilniceasca Condică era prevăzut: „Să fie întărită foaia de zestre și de către arhiereu sau de către episcopii din partea locului ori iscălită de martori vrednici de credință spre dovadă mai bună”[485].

La sfârșitul foii de zestre era înscris numele celui ce a dat zestrea, ceea ce indica prezența familiei fetei, fie ambii părinți, fie unul dintre ei, fie fratele, de exemplu: „După acest izvod am să le răspund Fotini Șetrareasa”[486] sau „ Să să știi că esti scris cu voe me și am iscălit. Niculai Vârnav”[487], „Carpu pah(arnic) < m.p >”[488]etc. În legătură cu alte situații cotidiene se menționa că părinții au dat zestrea: „mi-i dată de zestre de la părinții miei” sau „zestri de la părinții mei”[489].

Semnarea foii de zestre era însoțită de buna urare ca tinerii să trăiască mulți ani împreună și să-și îmulțească avuția. În februarie 1785, în foaia de zestre a Catrinei Botezatu, care s-a căsătorit cu

[479] *Ibidem*, nr.262, p.231-233.
[480] *Ibidem*, nr.264, p.234-236.
[481] *Ibidem*, nr.275, p.248-249.
[482] *MEF*, vol.VIII, nr.181, p.221.
[483] Berechet, Șt.*Dreptul vechilor noștri ierarhi la judecata mirenilor*, București, 1938, p.9.
[484] Lazăr, P.-A. *Op.cit*, p.12.
[485] A se vedea *Pravilniceasca condică, 1780: ediție critică*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1957.
[486] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 11-12.
[487] *Ibidem*, p. 12-13.
[488] *MEF*, vol. XI, p. 226–327.
[489] *MEF*, vol. VIII, nr. 94, p. 125; nr. 163, p.204.

Teodor Giurcăneanu, se specifica: „Zăstre ce s-au datu fiicei noastre Catrina 1785 Fev. …să dea Dumnezău să trăiască şi să-ş facă îndoite, căci cu zăstre nici o data nime nu să mai ţine, ce cu puterea sfântului Dumnezău. Aniţa, Alexandru logofăt”[490]. Foaia de zestre a Catincăi, fiica lui Toader Corne, elaborată în 1808, se încheia cu formula rămasă tradițională: „Acestu de la noi, iar de la milostiv Dumnezău blagoslovenie și viață cu fericire”[491].

Urma data redactării foii de zestre, de exemplu, „Anu 1800, luna ghenari 20 zile”[492]. Însă uneori data era pusă la începutul foii de zestre: „Izvod de zăstre ce dau fiici meli Anăcuţăi. 1798 mai 20” [493].

Deși, de obicei se înzestrau fetele, în Moldova se înzestrau și băieții, însă avem puține documente ce atestă acest fapt. Printre ele se numără și cel din 23 aprilie 1794 dat de Ianachi Sovaca, căpitan, fiului său Pavel: „Izvod de cele ce am să dau fiului meu Pavel zăstre, după cum arată mai gios. 1794 Aprili 23”. În foaia de zestre a lui Pavel erau enumerate toate lucrurile mișcătoare și nemișcătoare: „6 boi bari de giug, 6 vaci cu doă tineri, 2 epi, 1 cal ce esti di faţă supt şe, 30 stupi în toamnă, 20 oi cu mei.1 beniş de postav. Şi adecă aceste toate să fiu vinovat a le da după cum m-am apucat şi am iscălit. Ianachi Sovaca căpitan”. Pentru alte proprietăți părintele indica că le va împărți cu ceilalți frați ai săi: „Şi pentru doă mori de apă ce le am una la Vale Izvoarălor moşii părintească şi o moară la Vale Jădaucei şi pentru câţi moşii să vor dovedi drept a mele la toati să fii împreună cu doi fecioari mai mici şi doă copili feti ce sânt la toati să fii părtaşi frăţăşti şi am iscălit. Ianachi Sovaca căpitan”[494].

Se întâmplau cazuri când părinții își înzestrau primii copii mai bine, deoarece situația financiară era mai bună, sau erau în viață ambii părinți, apoi a rămas doar unul. Un astfel de caz este remarcat în 1724, când Ioana, preoteasă, i-a dat zestre fetei sale Paraschiva moşia Orţeşti la Prut, menționând că pe o altă fiică a înzestrat-o mai bine: „Adecă eu Ioana preuteasa popii lui Timofte, dat-am adevărat zapis la mâna fetii meale Paraschivei, precum să să ştie că când am măritat pe Lupa fata me i-am dat zestre multe vite şi bani şi acareturi şi alte odoară de mare preţ, şi eu acmu rămâind văduvă şi săracă n-am avut cu ce înzestre pe Parascheva la măritat ei; eu de a me bună voe nesilită de nimeni i-am dat zestre parte de moşie din Orteşti, ce o avem la Prut, ca să o stăpânească că Parascheva, iar Lupa să naibă treabă la moşia Orţești nici o dată în veci, ca un ace şi-a luat parte ei de zestre de

[490] *Surete și izvoade,* vol. XVII, p.92-93.
[491] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc,* (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.184, p.298.
[492] *MEF*, vol. XI, p. 226–327.
[493] *Documente basarabene.* Vol. I, p. 12-13.
[494] *Ibidem*, p. 10.

altele, şi pentru ca să fie ştiută şi de bună credinţă am chemat şi pe alte feţe cinstite de au întărit ca să să crează. … şi am scris eu Toader diac de martur”[495]. Existau și situații când părinții nu aveau cu ce-și înzestra fetele, precum remarcă la 20 septembrie 1661 Pătru Stănoman din Crețești: „am avut 2 feate mari, și zeastre n-am avut să le dau”, fiind ajutat de o rudă apropiată: „ci de una s-au apucat văru meu Stanciu Cioplea să o înzăstreaz<e> și i-au dat vaci 2 și unu bou și un gonitor, și un strai și un bearbece și 3 veadre de vin și o păreache de cizme”[496].

În unele cazuri, în special când fetele nu erau încă căsătorite, iar părinții nu erau siguri cât vor mai rămânea în viață, se lăsau diate, în care părinții enumerau ce zestre li s-a dat celorlalți copii care sunt deja căsătoriți și în care indicau ce urma să li se dea fetelor necăsătorite. Diata lui Nicolae Racoviţă din 9 iunie 1806 semnalează un astfel de caz, enumerând averile pe care le lăsa copiilor săi (Zmaranda, Tasiica, Catinca, Ionică şi Gheorhieş): „Diata dmsale comis Racoviţă Intâiu lasă Epitrop pe dmului sărdar Alexandru Voinescu şi pe dmlui cumnat Enache sulger şi izvod iscălit de însumi cu mâna mea pentru zestre ce am dat fiica-me Zmăranda după care întocma să să urmeze. Fiicei mele Tanicăi îi lesu moşie Luzeştii cu mori cu iazu cu crâşmă cu sat de pe Racova, cinci suflete de ţigani şi din celelalte îi lasu precum am lăsat şi fiicei mele Zmaranda un izvod de susu arătat bez doi bătrâni ce las ficiorilor mei. Fiicei mele Catincăi moşie Buhăieştii şi Comăneştii după cum îi sau lăsat de răposat moşu său răposat Ştefan Căracaş cum anume să arată şi în diată. Iar le măritatu ei să i să dea cinci ţigani precum sau dat şi celorlalţi şi toată cheltuiala a zăstrii adecă strae, argintării, să să facă din averea mea. Lui Ionică i Ghioghieş lasu moşia Şurineşti şi toţi ţiganii câţi vor mai rămâne pe toţi îi lasu copiilor: Catinca, Ionică i Ghiorghieş au să şadă dimpreună cu soţia me Safta, pe care soţie a me o las stăpână şi epitropă pe toate aceste şi pe toată avere me, mişcătoare şi nemişcătoare. (scris de altă mână) “ Pe Andronachi ţiganul cu ţiganca şi copii lui cum şi pe Ion bucătar cu ţiganca lui i cu copii lui îi las soţii mele Saftii ca săi stăpânească în veci.” 1806 Iunie 9 (Iordachi) Racoviţă, (Neculai) Racoviţă”[497].

La împărțirea averii între moștenitorii părinților decedați se enumerau clar toate părțile date zestre vreunui moștenitor. La 20 noiembrie 1690, la împărțirea averii lui Enache, medelnicer, între copiii săi se menționa: „Părțile din Obrijăni, care le-au cumpărat părinții noștri de la Buhușoaie, li s-au dat surorii noastre Saftei sulgeroaie, când o au măritat”[498].

[495] *Surete și izvoade,* vol. XVII, p. 92-93.
[496] *Studii ...*, vol. VI, p.480.
[497] *Surete și izvoade*, vol. VIII, p. 208-209.
[498] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, nr.677, p.594.

De obicei, zestrea era dată de ambii părinți. La 28 decembrie 1681, Paladie făclierul înapoiază lui Dumitrașco Murait o casă ce îi fusese dată „dzestre de la socru-mieu Dumitrașco Murait și de la soacra –mea Anghinie”[499]. Uneori era menționat doar unul dintre părinți. Astfel, era pomenită zestrea data de tata: „au fost data de tatăl mieu Oniul, sân lui Simionce, mie zestre”[500], „ci me-au dat zestre tatul meu, Postolachi Cibușcă”[501]. Ginerii aminteau și ei zestrea data de socri. La 28 mai 1748, în contextual vinderii ¼ din Stănești, ținutul Cernăuți, Simion Mintici menționează: „moșie îmi este data de la socrul meu, Alexandru Onciul ot Bilăuți”[502]. Deseori, însă, în viață rămânea doar unul din părinți, care și semna izvodul de zestre, fapt despre care semnalau cei înzestrați. În foaia de zestre mama putea indica lucruri și părți de proprietate care îi aparțineau ei, dar care îi aparținuse și tatălui. La 12 ianuarie 1797, Sofronia Gheorghianca, văduva lui Gheorghe Gheorghian, dă fiicei sale Catrina, logodită cu Teodor Aronovici din Volceneș, 1/3 parte din 1/10 parte Mușănet, haine, lucruri și acarete[503]. În cazul în care rămânea în viață doar mama, înzestrarea râmânea în sarcina ei sau a unui dintre frați, dar posibil și altă rudă apropiată, de obicei de gen masculin, care își asuma obligația de a contribui la înzestrarea surorilor și fraților. Un astfel de caz este redat de către Sava, preot, în diata redactată la 26 august 1756, în care relatează că tatăl său a decedat când Sava avea 25 de ani, lăsând în urma sa cinci fete şi doi feciori, dintre care patru fete au fost căsătorite, dându-le zestre. Maică-sa, Măricuţa, a rămas săracă cu o fată şi doi feciori. Sava, care a avut grijă de serviciile funerare ale tatălui, apoi a construit casă, pivniţă de piatră, ajutând şi la întreţinerea familiei, la căsătoria sa a primit de la mama o brăţară de aur, două inele de aur şi două pogoane de vii. Apoi împreună cu maică-sa au căsătorit-o pe soră-sa şi l-au însurat și pe fratele său, înzestrându-i[504].

În cazul când ambii părinți nu mai erau în viață, misiunea de a înzestra fata și-o asumau frații. La 15 marie 1718, Solomon Bârlădeanul menționează că a dat „12 jărebii” din Călinești, ținutul Cernăuți, „ziastre lui Andrian păharnicului, căci îi ținea o soră”, care ulterior au fost date zestre de către Adrian lui Zosin Hatmanului, „căci îi ținea o fată”[505]. Uneori frații erau săraci și nu prea aveau cu ce înzestra sora. Într-un document din 24 septembrie 1750 este relatat un astfel de caz: „casa este data de zăstre fimeii lui Simion Chește, fiind e mai mica și măritând-o frații ei, popa Toader și popa

[499] *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului ruso-turc*, vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr.566, p.503.
[500] *DRH*, vol.XXI, p.338.
[501] *MEF*, vol.VIII, nr.103, p.138.
[502] *Ibidem*, nr.166, p.206.
[503] *Documente bucovinene*, vol. IV, p.229
[504] *Documente privitoare la istoria oraşului Iași*, vol. VI, nr.54, p. 46-47.
[505] *MEF*, vol.VIII, nr.20, p.39.

Coste, ficiorii popii Badiului, neavând nice bucate, numai niște stroiți și i-au dat și acea casă”[506]. Pentru atare situații, *Pravilniceasca Condică* stipula: „Fraţi cei săraci să fie siliţi de a mărita pe surorile lor după puterea lor, dar să păzească cinstea neamului lor, adecă de a nu le mărita după obraze proaste şi defăimate, pentru ca să scape de cheltuielile zestrelor”[507]. Sandul Costrăș, fiul Aniței care a fost fiica lui Ioniță Lența, da surorii sale Ruxanda, logodită cu Andrei Pădure, câteva părți mici în Boianciuc și Ciucur Mic, la 13 ianuarie 1794[508]. Obligația de a-i înzestra pe cei mai mici frați și surori revenea fratelui mai mare, iar în cazul decesului acestuia trecea către următorul frate. În cazul când sora deceda fără urmași, frații care au înzestrat-o puteau recupera zestrea.

După cum am remarcat mai sus, fetele puteau fi înzestrate și de către unchi, în special în cazul în care acestea rămâneau orfane sau dacă erau sărace, sau din alte motive. În acest context însă pentru Țara Moldovei apare o problemă, deoarece în vocabular termenului de rudenie *moș* se utiliza atât pentru a indica bunicul, cât și pentru a indica unchiul, ca și în cazul termenului *nepoată*, care era viabilă atât pentru nepoată de fiu/fiică, cât și nepoată de soră sau frate. Astfel, la 20 ianuarie 1800, Carpu paharnic dă „zăstri nepoată-me Tudosâicăi”[509].

Fetele din „casa domnitorului” rămase orfane beneficiau de zestre din partea domnului, care se poziționa și ca ocrotitor al orfanilor[510]. Spre sfârșitul sec. al XVIII-lea fetele orfane puteau beneficia de ajutor din Cutia Milelor.

Se întâlneau și cazuri când copiii nu erau înzestrați. Despre o astfel de situație a relatat Andrei Săpoteanul în diata din 30 ianuarie 1680, prin care lasă averea soției Dochița: „căci cându ne-am înpreunat amândoi, eu dzestre de la nine n-am luat, nice soțul mieu, ce ni-am ținut amândoi cum am putu(t) și cum ne-au dat Dumnădzău”[511].

Izvodul de zestre, pe lângă faptul că prezenta situația economico-socială a familiei tinerei sau tânărului, fixa „în scris drepturile femeii asupra unui anumit tip de bunuri mobile și proprietăți, stabilește locul ei în sistemul succesoral, dar și în averea soțului”[512]. Zestrea avea o mare importanță pentru femeie, deoarece aceasta îi aparținea și o putea administra, iar „bunurile obținute din banii primiți zestre sau din vânzarea unor părți din zestre erau considerate tot bunuri dotale”[513]. Zestrea era adeseori pomenită în contextul judecăților privind contestarea sau moștenirea unei moșii sau părți de

[506] *Ibidem*, nr.181, p.221.
[507] *Pravilniceaca condică*, p. 95-96.
[508] *Documente bucovinene*, vol.IV, p.250.
[509] *MEF*, vol. XI, p. 226–327.
[510] Barbu, V. *Ordo amoris*, p.243.
[511] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, nr. 526, p.470-471.
[512] Vintilă-Ghițulescu, C. *Importanța*, p.132.
[513] Lazăr, P.-A. *Op.cit.*, p.19.

moșie, împărțire de avere etc. La 6 iulie 1807, în contextul examinării pricinii dintre Tudorachi Sava, sudit austriac, și Costachi Paleologu, medelnicer, pentru a treia parte din moșia Răcești, ținutul Soroca, se constată că această parte aparținuse lui Leca Sărdariul. Acest Leca, având 4 fete, „la căsătorie lor au dat zăstre fieștecăruie osăbit atât din moșii, ce-au avut, cum și din țigani" Partea de moșie cu pricina a fost dată Mariei, care s-a căsătorit cu Apostol Donici, de la care a trecut la fiul său, medelnicerul Lupul Donici, apoi „s-au dat cu zăstre răp(o)s(a)t(ului) pah(a)r(nic) Iancul Grecianu". De la paharnic „cu zăstre o stăpânește și med(elni)ce(rul) Costachi Paliolog" [514]. Zestrea femeii nu putea fi vândută fără acceptul proprietarei.

Zestrea era pomenită în legătură cu împresurarea de hotare a altor proprietăți, de exemplu, în contextul împresurării mănăstirii Dancului din Iași, cu moșii în ținutul Lăpușna, la 5 mai 1803 se amintește că „spătăreasa Safta Bogdăneasa a dat de zestre o moșie a dumisale, anume Scorțăștii, dum(nealui) banului Mătei Nițul"[515]. Gheorghe Ciubucciul din Iași la 3 iulie 1783 vinde o casă și scrie, în calitatea sa de părinte, că fetele lui să nu pretindă, deoarece „când le-am măritat și au luat toată zăstre lor"[516].

Pierderea zestrei de către soț urma să fie suplinită. Astfel, în contextul unui conflict pentru țigani se pomenește despre un document la 18 iulie 1751, când se dă carte de volnicie Catrinii Șeptelicioae, „ca se-și apere despre despre cumnați frații bărbatului ei, pe un Andrei țâganul cu țâganca și copiilor", arătând că țiganul a fost a soțului ei, care „i-ar fi prăpădit și zestrile ei, și cu alta nu era de unde să-și plinească zestrile ei, ce numai acel țigan au rămas"[517].

Părțile de moșie date zestre puteau fi vândute sau donate. La 8 iulie 1633, Ilinca, fata lui Oniul, vindea Tiţei partea ei de zestre din satul Dinceni, cumpărată de tatăl ei de la Pilat: „Adecă eu Ilinca, fata Oniului, mărturisescu eu cu această scrisoare a mea cum eu, de bunăvoe mea, am vândut direaptă moşie a mea, ce au fost dată de tatăl miei Oniul, sân lui Simionce, mie zestre. Deci eu acum am vândut-o Tiţii partea mea din satu, din Dinceni, ce au fost cumpărătură tătâne-mieu de la Pilat, din partea Zlătarului, a trie parte din stâlpul din gios şi am luat o iapă cu mânzu şi aşijdere ce au fost cumpărat de la Urâta Lisa, am luat un bou". Pentru certitudinea încheierii tranazacției au fost invitați mai mulți martori: „Şi în tocmeala noastră fost-au Nechifor din Mireşti şi Gavril Vătămanu din Şătrăreni şi Simion Berce de acolo şi Nicoară de acolo şi alţi mulţi oameni buni, săteni şi megieşi. Deci noi, văzându de bunăvoe lor tocmeală şi deplină plată, noi pentru credinţa pusu-mi-am peceţile, ca să aibă

[514] *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului ruso-turc*, vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808).
[515] *MEF*, vol.XII, nr, 138, p.156-157.
[516] *MEF*, vol. X, nr.116, p.158.
[517] *Ibidem*, nr.89, p.128-131.

a-ş face şi dres domnescu. Şi eu Andronic Săcescul am scris să să ştie. S-au scrisu la Şătrăreni. Ilinca iscal, 7141 (1633) iulie 8”[518]. Prezența martorilor era o garanție ca cumpărătura să nu fie contestată ulterior. Sursele menționează numeroase vânzări și donații ale părților de zestre[519]. La vânzarea zestrei se bazau pe dreptul de protimisis, în caz contrar cumpărătura putea fi contestată. Un astfel de caz este remarcat la 28 martie 1732, când Carpul sulgerul se judecă pentru dreptul de răscumpărare a unui helești pe de pe apa Bâcului, arătând că a fost al „moșu-său, a lui Ionășcuță Rusuleț, fost logofăt mare”, care l-a dat zestre fiicei sale Antimia, iar un nepot de fată a Antimiei l-a vândut Mogâldei Brăescului, mare medelnicer. Acest Mogâldea „au primitu și pe Pănășăști, pe giumătate dea hălești, n-au întrebat pe nime din neamul lui Ionășcuț”. Hotărârea lui Grigore Ghica a fost explicită: Carpu întoarce banii Pănășeștilor și îi lasă să scoată peștele, astfel proprietatea revine înapoi neamului[520].

În afară de aceasta, zestrea putea fi lăsată gaj, dacă a împrumutat o sumă de bani. La 9 decembrie 1735, Anița Bănărița, fata Lupului vistiernic, a împrumutat de la Mitropolitul Antonie 50 de lei, punând drept gaj o moșie dată zestre, și s-a obligat să restituie toți banii până în luna mai. În caz că nu va putea achita împrumutul, Mitropolitul putea să scoată moșia la vânzare, chiar și stabilind pe acesta un preț mai mare, din care să-și poată opri suma împrumutată, iar diferența s-o dea Aniței: „Adecă eu, Anița Bănărița, fata Lupului vist(iernic), făcut-am adevărat și încredințat zapisul mieu la cinstită mâna sfinții sale părintelului chir Antonie mitropolitul precum să să știe că m-am rugat sfinții sale de mi-au făcut bine cu cincidzăci de lei, bani noi; și pentru acești bani i-am pus sfințiii sale zălog o moșie ce-i în sat în Fauri, care-mi iaste mie dreaptă ocină de la părinții miei, dată mie dzéstre…Și această moșie am pus-o zălog pîn(ă) la luna lui mai; nedându-s(e) banii la dzi, să să prețăluiască moșie și de a fi moșie să facă mai mult la acești bani, să ne mai dea părintele ce s-a mai socoti și să fie a sfinții sale”[521].

Zestrea putea fi lăsată moștenire fie verbal, fie în scris, dar deja din sec. al XVII-lea tot mai des era indicată în testamente, specificându-se cine urma să fie beneficiarul. În diata Mariei Cantacuzino din 7 februarie 1747 se menționa că a primit „un satu pe Prut, anume Măleștii, ce mi-s zestri de la tatăl meu”[522].

[518] *DRH* A. Moldova, vol. XXI (1632- 1633), volum intocmit de C. Cihodaru, I. Caprosu si L. Simanschi, Bucuresti,1971, p. 338-339.
[519] *MEF*, vol.VIII, nr. 39, p. 66, nr.94, p.125, nr. 103, p.138-139.
[520] *Ibidem*, nr.77, p.108-109.
[521] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV. Acte interne(1726-1740), editate de Ioan Caproșu, Iași, 2001, p. 186.
[522] *MEF*, vol.VIII, nr. 163, p.202-204.

Foaia de zestre este o componentă nelipsită a logodnei, indiferent de categoria socială din care făcea parte fata. Componența ei se deosebea în funcție de situația familiei tinerilor: fetele de boieri sau de negustori înstăriți erau înzestrate destul de bogat, dar și în interiorul categoriei acestea erau diferențe mari, iar fetele de țărani și orășeni mai modest. Totul era notat cu precizie. Lucrurile și proprietățile incluse în izvod treceau în casa viitorului ginere la nuntă.

2.3. Concluzii la Capitolul 2

În urma cercetării statulului de celibatar al tinerilor și a petitului și logodnei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea și a analizei principalelor caracteristici și particularități ale acestora, a comportamentului populației vizând încheierea și ruperea logodnei, întocmirea unei foi de zestre etc. am ajuns la următoarele concluzii:

Toți bărbații tineri necăsătoriți din Țara Moldovei, considerați apți pentru a întemeia o familie, indiferent de categoria socială, în sursele sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea erau numiți respectiv *holtei/burlac/flăcău,* iar tinerele – *fată mare, fecioară și govă*. Perioada de până la căsătorie era numită *holteire*.

Holteii se împărțeau în *holtei de vârstă* și *holtei copilandrici (care nu sunt de vârstă),* iar *holteii de vârstă* mai puteau fi numiți *holtei întregi* sau *holtei cu mustăți*. *Holteii de vârstă* se împărțeau în cel care „are casă și este fără de părinți și holtei de vârstă ce are casă cu părinți". Aceștia din urmă se mai diferențiau în cei ce „șed în cas(ă) cu tată-său" și cei „ cu mame". Atributivele enumerate se utilizau pentru toți holteii, indiferent de categoria socială din care făceau parte și se aplicau în corespundere cu vârsta, în legislație fiind stabilită vârsta de responsabilitate a tinerilor, fapt reflectat în opinia contemporanilor. Foarte rar se utilizau determinativele *flăcău* și *burlac.*

Reieșind din mentalitatea timpului, un mare rol era atribuit comportamentului impecabil al tinerei, *fată fecioară*, care urma să-și păstreze virginitatea până la căsătorie. În caz contrar tânăra era dur sancționată de societate, dar putea fi renegată și de propria familie, iar în cazul nașterii unui copil acesta urma să suporte consecințele nașterii sale ilegitime. Familia tinerei era și ea stigmatizată. Însă se întâlneau și cazuri când se utiliza o astfel de situație pentru a obține completarea foii de zestre. De remarcat este faptul că pentru tânără era practic imposibil de a-și dovedi nevinovăția. Acest clișeu este caracteristic pentru întreg spațiul românesc.

Pentru întreg spațiul românesc,la românii ortodocși, în categoria etapelor prenupțiale, cele ce precedau cununia, se încadrau petitul și logodna, scopul cărora era crearea unei noi familii prin căsătoria a doi tineri, dar și punerea bazei economico-financiare a acesteia. Aceste etape erau însoțite

de o serie de obiceiuri și tradiții caracteristice românilor atât din Țara Moldovei, cât și din Țara Românească și Transilvania. Nu întotdeauna a fost posibil de evidențiat ceva specific.

Prin pețit fata se cerea în căsătorie, iar persoanele care mijloceau încheierea logodnei, de obicei bărbați, în documentele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea erau numiți *pețitori, mijlocitori* și *lehăi,* în frunte cu un *staroste,* iar în Țara Românească se mai numeau *călțunari*. Pețitorii erau aleși în dependență de categoria socială a familiilor tinerilor. Astfel, în calitate de pețitori în familiile de boieri apar marii boieri, domnii țării și reprezentanții clerului de diferit rang (de la partiarh, la arhimandrit și mitropolit), iar în familii de rând – oamenii stimați din localitate.

În cazul când pețitul se încheia cu succes, se trecea la logodnă, care putea fi oficializată atât acasă la unul din tineri, de obicei la fată, cât și în biserică, în acest caz precedea slujba *Cununiei* şi însuma o serie de rugăciuni şi ritualul punerii inelelor .

Pentru a se logodi, tinerii trebuiau să întrunească o serie de condiții, care în Țările Române erau preluate prin filieră bizantină, fiind stabilite și în codurile de legi: consimțământul liber și personal al logodnicilor; o anumită vârsta prevăzută de legislație; consimțământul părinților; sănătatea fizică și mentală a logodnicilor; lipsa unui alt angajament de logodnă al persoanei; lipsa legăturilor de rudenie între cei ce urmează a se logodi. În mare parte, în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea aceste condiții erau respectate. Ruperea logodnei se putea face doar în unele cazuri prevăzute de dreptul canonic.

În cadrul logodnei, în special în familiile de boieri, se făcea schimbul de inele, totodată se semna izvodul de zestre, care era o componentă importantă a obiceiului logodnei. Izvodul de zestre includea toată averea mobilă și imobilă dată fetei care se mărita.

PentruȚara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea este specific faptul că putea fi înzestrat și băiatul care se însura.

În cazul când unul dintre părinți deceda, datoria de a înzestra fiica îi era delegată părintelui rămas în viață. În situația decesului ambilor părinți, fata era înzestrată de frații mai mari rămași în viață. Fata putea să fie înzestrată și de alte rude, în special de bărbați. Fetele rămase orfane puteau fi ajutate din Cutia Milelor.

Foaia de zestre în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, era întocmită în conformitate cu formularul bizantin. Întocmirea foilor de zestre subliniază respectarea tradițiilor și obiceiurilor locale păstrate în tradițiile prenupțiale, în special la capitolul înzestrarea fetelor, care, pe lângă proprietăți funciare, primeau anumite obiecte/lucruri necesare pentru gospodărie, haine, bijuterii etc. Anume lucrurile enumerate în foile de zestre, inserate la capitolele articole de vestimentație, argintărie, obiecte

pentru bucătărie, lucruri pentru dormitor, lucruri pentru decorul interiorului casei sunt surse indispensabile pentru elucidarea vieții cotidiene a familiilor de boieri, în special a obiceiurilor ce țin de comportamentele alimentare, de domeniul vestimentației și a modei, dar și în evidențierea anumitor elemente ce țin de aspectul interiorului casei. Totodată, foile de zestre sunt indicator al preluării unor obiceiuri din exterior și fixează locul împrumuturilor în viața cotidiană a populației din Țara Moldovei. În același timp izvodul de zestre este și un izvor neprețuit de cercetare a influenței lingvistice, numeroși termeni utilizați pentru denumirea unui articol vestimentar, a unei ustensile, a unei bijuterii sau a unei culori fiind o dovadă în acest sens, astfel fiind și mai bine vizibilă influența exterioară, în special cea turcă.

În timpul logodnei era stabilită ziua nunții, însă timpul până la nuntă putea varia. O logodnă încheiată cu succes se finaliza cu ospăț, care se diferența în funcție de starea financiară a familiei. Urmau o serie de obiceiuri și tradiții de pregătire a legitimării căsătoriei.

3. ÎNCHEIEREA CĂSĂTORIEI ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA –ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA: CONDIȚII, LEGISLAȚIE ȘI REALITĂȚI

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, problema căsătoriei în Țara Moldovei era ghidată de dreptul matrimonial ortodox, fiind supusă prevederilor dreptului canonic. Instituția căsătoriei se afla în vizorul societății, sub controlul Bisericii și al statului[523], relațiile familiale fiind reglementate în corespundere cu normele religioase și morale ale comunității, deoarece aveau impact nu numai asupra membrilor familiei date, dar şi asupra comunităţii în care locuiau, asupra mentalului colectiv, asupra întregii societăţi. Totodată, pentru sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, atât în Principatele Române, cât și în Transilvania, statul recunoștea căsătoria drept „act civil patronat de biserică, dând putere de lege unor practici statornicite prin intermediul tradiției”[524] și acorda Bisericii dreptul „de a supraveghea şi de a interveni în probleme ţinând de viaţa privată a indivizilor”, deoarece Biserica manifesta „un adevărat control al comportamentului moral şi social al individului în mijlocul comunităţii, fapt justificat prin rolul esenţial atribuit căsătoriei în bunul mers al societăţii”[525].

Condițiile necesare pentru validarea unei căsătorii a ortodocșilor pot fi grupate pe câteva criterii: a) religioase; b) etice; c) fizice; d) sociale. În categoria *normelor religioase* se înscriu: Botezul valid al mirilor; calitatea de membri ai Bisericii Ortodoxe (pentru miri) cu toate drepturile ce le revin; credința ortodoxă a mirilor; lipsa gradului de rudenie spirituală între miri[526]; persoanele trebuiau să fie libere de alte legături de căsătorie; lipsa jurământului fecioriei sau călugăriei dat de miri; ortodocșii

[523] Solcan, Ș. *Familia în secolul al XVII-lea în Ţările Române.* Bucureşti, Editura Universităţii din Bucureşti, 1999; Barbu, V. *De bono conjugali*. Bucureşti, Editura Meridiane, 2001; Idem. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Ţara Românească în secolul al XVII-lea*. Bucureşti, Editura Academiei, 2011; Vintilă-Ghiţulescu, C. *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţara Românească a secolului al XVIII-lea.* Bucureşti, Humanitas, 2004; *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Ţara Românească sub Vechiul Regim,* coordonator V. Barbu. Bucureşti, Institutul Cultural Român, 2007; *Viaţa familială în spaţiul românesc în secolele XVIII-XX*. Coordonatori: Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteşan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Supliment al „Romanian Journal of Populaţion Studies”. Presa Universitară Clujeană, 2010; *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From Traditional Model to Contemporary PACS*, coord. Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2009; Bolovan, I., Bolovan, S. *Biserică şi familie la românii din Transilvania în sec. al XIX-lea*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 1992, 31, p. 93-102; Zabolotnaia**,** L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț).* Chișinău, 2011.

[524] *Ibidem*.

[525] Doltu, Daniela. Momente fundamentale ale vieții de familie în Moldova (1832- 1856): încheierea căsătoriei. În: *Buletinul cercurilor științifi ce studențești. Arheologie- Istorie- Muzeologie*, 2000, nr.6, p.143-148; Mârza, Daniela. *Femeia între familie şi societate în Moldova regulamentară*. În: *Despre femei și rolul lor în România*, coord. Alin Ciupală. București, 2004, pe http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/femeiaintrefamilie.htm

[526] A se vedea 4.4. Interdicții de căsătorie în cazul rudeniei

au permisiunea de a se căsători de trei ori, cea de-a patra căsătorie era interzisă[527]. În categoria *normelor etice* pot fi incluse: lipsa gradelor de rudenie care interzic căsătoria; libera dorință a tinerilor; consimțământul părinților; conduita morală ireproșabilă, în special a fetelor (fecioria). *Normele fizice* se referă la sănătatea fizică a partenerului și integritatea fizică reclamată; deplinătatea facultăților mentale; vârsta corespunzătoare pentru căsătorie (la prima căsătorie). Printre *normele sociale* pot fi evedențiate: supus al unui stat cu drepturi depline; aprobarea autorităților ecleziastice sau civile, în caz de necesitate (în cazurile căsătoriilor interconfesionale sau intersociale); dovada dezlegării cununiei precedente, în cazul căsătoriilor repetate[528]; vârsta corespunzătoare pentru căsătorie (marea diferență de vârstă a mirilor).

În situația când condițiile canonice nu erau îndeplinite, apăreau impedimente la căsătorie, care în istoriografie sunt calificate drept piedici sau obstacole care se opun legalității încheierii unui mariaj[529]. Acestea erau depistate în cadrul procedurii obligatorii de cercetare a mirilor. În dreptul canonic ortodox impedimentele referitoare la căsătorie se clasifică în impedimente absolute și impedimente relative[530]. Cele absolute „împiedică căsătoria unei persoane cu oricare altă persoană și atrag după sine nulitatea căsătoriei”[531], iar cele relative „opresc o persoană să se căsătorească numai cu o anumită altă persoană, atrăgând după sine sancțiuni administrative”[532]. Impedimentele relative, numite și impedimente condiționate(le), care interzic căsătoria între anumite persoane din cauza legăturilor lor familiale sau spirituale, includ impedimente legate de relațiile de rudenie, precum: rudenia de sânge, rudenia prin alianță (cuscria sau afinitatea), rudenia spirituală[533]; răpirea, adulterul, deosebirea de religie etc.[534]

În capitolul dat vor fi examinate procedura de cercetare a mirilor pentru depistarea impediementelor și pentru respectarea condițiilor încheierii unei alianțe matrimoniale, particularitățile

---

[527] A se vedea 5.3.1. Cea de-a doua și a treia căsătorii– între permisiune condiționată și realitate și 5.3.2 Cea de-a patra căsătorie – mariaj interzis.

[528] Floca, Ioan N. *Administrarea Sfintei Taine a Cununiei*. In: *Drept canonic ortodox, legislatie si administratie bisericeasca*, vol. II. Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, 1990.

[529] Idem. Impedimente la căsătorie şi cununie. În: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV, 1989, nr. 1, p. 30; Idem. Rudenia ca impediment (piedică) la căsătorie şi cununie. În: *Studii Teologice*, 1992, nr. 1–2, p. 18; Ivan, Iorgu D. Căsătoria – Sfântă Taină a Bisericii şi instituţie juridică a Statului. In: *Biserica Ortodoxă Română*, CI, 1983, nr. 9–10, p. 740; Marieta Maria Soreaţă, *Dreptul familiei*. Craiova: Editura Universitaria, 2005, p. 58.

[530] Milaş, N. *Dreptul bisericesc oriental*, trad. rom. de D. I. Cornilescu şi V. S. Radu. Bucureşti, 1915, p.488; Floca, Ioan N. *Impedimente la căsătorie şi cununie*, p.30; Idem, *Rudenia ca impediment la căsătorie şi cununie*, p.18; Ivan, Iorgu D. *Căsătoria – Sfânta Taină a Bisericii*, p.740; Vladimirescu, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. Rudenia fizică şi ideea de paternitate în dispoziţiile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare (I). În: „*Altarul Banatului*”, 2010, nr. 1-3, p.13-41; *Ibidem* (II). În: „Altarul Banatului”, 2010, nr. 4-6, p. 36-58.

[531] Floca, Ioan N. *Impedimente la căsătorie şi cununie*, p.30; Idem, *Rudenia ca impediment la căsătorie şi cununie,* p.18.

[532] *Ibidem*.

[533] Vladimirescu, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. *Rudenia fizică*, p.17

[534] Milaş, N. *Dreptul bisericesc oriental*, p. 495.

Sfintei Taine a Nunții și a serviciului religios în Țara Moldovei, însoțit de o serie de tradiții și obiceiuri, analiza obiceiurilor de la ospățul de nuntă, dar și fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați, cercetându-se câteva studii de caz[535].

3.1. Procedura de cercetare: prevederi canonico-legislative și realitate cotidiană

În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească și Transilvania, în perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea *încheierea căsătoriei* era precedată de o anumită procedură de cercetare pentru ambii tineri, pentru a vedea dacă sunt îndeplinite toate condițiile și a exclude impedimentele pentru căsătorie: „Și fără de a nu să numi cu nume amândoao feațele ceale ce vor să să cunune, și fără cercetare, ca nu cumva să fie vreo pricină, de carea opreaște sf(â)nta pravilă, care pecetluituri sânt să se ia de la protopopul, sau epistatul ce va fi rânduit asupra acestei trebi”[536]. În comunitățile ortodoxe procedura de cercetare urma să fie efectuată de către preotul paroh al Bisericii Ortodoxe, enoriași ai cărora erau tinerii. În cazul când mirii erau din aceeași localitate nu existau probleme, iar în cazul când mirii erau din localități diferite, cercetarea se făcea de către fiecare preot separat. Punctele de cercetare erau: liberul consimțământ al tinerilor, acceptul părinților, vârsta necesară, gradul de rudenie existent, iar în cazul recăsătoriilor dacă au drept la recăsătorie, în cazul respectării tutror condițiilor și a lipsei impedimentelor obținând permisiune de căsătorie.

Una dintre condițiile încheierii căsătoriei prevedea acordul tinerilor pentru cununie și acest act trebuia să fie benevol. Referitor la această prevedere în *Vactiria,* despre care am remarcat anterior că era o variantă românească a Cârjei Arhierești, se menționa: „măcar sub stăpânie, măcar de capul lor de vor fi cei ce vor să să însoare, nunta nu să va face până nu să vor tocmi între dânșii cei ce vor să se însoare”[537]. Totodată, trebuia să fie și acceptul părinților tinerilor pentru viitoarea căsnicie, fapt stipulat de nomocanoanele utilizate în Țările Române. Astfel, în *Syntagma lui Matei Vlastares* era stipulat: „Căsătoria nu se încheie decât dacă consimt atât cei ce se unesc, cât și cei ce-i au în putere. Nu convieţuirea bărbatului cu femeia face căsătoria, ci vrerea lor de a încheia căsătoria”[538], iar în

---

[535] A se vedea detaliat în Felea, A. *Fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați (sfârșitul secolului al XVI-lea-începutul sec, al XIX-lea).* Chișinău: Lexon-Prim, 2021; Idem, *Din istoria căsătoriilor mixte în spaţiul românesc: căsătoriile ortodocşilor cu romano-catolicii în Ţara Moldovei până în sec. al XIX-lea şi teritoriul dintre Prut şi Nistru.* În: *Bogăţia multiseculară a legăturilor istorice şi culturale polono-române*. Suceava, 2014, p.114-136.

[536] Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor și Basarabia* (1598-1949), Iași, s.a., d.27, p.231.

[537] Vactiria / adecă Cărja arhierească acum întâiu / tălmăcită dupre limba ellinească pre /limba moldovenească. Cu osărdiea şi toată cheltuială Preaosvinţitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceştii cărţi au fost cuviosul întru ieromonaşi kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind şi diortosită de dascalul Duca de la / Thasos. În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938, p.23.

[538] *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах,* Москва, 2006, pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/.

Hexabiblul lui Harmenopulos se preciza: „Căsătoria nu se poate săvârşi fără învoiala de bună voie a celor ce intră în ea și fără învoirea acelora sub a căror putere se află; căsătoria ce se încheie fără învoirea părinților nu are tărie”[539]. Totodată se concretiza: „ ... până nu să vor tocmi între dânșii și cei ce îi au sub stăpânia lor. Cela ce ieste de sineşi stăpânitor şi deplin la vârstă, acela şi fără voia tatălui său poate să să însoare”[540]. Faptul că părinții decideau și acceptau mariajul este remarcat în 1781 de Bălașa, fiica stolnicului Toader Carp, care în diata sa remarca: „întâi m-au măritat părinții mei după Vasăli Scărlet sărdariul”[541]. Deși se sublinia faptul că tatăl nu putea obliga copilul să se căsătorească: „De vei fi supt stăpânirea părinţilor tăi, să-ţi petreci viaţa cu înţelepciune şi cu fericire, nu să cade tatălui tău să te silească a te însura”[542], totuși societatea nu agrea încălcarea cuvântului părintesc, ceea ce demonstrează trăinicia și conservarea tradițiilor. Aceeași situație se înregistra și în Țara Românească, în acest sens Mitropolitul Antim Ivireanul remarca: „Acel obiceai rău ce au unii de trag fetele oamenilor de fug cu dânsele fără de știrea părinților unile cu voia lor, altele fără voia lor, apoi pe urmă pun mijlocitori de-i iartă părinții, pe unii ca aceia să nu-i cununați nici la beserică să-i priimiți și să aibă voie protopopul să globească pre fată cu bani 200, iară pre fecior să-l globească vorniceii cu bani 400. Și până nu va merge la arhiereul lui să ceară ertăciune și săi facă răvaș de cununie să nu fie priimit”[543].

Consimțământul părinților era important din mai multe puncte de vedere: din punct de vedere moral − de demonstrare a respectului față de părinți și față de normele stabilite în comunitate; din punct de vedere economic − deoarece încălcarea voinței părinților atrăgea după sine fie dezmoștenirea, fie neînzestrarea, iar acceptul - consolidarea unor proprietăți; și, nu în ultimul rând, din punct de vedere social: păstrarea condiției sociale a ambilor tineri. Această prevedere a fost legiferată în Țara Românească în 1780 prin *Pravilniceasca Condică,* care stipula despre obligația „să păzească cinstea neamului lor” și să nu permită mariajul cu „obraze proaste și defăimate”[544]. Totuși, în astfel de cazuri este greu de relatat despre anumite sentimente ale tinerilor, înclinând spre dimensiunile economico-financiare și sociale, deci spre interesul familiilor de a consolida patrimoniul și de a se înrudi cu „neamuri bune” și nu cu „obraze proaste”, de aceea susținem opinia lui Mircea Brie că o societate tradițională „conservă căsătoria dominată de interesul material”[545], deși se admite și dragostea între

[539] *Hexabiblul lui Harmenopolos.* Cartea Românească, 1921, cartea IV, tit. IV, 2 și 3.
[540] *Vactiria,* p.24.
[541] *Documente basarabene,* vol.I. , nr. XII, p.15.
[542] *Ibidem.*
[543] Ivireanu, A. *Opere,* București, 1972, p.394.
[544] *Pravilniceasca Condică*, București, 1957, p.94.
[545] Brie, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale.* Oradea, 2009, p. 61.

tineri. După cum remarcă cercetătorii instituției căsătoriei, în mediul elitelor o politică importantă „pentru capul familiei" o constituia crearea de noi alianțe, în acest sens un rol aparte aveau strategiile matrimoniale și formarea solidarității și relațiilor[546]. Astfel, domnul Țării Românești Constantin Brâncoveanu, căutând mireasă pentru fiul său Constantin, a găsit-o în Moldova: „...cercetând ca să afle vreo cocoană vrednică ca să-l căsătorească și neputând afla aici în țară nici de cum, cercetat-au Măria Sa prin ginerele Măriei Sale Neculai Ruset Postelnicul, și la Moldova și așa aflând o cucoană a lui Balș Stolnicul, foarte frumoasă, blândă și înțeleaptă"[547], Anița Balș, cu care și l-a căsătorit în 1706[548].

În familiile domnitoare un rol aparte în strategia matrimonială aveau alianțele dinastice[549], astfel că în special copiii, în special fetele, din familiile domnești erau nevoiți să se căsătorească pentru a soluționa anumite probleme sau ambiții politice ale tatălui domnitor. Pentru perioada cercetată reprezentative sunt căsătoriile fiicelor domnilor Țării Moldovei Ieremia Movilă și ale Vasile Lupu, deși nu excludem în unele cazuri să fie prezente și sentimentele de dragoste. Despre căsătoria Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, cu Timuș Hmelnițki, în 1652, cercetătorii subliniază că a fost un mariaj politic, un mariaj impus de circumstanțe politice, deși a avut propuneri mult mai prestigioase. Această alianță matrimonială a avut un impact major asupra relațiilor moldo-polono-ucrainene, reprezentanții Curții Domnești de la Iași și „atamanul cazacilor" fiind uniți prin legătură de rudenie prin alianță, cu cei din Polonia fiind deja în relații de rudenie prin căsătoria Mariei cu Ianusz Radziwill, iar scopul final al ambițiosului domn al Țării Moldovei a fost întărirea poziției Moldovei pe arena internațională[550].

---

[546] Vintilă-Ghițulescu, C. Familie și societate în Țara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii și Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p. 91.

[547] Greceanu, Radu. *Istoria Domniei lui Constantin Basarab Brîncoveanu Voievod (1688-1714).* Studiu introductiv și ediție critică întocmite de Aurora Ilieș. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România,1970, cap. LXXIII.

[548] Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și țara Românească în Evul Mediu*. București, 2005, p.16.

[549] Gorovei, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI).* În: *Românii în istoria universală*, vol. I. Iași, 1987, p. 688; Blaj, P. *Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV-XVII).* În: *Relații polono-române. Materialele simpozionului*. Suceava, 2004, p. 229-235; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice si rolul „diplomaţiei de mariaj",* în *Relaţiile moldo-polone in a doua jumătate a secolului al XIV- lea – mijlocul secolului al XVII-lea*. Chişinău, 2004; Idem, Rolul „diplomaţiei de mariaj" în relaţiile moldo-polone (XVI - mij. XVII). În: *Tyragetia*. Anuar. XII, Chişinău, 2003, p. 121-127; Idem, Raporturile dinastice moldo-polone la sfârşitul secolului al XVI-lea- începutul sec. al XVII-lea. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţifi c internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51; Idem, Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţifi c internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.

[550] Eremia, I. *Relațiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1653).* Chișinău, 1999, p.246-247; Мискевка, В., Маринеску, Ф. *Роксандра Хмелницкая (дочь Василия Лупу) и ее завещание от 15 января 1667 года*. În *Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente*. Chișinău: CEP USM, 2012, p.203-204; L. Zabolotnaia, *Între politică și destin*, p.23.

Deși pravilele interziceau căsătoriile fără voia părinților, totuși, astfel de mariaje, unele probabil rezultate din dragoste, încheiate cu cununie, sunt certificate de sursele epocii. Printre ele se încadrează situațiile de răpire a fetelor în scopul căsătoriei cu ele, presupunem că inițial în aceste cazuri nu fusese primit acceptul părinților, deși în unele regiuni se înregistra tradiția de a fura mireasa. Cazurile de răpire, conform legislației timpului, pot fi clasificate în câteva categorii, în dependență de categorie fiind stabilită pedeapsa răpitorului. Astfel, răpitorul plătea doar o amendă sau chiar era iertat dacă răpirea a fost cu acordul fetei și puteau fi cununați, stipulându-se condiția că „se vor iubi amândoi, răpitoriul cu fata răpită", fiind și unul dintre puținele cazuri când se vorbește despre dragostea tinerilor, chiar dacă a fost în dezacord cu acceptul părinților. Însă în cazul când fata a fost împotriva răpirii, făptașul urma să plătească cu viața[551]. Ca să fie valabilă căsătoria, în cazul răpirii, tinerii trebuiau să meargă la părinții fetei și după aceasta să se căsătorească. În caz contrar căsătoria „nu-i bună de nemica"[552]. Într-o inscripție marginală, făcută de un Costea Ioniță după 1732 pe *Învățătura preoților pe scurt de șapte taine*, se relata despre fuga acestuia cu o fată și cununia fără acceptul rudelor: „Adică eu, Ionițe ce am fugit cu o fată din satul Tupilați și rudele nelăsând să o iau am venit la sfinția sa preotul Irimie, am cerut această Dumnezeiască Pravilă și nevrând preotul a mă milui, am venit la sfinția ta de ne-am cununat"[553]. În cazul redat, primul preot la care s-au adresat tinerii a ținut cont de prevederile nomocanoanelor și nu i-a cununat, pe când al doilea preot a acceptat să-i cunune, acest caz dovedind că se întâlneau și căsnicii legitime fără binecuvântarea părintească.

Cazurile de căsătorie fără consimțământul părinților, după cum am remarcat, atrăgeau după sine dezmoștenirea. O astfel de situație este menționată la 6 martie 1629, când, conform legii țării, a fost examinat și judecat cazul lui Luchiian, diac, și frații săi împotriva surorii lor Irina, toți copii ai lui Gligorie, diac, pentru întărirea voinței tatălui cu privire la moștenire. În urma examinării situației s-a constatat că Irina n-a obținut binecuvântarea părintească pentru căsătoria dorită. Fiica a mers împotriva cuvântului părintesc și s-a căsătorit cu un țăran. Drept rezultat, Gligorie, diac, „dinainte a oameni buni săteni de sat" s-a „lepădat" de fiica sa și a dezmoștenit-o. După moartea tatălui, frații au mers să întărească voința. Domnul Miron Barnovschi a confirmat voința tatălui, constatând „cum n-au trebuit acelui copil ascultare tătâne-său, așa nici treabă să nu aibă cu ocinile lui"[554]. O situație asemănătoare este redată în contextul unei indicații din 2 august 1809 de demolare a odăii făcute de Maria Pojărșița pe partea de fânațe a postelnicelului Iordache Varzari. În urma cercetării cazului s-a

[551] *CR*, gl.32, 39, 38, p.133; *ÎL*, gl.259/38, 39, p.262.
[552] CR, gl.32/9, 11, p.131*; ÎL*, gl.9,11, p.259.
[553] *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu, vol. I (1429-1750). Iași, 2008, p. 464.
[554] *DRH A. Moldova,* vol.XX (1629-1631), volum întocmit de I. Caproșu și C. Burac. București, 2011, nr. 24, p.25.

constatat că numita Marie a fost înstrăinată de la moștenire probabil de către tatăl ei Pavel Varzari, fapt confirmat prin diata lui din octombrie 1799, deoarece „fără voiia lui ar fi fugit după un Toader Pozdircă și l-au rușinat”[555], deci a fugit și s-a căsătorit fără binecuvântarea părintească, ceea ce însemna dezonorarea familiei.

O altă condiție a încheierii mariajului era vârsta corespunzătoare căsătoriei. Despre vârsta celor care doreau să se căsătorească în Țara Moldovei și respectarea canoanelor Bisericii Ortodoxe, Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* remarca: „Moldovenii îşi dau în căsătorie copiii la vârsta de atâția ani, câți prescriu pentru căsnicie sfintele canoane”[556]. Nomocanoanele conțineau un șir de prevederi referitor la vârstă, de la bun început vom remarca faptul că se va lua în considerație doar vârsta la prima căsătorie, care în principiu coincidea cu vârsta de logodnă, dar totodată între logodnă și căsătorie trecea o anumită perioadă. În *Syntagma lui Vlastares* cu referire la vârstă se preciza: „Se cere ca băieţii să fie puberi, iar fetele, apte pentru bărbat, adică <băieţii> să fie trecuţi de 14 ani, iar fetele, de 12 ani. Aceste <condiţii> le socotim <ca fiind necesare>, atât dacă cei ce se căsătoresc sunt de sine stătători (sui iuris) sau sub puterea altuia. Un fiu sau o fiică de familie nu pot să încheie o căsătorie dacă nu-şi dă încuviinţarea cel în a cărui putere se află ei”[557], iar în *Vactiria* se sublinia: „Să cade dar bărbaţii să fie de bună vârstă. Aşijderea şi fetele să fie putincioase de a primi pe bărbaţi adecă bărbaţii de 14 ani, şi acestea zise, măcar supt stăpânie”[558], deci se ținea cont de maturizarea fiziologică a tinerilor, atfel ca ei să fie capabili pentru conviețuire. În codul de legi elaborat în Țara Românească, *Îndreptarea legii,* se preciza vârsta necesară pentru încheierea logodnei, dar și pentru cea a căsătoriei :„blagoslovită iaste vremea logodnei şi a unei nunţi, când ieste bărbatul de 14 ani şi muiarea de 12”[559], făcând referire la prima căsătorie, „nunţele ceale ce sunt pre leage să chiamă ceale ce se fac cum zic dumnezăeştile pravile, bărbatul să fie pre leage şi muiarea priimită pentru bărbat, adecă junele să treacă de 14 ani şi muiarea să fie mai mare de 12 ani”[560].

Totodată, cu referire la bărbați, codicele de legi remarcau vârsta de răspundere juridică, astfel în *Carte românească de învățătură*, în glava 53, se specifica: „tânăr în măsură de vârstă să cheamă parte bărbătească de la 10 ani şi jumătate până la 14 ani... Mic să cheamă până la 25 de ani şi de-acolo

---

[555] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019, nr.56, p.152-153.
[556] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară și de astăzi a Moldovei*, st. intr., notă asupra ediției și note Valentina și Andrei Eșanu, București, 2007, p.311.
[557] *Syntagma*
[558] *Vactiria,* p.23.
[559] *ÎL, g*l. 173, p. 174.

[560] *Ibidem, g*l.. *Pentru nunta cea de întâi, şi ce iaste nunta, şi pentru nunta ce e pre leage,* p. 212-213.

înainte să cheamă mare, să poată face tot lucru"[561]. Astfel, reieșind din cod, începând cu vârsta de 14 ani un tânăr era considerat apt pentru a răspunde de faptele sale, deși maturitatea începea de la 25 de ani[562]. *Cartea românească de învăţătură* face precizări și în privința vârstei fetelor. Astfel, prezentând o clasificare a perioadei de viață a tinerelor, în special cu referire la vârsta de căsătorie, în glava 53 a codului se sublinia, că o fată „în măsură de vârstă" este „parte femească de la 9 ani şi jumătate până la 12 ani", însă în glava 36 se sublinia că începând cu vârsta de 12 ani fata era considerată a fi „de vârstă"[563].

Кормчая книга, care în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea se utiliza în Țara Moldovei și în Transilvania, indica vârsta minimă a fetelor pentru încheierea căsătoriei 12 ani, iar pentru băieţi – 15 ani („[…] vor avea următoarea vârstă: băieții vor avea cincisprezece ani, iar fetele – doispreze ani"[564]).

Mai mulți cercetătorii subliniază că în practică în spațiul românesc ortodox, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, vârsta de căsătorie era 14-15 ani pentru fete și 19-20 pentru băieți[565], reieșind din cazuri concrete, în unele regiuni fiind mai timpurii, după cum au relatat și unii călători străini, precum misionarul Francesco Griselini, care, relatând despre tradițiile Banatului, a remarcat vârsta timpurie a mariajului: „Romanii se căsătoresc foarte tineri, așa că dacă o fată a împlinit 12 ani, ea este și cerută în căsătorie"[566]. Călugărul minorit Giovani Bartolomeo Frontali, aflându-se un timp îndelungat în Moldova în calitate de preot, din 1747 până în 1763, relatând despre vârsta primei căsătorii a tinerilor de confesiune romano-catolică a comparat-o cu cea a tinerilor ortodocși: „Au obiceiul de a-și însura repede băieții cam la vârsta de șaisprezece, șaptesprezece sau optsprezece ani și nu este o socoteală rea din cauza celor care li s-ar putea întâmpla trăind printre acei schismatici care, dimpotrivă, au obiceiul de a se căsători la o vârstă mai înaintată", astfel a constatat că tinerii ortodocși

[561] *CR*, gl. 53.
[562] Vârsta era deosebit de importantă în cazul aplicării pedepsei pentru comiterea vreunei crime, astfel codul de legi remarca „ 21. De vreame ce cel fără de vârstă ce face greşeală va fi de 18 ani mărgînd, atunci să-l bage în hiară şi temniţă până în cătăva samă de vreame; iar de va fi de 14 ani, şi greşeala ce va face să ceartă ca şi pre bărbaţii cei mare, ce să dzice cu moarte, cumu-i întâi furtuşagul sau sodomia, atunce-l va bate pren tot tîrgul şi-l va închide în temniţă cu obeade în picioare; iar de va fi mai sus de 14 ani şi nu va agiunge până la 25 şi greşala ce va face iaste de cap, atunce iarăşi să va bate pren tîrg şi-l vor trimite la ocnă." *Ibidem.*
[563] *CR*, gl. 36
[564] *Кормчая книга,* Глава 50, грань 1, л. 1., în Цатурова, М.К. *Русское семейное право XVI-XVIII вв.* Москва, Юридическая литература, 1991, p. 6.
[565]Szekely, M.M. *Structuri de familie*, p.67; Nicoară, T. *Transilvania la începutul timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală şi mentalităţi colective*. Cluj-Napoca, 2001, p.154-155; Vintilă-Ghiţulescu, C. *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţările Româneşti a secolului al XVIII-lea*. Bucureşti, 2004, p.127.
[566] *CSȚR*, vol. X partea 1, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București, 2000, p.387.

se căsătoreau la o vârstă mai mare de 18 ani. Misionarul a remarcat și cât de importantă era condiția socială a fetei alese: „…ei luând seama de învățătura Sf. Pavel «si vis nubere, nube pari»”[567].

Comparând vârsta de căsătorie a tinerilor din Moldova din sec. XIV-XVII cu cei din Țara Românească, Transilvania, Polonia, Lituania, Cehia, Rusia, iar în unele cazuri referindu-se și la perioada ulterioară, L. Zabolotnaia plasează vârsta de căsătorie a bărbaților între 12 și 18 ani, iar a fetelor între 12 și 16 ani[568]. Ș. Solcan, analizând vârsta de căsătorie a bărbaților de pe domeniile Blaj, Gurghiu, Gilău, Porumbac, Zlatna și din Țara Făgărașului la sf. sec. al XVII-lea, stabilește că este de 25 de ani[569], iar Șt. Lemny, analizând o *Poruncă pentru nevremelnica căsătorie,* remarcă faptul mariajelor timpurii și arăta două motive pentru încheierea a astfel de căsnicii: „prea mulți tineri având 14 și 15 ani se căsătoresc (…) cu fetele de 10-11 ani, socot că prin una ca aceasta mai bine vor putea ține casa și economia ei, și nădăjduind că vor fi scăpați din recruție”, subliniază că, totuși, contemporanii începeau a conștientiza urmările nefaste ale astfel de căsătorii, în care și ideea de iubire era absentă[570].

Conform legislației, în societatea românească nu era bine privită nici diferența mare de vârstă. În *Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul,* care la capitolul referitor la căsătorie s-a inspirat din scrierile lui Matthaios Blastares, Balsamon şi Harmenopulos, era stipulat: „Pentru nunta, când va să facă neştine, cumu să cade să fie amândoo obrazele deopotrivă, ce să dzice de o vârstă, după cum scrie pravila”[571], iar *Îndreptarea Legii* sublinia: „Drept aceaia trebuie să căutăm să vedem de va fi bine cum să cade, ce să zice să nu fie bărbatul de 50 de ani și muiarea de 12 ani sau de 15 ani, sau muiarea dă 50 și bărbatul de 20”, fiind condamnate mariajele cu diferență mare a vârstelor soților: „De ce bine, cum să cade și cinstit iaste așa, ca să fie bărbatul și muiarea în vârstă ce e pre leage, cum nu se cade și fără de dreptate iaste cumu e mai sus, să fie bărbatul bătrân și muiarea tânără, sau muiarea bătrână și bărbatul tânăr”, deoarece se considera că „nu iaste numai cum nu se cade, ce încă rușine dosadă, împutare și batjocură”[572]. Un astfel de caz a fost depistat de M.-R. Ungureanu, vorbind despre un Alecu Baiardi, care s-a convertit în ortodoxie, s-a căsătorit la 18 ani cu o văduvă, Zamfira de 40 de

[567] «Dacă vrei să te însori, însoară-te cu cineva deopotrivă». *CSŢR*, vol. IX, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1997, p.352.
[568] L. Zabolotnaia, *Condiții de încheiere a căstoriei*, p. 107-111.
[569] Solcan, Ș. *Familia în secolul al XVII-lea în Ţările Române.* Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 1999, p. 114.
[570] Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.76-77.
[571] Gherman, Alin-Mihai. Câteva observaţii despre Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul. În: *Revista Română*, anul LX, nr. 1 (2011), p. 74.
[572] *ÎL*, gl. 198.

ani. Familia nu a aceptat căsătoria, iar tânărul mai tarziu a utilizat diferența în vârstă drept motiv de solicitare a divorțului[573].

În cazul când se respectau prevederile canonice, enumerate mai sus, trebuia efectuată cercetarea pentru a exclude prezența interdicțiilor. În secolul al XVIII-lea, în Biserica Răsăriteană pătrunde obiceiul vestirilor, numite și „strigări"[574], care devine o condiție canonică a Sfintei Taine a Nunții, iar strigarea se făcea în biserica parohială a mirilor. Citându-l pe Nicolae Milaș, preotul Irimia Marga constată că pentru întreaga Biserica Apuseană vestirile au fost generalizate de Papa Inocențiu al III-lea[575]. Rostul vestirilor era următorul: 1) Înștiințarea comunității enoriașilor despre intenția tinerilor de a întemeia o familie nouă; 2) Aflarea eventualelor impedimente la încheierea căsătoriei. În cazul când mirii făceau parte din parohii diferite, vestirile se făceau în fiecare biserică parohială aparte. Vestirile se făceau trei duminici consecutiv după Sfânta Liturghie și făceau parte din cercetarea canonică[576]. Documentele de mărturie, în special la solicitarea hirotoniei preoților, subliniază explicit absența piedicilor de rudenie la încheierea căsătoriei persoanelor ce pretindeau să fie preoți. Așa a fost în cazul dascălului Nichita, fiul răposatului preot Gheorghe din Șărbaca, pentru care la 13 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Șărbaca, ținutul Hotin, remarcând că la căsătoria acestuia cu Irina n-a fost „ nicio pedecă di rudenii" și în cel al dascălului Ioan, fiul răposatului preot Ioan, pentru care la 28 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Horodiște, ținutul Hotin, subliniind că la căsătoria lui cu Todosia n-a avut „nicio pedecari di rudenie"[577]. Acest fapt însă nu putea fi efectuat în cazul în care tinerii fugeau și se cununau în altă localitate, iar adevărul fie că nu ieșea la iveală, fie că apărea în alte circumstanțe. Sursele documentare sunt foarte sărace și laconice în prezentarea situațiilor de căsătorie între rude la nivel cotidian și în prezentarea etapelor de cercetare în identificarea căsătoriei nelegitime.

După „prima vestire" tinerii se numeau mire și mireasă[578]. Totodată, „cu strigarea vestirilor se încep de amândouă părțile și pregătirile de nuntă"[579].

O situație aparte se constata în cazul fetelor sărace, lipsite de sprijin, care doreau să se mărite, cărora Biserica și comunitatea enoriașilor le ajuta, oferindu-le „suma de 15 taleri". Antim Ivireanul menționa că „timp de 3 duminici consecutive", înainte de Sfântul Dumitru, preotul anunța „în biserică

---

[573] Ungureanu, M-R. *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași, 2004, p.188-192.
[574] Basso-Stănescu, 2013, p.25.
[575] Marga, Irimia *Drept canonic*. Manual pentru uzul studenților la forma de învățământ la distanță. Sibiu, 2009, p.53.
[576] *Ibidem*.
[577] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809),* nr. 329, 344, p.466, 487.
[578] *Din comorile neamului nostru. Datini, orațiuni, cântece și strigături de nuntă.* Cernăuți, 1930, p.4.
[579] *Ibidem*.

în vileag, întru auzul tuturor, că cine va fi acea fată să se mărite să vie să-și spue numele”[580]. Era prevăzută și situația când puteau fi mai multe fete sărace care doreau să se căsătorească: „pentru ca să nu facă gâlceavă, nice să fie bănuială la mijloc, să aruce sorții și carii va cădea, aceia să-i facă egumenul scrisoare la mâna ei și când va vrea să se mărite să-i dea acei bani”[581].

Dacă erau respectate toate condițiile și erau excluse interdicțiile, autoritățile ecleziastice eliberau un *peci de cununie*, care era un permis de cununie, un act oficial, scris și stampilat cu sigiliu, prin care protoiereul permitea căsătoria: „Și ori cu a cui voie, sau și silă de către vreun boiariu de ar fi, nici de cum să nu îndrăznească a cununa fără asemenea pecetluit orice obraz va fi”[582]. Sursele subliniază necesitatea prezenței *peciului*, astfel, la 13 august 1785, în *Cartea de învățătură către protopopi pentru buna purtare a preoților și mirenilor,* Iacov Stamati, Episcopul Hușilor, prin punctul 6 stabilește: „Oricarele din preoți fără voia și știrea noastră nu este slobod a săvârși cununiia, care iaste întocma taină din cele șapte a bisăricii, ori la ce parte va fi, fără de pecetluitul nostru de cununie, care să va lua de la epistat ce va fi rânduit asupra aceștii trebi”[583]. Deci, fără *pecetluit*, întâlnit în documentele din Principatul Moldovei și ca *peci de cununie*, cununia nu putea fi oficiată. În Valahia permisiunea de cununie este numită „pecete de cununie” și „zapis de cununie”[584]. Cerințele față de preoți referitoare la organizarea vieții bisericești, inclusiv săvârșirea *Cununiei,* erau periodic repetate, în ele fiind stipulat și locul *peciului de cununie*. Un astfel de document, *Instruncțiune pentru cler, mireni și protopopi din Eparhia Huşilor,* emis la 11 decembrie 1807 de către Meletie, Episcopul Hușilor, pe numele preotului Vasile din satul Bălăurești, ținutul Iași, preciza: „Atât molitfa ta cum și oricarile din preoți fără știrea și blagosloveniia noaștră, nu iaste slobod a săvârși cununiia, care iaste taină din ceale șapte ale bisearicii, fără *de pecetluit cu peceatea noastră de cununie* (sublinierea noastră-A.F.)”[585].

Esența și importanța peciului de cununie este notată de Dimitrie Cantemir în „Descrierea Moldovei”: „Căci, prin aceasta din urmă (mărturia Episcopului-A. F.) se ia seama să nu se lege prin căsătorie unii opriți de o lege dumnezeiască și bisericească”[586]. Ștefan Lemny afirmă că prevederea era „un mijloc de a controla ierarhic canonicitatea actului”[587]. În cazul încălcării acestei prevederi, hotărârea rămânea la discreția arhiereului: „Iar de va face fără de blagoslovie acea logodnă rămâne în

[580] Ivireanu, A.*Opere*, Bucureşti, 1972,p.332.
[581] *Ibidem.*
[582] Plugaru, Ș., Candu, T.*Episcopia Huşilor și Basarabia* (1598-1949), Iași, s.a., d.27, p.231.
[583] *Ibidem*, d.4, p.213.
[584] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari*…., p.216-218.
[585] Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Huşilor*, d.27, p.231.
[586] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea,* p.312.
[587] Lemny, Ș. *Sensibilitate,* p.81.

voia arhiereului, au să o întărească sau să o strice”[588]. Faptul că preotul de rând era bănuit de către autoritatea ecleziastică că „poate că nici nu va avea atâta știință ca să cerceteze treapta la cei ce sânt rudenii de sânge și de Sfântul Botez”, demonstra grija ca mariajul să se înscrie în prevederile canonice[589]. Un peci de cununie este menționat la 6 februarie 1808, când preotului Ioan de la Micleușeni i se poruncește să-l cunune pe Apostol, feciorul lui Prosteră Ciubotaru, cu Irina, fată mare, fiica lui Timofei din Miclăușeni: „de vreme că Apostul, ficiorul lui Proșteră Ciubotaru, amu jăluiești, voiești a lua pe Irina, fată mari a lui Timofti ot Miclăușăni... Îi vei cununa, cu întâie cununie”, cu mențiunea „după cercetarea ce ai făcut nu iaste nici o pricină de carea să oprească Pravila, precum în mărturia ce dai arăți”[590]. În acest context, suntem pe deplin de acord cu opinia C. Vintilă-Ghițulescu, că pecetea de cununie oferea persoanei care dorea să se căsătorească dreptul de a „cere preotului citirea cununiei religioase, dovedind totodată că la miljoc nu se află niciun obstacol”[591].

În cazul căsătoriei copiilor de boieri „nici logodna, nici cununia bisericească nu se pot face fără comsimțământul Principelui”, pentru ca „să nu se unească prin legături mai strânse, împotriva Principelui, mai multe spițe de nobili”[592], deci domnul țării urmărea ca mariajele încheiate între reprezentanții elitelor să nu-i știrbească influența.

Persoanele care insistau asupra cununiei, chiar și în cazul când nu aveau învoirea necesară, la fel, urmau să fie pedepsiți: „Și ori a cui voia sau și asuprire de cătră vreun boer, va fi care s-au obicinuit și păn acum săvârșind acest feliu de faptă și oricarele va îndrăzni împotriva împotriva nu numai supt grău canonisire va fi supus ce și supt pedeapsă, și din ceasul ce au făcut această greșalî, să nu fie volnic a pune epitrahie în grumazii săi, și voind a urma oricarele din preoți bunei povățuiri și învățăturii noastre să-și ia perelipsis de pe această carte a noastră”[593]. Un astfel de caz este pomenit la 30 iunie 1813, când preotul din Orhei a refuzat să cunune o pereche de miri, însă prin forță a fost impus să o facă, despre aceasta au relatat preoții și locuitorii din târgul Orhei”[594].

După încheierea procedurilor de cercetare până în ziua nunții urmau o serie de ritualuri precum „chemarea”, „cernutul făinii” etc., care marcau etapele de pregătire a nunții. Procedura de cercetare

[588] Stănescu, D. *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice,* București, 1906, p.392.
[589] Ibidem, *p.391;* Lemny, Ș. *Sensibilitate*…., p.81.
[590] *Documente privind istoria Țării Moldovei în timpul Războiului Ruso-turc din 1806-1812*, vol.1 (noiembrie 1806-iulie 1808), Chișinău, 2015, nr.185, p.167.
[591] Vintilă-Ghițulescu, C.*În șalvari și cu işlic*, p.216.
[592] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea,* p.312.
[593] Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Huşilor*, d.4, p.213.
[594] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 4-5. Original *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 173, p. 217- 218.

era una indispensabilă în etapele încheierii unui mariaj, pentru a se evita încheierea unei alianțe matrimoniale nelegitime.

3.2. Legitimarea alianței matrimoniale în Țara Moldovei – Sfânta Taină a Nunții

În Țara Moldovei, ca și în întreg spațiu creștin, căsătoria trebuia să fie legitimată în Biserică, în cadrul celei de-a șasea dintre cele Șapte Mari Sfinte Taine ale Bisericii – Sfânta Taină a Nunții, care se săvârșea când erau îndeplinite toate condițiile legale și nu existau impedimente. Prin săvârșirea actului ritualic *Încununarea* (Cununia)[595] din cadrul Sfintei Taină a Nunții, „după făgăduința mirelui și a miresei dată în mod liber în fața preotului, li se împărtășește acestora harul dumnezeiesc, care sfințește însoțirea lor după fire, prefăcând-o într-o desăvârsită și curată legătură duhovnicească, într-o unire pe viată, după chipul legăturii dintre Mântuitorul Iisus Hristos și Sfânta Sa Biserică”[596]. Toate acțiunile începând cu pregătirile de nuntă și până la încheierea Ospățului se încadrau în *Spectacolul nunții*, în care subliniem două componente cu încărcătură simbolică diversă și cu diferită predestinație: *Slujba Sfintei Taine a Nunții* și *Ospățul (Masa Mare)*.

Pentru Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, definiția căsătoriei, caracterul ei, esența și scopurile în calitate de instituție socială poate fi extrasă din nomocanoanele utilizate, codurile de legi românești aplicate în legătură cu reglementările diferitelor probleme de familie și alte acte particulare. Nomocanoanele ofereau o explicație despre esența căsniciei și subliniau caracterul ei. *Sintagma lui Malei Vlastares*, în col. 1152, definește căsătoria drept legătura dintre un bărbat și o femeie și „comunitatea întregii vieți, împărtășirea dreptului dumnezeiesc ce se încheie, fie prin binecuvântare, fie prin cununie, fie prin contract ... <Căsătoria> ce se face în afara acestor moduri este considerată ca neîncheiată”[597]. *Hexabiblul lui Harmenopulos* consideră mariajul „unirea pe viaţă şi traiul împreună al unui bărbat cu o femeie cu împărtăşirea drepturilor dumnezeieşti şi omeneşti” [598].

Contemporanii epocii preluau ideea și adaptau definițiile prezentate în nomocanoane, prezentându-le în manieră locală. În codul *Îndreptarea Legii,* în glavele 198 și 203 se dă o definiție a căsătoriei: „Însă se mai cheamă însurarea că se împreună şi se fac amândoi un trup, după cum au zis

[595] Ieromonah dr. Petru Pruteanu susține: „ Slujba Cununiei, avem în vedere ritul sau slujba actuală de binecuvântare a mirilor, prin punerea unor cununi speciale, la începutul însoţirii lor pentru întreaga viaţă.” Ieromonah dr. Petru Pruteanu, *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*. Ed. II, 2014, pe www.teologie.net /

[596] *Învățătură de credință creștină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române şi cu binecuvântarea şi purtarea de grijă Înalt Prea Sfinţitului Iustinian, Patriarhul României la anul 1952 de Editura sfintei Arhiepiscopii a Bucureştilor, retipărită în anul 1992 la Bucureşti, în anul 1993 la Cluj, iar în anul 1996 la Iaşi. Ediţie electronică APOLOGETICUM 2006, pe http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA_de_CREDINTA_CRESTINA_ORTODOXA.pdf.

[597] *Syntagma*

[598] *Hexabiblul lui Harmenopolos*. Cartea a XV-a, titlul IV, 2, 3, p. 318-319.

domnul nostru Isus Hristos, cu motive şi cu cununie pre leage de la preot"; „împreunarea bărbatului şi a muierii, adecă amestecare, sau amestecare şi moştenire între toată viaţa lor"[599]. Codul sublinia condiția mariajului – monogamia, legiferarea alianței matrimoniale de către Biserică prin Încununare și consecințele: locuirea împreună, procrearea, moștenirea. În *Vactiria* era stipulat: „...însurarea iaste o adunare la un loc a bărbatului şi a femeii, unire şi petrecere, sau moştenire a dreptăţii dumnezeeşti şi omeneşti, ori prin blagoslovenie, ori prin cununie, ori prin însemnarea scrisorii. Iară câte se fac dentr-acest fealiu , acelea să socotesc ca când nu s-ar fi făcut. Nunta nu o statornicește, nici o întărește culcarea la un loc a bărbatului și a femeii, ci o întărește tocmirea nunții și alcătuirea și învoirea. Nunta să cheamă adevărată legătură şi împreună vieţuire a bărbatului cu muierea, împreună lăcuinţă spre facere de coconi"[600]. Deci, toate definițiile prezentate mai sus clar stabilesc monogamia căsătoriei – adică uniunea dintre un singur bărbat și o singură femeie, ei doi fiind persoanele de bază, și subliniază scopul acesteia – procrearea, nașterea copiilor. Concepția lui Antim Ivireanul cu referire la căsătorie se înscria în aceeași tendință: „Nunta este împreunarea bărbat cu muiare spre împlinirea dumnezeescului acela cuvânt: «Creșteți și vă înmulțiți. Materia aceștii taine iaste bărbatul și muiare care vin cu gând desăvârșit ca să să împreune amândoi și să lăcuiască nedespărțiți»…Iară sfârșitul iaste înmulțirea neamului omenesc și încetarea pohtei celei trupești, după cum grăiaște Sfântul Pavel la cartea cea dintâi către Corintheni, în 7 capete zicând: «Iară pentru curvie fieștecarele a sa muiare să aibă și fieștecare pre al său bărbat să-l aibă»"[601], subliniind și rolul satisfacerii cerințelor sexuale ale partenerilor, problemă care nu era discutată deschis în societate. În același context era și romanul popular *Varlaam și Ioasaf*, în care se sublinia: „mai bine iaste a însura și a mărita decât a să aprinde"[602]. Relatând despre acest aspect, Ștefan Lemny a remarcat că pentru contemporani perioadei cercetate mariajul era „ o rezolvare a crizei erotice", iar Biserica Ortodoxă „și-a sporit efortul pentru a explica sensul căsătoriei", fiind „ interesată să-și mențină controlul sensibilității"[603].

Esența *Sfintei Taine a Nunții* se conținea în cea de-a 115 întrebare din *Mărturisirea de credință* a lui Petru Movilă, elaborată în 1642: „Întrebăciunea 115: Care este a şasea taină ? Răspuns: Cinstita cununie, carea se face întâiu cu tocmeală între dânșii, adecăte a bărbatului şi a fămeii, fără nici o zăticneală. Carea tocmeală nu se arată tocmeală pren adevărata nuntă, fără numai aceea însuș întru dânșii să-ș mărturisească făgăduinţa lor înaintea preotului şi să dea mâna, cum vor păzi unul altuia credinţă, cinste, dragoste a nuntei în toată viaţa lor, la toată primejdia, nepărăsind unul pre altul. Dupre

[599] *ÎL,* gl. 198, p. 195, p.213.
[600] *Vactiria,* p.23-24.
[601] Ivireanu, A. *Opere,* p.374.
[602] *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I. C. Chițimia, Dan Simonescu, vol.II. București, 1963, p.302.
[603] Lemny, Ș.*Sensibilitate,* p.81.

aceea, se adeverează și să blagoslovește de preot această tocmeală și făgăduință a lor și să face ceea s-au scris: Cinstită e nunta întru toate şi patul nespurcat"[604], concretizându-se că prin nunta legală se evită păcatul desfrânării, se pun bazele ajutorului reciproc și se nasc copii[605]. Petru Movilă, în *Trebnik* (Kiev, 1646) definește căsătoria drept „Taină instituită de Dumnezeu", iar scopul mariajului este „înmulțirea rodului omenesc către slava lui Dumnezeu și ca să se însoțească bărbatul și femeia, unul cu altul cu iubire și prietenie și într-ajutorare"[606]. Petru Movilă a subliniat caracterul monogam al căsătoriei, caracterul indisolubil al căsătoriei – „pe toată viața lor", consimțământul liber al soților, lipsa impedimentelor, legitimarea liturgică și publică. După părerea V. Barbu, scopurile căsătoriei creștine au fost preluate de Petru Movilă din Decretele tridentine și se înscriu „în tradiția teologiei morale catolice"[607]. În conformitate cu cele expuse de Mitropolitul Movilă, scopurile căsătoriei erau procrearea (nașterea de prunci), susținerea (sprijin reciproc, dragoste, îngrijire), înfrânarea (oprește desfrânarea soților), iar la baza căsătoriei stă „dragostea cea mare".

În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, ritualul căsătoriei și logodnei era înfăptuit conform tradiției slavone. Reforma ceremonialului a fost realizată de Mitropolitul Kievului Petru Movilă, fiind prezentată în *Trebnik*[608]. În ceea ce privește Țara Moldovei, reieșind din descrierile contemporanilor, deja la Cununia fiicei lui Vasile Lupu sunt remarcate atât *Dansul lui Isaia*, cât și nașii ce țin lumânările etc. În *Descrierea Moldovei* de Dimitrie Cantemir este clar stipulată respectarea tradițiilor și ritualului Cununiei, printre care sunt enumerate și Dansul lui Isaia, și „semănatul" mirilor, și rolul nașilor etc[609]. În Țara Românească schimbările au fost remarcate în *Molitvelnicul* lui Antim Ivireanul din 1706, conform căruia la Cununie a fost introdusă procesiunea *Isaia, dănțuiește* și atribuie rolul nașilor de a ține lumânările, care până atunci erau ținute de miri, astfel că putem concluziona că în Țara Moldovei, spre deosebire de Țara Românească, reforma promovată de Petru Movilă și-a găsit

---

[604] Movilă, P. *Pravilniceasca mărturisire* apud V. Barbu, *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. București, Editura Academiei, 2011, p. 106. În traducerea efectuată de Șerban și Radu Greceanu „Întrebarea CXV: Care este a şasea Taină ? Răspuns: Cinstita nuntă, care se face mai întâi prin învoirea dintre bărbat şi femeie, fără vreo piedică oarecare. Această învoire nu este socotită drept o înţelegere pentru adevărata nunta decât atunci când ei înşişi mărturisesc unul celuilalt făgăduinţa lor înaintea preotului şi când îşi vor da mâna, arătând că va păstra unul faţă de celălalt credinţă, cinste, dragoste în căsnicie pe toată viaţa lor şi nu-l va părăsi unul pe celălalt în vreo primejdie. Această învoire şi făgăduinţă a lor se întăreşte, apoi, şi se binecuvântează de preot şi se împlineşte ce stă scris: Cinstită să fie nunta întru toate şi patul nespurcat".

[605] Cornitescu, Constntin. *Sfintele Taine în Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movila*. În: *Studii Teologice*, XXXII (1980), nr. 7-10, p. 718; Meyendorff, Jean. *Le Mariage dans la perspective orthodox*e, trad. din limba engleza de Lucette Marçais. Paris, 1986; Codrescu, Răzvan. *Teologia sexelor și taina nunții*. București: Editura Christiana, 2002, p. 160-161; Gavrila, Vasile. *Cununia - viața întru Împărăție*. București, Fundația „Tradiția Românească", 2004, p. 2.; Slevoaca, Stefan. *Căsătoria creştină*. În: *MMS*, XVIII (1967), nr. 9-10, p. 612.

[606] *Требник Митрополита Петра Могили, Київ, 1646*. Київ, 1996, том 1..

[607] Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.85.

[608] *Ibidem*, p.144.

[609] A se vedea Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*

reflectare începând cu sec. al XVII-lea. În sec. al XVIII-lea, cărțile liturgice ale lui Antim Ivireanul au fost retipărite prin concursul domnului Constantin Mavrocordat, astfel că în Țările Române s-au creat „condiții pentru a unifica serviciul divin”[610].

3.2.1. Cununarea Mirilor

Asemenea celorlalte Sfinte Taine, Sfânta Taină a Nunții[611] se săvârșea în biserică[612], iar „cununia asemenea botezului, intersectează nu doar două destine creștine, acelea ale cuplului, ci și «ritualul» cu «intimul», adică introducerea individului într-un act de celebrare a unei vârste, a unei etape din viața sa, care include o gestică de integrare într-o colectivitate”[613]. Protagoniștii principali erau mirele și mireasa, în *Spectacolul Nunții* mireasa fiind podoaba. Data nunții era stabilită în corespundere cu prevederile canonice, dar și ținând cont de activitățile agricole, afirmație valabilă în perioada Evului Mediu și în Epoca Modernă pentru întreg spațiu românesc[614], practică aplicată în întreaga Europă[615]. Prevederile canonice stabileau că nu se pot face nunți (cununii) în următoarele zile de peste an: a) în cele patru posturi de peste an, ca și în toate zilele de post din cursul anului: miercurea și vinerea, Ziua Crucii, Tăierea Capului Sfântului Ioan Botezătorul, deoarece, conform credinței ortodoxe, petrecerile și ospețele ce însoțesc de obicei nunta nu se potrivesc cu pocăința și înfrânarea pe care o impune postul (Can. 69 al Sf. Apostoli; Can. 52 al Sinodului din Laodiceea). În Paresimi era îngaduită la nevoie logodna și aceasta numai în ziua Bunei-Vestiri (dacă nu era în Săptămâna Patimilor) și în Duminica Floriilor; b) în Săptămâna brânzei (sau Săptămâna albă), care este considerată ca vreme de pregătire pentru post; c) în Săptămâna Luminată (dintre Duminica Paștilor și Duminica Tomii), în Duminica Rusaliilor, în răstimpul dintre Crăciun și Bobotează, precum și în ajunul tuturor praznicelor împărătești, pentru că veselia nunților să nu întunece sau să facă să se uite bucuria duhovnicească a celor mai mari sărbători creștine.

Lipsa registrelor și înscrisurilor împiedică stabilirea cu exactitate a perioadelor căsătoriilor, însă cu siguranță sunt ca și în Țara Românească și Transilvania[616]. Perioadele cu cea mai frecventă rată a mariajelor erau: ianuarie, după sărbători, februarie-martie până la Postul cel Mare și octombrie-noiembrie după recoltarea roadei. Nunta era o sărbătoare, „una dintre marile ocazii sociale, ... o

---

[610] Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.144.
[611] Formula Sfintei Taine a Nunții: «Cuinună-se robul lui Dumnezeu (N) cu roaba lui Duminezeu (N), în numele Tatălui si al Fiului si al Sfântului Duh, Amin», săvirsitorul ei fiind episcopul sau preotul care administrează harul dumnezeiesc.
[612] Желтов, М. *Венчание брака.* In: *Православная Энциклопедия*, vol. 7. Moscova, 2004, pp. 661–668; Ene Branişte, *Liturgica Specială*. Bucureşti: Ed. IBMBOR, 2005;
[613] Radoslav, D. *Sentimentul religios …*, p.128.
[614] Bolovan, I. *Transilvania între Revoluția de la 1848 și Unirea din 1918. Contribuții demografice.* Cluj-Napoca, 2000, p.172; Brie, M. *Căsătoria*…, p.60.
[615] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari …*, p.220.
[616] Bolovan, I. *Transilvania,* p.172; Brie, M. *Căsătoria*…, p.60; Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.220.

întrerupere a rutinei zilnice și obositoare, era prilejul cu care se puteau manifesta legăturile de prietenie și rudenie...., o ocazie de a se înfiripa noi cunoștințe, noi legături și de a se perfecta noi tranzacții"[617].

Cununia era „momentul strategic fundamental în structura ceremonială a nunții"[618], dar și în constituirea noii familii. Ziua Cununiei era însoțită de o serie de tradiții și obiceiuri specifice spațiului românesc. Înainte de cununie se făcea „scalda" mirelui şi a miresei, cu apă curată de izvor, în care, după obicei, se punea lapte, miere, flori şi busuioc, dar şi bani pentru noroc şi bogăţie. Suma banilor puși varia în funcție de starea economico-financiară a familiilor tinerilor. Obiceiul „spălatul mâinilor"[619] este remarcat la cununia comisului Matei Canta din 20 august 1776, pentru care s-au cheltuit 27 lei 60 bani „10 ughi la apă de spălat"; în cazul cununiei stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776[620]; la cununia fiicii banului Sandu Miclescul – 50 lei „10 olandeji la apa de spălat"; la cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu din 28 iunie 1786 –150 lei „30 olandeji la apa de spălat"; la 20 august 1796 la cununia bivvel comisului Grigore Razul cu fiica vistiernicului Iordachi Balș – 140 lei „20 galbeni la spălat" etc.[621]. Deci, în apa de scaldă erau puse diverse monede: ughi, turalii, olandeji, galbeni. Alte secvențe ale spectacolului nunții erau „îmbrăcatul/gătitul miresei", „gătitul mirelui", „iertăciunea miresei".

În ziua nunții, mirele venea la casa miresei însoțit de alaiul de nuntă, era expusă conocăria[622] și împreună cu ceata miresei mergeau spre nași, apoi toți se îndreptau spre biserică. Fetele, care erau parte a cetei miresei, purtau pe cap „coronițe de piele aurită sau de cositor galben, trandafiri de hârtie lucrați la Veneția sau în Țara Nemțească, flori roșii, iasomie și altele"[623]. Călătorii străini au descris acest obicei care se desfășura atât în mediu rural, cât și în urban: „La țară, când mirele și mireasa se duc la biserică, îi urmează tot alaiul cu muzica, alcătuită din unul-doi sau mai mulți, după starea lor materială, cu niște viori făcute dintr-un băț cu trei strune și o scândură proastă, căci astfel de lăutari erau în toată țara"[624]; „Când cineva se căsătorește toate rudele sale se adună la el acasă. Se întinde o horă alcătuită din tinerii cei mai chipeși și se aduc fetele cele mai frumoase, care merg jucând prin oraș și trec pe sub ferestrele miresei, unde li se dă o gustare. Cei din partea miresei fac și ei la fel și

[617] Bolovan, S.-P. *Familia în satul românesc din Transilvania*. Cluj-Napoca, 1999, p.158.
[618] Basso-Stănescu, Op.cit., p.42.
[619] Mai detaliat a se vedea în Felea, A. *Căsătoria în Țara Moldovei*, p.130-131.
[620] *Sămile visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. I, 1763-1784, Iași, 2010 (în continuare Sămile, I), p.542-543.
[621] *Sămile visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu, vol. II, Iași, 2010, (în continuare Sămile, II), p. 153-154,434-435.
[622] O serie de orații de nuntă poate fi ascultată în colecția digitalizată de Institutul Patrimoniului Cultural.
[623] *CSȚR*, vol. VI, partea I, îngrijit de M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, partea II, îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București, 1976, p.122-123.
[624] *CSȚR*, v. VIII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu București, 1983, p.359.

primesc aceeași cinste din partea rudelor mirelui”[625]. Hora era o importantă componentă a alaiului de nuntă, fiind prezentă și la nunțile oamenilor de rând, și la cele de boieri: „În ziua nunții, doi dregători ai domnului se duc la casele mirilor pentru a conduce horele până la palat, unde se joacă două ore și fetele se retrag”[626].

După cum am remarcat mai sus, asemeni celorlalte Sfinte Taine, *Sfânta Taină a Nunții* se săvârșește în biserică, cea mai portivită zi fiind considerată a fi cea de duminică, după Sfânta Liturghie, când obștea credincioșilor se află în biserică - casa lui Dumnezeu. Relatând despre oficierea *Încununării* Mariei Lupu cu principele Janusz Radziwiłł, călătorul Eberhard Werner Happel a menționat biserica în care s-a oficiat ceremonia: „La 5 februarie a avut loc solemnitatea nunţii şi anume la biserica grecească (ortodoxă) în lipsa domnului ca tată, căci aşa cere datina acestui neam”[627]. Cu referire la nunta Ruxandrei, fiica lui Vasile Lupu, domn al Țării Moldovei, se cunoaște cu certitudine că Cununia a fost oficiată în Biserica Sfântul Nicolae Domnesc din Iași, iar cu referire la dată și zi au fost expuse mai multe versiuni: 1/14 august 1652, miercuri; 26 august/5 septembrie 1652, 31 august/11 septembrie 1652, 22 august 1652 - zi de duminică[628].

Sfânta Taină a Nunții era și rămâne a fi un act public la care trebuie să asiste comunitatea, interzicându-se săvârşirea Cununiei în timpul nopţii, fiind obligatorie prezenţa martorilor[629], rolul acesta fiind îndeplinit în special de către naşi, cu care se constituiau relații de rudenie spirituală. Astfel, în *Syntagma lui Matei Vlastares* se prevedea: „Nimeni să nu fie cununat în taină, ci să fie mai mulţi de faţă. Iar cine va îndrăzni să facă aşa, să fie pedepsit, aşa precum se cere o cuvenită ispăşire – potrivit rânduielilor canoanelor bisericeşti – şi de la preotul care s-a amestecat în <asemenea> lucruri necinstite”[630]. Pe aceeași linie se înscriu și prevederile din *Hexabilul lui Constantin Harmenopolos*, care stipula: „Nimeni nu trebuie să se cunune în taină, ci în faţa multor oameni. Cine va cuteza să facă aceasta, acela va fi lovit şi pedepsit ca şi preotul care – făcând-se părtaşul acestei necuviinţe – se va pedepsi, aşa cum se cuvine, după legile bisericeşti”[631]. În *Vactiria* se sublinia: „nimenea să nu să cunune pe ascuns, ci înaintea a multora să să cunune, iară cine va îndrăzni a face aceasta ca să se cunune într-ascuns să se pedepsească ca să se înveațe minte”[632]. Totodată se atenționa preotul care ar

[625] *CSȚR*, vol. VII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu București, 1980, p.266
[626] *Ibidem*.
[627] Happel, Eberhard Werner *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova*. În: *CSȚR*, vol.V, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1975, p. 644.
[628] Iorga, N. *Acte și fragmente*
[629] Желтов, Михаил. *Венчание брака,* p. 661–668; Branişte, Ene *Liturgica Specială*. Bucureşti: Ed. IBMBOR, 2005.
[630] *Syntagma,* col. 1152.
[631] *Hexabiblul lui Harmenopolos,* Partea a II-a, Cartea a Patra, p. 323.
[632] *Vactria*, p.24.

îndrăzni a săvârși această Cununie ascunsă: „Și preotul care i-au cununat să cade să-și ia vreadnicile pedeapse după cum poruncesc dumnezeeștile canoane”[633]. Rolul martorilor în acest caz, ca și în cazul logodnei, este indiscutabil, ei fiind cei ce pot confirma certitudinea evenimentului. Un rol aparte martorii aveau în cazul unei cununii ascunse, precum a fost cea a lui Petru Șchiopul, domnul Țării Moldovei, cu Irina Botezat, certificată la 17 ianuarie 1591 „dumminec(ă) sara, 3 ciasuri”, când „am cununat cu mume lui Știfan vodă”, insistând „să fie ascunsu, se nu știi nimele de casă a Iași”, dar la care au fost martori „mitropolit Gorghi Suciava și piscop Ghidion Rădevut și Anastasiia iagumen de Galata mănăstiri și Sutoroici logufetul cel mari și Iarimiia vornic și Andiriia hatmanul și Gorghi hatmanul, cămărașul Hursaverghi și camaraș Gorghi și Vasiliia paharnic și alți mulți”, care pentru adeverire au semnat și au pus pecete „mai mari mărturiia”[634].

La solemnitate oaspeții se invitau din timp. În cazul cununiei persoanelor de rând, la ceremonie erau prezenți rudele, vecinii, comunitatea enoriașilor din localitate. În comunitate invitația se făcea conform obiceiului, de către staroste sau vornicei, cu plosca de vin. Se considera o onoare de a fi invitat la nuntă. În cazul în care nu se putea onora invitația, se preciza cauza lipsei. Gavriliță Costachi, fiind invitat la o nuntă, îi scrie feciorului Vasile, motivându-și lipsa și binecuvântând tinerii și îndemnându-și feciorul a cununa tinerii: „Și acea bucurie, a lui Păvălu să trimit[ă] milostivului Dumnedzău, să fie de bine și de sănătate. Noi, de aicea, a veni n-avemu cumu, că nu ne lasa vreamea, și Vasulcăi încă i-i camu rău la obrazu, ce n-a putea veni să fie la cununie. Ce să-lu cununi tu, cu Catrina, amândoi, și iată că amu trimisu doi postave, și-i dau și partea lui de la Cozmești, carea-i la mine zălogu de atâta vreame, și i-oi da ș-unu copilu de țiganu și o copilă de țiganu. Acestea să-i dai la cununie, și să fiți toți sănătoși”[635].

În cazul familiilor de boieri se invita și domnul țării: „Cheltuiala ce s-au făcut la nuntă și când au chemat pe Măria Sa Vodă la cununie și colacii ci-am închinat lui Vodă aceia nu s-au socotit”[636], deci este subliniat faptul că se invitau din timp, dar aici, probabil, este cazul când domnul țării era cerut drept naș de cununie, deoarece conform obiceiului doar acestora li „se închinau colaci”. Domnii români, invitați la nuntă, blagosloveau tinerii. La 17 aprilie 1644, domnul Matei Vodă, răspunzând la invitația de nuntă la fiica lui Mihail Eotvos, se bucură pentru tineri: „Cartea Domniei Tale... cu care dumneata ne pohtești la veseliia cocoanei Domniei Tale. De care lucru foarte ne-au părut bine”[637]. Pe

[633] *Ibidem.*
[634] *DIR A,* veac XVI, vol.IV (1601-1605). București, 1952, p.2.
[635] *Studii...,* vol. XVI, ed. de N. Iorga. București, 1909, p.131.
[636] *Studii ...,* vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p. 176
[637] *Studii...,* vol. XVIII, ed. de N. Iorga. București, p.299.

lângă urarea de petrecere frumoasă, domnul binecuvântează tinerii: „Dea Dumnezeu milostivul blagosloveniia Sfinției Sale întru veseliia cucoanelor ginerilor ce se împreunează, ca cu tot bunul noroc să petreceți dumneavoastră”[638].

La cununiile copiilor din familiile domnitoare din Țara Moldovei, de altfel ca și în alte state creștine[639], legiferarea uniunilor matrimoniale erau făcute în prezența atât a elitei locale și a populației de rând, cât și cu prezența oaspeților din înalta societate a statelor Europei. O astfel de ceremonie este descrisă de Eberhard Werner Happel, care enumeră mai mulți invitați prezenți la solemnitatea de căsătorie a domniței Maria Lupu, fiica lui Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei, cu principele Janusz Radziwiłł: „Printre soli şi trimişi se găseau de faţă cel al regelui Poloniei, al electorului de Brandenburg, al Ducelui de Kurlanda, al principelui Transilvaniei Rácóczy, al Ţării Româneşti, al patriarhului de la Constantinopol[640], tot felul de domni senatori poloni şi foarte mulţi din marele ducat al Lituaniei”[641]. Ioan Kemeny amintește și el despre oaspeții invitați la această nuntă: „La nunta ducelui lituanian Janusz Radziwiłł eu reprezentam pe principe ca sol principal, după mine urma Acațiu Barcsai și după el Ștefan Mariași, care reprezenta pe Gheorghe Rakoczy cel tânăr. În această misiune am luat cu mine și o seamă de oameni de frunte, care mi-au fost de mare folos și aceștia erau: Nicolai Sebesi, Mihail Szekely, Francisc Orban, Valentin Decsei, Grigore Csiszar”, iar din Polonia „au venit mulți magnați și soli de-ai regelui și de a nobilimiii, bine îmbrăcați și echipați, buni călărești și cu mulți oameni ca la două mii de călărești și pedesrași”[642]. Oaspeții invitați aduceau diverse cadouri: „Au trecut trei zile cu înfăţişarea darurilor; în prima au dat daruri solii regelui şi ai stăpânitorilor străini precum şi ai senatului polon. În ziua următoare domnul sau principele Moldovei, clericii acelui neam şi alţii boieri moldoveni de seamă. Şi apoi în ziua a treia şi ultima, delegaţii oraşelor atât din Transilvania cât şi din Moldova”.

Cununia putea fi înfăptuită de un preot hirotonit, care a primit „blagosloveni a sluji toate celi ce s(e) cuvin preutu adic a cununa, a boteza, a sluji sfânt(ul) maslu și a sâvârși Sfânta și D(u)mnezeiasca liturghii”[643], deci nu este oprit a săvârși Sfintele Taine, și doar în localitatea în care este numit. Astfel se întâmplă în cazul preotului Ioniță, care la 16 iunie 1786 primește carte de preoție pentru satul Climinciuc, ținutul Soroca, cu specificarea „numai la satul Climinciuc, la ținutul Sorocii,

[638] *Ibidem*.
[639] Despre alte invitații la nunțile copiilor din familiile domnitoare a se vedea Fodor (Chirilă), Georgeta. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011, p.23.
[640] Partenie al II-lea (1644-1646, 1648).
[641] Happel, Eberhard Werner *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova*, p. 644.
[642] *CSȚR*, vol.V, p.136.
[643] Plugaru, Ș., Candu, T. *Episcopia Hușilor*, d.1, p.209.

unde s-au rânduit de către noi, să fie volnic a sluji ceale preoțășți", și în cazul preotului David din satul Pănășești, ținutul Lăpușna[644]. Petrecerea cununiei fără învoirea și blagoslovirea arhierească putea fi desfăcută, ceea ce dovedește o dată în plus că Biserica „controla ierarhic canonicitatea actului"[645]: „Oricarele din preoți, fără voia și știrea noastră, nu este slobod a săvârși cununia, care este întocmai taină din cele șapte ale bisericii". În cazul în care „se va face fără de blagoslovie...acea logodnă rămâne în voia arhiereului, au să o întărească sau să o strice", iar preotul vinovat urma să fie pedepsit[646].

În funcție de poziția socială a însurățeilor și a părinților lor, varia și rangul preoților care îi cununa. În cazul copiilor oamenilor de rând liturghia era oficiată de preotul paroh al bisericii ai căror enoriași erau mirii, iar în cel al copiilor de boieri și domni – de cele mai înalte fețe bisericești. Astfel, cununia Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł[647] a fost oficiată de Mitropolitul Kievului Petru Movilă: „Slujba cununiei a fost săvârşită de mitropolitul Kievului anume Petru, cel mai de seamă dintre toţi oamenii bisericii din întreaga Rusie şi care se trage din neamul Movileştilor care au domnit odinioară asupra Moldovei, dar mai pe urmă s-a retras în Polonia din cauza duşmăniei turcilor şi acum este socotit ca un băştinaş al ţării, căruia mitropolitul ţării i-a cedat locul ca să săvârşească el ceremoniile cununiei"[648]. Cununia este descrisă și de Ioan Kemeny, care menționează: „Acest mitropolit era şi foarte cinstit şi blând; el i-a cununat în biserică după ritul românesc, şi Radziwiłł, deşi era evanghelic, nu s-a împotrivit."[649].

Un compartiment din cheltuielile de la cununie, redat în *Sămile Vistieriei Moldovei*, care se referă la plata oferită reprezentanților clerului prezenți la o nuntă boierească, arată inclusiv și cine săvârșea cununia – mitropolitul, arhimandritul, episcopul etc., dar și care dintre alte fețe luau parte la serviciul religios, fiind enumerată lista tuturor slujitorilor – preoți, diaconi, cântăreți, iconomi, cononarhi. În conformitate cu rangul în scara ierarhică a clerului, fiecărui dintre reprezentanți i se plătea o anumită sumă de bani. La cununia comisului Matei Canta „pentru părintele mitropolit" s-au dat 17 lei 60 bani, dintre care „10 lei 60 b – 4 ughi turalii, 7 lei – o basma cu fir", alte sume fiind distribuite în felul următor „2 lei 75 bani un turaliu lui psalti, 2 lei preoților, 2 lei peveților i țercovnicilor, 5 lei diiaconilor mitropolit(u)lui"; la cununia stolnicului Vasile Costachi cu domnița Zoița – mitropolitului i s-au dat 8 lei 30 galbeni, iar celorlalți slujitori „1 leu 60 b – iconomului, 3 lei

[644] *Ibidem*, d.5, p.214, d.9, p.217-218.
[645] Lemny, Ș. *Sensibilitatea*, p.81.
[646] „Arhivele Basarabiei", 1937, nr.1-4, p.47; Stănescu, D. *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice*. București, 1906, p.392.
[647] Despre acest caz a se vedea mai detaliat în paragraful 3. 2. Căsătoriie interconfesionale.
[648] *CSȚR*, vol. V, p. 644.
[649] Ioan Kemény, *Memorii*, p. 134-135.

diiaconilor mitropolit(u)lui, 2 lei lui protopsalti, 1 leu al doile psalti, 2 lei preoților, 1 lei țărcovnicilor"[650]; la cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu mitropolitului s-au dat 10 lei și o basma de 10 lei, 5 lei 60 b pentru Irinepoleos, 3 lei psalților, 3 lei preoților, 1 leu 60 b – canonehul, 1 leu 60 b – iconomul, 1 leu clisiarhului, 3 lei diaconilor; la cununia fiicii logofătului Nicolae Ruset cu sărdarul Ioniță Sturza mitropolitului i s-au dat 10 lei, 5 lei 60 b pentru Tripoleos, 3 lei psalților, 2 lei preoților, 1 leu 60 b – „canoharului", 3 lei diaconilor[651] etc. Unele căsătorii ale slujitorilor sau ale copiilor de boieri erau oficiate de Arhimandrit[652]. Unele cununii erau făcute cu deosebit fast și cu prezența concomitentă a multor fețe bisericești de cel mai înalt grad: mitropolit, arhidiacon, arhimandrit, episcop[653], de exemplu la cununia biv vel comisului Grigore Razul cu fiica vistiernicului Iordache Balș au fost prezenți Mitropolitul, episcopul, preoți, diaconi și cântăreți[654].

După cum am remarcat mai sus, preoții urmau să aibă învoirea episcopilor de a cununa, iar pentru cununie, la fel ca și în perioada precedentă, se plătea o anumită sumă de bani. În 1801, la 13 martie, în *Anaforaua boierilor Constantin Balș, vel logofăt de Țara de Jos, și Iordache Roset, vel vistier, privind locuitorii unguri din 16 sate ungurești din ținutul Roman* se menționa: „La cununii, odată se dădea 20 de parale, acum se cer trei lei"[655]. Desigur, această plată era pentru populația de rând, pe când elitele achitau o sumă mult mai mare, inclusiv și prin contribuții în Cutia Milelor pentru a susține familiile sărace. În Țara Românească, taxa de cununie în 1793 era de „un galben de ginere și de la mireasă 12 coturi de pânză", care apoi a fost modificat la „prima cununie tl. unul vechi, de a doilea cununie tl. unul și jumătate, de al treilea cununie tl. doi și jumătate"[656]. Taxele impuse pentru Slujba Cununiei desigur constituiau un capitol important pentru venitul preoților.

În cazurile cununiei în care în calitate de nași apărea domnul țării sau cununia se oficia la Biserica domnească, domnia achita cheltuielile de cununie cu respectarea tuturor obiceiurilor și tradițiilor și făcea cadouri valoroase. Aceste cheltuieli, la fel ca și în alte cazuri, se diferențiau. Atragem atenția că sumele variau nu doar în dependență de scara ierarhică pe care se poziționa mirele sau părinții mirelui/miresei, dar și în funcție de anul indicat, ceea ce arată și fluctuația leului. În *Sămile Visteriei* erau indicate exact sumele cheltuite la fiecare dintre cununii. Astfel, pentru cununia lui Ștefan Catargiu din februarie 1762 s-au dat 162 lei[657], la cununia din 15 februarie 1786 a fiului banului Sandu

[650] *Sămile, I*, p.542-544, 553.
[651] *Sămile, II,* p.154, p.215.
[652] *Ibidem*, p.500, 536.
[653] *Ibidem*,p.266-267.
[654] *Sămile, I,* p.434
[655] *Ibidem*,p.148.
[656] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.219.
[657] *Sămile, I,* p.254,542-543,553.

Miclescul cu fiica spătarului Costin Catargiu – 442 lei[658],la cununia armașului Neculescu cu Zamfira cămărășița în decembrie 1796 – 350 lei, la cea a marelui Pitar Grigore în aprile 1798 – 250 lei, la cea a paharnicului Stavri – 300 lei, la cea a cămărașului al doilea Enachi – 322 lei[659]. În 1799, doar în lunile ianuarie și februarie, domnia a alocat sume considerabile pentru cununiile boierilor și slujitorilor: la cununia căpitanului de darabanți din 17 ianuarie – 300 lei, la cea din februarie a vătavului Ioan cu Elenca – 300 de lei, la cununia surorii medelnicerului Hrisoverghi cu Răducanu din februarie 1799 – 750 lei și 500 lei pentru cununia fiicii logofătului Mânu din 20 februarie[660]. Unele sume indicate în *Sămile Vistieriei* sunt mai mici comparativ cu cele alocate la alte cununii, fiind explicate prin faptul că au fost date produse din cămara domnească, precum a fost la cununia sărdarului Ioniță Sturza cu fiica logofătului Necolai Roset din 1786, pentru care s-au cheltuit 165 lei 60 bani „fără cele ce i s-au dat de la cămară”[661].

Însăși *Încununarea Mirilor* era însoțită de o serie de obiceiuri și tradiții caracteristice pentru întreg spațiul românesc, dar și pentru cel ortodox, care începeau în momentul când mirele și mireasa intrau în biserică și un colac se rupea în două, fapt remarcat și de călătorii străini. În mijlocul bisericii se așternea un covor pe care stăteau doar tinerii însurăței: mirele în dreapta, iar mireasa în stânga, obicei semnalat și în *Trebnicul* lui Petru Movilă din 1646. Această tradiție a fost menționată de Dimitrie Cantemir: „În mijlocul bisericii se așterne un covor, pe care mirele se oprește în dreapta, iar mireasa în stânga”[662]. Paul de Alep remarca și el acest obicei al românilor: „potrivit obiceiului lor statornic, au întins un covor sub picioarele tinerei perechi”[663], iar alt călător concretiza: „Înaintea altarului se află un covor pe care vin să-și ia locul mirele și mireasa”[664]. Sursele narative care au păstrat descierea cununiei în familiile domnitoare, relatând despre cununia Ruxandei Lupu cu Timuș Hmelnițki, concretizau: „Când au intrat în biserică, amândoi mirii au îngenunchiat pe un covor şi şi-au jurat unul altuia unire şi credinţă”[665]. La cei mai înstăriți, sub covorul pe care stăteau mirii în timpul cununiei, se puneau galbeni, iar la ceilalți se puneau oricare alți bani, de exemplu taleri, simbolizând dorința unei căsnicii spirituale și călcând în picioare simbolul bogăţiei materiale – monedele: „încredințații nu caută la lume, ci toată mărirea ei o calcă în picioare sau spre a arăta prin aceasta că

[658] *Sămile II*, p.153.
[659] *Ibidem* , p.500, 536.
[660] *Ibidem*, p.581.
[661] *Ibidem*, p.154-155.
[662] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.
[663] *CSȚR*, vol.VII, p.210.
[664] *CSȚR*, vol. VIII, p.359.
[665] A se vedea CSȚR.

calcă în picioare toată mărirea străină și deșartă, așteptându și dorindu numai fericirea casnică”[666]. Referindu-se la acest obicei, Dimitrie Cantemir concretiza: „Cât stau ei (mirii-A.F.) acolo în picioare, sub ele li se pun, amândurora, galbeni, ori, celor din popor, Leontini”, explicând: „prin aceasta, se dă de înțeles că trebuie să-și ia rămas bun de la veac și să-și calce în picioare trufia”[667]. Numeroase date pentru această tradiție sunt oferite de *Sămile vistieriei*, în special pentru cazurile în care domnitorii erau nași. Vom remarca două moduri de prezentare a informației: în primul caz se indica direct că banii erau puși sub picioarele mirilor, în al doilea caz, că sunt puși sub covorul pe care stăteau mirii. Referindu-se la cununia comisului Matei Canta din 1776, în *Sămi* este exact stipulat că s-au dat 3 lei „supt picioarele mirelui și a miresei”, ca și în cazul cununiei stolnicului Vasile Costachi cu domnița Zoița – „3 lei supt picioare”, și al stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776[668]; sau în cel al cununiei din 15 februarie 1786 a fiului banului Sandu Miclescul cu fiica spătarului Costin Catargiu – „ 2 lei 60 parale supt picioare”[669] . Suma banilor puși sub covor varia în funcție de rangul celor ce se cununau. S.F. Marian susținea că banii puși erau predestinați pentru pălămar[670].

Pe masa, conform *Trebnicului* lui Petru Movilă, stăteau inelele, de aur la dreapta și de argint la stânga, fiind puse pe Evanghelie. Această condiție putea fi îndeplinită doar de către elite. Pe toată durata ceremoniei religioase alături de miri stăteau nașii, prezenţa cărora era un garant al vieții morale și spirituale, dar şi al sprijinului oferit: „pe lângă (miri – A. F.) încă un bărbat și o femeie care trebuie să le fie martori”[671]. Ordinea în care stăteau nașii în biserică a fost remarcată de Paul de Alep, descriind o nuntă din Țara Românească: „Și nașul a luat loc lângă mire, în timp ce naşa stătea lângă mireasă, a cărei față era acoperită cu un văl”[672]. Nașii țineau în mâini două lumânări. Această tradiție a fost remarcată de Dimitrie Cantemir, care sublinia că în spatele mirilor stau nunul și nuna „ținând două făclii de aceeași formă și greutate”[673], care puteau fi și decorate. În opinia Arhiepiscopului Simeon al Tesalonicului, lumânările aprinse pentru miri simbolizau „dragostea nestinsă, dar și lumina care să le călăuzească pașii, pentru a nu trăda castitatea legăturii nupțiale”. În surse sunt întâlinite fie ca făclii, fie ca lumânări. Făcliile erau confecționate din ceară, iar mărimea și costul făcliilor erau în dependență de rangul și poziția socială a mirilor. Astfel, la cununia bivvel comisului Grigore Razul cu fiica vistiernicului Iordache Balș oficiată la 20 august 1796 s-au cheltuit 30 lei pentru lumânări, la cununia

[666] Marian S. F. *Nunta la români*, p.439.
[667] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.
[668] *Sămile, I*, p.542-544.
[669] *Sămile, II,* p.153,
[670] Mariam, S.F. *Op.cit.*, p.439.
[671] *CSȚR*, vol. VIII, p.359.
[672] *CSȚR*, vol. VII, p.210.
[673] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei,* p.313.

marelui portar Grigori din aprilie 1798 – 20 lei, ca și la cea a paharnicului Stavri și la cununia surorii medelnicerului Hrisoverghi cu Răducanu din februarie 1799 - 25 lei[674]. În cazul în care domnul comanda făcliile, ele erau și zugrăvite, iar prețul pentru lumânări varia în funcție de rangul demnitarului: la cununia lui Gioană, vel șătrar, din 20 august 1764 pentru „2 făclii câte 3 oc(a)" s-au cheltuit 7 lei 60 bani, la cununia comisului Matei Canta din 1776 s-au dat 23 lei pentru 2 făclii de „7 ocă ceară", dintre care 20 lei pentru lumânări și 3 lei pentru zugrăvitul lor, în cazul cununiei stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776 – 16 lei pentru 2 făclii și 3 lei pentru zugrăvit, ca și în cazul cununiei paharnicului Iordachi Balș din 30 octombrie 1776[675], iar la 28 iunie 1786, la cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu, s-au cheltuit 23 lei pentru 2 făclii[676]. După cum se vede din surse, pentru fiecare dintre lumânările de cununie se utliza o cantitate diferită de ceară, pe când costul zugrăvitului lor varia de la 2 lei 60 parale la 3 lei 60 parale. În toate cazurile enumerate mai sus lumânările de cununie au fost definite drept făclii și doar în cazul celor de la cununia cămărașului al doilea Enache se menționa că lumânările erau făcute din ceară[677]. Lumânările puteau fi decorate cu broboade, precum a fost în cazul făcliilor de la cununia stolnicului Vasile Costachi și a Zoiței din 12 februarie 1786, la care s-au cheltuit „8 lei pe 2 basmali la făclii"[678], iar basmalele de la făcliile ținute la cununia sărdarului Ștefan Balș din octombrie 1786 au costat 10 lei, ca și cele de la cununia căminarului Dimitrache Ghica[679] .

Ordinea acțiunilor în ceremonialul religios din Țara Românească este redată de Violeta Barbu – datul mâinilor, jurământul, întărirea și binecuvântarea de către preot, ordine care era aplicată și în Țara Moldovei. Ceremonialul bisericesc este descris în *Molitvelnic*. În timpul Cununiei se citește Psalmul 127, Sfânta Scriptură, din care se lecturează un fragment din Scrisoarea Sfântului Apostol Pavel către Efeseni (5: 20-33), unde sunt descrise sfinţenia nunţii, îndatoririle şi responsabilităţile reciproce ale soţilor, apoi urmează un fragmentul din Evanghelia după Ioan (2: 1-11), care descrie prima minune săvârşită de către Mântuitorul Iisus Hristos la o nuntă, în Cana Galileii[680]. În *Trebnicul* lui Petru Movilă, în descrierea ceremoniei Cununiei, când se face și logodna, pentru prima dată în ceremonial este remarcată întrebarea preotului către miri, după primul grup de Ectenii: „voiești tu, [Prenumele], de bunăvoie și nesilit de nimenicu gând tare să ți-o iei pe această [Prenumele], pe care o

[674] *Sămile, II,* p.435, 581.
[675] *Sămile, I,* p.253, 542-543,553.
[676] *Sămile, II,* p.154.
[677] *Ibidem*, p.500, 536.
[678] *Sămile, I,* p.543-544.
[679] *Sămile, II,* p.154, 214-215.
[680] http://biserica-boras.se/wp-content/uploads/2013/02/cununia.pdf; Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.138-139.

vezi în fața ta să-ți fie ție soție?" După care urma răspunsul „Voiesc, cucernice părinte"[681]. Apoi urma întrebarea „Nu te-ai făgăduit altei mirese să te căsătorești", după care mirele răspundea „Nu m-am făgăduit". Aceeași întrebare era adresată miresei. Petru Movilă atenționa asupra faptului când mirii evită să răspundă la întrebare, atunci ei nu pot fi cununați, menționându-se că preotul va fi pedepsit prin luarea cinului preoțesc[682]. Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul sublinia momentul depunerii jurământului tinerilor la Cununie la începutul sec. al XVIII-lea: „Iară chipul sânt cuvintele carele amândoi zic în beserică înaintea preotului în auzul tuturor (adecă): Voiești-mă? Voescu-te, urmând la aceste cuvinte rugăciunile și blagosloveniile preotului spre cea desăvârșit împlinire a nunții"[683]. Acest moment era deosebit de important, deoarece sublinia voința liberă a tinerilor expusă în fața preotului și a martorilor.

Încununarea la ortodocși avea și are câteva elemente simbolice: cununile, paharul cu vin, bucățica de pâine, înconjurarea mesei (dansul). Cea mai de seama din „rânduiala *Încununării* este punerea cununiilor: preotul face de trei ori semnul crucii cu cununiile peste fețele mirilor, rostind la fiecare, de câte trei ori, cuvintele: „Cunună-se robul (roaba) lui Dumnezeu (numele) cu roaba (robul) lui Dumnezeu (numele), în numele Tatălui și al Fiului și al Sfântului Duh"[684], apoi le pune pe capul lor, mai întâi al mirelui și apoi al miresei. Căpitanul Erasmus Henrich Schneider von Weismantel, descriind ceremonia de cununie din satul unde era încartiruit, a menționat: „preotul ia un șnur de mătase, îi leagă împreună pe toți patru ce stau la mijloc (mirii și nunii – A.F.) și pune câte o cununie pe capul mirelui și al miresei", iar în cazul căsătoriilor repetate, pe capul mirilor se punea câte „ o coroană de paie"[685]. Aceste cununi, care se pun pe capul mirilor, „făcute în chipul coroanelor cu care se încununau regii și împărații, simbolizează podoaba, cinstea și răsplata ce se aduc curățeniei (neprihănirii) și fecioriei mirilor pentru care aceștia sunt încununați, fiind înzestrați cu puterea de a da viață, a naște copii. De aceea se și cânta pentru dânsii: „Doamne, Dumnezeul nostru, cu mărire și cu cinste încununează-i pe dânșii!". Dupa punerea cununiilor urmeaza Apostolul (de la Efes. cap. 5, versetele 20-33), în care Sfântul Apostol Pavel aseamănă nunta cu legătura sfântă dintre Hristos și Biserică, îndemnand pe miri să se iubeasca unul pe altul. Se citește apoi Evanghelia, în care se istorisește minunea înfăptuită de Mântuitor la nunta din Cana Galileii (Ioan 2, 1-11)"[686]. După aceasta urma o ectenie. Violeta Barbu presupune că doar boierimea se bucura de privilegiul încununării cu

[681] *Требник Митрополита*, tom 1.
[682] *Ibidem.*
[683] Ivireanu, A. *Opere*, p.374.
[684] https://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/invatatura-credinta-ortodoxa/taina-cununiei-80566.html.
[685] *CSȚR*, v. VIII, p.352-354.
[686] https://www.crestinortodox.ro/carti-ortodoxe/invatatura-credinta-ortodoxa/taina-cununiei-80566.html.

cununi[687]. Un rol important îl avea jurământul: „Eu, [Prenumele], te iau pe tine [Prenumele], de soție și îți făgăduiesc , credință și ...și supunere conjugală și nu te voi părăsi până la moarte”, după care preotul le unește mâinile și spune: „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă”[688].

Al doilea element simbolic din cadrul ceremonialului religios este paharul cu vin. După ectenie preotul binecuvantează paharul de obște (comun), adică un păhar cu vin din care dă mirilor să guste pe rând, în timp ce se cântă: „Păharul mântuirii voi lua și numele Domnului voi chema” (Ps. 115, 4). Paharul simbolizează, pe de o parte, bucuria și veselia nunții, iar pe de alta, unirea într-un cuget și menirea comună a viitorilor soți pe care ei vor împartăși-o împreuna de aici înainte, având parte de aceleași bucurii și aceleași necazuri. O semnificație asemănătoare are și bucata de pâine din care se dă mirilor să guste odată cu paharul de obște.

După gustarea din pahar, urma un alt element simbolic − *hora de nuntă*, numită și *dansul lui Isaia*, alaiul fiind format din preot, miri și nași, obiceiul datând din secolul al XIII-lea. Acesta este un dans ritualic ce presupune înconjurarea de trei ori a mesei pe care se află Sfânta Cruce și Sfânta Evanghelie, care îl simbolizează pe Hristos. Dansul liturgic se face în sens invers acelor de ceasornic, ceea ce arată faptul că momentul este contra timpului sau în sens invers timpului, simbolizând că acest act este eternizat, că este mai presus de timpul acesta[689], în același timp se citește Troparul *Isaia dănțuiește*[690]. Dimitrie Cantemir descria ceremonia astfel: „La urmă, după ce le-a pus pe cap amânduror (mirilor) cununiile, ca într-o horă, îi poartă prin mijlocul sfântului lăcaș, psalții cântându-le troparul....< „Isaia, dănțuiește!”>”[691]. Este de neînțeles de ce Violeta Barbu spune că în *Trebnicul* lui Petru Movilă lipsește dansul lui Isaia, deoarece această componentă este descrisă, citându-se toate cele trei tropare[692]. Această horă simbolizează bucuria nunții și deoarece scopul principal al acesteia este nașterea copiilor, troparul este un cântec de veselie, fiind dedicat Sfintei Fecioare Născătoare de Dumnezeu, care face referire la previziunea proorocului Isaia cu privire la nașterea Mântuitorului din Fecioara Maria:: „Isaie, dănțuiește! Fecioara a avut în pantece...”(7, 14) etc. Preotul Daniel Duca explică simbolistica religioasă a acestui dans ritualic în felul următor: „ceea ce arată caracterul hristocentric al vieţii celor doi: viaţa - în cadrul căsniciei pentru a ajunge la o finalitate mântuitoare -

[687] Barbu, V. *Ordo Amoris*, p.140.
[688] *Требник.*
[689] Bulgaru**,** Costel. *Sfanta Taină a Cununiei*. Galați: Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2011, p. 69-70.
[690] „1. Isaie, dănţuieşte! Fecioara a avut în pântece şi a născut Fiu pe Emanuel, pe Dumnezeu şi Omul, Răsăritul este numele Lui, pe Care slăvindu-L, pe Fecioara o fericim.2. Sfinţilor mucenici, care bine v-aţi nevoit şi v-aţi încununat, rugaţi-vă Domnului să se mântuiască sufletele noastre. 3. Slavă Ţie, Hristoase Dumnezeule, laudă Apostolilor şi bucuria Mucenicilor, a căror propovăduire este Treimea cea de o fiinţă”.
[691] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.
[692] *Требник*

trebuie să se desfăşoare în jurul lui Hristos; în acest dans ritual cei doi sunt purtaţi de către preot, „care este un chip al lui Hristos. Aceasta înseamnă că Hristos ne-a prins, ne-a izbăvit, ne-a răscumpărat şi ne-a făcut ai Săi. Aceasta este Taina cea mare a Nunţii”[693]. Pe lângă acest tropar, se mai cântă și alte doua cântări de la slujba hirotoniei: „Sfinților Mucenici...” și „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule...”, care îndeamnă mirii să fie adepți ai lui Hristos, inclusiv și prin viața curată pe care o vor avea în mariaj. În opinia lui Costel Bulgaru, „al treilea și ultimul tropar, care, din nou, îi invocă pe martiri, de data aceasta împreună cu Sfinții Apostoli, ne arată, foarte discret, care este natura cea mai profundă a noii vieți la care ne cheamă să dăm mărturie: „Slavă Ție, Hristoase Dumnezeule; lauda apostolilor și bucuria mucenicilor, a căror propovăduire este Treimea cea de o ființă”. Așadar, unitatea către care este chemată să tindă dragostea conjugală în Biserică se realizează prin unitatea trinitară sau având ca exemplu imaginea Persoanelor Sfintei Treimi”[694]. V. Barbu consideră că hora simbolizează drumul vieții conjugale[695]. Totodată, aceste cântări simbolizează sacrificiul, înfrânarea, răbdarea și dăruirea în căsnicie, iar pentru aceasta se roagă să fie ajutați de sfinții mucenici.

Este important a menționa că în timpul *dansului lui Isaia* alaiul era semănat cu dulciuri, bani, grâu și hamei, toate aceste elemente având o simbolistică specială. Paul de Alep relata despre acest obicei: „În timpul slujbei, când mirele și mireasa ocoleau masa, s-au aruncat zaharicale cu migdale și stafide și cofeturi și jimlă și <acestea> au fost adunate cu lăcomie de cei de față”[696]. Dimitrie Cantemir de asemenea menționa acest moment, explicând semnificația acestei „semănări”: „Cât se petrec acestea, rudele împrăștie asupra celor ce se învârt bănuți, nuci și hamei uscat, dând semn, prin aceste simboluri, că se cere din partea lui Dumnezeu, Dătătorul de viață, rodnicia hameiului și a nucilor, dar că se leapădă de la sine avuțiile și toate amăgirile lumii”[697]. Cu referire la cununiile reprezentanților elitelor, *Sămile Vistieriei* stipulau costul dulciurilor: la cununia marelui portar Grigore din aprilie 1798 – 5 lei pentru cofeturi, la cununia cămărașului al doilea Enache din 1798 – 4 lei pentru cofeturi, la cununia surorii medelnicerului Hrisoverghi cu Răducanu din februarie 1799 – 6 lei pentru cofeturi[698]. În unele cazuri se indica și suma banilor ce se puneau în bomboane și hamei: la cununia comisului Matei Canta din 1776 „ 5 lei la cofeturi i parale, adecă 2 lei- o ocă cofeturi, 3 lei – parale” și al stolnicului Constantin Balș – „3 lei 60 bani – parale i hamei”[699] etc. Faptul că bomboanele, hameiul și

[693] Duga, D.*Ofrandă mirilor. Scurtă tâlcuire a Tainei Nunții.* Iași: Doxologia, 2016.
[694] Bulgaru, Costel. *Sfanta Taină a Cununiei*, p. 69-70.
[695] V. Barbu, *Ordo amoris*, p.142.
[696] *CSȚR*, vol.VII, p.210.
[697] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.313.
[698] *Sămile, II*, p.500, 536, 581.
[699] *Sămile, I,* p.542-543.

paralele se semănau peste alaiul de nuntă se menționează în cheltuielile de la cununia căminarului Grigore Ghica din septembrie 1792 – 7 lei 60 bani „1 ocă cofeturi ce s-au aruncat", ca și la cununia hatmanului Nicolache Hangeri, însă la care se mai concretizează „20 lei parale în cofeturi ce s-au aruncat"[700].

După *horă* mirilor li se dădea să guste pâine cu miere, ce simboliza dulceața vieții de familie și prosperitatea: „La urmă, preotul le dă amândurora, de trei ori, să guste pâine unsă cu miere, în semn de iubire și de neîncetată însoțire, dar ca la o veselă festivitate, spre a stârni râsul celor de față, mai înainte să le îngăduie să ia cu dinții câte o bucățică, îi păcălește, de trei ori, când dau s-o ieie"[701].

Urma îndepărtarea cununilor de pe creştet şi binecuvântarea mirilor. Paul de Alep remarca: „După sfârșitul Rugăciunii perechea nou căsătorită a înaintat spre a îngenunchia în fața evangheliei pe care au sărutat-o; de asemenea <au sărutat> și mâna dreaptă a învățătorului nostru"[702]. După săvârșrea *Încununării Mirilor* preotul citea o predică despre importanța constituirii familiei, explicându-le tinerilor însurăței esența acesteia, responsabilitatea soților unul față de altul și față de copiii ce urmau să apară și dându-le anumite sfaturi, îndemnându-i a urma exemplul personajelor din Vechiul Testament. O astfel de predică a ținut Petru Movilă după *Încununarea* Mariei Lupu și a lui Ianusz Radziwiłł, care a și tipărit la Kiev această predică[703]. G. Mihăilă subliniază că Mitropolitul a ținut cuvântarea atât în limba polonă, cât și în limba română, subliniind că „înaltul prelat dădea el însuși o mare însemnătate acestui eveniment, pentru celebrarea căruia a ținut să vină special la Iași…textul a apărut numai în polonă, în același an, în două ediții, una cu stema familiei Ianusz Radziwiłł, închinată prințului Ianusz, iar alta având și pe acea a Moldovei, fiind închinată lui Vasile Lupu, cu o prefață adresată acestuia"[704]. Cuvântarea s-a axat pe „învățătura creștină privind căsătoria"[705].

După săvârșirea ceremoniei, mirii, împreună cu tot alaiul, se îndreptau spre casă. Cu referire la acest moment, călătorii străini remarcau: „…iar după aceasta cinstitul mire a ieşit bucuros din biserică şi s-a dus la castel, şi-a sărutat mireasa, şi a alergat o mare mulţime să privească la aceasta, şi s-au slobozit tunurile. Şi lăutarii au început iar să cânte[706]. Dimitrie Cantemir descria sfârșitul ceremoniei religioase și întoarcerea alaiului de nuntă spre casă: „Odată încheiate aceste ceremonii, se

[700] *Sămile, II,* p.266-267.
[701] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea,* p.313.
[702] *CSȚR*, vol.VII, p.210.
[703] *Studii* ..., vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p. CLXI.
[704] Mihăilă, G. *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*. București, 1972, p.189.
[705] *Ibidem*, p.190.
[706] *CSȚR*, vol. V, p. 644.

întoc cu toții la casa miresei, după aceeași rânduială cu care veniseră, acoperindu-i însă fața (miresei- A.F.) un văl din mătase roșie și subțire, prins cu două săgeți, pe care, mai apoi, când mireasa trebuie dusă în iatac, frații sau rude de sânge ale fecioarei le înfig în perete, din arc, despre latura din jos a mesei <și> pe deasupra capetelor mirilor"[707].

3.2.2. Legitimitatea mariajului în surse

Oficierea *Sfintei Taine a Nunții* desemna faptul că mariajul încheiat este legitim. În sursele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în special pentru prima căsătorie, legitimitatea primei căsnicii era stipulată prin sintagmele „cu cununie legitimă", cu „prima cununie legitimă", „cu cununat", „ce-au ținut cu cununie" etc., semnificând faptul că mariajul a fost încheiat conform dreptului canonic ortodox. În Țara Românească se mai utilizau expresiile „după lege și pravilă" și „după lege bisericească și pravilă"[708].

Cununia legitima cuplul marital în societate, marca statutul nou al soților – cel de persoană căsătorită, cu obligații și responsabilități unul față de altul, sublinia statutul persoanei în comunitate și identifica atitudinea comunității față de ea, atesta legitimitatea copiilor ce urmau să se nască și drepturile lor, fiind importantă în diverse situații cotidiene: legitimitatea revendicării bunurilor, în situațile de moștenire sau de împărțire a averii etc. Sursele amintesc despre cununia legitimă în diferite contexte. La 26 aprilie 1748, într-un proces de judecată, un oarecare Duca, olar, mărturisea: „după ce s-au luat cu Nastasiia, fămeia lui, cu cununat", sublininiidu-se că mariajul – „s-au luat cu Nastasiia" – este conform legilor. Despre căsătoria legitimă relatează și o oarecare Solomia din satul Onești, ținutul Orhei, care a nimerit într-o situație complicată, fiind părăsită de soț: „prin cununie m-au luat soț un Ion, fecior unui Darii Cobălianu"[709].

Mențiunea cu referire la legitimitatea căsătoriei era importantă și în contextul alcătuirii unui testament, în special pentru aranjarea moștenirii. La 12 aprilie 1774, Gheorghe Hâjdău a elaborat o diată, lâsând totul „la mâna priiubitului mieu soț *de cununie și după lege (*sublinierea noastră- A.F.) anume dumisale Tirizii din neamul dumnialor Dzivanschi", fiind și unul dintre puținele documente în care se subliniază sentimentele umane - preaiubit[710], totodată se menționează că este în conformitate cu legislația. În contextul vânzării unei case și a două dughene din Bârlad, la 22 ianuarie 1813 este amintită prima cununie a lui Dumitrache Grecu și Maria: „Eu, Dumitrache Grecu, soț Marii *prin ce*

[707] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei,* p.313.
[708] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic,* p.214.
[709] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București- Brăila, 2017, nr.508, p.685.
[710] *Documente basarabene*, publ. de L.Boga. vol.III. Testamente și danii (1672-1858). Chișinău, 1928, p.13-14.

întâi legiuită cununie cu dânsa (sublinierea noastră- A.F.), adeverez", deci este clar stipulată legitimitatea căsniciei. Despre prima cununie a lui Constantin Șlicariul, care face o danie, se menționează la 7 martie 1813: „fiindcă acesti toati rămasă s-au făcut de dânșii amândoi, după ce *au încheiat ce dintâi cununii (*sublinierea noastră- A.F.)"[711].

Cununia legitimă se sublinia indiferent de statutul social. În contextul relatării despre țiganii robi, deseori se menționa că aceștia erau cununați legitim, precum în 1807 „fiind cununată de mai înainte cu țăganul meu" sau la 22 decembrie 1808 se remarca despre un Mihai, fiul Vasilcăi, fratele lui Ștefan Moșniag, „țigan drept al mieu, ce-au ținut cu cununie pe Anisie, sor(a) lui Ion Mititelu grădinar"[712].

Importantă era menționarea legitimității cununiei într-o situație extraordinară. Cu o astfel de situație se confruntă în 1742 Paraschiva, sora lui Toader Isăcescul, care s-a căsătorit cu Ilie, fiul Niculăiesei. După „cununie lor, peste 5-6 săptămâni, în grabă tâmplându-să moarte lui Ilie", Paraschiva a solicitat să i se dea ceva din averea soțului. Domnia, ținând seama de Pravile „pentru că au luat-o fată fecioară, cu driaptă cununie", a hotărât să fie prețuită zestrea Paraschivei și să-i dea 1/3 din zestre din „rămășiturile lui Ilie". În urma calculului soacră-sa Stefana Niculăiasa trebuia să-i dea Paraschivei 91 de lei, iar Paraschiva trebuia să-i întoarcă soacrei 6 șiruri de mărgăritar și o cruciuliță de aur pe care le-a primit la nuntă[713].

Condiția primului mariaj legitim era una foarte importantă pentru persoanele ce doreau să devină preoți, deoarece, conform regulilor, se hirotoneau cei cu un singur mariaj și doar cu o singură căsnicie, astfel că nu puteau să se recăsătorească, importantă fiind și fecioria tinerei, fapt remarcat și de către călătorii străini[714]. Acest fapt era important și pentru motivul că preotul trebuia să servească pentru enoriași drept model de viață creștină, urmând ca împreună cu preoteasa urmând să vegheze asupra reputației familiei, deoarece ocupa un loc important în structura comunității tradiționale ortodoxe[715]. Mărturia privind cununia legală a pretendentului la preoție era depusă și semnată de comunitate (vornicul și sătenii), ceea ce o dată în plus demonstrează importanța participării membrilor comunității la oficierea actului ritualic. Astfel, la 13 februarie 1809, în mărturia locuitorilor din satul Șărbaca, ținutul Hotin, și a protopopului ținutului Gheorghe, în fața căruia a fost depusă mărturia

---

[711] *Documente bârlădene,* vol. II. Actele de proprietate ale Casei Obștiei târgului Bârlad. Urmate de 2 documente în facsimile și 2 închipuiri de hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad, 1912, nr.CIV, p.131.
[712] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809),* nr.258. p.391
[713] *Condica, II,* nr.1265, p.491.
[714] *CSȚR,* vol.IX, p.60, 66.
[715] Vintilă-Ghițulescu, C. Preoți și enoriași. Exemplu Țării Românești în secolul al XVIII-lea. În: *Revista Istorică,* 2002, nr.1-1, p.121-136; Idem, *În șalvari și cu işlic,* p.35.

pentru dascălul Nichita, era stipulat următoarele: „...s-au însurat, luându-și fimei pe Irina, fată fecioară, fiica lui Toaderu mireanul, cu ce întâi cununie", dar în același timp se sublinia că nu existau niciun fel de impedimente, „neavând nicio pedecă de rudenii", concretizându-se „viiața au petrecut cinstit..., alcătuire trupului este întreg și sănătos, la credință este pravoslavnic"[716]. O mărturie asemănătoare, însoțită de rugăminte către Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni, au înaintat la 28 februarie 1809 locuitorii satului Horodișteț, ținutul Hotin, în scopul obținerii hirotoniei de către dascălul Ioan, fiul răposatului preot din sat, remarcându-se că dascălul „s-au însurat, luându-și fimei pe Todosie, fată mare ficioară cu întâia cununie, fiica preotului Ioan din satul Mălăieștii, țin(u)t(ul) Eșului, neavând nicio pedecare de rudenie"[717]. La 16 mai 1809 se certifica faptul că dascălul Nicolae Popovici „s-au însurat, luându-și soție legiuită și fără împiedicare către darul preoției, prin întâia cununie pe Parascheva, fata protopopului Ene"[718].

În documentele timpului actul încheierii căsătoriei și sublinierea faptului că o persoană este căsătorită este remarcată prin diferiți termeni: *căsătorie, s-a căsătorit, o ține, s-au luat, s-a măritat, s-a însurat,* mențiunile fiind făcute în legătură cu anumite situații cotidiene. Cu referire la averea rămasă lui Toma stolnicul de la soția decedată, la 20 decembrie 1642 se menționa: „cându s-au căsătorit stolnicul Toma și au luat pre giupâneasa dumisale"[719]. Într-un document din 20 iunie 1726 se remarca despre „ ceia ce să căsătorescu"[720]. La 28 septembrie 1734 în contextul unei neînțelegeri, Toader Brahă remarca: „că după ce s-au căsătorit el, i-au dat soacră-sa trii vecini…"[721]. La 25 decembrie 1806, în contextul unei moșteniri, Ilinca Doniceasa relata despre mariajul unicului său fecior: „având noi din păcatele noastri numa un ficior Iordache, după ci l-am căsătorit…i-am dat fiului meu Iordache o moșiia, anume Vozdul, la ținutul Sorocii"[722]. La 27 decembrie 1809, având o neînțelegere cu rudele soției care a decedat, Manolache Calmuțchi sublinia: „din pronie lui Dumnezeu, m-am căsătorit și eu, luând pe Zoița legiuită soție"[723]. În contextul relatării despre zestrea dată de spătăreasa Catrina

[716] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808- iunie 1809),* nr.329, p.466.
[717] *Ibidem*, nr.344, p.487.
[718] *Ibidem*, nr. 494, p.671-672
[719] *Ispisoace și zapise*, II, 2, p.32-35
[720] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV. Acte interne (1726-1740), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.16, p.11.
[721] *MEF*, vol. VIII, nr.99, p.132.
[722] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). Chișinău, 2015, nr. 10, p.22.
[723] Candu, T., Felea, A. Testamentul Zoiței Cerchez (Calmuțchi): Stuiu de caz. În *„Revista de Istorie a Moldovei",* 2007, nr.2, p.112.

Cantacuzino se remarca: „ce au dat zăstre răposatei fiicii sale și maicii mele, Elena, când au căsătorit-o după răposatul tatăl mieu stolnicu Dumitrachi Miclescu”[724].

De cele mai dese ori în surse se întâlnesc noțiunile *o ține, a ținut-o* sau *a luat-o,* deci se sublinia faptul că cuplul menționat fie era căsătorit la momentul întocmirii documentului, fie a fost căsătorit. La 15 martie 1718 în contextul unui proces de judecată pentru niște părți de ocină se menționa: „deci, Solomon logofătul s-au sculat și li-au dat și iai ziastre lui Andrian păharnicului, căci *îi ținia o soră (sublinierea noastră- A.F.)*”[725]. Într-un proces de moștenire din 1722 au fost remarcate căsătoriile boierilor „Ștefan Hermeziu ot visterie” și „Constantin Cucoranul vtori medelnicer” care „țineoau doaî surori, featele lui Ștefan de visterie”[726]. În un act din 15 februarie 1726 era amintită o danie făcută de Maria, ..care au ținut-o Iamandi”[727]. La 8 aprilie 1731 într-o mărturie hotarnică se amintea de Maria, fata Mihăi „ce-au ținut-o Sandul Mani”[728], iar într-un document din 17 octombrie 1731 se menționa „Ileana, fata lui Ion vodă Movilă, pe care au ținut-o Miron Costin, logofătul”[729]. Această expresie era utilizată pentru indicarea căsătoriei la toate categoriile populației din Țara Moldovei, fiind pomenită în diferite contexte. În jaloba Aniței, fata Lupului vistiernic, înregistrată la La 15 mai 1801, în cadrul unei împărțiri de țigani se remarcă: „pentru o țigancă…anume Nastasâe, fata Sandului Berbeci, ci o ține un țiganu…, anume Vlas, sân Ciobotariu”[730]. La 5 iunie 1807 în raportul vătafului lui Gavril Conachi, fost vel vornic, despre țigani se remarca „Ioniți însurat, ci țâni o fată țigancă a Bălșoi…, o fată țigancă, măritată ci o ține un țigan”[731]. În unele documente, precum cel din 6 iulie 1807 care prezenta examinarea pricinii dintre Tudorache Sava, sudit, și Costache Paleogu, medelnicer, se întâlnesc câte două expresii cu referire la căsătorie: Leca Sărdariul avea 4 fete: „Marie, pe care *au ținut-o* Apostol Donici, i Safta, pe care *au ținut-o* Sava, și Ilinca, pe care *au ținut-o* un Ianache căp(i)t(an), *la căsătorie lor* (sublinierea noastră– A.F.) au dat zestre fieștecăruie”[732]. În contextul dovedirii spiței neamului lui Grigore Sipoteanul, pitar, s-a menționat despre „Anghelina, ci au luat-o

[724] *Documente bârlădene*, Vol.II, p.190.
[725] *MEF*, vol. VIII, nr. 20, p.39.
[726] *Studii* ..., vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București, 1904, p.98.
[727] *Documente privitoare la istoria oraşului Iași*, vol. IV, nr.5 p.3.
[728] *Ibidem*, nr.118, p.86.
[729] *Ibidem*, nr.135, p.97.
[730] *Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei,* vol.XII, nr.25, p.67.
[731] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808), nr. 59, p.55.
[732] *Ibidem*, nr. 70, p.65.

Mărăscul din Brătuleni”[733]. Relatând despre prima căsătorie a lui Iane peveț, nepoții remarcau: „Iane, pevețul, când au luat pe moașa lor Paraschiva, cu această casă au luat”[734].

Expresia „s-a măritat” sau alte derivate ale acesteia se utilizau în raport cu femeia care s-a căsătorit. La 15 aprilie 1728, în contextul unei danii de casă, Dima, băcan, menționa că o dă nepoatei sale Maria, „ pe care au fost măritat-o după Ieni Cacule”[735]. La 11 ianuarie 1800 Constantin Șlicariu, vorbind despre fiicele sale de suflet, concretiza că „li-au și măritat”[736].

Expresia „s-a însurat” sau alte derivate se utiliza în raport cu bărbatul care s-a căsătorit. În diata lui Andrei, cantaragiu, şi a soţiei sale Măriuţa din 5 mai 1770, lăsată feciorului lor de suflet Gavriil, se sublinia: „l-am crescut până s-a făcut vârsta şi l-am însurat după lege şi după datorie părinţască”[737]. La 18 noiembrie 1806 Anița și Ion Meleghi o informau pe sora lor Zoița Strătăneasa despre căsătoria fratelui Constantin, care „s-au însurat și au luat o nepoată a cucoanii Paraschivii a cumnatii dumitale”[738].

În cazul că unul dintre soți deceda, faptul că persoana a fost căsătorită era exprimată prin expresia *au fost după*: „și cu sorumea ceau fost după Lupul Puliștel”[739].

În sursele perioadei, căsătoria legitimă era exprimată și prin expresiile *spre însoțire* și *s-au dat fimeie*. La 15 mai 1809 dascălul Nicolae Popovici menționa: „mergând la țară m-am căsătorit, luând întru însoțire fiica protopopului Ene de la țin(u)t(ul) Sorocii”[740]. Astfel, într-un document din 15 ianuarie 1810, în cazul schimbului de țigani între Iordache Ciornei și Episcopia de Roman, se menționa: „Având eu trebuință de doî feti de țigan spre însoțire cu doi feciori de țigan”[741]. La 2 februarie 1810, Veniamin, egumenul mănăstirii Doljești, mărturisea că „Stanca, fata lui Pricope, țigan herar,... s-au dat fimeie lui Anton, sin Simion Purice, țigan al Sfintei măn(ă)st(i)ri Doljășții”[742].

3. 2. 3. Ospățul de nuntă

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ospețele erau parte componentă a vieții cotidiene a locuitorilor din Țara Moldovei. Fiind mese organizate cu ocazia unor anumite evenimente,

---

[733] *Ibidem*, nr. 44, p.44.
[734] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV, nr.367.
[735] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV, nr.50, p.36.
[736] *Documente bârlădene*, vol.II, p.130.
[737] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV, nr.872.
[738] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iunie 1808) nr. 3, p.11.
[739] *Surete şi Izvoade*. (Documente slavo-române), publicate de Gh. Ghibănescu, vol. IV. Iași, Dacia, 1908, p.121.
[740] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809).* Volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., ed.), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (ed.). București-Brăila, 2017, nr.491, p.668.
[741] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810),* nr. 336, p. 601.
[742] *Ibidem*, nr.376, p.655.

ele însoțeau cele mai importante etape din ciclul vieții, inclusiv și căsătoria. În Moldova ospățul de nuntă este numit Masa Mare și constituie „punctul culminant al nunții”[743]. Făcând parte din categoria meselor de sărbătoare, ospățul de nuntă se caracterizează prin „dimensionarea...în timp”, fiind totodată „o formă de manifestare a coeziunii relațiilor interumane, devenind o expresie particulară de consumare a hranei investite cu valoare simbolică și poziționând masa în sfera spirituală”[744]. Ospețele de nuntă organizate la Curtea Domnească și la curțile boierești se deosebeau de cele ale altor categorii de locuitori prin fastul și ambundența produselor, prin numărul și diversitatea bucatelor și băuturilor, însă erau organizate conform acelorași tradiții și obiceiuri. Sursele nu sunt prea bogate la capitolul descrierii ceremonialului ospățului de nuntă. Date despre ospețele de nuntă se regăsesc în relatările contemporanilor epocii: cronicari și călători străini, care, în multe dintre cazuri, erau invitați la aceste evenimente festive descrise, fiind şi martori oculari[745].

Conform relatărilor călătorilor străini, „ospețele de nuntă se fac totdeauna la mire”, iar „rudele miresei prăznuiesc la ele acasă și-și trimit pahare de vin unele altora de la o casă la alta”[746], ceea ce este doar parțial adevărat. În cazul fiilor de boieri, dacă domnul țării era nun, ospățul de nuntă se făcea la Curtea Domnească: „dacă mirele este dregător sau fiu de dregător, nunta se face la domn, în sala divanului. Domnul îi împrumută în această zi una din cușmele sale brodate împodobite cu surguci. El are capul acoperit și stă în picioare la dreapta domnului, căruia mireasa–însoțită de doamnă– vine să-i sărute mâna și se așează alături de soț. Slujba căsătoriei se oficiază la capela palatului de către mitropolit îmbrăcat în odăjdii. Domnul duce pe miri <în fața altarului>, este nunul lor, le ține cununiile și dă în dar caftane de brocart în valoare de două sute de scuzi”[747]. Despre acest fapt a relatat și Dimitrie Cantemir: „mirele primește de la Principe un gugiuman asemenea celui domnesc și un cal, iar, la masă, îi șade mereu de-a dreapta, iar aceasta cu capul acoperit”, pe toată durata nunții bucurându-se de o tratare asemenea Principelui[748]. Dabija vodă a organizat căsătoria fiastrului său, Lupașco, fiul soției sale din prima căsătorie cu Buhuș: „făcut-au mare nuntă în curțile domnești cu acel hiiastru al său, cu Lupașco, care acel Lupașco au agiunsu mai pe urmă și spătaru mare în Țara Muntenească și au luat o fată a lui Iordache vistiernicul Cantacuzino”[749].

[743] Ciubotaru, S. *Obiceiuri nupţiale din Moldova.* Tipologie și corpus de texte, Iași, 2009, p.66.
[744] Basso- Stănescu, *Op. cit.,* p.48.
[745] Grigore Ureche a descris nunta lui Vlad, nepotul domnului Moldovei Petru Șchiopul, care a avut loc în Tecuci în 1587: „Nuntă domnească au făcut, cu multă cheltuială și jocuri și mulți din vecini au venitu de le-au înfrunusețat masa”. Ureche, Grigore. *Letopisețul Țării Moldovei*, ed. îngr. și prefață de P.P. Panaitescu. București, 1955, p.203.
[746] *CSȚR*, vol.VII, p.266.
[747] *Ibidem*.
[748] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.315.
[749] Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*. În: *Letopisețul Ţării Moldovei*. Chișinău, 1990, p.281.

La nunțile boierești și la cele domnești era invitată elita locală. Referindu-se la nunta fiicei lui Duca vodă, Catrina, Ion Neculce menționa: „Îndată și s-au apucat de au făcut mare și frumoasă nuntă. Triimis-au în toată țara de au poftit pe toată boierimea și mazâlimea de la mic păn la mare și de alte căpitenii, ce nu cu poroncă, și cu poftă” [750].

Pe lângă elita locală, la nunțile domnești, după cum se obișnuia, erau invitați reprezentanții elitelor din țările vecine și /sau solii. Printre cei prezenți la nunta Mariei Lupu cu principele Janusz Radziwiłł oficiată la Iași la 5 februarie 1645 au fost „câțva domni den Țara Leșască singuri cu chipurile sale..., cu curțile lor...Iară soli trimiși era de la Racoți, cneadzul Ardealului, Chimini Ianăș[751], cu daruri și de la Matei-vodă, domnul muntenescu, singur Ștefan, mitropolitul Țării Muntenești, și Radul logofătul, și Diicul spătariul”. Cronicarul Miron Costin n-a ezitat să remarce că prezența oaspeților din Țara Românească era un prilej de consolidare a relațiilor între cele două Țări Române „ca să împăcase amju domnii între sine”[752]. La nunta domniței Catrina, fiica lui Duca vodă, au fost prezenți „ opt soli, 2 din Țara Muntenească și 2 din Țara Ungurească și 2 din Țara Leșască și 2 din Țara Căzăcească cea mare de piste Nipru, de au adus solii multe daruri și frumoasă, de au închinat Ducăi-vodă”[753].

Ospățul de nuntă, pe lângă faptul că era un eveniment important pentru familie și rude, era și un mijloc de socializare și de discuție a diverselor probleme, iar în cazul boierilor inclusiv a problemelor cu nuanță politică. Cronicarul relata și despre oaspeții de la o nuntă de boieri: „...strânsu-s-au toți feciorii lui Gavriliță și cu alți boieri mulți de Țara de Gios la nunta lui Ion Pălade, la Băcani, din sus de Bârlad. Și acolo au fostu și vornicul Velicico, fiind cumnat lui Pălade”, această nuntă fiind folosită în calitate de loc de complot: „strângându-se acolo la-cea nuntă, au sfătuit și s-au giurat cu toții, ei în de ei, să fug-în Țara Muntenească la Brâncovanul, să le agiutor de cheltuială, să margă la Poartă să pârască pe Cantemir, să-l scoată din domnie”[754].

Călătorii străini au descris ospățul de la nunta domniței Mariei Lupu cu principele Janusz Radziwiłł și cel de la nunta domniței Ruxanda Lupu cu Timuș Hmelnițki. Printre cei prezenți la ceremonia de *Încununare* și la ospățul de nuntă la căsătoria Mariei Lupu au fost Ioan Kemény, solul din Transilvania, și Eberhard Werner Happel, care au afirmat, argumentat, că nunta a fost de un fast deosebit și se putea încadra în rândurile celor mai selecte ospețe organizate de principii creștini din

[750] *Ibidem*, p.300-301.
[751] Ioan Kemény, solul din Transilvania.
[752] Costin, Miron. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-vodă încoace* (1595-1675). În: *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1990, p.191.
[753] Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.300-301.
[754] *Ibidem*, p.322.

Europa. Ioan Kemény relata că „nunta s-a făcut cu mare pompă.... Într-un cuvânt a fost mare strălucire şi belşug în toate, nu după obiceiurile ţăranilor români, ci după moda de la curţile regilor creştini”[755]. De aceeași părere era și Eberhard Werner Happel, care remarca: „Ospăţul de nuntă fusese pregătit cu o strălucire mai mult decât regească, încât nici cel mai mare suveran nu s-ar fi putut ruşina de el”[756]. Cronicarul Miron Costin a subliniat, că „n-au lipsitu nemică den toate podoabe, câte trebuia la veselie ca aceia, cu atâțe domni și oameni mari den țări străine”, iar pentru pregătirea bucatelor au fost aduși „meșteri de bucate, …dintr-alte țări”[757].

La fel de îmbelșugată și cu fast a fost nunta Ruxandei Lupu cu Timuș Hmelnițki, despre care vorbea Miron Costin în *Letopiseţul Ţării Moldovei*: „… au căutatu a face lui Vasile–vodă şi veselia fiei sale, Ruxandei, după Timuş, feciorul lui Hmil, hatmanul căzăcescu…. Însă câte trebuia la o nuntă domnească, nemică n-au lipsit”[758], fără a concretiza însă ce anume trebuia pentru această nuntă domnească.

Contemporanii au remarcat ordinea deosebită a aranjării la masa de sărbătoare a oaspeților prezenți la o nuntă domnească, care era în dependență de rangul fiecărei persoane în parte, respectiv a eticii diplomatice, și de importanța acordată de către domnul țării fiecărei dintre persoane. În acest sens, Ioan Kemény sublinia: „La masă, la locul de cinste, şedea ambasadorul regelui polon; pe acelaşi rând urmau alţi poloni; lângă ambasador şedea Radziwiłł, mirele, şi după acesta mitropolitul Chievului din familia voievozilor Movilă, frate cu voievozii Gavrilaş, Ioan şi Moise”[759] . Totodată, Ioan Kemény a menționat că domnul țării l-a rugat să cedeze locul său prioritar în favoarea Mitropolitului Petru Movilă, acesta fiind în rol de naș de cununie. Argumentul adus de voievod era bazat pe tradiție și obiceiurile comunității românilor ortodocși, conform căruia nașii au cel mai de cinste loc la ospățul de nuntă: „Voievodul mă rugase cu stăruinţă să îngădui ca mitropolitul să stea cu un loc înainte mea, motivându-şi rugămintea cu cuvintele că după cum şi la noi se obişnuieşte să se arate naşilor o deosebită cinstire, şi la ei sânt ţinuţi în mare cinste cei care cunună. M-am învoit aşadar ca mitropolitul să şadă înaintea mea”[760]. Într-o altă sursă se concretiza: „ Întorcându-se la curte, din stânga stătea Înălţimea Sa mirele, fiindcă la volohi aceasta este partea mai de cinste”[761]. Aceeași ordine a fost

[755] Kemény, Ioan. *Memorii,* p. 136.
[756] Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniţă din Moldova*, p. 644-648.
[757] Miron Costin, *Letopiseţul Ţării Moldovei*, p. 191.
[758] *Ibidem*, p. 200-201.
[759] Kemény, Ioan *Memorii,* p. 136.
[760] Ibidem. Despre rolul naşului de cununie a se vedea Felea, A. *Rudenia spirituală din năşia de cununie în Ţara Moldovei (sec. XVII – înc. sec. al XIX-lea).* In: *In honorem academician Andrei Eşanu,* coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. Chişinău, 2018, p.237-252.
[761] Zabolotnaia, L.*Femeia în relaţiile de familie din Ţara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea: (Căsătorie, logodnă, divorţ)*. Chișinău, 2011, p.244.

semnalată și în Valahia: „boierii îşi scot antereele şi se aşează fiecare după rang. Dacă se află vreun fiu de domnitor, el ia loc în capul mesei; dacă e un patriarh sau arhiepiscop, acesta în picioare, cu toţi asistenţii, pe la mijlocul mesei, rosteşte rugăciunea amintită la banchetele Curţei, de astă dată fără descărcări de tunuri nici de puşti, însă în curte, răsună tarafe de lăutari nemţi sau turci, iar în sala banchetului, cântec de psalţi”[762]. Deci, masa începea cu binecuvântarea preotului.

Ioan Kemény a remarcat și obiceiul că la Curtea domnească masa de sărbătoare pentru femei era organizată separat decât cea a bărbaților: „ În casa aceea şi la masa aceea, n-a fost nici o femeie şi nici o fată şi nici mireasa”, „ Femeile au fost ospătate în altă casă”[763]. Eberhard Werner Happel confirma cele expuse de solul transilvănean, dar remarcă faptul că ele erau, totuși, în văzul tuturor: „Mireasa domnească, mama ei, doamna, soţia domnului şi celelalte jupânese ale tuturor boierilor de faţă şedeau şi ele în văzul oamenilor la ospăţ, dar singure şi despărţite de bărbaţi, căci astfel este datina acestui neam”[764]. Și alți martori oculari au menționat: „Domnul și doamna iau parte la ele, și mănâncă la mese deosebite, mirele ia loc alături de domn și mireasa alături de doamnă”[765]. Acest moment delicat este subliniat și într-un document polonez, redat de Lilia Zabolotnaia: „ La masa de duminică nu a participat nici o femeie, de asemenea, nici luni, numai însuşi domnul”[766]. Relatând despre nunta Ruxandei Lupu cu Timuș Hmelnițki, un anonim german la fel a remarcat acest moment: „Pe aceste toate le-a ospătat doamna în altă sală. [767] Del Chiaro, descriind o nuntă din Ţara Românească, relata în acest sens: „ Cu trei zile înainte de nuntă începeau mesele, iar, în ce priveşte familia domnească şi cu o săptămână înainte. Mesele acestea se dădeau şi de familia mirelui şi de familia miresei şi în fiecare familie erau două mese: una pentru bărbaţi şi alta pentru femei”[768].

Totodată, sursele descriu și modul de aranjare a veselei pe masa de sărbătoare, arătând că bucatele servite erau puse în câteva rânduri: „câte trei într-un rând în şase rânduri, în şapte rânduri numai două”[769]. Despre o aranjare asemănătoare a menționat și Paul de Alep, care sublinia că în Moldova bucatele erau puse unele lângă altele[770]. Descriind nunțile din Oltenia, Paul de Alep remarca că numărul tacâmurilor folosite era destul de mare: „... am fost poftiți la ospăț care a fost măreț, numărând peste cinci sau şase sute de tacâmuri, și ori de câte ori mai aduceau un fel, îl adăugau la

[762] del Chiaro, Anton Maria. *Revoluţiile Valahiei*, pe http://cimec.ro/Carte/delchiaro/index.html.
[763] Kemény, Ioan .Memorii, p. 136.
[764] Happel, Eberhard Werner, *Căsătoria*, p. 644-648.
[765] *CSȚR*, vol.VII, p.266.
[766] Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł, a se vedea L.Zabolotnaia, *Op.cit*., p.247.
[767] *CSȚR*, vol. V, p. 471-478.
[768] del Chiaro, Anton Maria. *Revoluţiile Valahiei*.
[769] *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł,* p.247.
[770] *CSTR*, vol. VI, p.296.

cele aflate acolo"[771]. Ioan Kemény a semnalat și fastul veselei de la o nuntă domnească: „ pe toate mesele cele lungi erau numai farfurii şi castroane de argint"[772]. Același detaliu este remarcat în *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł*: „În faţa domnului [...] erau [...] tave de argint de Augsburg cu pocriş, care erau de tot 20 şi câteva"[773]. Acest fast este caracteristic pentru ospețele de la curtea domnului Țării Moldovei Vasile Lupu. Cercetătorii menționează că dacă în Țara Românească tacâmurile de argint sunt folosite doar de către domnul țării, oaspeți și boierii mari, iar pentru boierii de rangul doi se utilizează vesela din lut[774], atunci pentru Țara Moldovei luxul întrecea orice imaginație. La curțile domnești ale lui Ieremia Movilă și ale lui Vasile Lupu se foloseau talere de argint și de aur, cu linguri și furculițe[775]. Bucatele erau aduse pe tăvi mari de argint, acoperite cu talere asemănătoare cu capace, pentru a păstra mâncarea caldă[776]. În ceea ce privește tavele, izvoarele enumeră mai multe categorii de obiecte de acest gen: talere, tipsii, scutella și siniile, dintre ele siniile erau folosite pentru servirea mesei cu prăjituri și fructe[777].

Vesela folosită la un ospăț domnesc era pe măsură. În prim-plan apar paharele și pocalele, utilizate atât la servirea băuturilor, cât și la decorarea meselor fastuoase. Paharele de argint, ceștile de argint și de porțelan, paharele de cleștar aparțineau exclusiv curților domnești sau marii boierimi, constituind un semn distinctiv, rezervat acestei categorii înstărite restrânse de comeseni. La ospețele de sărbătoare astfel de pahare sau pocale erau așezate numai în fața domnului țării, a oaspeților aleși și a marilor boieri, iar ceilalți erau serviți din pahare mai mici și mai simple. În comanda de pahare făcută la Brașov în 1644 și destinată ospățului de nuntă a Mariei Lupu, domnul țării, Vasile Lupu, face o clară divizare între ele, menționând: „7,5 grame pentru hatman, 6 grame pentru marele paharnic, 6 grame pentru vistiernic"[778]. Probabil, pentru băuturi diferite se foloseau și pahare de diferită mărime, căci anume în această perioadă, pe lângă seturile de pahare de 12-24 de bucăți de mărime egală, se întâlnesc pahare de diverse proporții, introducându-se unul în altul[779]. Indiscutabil, deși nu se subliniază în descrieri, masa era acoperită cu față de masa alba sau cusută cu fir.

Varietatea bucatelor a surprins martorii oculari, astfel că Ioan Kemény sublinia: „ Era belşug din toate, la mesele de toate rangurile se aflau mâncări proaspete, plăcinte, baclavale gătite după moda

[771] *Ibidem*, p.208-209.
[772] Kemény, Ioan . *Memorii,* p. 136.
[773] Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł, p.248.
[774] V. Nicolescu, *Argintăria laică și religioasă în țările române (sec. XIV-XIX*). București, 1968, p.38.
[775] *Ibidem.*
[776]*Ibidem.*
[777] *Ibidem*
[778] Iorga, N.*Brașovul și românii*. În: *Studii...*, vol.X de Nicolae Iorga, București, 1905, p.94.
[779] Nicolescu, C.*Op.cit,* p.37.

polonă şi era, aşa mare belşug că se făcea risipă”[780], iar Eberhard Werner Happel concretiza că la această masă oficială, domnească, „se găseau de toate din plin şi din belşug”[781]. Într-un document polonez se preciza că „au fost servite la masă câteva marcepane, iar dulciuri erau câteva sute de farfurii.....după obicei blidurile nu se strângeau toate de pe masă...”[782]. Del Chiaro concretiza că în Ţara Românească la o nuntă domnească trebuiau „să fie până la 60-70 de feluri de mâncare şi, natural, stomacuri pe măsură”[783]. Credem, călătorul exagera totuși în privința numărului de bucate.

Probabil, în cazurile unei nunți în familii mai simple, întreaga comunitate sărea în ajutorul familiilor tinerilor, astfel că Del Chiaro menționa: „ Femeile vin aducând daruri şi mâncare de acasă: un lucru de care nu se supără nimeni. Şi iată ce se aducea ca dar: un berbec viu ţinut de un ţigan, apoi miei, găini, curci, gâşte, vin, cozonaci, fructe, acoperite toate cu năframe frumoase”[784]. Susținerea familiilor tinerilor și contribuția prin bucate la masa de sărbătoare era un mod de manifestare a solidarității comunității în care locuiau tinerii.

Solul transilvănean Ioan Kemény a fost uimit de faptul că, desi erau băuturi din abundență și fiecare dintre oaspeți putea servi la propria dorință, totul a decurs foarte decent: „În timpul ospăţului, a băut fiecare cât a vrut la mesele principale, dar n-a fost beţie”[785]. Despre modul de servire a băuturilor la această nuntă se relatează în *Suplimentul la Nunta principelui Janusz Radziwiłł*: „ Pe masă n-a fost pus vin, dar servitorii stăteau la spatele aproape fiecăruia şi turnau vin din ulcioare [...] Mai târziu câteva zile s-au turnat vinuri, servindu-se la masă, ce-i dădea mâncării un gust deosebit”[786]. În acest fragment este redat protocolul servirii băuturilor alcoolice la un ospăț domnesc – în spatele oaspeților stăteau persoane special angajate pentru servirea băuturilor.

Paul de Alep, descriind obiceiurile și tradițiile la o nuntă boierească din Oltenia, care erau similare cu cele din Țara Moldovei, a remarcat obiceiul ciocnitului paharelor/ luarea paharelor/închinarea paharelor, când se zicea un toast, prin care tinerilor li se ura o viață lungă și îmbelșugată, se cinstea un pahar de băutură și se făceau daruri, fie în bani, fie în obiecte etc.: „ Înainte de a se începe ciocnirea păharelor, care durează foarte multă vreme”[787]. Paul de Alep a remarcat că la ospățul de nuntă mirii servesc oaspeții: „este obiceiul ca ginerele să servească la masa și să întindă

[780] Kemény, Ioan. *Memorii*, p. 134-135.
[781] Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria...,* p. 644-648.
[782]*Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł,* p.248.
[783] del Chiaro, Anton Maria *Op.cit*.
[784] *Ibidem*.
[785] Ioan Kemény, *Memorii*, p. 137.
[786] *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł,* p.247.
[787] *CSȚR*, vol.VI, p. 208-209.

farfuriile și băutura. Și mireasa, la fel, se îngrijește de toți oaspeții, de la primul la ultimul, împreună cu soțiile lor”[788], obicei ce este doar regional.

Călătorul strain Eberhard Werner Happel informează că în afară de ospățul de la Curtea domnească se organizau mese de sărbătoare și în casele boierilor: „Apoi în afară de masa oficială, domnească – unde se găseau de toate din plin şi din belşug şi unde era îndestulat fiecare după starea şi rangul său – se mai dădeau mese oaspeţilor prin casele boiereşti cu tot ce dorea fiecare. Chiar şi pentru slugile mărunte şi până la cele mai de jos se plătea pe săptămână o anumită sumă de bani”[789].

Pe lângă ospăț, atât părinții mirilor, cât și rudele, dar și alți invitați, făceau tinerilor diverse cadouri: bani, bijuterii, haine, veselă, proprietate funciară etc., în dependență de situația financiară a invitaților. Invitații dădeau darurile, fiind conștienți că în momentul când ei vor fi socri și copiilor lor li se vor face daruri[790]. Rudele ofereau daruri mai prețioase. Astfel, Ileana, jupâneasa lui Savin banul, dă celor trei nepoate de frate, fetele lui Dumitrașco Ceaurul, logofăt, „la căsătoria lor”, o serie de daruri, printre care bijuterii, haine și veselă: „Nepoată-sa Saftii, care au ținut-o Ion Costin hatmanul, i s-au dat 2 cupe de argintu poleite, și un tâmbar de teleatin roșu cu bătătură de sârmă și cu flori de hir galbăn și albu, și o cămeșea de 30 de bucăți de sârmă, și o năframă cu hir de 2 bucăți, și o păreche de cercei de aur, și un șlic de sobol. Așijdere și nepoată-sa, doamnii Catrinii ce-au ținut-o Antohie vod(ă), i-au dat patru șiruri de mărgăritariu hrumuz- cumpărătura lui 600 de lei și un leftu de aur cu diamanturi – prețul lui 250 lei. Iară nepoată-sa Zmarandii, ce-au ținut-o Ștefan Catargiul, i-au dat 2 cupe de argint poleite, și un tâmbăr de canavață turungie, și un leghin cu ibric de Țarigrad; și i-au dat și un vezeteu țigan din parte dumisal(e), anume Scheian”[791]. Cadourile mătușii au fost diferite, probabil reieșind din atașamentul față de aceste nepoate. Domnul Țării Moldovei Vasile Lupu a făcut cadou fiicei sale Maria, la nunta din 1645, pocale deosebite, comandate în Brașov: „după tocmeala ce au făcutu Mării Sa vodă unei cinstite și iubite cocoane a Măriei Sale, ca să o căsătorească”, …două pahare de argint „să nu fie înbucate, ce să făptură mândră și supțări într-agintu, și arătătoare, și în poleiate frumoase”[792]. Podoabele oferite erau considerate a fi „pentru podoaba și cinste nunții”, precum au fost cele 6 șiruri de mărgăritar și o cruciuliță de aur date de Stefania Niculăiasa nurorii sale Paraschivei[793].

Printre darurile date la *Ospățul de după Încununare* se numără articole de vestimentație, stofe, covoare, bani etc: „dunlucuri, belacoasă, covoare, postav milir, tablinuri cu fir, atlas, stofă, diba,

[788] *Ibidem*, p.210.
[789] Happel, Eberhard Werner *Căsătoria..*, p. 644-648.
[790] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari și cu işlic*, p.224.
[791] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV, nr.33, p.26.
[792] *Studii*, vol.XVIII, p.93.
[793] *Condica, II*, nr. 1265, p.491.

caftane, șlic samur pentru mire, altu cumaș, orți și parale ce s-au dat miresei, ..lei ce s-au dat mirelui dar", postav englez, atlas florentinu, maltinu", „2 caftane a miresăi și a mirilui", sau „caftane ce s-au îmbrăcat cu unul pe mire și pe mireasă", „rezaia , giar"[794] etc. În contextul oferirii banilor, călătorii străini au remarcat obiceiul „legatului" la nunți, care s-a păstrat în unele regiuni românești până în prezent. În afară de bani, podoabe, covoare, haine în calitate de daruri mai erau oferite și alte cadouri-moșii, vii, animale etc. Astfel, Ursul Vartic, fost vornic, împreună cu soția sa Ana și fiica lor Neacșa au făcut cadou lui Ionașcu și Irina, la nunta lor, două sălașe de țigani, niște animale și o parte de moșie din satele Meseni și Dumbrăveni[795]. În 1654, Gligorașco Ghica, postelnic, și Safta, soția lui, au primit în calitate de cadou de nuntă satul Roznovul, ținutul Neamț, și două fălci de vie la Cotnari[796].

Muzica, dansurile și distracțiile erau parte componentă a unui ospăț de nuntă. Tradițională era hora fetelor și femeilor: „şi n-a fost nici joc, ci jocul s-a ţinut în piaţa oraşului. Înainte de a ne aşeza la masă, vre-o 50 sau 60 de fete şi femei din înalta nobilime, toate foarte frumos îmbrăcate, prinzându-se de mâini, au dansat jocul românesc, când învârtindu-se în cerc, când desfăcându-se în şir lung. Bărbaţii numai priveau la ele, şi nici unul nu s-a amestecat în jocul lor; dar tocmai în fruntea lor, un stolnic bătrân sărea cât putea învârtind-şi toiagul"[797]. În cazul când domnul era nun sau dacă mirii erau rude ale familiei domnești la horă participa doamna țării: „În timpul ospățului, femeile se scoală de două sau trei ori pentru a juca în fața domnului și dacă mirele sau mireasa sânt rude de ale sale, joacă și doamna, altminteri nu se obișnuiește așa ceva"[798]. Miron Costin, cu referire la nunta Mariei Lupu, relata: „...dzicături, giocuri și de țară, și streine"[799], iar Ioan Kemény confirma: „Erau apoi fel de fel de muzici, măscărici, acrobaţi şi saltimbanci şi oameni cu fel de fel de măiestrii, vrednici de admirat"[800]. Sursa poloneză concretiza: „ Duminică au cântat muzică valahă, ungurească, turcească, s-au jucat diverse comedii"[801]. Distracțiile uimeau și călătorii străini, astfel că Eberhard Werner Happel povestea cu entuziasm: „au venit aici comedianți, scamatori sau panglicari, acrobați, luptători cu pumnii și cu spada, dănțuitori pe săbii și puzderie de alții de teapa lor care știau să înfățișeze fel de fel de născociri înveselitoare. Se mai puteau vedea și tot felul de sărituri ciudate și jocuri minunate de bărbați turci și de femei (?) care erau în parte și din Circasia. Fuseseră construite anume diferite imitații

[794] *Sămile, I*, p.253, 542-544, 553; *Sămile, II,* p.435.
[795] *Catalogul documentelor moldovenești din Arhiva istorică Centrală a Statului*, vol. III (1653-16). București, 1968, nr.98.
[796] *Ibidem*, nr.106, p.45.
[797] Kemény, Ioan. *Memorii*, p.137.
[798] *CSȚR*, vol.VII, p.266.
[799] Costin, M. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.191.
[800] Kemény, Ioan. *Memorii*, p. 137.

[801] *Supliment la Nunta principelui Janusz Radziwiłł,* p.247.

de castele, palate și corăbii care erau luate cu asalt și cucerite. Și s-au arătat atunci multe feluri de dihănii și arătări ciudate de tot soiul de animale. Niște oameni cu chipuri de uriași se luptau cu lei și elefanți, alții purtau petre mari și peste măsură de grele pe care alțiila rândul lor le sfărâmau pe trupul acestora în bucăți mărunte cu ciocane mari de fier. Se mai afla acolo și unul care punând să-i lege o piatră de moară mare și peste măsură de lată de părul capului, care fusese tuns și răstuns până la câteva <fire de> păr, a început să joace cu ea, iar apoi s-a învârtit în cerc atât de iute, încât cei din jur abia mai puteau zări acea piatră de moară și din această pricină nu puteau să nu se minuneze mult de tot și totodată să se îngrozească de o primejdie ce se vedea cu ochii. Nu mai puține isprăvi făceau și săritorii și dansatorii pe funii când <săreau> de pe înălțimile cele mai mari până jos pe pământ, trecând ca o săgeată sau ca un fulger și greu s-ar fi putut găsi cineva în lumea largă care să poată face ca ei, ca să nici nu fie vorba de a-i putea întrece"[802], iar despre recompensa oferită de domn remarca: „Lângă principe sau domn se afla vistierul care, după ce fiecare din aceşti comedianţi şi alţii de teapa lor – atunci de faţă – îşi săvârşiau cu bine isprăvile şi cădeau la picioarele Domnului după datina ţării şi îi sărutau poala hainei sale, le dădea răsplata ce li se cuvinea în bani, iar alţii erau cinstiţi cu haine de mătase şi parte din ei în loc de bani, cu postav"[803]. Cu referire la distracțiile de la nunta domniței Ruxandra Lupu cu Timuș Hmelnițki din 1652, anonimul german remarca: „ A trimis apoi îndată după muzica sa: un organist, trei scripcari, unul cu trombon şi un trâmbiţaş care i-au cântat pe limba leşească; acum abia s-a înveselit cu adevărat şi a pus pe cazaci să joace; aceştia se învârteau nebuneşte şi au băut până la ora unu de noapte" [804].

Cronicarul Ion Neculce, relatând despre distracțiile de la nunta Catrinei, fiica lui Duca vodă, concretiza: „cu feluri de feluri de muzică și de giocurișI pelivani și de pușci. Și giuca 2 dănțuri pen ogradă și pe ulițe, cu toți boierii și giupânesele împodobiți și toți neguțitorii și tot târgul. Și un vornic mare purta un cap de dănțu și alt vornicu mare altu capu de dănțu, îmbrăcați cu șarvanale domnești. Numai mirili și mireasa, fiindu ficiori de domnu, nu giuca în dănțu pe afară, numai ce giuca boierii", ceea ce l-a lăsat plin de uimire pe cronicar: „Cât nu era nuntă, și era minune"[805].

În aceeași cheie, cu hore și distracții, erau organizate și nunțile domnești din Țara Românească. Astfel, descriind nunta lui Ianache, cămărașul domnului Mihai Racoviță, cu fiica lui Nicolae Mavrocordat, domnul Țării Românești, cronicarul Radu Popescu menționa: „au măritat pe fiica mării-sale după dânsul (Ianache, cămăraş – A. F.), făcând nuntă mare şi minunată. …Făcutu-s-au jocuri la

[802] *CSȚR,* vol. V, p. 648.
[803] *Ibidem*..
[804] *Ibidem*, p. 471-478.
[805] Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.301.

această nuntă, care nu s-au făcut altădată, hore de boiari şi de coconi, hore de jupânese şi de cocoane, tot împodobite, în mijlocul curţii domneşti, de care podoabe să mira şi solul. Dar jocurile celelalte ce s-au făcut, că au trimis domnul în Ţarigrad de au adus jucători şi zicători şi au făcut fel de fel de jocuri şi pe pământ şi pe funii, mese mari în opt zile, tot cu zicături şi cu tunuri. Şi era cu adevărat, întracele 8 zile în gurile tuturor: Să trăiască tinerii fii măriei-sale. Şi de veselie ce era, cu toţii s-au sculat, toţi boiarii, de au jucat împreună cu solul înaintea domnului"[806].

Nunțile în familiile simple erau susținute de muzică lăutărească.

Durata ospețelor de nuntă varia în dependență de mediul social al tinerilor. Nunțile domnești durau destul de mult. Eberhard Werner Happel subliniază că nunta Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł „a ţinut 12 zile într-una cu toate veseliile şi petrecerile ce se pot închipui"[807], iar Miron Costin remarca: „Și așea cu petrecănii, trăgânându-se veseliia câteva săptămâni"[808]. Relatând despre căsătoria lui Constantin Duca cu Maria Brâncoveanu în 1681, cronicarul, care luase parte la ceremonie, susținea: „Și boierimea a doo țări nuntiră 3 săptămâni cu mari pofăli și podoabe și cu feliuri de mizice și de pelivănii, de mirare în târgu în Ieși"[809]. Ion Neculce, descriind nunta Catrinei, fiica lui Duca vodă, sublinia: „S-au veselit 2 săptămâni"[810].

De la Dimitrie Cantemir a parvenit descrierea sfârșitului unui ospăț de nuntă, care dura „până la cea de a treia veghe a nopții", iar „când ea s-a scurs, bucătarii pun pe masă un cocoș, fript fără să-i strice penele, iar unul dintre ei se ascunde sub masă, și imitând cântatul cocoșului, dă de veste că s-a făcut ziua"[811]. Bucătarului i se plătea, iar toți cei prezenți „se scoală de la masă". Mirii treceau în centru, și în acel moment „diacul citește cu glas tare, din catastif, zestrea ei, toate părțile căreia, rânduite mai inainte în vreo odaie, spre a se afla la vederea tuturora, sunt puse în căruțe și duse pe sus la mire <acasă>". Mai apoi, un vorbitor se adresa părinților miresei, mulțumindu-le în numele ei pentru „nașterea, creșterea, ca și celelalte faceri de bine pe care ea le primise de la dânșii" și „le cere binecuvântarea". Părinții miresei „fie înșiși, fie printr-un tălmaci pentru ei, își dau binecuvântarea, / și se roagă de la Dumnezeu și de la Îngerul lor păzitor, pentru amândoi mirii, să aibă dragoste în căsnicie și un pat plin de curăție; la urmă le dau drumul din casă, (dându-li-se) băutura de rămas bun, ce se cheamă „Pahar [de cale albă]", adică „poculum viae albae""[812].

[806] Popescu, Radu. *Istoriile domnilor Ţării Rumîneşti*, p. 524–525.
[807] Eberhard Werner Happel, *Căsătoria..*, p. 644-648.
[808] Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.191.
[809] *Ibidem*, p.193.
[810] Neculce, Ion. *Letopisețul Țării Moldovei*, p.301.
[811] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea*, p.314.
[812] *Ibidem*.

Cheltuielile pentru nuntă depindeau de starea economico-financiară a familiilor tinerilor. În unele surse este stipulat doar faptul „cheltuielii nunții", în altele – descrierea ce anume și cât s-a dat sau s-a plătit. Un astfel de caz este remarcat la 14 mai 1722 într-un proces de moștenire judecat de Mihai Racoviță, vorbindu-se despre „cheluiala nunții featii aciastii mai mici, cari au cheltuit Costantin Cucoranul"[813]. Giovanni Bartolomeo Frontali relata că unii tineri cu banii adunați de la nuntă plătesc cheltuielile: „…fiecare rudă sau prieten dă puțina sa ceva bani miresii, și mireasa le dă un biet ștergar; și cu acei ei plătesc cheltuielile nunții"[814]. Probabil, în expresia „cheltuielii nunții" contemporanii epocii includeau toate cheltuielile avute, atât la *Cununia Mirilor*, cât și la ospățul de nuntă, fiind complicată o delimitare strictă a acestora. Într-un document din iunie 1726 se sublinia că la nunta Anatoliei, fiica lui Ion Sturdza, vornic, putea să se cheltuie circa 1000 de lei „deosăbit de odoară și haine ce ar fi dat, ar fi cheltuit vreo mie de lei cu nunta ei, păn-ar fi eșit din casa părințască"[815]. La 28 iunie 1728, Sanda, sora lui Ion Neculce, fost mare hatman, nunta căreia a avut loc în 1708, relata că „la soră-me Marie au vândut maică-me mult mărgăritariu și un lanțu iar de mărgăritariu pentru cheltuiala nunții, făcând nunta cu mari cheltuieli și cu zăstre și dint-ale casăi și din dobitoace, de tot feliu"[816]. Această cheltuială a provocat un conflict între frați, astfel că Sanda invoca că „trăind părintele lor, au căsătorit pe fiul său Ion și pe fiica sa Mariia cu cheltuiala din casă, dar Sanda, rămâind fată mare după moartea părinților, au măritat-o frații". Pentru nunta Sandei, cumnatul ei Ștefan Luca, vistiernicul, însurat cu Maria, a declarat cheltuiți 227 lei „pentru care bani au luat acel sat Vas(i)(l)ăuți din partea Sandii", l-a stăpânit și l-a transmis fiilor lui, care l-au vândut. Sanda, care plecase între timp în Țara Românească, nu și-a găsit dreptatea, aceasta fiind revendicată de fiul ei. Hotărârea Divanului a fost promptă: „Sanda Doniioaia au avut mare strâmbătate despre frații ei, căci ei s-au căsătorit din casă părințească și cu cheltuială părințească și din moșiile ce s-au venit în parte lor nu s-au strămutat niciunile", de aceea din cele rămase de la părinți urmau mai întâi să „scoată toată cheltuiala nunții și zăstri surorii lor Sandii și apoi celi ce vor rămâne să le împartă", astfel fiul a recuperat moșia mamei[817].

3.3. Căsătoriile mixte în Țara Moldovei: particularități și cotidian (sf. sec. al XVI-lea ― începutul sec. al XIX-lea)

Toleranța religioasă atât a domnilor și Bisericii Ortodoxe, cât și a populației din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea ― începutul sec. al XIX-lea față de alte confesiuni creștine a perims activitatea

[813] *Studii ...*, vol. VI, p.98.
[814] *CSȚR*, vol.IX, p.353.
[815] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.16, p.11.
[816] *Ibidem*, nr.56, p.41-43.
[817] Marinescu, Iu. *Documente relative la familia Neculce*. În: *Buletinul Comisiei Istorice a României*, București, 1925, vol. IV, p.94-95.

diferitor Biserici creștine: Romano-Catolică, Armeano-Gregoriană, dar și a credincioșilor protestanți și de rit vechi. În urma contactelor dintre ortodocși, în mare parte români, și reprezentanții altor confesiuni și etnii a și apărut fenomenul căsătoriilor mixte, care viza nu numai indivizii ce urmau a crea o familie, ci și normele și reglementările religioase și de stat și creau o atitudine a societății față de acest fenomen.

În conformitate cu punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, printre condițiile necesare încheierii unui mariaj legal – „ cu legiuită cununie" – se numără apartenența la aceeași confesiune. Condiţia apartenenţei mirilor la aceeaşi religie vine din dreptul familial roman. Cuvintele Apostolului Pavel care spun: „Nu vă înjugaţi la un jug nepotrivit cu cei necredincioşi. Căci ce legătură este între neprihănire şi fărădelege? Sau cum poate sta împreună lumina cu întunericul?" (2 Cor. 6, 14) erau atribuite de către scriitorii creştini şi Sfinţii Părinţi (Tertullian, Sf. Chiprian, Feodorit, fericitul Augustin) la căsătoriile între creştini şi păgâni. Tertullian numea relaţia unui creştin cu un păgân curvie şi considera justă excomunicarea acestuia din biserică. Biserica creştină interzice şi căsătoriile creştinilor cu ereticii[818]. Cercetătorii subliniază că textele recunoscute drept fundamentale pentru reglementarea canonică a acestei probleme sunt: Canonul 10 al Sinodului local din Laodiceea (Lodikia) (343), Canonul 31 al Sinodului local din Laodiceea (343), Canonul 21 al Sinodului local din Cartagina (419), Canonul 14 al celui de-al IV Sinod Ecumenic (451) și Canonul 72 al Sinodului local Trulan (691-692), la care se adaugă Canonul 23, numit al Sfântului Ioan Postitorul (619)[819]. În Țara Moldovei apartenența unuia dintre miri la altă confesiune decât cea ortodoxă era considerată drept impediment, iar căsătoria încheiată cu reprezentantul unui alt cult era catalogată și declarată drept *neîngăduită*, urmând a fi desfăcută.

---

[818] Цыпин, В. А. *Церковное Право.* Holy Trinity Orthodox School, p. 6, pe http://lib.eparhia-saratov.ru/books/22c/cipin/eccllaw/eccllaw.pdf (consultat la 04. 07. 2015)

[819] Demetrios J. Constantelos, Mixed Marriage in Historical Perspective. In: *The Greek Orthodox Theological Review,* 1995, 40/3-4, p. 279; Phidas, Vlassios I. *Drept canonic – O perspectivă ortodoxă*, trad. din limba franceză de Pr. Lect. Dr. Adrian Dinu. Iași: Ed. Trinitas, 2008, p. 40; Pitsakis, Constantinos G. Les mariages mixtes dans la tradition juridique de l'Église grecque : de l'intransigeance canonique aux pratiques modernes. În: *Études balkaniques*, 2003, 10, pe http://etudesbalkaniques.revues.org/index341.html (consultat la 23. 01. 2015); Viscuso, Patrick. Marriage Between Orthodox and Non-Orthodox: A Canonical Study. În: *Greek Orthodox Theological Review,* 1995, vol. 40, nr 1-2*;* Pal, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislaţia Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica* 2006, IV, 4, p. 465 – 483, pe http://www.scribd.com/doc/94517442/Casatoriile-Mixte-Maxi-Mil-Ian-Pal (consultat la 12.04.2013); Idem, Mixed Marriagesin the Canonical Legislation: a Brief Survey. În: *IURA ORIENTALIA*, III, 2007, p. 119-139, pe http://www.iuraorientalia.net/IO/IO_03_2007/III_06_2007_Pal.pdf (consultat la 12. 04. 2013); Vlaicu, Patriciu. *Biserica Ortodoxă în fața problematicii căsătoriilor mixte*, pe http://comptepv.typepad.fr/canonice/2012/03/biserica-ortodox%C4%83-%C3%AEn-fa%C8%9Ba-problematicii-c%C4%83s%C4%83toriilor-mixt.html (consultat la 15. 06. 2014)

3.1.2. Căsătoriile interconfesionale în Ţara Moldovei (sf. sec. al XVI-lea – începutul sec. al XIX-lea)

Deși reieșind din prevederile canoanelor Biserica Ortodoxă din Moldova oficial nu accepta căsătoriile între ortodocși și necreștini sau dintre ortodocși și eterodocși, calificându-le drept ilegitime, căsătoriile interconfesionale fiind acceptate doar în cazul convertirii eterodocșilor la ortodoxie, totuși în istoria Țării Moldovei astfel de căsătorii erau cunoscute de la întemeierea statului, în special în familiile domnitoare, ele fiind încheiate de cele mai multe ori în scopuri politice, în dependență de circumstanțele timpului. Un rol important în evoluția acestui fenomen l-a avut diplomația de mariaj[820].

Încheierea unei căsătorii interconfesionale în Țara Moldovei de la sf. sec. al XVI-lea – începutul sec. al XIX-lea depindea de mai mulți factori și de diverse motivații. La nivelul elitelor, pe unul dintre primele planuri apare factorul politic. Astfel, în cazul fenomenului căsătoriilor mixte, remarcabil în acest sens este sec. al XVII-lea, în special prima jumătate a acestuia, care s-a evidențiat prin alianțele de mariaj între domnițele moldovence ortodoxe și reprezentanții altor confesiuni creștine, când au fost încheiate căsătorii mixte cu demnitari de vază din Rzeczpospolita, în cazul membrilor familiilor domnitoare și ale familiilor marilor boieri se remarcă motivația orientării politice, în contextul rivalității polono-turce. Pe planul doi apare motivația economică. În sec. al XVIII-lea, la nivelul elitelor se înregistrează tot mai multe mariaje interetnice, în special cu grecii, fenomenul deja remarcându-se în a doua jumătate a sec. al XVII-lea. Numărul căsătoriilor mixte cu grecii cresc numeric mai ales odată cu sporirea influenței fanarioților în Principatele Române.

La nivelul populației de rând, motivațiile sunt de altă natură, fie că e vorba de anumite interese social-economice, fie că e vorba de sentimente umane[821]. Totodată, de la mijl. sec. al XVIII-lea, odată cu derularea războaielor ruso-turce pe teritoriul Țării Moldovei, se înregistrează căsătorii cu reprezentanți ruși, dar aceste mariaje se încadrează în categoria celor interetnice.

---

[820] Gorovei, Șt. S. *Alianțe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI).* În: *Românii în istoria universală,* vol. I. Iași, 1987, p. 688; Blaj, P. *Mariaje româno-polone în evul de mijloc (sec. XIV-XVII).* În: *Relații polono-române. Materialele simpozionului*. Suceava, 2004, p. 229-235; Zabolotnaia, L. *Raporturile dinastice si rolul „diplomaţiei de mariaj”*. În: *Relaţiile moldo-polone in a doua jumătate a secolului al XIV- lea – mijlocul secolului al XVII-lea.* Chişinău, 2004; Idem, Rolul „diplomaţiei de mariaj” în relaţiile moldo-polone (XVI - mij. XVII). În :*Tyragetia,* Anuar XII, Chişinău, 2003, p. 121-127; Idem, Raporturile dinastice moldo-polone la sfârşitul secolului al XVI-lea- inceputul sec. al XVII-lea. În : *Revista de istorie a Moldovei,* 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţific internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51; Idem, Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku. În : *Revista de istorie a Moldovei,,* 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţific internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.

[821] Solcan, Ș. *Căsătoriile mixte din Transilvania în Evul Mediu*. În: *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc. Studii de demografie istorică,* coor. C. Pădureanu, Arad, 2006, p. 18.

Reieșind din cele expuse mai sus, în evoluția căsătoriilor interconfesionale între ortodocși și eterodocși în Țara Moldovei putem evidenția două etape: I etapă – sec. al XVII-lea, când prevalează căsătoriile mixte ale românilor/româncelor ortodocși cu reprezentanți romano-catolici și protestanți, reieșind la nivelul elitelor mai mult din interese politico-economice, iar la nivelul populației de rând – din preponderența romano-catolicilor în segmentul populației eterodoxe, îmbinat cu alte motivații; a II-a etapă – sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, când la nivelul elitelor scade numărul căsătoriilor interconfesionale și augmentează cele interetnice (cu grecii), reieșind din situația politico-economică existentă, iar la nivelul populației de rând continuă starea de fapt precedentă – ortodocșii încheind căsnicie cu alți eterodocși, care este influențată inclusiv și de numeroasele războaie desfășurate, dar și cu ortodocși de alte etnii.

În rândul căsătoriilor interconfesionale, cele mai des prezentate în surse sunt cele ale romano-catolicilor cu ortodocșii, reieșind din faptul că printre populația alogenă anume acest segment al populației eterodoxe era cel mai numeros**.** Despre căsătoriile mixte ale romano-catolicilor cu ortodocșii în Țara Moldovei în categoria populației fără dregătorii, în primul rând, au semnalat unii călători străini, care, fiind în majoritatea sa misionari catolici, își exprimau nemulțumirea și îngrijorarea față de acest fenomen reieșind din mai multe considerente: 1) pierderea enoriașilor; 2) scăderea influenței Bisericii Romano-Catolice; 3) decăderea moralității în rândurile enoriașilor romano-catolici prin destrămarea familiilor - conform canoanelor Bisericii Romano-Catolice căsătoria nu putea fi desfăcută. Aceste momente sunt evidențiate în relatările lui Johann Sommer, Paolo Bonnicio, Bernardino Quirini, Niccolo Barsi[822] etc. Astfel, regresarea moralei în rândurile romano-catolicilor din Moldova a fost menționată de Johann Sommer, care scria: „Acest obicei l-au imitat ungurii și sașii, care locuiesc răspândit prin țară, și până într-atât, încât au fost găsiți destul de mulți dintre ei, care aveau trei sau patru soții în viață, de la care, de cele mai multe ori, avuseră copii, precum și ele, la rândul lor, de la alți bărbați cu care se împreunaseră după ce-și părăsiseră bărbatul. Această stare de lucruri era foarte încurcată și a pricinuit mari greutăți episcopului Ioan Lusinius, pe care îl chemase el din Polonia pentru reformarea bisericilor romano-catolice, și căruia-i dăduse sarcină să cerceteze acest fel de căsătorii, iar pe femeile, care își părăsiseră soții, să le dea înapoi soților lor legiuiți.”[823]

În 1599, călătorul Bernardino Quirini (?-1605), descriind situaţia catolicilor din Moldova, sublinia că a aflat „ mulţi catolici însuraţi, cărora li s-a dat carte de despărţenie [...] cu îngăduinţa de

[822] A se vedea colecțiile *CSȚR.*

[823] *CSȚR*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1970, p. 252-256.

a se căsători din nou, aşa cum fac în toate părţile ortodocşii, trăiesc de mulţi ani încoace cu soţiile nelegitime dintr-o a doua căsătorie nelegitimă, şi unii şi ceilalţi având copii din a doua căsătorie. Spre a nu lăsa şi a nu declara bastarzi aceşti copii ai lor [...] fiindcă nu vor să se întoarcă sa trăiască cu soţii cei dintâi – dar dacă i-aş constrânge la aceasta, s-ar lăsa să fie excomunicaţi şi mi-ar refuza îndată ascultarea datorată, trecând la ritul ortodox, în care o asemenea căsătorie le este îngăduită în general după divorţ"[824]. Călătorul era indignat de faptul că preoţii ortodocşi botezau din nou pe toţi acei catolici care se căsătoreau cu femei ortodoxe sau care voiau să trăiască după ritul lor[825]. Constatăm, numărul acestor căsătorii interconfesionale nu se micșora, căci peste 40 de ani, un alt călător, Niccolo Barsi, relata, căsătoriile romano-catolicilor cu ortodocșii erau aspru pedepsite: „... dacă un moldovean s-ar fi căsătorit cu o catolică sau un catolic s-ar fi însurat cu o moldoveancă, domnul îndată poruncea să i se pună pe cap un cerc de aramă înroșit în foc și deci îl omoară în felul acesta"[826], deși această afirmație este calificată de către cercetători ca fiind una eronată, fapt cu care suntem absolut de acord, neavând suport documentar[827], totuși ea atrage atenția asupra actualității problemei.

Nemulțumirea și frica Bisericii Romano-Catolice față de căsătoriile mixte au fost excelent formulate de pr. Pal Maximilian[828]. Aceste motivații pot fi atribuite cu siguranță și reprezentanților Bisericilor Ortodoxă, Protestantă, Armeano-Gregoriană etc. Cercetătorul a remarcat cu referire la romano-catolici următoarele motive: „a) Pericolul pervertirii credinţei pentru partea catolică, adică pericolul de a pierde credinţa catolică. De fapt, dacă soţul este necatolic, acesta – fiindcă exercită o anumită autoritate asupra soţiei şi poate este mai inteligent – poate să împiedice mai uşor soţia ca aceasta să-şi exercite religia sau să-i alimenteze în minte serioase îndoieli referitoare la adevărul de credinţă catolică. Dar şi soţia poate să însemne un real pericol de pervertire pentru soţul catolic, aşa cum o demonstrează experienţa şi o afirmă Sfântul Bellarmin: „ea est natura feminarum, ut multo facilius sit ut ipsae viros pertrahant ad errorem, quam viri eas perducant ad veritatem"; b) Căsătoriile mixte expun copiii pericolului de a fi botezaţi şi educaţi într-o altă religie. Într-adevăr, dacă soţul este necatolic, acesta poate mai uşor să pretindă ca şi copiii să fie botezaţi după religia lui ... Dacă însă mama este necatolică, va educa mai uşor copiii în religia ei, sau nu le va acorda nici o instruire religioasă, ca să nu-l contrazică pe soţ. Adesea, apoi, rudele părţii necatolice şi preoţii necatolici în

[824] *CSȚR*, vol. IV, volum îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1972, p. 44.
[825] *Ibidem*, p. 43.
[826] *CSȚR*, vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973, p. 69-72.
[827] Zabolotnaia, L. *Populația catolică în orașele din Moldova*, în *Blizej siebie. Polacy I Rumuni a historyczne I kulturowe dziedzictwo Europy*, Suceava, 2007, p. 172.
[828] Pal, Maximilian, *Căsătoriile mixte*, p. 465 – 483; Idem, *Mixed Marriages*, p. 119-139.

vizitele lor, vor încerca să le asigure botezul şi educaţia copiilor în religia lor. c) Dificultatea unirii spirituale şi a dragostei dintre soţi, apare mai ales atunci când partea necatolică nu este botezată sau aparţine unei Comunităţi creştine fără sacramentul preoţiei şi se împotriveşte religiei catolice. Discuţiile cu caracter religios împiedică unirea sufletelor, tulbură pacea familiei, îngreunează educaţia religioasă a copiilor în Biserica catolică. ...d) Căsătoriile mixte pot să expună partea catolică la primejdii spirituale şi temporale ireparabile. Partea necatolică poate să găsească un motiv de a se separa personal, sau chiar de a invoca divorţul total potrivit legii civile, şi deci, să încheie o altă căsătorie. În schimb, partea catolică, dacă nu poate obţine declararea nulităţii căsătoriei din partea tribunalului bisericesc, este constrânsă să trăiască o viaţă celibatară la care nu este chemată, aflându-se în pericolul de a se uni ilegitim cu o altă persoană etc."[829]. Totuși, din punct de vedere cotidian, aceste căsătorii interconfesionale constituiau uneori pentru partea eterodoxă o șansă de a-și îmbunătăți situația financiar-materială.

Problema căsătoriilor interconfesionale a fost abordată și în codicele de legi româneşti elaborate în sec. al XVII-lea atât în Ţara Moldovei, cât şi în Ţara Românească, în baza nomocanoanelor bizantine, precum *Pravila de la Govora, Carte românească de învăţătură* şi *Îndreptarea Legii,* care sunt și reflectare a viziunii societății asupra problemei, oglindind mentalitatea specifică perioadei. Sursele numite remarcă faptul că mariajele interconfesionale nu sunt acceptate, ele fiind numite „căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea", fiind calificate ca „unele neîngăduite". Astfel, prin glava 73, *Pravila de la Govora* prevedea următoarele: „De va avea un om credincios o muiare necredincioasă, și nu va vrea acea muiare să se încrednițeze, sau o muiare credincioasă va avea un om necredincios și nu va vrea acel om să se încredințeze, de acesta n-am ce grăi, însă cum am scris de multe ori, că nu se cade creștinului credincios spre cei necredincioși să se însore, iar de se va tâmpla așa, va fi oarecum, de acesta grăiasce Apostulul Pavel că se mântuiasce muiarea necredinciasă de bărbatul credincios și bărbatul necredincios de muiarea credincioasă; derept aceia nu se cade a-i despărți pre dânșii, ce depururea să se pocăiască bărbatul cel credincios de muiarea necredincioasă și să se roage întru toate zilele lui, până o va întoarce pre dânsa Dumnezeu întru credința cea adeverită, așijderea și muiarea credincioasă de bărbatul ei necredincios; iară să mănânce și să bea neleși numai partea cea credincioasă să vie către duhovnicul său, și să ia învățăturile sfinte de la dânsul, și la biserică nepărăsit să meargă, și la rugăciuni, și la slujbe cu dragă inimă să îndrăznească, iar de se vor nasce și coconi, să îndrăznească partea cea credincioasă întru credința lui

[829] *Ibidem.*

cea adevărată, să-l înderepteze și să-l învețe pre dânșii de-a pururе”[830], prevăzând comportamentul soțului ortodox în cazul încheierii unei astfel de căsătorii și stabilind expres situația copiilor din astfel de cupluri – de a rămâne și a fi educați în spiritul credinței ortodoxe.

Carte românească de învăţătură abordează problema căsătoriilor interconfesionale în glava 20, zac. 4, stipulând interzicerea acestora[831]. *Îndreptarea Legii,* prin glava 182, continua cele stipulate în *Carte românească de învățătură*, pentru erezie persoana era condamnată la „moartea cumplită”[832] şi susţine că: „Pentru eresurile bărbatului poate muiare să-ş desparţă bărbatul nu numai cu besearica, ce şi singură, fără de voia nemănui, poate să se desparţă de dânsul; şi mai vârtos de o va fi el ispitit, sau de o va fi silit să o întoarcă dăspre credinţa ei cea bună a pravoslaviei spre eresurile lui. Nu se poate socoti den doaă lucruri unul, oare carele va fi mai rău, eresurile au preacurviia, de vreame ce o parte are voe să se desparţă cu besearica. Că deacă vreame(ce) celalalt obraz au făcut preacurvie, acmu nu poate obrazul cela ce-au făcut preacurviia să zică ceiilalte soţii a lui cum iaste eretic; ce se vor potrivi una cu alta, ce să zice, eresurile cu preacurviia. Drept aceaia se vor tocmi să fie una pentru alta şi se desparţă. Iară deaca vreame ce partea cea cu eresuri, de nu se va pocăi de tot şi cu totul şi să părăsească eresele, atunce nu se vor erta, ce să vor despărţi şi pentru eres şi pentru preacurvie. Cela ce-ş va despărţi muiare pentru muiarea pentru căce iaste eretică, acela nu poate să-i oprească şi zeastrele, cum are voe să le oprească când o va găsi preacurvind”[833]. Situația se referea și în cazul logodnei ─ când unul dintre miri e de altă confesiune, logodna putea fi desfăcută : „De să va afla că iaste de altă credinţă, sau păgân, sau eretic, ori bărbatul, ori muiarea ”[834]. Prin glava 232 *Îndreptarea Legii* clar stipulează divorțul în cazul căsătoriilor mixte pe criteriul confesional: „Canonul 72 al sfântului săbor porunceşte, că de va lua bărbatul pravoslavnic muiare eretică, sau pravoslavnică muiare să ia bărbat eretic, atunci să se desparţă. Iară de se va suferi partea ereticului să se întoarcă de în eres, să se facă pravoslavnic, atunci să nu se desparţă”[835]. Astfel, pe lângă faptul că erau interzise astfel de căsătorii interconfesionale, ele mai erau echivalate cu preacurvia, ceea ce în Țările Române se încadra în categoria de crime grave contra moralității și familiei. Deoarece societatea Țărilor Române era o comunitate tradițională ortodoxă patriarhală, constrângerile sociale ale acesteia erau dure, fiind clar că un mariaj mixt interconfesional nu era încuviințat, acceptându-se în așa cazuri chiar

[830] *Pravila de la Govora,* gl. 73.
[831] *CR*, p. 145–146.
[832] *ÎL,* gl. 237, zac. 5, p. 321.
[833] *Ibidem*, gl. 182, 232, p.179, 229.
[834] *Ibidem*, gl. 178, p. 176.
[835] *Ibidem*, gl. 232, p. 229.

și divorțul. La nivelul populației de rând, o astfel de căsătorie putea fi acceptată doar în condițiile când soțul eterodox se boteza în ritul ortodox.

Dacă la nivelul populației de rând o căsătorie interconfesională era greu de încheiat, o altă situație avem la nivelul elitelor. În categoria mariajelor interconfesionale, în speță cele încheiate de către un membru al familiei domnitoare din Moldova, se înscriu și cele ale dinastiei Movileștilor, influențate în mare parte de interesele politice atât ale lui Ieremia Movilă, domnul Țării Moldovei (august 1595-mai 1600; septembrie 1600-iunie 1606), cât și ale fraților și nepoților lui în conjunctura politică creată la sf. sec. al XVI-lea- înc. sec. al XVII-lea în sud-estul Europei. De menționat în acest sens este și faptul că, în contextul depunerii jurământului de vasalitate a domnului Moldovei Ieremia Movilă față de regele Poloniei Zygmunt al III-lea Waza, în *Tratatul de închinare şi credinţă încheiat de Ieremia Movilă, domn al Moldovei, cu Polonia,* se aborda și problema căsătoriilor mixte: „Noi rugăm să fie permis moldovenilor de a căpăta pământuri pe teritoriul Coroanei și căsătoriile să fie libere, la fel ca și pentru polonezii care vor avea pământuri în Moldova”[836].

Cele patru fiice ale lui Ieremia Movilă au încheiat și ele căsătorii mixte[837]. Remarcăm, pentru Regina (Raina), fiica lui Ieremia Movilă, care s-a căsătorit cu principele Mihał Wiśniowiecki[838], acest mariaj era doar interetnic, ambii miri fiind ortodocși. Taina Cununiei a fost oficiată de către Mitropolitul Gheorghe Movilă la 25 mai 1603 la Suceava [839]. Negocierile privind această căsătorie au fost duse timp de aproape trei ani – din septembrie 1600 până în mai 1603[840]. Deși Ilona Czamanska scrie despre afecțiunea deosebită a lui Mihał Wiśniowiecki față de Raina, totuși, subliniază autoarea, că acesta a fost în mare măsură „dependent de ea din punct de vedere financiar...Raina i-a dat bani soțului pentru plata datoriilor, dar a luat în mâna sa toată averea lui”[841]. Deci, este clar stipulat interesul finaciar al mirelui în încheierea acestei căsnicii.

---

[836] *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratate*. Alcătuit de Ion Eremia. Chișinău: Universitas, 1992, p. 192-193.

[837] Czamanska, Ilona. Movileştii în tradiția familiară polonă. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2005, 1-2, p. 25-32; Idem. *Între familie și stat. Relațiile familiale ale dinastiei Movileștilor în Polonia*. În: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*. Suceava, 2006, p. 263-267; Idem. *Wisniowieccy: Monografia Rodu*. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2007; Zabolotnaia, L.Movilencele şi descendenţii. Pagini necunoscute. Unele contribuţii la genealogia descendenţilor al lui Ieremia Movilă. În: *Tyragetia*, Serie nouă. Istorie. Muzeografie, Vol.I [XVI], nr.2, Chişinău, 2008, p. 27-42; Idem. *Unele fragmente din viaţa privată a Movilencilor Maria şi Anna,* în *We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum. Comunitatea popoarelor şi culturilor. În lumea relaţiilor polono-române.* Materialele simpozionului. Suceava, 2008, p. 54-68; Idem. *Movilencile – imagini şi istoria vieţii personale. Pagini necunoscute*. În: *Sesiunea Ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei (ediţia a XVII-a)*. Chișinău, 2007, p. 35.

[838] Czamańska, I. *Movileștii în tradiția familiară polonă*, p. 25.

[839] Zabolotnaia, L.*Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p. 27.

[840] *Ibidem.*

[841] Czamanska, I.*Între familie și stat…*, p. 264, 273.

Maria, a doua fiică a lui Ieremia Movilă, a avut două căsnicii, ambele interconfesionale: în prima, s-a căsătorit în 1606 cu contele Stefan Potocki[842], care în tinerețe a trecut de la calvinism la catolicism, aducând în casa soțului o zestre foarte bogată[843]; iar în cea de-a doua – cu Mikołaj Firley, voievod de Sandomir, la fel romano-catolic, căsătorit și el a doua oară[844].

Ecaterina-Margareta Movilă s-a căsătorit cu principele Samuel Korecki[845], iar Anna a fost căsătorită de patru ori, în toare cazurile cu nobili polonezi: Maximilian Przerębski, voievod din Seradz; Jan Szedziwóy, castellan de Kamieniec; Władysław Myszkowski, voievod din Braclaw, Sandomier, iar din 1658 voievodul Cracoviei; Stanisław Potocki, voievod de Cracovia, mare hatman regal, staroste al Galiției etc., unul dintre cei mai fideli romano-catolici[846] , cercetătorii considerând că a reușit înainte de moarte s-o convertească pe Anna la catolicism[847]. Aceste căsătorii interconfesionale, pe lângă faptul că aveau o motivație politică, erau încheiate și din interese financiare, în special din partea bărbaților, care și-au rezolvat anumite probleme din contul zestrelor impunătoare ale soțiilor.

Simeon Movilă, domn al Țării Românești (20 octombrie 1600 - 2 iulie 1601) și al Țării Moldovei (20 iulie 1606 - 14 septembrie 1607), frate cu Ieremia Movilă, domn al Moldovei, s-a căsătorit cu Margareta/Marghita (Melania) Zolkiewska, căsătorie despre care nu avem detalii cu referire la modul de cununie sau care ar accentua motivațiile. În suita de *mariaje mixte* se înscrie și cea a lui Gavriil Movilă, domn al Valahiei, de confesiune ortodox, fiul lui Simeon Movilă și al Margaretei Zolkiewska, care s-a căsătorit în 1622 cu nobila unguroaică Elisaveta Zolyomi[848], și căreia prin testamentul din decembrie 1635 îi lasă averea, remarcând afecțiunea deosebită față de aceasta:„...mărita și de bun neam Elisaveta Zolyomi, scumpa mea soție, ci ea *aplecându-se spre mine după legea lui Dumnezeu* (sublinierea ne aparține – A. F.) și având averi frumoase, m-am ținut în rangul meu de domn cu demnitate până în acest ceas, cu veniturile averii ei și cu grija ei harnică pentru mine; având înaintea ochilor mei această dragoste adevărată și desele ei întristări grele alături de mine, cu un cuvânt toate cele ce am, fiind ele numite cu orice nume, le las întocmai iubitei și scumpei mele

---

[842] Lipski, Andzej. *Potocki Stefan h. Pilawa (ok. 1568—1631).* În: *Polski Słownik Biograficzny.* T. XXVIII/1. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, zeszyt 116, 1—176 s, s. 173—176.

[843] Czamańska, I. *Movileștii în tradiția familiară*, p. 26; Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p. 31.

[844] Lepszy, Kazimierz. *Firlej Mikołaj (1588–1636).* În:*Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1948, t. VII/1, zeszyt 31, s. 15; Czamańska, I. *Movileștii în tradiția familiară,* p.26; Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p.31.

[845] Maciszewski, Jarema. *Samuel Korecki*. În: *Polski Słownik Biograficzny*, 1968-1969, t. XIV, s. 60-62.

[846] Щербак, В. О. *Потоцький Станіслав.* În: Енциклопедія історії України: у 10 т., редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2011. Т. 8: Па — Прик., с. 455; Przyboś, A. *Potocki Stanisław zwany Rewerą*, în *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXVIII, Kraków 1984-1985, s. 140.

[847] Zabolotnaia, L. *Movilencele și descendenții. Pagini necunoscute*, p. 37.

[848] Поп, Иоан Аурел, Болован, Иоан .*История Румынии.* Москва, 2005.

soții, Măriei Sale Elisaveta Zolyomi, ca averea mea, căci eu în afară de lucruri mișcătoare nu am nici un fel de alte averi, pe care le-ar putea râvni rudeniile mele, și cele ce sunt numai achiziționile mele și din pricina acesta tot dreptul la avere a mea și bunurile de aur și argint le las ei sub blestem, ca nimeni, dacă mă cheamă Dumnezeu din lume acesta, să nu turbure pentru ele pe iubita mea rudenie"[849]. Deși documentul menționează clar dragostea între soți, ceea ce se întâlnește foarte rar în documentele acelei perioade, totuși subliniază și faptul că soția avea „averi frumoase", deci putem vorbi și despre un interes economic al căsniciei, deci și profit. Nu este exclus că inițial această căsătorie să fi fost încheiată din interese politice, căci Elisaveta Zolyomi era rudă prin alianță cu principele Gabriel Bethlen, de suportul politic al căruia avea nevoie Gavriil Movilă în lupta pentru ascensiune și menținerea tronului domnesc. Totodată, prin expresia „*aplecându-se spre mine după legea lui Dumnezeu"* Gavriil Movilă subliniază următorul fapt: fie că soția s-a convertit la ortodoxie, fie că cununia a fost făcută după canoanele Bisericii Ortodoxe.

În șirul de căsătorii mixte se înscrie și cel de-al doilea mariaj al lui Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei, cu Ecaterina, „o rudă a hanului tătăresc, o mare frumuseță circasiană", care a rămas înscris doar în categoria căsătoriilor interetnice, deoarece circaziana, după cum remarcă Nicolae Iorga, „botezându-se, luă numele creștinesc de Ecaterina"[850]. Pețitul și aducerea în Țara Moldovei a miresei lui Vasile Lupu au fost pline de evenimente, inclusiv și reținerea miresei de către turci, acestea fiind descrise de Nicolo Barsi[851], perioada dintre sfârșitul pețitului și intrarea în Iași încadrându-se între 19 august 1639 și 28 septembrie 1639[852].

Cel mai răsunător caz de căsătorie mixtă interconfesională încheiată în sec. al XVII-lea, cunoscut și pe larg analizat în istoriografia românească și cea poloneză, a fost cea încheiată între o *ortodoxă şi un reprezentant al calvinismului,* între Maria[853], fiica lui Vasile Lupu, domn al Țării Moldovei, şi Janusz Radziwiłł. Semnificativ, în acest sens, este și faptul că Janusz Radziwiłł, de confesiune protestantă, în prima căsătorie se ciocnise deja de problemele încheierii unui mariaj interconfesional, căci prima lui soție, Katarzyna Potocki, nepoata lui Ieremia Movilă, domn al Moldovei, fiica Mariei Movilă și a contelui Ștefan Potocki, era romano-catolică[854]. Familia lui Janusz a fost categoric împotriva acelei

---

[849] *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, ed. de A. Veress, vol. IX. București, 1937, p. 254-255.
[850] Iorga, Nicolae. *Femeile în viața neamului nostrum*, Vălenii de Munte, 1911, p.33-34.
[851] *CSȚR*, vol.V, volum îngrijit de M. Holban, redactor responsabil, M.M. Alexandrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernavodeanu, București, 1973, p.86-89.
[852] Zabolotnaia, L. Destinul unei doamne în istoria Moldovei. Mituri și realități despre Ecaterina Cerchezoaică- a doua soție a lui Vasile Lupu. În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie*. Serie nouă, vol.VII (XXII), nr.2, p.98-101.
[853] Idem. *Maria (Lupu) Radziwiłł. Viața privată în documente, scrisori și imagini*. Chișinău, 2020.
[854] Idem. Movilencele şi descendenţii. Pagini necunoscute. Unele contribuţii la genealogia descendenţilor lui Ieremia Movilă. În: *Tyragetia*. Seria nouă, 2008, Vol. II, nr. 2, p. 33.

prime căsătorii: s-a ajuns până la amenințarea că el va fi exclus din testamentul tatălui, dar dragostea tânărului și intervenția promptă a regelui polonez au rezolvat situația creată, acceptându-se mariajul mixt[855].

În istoriografie, căsătoria Mariei, fiica lui Vasile Lupu, cu Janusz Radziwiłł este încadrată în alianţă matrimonială, încheiată în anumite scopuri politice[856]. Această înrudire între domnul Moldovei și influenta familie lituaniană Radziwiłł nu numai că a restabilit dialogul politic dintre Ţara Moldovei și Rzeczpospolita, dar a contribuit și la redresarea relațiilor cu Gheorghe Rakoczy I, dar și cu Matei Basarab[857]. Tratativele pentru încheierea acestei căsătorii au fost de lungă durată[858], domnul Moldovei urmând a obține și consimțământul Porții Otomane pentru acest mariaj, astfel că în februarie 1644 asigura solii lituanieni și peţitorii transilvăneni că nu și-a schimbat planurile referitor la alianța matrimonială, iar în aprilie 1644 în scrisoarea către Janusz Radziwiłł sublinia că, deși depune tot efortul, încă nu poate să-și căsătorească fiica[859].

Ion Eremia subliniază că un obstacol important în încheierea căsătoriei date era cel de natură religioasă: „În scrisoarea lui Vasile Lupu către Petru Movilă din 29 martie 1644 domnul Moldovei sublinia că este de acord cu propunerile pe care le-a făcut mitropolitul în numele principelui Janusz Radziwiłł, dar propune să mai aştepte „*până se vor înlătura piedicile*”[860]. Deși în opinia lui Ștefan S. Gorovei căsătoria unei domnițe ortodoxe „cu un prinț calvin” era considerată „în epocă, extravagantă și contrară canoanelor”[861], totuși susținem că nu constituia ceva neobișnuit în special pentru familiile domnitoare sau la nivelul elitelor, deoarece astfel de alianțe de mariaj, ale domnițelor moldovence ortodoxe cu reprezentanți ai eterodocșilor, erau cunoscute și până atunci, drept exemple din același secol constituind mariajul fiicelor lui Ieremia Movilă, pomenite mai sus, cu toate că era cu adevărat împotriva regulilor Bisericii Ortodoxe privind încheierea unei căsnicii valide.

La început, în calitate de mijlocitor în încheierea căsătoriei din partea lui Janusz Radziwiłł a fost solicitat Gheorghe Rakoczy I[862], principele Transilvaniei, de confesiune protestantă. Despre scopurile

---

[855] *Ibidem*, p. 33.
[856] Eremia, Ion. *Relaţiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1654). Contribuţii la istoria diplomaţiei moldoveneşti în secolul al XVII-lea*. Chișinău: Cartdidact, 1999, p. 142-143; Zabolotnaia, L.*Raporturile dinastice şi rolul diplomaţiei de mariaj* ..., p. 178-183; Шышыгіна-Патоцкая, К.Я. *Нясвіж і Радзівілы*. Мінск: Беларусь, 2007.
[857] Baidaus, E.*Retrospectiva unei domnii- 350 de ani de la detronarea lui Vasile Lupu*. În: *Tyragetia*., XII, Chișinău, 2003, p. 141.
[858] Mai detaliat despre convorbirile duse și tratative a se vedea la Fodor (Chirilă), Georgeta. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca, Editura Argonaut, 2011, p.129-132.
[859] *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării-Româneşti: Acte şi scrisori (1637-1660),* Vol. X, publ. de A. Veress. București, 1938, doc.98, 106, p.168-171, 180-181.
[860] Eremia, Ion. *Relaţiile externe ale lui Vasile Lupu*, p. 142-143.
[861] S. Șt. Gorovei, *Movileştii. Izvoare şi interpretări*, în *Retrospecţii medieval. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproşu*, ediderunt Victor Spinei, Laurențiu Răzvan, Arcadie M. Bodale. Iași, 2014.
[862] Zabolotnaia, L.*Raporturile dinastice și rolul diplomației de mariaj*, p. 179.

căsătoriei, motivațiile alegerii mijlocitorului etc. relatează Ioan Kemeny:„...au fost trimișii ducelui lituan Janusz Radziwiłł, prin care <acesta> ruga pe principele nostru să intervină pe lângă Vasile Lupu, ca acesta să-i dea în căsătorie pe fiică sa. Cu acest prilej s-a mai vorbit și despre faptul că Vladislav, regele de atunci al Poloniei, nemaiavând mult de trăit, trebuiau luate măsuri ca în timpul interregnului să poată fi ales un rege evanghelic. Ei se gândeau la principe sau la fiii săi și solii mai arătau că ducele dorește să se căsătorească cu fiica lui Lupu, pentru că spera să dobândească o zestre mare, cu care să facă apoi pregătirile trebuitoare în vederea planului amintit"[863]. Dar tratativele date au fost zădărnicite[864].

Problema mariajului interconfesional a fost discutat de boierii Țării Moldovei în Sfat: „Și multă vreme s-au frământat acestu lucru în sfat și câțva boieri pre atunci apăra acestu lucru, să nu hie, ales Toma vornicu și Iordache vistiernicul *(fraţii Cantacuzino-A.F.),* care capete de-abea de au avut cândva această țară, sau de va mai avea. Ei dzice lui Vasilie vodă și pentru *legea rătăcită* (sublinierea noastră-A.F) și un lucru nu fără grije despre împărăția turcului. Iară Toderașco logofătul și Ureche vornicul sta asupra aceștii nunți să se facă"[865]. Și în această problemă, ajunsă la statutul de importanță politico-strategică pentru stat, urmând a se constitui o alianță de mariaj cu menire de susținere politică, s-a văzut clar contrapunerea celor două tabere politice din Țara Moldovei cu referire la politica externă. P. Blaj susține că boierimea Moldovei s-a împărțit în două: *împotrivă* ─ în frunte cu Iordache și Toma Cantacuzino, și *pentru* ─ în frunte cu Toderașco logofătul și Grigore Ureche[866]. Ureche, care avea indigenat, fiind filopolon, clar era pentru căsătorie. Fragmentul arată clar că societatea califica confesiunea calvină ca fiind „lege rătăcită". Opinia contemporanilor este redată de cronicarul Miron Costin, care scria despre această căsătorie astfel: „Numai cu ce inimă şi sfatu au făcut aceia casă după omu *de lege calvinească...* De miratu au rămas vacurilor această casă, cum au putut suferi inima lui Vasile vodă să să facă"[867]. Important este și faptul că Miron Costin, în calitate de boier de țară și creștin-ortodox, prin acest fragment își expune și opinia sa referitor la un astfel de tip de căsnicie.

Pentru a rezolva situaţia, s-a cerut sprijinul Mitropolitului Petru Movilă, dar şi acţiunile energice ale lui Vasile Lupu: într-o scrisoare din 18 decembrie 1644 se spune că „regele danez a scris regelui lituanian, iar regele lituanian a scris xendzului Radziwiłł, iar xendzul Radziwiłł a scris la cneazul Vasile, voievodul Moldovei […], iar Vasile voievod a scriis Patriarhului de la Ţarigrad, că el să convoace un sobor şi să cerceteze despre botezul luteran şi calvin. Şi Patriarhul *a convocat un sobor şi a constatat că se permite luteranilor să fie botezaţi din nou.* Aceeaşi informaţie a relatat la Departamentul solilor la

[863] *CSȚR*, vol.V, p. 134-135.
[864] *Ibidem.*
[865] Costin, Miron *Letopisețul Țării Moldovei*. În: *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu. București, 1958, p. 120-121.
[866] Blaj, P. *Mariaje romano-polone...*, p. 233.
[867] Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei*, p. 120-121.

Moscova şi grecul Ivan Petrov”[868]. Din document reiese că Patriarhia nu era împotriva acestei căsătorii cu respectarea condiţiei botezului mirelui. După cum scrie Lilia Zabolotnaia, logodna a fost confirmată de soliile din partea polonă şi cele ale lui Vasile Lupu, s-a făcut tradiţionalul schimb de daruri şi inele de cununie, a fost deja stabilită ziua cununiei şi s-au început pregătirile pentru celebrarea nunţii[869].

În invitația la nuntă trimisă de Janusz Radziwiłł electorului de Brandenburg se comunica că mariajul va fi oficiat la 5 februarie 1645 în Moldova[870]. În acest context, Miron Costin menționa: „În anul 7153 au făcut și nunta fiicăi sale Vasilie vodă, cei mai mari, doamnei Mariei, după cneazul Ragivil, om de casă mare, den cnedzii Litfei”[871].

Ceea ce este important pentru cercetarea dată este faptul săvârșirii Tainei Cununii principelui Janusz Radziwiłł cu Maria Lupu în ritul ortodox. Despre acest fapt a relatat Eberhard Werner Happel**,** care scria: „ La 5 februarie a avut loc solemnitatea nunţii şi anume la biserica grecească (ortodoxă) în lipsa domnului ca tată, căci aşa cere datina acestui neam. Slujba cununiei a fost săvârşită de mitropolitul Kievului anume Petru, cel mai de seamă dintre toţi oamenii bisericii din întreaga Rusie şi care se trage din neamul Movileştilor care au domnit odinioară asupra Moldovei […]”[872]. Special pentru acest eveniment important Petru Movilă a tipărit la Kiev *Cuvânt duhovnicesc pentru căsătoria lui Janusz Radziwiłł cu Maria, fata Hospodarului Vasile*[873]. N. Iorga susține că, deși Petru Movilă inițiase la Iași un Sinod pentru condamnarea calvinismului, totuși a cununat-o pe domnița Maria cu Janusz Radziwiłł „și puse ca naș cununile pe fruntea soților”[874]. Călătorul Jan Kemeny, descriind nunta și menționând că Mitropolitul însuși i-a cununat, a remarcat un fapt: „Mitropolitul Kievului...din familia voievodului Movilă (Petru Movilă-n.a)...i-a cununat în biserică după ritul românesc și Janusz Radziwiłł, *deși era evanghelic, nu s-a împotrivit* (sublinierea noastră-A.F)”, deci a acceptat benevol oficierea cununiei în stil ortodox. P. Panaitescu a argumentat implicarea Mitropolitului în felul următor: „Era o căsătorie politică: Mitropolitul Kievului, întărea astfel, în Polonia, partidul nobililor

[868] Eremia, I. *Relaţiile externe ale lui Vasile Lupu*, p. 148-149.
[869] Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p. 93.
[870] *Acte și fragmente cu privire la istoria românilor.* Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai *Iorga şi* publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucţie Publică. Vol.I. Bucureşti: Imprimeria statului, 1895, p. 196-197.
[871] Costin, Miron. *Letopisețul*, p.120-121.
[872] Happel, Eberhard Werner. *Căsătoria principelui Radziwiłł cu o domniță din Moldova,* p. 643.
[873]*Studii* ..., vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București, 1904, p. CLXII.
[874] *Studii* ..., vol. IV. Legăturile Principatelor Române cu Ardealul de la 1601 la 1699. Povestire și izvoare de N. Iorga. București, 1902, p.CCX.

protestanți aliați cu ortodocșii și apropia din nou Moldova de Polonia potrivit politicii sale ortodoxe polonofile", în contextul planurilor antiotomane ale lui Petru Movilă.[875]

Ceremonialul Tainei Cununii a fost descris într-un document depistat de Lilia Zabolotnaia : „Acolo mitropolitul Movilă i-a cununat, iar când au ajuns în timpul cununiei la cuvintele: „Ajută-mă, doamne şi toţi sfinţii", excelenţa sa, mirele, n-a binevoit să pronunţe aceste cuvinte, astfel i-a neliniştit şi i-a supărat amarnic pe moldovenii care ziceau: „Aşa se isprăvesc căsătoriile la leşi şi la noi, dacă mirele nu vrea să pronunţe aşa, nici nunta nu se va face". Totuşi, pan Radziwiłł, cam printre dinţi, a rostit aceste cuvinte"[876]. Ceremonialul cununiei a fost descris și în alt document: „… Intrând în biserică ei s-au oprit în mijloc. Mitropolitul Kievului l-a luat pe principe de mână, l-a plasat din dreapta, iar pe domniţă din stânga. Principelui i se adresa în poloneză, aşa cum se cuvenea şi la preoţii noştri, înainte de cununie a vorbit 2 ore, cu aceleaşi cuvinte se adresa domniţei în moldoveneşte. (Mitropolitul) a început cuvântarea sa astfel: „Stimată doamnă Maria [...]" etc., a schimbat inelele; inelul prinţului era cu diamant mare, iar al domniţei cu unul şi mai mare. După cununie preotul a presurat în biserică, peste miri şi peste toţi cei ce stăteau mai aproape bani şi petale de hamei. Când prinţul ieşea din biserică în faţa lui dansau bufonii, fachirii demonstrau scamatorii, cânta muzica instrumentală, băteau tobele, cântau la trompetele turceşti şi astfel i-au petrecut până la palat"[877]. Această căsătorie, încheiată atât din considerente politice, cât și economice, a fost oficiată de preot ortodox, în Biserică ortodoxă și conform canoanelor ortodoxe, astfel cununia a fost considerată legală. În acest context, susținem pe deplin opinia lui Ștefan S. Gorovei, care subliniază că este necesar a înțelege „caracterul și ținta" unor astfel de căsătorii, chiar dacă la nivel comunitar erau interzise, „în lumea monarhilor nu însemna simpla unire a unor destine, a unor averi și a unor patrimonii sociale, ci pecetluia o alianță între state, dinastii și dinaști"[878], afirmație care pe deplin poate fi atribuită și altor alianțe de mariaj soldate cu căsătorii mixte.

În sec. al XVIII-lea, în condițiile unei noi situații geopolitice și creșterea influenței grecilor fanarioți, la nivelul elitelor căsătoriile mixte își schimbă accentul. În Țara Moldovei și în Țara Românească atitudinea negativă față de căsătoriile mixte cu „cei străini", în special față de greci, era cauzată de acapararea de către reprezentanții greci a dregătoriilor și utilizarea diferitor mijloace,

[875] Panaitescu, P. *Influența operei lui Petru Movilă, arhiepiscop al Kievului, în Principatele Române* (1926). În: Panaitescu, P.*Petru Movilă. Studii*, ediție îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Szekely. București, 1996, p. 17.
[876] Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p. 93-94.
[877] *Ibidem*, p. 247.
[878] Gorovei, Șt. S. *Movileștii. Izvoare și interpretări*, p. 263.

inclusiv prin intermediul mariajului, pentru ascensiunea în ierarhie și obținerea altor beneficii [879]. În acest context, definitorii sunt părerile cronicarilor Nicolae Costin[880] și ale lui Ion Neculce despre căsătoriile mixte[881] cu referire la greci. Astfel, Nicolae Costin remarca, făcând referire la comportamentul străinilor în țară: „... caută ce fac străinii, când îi primăscu tovarășii locuitorii țărilor, precum și la voi în țară pe urmă vei afla ... la ce sfat au adus țara noastră și boierimea ei"[882], iar Ion Neculce avea o opinie aparte despre căsătoriile mixte: „Nu ne săturăm de domni de ţară, nici de măritat fetele după peminteni, ce dzicem că-s proşti şi săraci. Şi alergaţi la cei străini, greci, de-i apucaţi care de care să vă hii gineri, că-s cilibii şi bogaţi şi le daţi moşii şi-i puneţi în capul mesei. Iaca la ce am venit! Aceste adivărat că ni-au făcut cilibii la toate, cu lacrămi pe obraz şi cu suspinuri la Dumnezău strigând. Iar altă puteri, făr-a suspina la Dumnedzău, n-au rămas. Ia priviţi pre ţările megieşilor cum ţin pre cei străini! Le dau de mâncat, iar la sfat în capul mesei nu-i pun, nici îi amestecă. Şi pentru aceea trăiesc prostimea lor până acmu necălcată. De-ş dau vo fată după vun străin, pre cu greu: dar moşan[883] nu-i primescu, nici la sfat....[884]". După cum constată Jean D. Condurachi, domnii au fost obligați de boierii autohtoni să ia măsuri hotărâtoare față de străini[885]. Cercetătorii expun opinia că primele „măsuri drastice luate de către domnitorii din Țările Române împotriva unor străini bogați și influenți, care se căsătoreau cu diferite domnițe, fete de boieri români pentru a acapara dregătorii ..." s-au înregistrat la jumătatea sec. al XVII-lea[886]. Pentru sec. al XVIII-lea, în Țara Românească este semnificativ *Hrisovul lui Ştefan Racoviță* emis la 1764, care clar stipula interdicția străinilor de a se căsători cu fetele pământence: „de acum înainte nimeni din străini să nu se mai întoarce aici în pământul Țării (Românești) și să ie fată de pământeni, și pământenii iarăși nimeni să nu îndrăznească a-și da fie-sa sau alte rudenii după străini, măcar oricine ar fi", incluzând în termenul străin pe cei „cari vin în țară, greci, albanezi, sârbi [...] și alți mai mulți goniți"[887], străinii fiind învinuiți „pentru feluri de răutăți și blestemății", deci încălcau morala creștină, în realitate fiind imposibil de a verifica starea lor familială.

---

[879] Popa, R.*Căsătoriile mixte în Țările Române în epoca modernă. Considerații juridice*, în *Căsătoriile mixte în Transilvania (secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX),* coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan. Arad, 2005, p. 55.
[880] Costin, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 şi de la 1709 la 1711,* Iași, 1976, p.117.
[881] Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei...,* p.458.
[882] Costin, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601,* în *Scrieri,* vol.1. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Chișinău, 1990, p. 117.
[883] Moştenitor, vezi Scriban, August. *Dicţionaru limbii româneşti.*
[884] Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei,* p. 458.
[885] Condurachi, J. D. *Câteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească până la Regulamentul Organic*. București, 1918.
[886] Pădurean, C., Bolovan, I. *Prefață.* În: *Căsătoriile mixte în Transilvania (secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX),* coord. Corneliu Pădurean, Ioan Bolovan. Arad, 2005, p.11.
[887] Lemny Ș., *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*, București, 1990, p.83.

În ceea ce privește populația de rând, situaţia privind căsătoriile interconfesionale cel mai probabil s-a menţinut şi în sec. al XVIII-lea, căci călătorul G. Ausilia, în trecerea sa prin Moldova în 1745, vorbind despre convertirea romano-catolicilor la ortodoxie, pentru a înlătura piedicile constituirii unei familii, menționa: „Catolicele noastre fug cu moldovenii şi de cele mai multe ori consimt să treacă la ritul ortodox al moldovenilor pentru a se căsători cu ei”[888]. Sursele documentare, deși într-un număr extrem de puține, totuși confirmă căsătoriile ortodocșilor cu romano-catolicii. O căsătorie mixtă dintre un tânăr romano-catolic și o fată ortodoxă este semnalată către mijl. sec. al XVIII-lea, în contextul unui conflict familial, când ginerele, care presupunem că a trecut la ortodoxie, a vrut să-l impună pe taică-său să se convertească. Domnia a dat ordin căpitanului de Dorohoi „să aducă faţă pe un fecior a lui Dumitru Păuleţ, ungur de la Cotnari, şi pe o fată de moldovan, ce au luat elu, şi pe tatăl fetei şi pe tatăl ficiorului şi pe nănaşă-său, şi să le ia sama”. Cauza a fost menționată de către prefectul misiunii catolice Francis Anton Mansi, care relata faptul că după cununie, sus-numitul fecior împreună cu nănaşu-său au mers la taică-său şi „au luat ...de barbă silindu-l să-ş botedzi”[889].

Aceeași situație s-a înregistrat și cu privire la alți eterodocși. Astfel, la 1740, un oarecare Hagi-Lelah din Botoşani a fost adus la domnie pentru cercetare din motiv că a luat „moldovancă creştină”[890]. Se vede că situaţia era destul de serioasă, armeanul fiind bănuit, probabil, de anumite interese economico-financiare, dar și de încălcarea legislației țării, pentru că astfel de caz urma să fie soluţionat la domnie. Pentru a depăși circumstanțele în care un eterodox apărea în fața societății în cazul unei căsătorii interconfesionale, unii dintre eterodocși se converteau la ortodoxie. În 1741, un armean Sandul a primit „pravoslavnie liage” pentru a se însura cu o moldoveancă: „aflându-se acum şăzător la moşii ce are dup(ă) fămee”[891]. În cele două cazuri menționate mai sus putem vorbi de o afecţiune deosebită dintre miri, deoarece jertva mirelui era enormă – renunţarea la credinţa străbună, deși nu putem exclude și unele interese economice.

Condiţiile impuse de Biserica Ortodoxă în privința căsătoriilor mixte se refereau atât la ortodocșii români, cât și la ortodocșii de alte etnii. Așa a fost și în cazul grecoaicei Elena Dracla, ortodoxă. La 2 iunie 1810, mama Elenei, Ana Dracla, s-a adresat Dicasteriei Exarhale din Iaşi cu rugămintea de a-i permite fiicei ei, ortodoxă, să se căsătorească cu un supus străin de confesiune romano-catolică. Această căsătorie a fost acceptată condiţionat: 1. Soţul a fost obligat să dea recipisă

[888] *CSȚR,* vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1997, p. 315.
[889] *Studii ...,* vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903.
[890] *Studii ...,* vol. VI, p. 210.
[891] *Ibidem,* p. 446.

că după căsătorie nu va impune soţia să îmbrăţişeze catolicismul; 2. Copiii apăruţi în această căsătorie urmau să fie botezaţi după ritul ortodox. Drept urmare, viitorul soţ a dat următoarea recipisă: „Subsemnatul, dau recipisă precum că însurându-mă cu fiica negustorului decedat Pavel Dracla, Elena, de confesiune greacă, n-o voi obliga să treacă la confesiunea romano-catolică pe care o împărtăşesc, la fel şi copiii ce se vor naşte vor fi botezaţi după canoanele Bisericii de Est. Ce şi semnez”[892]. Așadar, acceptarea încheierii unei căsătorii interconfesionale ținea de cele mai înalte autorități ecleziastice, ajungând în vizorul Dicasteriei Exarhale și al Mitropolitului.

La fel se întâmpla și în cazurile căsătoriilor ortodocșilor cu protestanții. Cererile de căsătorie adresate de către reprezentanţii confesiunii evanghelice în primele decenii ale sec. al XIX-lea în spaţiul Pruto-Nistrean sunt o realitate. Modul de soluţionare, procedura de adresare, examinare și luare a deciziilor este descrisă de documente. La 27 aprilie 1811, Rafail Platan, ofiţer al serviciului regatului suedez, prizonier militar, luteran de confesiune, a scris o cerere pe numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni în care ruga să i se permită căsătoria cu o fată ortodoxă. Ofiţerul suedez relata că a fost făcut prizonier în luna aprilie 1808. Rafail a menţionat că împărtăşeşte confesiunea evanghelică şi în cei trei ani aflaţi în Moldova a făcut cunoştinţă cu o fată moldoveancă, faţă de care are anumite sentimente şi ar dori să se căsătorească. Suedezul a remarcat și faptul că, deşi i s-a permis să plece acasă, după căsătorie ar dori să rămână în Moldova. Cerea permisiunea de a se cununa cu tânăra ortodoxă şi ruga să i se indice unde ar putea oficia cununia după canoanele ortodoxe. Și în acest caz se vede clar că la mijloc era dragostea celor doi, deoarece tânărul era gata să renunțe la confesiunea sa și să se stabilească cu traiul în Moldova. Cu toate că solicitantul menţionase clar că ar dori ca această căsătorie interconfesională să fie încheiată în conformitate cu cerinţele Bisericii Ortodoxe, rezoluţia Dicasteriei Exarhale din Iaşi la cererea ofiţerului suedez a fost promptă şi negativă: „...s-a decis să se refuze această cerere”. Explicaţie în acest caz n-a fost oferită[893].

Și în cazurile reprezentanților armeano-gregorieni, chiar dacă căsătoriile armenilor cu moldovencele sunt o realitate confirmată de documente, astfel de căsătorii nu erau acceptate. În 1811, la 13 ianuarie, un moldovean din satul Ocna s-a adresat către Grigorie, Arhiepiscopul Armenilor, cu rugămintea de a i se permite cununia cu fiica armeanului Petros din acelaşi sat. Petiţionarul a relatat că preotul din sat se împotriveşte să-i cunune, impunând fata să se boteze. Deși moldoveanul era insistent, preotul l-a refuzat categoric. Oficial preotul a fost acuzat de motiv ascuns al refuzului, precum că acesta dorea să căsătorească fata cu o rudă de-a lui[894]. Presupunem, că fata avea o avere

[892] *ANRM*, F.733, inv. 1, d. 245.
[893] *Ibidem.*
[894] *ANRM*, F.733, inv. 1, d. 308.

impunătoare. După cum vedem din acest document, unii dintre preoți acționau conform intereselor sale și nu după prescripțiile legii. Nicolae Iorga susţinea că negustorii armeni, de exemplu în Botoşani, formau până în 1819 „unul din grupurile naţionale”[895], iar în lupta lor cu breslele moldoveneşti nu se puteau „confunda nici prin căsătorie”[896].

3.3.2. Căsătoriile mixte intersociale și interetnice

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, alături de românii băștinași în Țara Moldovei locuiau și reprezentanți ai altor etnii, calificați de cronicarii timpului drept străini din interiorul țării și prezentând o alteritate în raport cu mulțimea românilor[897]. Deosebit de ilustrative pentru spațiul românesc, concomitent și intersociale și interetnice, au fost căsătoriile dintre moldoveni, liberi din punctul de vedere al statutului social, și țigani, care aveau statut de rob atât în Țara Moldovei, cât și în Țara Românească; și mariajele dintre moldoveni și militarii ruși sau țăranii-șerbi ruși. Deși mixte au fost și căsătoriile românilor cu grecii, totuși ele corespund doar unui criteriu, cel etnic, fiind examinate și de alți cercetători, nu au fost abordate.

3.3.2.1. Căsătoriile românilor cu ţiganii[898]

Căsătoriile mixte dintre ţigani/ţigance[899] și romance/români din spațiul românesc pot fi examinate din două puncte de vedere: căsătorii interetnice şi căsătorii intersociale. Conform criteriului

---

[895] Iorga, N.*Armenii și românii - O paralelă istorică*. București, 1913, p. 35; *Studii …*, vol.V, p. 669-670.
[896] Iorga, N. *Armenii*, p. 35.
[897] Mazilu, D. H. *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*. Iași, 1999, p. 134.
[898] A se vedea și Felea, A. *Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătoria cu țiganii în spațiul românesc în secolul al XVIII-lea și prima jumătate a secolului al XIX-lea.* În: *Cercetări istorice (serie nouă*, 2013, nr.32, p. 265-277.

[899] Cu referire la situaţia ţiganilor în istoria Ţării Moldovei şi în Basarabia a se vedea Егунов, А. О цыганах в Бессарабии. În: *Записки Бессарабского Областного Статистического комитета*, Кишинев, 1864, том 1, pp. 109-123; Nicolae, Ion. *Cazania ţiganilor*. Braşov, 1924; Panaitescu, Ioan C. *Robii.* Bucureşti, 1929; Iordăchescu, T.O istorie a ţiganilor. În: *Convorbiri literare*, Bucureşti, 1930, LXIII; Bulat, T. G. Ţiganii domneşti din Moldova la 1810. În: *Arhivele Basarabiei*, anul V, Chişinău, 1933, nr. 2; Idem. Dregătoria armăşii şi ţiganii la sfârşitul veacului al XVIII. În: *Arhivele Basarabiei*, an VIII, Chişinău, 1936, nr. 1, p. 3-8; Petra, G. Despre ţiganii domneşti, mănăstireşti şi boiereşti. Extras din *Revista istorică Română,* V-VI, Bucureşti, 1936; Крыжановская, К. *Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века.* În: *Труды Центрального Государственного Архива МССР*. Кишинев, 1962, том 1, pp. 221-241; Анцупов, И. А.*Миграция цыган в города Бессарабии в XIX в.* În: *Ежегодник Института Межэтнических Исследований Академии Наук Республики Молдова*, том1. Кишинев, 2000, pp. 13-18; *Rromii în istoria României. Antologie şi bibliografie.* Bucureşti, 2002; Sârbu, T. *Ţiganii din Basarabia (1812-1918).* În *Rromii în istoria României. Antologie şi bibliografie.* Bucureşti, 2002, pp. 94-103; Duminică, Ion. Romii basarabeni în secolul al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, Chișinău, 2006, vol. VI, pp. 42-28; Idem. Statul social-juridic al romilor din Țara Moldovei în perioada medievală (sec. XV-XVIII). În: *Revista de etnologie și culturologie*, 2006, nr.3, pp. 233-239; Poştarencu, D. Aspecte demografice referitoare la ţiganii din Basarabia (secolul al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea*).* În: *Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology*, december 2010, vol. II, nr. 2 (4), pp. 51-83; despre situaţia generală, date staistice etc. a se vedea Свиньин, П. *Описание Бессарабской области*. În: *Записки Одесского Общества Истории и Древностей*, Одесса, 1867, том 6, pp. 207-208; Защук, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область,* часть первая. Санкт-Петербург, 1862, pp. 174-180; Boga, L.T. *Populaţia Basarabiei (Etnografie şi statistică)*. Extras din *Monografia Basarabiei*. Chişinău, 1926; Зеленчук, В.С. *Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в.* Кишинев, pp. 213-219;

confesional, care era unul de bază în formarea unei familii legitime, ambii miri trebuiau să fie ortodocşi. Deci, din punct de vedere canonic, n-ar fi trebuit să existe impedimente pentru căsătoria încheiată între români şi ţigani. Problema apare din cauza statutului social al reprezentanţilor etniei rome ─ cel de persoană aservită. C. Giurescu menţionează diferenţa dintre robie şi vecinătate sau rumânie: „Faţă de rob, rumânul sau vecinul era socotit om liber”[900].

În opinia cercetătorilor, pentru sec. XVII – XVIII căsătoriile între români şi ţigani nu erau o raritate, fiind o modalitate de a spori numărul robilor[901]. Astfel, în contextul unui document din 1621 cu referire la satul Mărăcineanu se spunea: „Acești Țigani ce săntu mai sus scriș, eii ținu neștii Rumăne, și au făcut ficiorii cu dânsele. Întraceia Domnii Mea am văzut și cartea lui Gavril Voevoda cum i-au dat acei feciori ce au făcut cu aceale Rumăne, să le fie țigani să lucreze, cum lucrează și alalții boia(i) țiganii”[902], confirmând afirmația de mai sus. Însă societatea românească din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea nu privea bine o căsătorie între reprezentanţii a două categorii sociale diferite, în special între cei aserviţi şi liberi, considerând-o un păcat în faţa lui Dumnezeu. Reieșind din morala tradițională, atât Biserica, cât și statul, erau preocupate de menținerea mariajului în arealul social previzibil. Această stare de lucruri este reflectată şi în Codicele de legi româneşti, care nu acceptau căsătoriile între ţigani şi români. În Ţara Românească, *Îndreptarea Legii* stipula: „nice lăutariul, carele zice cu vioara şi alăuta pre la târguri şi pre la sborure şi pre la nunte, nu poate să ia fată de om bun sau de boiariu, că unii ca aceia sunt batjocură lui Dumnezeu şi oamenilor”[903]. Cu referire la căsătoriile între români şi ţigani, Antim Ivireanu susţinea că nu se cade a se cununa român cu ţigancă şi ţigan cu romăncă, pentru că „dau scandală la norod şi aduc la mijloc multe gâlcevi şi mai vârtos că rămâne neamul cel slobod supt robie”[904]. Totodată, aceste prevederi legislative confirmau existenţa căsătoriilor mixte între reprezentanții celor două etnii.

În evoluția căsătoriilor mixte între țigani/țigance și moldovence/moldoveni în Țara Moldovei putem evidenția clar câteva etape: I etapă – până la 1742, când, după cum remarcă și Ion Peretz, conform „vechiului obicei” persoanele libere ce se căsătoreau cu robii, cădeau și ele în robie[905], precum și copiii acestor cupluri rămâneau robi; A II-a etapă – 1743-1766, când în urma aplicării

Tomuleț, V. Schimbări în structura socială și impunerea fiscală a populației din Basarabia în primele decenii după anexarea ei la Imperiul Rus. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, vol.II, nr.3, pp. 32-33.

[900] Giurescu, C. C. Despre rumâni. În: *Analele Academiei Române*. Memoriile Secţiunii Istorice, seria II, tom XXXVIII, Bucureşti, 1916, p.272.

[901] Achim, V. *Ţiganii în istoria României*. București, 1998.

[902] Documentul se referă la Țara Românească, vezi *Studii*, vol. XI. București, 1906, nr. 5, p. 99.

[903] *ÎL*, gl.200, p. 211.

[904] Ivireanu, Antim. *Capete de poruncă*. În *Opere*, editată de G. Ştrempel. Bucureşti, 1972, p. 394.

[905] Peretz, Ion *Curs de istoria dreptului român*. *Hrisoave domnești*. București, 1931, p. 46.

Aşezământului lui Mavrocordat s-a stabilit că în mariajele mixte intersociale, de tipul țigan - moldoveancă, fiecare își păstra situația socială de până la căsătorie; A III-a etapă – 1766- 1784, când prin *Anaforaua şi Hrisovul* din 25 ianuarie 1766 ale lui Ion Grigore Ghica, domnul Moldovei, aceste mariaje erau interzise, iar în cazul celor existente copiii născuţi rămâneau liberi, putând fi și răscumpărați; A IV-a etapă – din 1785 și până la eliberarea țiganilor din robie, marcată la început de interzicerea strictă a unor astfel de căsătorii, formulată în *Hrisovul lui Alexandru Ioan Mavrocordat din noiembrie 1785*.

Interdicţiile prevăzute de legislaţia scrisă şi de obiceiul pământului în chestiunea căsătoriilor dintre români şi ţigani în realitate erau încălcate. Astfel, la 8 aprilie 1708, în contextul întăririi de către domnul Țării Moldovei Mihai Racoviţă Episcopului de Huşi şi mănăstirii Brădiceşti stăpânirii asupra ţiganului Neagu, a femeii lui Sanda şi a copiilor lor, se menționa că numitul țigan era din Țara Românească şi „robindu-l tătarii din ţara lui, au fostu la robie câţ(i)va ani, şi făcându-i D(u)mnezău calea de au scăpat din robie păgânilor şi nemerind la sfinţia s(a) părintele Episcopul de Huşi, au slujit vr(e)o patru cinci ani. Şi pre urmă de bun(ă) voia sa s-au dat robu mănăstirii sfinţii sal(e) Brădiceştilor, şi dup(ă) ce s-au căs(ă)torit s-au dat sfinţii sal(e) depreun(ă) cu fămeia lui". În acest context, remarcăm faptul că soția lui Sanda era „moldovancă", fiind întăriți împreună „cu copiii lor, şi cu toţi nepoţii şi strănepoţii lor, ca să fie în veci robi sfintei mănăstiri Brădiceştilor"[906]. Deci, în această căsătorie mixtă, unde soțul era țigan și soția moldoveancă, membrii familiei au devenit robi mănăstirești.

Documentele semnalează prezenţa căsătoriilor mixte între persoane rrome și români/romance, motivate în unele cazuri de necunoaşterea faptului de apartenenţă a partenerului la etnia rromă, dar cel mai probabil de sentimentul dragostei. Partenerii din astfel de cupluri erau conştienţi că se opun legislaţiei şi că vor avea de înfruntat morala societăţii. La 2 iulie 1723 se rezolva problema lui Meleghi clucer, care relata că strămoşul lui, Lungul armaşul, a avut o ţigancă Dochiţa, care, la rândul ei, avea o fiică Nazariia. Această fată s-a căsătorit cu un „român moldovean" Constantin „ş-au făcut cu dânsa şias fecior doi feţi şi patru fiate". Constantin a confirmat faptul, dar a menţionat că la căsătorie n-a ştiut că mama fetei „au fost fată de ţigan". Fiicele lui Constantin şi a Nazariei erau căsătorite cu moldoveni, care plăteau bir. Mihai Racoviţă, ca „să nu facă turburare", hotărăşte ca familia să se răscumpere pentru 30 de lei: cei doi feciori să dea câte 5 lei, cei patru gineri câte 3 lei și Constantin- 8 lei. Astfel, toată familia a rămas liberă [907]. În cazul dat soluţionarea a fost favorabilă familiei, toţi membrii acesteia rămânând liberi.

[906] *Documente huşene*. Vol. III. Iași: PIM, 2011, nr.59, p. 81-82.
[907] *Surete şi izvoade (documente basarabene),* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XI. Iaşi, 1922, p. 131-132.

La 4 iulie 1739, în contextul întăririi feciorilor lui Pisoțchie a unei familiii de țigani la care pretindeau călugării mănăstirii Moldovița, se pomenește Vasile țiganul, „care ține moldovancă, pe Ghinița, fata lui Simion Ungureanul". Reieșind din legislație, dar și din interesele de a mări numărul țiganilor, călugării de la Moldovița invocau că Ghinița este țigancă, adică roabă, dar în urma cercetăriii s-a dovedit „înnainte acelui boeriu, gideță că easte moldovancă". Totuși, ambii soți, împreună cu toți copiii (Ion, Pânte, Năstăsia, Mihălache, Luchian, Odochița și Maria), au rămas „șerbi a lui Pisoțchie"[908].

La 8 mai 1740, un boier „iartă din robie" pe un ţigan care voia să se căsătorească cu o fată de preot, „o copilă ce are din trupul Sfinției sale", țiganul fiind liber a se duce unde va dori, concretizând că și țiganul și feciorul lui vor fi „oameni slobozi"[909]. Astfel, ţiganul obţine statut de om liber.

În 1743, *Aşezământul Ţării Moldovei* elaborat de Constantin Mavrocordat a reglementat problema căsătoriilor mixte între persoanele de origine rromă și cele de etnie română. Cercetătorul V. Achim susţine că *Aşezământul* a constituit o noutate esenţială pentru secolul al XVIII-lea[910], deoarece, dacă până în 1743 soţul liber, prin căsătoria cu robul, intra în condiţiile acestuia, ca şi copiii născuţi din această legătură, atunci *Aşezământul* stabilea că românul sau romînca ce se însoţea cu un ţigan nu mai putea fi transformat în rob, păstrându-şi starea socială de până la căsătorie: „Ţiganul ce va lua moldovancă, au moldovan ce va lua ţigancă, să nu cuteze nime de acum înainte să facă pe moldovan au pe moldovancă ţigani robi, au pe copiii lor, dar ca să nu deie pricină ţiganilor a eşi din robie cu această pricină, s-au legat plată grea, cum arată mai gios. Ci dar, moldovanu şi moldovanca şi copiii lor să fie slobozi şi volnici a se apăra, iar ţiganul şi ţiganca până la moartea lor să fie robi, precum s-au născut" [911]. Documentul admitea căsătoriile mixte cu condiţia ca fiecare dintre miri să rămână la condiţia sa juridică de până la căsnicie. Important este și faptul că se asigura starea de libertate personală a copiilor născuți în astfel de cupluri[912].

Însă pentru a împiedica astfel de căsătorii au fost prevăzute unele restricţii economice. Th. Boris Scurtulescu susţine că acestea erau „greu de suportat de către robi"[913], dar și pentru a oferi o recompensă stăpânului care pierdea în persoana copiilor născuți în aceste cupluri mixte intersociale

[908] *MEF, vol.VIII,* coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 1998, nr. 111, p. 147.
[909] *Studii ...,* vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București, 1903, p. 102.
[910] Achim, V. *Op. cit.,* p. 42.
[911] *Aşezământul Ţării Moldovei de Ioan Constantin Nicolae* Mavrocordat (1743). În: *Condica, III,* pp. 517-518.
[912] Peretz, I. *Op.cit.,* p. 46.
[913] Scurtulescu, Th. Boris. *Situaţia juridico-economică a ţiganilor în principatele române*. În *Romiii în istoria României. Antologie şi bibliografie*. București, 2002, p. 15.

robii pe care i-ar fi avut în stăpânirea sa[914]. Astfel, *Aşezământul* stipula, în cazul când mirele era moldovean, iar mireasa țigancă: „ Plata să dea stăpânului ţigăncii moldovanul ce va lua ţigancă 70 lei pentru copii ce păgubea stăpânul şi popa ce va cununa 50 lei şi naşul 30 lei..."[915]. Deci, pe lângă cuplul mixt, plata urma să fie plătită și de nașul cuplului, dar și de preotul ce oficia cununia. În cazul când mirele era țigan, iar mireasa moldoveancă, recompensa era și mai mare, în scopul descurajării unei astfel de căsnicii: „ ...iară ţiganul ce va lua moldovancă s-au hotărât că, fiind unii ţigani bogaţi şi *ca să nu se îndemne a eşi sămânţa lor din robie (n.a.)*, să dea îndoit, adică numai ţiganul cu moldovanca 300 lei, care se face cu gloaba popii şi a naşului 380 lei şi aceasta s-au făcut ca să lipsească cele fără de cale obicinuite şi să se înfrâneză. Nicidecum moldovan cu ţigan să nu se amestece, nici popii, naşii a nu-i mai cununa."[916].

Deși prevederile, din punct de vedere financiar, erau grele a fi suportate de cuplurile mixte, totuși nu puteau sta în calea tinerilor. Unii dintre tineri preferau să devină robi, pentru a nu se despărți de persoana îndrăgită. Astfel se întâmplă și în cazul unui oarecare Vasile Timiraşul, care la 14 noiembrie 1755 dă un zapis egumenului de la mănăstirea Neamţ prin care declară că „s-a învoit" să se căsătorească cu o fată a lui Gagea ţiganul, „ţigancă dreaptă a mănăstirii", pentru care s-a dat rob mănăstirii[917].

Un alt caz de căsătorie mixtă este semnalat la 13 mai 1759, când se constată că o oarecare Profira s-a căsătorit cu Neculai ţiganul, rob boieresc. Hotărârea domnească este următoarea: „De vreme ce Profira s-au primit şi s-au unit cu Neculai ţiganul Meră şi a lui Lupaşcu, se numeşte şi ea ţigancă şi nu i se cade a-şi cere parte din ficior, rămânând şi ea ca o ţigancă (deşi era Ruscă-sic!) şi s-au dat toţi feciorii lor la stăpânirea Meră şi lui Lupaşcu" [918]. În situaţia creată femeia a fost declarată rob împreună cu toţi copiii.

Într-o *Anafora*, întărită prin *Hrisovul* din 25 ianuarie 1766 al lui Ion Grigore Ghica, domnul Moldovei, se completau dispoziţiile referitoare la măritişul ţiganilor cu românii. Anaforaua interzicea cununia unor astfel de cupluri, la punctul 8 menţionându-se: „…nici de cum moldovan ţigancă să nu ia nici ţiganul moldovancă, şi la o pricină ca aceasta s-au socotit atât preoţiia eparhiei mitropoliei, cât şi a eparhiilor episcopilor să nu aibă voe ca aceea ca să cunune pre unii ca aceştia", iar dacă s-au întâmplat astfel de căsătorii, să fie despărţiţi [919]. Preotul era pedepsit. Copiii născuţi rămâneau „în parte

[914] Peretz, I. *Op.cit.*, p. 47.
[915] *Ibidem.*
[916] *Aşezământul Ţării Moldovei*, pp. 517-518.
[917] Duminică, I.*Statutul social-juridic al romilor din Ţara Moldovei …*, p. 233-239.
[918] Iorga, N.*Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I. Bucureşti, 1902, p. 425.
[919] Peretz, I. *Op.cit.*, p. 52.

moldovenească", liberi[920]. Th. Boris Scurtulescu susţine că regulamentul prevedea că robii rămâneau slugă pe toată viaţa, iar cu munca prestată răscumpărau copiii ce se vor naşte sau pe cei până la 7 ani, copiii mai mari de 7 ani vor munci la stăpân[921]. Părintele liber răscumpăra parte ţigănească cu 80 de lei pentru bărbaţi şi 60 de lei pentru femeie, iar dacă aceştia aveau până la 15 ani, preţul era înjumătăţit[922].

Gheorghe Potra susţine că stăpânii ţiganilor vedeau în căsătoriile mixte un pericol de a-şi pierde robii şi au intervenit activ să se dea o hotărâre[923], care şi urmează: „moldoveanul ce va lua ţigancă, rămâne şi el ţigan, cum şi femeia moldoveancă ce va merge după ţigan rămâne şi ea ţigancă"[924]. În 1781, Constantin Dimitrie Moruzi vodă dă un ordin circular la isprăvnicia Vasluiului să oprească cununiile între moldoveni şi ţigani [925]. Documentul menţionează că căsătoriile mixte s-au înmulţit, acestea fiind calificate drept „faptă foarte re, şi fără socotinţă". Totodată, califica cununiile ţiganilor cu moldovence şi viceversa ca fiind „cu totul înpotriva creştinătăţii". Acest document abordează şi soarta copiilor născuţi în aceste căsătorii. Preoţilor le-a fost interzis să oficieze căsătoriile între ţigani şi români, cei vinovaţi „să se caterisască din vrednicie preuţii ce să să facă birnic visterii Domneşti". Oficierea cununiilor perechilor ţigan-moldoveancă era „urâtă întâi lui Dumnezeu, apoi şi firei omeneşti" şi păcat. Cartea domniei de interzicere a cununiiilor între ţigani şi moldovence şi moldoveni şi ţigănci trebuia să fie citită în târg, în toate satele ţinutului, pe la mănăstiri „întru auzul tuturor". Toţi preoţii urmau să dea recipisă că au fost înştiinţaţi despre ordinul sus-numit.

Spre sfârşitul sec. al XVIII-lea, în Ţara Românească *Pravilniceasca condică* stabilea desfacerea căsătoriilor mixte, iar în cele existente, dacă se năşteau copii, aceştia deveneau oameni liberi: „Orice ţigan va îndrăzni de acum înainte să se cunune cu muere slobodă, adică nu ţigancă, să se desparţă negreşit şi să se pedepsească foarte greu; şi copiii, ce să vor face cu dânsa, să fie slobozi. Şi de să va dovedi că stăpânul ţiganului au dat voe să se cunune, ştiindu că nu iaste ţigancă, să-ş piarză ţiganul, spre a sa pedeapsă, care ţigan să se facă domnesc, şi preotul ce-i va cununa, să se pedepsească foarte greu de cătră biserică. " [926]. În Ţara Moldovei, *Anaforaua* din 12 septembrie 1785 privind măritişul ţiganilor şi *Hrisovul* lui Alexandru Ioan Mavrocordat din noiembrie 1785, care prin prevederile sale confirmau actualitatea problemei și însăși existenţa căsătoriilor mixte, stipulau: „De

[920] *Ibidem*, p. 54
[921] Scurtulescu, Th. Boris. *Op. cit.*, p. 16.
[922] *Ibidem*, p. 17.
[923] Potra, Gh. *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*. Bucureşti, 1939, p. 79.
[924] *Documente privitoare la istoria românilor,* culese de Eudoxiu Hurmuzaki, vol. XV, partea a II-a, Bucureşti, 1913, p. 1195.
[925] *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi*, 1921, fasc. 1, p. 119-121.
[926] *Pravilniceasca condică,* 1780. Editie critica. Bucureşti, 1957, p. 148.

vreme ce la împărţire de ţigani se făceau multe amestecături şi nedreptate şi despărţirea copiilor de părinţii lor, ... iar cât pentru cei ce sunt corciţi cu parte moldovenească, adecă un moldovean de a fi luat ţigancă sau ţigan moldoveancă, care după urmarea obiceiului pământului ce au fost întărit cu hrisoave domneşti erau robi ca alţi ţigani. Pentru unii ca aceştia hotărând domnia mea să se urmeze într-acest chip. Adecă parte moldovenească să nu fie supărată cu slujba întru nimica ci să fie slobodă, iar parte ţigănească să se numească slobodă, însă supuşi la toată slujba stăpânilor săi în toată vieaţa lor ca şi ţiganii şi de s-ar şi strămuta să fie volnici stăpânii a-i trage la slujba lor şi a-i lua de unde ar fi şi cu această slujbă a lor vor câştiga răscumpărarea şi slobozire copiilor lor, adecă câţi din copiii acestora vor fi în vârsta copilărească până la şapte ani şi câţi se vor naşte de acum înainte vor fi de tot slobozit ca fiecare din moldoveni şi volnici a merge unde-i va fi voia, iar câţi din copiii acestora vor fi mai în vârstă, dela şapte ani în sus să fie supuşi în toată vieaţa la slujba stăpânilor lor”[927].

Sobornicescul Hrisov (1785) interzicea căsătoriile între oameni liberi şi robi. „Un moldovan de va vrea să ia ţigancă sau ţiganul să ia moldovancă, precum până acum rău şi fără cale se obicinuise a să lua, rămâind, cu această pricină, în robie partea cea slobodă şi fiind acesta lucru împotriva a toată dreptatea şi pravila, s-au socotit ca, de astăzi înainte, nicidecum moldovan ţigancă să nu ia, nici ţiganul moldovancă, ci acest fealiu de însoţire şi cununie să fie de istov cu hotărâre oprite. Iară de să vor cununa prin greşală şi prin neştiinţă, îndată ce să vor afla, să să despartă; căci şi pravila Constantin Armenopolul, cartea 4, titlu 12, file 341, hotărăşte aşa; de să va dovedi după facerea nunţii îndată, ca cum s-ar fi întâmplat moarte ”[928]. Preoţii urmau să fie înştiinţaţi „să nu îndrăznească a cununa pe unii ca aceştea, şi oricare preot prin ştiinţă nu va urma poruncii şi hotărârei aceştia, să se catherisească de darul preoţiei şi să se facă birnic vistieriei domneşti”. Copiii născuţi în astfel de cupluri rămâneau ţigani. Astfel, constatăm un regres în problema căsătoriilor mirilor/mireselor de etnie rromă cu romăncele/românii, revenindu-se la obiceiul pământului.

La începutul sec. al XIX-lea, pe teritoriul dintre Prut şi Nistru, chiar și după anexarea de către Imperiul Rus a acestui teritoriu, de altfel ca şi în întreaga Ţara Moldovei și în Ţara Românească, restricţiile în privinţa căsătoriilor dintre ţigani şi moldoveni sunt menţinute. Legiurea Caragea stipula: „Să nu se căsătorească: slobozi cu robi...”[929]. Cu toate acestea, într-un inventar din 1821 al moşiei Cornii din Ţinutul Botoşani al lui Ioan Cananau printre cele 49 suflete de ţiganii se numărau şi „Leonti

[927] *Uricariul sau colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, publ. de Th. Codrescu, vol. I. Iaşi, 1852, p. 161-169, p. 328.
[928] *Sobornicescul Hrisov,* Ediţie critică. Bucureşti, 1958, p. 28.
[929] *Legiurea Caragea*. Bucureşti, 1965, p. 74.

Bucătaru, cu 2 copii băieţi, bezu fimeia Nastasăia, Moldovancă" şi „Gligori a lui Costandinu cu doî copile fete, ci-şi zice că esti ertatu, bez fimeia lui, Moldovancă"[930].

3.3.2.2. Căsătoria moldovencelor cu militarii ruși și șerbii ruși

Țara Moldovei, în sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în virtutea împrejurărilor istorice, a fost terenul numeroaselor războaie și o zonă de interes pentru Imperiul Rus din punct de vedere strategic, militar, politic și economic. Interesul s-a manifestat nu numai la nivel de stat, ci și la nivelul persoanelor. Țara Moldovei a fost un pământ atractiv pentru creștinii de rit vechi, persoanele dependente juridic (țăranii șerbi ruși), dar și pentru militarii ruși. Pentru astfel de mariaje mixte, conform normelor religioase, condițiile erau îndeplinite atât de șerbii ruși, cât și de militarii ruși. Problema consta în statutul social al reprezentanţilor ruși ─ cel de persoană aservită pentru șerbi și cel de militar rus, cu statut separat.

Fenomenul căsătorii mixte ale militarilor ruși, fie ofițeri, fie soldați, cu moldovencele era cauzat în mare parte şi de prezenţa armatelor ruse pe teritoriul Ţării Moldovei, în special în a doua jumătate a sec. al XVIII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Astfel, în 1792 se certifică oficierea unei astfel de căsătorii, indicându-se mirele, ofiţer în armata rusă, şi mireasa, româncă, precum şi locul cununiei: „Să să ştie că la ducire moscalilor din Moldova, let 1792, la aces let au luat căpitanu Petre di polcul Faganareschi granadirschii pe Maria, fată mari, fata d(umi)sale giupânului Botianu şi a giupânesei Sandei, şi s-au cununat aici în Biserica domnească din târgu Bârlad, *după voia sa* (sublinierea noastră-A.F.) şi cu poronca părintelui prot(opopul)"[931]. De remarcat este și faptul că cununia mixtă a fost efectuată, după cum reiese din document, cu învoirea părinților fetei și cu învoirea autorităților ecleziastice. Totodată, preotul care a făcut inscripţia menţionează un detaliu important – ofiţerul rus urma să fie cununat de preotul rus, însă în lipsa acestuia slujba a fost oficiată de preotul din localitate: „... de mine preotu Costantin, nefiind preoţii rusăşti, fiindcă să rădicasă împreună cu polcurile şi să dusăsă şi iai şi adeverinţa la mâna d(umnea)lui căpitanulu Petre, după cerire sa că ...(n-au –A.F.) trecut peste hotar necununaţi"[932]. După cum se vede, legislația rusească, reglementând un astfel de tip de căsătorie, cerea ca cununia să fie oficiată de către preotul militar. Astfel de situații creau confuzii în rândul preoților băștinași: dacă pentru persoana autohtonă era posibil de a face o cercetare în privința statutului marital, de a-i examina proveniența, de a cere permisiunea părinților, a

[930] *Studii* ... Vol. XXI. Documente interne. Bucureşti, 1911.
[931] *Însemnări de pe manuscrise şi cărţi vechi din Ţara Moldovei*. Un corpus editat de I. Caproşu şi E. Chiaburu. Vol.1 (1429-1750). Iaşi: Casa Editorială Demiurg, 2008, p. 517; *Documente bârlădene*. Vol.I. Cărți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnări, adunate de la bisericile din orașul Bîrlad. Cu două planuri în facsimile de preotul Ioan Antonovici. Bârlad, 1911, p. 295.
[932] *Ibidem.*

cunoaște vârsta și a cerceta dacă nu există impedimente pentru încheierea căsătoriei, o altă situație era pentru cel străin, care trebuia crezut pe cuvânt, sau spusele lui trebuiau să fie confirmate de martori. Apărea și aici o problemă în privința credibilității martorilor, după cum vom vedea din documentele prezentate mai jos. În afară de aceasta, au fost înregistrate și intimidări din partea militarilor ruși.

Situația a încercat să fie reglementată de către autoritățile statului. Rezoluții în acest sens au dat Serghei Kușnicov, președintele divanurilor Țării Moldovei și Țării Românești, și apoi Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni. Rezoluția lui Kușnicov vine în contextul examinării unei adresări a ispravnicului de Fălciu către Divanul Moldovei, care semnalează că, comisionerul Kosenkov a impus preotul regimentului să „cunune doi oameni ai săi cu fete moldovence". Conform cerințelor Regulamentului Militar, militarii nu aveau permisiunea comandanților săi de a se căsători, iar fetele pomenite nu aveau acordul părinţilor. Preotul, sub presiunea amenințărilor, a fost nevoit să-i cunune. Între timp, una dintre fete a înțeles că a fost cununată cu un șerb, a panicat și a fugit la părinţii ei. La 14 martie 1809, în urma adresării ispravnicului, Kușnicov, la rândul lui, se adresează către Dicasteria Exarhală, explicând situația și cere Dicasteriei să atenționeze preoții și să fie respectate prevederile legislative: „... să nu cunune moldovence cu ruşi decât dacă prezintă în scris acordul părinţilor sau al rudelor, cât şi permisiunea acelor instituţii la care aparţin mirii"[933].

În afară de cununiile cu rușii, în Moldova erau înregistrate situații similare cu supușii austrieci, acestea cauzând nemulțumirea atât a autorităților din Principatul Moldovei, cât și a celor din Imperiul Habsburgic. La 10 martie, 1809 Agenția Consulară Austriacă din Iași a înaintat Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni o notă prin care a cerut să interzică preoților din Țara Românească și din Țara Moldovei să cunune supușii austrieci fără acceptul Consulatului[934]. Cazrile au intrat în vizorul autorităților ecleziastice. Astfel, a urmat Dispoziția Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni din 17 martie 1809, adresată preoților din Țara Moldovei și Țara Moldovei, trimisă Mitropolitului Ugrovlahiei Dosihtei, Episcopului Romanului Gherasim, Episcopului Hușilor Meletie și Consistoriului Duhovnicesc din Iași, care stipulează: „...nici un preot din Moldavie, Valahie şi Besarabie să nu îndrăznească a cununa pe fetele sau vădăne moldovence, ori romînce cu roşienii fără voie părinţilor lor (ori în lipsa acelora) fără voie rudelor lor cele de aproape, şi fără de mărturie a comandirilor sau a stăpânilor acelor roşieni, cari vor vre să să cunune cu moldovence sau cu romînce". Tot în această rezoluție se făcea referire la căsătoriile cu sudiții: „Asemeni poruncim...a nu cununa pre vre un sudit sau sudită fără adeverință în scris de la a lor consulat sau aghenție". Totodată,

[933] *ANRM*, F. 733, inv.1, d. 14.
[934] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.358, p.500.

Mitropolitul atenționa că preoții care vor încălca aceste prevederi vor fi aspru pedepsiți: „care preot va îndrăzni, ca să cunune fără asemene mărturii și învoire, după cum s-au zis mai sus, unul ca acela va fi supus la greali pedepse", „...preotul acela ce va face călcare aceștii porunci, nici cu un chip nu să va dezvinovăți, ce mai vârtos se va pedepsi spre pilda altora"[935].

La 11 aprilie 1809, Gherasim Barbovschi-Clipa, Episcopul Romanului, a confirmat primirea poruncii de a „nu cununa fete sau văduve moldovence cu rosienii, fără voia părinților lor, sau (în lipsa acelora), fără voia rudelor lor celor mai di aprope și fără mărturia comandirilor, sau a stăpânilor acelor rosieni, cari vor vrea să să cunune cu moldovence, și iarăși pentru a nu să cununa vriun sudit sau sudită fără adivirință în scris de la al lor Consulat sau Aghenție"[936].

Însă în unele cazuri rezoluția Mitropolitului n-a fost îndeplinită. Așa s-a întâmplă în cazul Catrinei, fiica lui Ștefan Burduja din târgul Orhei, care la 16 iunie 1813 se plângea Mitropolitului și Exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni și ruga să se facă cercetare în cazul cununiei ei cu porucicul[937] Gheorghie Andreevici Kusarov. Femeia a relatat că în luna iulie anul 1810 s-a căsătorit cu „ce întâi cununii" cu un porucic rus Gheorghe Andreevici Kusarov, naș fiind pe un Neculai Boldeșor din târgul Orhei. Tânărul soț a părăsit-o după 11 zile, plecând peste Nistru în Mirhorod, și nu s-a mai întors timp de 3 ani[938]. Din cercetările făcute s-a aflat că Kusarov avea încă două soții: una la Bender și alta la Brăila.

La 30 iunie 1813 preoții și locuitorii din târgul Orhei au mărturit despre impunerea forțată a preotului Leonte din târgul Orhei să o cunune pe Catrina, fiica lui Ștefan Burduja, cu Gheorghe porucic: „În zăoa de lăsatul săculuі de postul Sântă Mării pe la apusul soarelui, au venit Ștefan Burduje, ca să-i dăm mărturii, ca să poată scoate peci de la părintele Sandul ot Săliște, și noi n-am dat mărturie, văzându-l om împărătescu. Dar cu a cui mărturii sau iscălitură noi nu știm. S-au adus peci cu peceti Sfinteii Mitropolii, și preuții s-au ascunsu ca să nu cunune, și a mersu însuși porușnicu și cu alți muscali la casa preutului Antoni, și făcându zurba, preutul s-au ascunsu, și neputându-să mântui, pentru zurba au eșit și l-au și luat la casa protopopoai, și scoțându-l și pe preotul Leonte, fiindu ascunsu într-o cămară la casa protopopoai, fiindu strânși și alți boiernași moldoveni și moscali." În acel

[935] *ANRM*, F. 733, inv. 1, d. 14; Tomescu, Constantin D. Diferite știri din Arhiva Consiliului Eparhal Chișinău. În: *Arhivele Basrabiei*, 1930, nr. 3, p. 345*; Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.386, p.538-539.
[936] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809)*, nr.425, p. 580-581.
[937] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 1-1v. Original. Publicat și în *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.154, p. 197-198.
[938] *Ibidem.*

context, preoții au menționat că nu e bine să se încheie această căsătorie mixtă: „Și zăcându-i porușnicului preuții: Dumneta ești boeri și om împărătescu, nu să cade dumitale ca să ei fată de mojic moldovancă", dar tatăl fetei a fost de acord: „Ce vă pasă sfinților voastre, eu o dau cu bună voe me, după muscal măcar trii zâle să trăiască cu bărbat". Deoarece preoții refuzau să-i cunune, au fost aplicate metode violente: „Atunci au sărit moscalu de pe devan și au scos peciul, și dându-i la ochi preutului Leonte: Na peci și mergi de cunună, că ți smulge barba câte un fir, câte un fir". Este important de menționat că căsătoria a fost benevolă din partea fetei: „Și auzându tatul fetii, fiindu față, poruncindu ca să cunune, au mersu și au întrebat și pe fată: Cu voe ta este ca să mergi după moscal. Ea au zăs: Cu voe ei iaste" și cu acceptul părinților fetei: „Și cerându preutul zapis de la tatăl său și de la maică sa, au poroncit feciorului său Luca ca să scrii, și au scris în casa sa zapisul, care iaste și de față" [939]. Cu toate că preotul refuza să cunune o astfel de pereche, inclusiv având rezoluția Mitropolitului care interzicea căsătoriile moldovencelor cu rușii militari, prin forță a fost impus să o facă.

Căsătoriile mixte, concubinajele și seducerile din partea militarilor ruși nu conteneau, fapt dovedit și de numeroasele plângeri ale locuitorilor din Basarabia, de cele mai multe ori soți părăsiți. În cererea din 7 februarie 1813 Andrei Alexeev din satul Petricani, ţinutul Orhei, solicită Mitropolitului și Exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni de a i se permite recăsătorirea pe motiv că soţia Pelaghia l-a părăsit de şapte ani[940], relatând că în 1806, el fiind dus cu afaceri în târgul Bălţi şi oraşul Iaşi, soţia lui s-a înţeles cu un soldat rus cantonat în casa socrului său, al cărui nume şi poreclă nu-i erau cunoscute, urmându-l în campanie[941]. În urma cercetării s-a constatat că numita Pelagheia se afla în Țara Românească, în orașul Buzău[942].

Grigore Vasluianu din satul Ciorăști, ținutul Orhei, se plânge Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni despre faptul că soția lui Maria l-a părăsit,în 1808 fugind cu moscalii[943]. Iacov Ciobotariul din Iași, socrul lui Grigore Vasluianu, relatează la 22 august 1813 despre fuga ficii sale cu moscalii, menționând că atunci când Grigore s-a îmbolnăvit, fiind neputincios, a mers să se trateze în satul Ciorăști, iar „ Mariia fiica lui au rămas acasă aicea în Iași și s-au îngurluit cu un moscal din

[939] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 4-5. Original; *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Vol. I, nr. 173, p. 217- 218.

[940] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 297, f. 1; *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea.* Vol. I, nr. 30, p. 69 - 70.

[941] ANRM, F. 205, inv. 1, d. 297, f. 4; Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I, nr. 36, p. 74 -75.

[942] ANRM, F. 205, inv. 1, d. 297, f. 8; Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I, nr. 108, p. 145 -146.

[943] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 331, f. 1.

care pricină l-au și bătut moscalii pe Iacov, au mai prins-o Dănilă pomoșnicul și cu alții la mahalaoa Sfântului Vasilii într-un pod de casă tot cu acel moscal, cum ... Botezatul cfetalnic iarăși au prins-o la o jidovcă tot cu acel moscal, <de> frică s-au fost ascuns su(pt) pat de unde scoțindu-o au bătur-o și au dus-o la cas... și după vreo căteva zile dându-i drumul au mers plină de freți și n-au mai <pri>mit-o tatăl ei Iacov”[944].

La fel se întâmplă și în cazul lui Iacov Raboski din satul Petricani, ținutul Orhei, și soția lui Maria. Jeluitorul și martorii - preotul Vasile din acel sat, Doroftei Oglindă, Dari Gavril, Ioan Grecul, Andrii Botnariul, Nechita Rus și Toader Ciomag au mărturisit că a „trăit Iacob cu fimeia sa 4 luni și agiungăndus(ă) cu niști moscali și unblănd în fapte de curvii, nefirindus(ă) au prins-o numit(ul) Iacov, fați făcând aceli fapti și sărind moscalii l-au bătut, pe numit Iacov pân(ă) la mo(a)rti și așe lăsindu-l s-au dus și nu s(e) știi păr acum undi să află”[945]. Putem afirma cu certitudine că aceste cazuri erau multiple, fiind des înregistrate cazuri de cereri de divorț pe motiv de părăsire de către soție a căminului conjugal și fuga cu militarii ruși.

În rândul căsătoriilor mixte interetnice, dar și intersociale, se înscriu și cele cu şerbii ruși, care în Imperiul Rus din punct de vedere juridic erau persoane dependente. Reglementarea juridică a căsătoriilor mixte din punct de vedere social, anume a persoanelor libere cu cele dependente a survenit prin Ucazurile imperiale, cele mai importante dintre acestea fiind: Ucazul imperial din 1742, prin care în Imperiul Rus au fost acceptate căsătoriile dintre persoanele libere şi şerbi [946]; Ucazul din 17 martie 1775, care permiterea căsătoria unei persoane libere cu un dependent, fără a ţine cont de statutul social; Ucazurile din 18 februarie 1808 şi din 6 iunie 1817, care stipulau că persoanele libere căsătorite cu şerbii nu devin şerbi, dar rămân libere [947].

Pentru a scăpa de starea de dependență în care se aflau în Imperiul Rus, adeseori șerbii se refugiau în Țara Moldovei, în special în teritoriul dintre Prut și Nistru, aflat la hotarele Imperiului. Căile de pătrundere a șerbilor în Moldova sunt diverse: fuga de la stăpâni și trecerea ilegală a hotarelor, trecerea hotarelor în calitate de militari ruși sau în calitate de servitori ai ofițerilor[948]. Războaiele din a doua jumătate a sec.al XVIII-lea și începutul celui de-al XIX-lea au creat condiții favorabile acestor evadări și stabiliri pe pământ românesc. Un caz de căsătorie intersocială a fost înregistrat în perioada

[944] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 331, f. 5. Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Vol. I, nr. 238, p. 287- 288.
[945] *ANRM*, F. 205, inv.1, d. 291, f. 6. Original. Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Vol. I, nr. 202, p. 250 – 251.
[946] Цатурова, М. *Русское семейное право XVI-XVIII* в.в. Москва, 1991, с. 13, 38.
[947] *Новый памятник законов Империи Российской*, часть первая. Санкт-Петербург, 1825, с. 297, 299.
[948] Ciobanu, T.*Considerațiuni asupra căsătoriilor mixte în spațiul Carpato-Nistrean la începutul secolului al XIX-lea.* În *Confesiune și căsătorie în spațiul românesc sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică*. Arad, 2006, p. 32.

24 aprilie şi 14 iunie a anului 1809, în urma examinării de către Dicasteria Moldovei a condiţiilor încheierii unei căsătorii. Istoria acestei căsătorii începe la 29 decembrie 1804, când tânărul Feodor s-a căsătorit cu fata Sofia din oraşul Hotin. La o lună după cununie părăseşte soţia şi se angajează în serviciu la un turc din raiaua Hotinului, la care lucra și Ana, o femeie originară din satul Pridrica, gubernia Kameneţ-Podolsk. La cererea turcului, Feodor urma să se recăsătorească cu Ana. Conform cerințelor canonice, protopopul Nichifor le-a cerut ambilor să prezinte actul de divorţ, în caz că au fost căsătoriţi. Femeia a ascuns că este cununată și este soție de recrut. Feodor a prezentat o carte de divorţ eliberată de un cadiu. Protopopul Nichifor a refuzat să oficieze cununia pe motiv că Feodor este căsătorit: cartea de divorț eliberată de cadiu nu are putere juridică și canonică. Atunci turcul a mers la amenințare, a scos cuțitul și a poruncit preotului să-i cunune, ceea ce preotul a și făcut. Căsătoria cu rusoaica a fost declarată ilegitimă, fiind desfăcută la 18 iunie 1809. Femeia urma să fie pedepsită pentru preacurvie. În schimb preotul n-a fost pedepsit, chiar dacă rezoluţia Dicasteriei avizată de Mitropolit cu privire la căsătoriile dintre femeile din Moldova cu supuşii Imperiului Rus era în vigoare, deoarece a fost impus sub amenințare, fapt confirmat de martori[949].

3.4. Concluzii la Capitolul 3

În urma cercetării cadrului canonico-legislativ și a realităților cotidiene cu referire la căsătoria legitimă la românii ortodocși din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea–începutul sec. al XIX-lea și a analizei principalelor caracteristici și particularități ale acestora, a etapelor necesare încheierii unui mariaj, a comportamentului populației am ajuns la următoarele concluzii:

Pentru încheierea alianței matrimoniale este caracteristică predominarea ritualului canonic ortodox, continuitatea și persistarea tradițiilor creștine și a obiceiurilor românești din secolele precedente, care n-au fost supuse niciunei influențe din exterior și n-au fost afectate[950], fapt confirmat de surse. Importanța menținerii tradițiilor și obiceiurilor a fost esențială, căci „funcția majoră a obiceiurilor a fost și va continua să fie acela de a-l integra pe individ în colectivitate, în societatea în care trăiește, prin formarea unor sentimente, emoții, atitudini corespunzătoare conștiinței comunității sale”[951].

În urma cercetărilor, am constatat că în Țara Moldovei, pe parcursul sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, deși încheierea căsătoriei avea o clară amprentă a tradiționalismului, care se baza pe respectarea canonicității și obiceiurilor, totuși sunt remarcate influențe modernizatoare, precum cele legate de schimbări în tradiția slavonă a ritualului logodnei și cununiei, propuse și

[949] *ANRM*, F.733, inv.1, d.122.
[950] Lemny, Ș. *Sensibilitate*, p.82.
[951] Suciu, A. *Nevoie actuală de ceremonial și ritual*. Brașov: Ed. Lux Libris, 1998, p.22.

introduse de Mitropolitul Petru Movilă, preluate și de Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanul; cele din reglementarea căsătoriilor mixte între români și rromi introduse de domnul Țării Moldovei Constantin Mavrocordat, conform căreia românii/românceле care s-au căsătorit cu rromi și copiii rezultați în urma acestei căsnicii rămâneau liberi. Tendințele modernizatoare și implimentarea lor sunt confirmate prin surse.

În Țara Moldovei, Biserica Ortodoxă și statul au acționat în comun pentru protecția familiei creștine și respectarea moralei creștin-ortodoxe și a tradițiilor menite să asigure conservarea structurilor tradiționale. În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, influența puterii ecleziastice a fost mai mare decât în Transilvania, unde către sf. sec. al XVIII-lea puterea laică se implica tot mai mult în reglementarea problemelor legate de constituirea alianțelor matrimoniale.

În Țara Moldovei, în segmentul cronologic cercetat, ca și în perioada precedentă, căsătoria era o uniune sancționată de societate, astfel că se urmărea respectarea tuturor condițiilor necesare pentru încheierea unei alianțe matrimoniale legitime și absența impedimentelor. În acest sens, se ținea cont de regulile social-morale ale instituției căsătoriei în spațiul ortodox, care limitau alegerea partenerilor prin interzicerea căsătoriei între rude, astfel că era caracteristică exogamia (căsătoria în afara unui anumit grup social, precum este familia), însă această alegere mai era limitată și de condiția socială, deci era caracteristică endogamia (căsătoria în cadrul unui anumit grup social). Cercetarea respectării condițiilor și lipsa impedimentelor era pusă în sarcina preoților. Procedură de cercetare a mirilor avea următoarele elemente: stabilirea dacă acordul tinerilor era benevol, acordul părinților, vârsta necesară căsătoriei, lipsa interdicțiilor, precum relațiile de rudenie, identitatea religioasă, existența unei alte căsătorii valabile, cea de-a patra căsătorie etc.

Acordul benevol al tinerilor, binecuvântarea părinților și prezența peciului de cununie demonstrează un control al instituțiilor ecleziastice în materie de drept familial. Tinerii din familiile de boieri mai urmau să aibă și învoirea domnului țării, acest fapt fiind o dovadă a controlului din partea statului, de cele mai dese ori urmărindu-se scopul de a nu permite încheierea unor alianțe ce puteau compromite sau leza într-un anumit fel situația domnului țării.

În calitate de instituție socială, instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în Țara Românească, dar și în tot spațiul creștin, are drept caracteristică de bază monogamia, având scopuri clare: procrearea, înfrânarea sexuală și sprijinul reciproc, fapt stipulat în toate nomocanoanele și evidențiată în codurile de legi. Orice abatere de la această prevedere era inadmisibilă, cei implicați fiind aspru pedepsiți.

Alianța matrimonială se încheia printr-o ceremonie solemnă specială – Sfânta Taină a Nunții, petrecută în biserica la care erau enoriași mirii, și serviciul religios era oficiat de către preotul paroh al bisericii date, cea mai potrivită zi fiind considerată a fi cea de duminică, după Sfânta Liturghie, în prezența reprezentanților comunității, ceea ce desemna legitimarea legăturilor matrimoniale. În cazul elitelor, legiferarea căsniciei erau făcută în prezența elitei locale și a populației de rând, iar în cazul căsătoriilor din familiile domnitoare – și cu prezența oaspeților din înalta societate a statelor Europei, de altfel ca și în alte state creștine. Cele mai înalte fețe bisericești binecuvântau aceste mariaje. Caracterul social al ceremonialului și ritul căsătoriei era subliniat prin „participarea întregii comunității sau a unui mare număr din membrii ei"[952] la Cununie și la Ospățul de Nuntă. În Moldova, Spectacolul Nunții, la care participau familiile celor care se căsătoreau, membrii comunității, dar și alți invitați, fiecare având rolul lor, și care era însoțit de o serie de tradiții, sublinia atât trăsăturile caracteristice întregului spațiu românesc, cât și unele trăsături ale spațiului creștin-ortodox, cu anumite particularități.

Importanța legitimării alianței este indiscutabilă, atât pentru soți, cât și pentru urmașii lor: prin cununia în biserică, alianța matrimonială devenea legitimă în fața Bisericii, a statului și a comunității, fiind indicată în sursele timpului cu expresii concrete: *cununie legitimă, prima cununie legitimă* etc; legitimarea căsniciei atrăgea un șir de obligații, drepturi, dar și protecție atât pentru soți, cât și pentru viitorii urmași − copiii născuți într-o uniune matrimonială erau considerați legitimi, având toate drepturile, iar copiii născuți în afara căsătoriei – ilegitimi, lipsiți de aceste drepturi.

Toate tradițiiile și obiceiurile din cadrul *Sfintei Taine a Nunții*, atât până la serviciul religios, cât și în timpul acestuia și după, erau respectate de toate categoriile de populație: scalda, alaiul de nuntă, conăcăria, pusul banilor sub covor, semănatul cu arginți, cofeturi și hamei, ruperea colacului etc.

Nunta finaliza cu un ospăț, la care varietatea bucatelor, numărul acestora și fastul întregului ospăț varia în funcție de situația economico-financiară a familiilor tinerilor. De obicei, nunta dura o zi, iar în familiile de domni durau mai multe zile la rând, până la două săptămâni. Ospățul de nuntă era însoțit de mare veselie și distracție. La nunțile populației de rând se cânta muzică lăutărească și se dansau hore, iar la cele din familiile elitelor se cânta la diferite instrumente, se dansa și erau organizate diverse alte distracții.

În Țara Moldovei, căsătoriile mixte erau în vizorul atât al Bisericii Ortodoxe din Țara Moldovei, de altfel ca și în Țara Românească, cât și al domnului țării, dar și al societății. De remarcat

[952] Basso Stănescu, E. *Nunta între ritual și spectacol*. Cluj-Napoca, 2013, p.14.

este faptul că în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea fenomenul căsătoriilor mixte, în special intereligioase și intersociale, a fost unul periferic, n-a căpătat proporții însemnate și, deși n-a fost unul predominant în societatea Țării Moldovei, este important a elucida cazurile rare pentru a forma o imagine completă asupra instituției căsătoriei și conviețuirii indivizilor într-o comunitate.

Intervenția domniei în problemele matrimoniale a fost mai vizibilă în privința căsătoriilor mixte interconfesionale și intersociale, în special în sec. al XVIII-lea − începutul sec. al XIX-lea, reieșind și din specificul componenței populației − majoritatea români ortodocși, și din interesul de susținere a Bisericii. Totuși, subliniem, că procentul căsătoriilor interconfesionale este unul destul de mic, ceea ce vine să confirme că alte confesiuni nu aveau priză mare la români. În familiile domnitoare acestea erau, de regulă, căsătorii dinastice, care se ghidau de interese politice, iar la nivelul populației simple – de sentimente, dar și interese economice. Atitudinea generală a comunității față de astfel de căsătorii nu era una pozitivă. Condamnarea mariajelor mixte din partea comunității ortodoxe majoritare poate fi explicată și prin anumite împrejurări istorice, când reprezentanții unei comunități etnice ocupă tot mai multe funcții importante în stat în defavoarea băștinașilor, cum a fost în cazul grecilor.

Totodată, numărul relativ mic al căsătoriilor mixte din teritoriul Țării Moldovei certifică faptul că Biserica Ortodoxă din Moldova, ca și cea din întreg spațiul românesc, nu și-a redus funcția doar la aceea de a fi un mentor duhovnicesc, ci a reprezentat o veritabilă instituție de păstrare a valorilor confesional-etnice ale enoriașilor săi, păstrarea identității confesionale în acel timp egală cu păstrarea identității naționale. Deoarece căsătoria era un fenomen cu implicaţii sociale ample, în contextul rolului prevalent al identității religioase, mariajele mixte erau percepute ca o primejdie, uneori cauzând și numeroase neînțelegeri. Aceste probleme includeau atât ideile și așteptările individuale în cadrul relației de cuplu, cât și presiunea din partea familiei, membrii căreia nu doreau sau nu puteau tolera, înțelege, accepta confesiunea noului membru, care avea o altă identitate religioasă decât ei, fiind o provocare nu numai pentru Biserica Creştin-Ortodoxă, dar şi pentru societate şi pentru miri, care aveau de înfruntat în unele cazuri condamnarea colectivităţii, rudelor, vecinilor, fiind vorba de mentalul colectiv la nivelul comunității. De aceea, în cazul căsătoriilor mixte din punct de vedere religios, atât soțul reprezentant al grupului minoritar confesional, în special, cât și soțul reprezentant al grupului majoritar confesional, se străduia să atragă partenerul de viață din cuplul marital în religia sa, deoarece familia era principalul mediu prin care se transmitea în primul rând identitatea religioasă,

care era foarte importantă și în Evul Mediu, și în Epoca Modernă, dar și identitatea socială, tradițiile și obiceiurile.

Deși Biserica Ortodoxă din Moldova oficial nu accepta căsătoriile dintre ortodocși și necreștini sau dintre ortodocși și eterodocși, în anumite situații, realitatea cotidiană arată că se căsătoreau și fără convertire, astfel că erau acceptate căsătoriile ortodocșilor cu eterodocși: romano-catolicii, protestanții (luterani, anglicani, calvini), armeano-gregorieni și lipoveni, al căror Botez este recunoscut de către Biserica Ortodoxă. Biserica Ortodoxă din Moldova a fost nevoită să agreeze astfel de căsătorii: la nivelul populației de rând pentru a menține și a spori numărul enoriașilor săi, iar la nivelul elitelor – pentru a răspunde anumitor interese politico-strategice ale țării. Căsătoria în acest caz trebuia să respecte următoarele condiții: a)Sfânta Taină a Nunții urma să fie oficiată în Biserica de rit ortodox, conform regulilor și modelului Bisericii Ortodoxe, mirii urmând a fi cununați de un preot ortodox. Pentru căsnicie era necesară permisiunea Arhiereului Eparhial. b)Copiii născuți în această căsătorie interconfesională urmau să fie botezați și educați conform regulilor și spiritului Bisericii Ortodoxe. c)Persoanele de alt rit, ce urmau să se căsătorească cu persoane de rit ortodox, erau obligați să dea recipisă că nu vor insulta soții pentru apartenența la ortodoxie, nici nu vor încerca să-i convertească, prin seducere sau amenințări. Dar și în cazul acceptării tuturor acestor condiții nu exista o garanție că mariajul mixt va fi permis.

În ceea ce privește căsătoriile mixte din punct de vedere social, mixte și din punct de vedere etnic, legislația Țării Moldovei, ca și cea din Țara Românească, interzicea căsătoria unei persoane dependente juridic cu una liberă, spre deosebire de Imperiul Rus, unde astfel de mariaje erau permise. Fiecare caz se examina aparte. Dar de cele mai dese ori astfel de căsătorii sau erau desfăcute sau mariajul mixt se interzicea. Astfel, dacă în cazul căsătoriilor interconfesionale se manifesta o oarecare toleranță în scopul menținerii și măririi numărului enoriașilor, atunci în cazul căsătoriilor mixte social, ghidându-se și legislația contemporană epocii, instanțele erau deosebit de dure. Până în sec. al XVIII-lea, în Ţara Moldovei obiceiul pământului interzicea căsătoria unei persoane aservite cu o persoană liberă, situaţie confirmată şi de legislaţia țării. Un progres în această problemă s-a dovedit a fi Aşezământul din 1743 al lui Constantin Mavrocordat. Însă hotărârile acestui Aşezământ au fost anulate de cele ale Sobornicescului Hrisov, căsătoriile mixte între țigani și moldovence și moldoveni și țigance fiind interzise. O situaţie asemănătoare se constată şi în Ţara Românească.

4. INSTITUȚIA CĂSĂTORIEI ȘI RELAȚIILE DE RUDENIE ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA–ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA

Importanța căsătoriei a doi indivizi pentru societatea tradițională a Țării Moldovei din perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea este indiscutabilă din mai multe puncte de vedere. În urma căsătoriei se constituia *familia conjugală*, „ alcătuită din soţ, soţie, copii născuţi prin unirea lor (grup căruia i se pot adăuga rudele) pe care îi unesc drepturi şi obligaţii morale, juridice, religioase şi sociale. Ca grup social, întemeiat pe alegerea reciprocă a partenerilor maritali cu roluri şi statute precise asociate membrilor lui, apoi având aptitudini, ţeluri şi aspiraţii comune şi asigurând creşterea copiilor”[953]. Familia îndeplinea „patru funcții pentru viata socială umană: sexuală, reproductivă, economică și educațională. Fără realizarea funcțiilor sexuale și reproductive, societatea s-ar stinge, fără funcția economică viața ar înceta, iar fără funcția educațională, cultura s-ar sfârși”[954], la care se adaugă și cea de solidaritate familială[955]. Instituția căsătoriei oficializa relațiile dintre soț și soție. Prin Sfânta Taină a Nunții căsătoria era sancționată de Biserică Ortodoxă, fiind recunoscută de stat și de societate.

Căsnicia a stat și la baza relațiilor de rudenie, devenind una din formele de sociabilitate cele mai răspândite, ce contribuie la înțelegerea modului de evoluție și funcționare a comunității tradiționale românești din Țara Moldovei. Rudenia sau înrudirea este „un raport de strânsă intimitate între două sau mai multe persoane, determinat de un act care generează coeziune socială deosebită între oameni“[956]. În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în Țara Românească, relațiile de rudenie erau stabilite în baza câtorva principii: a *consangvinității* (care are la bază actul de naștere), *a alianței*, numită și cuscrie, fiind de trei feluri: legitimă, închipuită și ilegitimă (cuscria legitimă este cea între soț și consângenii celuilalt soț; între consângenii unui soț și consângenii celuilalt soț; între trei familii prin două căsătorii succesive ale aceleiași persoane, căsătoria închipuită este cea apărută în urma logodnei) și *a relației spirituale* (care are la bază Sfânta Taină a Botezului și Sfânta Taină a Nunții, dar și actul înfierii). Din alianţă matrimonială rezultau

[953] Definiția familiei propusă de C. Levi Strauss apud Neveanu, Paul Popescu *Dicţionar de psihologie*. București: Editura Albatros, 1978, p.262.
[954] Mihailescu, I., Zamfir, C., Vlasceanu, L. *Dictionar de sociologie*. Bucuresti: Ed. Babel, 1993, p. 239.
[955] Albu, I. *Dreptul familiei*, București, 1975, p. 13
[956] Floca, Ioan N. Rudenia ca impediment la căsătorie şi cununie. În: *Studii Teologice*, XLIV (1992), nr. 18; Ivan, Iorgu D. C*ăsătoria*…, p. 742.

urmași, creându-se astfel o rețea de rude din legături de sânge[957]. *Rudenia de sânge* se număra în funcţie de autorul comun pe linie directă, suitoare şi coborâtoare (ascendenţi şi descendenţi) şi pe linie colaterală, fiecare cu grade sau trepte numerotate după numărul generaţiilor ce se interpun între rudele respective"[958]. Conform *Syntagmei lui Matei Vlastares*, legăturile de rudenie erau următoarele: „legătura de rudenie, așadar sau de sânge se împarte în ascendenți și descendenți și în colaterali. Ascendenții sânt cei ce ne-am născut, de pildă tatăl și mama, bunicul și bunica, și cei ce sânt deasupra acestora. Descendenți <sânt> cei pe care i-am născut noi, de pildă, fiul, fiica, nepotul, nepoata, strănepotul, strănepoata și cei ce urmează-la rând- acestora. Colateralii sânt acei care nici nu ne-au născut și pe care nici nuni-am născut, dar care se trag din aceeași obârșie și strămoș cu noi, de pildă, fratele, sora, unchiul, mătușa, fiul și fiica fratelui, vărul, vara și cei ce urmează la rând- acestora"[959]. Rudenia de sânge a creat drepturi şi obligaţii de ajutor reciproc şi întreţinere, precum şi de vocaţie succesorală. Totodată a impus anumite impedimente la căsătoria persoanelor înrudite prin sânge, în scopul dezvoltării armonioase a fiinţei umane. În urma încheierii alianței matrimoniale se crea și *rudenia prin alianţă*, cunoscută în Țara Moldovei drept rudenie de cuscrie. *Hexabiblul lui Harmenopolos,* cu referire la relațiile prin alianță, stipula: „iar cuscria este legătura ce vine din căsnicie, fără nici o rudenie de sânge"[960]. Reieșind din anumite principii religioase, căsătoria punea începutul și a unei forme spirituale a rudeniei, numită în Țara Moldovei rudenie sufletească, întrucât îşi are sorgintea în cele Două Sfinte Taine ale Bisericii: Sfântul Botez și Sfânta Taină a Nunții.

Îndreptarea Legii clasifica relațiile de rudenie în cinci grupe: „Întâi iaste de sânge. A doua iaste de cuscrie, adică de două neamuri. A treia iaste de-al treilea rudenie, care iaste şi această cuscrie de trei neamuri. A patra iaste a sfântului botez. A cincia iaste de feciorii de suflet, care se cheamă copilul carele ia neştine cu sfintele molitve şi-l face adevărat al său ca şi copiii lui"[961], astfel că în afară de relații de rudenie de sânge și cele apărute prin intermediul relațiilor de alianță (de cuscrie), sunt remarcate și altele, deci rudele pot apărea și „prin intermediul unor ritualuri şi acte cu caracter social", din „nevoia consolidării unei solidarităţi sociale"[962].

---

[957] Szekely, Maria Magdalena. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117; Voinea, M. *Sociologia familiei*. Bucuresti, 1993.
[958] *Ibidem.*
[959] *Syntagma,* col.1116-1117.
[960] *Hexabiblul lui Harmenopolos,* Cartea IV, tit.VII, 9,10,12.
[961] *ÎL*, Pentru împărţirea rudeniei şi pentru rudenia de sânge, II, gl. 190.
[962] Bursuc, A. O abordare antropologică şi semantică a rudeniei. În: *Analele Universităţii Constantin Brâncuşi din Târgu Jiu*, Seria Litere şi Ştiinţe Sociale 3, 2011, p. 105–107.

În acest capitol vor fi examinate problemele reflectării statutului de persoană căsătorită, întemeierea relației de rudenie prin Năștia de Cununie și de Botez, interdicțiile de căsătorie în baza relațiilor de rudenie, prevederile canonico-legislative și realitatea cotidiană.

4. 1. Statutul de persoană căsătorită în sursele din Țara Moldovei

Făcând parte din riturile de trecere, căsătoria marchează atât o modificare biologică a celor doi actanți principali, cât și modificări sociale. Astfel, cei doi trec de la statutul de logodnic-logodnică prin cel de mire și mireasă spre cel de soț și soție, constituindu-se o nouă unitate socială−familia. Totodată se stabilesc și se structurează relațiile noii unități sociale cu familiile fiecăruia dintre soți, stabilindu-se relații de rudenie, dar și cu comunitatea în ansamblu.

4.1.1. Statutul de femeie căsătorită

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei statutul unei femei căsătorite în raport cu bărbatul ce i-a devenit soț este remarcat prin diverși termeni: *soție, soț, femeie, muiare, jupânească, cneaghină etc.*, termeni care au fost utilizați și în perioada anterioară celei cercetate.

Termenul *soție,* derivativul feminin a lui s*ocivs,* de la latinescul s*ocivs,* însemnând „partener", este utilizat în numeroase documente ce țin de vânzare – cumpărare, donație, moștenire etc., precizându-se a cui soție anume este. Astfel, la 23 marie 1641, o oarecare „Buna Dănileasa, soția lui Dănilă", împreună cu copii a vândut ocina[963]. La 10 octombrie 1720 „Balaban, împreună cu soțâe me Todosâe" face un zapis de vânzare[964]. În contextul unei jalobe din 3 iunie 1802 este pomenită „Nastasâe, fimei văduvă și săracă…, soție mortului Enachi Pană din sat Bogzăștii"[965]. La 12 septembrie 1803 este pomenită Ileana, „soție răposatului pit(ar) Climent", cărei i se confirm zapisul de vânzare a unei crâșme în orașul Iași[966]. De remarcat este faptul că și femeile, și bărbații utilizau acest termen petru a indica statutul marital al femeii. La 22 iunie 1613, „Ștefca, fiul lui Dumitru tel, locuitor din târgul Botoșanilor", împreună cu soția sa Dolca, cumpără un Tetraevanghel[967]. Vom sublinia, că în slavonă termenul *soție* este indicat prin trei determinative: подружїя, съжителница, жена. Astfel, în 1601, într-o inscripție de carte este menționat „iereu popa Dumitru și soția lui Gafta (подружїя его Гафта-A.F.)"[968], pe un Tetraevanghel în 1604 lasă o inscripție „Carp, robul lui

[963] *DRH,* vol. XXVI (1641-1642), p.53.
[964] *MEF*, vol.IX, Vol.IX, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum alc. de L. Svetlicinâi, D. Dragnev și E. Bociarov. Chișinău, 2004, p.52.
[965] *DPIȚM,* p..110.
[966] *Ibidem*, p..196.
[967] *Însemnări,* p.155.
[968] *Ibidem*, p.131.

Dumnezeu, cu fratele său Simeon, cu soțiile lor (с женами-A.F.), cu Tatiana și cu Casca"[969], iar o inscripție din 1608 o remarcă pe Agahia, soția lui Manoil (Маноил и съжителница Агахіе)[970].

În numeroase cazuri, pentru a desemna soția, se utiliza termenul masculin *soț*, ceea ce o dată în plus vine să demonstreze că societatea Țării Moldovei în perioada sec. al XVII-lea - înc. sec. al XIX-lea era una masculină, dominată de familia patriarhală. La 1 februarie 1713 „Ivașco cu soțul său" au făcut pomană o Evanghelie[971]. În 1716-1717 pe o Evanghelie este făcută inscripția despre răscumpărarea cărții de către „preotul Vasilie și cu soțu-meu Marie, Matheiu, cu soțu-seu Măriuța, i Ilii cu soțo seu, Eftimie, și Ion cu soțu seu, Anna"[972]. Determinativul *soț* pentru indicarea statutului de soție era utilizat atât de bărbați, cât și de femei, din diferite categorii sociale. Astfel, pe mai multe cărți liturgice sunt identificate inscripții cu remarcarea determinativului *soț*: în 1727 pe o Evanghelie se menționează că este răscumărată de „Chiriță șimanu și cu soțul mieu Safta"[973]; în 1741 „eu Apostol, sin lui Valie Huma, și cu al meu soț, anume Tudora " leagă o Evanghelie[974]; în 1744 „Hariton cazacul saiman… cu soțul meu Safta"[975]; la 10 aprilie 1746 cumpără o Evanghelie „N(e)agul zahanagiul, dimpreună cu soțul meu, Ilinca"[976]; într-o însemnare datată cu 6 aprilie 1795 se menționează:„Această sfântă carte, anume Ev(an)gh(e)lie, au cumpărat-o robul lui Dumnezeu Gligoraș, zet Mohoranului și cu soțul lui Gașița ot Hincăuți"[977]; în 1796 un „Vasile Berenghe cu soțul său Maria" cumpără o Liturghie[978]. Și femeile căsătorite se identificau pe ele însăși drept *soț*, la fel precizându-se a cui soție este. Astfel în 1780 „Nastasie, ce am fost soț lui Lupașco Carp mazil" vinde partea ei din Ivănești[979], iar pomenita Marie Capșe, „soțu răposatului Ștefan Capșe", își elaborează diata la 28 iulie 1793[980]. În unele cazuri erau folosiți 2 temeni, ca în zapisul pentru o parte de sat elaborat la 21 mai de Chirică Capșe, care scria că împreună „cu soțul meu Nastasie" dă zapis la „mâna dumisale mai mare fratelui mieu Ștefan Capșie și *g*iupânesii dumisale Marii"[981]. În acest document se remarcă utilizarea a doi termeni ce indică statutul marital al femeii - *soț* și *giupânească.*

[969] *Ibidem*, p.132-133.
[970] *Ibidem*, p.144.
[971] *Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei, vol.I (1429-1750).* Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu (în continuare *Însemnări I*). Iași, 2008, p.394.
[972] *Ibidem*, p.410.
[973] *Însemnări I*, p.445.
[974] *Ibidem*, p.492.
[975] *Ibidem*, p.525.
[976] *Însemnări I*, p.535.
[977] *Ibidem*, p.76.
[978] *Ibidem*, p.1.
[979] *Studii…*, vol.VI, p.107.
[980] *Ibidem*, p.66
[981] *Ibidem*, p.64.

Termenul *femeie*, cu sensul de a remarca statutul marital, a fost, la fel, utilizat, pentru indicarea soțiilor din diferite categorii sociale. La 17 ianuarie 1641, „Ion Focea uricar, cu fămeia Măriica" vând un țigan[982]; la 4 aprilie 1641 „Ianăș și cu fămiaia lui Draga" au vândut un razor de 12 pași, iar „Alexa și Costin cu fămeile lor, Varvara și Chirvasiia…au vândut a lor dreaptă ocină"[983]; la 5 aprilie 1641 sunt amintiți „Andronic de Vitănești(i) și cu fămeia mea Măriica, fata lui Ilie"[984]. În 1642 Vasile vodă întărește o vânzare făcută de „Grigorie Hurmeziu și cu fămeaia lui, cu Condachiia"[985]. La 1701, în contextul pomenirii unei răscumpărări, este amintită „femeia noastră a Ilenii", stolniceasa, iar în 1702 Miron spătarul, ia parte la o înțelegere „împreună cu fămee me, Marie, fata lui Ilie Sauli"[986]. La 18 septembrie 1730 este menționat „Ion Coruiu …și cu fămeia mia Lupa, fata Ilințăi"[987], care fac o vânzăre la Iași. La 17 aprilie 1735 un oarecare Ion Bărlic face zapis de vânzare a unei moșii pentru patruzeci de lei „care bani s-au prețuit niște borfe a femei meli, a Sandei"[988]. O serie de inscripții de pe cărți remarcă utilizarea acestui determinativ: la 20 ianuarie 1701 „Antonie Jora hatmanul cu femeia sa Catrina" dau pomană[989]; în 1723-1724 un „Toader Ordze dimpreună cu femie me Cărstina" au cumpărat o Evanghelie[990]; la 20 iulie 1730 Necula „și cu fame(ia) sa Marii, fata Neculii Țâru" au cumpărat o Evanghelie[991] etc. Cu același determinativ *femeie* bărbații vorbeau și despre statutul altor femei căsătorite. La 12 ianuarie 1641, în contextul întăririi lui Lupașco stolnic a unui rob de către Vasile Lupu – „șerbu țigan, anume Isaiu, cu femeia lui și cu feciori"[992]. Deci, și domnii țării cu termenul *femeie* indicau soțiile supușilor săi, indiferent de categoria socială, inclusiv soțiile boierilor. Astfel, în 1642 Vasile vodă întărește o vânzare făcută de „Grigorie Hurmeziu și cu fămeaia lui, cu Condachiia"[993]. La 25 iulie 1719, în contextul întăririi unei proprietăți, se remarcă: „ce easte partea Feantii, fimeii lui Apostol Mihuțeț"[994]. Așadar, pe întreaga perioadă de cercetare constatăm: contemporanii epocii, bărbați, subliniau statutul de femeie căsătorită, inclusiv și al soțiilor lor, folosind termenul *femeie*. Femeile, la rândul lor, de asemenea, în numeroase cazuri se identificau în calitate de

[982] DRH, vol.XXVI, p.7, nr.8.
[983] *Ibidem*, p.58, nr.66
[984] *Ibidem*, nr.61.
[985] *Studii*, vol.VI, p.57.
[986] *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*. Vol.2: Moldova. Ed. De V. Mihordea, Ș. Papacostea, F. Constantiniu. București, 1966, p.94, 97.
[987] *Studii...*, vol.VI, p.43.
[988] *Ibidem*, p.64.
[989] *Însemnări I*, p.362; *Documente bârlădene*, vol.I. Cărți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnări, adunate de la bisericile din orașul Bârlad. Bârlad, 1911, p.333.
[990] *Însemnăr*i I, p.367.
[991] *Ibidem*, p.450-451.
[992] *DRH*,vol.XXVI, p.3, nr.4.
[993] *Studii*, vol.VI, p.57.
[994] *MEF*, vol.IX, p.42.

persoană căsătorită utilizând termenul *femeie*. Astfel, la 6 august 1716, la o vânzare de moșie, Sanda scrie „eu, fămeia Ursului”[995].

Termenii utilizați, despre care s-a relatat mai sus, vin să evidențieze și rolul femeilor căsătorite în încheierea anumitor tranzacții de vânzare-cumpărare, fiind pomenite alături de soții lor, în chestiuni de danie sau în cele legate de proprietatea femeii și moștenirea ei.

Un alt determinativ folosit pentru a identifica femeia căsătorită este *muiare* (din latină mulier), care cu timpul a căpătat conotații peiorative. Acest determinativ adesea este pomenit în sursele legislative ale timpului. Astfel, în *Carte românească de învățătură,* cu referire la faptele amorale ale unei femei căsătorite, se menționa: „Gl.16. 1. Nu-ş va piarde numai zestrele muierea ceia ce va fi făcut preacurvie, ce însă-şi va piiarde şi darurile câte i-au fost dăruit de bărbatul şi acelea toate le va lua înapoi”[996].

Unul dintre termenii cei mai des utilizați pentru a desemna o soție de boier este cea de *jupânească*. Astfel, la 1651 este pomenită Măricuța, jupâneasa „răposatului Simion Gheuca, ce-au fost medelnicer”[997], la 13 ianuarie 1667 în contextul vânzării unei părți de moșie este menționată „giupâneasa Todosicăi Jora”[998]. Determinativul *jupânească* era utilizat atât în discursul bărbaților, cât și al femeilor. De exemplu, pe un *Tipic* este o însemnare din 15 aprilie 1610 precum că este făcut de „Teodor Boul vistiarnicul și cu giupâneasa lui Agahia”[999], la 27 ianuarie 1641 este remarcat un zapis făcut de „răposatul Ion, ficiorul Condrei vamășul, și a giupânesei Sofronii, fata lui Dumitru Neagoe ce au fostu pah(arnic)”[1000], în 1677, în contextul unei danii, este pomenit „Păladie vornicului de Bârlad …și giupânesei dumisale”[1001], în 1694 se menționează actul de vânzare cumpărare a unui sat de la „giopâneasa lui Alexandru Bohoș ce-au fost hatman”[1002], în 1721 este amintit un zapis de mărturie de la „Crâstea, biv vel pitar, și de la giupâneasa lui Mariia”[1003], în 1723 la o vânzare de parte de moșie la Bujoreni este menționată „Nastasie, giupâneasa dumisali lui Avram Căpitanul”[1004]. Această formă de desemnare a statutului de femeie căsătorită poate să varieze, astfel că în diferite documente una și aceeași persoană poate fi întâlnită fie ca jupânească, fie ca cneaghină. De exemplu, la 9 februarie 1641

[995] *Ibidem*, p.31.
[996] *CR* gl.16 și altele.
[997] *Studii*, vol.VI, p.20.
[998] *Ibidem*, p.26-27.
[999] *Însemnări I,* p.150
[1000] *DRH*, vol. XXVI.
[1001] *Studii*, vol.VI, p.31.
[1002] *Ibidem*, p.37.
[1003] *MEF*, vol.IX, p.55.
[1004] *Studii*, vol.VI, p.41.

este amintită „ Nastasiala, ce am fost giupâneasa răpăusatului Ghiorghie Bașotă visternicului”[1005], iar la 20 februarie 1641 aceeași persoană este pomenită drept „cneaghina răposatului Gheorghie Bașotă vistier”[1006].

Un alt termen utilizat pentru a indica femeia căsătorită, după cum am remarcat mai sus, este cel de *cneaghină*. Astfel, în martie 1622, în contextul unei întăriri de sat este pomenit Scărlet și *cneaghina* lui Maria[1007]. În 1624, în contextul unei întărituri a satului Stolniceni pe Gârla și satul Scumpia din ținutul Iași, este amintită „Păscălina, cneaghina lui Lupul Stroici, logofăt”[1008]; la 18 aprilie 1641 sunt amintite cumpărături de la Todosia, cneaghina lui Iachim Bandur, fost vornic; Tofana, cneaghina lui Ionașco Bucilescu[1009]. Vom remarca că acest termen a fost mai des utilizat în sec. al XVII-lea și foarte rar în sec. al XVIII-lea.

Alți termeni folosiți în perioada sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea pentru sublinierea statutului marital al femeii, dar și al celui social, sunt cele legate de dregătoria soțului, și prin acest fapt subliniindu-se principiul partriarhal al societății din Țara Moldovei. Documentele remarcă în acest sens utilizarea termenilor *logofetească, păhărnicească, medelnicereasă, spătăreasă* etc., uneori cu indicarea soțului și a dregătoriei ocupate de acesta. La 15 martie 1717 „Iliana, logofetiasa a răposatului Necolai Costin” face o danie[1010]. La 5 mai 1803, într-o pricină pentru moșiile Usărești și Bârlădeni, ținutul Lăpușna, este pomenită spătăreasa Safta Bogdăneasa[1011]. La 30 august 1808, în contextul restituirii unei sume de bani, este amintită Ilinca Paladi logofeteasa[1012]. Scrisoarea logofetesei Ecaterinei Sturza din 3 septembrie 1808 este adresată postelnicesei Ancuța Roset[1013]. Uneori, aceste determinative se suprapuneau. Astfel, într-un document din 1641 este remarcată cneaghina Nastasia visterniceasa[1014].

Termenii enumerați mai sus se utilizau atât în timpul vieții ambilor soți, cât și după decesul unuia dintre ei, în ultimul caz în acte remarcându-se cel „ răposat”. Astfel, la 14 ianuarie 1641, Vasile Lupu face o întăritură „Anthemiei, cneaghina răposatului Bucium, vornic”[1015] .

[1005] *DRH,* vol. XXVI, p.20.
[1006] *Ibidem*, p.30.
[1007] *Studii*, vol.VI, p.18.
[1008] *DRH, A.*, vol. XVIII, p.245.
[1009] *DRH*, vol.XXVI, p.83.
[1010] *MEF*, vol.IX, p.35.
[1011] *DPIȚM*, p.138.
[1012] *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809).* Volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coordonatori și editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori), București-Brăila, 2017, p 141.
[1013] *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809),* p.66.
[1014] *DRH,* vol. XXVI, p.30
[1015] DRH, vol.XXVI,p.5, nr.5.

O altă variantă a identificării statutului de femeie căsătorită în raport cu bărbatul care îi este soț era *preluarea numelui soțului* prin adăugarea sufixelor. Nicolae Constantinescu remarcă faptul că încă din sec. al XV-lea vechiul sistem onomastic roman „ a creat pentru soție o formă de nume, alipind la numele soțului sufixele: -aia, -anca, -easa, -iasa, -oaia, -uia, redate în graiul moldovean ca: -oae, -oi, -ue, cu sau fără prenumele respectivei soții”[1016]. Aceste variante de prezentare a soției se întâlnesc pe întreaga perioadă cercetată. În documentele timpului este clar redat că acest determinativ arată statutul de soție a cuiva, de exemplu, „eu, Buna Dănileasa, soția lui Dănilă”[1017]. Numele de familie cu sufixul – easa este întâlnit și în cazul cneaghinei Salomia Vorontăreasa, amintită la 21 aprilie 1641[1018]; în 1671, în contextul cumpărării unei părți de sat, este pomenită Tăbăneasa[1019], Irina Bărgăneasa într-un act de danie din 28 mai 1781[1020] și Anița Hânculeasa[1021] etc.

Numele de familie cu sufixul – oaie la fel sunt des menționate. De exemplu, la 22 martie 1641, cneaghina Todosiia *Nicorițoaie* relatează despre ocina sa, în timpul „când a fost pribeagă în Țara Leșească”[1022]; Anița *Joroaie* este pomenită în documentul din 15 februarie 1721, când se face o împărțire de moșie, precizându-se partea Aniței Joroaie, ceva mai sus fiind specificat că este jupâneasa Irimicăi Jora[1023]. Sulgereasa „Catrina Băntășoai” este amintită în contextul cercetării pricinii cu serdarul Manolache Radul la 30 septembrie 1808[1024].

Același N. Constaninescu subliniază faptul că „dacă numele marital se formează din porecla sau din numele ocupației soțului i se adaugă sufixul -*iță*”[1025]. Un astfel de caz este remarcate la 1671, într-o inscrpție de pe un *Apostol* pe care l-a cumpărat Parascheva *cojocărița, Iacoboaie* (sublinierea noastră – A.F.[1026], deci sunt utilizate ambele determinative − și a ocupației soțului, și a numelui lui.

Soția de preot, de obicei, este remarcată prin determinativul *preoteasă*. Astfel, într-o inscripție de la 1 mai 1731 „preutul Ilie, sân Gavril Mondi, cu preutesa me Iona” încheie o tranzacție de vânzare cu Dumitrașco Bălan și „soțu lui”[1027].

[1016] Constantinescu, N. *Dicționar onomastic românesc*. București, 1963, p.XXXIV.
[1017] La 23 martie 1641 împreună cu copiii vinde ocina. *DRH,* vol.XXVI, p.53.
[1018] *DRH,* vol. XXVI, p.90
[1019] *MEF,* vol.6, p.65
[1020] *MEF,* vol.X, nr.85, p.119
[1021] *Ibidem,* nr.86, p.120-125.
[1022] *DRH,* vol.XXVI, p.
[1023] *MEF,* vol.IX, p.35.
[1024] *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809*), p. 202.
[1025] Constantinescu, N.*Op.cit,* p.XXXV.
[1026] *Însemnări I,* p.517.
[1027] *MEF,* vol.VIII, nr.74, p.104.

În cazul femeilor țigance, căsătorite, acestea erau remarcate prin „țiganca lui". La 15 martie 1745 Dimitrie Carp face danie mamei un sălaș de țigani, printe ei numindu-i și pe „Neculai Chimingeriul, ficiorul … și cu țiganca lui, anume…"[1028]. La 23 octombrie 1810 se menționau „Iani Coman, țigan, cu țiganca lui, Irina"[1029].

Statutul de femeie căsătorită este subliniat și prin adjectivul *măritată*. De exemplu, într-o plângere a lui Ion Botezatu din 15 octombrie 1741 se menționează despre soția lui ca „fată măritată" a lui Marco din Deleni[1030].

4.1.2. Statutul de bărbat căsătorit

În sursele din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei statutul unui bărbat căsătorit în raport cu femeia ce i-a devenit soție este remarcat prin termenii: *soț, bărbat, căsar, căsaș, însurat*, termeni folosiți și în perioada anterioară.

La 6 august 1716, în contextual vânzării unei moșii, Sanda, „fămeia Ursului", menționa că are moșia „dea soțul meu Ursul"[1031]. Ileana, „logofetiasa a răposatului Necolai Costân", la 15 martie 1717 făcea o danie de jumătate de sat finului său, vornicului Cârstea, menționând că această proprietate i-a revenit ei de la „răposatu soțul mieu, Nicolai Costin, biv vel logofăt, pentru o datorie a dumisali, soțului mieu", care zălogise odoarele femeii la un turc[1032]. O problemă asemănătoare reclama Maria Hânculiasa la 7 noiembrie 1723, vânzând o jumătate de sat „a soțului mieu, a Hâncului" pentru datorii[1033]. Aceste acte rfelctă nu doar utilizarea determinativelor, dar și faptul că bărbații nu aveau dreptul de a utiliza averea proprie a soției, în special cea de zestre, după bunul său plac, femeia fiind cea care decidea. În cazurile precum cele expuse mai sus, erau obligați să restituie datoriile făcute.

În numeroase documente sub determinativul *bărbat* sunt pomeniți soții decedați ai femeilor, care s-au ciocnit cu numeroase probleme după decesul acestora și se adresau diferitor instanțe pentru a le soluționa[1034]. Mitrofana, călugărița Costăchiuoai, este nevoită la 25 noiembrie 1723 să facă claritate în cele dade de zestre de către „bărbatul meu Costache" ginerelui Ioniță[1035]. Într-o carte de judecată din 17 noiembrie 1741 este pomenit Dumitrașco Nacul, bărbatul Saftii din Soloneț, cu sublinierea că Safta era „fata lui Brahă de acolo, ci-au ținut-o Dumitrașco Nacul", acest fapt fiind

[1028] MEF, vol. VIII, nr.146, p.185.
[1029] *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*. Selecție și prefață de Alexei Agachi, Ion Varta. Selecție de V. Constantinov, L.Svetlicinâi, T. Varta, Chișinău, 2012, nr.217, p.285.
[1030] *Condica, II*, nr. 137, p.58.
[1031] *MEF*, vol.VIII, nr.14, p.31.
[1032] *Ibidem*, nr.18, p.35-36.
[1033] Ibidem, nr.47, p.81.
[1034] *Condica III*, p.188, 191, 194, 210, 216, 237.
[1035] MEF, vol.VIII, nr.52, p.86.

important și pentru menționarea tatălui femeii, cât și a soțului ei; în cartea din 23 noiembrie 1743 este amintit bărbatul Zamfirei, care construise o casă, făcându-se precizarea că Zamifra era „fămei lui Vasâlie, feciorul lui Nistor”[1036]. La 23 iunie 1808, într-o plângere a văduvei Aftemie că i s-a prădat casă, se menționa când „au luat-o bărbatu-său”[1037], iar la 26 iulie 1810 în contextul moșiilor pretinse de văduva Iftimia Răzmerițoaie se pomenea „cinstitul bărbatul său”[1038].

Termenii *casnic, căsaș și căsari* sunt adeseori pomeniți în legătură cu plata anumitor dări, dar și cu prevederea introdusă de Constantin Mavrocordat ca fiecare să dispună de o pecete de plătire a birului. La 25 mai 1741 este dată poruncă domnească de a stabili „să fie dare lor la bir de omul *căsaș* (sublinierea noastră – A. F.) câte cinci lei într-un an”, cu referire la bărbații, capii familiilor în satele Greceni, Baurci, Pancul și Zârnești[1039]. Același termen era utilizat și în raport cu străinii așezați în Moldova[1040]. La 8 octombrie 1741, cu referire la Rânduiala ciferturilor, era stipulat: „să acute tot omul să iasă să-și ia pecete și să intre în foaie domnească de cislă, atât *casnicii* (sublinierea noastră – A. F.), cât și holteii...., slujitori păstori, argați, slugi boierești și altora, au di să va numi mazil, sau neguțitoraș, sau curtian, sau căpitan, au oameni streini așăzați în țară, au ruptași cămării, au vornicei i vătămanii, sau ce om or rufet vor fi”[1041]. Această prevedere este importantă în cercetarea de față, pentru că subliniază faptul că prin termenul *casnic* erau desemnați bărbații din diferite categorii sociale sau care dețineau dregătorii diverse, aveau ocupații diferite. La 28 noiembrie 1741 domnia ordona cercetarea „celor aflați fără pecete, atât holtei, cât și *căsari* (sublinierea noastră – A. F.)”, urmând ca cei aflați fără pecete să plătească „pecete îndoită, una pentru pecete trecută, pentru poclonul stiagului și alta pentru acest dintâi”[1042]. Termenul *căsar* a fost utilizat și între 1 septembrie 1740 - 31 august 1741 în legătură cu rupta la Vistierie a cizmarilor din Iași[1043], dar și cu referire la oamenii stabiliți cu traiul în Moldova, fixându-se a da „patru ciferturi într-un an și la cifert câte 105 parale de căsăr”[1044]. La 2 decembrie 1741 domnia a dat carte la lăcuitorii din Câmpulung Rusăsc referitor la ciferturi, pomenindu-se căsarii[1045].

[1036] *Condica, II*, nr.1102, p.361.
[1037] *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812),* nr. 30, p.60.
[1038] *Ibidem*, nr.195, p. 260.
[1039] *Condica, II*, nr.1305, p.524.
[1040] *Ibidem*, nr.1385, p.613.
[1041] *Ibidem*, nr.128, p.49.
[1042] Condica, III, nr. 1985, p.152.
[1043] *Condica, II*, nr.1435, p.648.
[1044] *Condica, III*, nr.1980, p.149.
[1045] *Ibidem*, nr.1997, p.154.

4. 2. Rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor

Pseudorudenia caracterizează genul de relaţii sociale definitorii pentru cele „care nu au nicio legătură cu relaţiile biologice, dar care se caracterizează prin simularea adevăratelor relaţii de rudenie”[1046]. Maria Magdalena Szekely o numește *rudenie artificială* sau *convenţională*, subliniind: „între două persoane între care nu există nici un tip de înrudire, se cristalizează o structură de înrudire specifică, acceptată de societate și care are consecințe în plan juridic”[1047]. Pentru astfel de relații de rudenie se utilizează terminologia şi regulile rudeniei reale. Reieșind din cercetările istorico-antropologice ale problemei, se impune constatarea că „pseudorudenia prezintă forme eterogene de rudenie: năşia, adopţia, înfrăţirea de sânge sau de lapte”[1048], cu precizarea oferită de V. Scurtu, că în Țările Române, una dintre formele de pseudorudenie – năşia, este generată de împărtăsirea unor Sacramente ale Bisericii: Botezul și Nunta[1049]. Maria Magdalena Szekely include în categoria de rudenie spirituală și adopţia, menționând că năşia și înfrățirea se stabilesc prin ritualuri[1050].

Năşia este una dintre instituţiile fundamentale în comunităţile tradiţionale româneşti[1051] și „exprimă raportul stabilit între naşi şi fini, la fel ca şi între consângenii direcţi ai acestora, în urma săvârşirii Tainei Botezului şi/sau Tainei Cununiei”[1052]. Henri H. Stahl, referindu-se la instituţia năşiei la români, menționa că aceasta „ capătă deci un caracter de relaţie permanentă care leagă două grupe familiale între ele, iar sistemul de rudenie spirituală izvorât din năşie ajunge să reglementeze sfere cu mult mai largi şi cu totul altfel decât cum prevăd canoanele bisericeşti, cu privire la botez şi cununie”[1053]. În acest context, N. Constantinescu remarca faptul că în societatea tradițională românească năşia s-a consituit „într-o instituție guvernată de reguli precise, obligatorii pentru toate părțile contractante”[1054].

[1046] Zăbavă, Elena-Camelia *Universul înrudirii reflectat în antroponimie în volumul Numele şi numirea*. În: *Actele Conferinţei Internaţionale de Onomastică „Numele şi numirea”, Ediţia a II-a: Onomastica în spaţiul public actual*. Cluj-Napoca, Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 733-741.

[1047] Szekely, M.M. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*, p.102.

[1048] Bursuc, A. *O abordare* ...; Platon, Elena. *Frăţia de cruce. O formă arhaică de solidaritate socială*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000, p. 11; Scurtu, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966.

[1049] Scurtu, V. *Termenii de înrudire…*, p. 111, 113.

[1050] Szekely, M.M. *Structuri de familie*, p.102.

[1051] Rogoz, Viorel. Nasia - institutie a înrudirii spirituale în zona Codrului. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, XV-XVII (1994-1996), pp. 287-292.

[1052] Cojocaru. Ludmila D. Instituţia năşiei la românii din Basarabia. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, Volumul II, Nr. 3, p. 55.

[1053] Stahl, Henri H. Rudenia spirituală din năşie la Drăguş. În: *Sociologie românească,* anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.

[1054] Constantinescu, Nicolae *Relaţiile de rudenie în societăţile tradiţionale. Reflexe în folclorul românesc,* Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p.88

Termenii care delimitează tipul de rudenie spirituală din nășie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în întreg spațiul românesc, sunt: *naș/nănaș, nașă/nănașă, nășie, fin, fină (cu derivatele lor), cumătru, cumătră, cumetrie.* Legătura de rudenie între nași și finii de botez se numește nășie[1055] și se stabilește „un raport spiritual al carui sens este „de la superior la inferior""[1056]. Relațiile de rudenie dintre nași și fini se extind și asupra consangvinilor acestora, care devin cu cei dintâi *cumetri*[1057]. Cumătru este termenul prin care se adresează părinții copilului botezat către nașul de botez și invers[1058].

Prin *naș,* în opinia lui V. Scurtu, se subînțelege cel mai des persoana care asistă la botez (ține copilul în brațe și botează) – naș de botez și mai rar cel care cunună pe cineva – naș de cununie[1059]. Rudenia din nășie e considerată de un caracter conservativ[1060]. În istoriografie există o polemică referitor la superioritatea nășiei – cea de Botez sau cea din Cununie. Deși S. Pușcariu susține că rolul unui naș de botez este mai puțin important decât al nunașului/nănașului de cununie[1061], ne aliniem la opinia lui V. Scurtu, că acest fapt poate fi doar un caz izolat. V. Barbu afirmă că ceea ce diferențiază Țările Române ca parte a ortodoxiei este „superioritatea nășiei de cununie asupra celei de botez", deoarece consideră că nășia „este mai productivă social", pe când cea de botez „creează între naș și fin o legătură care nu depășește valoarea simbolică"[1062], însă nu suntem de acord cu această afirmație, deoarece pentru perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea și nășia de botez, și nășia de cununie avea rol de susținere moral-spirituală, de ajutor și de solidaritate familială, importantă în diferite circumstanțe. De asemenea, nu susținem opinia potrivit căreia Țările Române nu făceau parte din aria balcanică aflată în zona în care „un naș era ales și naș de cununie"[1063], deoarece astfel de cazuri, cel puțin pentru Țara Moldovei, au fost certificate documentar.

Damian Bogdan constată că pentru prima dată termenul *naș* în Țara Modovei este menționat într-un document din 1615[1064]. În actul din 1 ianuarie 1647 prin care Dochița, sora Mânjii uricarului, lasă diată, se întâlnește atât termenul *naș*, cât și *nănaș*: „să meargă la *nașu* meu Corlat uricarul să dea partea mea din Văcărești cu tot venitul ce va hi partea mea" pentru grijile postfunerare, iar „de nu va vrea dumnealui *nănașul* să primească să o dea fie cui se va afla acea parte a mea numai să nu mă lase

[1055] Scurtu, V. *Op.cit.,* p.243
[1056] Constantinescu, N. *Op.cit.,* p. 130.
[1057] *Ibidem*, p.94
[1058] Scurtu, V. *Op.cit.,* p. 242.
[1059] Ibidem., p.239.
[1060] *Ibidem*.
[1061] Pușcariu, S.*Etudes de linguistique roumaine*. Cluj-București, 1937, p.306, apud V. Scurtu, *Op.cit.,* p.239.
[1062] Barbu, V. *Ordo amoris,* p.163-164.
[1063] *Ibidem*.
[1064] Bogdan, D.*Glosarul cuvintelor românești din documentele slavo-române.* București, 1946.

la moartea mea să fiu negrijită”[1065]. Deși nu se concretizează despre care naș este vorba, cel de Botez sau cel de Cununie, considerăm că este vorba de ambii termeni, în acest caz, probabil, nașul de botez era și cel de cununie, în istoriografie clar subliniindu-se faptul că termenul nănaș se aplică pentru nașul de Cununie. Deși conform denumirii temei cercetate ar trebui prezentată mai întâi năștia din Cununie, s-a mers pe Rânduiala Sfintelor Taine, pe primul plan fiind Sfânta Taină a Botezului.

4.2.1. Rudenia spirituală din năștia de Botez

Actele ritualice care desemnează relațiile spirituale prin năștie încep cu Sfântul Botez, care reprezintă una din cele Șapte Taine (Sacramente) ale Sfintei Biserici. Botezul este întâia dintre Tainele Sfinte; este ușa prin care „se întră în Sfânta Biserică”[1066]. Năștia apare în cultul creştin în jurul *anului 235*, fiind tratată în lucrarea „Tradiţia Apostolică”[1067]. Iniţial, creştinul se boteza fără a avea nevoie de un martor, doar pe baza mărturiei proprii. Pe măsură ce Creştinismul se extindea, cei botezaţi treceau printr-o etapă de pregătire, în care erau iniţiaţi în învăţăturile creştine. Această educaţie se făcea sub autoritatea spirituală a unui garant, care, la momentul botezului, dădea mărturie. *Partea văzută a Tainei Sfântului Botez* constă din afundarea de trei ori în apa sfințită[1068] a celui ce se botează și în rostirea cuvintelor : «Botează-se robul lui Dumnezeu (Numele celui ce se botează) În numele Tatălui, amin, și al Fiului, amin, și al Sfântului Duh, amin. Acum și pururea și în vecii vecilor, amin»[1069]. Însuși cuvântul *botez* are conotația de «a afunda», «a cufunda»[1070].

Conform tradiției creștine, efectele primirii Tainei Sfântului Botez sunt: „iertarea păcatului strămosesc si a tuturor păcatelor săvârsite înainte de Botez în situatia celor ce se botează mai târziu;

[1065] *Surete și izvoade*, p.124-125, nr.80.

[1066] *Învățătură de credință creștină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Şi cu binecuvântarea şi purtarea de grijă Înalt Prea Sfinţitului IUSTINIAN Patriarhul României la anul 1952 de Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureştilor, retipărită în anul 1992 la Bucureşti, în anul 1993 la Cluj, iar în anul 1996 la Iaşi. Ediţie electronică APOLOGETICUM 2006, pe http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA_de_CREDINTA_CRESTINA_ORTODOXA.pdf. (vizualizat 14.01.2018); Алмазов, А.*И.История чинопоследований Крещения и Миропомазания*. Казань: Типография Императорского Университета, 1884; Эмирханов, В. М. Феномен института восприемников в Православной Церкви. In: *Молодой ученый*, 2012, №1, Т.2, с. 47-50. — URL https://moluch.ru/archive/36/4092/ (vizualizat 14.01.2018).

[1067] *Писания святых отцов и учителей Церкви относящихся к истолкованию православного богослужения*, т.2. С.-Пб.: типография Королева и комп., 1856.

[1068] Apa care se foloseste la Taina Sfântului Botez trebuie să fie curată.

[1069] *Slujba Botezului și a rânduielilor însoțitoare.* Text editat şi prelucrat de ieromonahul Petru Pruteanu, Portugalia, 2015, pe https://www.teologie.net/data/pdf/PP-slujba-botez.pdf (vizualizat 14.01.2018)

[1070] În Biserica Ortodoxă Botezul, în general, se face prin afundare. Sub formă de turnare sau prin stropire se săvârseste doar în împrejurări excepționale, de exemplu, când cineva este greu bolnav sau când nu se află la îndemână destulă apă. După ce este scos din baia Sfântului Botez, pruncul este dat naşului, iar părintele slujitor îl binecuvântează, zicând: „Îmbracă-se robul lui Dumnezeu (Numele celui boteazat) în haina dreptăţii...”. Ieromonahul Petru Pruteanu scrie despre acest ritual: „Naşul îl primeşte în pânza albă, nouă, simbolizând haina cea nouă, îmbrăcămintea harului şi a dreptăţii**.** Preotul binecuvântează lumânarea, care este simbolul vieţii de lumină şi al vieţii noi, harice, în Hristos, pe care o începe finul. Lumânarea este dăruită naşului, în timp ce se cântă de trei ori: „Dă-mi mie haină luminoasă, Cel ce Te îmbraci cu lumina ca şi cu o haină, Multmilostive Hristoase, Dumnezeul nostru!”” *Slujba Botezului şi a rânduielilor însoţitoare*

renasterea, sau nasterea la o viată nouă duhovnicească, viată de curătie si sfintenie; de asemenea, primirea în sânul Sfintei Biserici, adică numărarea celui botezat între fiii ei, putându-se împărtăsi de toate celelalte Sfinte Taine si de bunurile sufletesti pe care Sfânta Biserică le dăruieste membrilor ei (cum s-a mai arătat)"[1071]. Reieșind din aceste efecte, Taina Sfântului Botez se mai întâlnește și sub denumirile: «renaștere», «naștere din nou», «sfințire», «pecetea lui Hristos», «baia vieții», «baia renașterii», «baia pocăinței», «baie», «izvor sfânt», «lumânare»[1072].

În Țara Moldovei, în sec. XVII- înc. sec. al XIX-lea, actul ritualic al Sf. Botez și practica năștiei din botez este menționată în expresii deosebite: *a botezat, a ținut la botez, a luat fiu din Botez, a lua din sfânta cristelniță*. Cel mai des este folosită sintagma *a botezat*, aceasta referindu-se atât la copii, cât și la adulți. Astfel, la 20 septembrie 1668, în cazul unei danii a lui Dumitrașco Prăjescu, s-a argumentat dania prin următoarele: „pentru care i-*am botezat* o cucoan"[1073]. La 24 iunie 1703, într-un izvod de moșii se pomenea că „Nicoară Prăjescu *a botezat* pe Ștefan Tomiță și i-au dat parte dumisale cea de loc (Șătrăreni-n.n.) hinu-său lui Ștefan Tomiță"[1074]. La 2 aprilie 1741, în contextul unei mărturii despre căsătoria lui State Grecul, s-a menționat că, „însurându-se, au luat pe Zmaranda ce au fost jidovcă și *s-au botezat*"[1075]. La 1813, în situația unei cercetări pentru proprietate este pomenită o diată a lui Constantin Șicariul din 11 ianuarie 1800, în care se spune că el a luat două fiici de suflet „după ci *li-au botezat* tot el"[1076]. Deci, această sintagmă este folosită pe durata întregii perioade cercetate.

Alte sintagme ce desemnează actul Sfântului Botez în surse sunt întâlnite mai rar. Astfel, pe viitorul domn al Țării Moldovei Dimitrie Cantemir „*îl ia din sfânta cristelniță*" Dumitrașco Cantacuzino, domn al Țării Moldovei (noiembrie 1673 - ianuarie 1674; februarie 1674 - noiembrie 1675; aprilie 1684 - mai 1685-n.n.) [1077]. În 1731, episcopul Inochentie *a luat „fiu din Sfântul Botez*, pe Ioan"[1078]. La 20 decembrie 1741, în contextul unei vânzări, se menționează că „Cârcoaie portăroaia *ținuse la botez* (n.n.)" pe Dumitașco Stroici, cărui îi făcu danie a treia parte din jumătate de Calești, ținutul Cernăuți[1079].

[1071] *Taina Sfântului Botez*, pe https://www.sfaturiortodoxe.ro/invatatura-crestina-ortodoxa/catehism-invatatura-credinta-crestina-ortodoxa-taina-sfantului-botez.htm (vizualizat 20.01.2018).
[1072] *Ibidem.*
[1073] *Ispisoace și zapise*, vol.III, p.2, p.53, nr.37.
[1074] *Surete*, vol.VIII, p.21, nr.XXII.
[1075] *Studii*, vol.VI, p.445, nr. 1684
[1076] *Documente bârlădene*, vol.II, p.130, nr.CIV
[1077] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân, domnul Moldovei*. Editura de Stat pentru Literatură și Artă, 1960, p.22
[1078] *Surete*, vol.XXV, p.CLXXIII.
[1079] *Documente bucovinene*, vol. IV, p.160.

Termenul *fin /fină* definește persoana botezată sau cununată în raport cu nașul/nașa[1080]. *Finii de botez* se întâlnesc în documentele sec. al XVII-lea –înc. sec. al XIX-lea sub sintagmele *hin/fin de botez* și *fiu de botez*. Sintagma *fiu de botez* e întâlnită la 17 martie 1631 în contextul unui conflict pentru proprietate între Dumitru fost pârcălab cu Frimu. Dumitru susținea că e fiu de suflet al Murgăcioaei, pe când Frimu spunea că e fiu de botez al acesteia[1081]. Conflictul a continuat în 1691 cu urmașul lui Dumitru, Ion Tălăbășescu, cărui i se dă „să țină ocina la Bălăciani, Păulești, pea pa Smilei și a Boldanei, foaste a Murgăcioaei", date lui Dumitru „luându-lu fecioru de sufletu Murgăcioae". Totuși alte rude continuau să susțină că a „fostu botezatu"[1082]. Necula de Iaş(i), „*hinul* dumisali lui Panait neguţitoriul" este menționat în calitate de martor la o vânzare- cumpărare din 23martie 1690 la Iaşi, când Luchian, împreună cu fratele său Gavril şi cu sora lor Sanda, vând lui Costea şi femeii sale, via lor de la Huşi cu 12 lei[1083].

Expresia *fină de botez (hină, henă)* este atestat într-un act de danie din 18 octombrie 1670, când Partenie dăruiește partea sa de moșie „*henă-mea* această pomană"[1084]. Danie de la nași de botez primește și Maria, fiica marelui vornic V. Costăchel: „*hinii* noastre Marii…căci este botezată de noi"[1085]. Termenul *fina de botez* este menționat și la 16 ianuarie 1700, când Gligoraș, feciorul Măricuței, vinde via de la Grozești „finii meali de botezu Catrinii, fiicei dumilorsale ginerelui Neculai și nepotei mele Ștefanii"[1086].

Naşii de botez: alegerea naşilor, cerințe, obligații, constituirea rețelei de rudenie. Alegând nașul pentru copiii lor, părinții trebuiau să aibă, în primul rând, siguranța deplină că viitorul naș, fiind fidel Bisericii Ortodoxe, va putea îndeplini acele îndatoriri care erau impuse de instituția nașului și nu din considerente privind statutul social înalt sau starea financiară benefică. Nașii de botez trebuiau să respecte anumite condiții canonice și să dea dovadă de anumite calităţi:

1) Naşul trebuie să fie creştin ortodox şi bun credincios, „să cunoască învăţătura de credinţă a Bisericii, să se împărtăşească sistematic cu Sfintele Taine şi să fie un bun exemplu de viaţă creştinească. Biserica poate refuza naşul care trăieşte în păcate grave sau nu participă la slujbele bisericeşti, îndemnând pe părinţi să aleagă o persoană mai potrivită pentru această chemare de mare responsabilitate"[1087].

[1080] Scurtu, V.*Op.cit*., p. 256.
[1081] *Studii*, vol.XVI, p.185, nr.17.
[1082] *Ibidem*, p.198, nr.56.
[1083] *Documente huşene*. Volumul II (1648-1880). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi, Editura PIM, 2014, p.61, nr.24.
[1084] *Documente Orhei*, p.128, nr.125.
[1085] *Ispisoace*, vol.IV, p.II, p.18, nr.10.
[1086] *Studii*, vol.VI, p.61, nr.18.
[1087] *Slujba Botezului …*

Botezul poate fi săvârşit doar după ce catehumenul[1088] sau rudele care-şi asumă răspunderea pentru el cred şi mărturisesc învăţătura Bisericii (Marcu 16:16).

În perioada sec. XVII-înc sec. al XIX-lea pentru Țara Moldovei constatăm faptul că au fost aleși nași de botez: *rude cosangvine, rude prin alianță și persoane străine neamului*.

Din rândul *rudelor consangvine,* în prim-plan apar *rudele apropiate*. Astfel, la 31 ianuarie 1782 documentele o remarcă drept naşă de botez pe Safta Kogălniceanu, *bunica* pruncului, care a botezat-o pe nepoata ei de fiu Safta, fiica lui Ion Kogălniceanu[1089]. Naș de botez putea fi *unchiul* pruncului, atât *fratele mamei*, precum a fost în cazul lui Antiohie, fiul Todoricăi Jora, care a fost botezat, în opinia lui Nicolae Iorga, de către unchiul său, fratele mamei sale, Antiohie Costachi, cât și *fratele tatei*, precum este menționat într-o inscripție a unui oarecare Vasile: „În (a) patra lună după schimbare vieții iubitului mieu frate Ioan, rămâind cumnata Marie, soțăe lui îngreuiată, au născut pe fiul lor Ioan, pe care iar *noi l-am botezat*….miercuri în 6 a lui Dechembrie în sat în Ploscuțăni”[1090]. Într-un zapis de danie din 21 iunie 1747 se spune că Tănasi Țintă, căpitan, dăruiește partea sa din satul Zvinecea, ținutul Cernăuți, lui Gheorghe, fiul fratelui său Ilie „finul meu”[1091]. În calitate de naşă de botez apare și *mătușa,* atât *sora mamei*, precum se menționează într-un document din 15 decembrie 1701, în care se spune că Alexandra Spătăroaie, văduva lui Gligorașco Spătarul a „luatu pe nepoată-me Paraschiva, fiica surorii me(le) Catrinii de om crescut-o și *om botezat-o*”[1092], cât și *sora tatei*. În contextul cercetării neînțelegerilor lui Dumitru Râșcanu cu vecinii din 8 septembrie 1800 este pomenită o scrisoare din sec. al XVII-lea a Anei logofeteasa, soția lui Solomon Bârlădeanu, precum că a făcut danie jumătate de sat Visterniceni, pe care l-a primit în urma împărțelii făcută de tatăl ei Ionășcuță logofătul, nepoatei sale Acsănii, fata fratelui ei Toderașco „când *au botezat-o*”[1093]. Printre nași de botez pomeniți în documente sunt și *verișorii.* Astfel, un fiu al autorului însemnării pe o carte menționează că a fost botezat de vărul Ion Bărsănescu[1094]. Nași de botez puteau fi și r*ude cosangvine îndepărtate*, precum se subliniază în actul de vânzare din 16 ianuarie 1700 a unei vii de la Grozești, când Gligoraș, feciorul Măricuței, accentuiază că o vinde „*finii meale de botezu* Catrinei, fiicei dumilorsali ginerelui Neculai și nepotei mele Ștefanii”[1095].

[1088] *Ibidem.*
[1089] *Surete,* vol XXV. Documente Kogălnicești între 1528-1878, p.CXXX.
[1090] *Studii,* vol.VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. București, 1904, p.174.
[1091] *Documente bucovinene,* vol. III (1573-1720), p.40-41, nr. 21.
[1092] *Studii,* vol.XI. Cercetări și regestre documentare. București, 1906, p.281,nr.40.
[1093] *Surete,* vol.X (Documente cu privire la familia Râșcanu). Iași, 1915, p.203, nr. CXIV.
[1094] *Studii,* vol.XVI, p.270.
[1095] *Studii,* vol.VI, p.61, nr.18.

Rudele prin alianță în caliate de nași de botez sunt amintiți într-un document din 23 martie 1697, când Negru vătaful remarcă faptul că a botezat două copile a lui Ștefan Blănariul din Căinari din a doua căsătorie (în prima căsătorie a fost însurat cu Nastasia, vara lui Negru, iar din acest mariaj s-a născut fiul Gligoraș)[1096]. O fiică a lui Ion Kogălniceanu, Eufrosinia, născută la 2 aprilie 1786, a fost botezată de sora soacrei - Zoița Dumitroaie[1097].

Deși condiția canonică era doar că nașul să fie un bun creștin, totuși, considerăm că în familiile oamenilor de rând se ținea cont și de anumite interese economice și morale, iar în familiile boierești un mare rol îl aveau și interese politice ale familiei combinate cu interese economice/financiare/morale, se ținea cont de interesele politice[1098], atât interne, cât și externe. De aceea, documentele arată clar că în calitate de nași de botez erau alese și *persoane străine familiei*: în familiile elitelor, dintre persoanele străine familiei, *din țară* au fost aleși *boieri*, cel puțin de același rang cu părinții copilului botezat, *domni ai țării, episcopi*. Despre nașul de botez din rândul *boierilor* relatează Ștefan Capșa în testamentul său din 2 martie 1774 „botezându-i ș(i) doaî cuconiț(e) dumisali (lui Ianachi Cantacuzino și soției Măriuța)”[1099]. Enache Kogălniceanu, vorbind despre nașterea și botezarea sa scrie: „ne-am născut și noi (în 1730-n.n.) fiul domniei sale lui Vasile Cogălniceanu” vel căpitan de Iași, și „…atunci m-au botezat și pi mini părintili dumisale Costandin Ipsilanti marele hatman și mi-au scos numi din botez Enache”[1100]. În unele cazuri de înrudire spirituală la boieri naș de botez devenea *domnul țării.* Astfel, în interesul de a obține sprijinul lui Constantin Cantemir, „cel de-al doilea fiu, Dimitrie” a fost botezat de domnul Țării Moldovei Dumitrașco Cantacuzino, motivat de însuși Dimitrie Cantemir astfel: „ca să-și lege și mai strâns inima lui Constantin Cantemir”[1101]. Drept nași de botez se întâlnesc persoanele ecleziastice. Astfel, Inochentie, *episcopul de Huși*, a aceptat să fie naș de botez lui Ioan Kogălniceanu, fiul stolnicului Constantin Kogălniceanu, făcându-i la botez danie a treia parte din Dințeni[1102], iar Ianichie, *episcop al Romanului,* a botezat-o pe Casandra, fiica lui Cândul[1103]. Nași de botez puteau deveni și *alte persoane*, de o stare socială mai modestă, precum este și în cazul consemnat într-o însemnare din 1790, unde se spune „copilul nostru Dumitru, care l-au botezat Radul Bercarul, *mocanul*”.[1104]

[1096] Surete, vol.VIII, Iași, 1913, p.1-2, nr.II.
[1097] *Surete*, vol.XXV, p.CXXX.
[1098] Szekely, M. M. *Op.cit.*, p.103.
[1099] *Studii,*vol.VII, p.226.
[1100] *Surete*, vol.XXV, p.CL.
[1101] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.22.
[1102] *Surete*, vol.XXV, p. LII-LIII, 45, nr.1.
[1103] *Surete*, vol.X, p.XXVIII, p.109, nr.LXIV.
[1104] *Documente bârlădene*, vol.I, p.342, nr.18.

Naşii de botez, în special la nivelul elitelor, puteau fi şi persoane din afara ţării, motivate de anumite interese externe. Astfel se întâmplă în cazul botezului copilului lui Constantin Duca, descris de Ion Neculce: „Trecut-au atunce …cneazul Dimitrie Galicin[1105] şi au botezat un cocon a lui Constantin Ducăi vodă, ce s-au încumetrit”[1106] sau în cazul botezului copilului lui Grigore Ghica vodă, care-l ia drept naş de botez pe împăratul Leopold[1107].

2) Persoana aleasă în calitate de naş trebuia să accepte benevol invitaţia. Aşa se petrece în cazul lui Gheorghe Costache, care scrie la 10 noiembrie 1773: „…eu *de a mea bună voie şi mare bucurie* cu care Dzeu ne-a învrednicit a ne bucura cu uşurarea pe care a uşurat Dzeu pe dumneaei sora noastră Ileana cu un cocon şi *primind dlor ca să botez* pe iubitul fiul dumilorsale”[1108]. Deci, viitorul naş consemnează dorinţa voluntară şi nesilită de a boteza pruncul.

3) Naşul trebuia să fie «în vârstă»[1109], major, pentru a putea susţine finul şi a-l ghida în viaţă.

4) Pentru fiecare candidat la Botez se cerea un singur naş: „Cade-se a şti: că la Sfântul Botez destul este un naş”[1110]. Punctul de vedere asupra numărului martorilor/naşilor se găseşte indicat în decretul Episcopului Roman Hygin (136-140/142), în care se spunea că la botez poate fi un singur martor/naş[1111]. Prin decretul papei Leon cel Mare (440-461) se indica:„la primirea botezului copiilor nu trebuie să fie mulţi martori, dar numai unul, sau un bărbat sau o femeie.“ Prin Pravila a VI-a a Soborului din Metz (888) s-a decis că din cristelniţă copilul botezul este primit de către o singură persoană[1112]. Acest obicei a fost strict respectat până în sec. al IX-lea, când în Biserica Occidentală au început să se încalce prevederile sus-numite, în loc de un naş luându-se două sau mai multe persoane[1113]. În Biserica Răsăriteană se urma vechiul obicei. În sec. al XV-lea, arhiepiscopul Simeon al Tesalonicului a scris: „ dacă se botează un copil, el este adus de o femeie, însoţită de un naş; iar dacă este un adult vine singur ... şi cu el naşul, devenind un garant (pentru cel ce se botează) înaintea lui Hristos”[1114]. Totodată, cercetătorii remarcă faptul că în Biserica Greacă se constată cazuri când erau mai mulţi naşi, astfel că Patriarhul Ecumenic Ieremia al II-lea al Constantinopolului ((1572-

[1105] Dmitrii Galiţân, sol rus, în trecere prin Moldova de la Istanbul spre Moscova.
[1106] Vezi Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija –vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat (1661-1743),* p.402.
[1107] *Ibidem, p.311.*
[1108] *Surete,* Vol.VII. Iaşi, 1912, p.CXXVII.
[1109] Braniște, Ene. *Liturgica specială*. Bucureşti, EIBMBOR,1980, p. 358.
[1110] *Molitfelnic*. Chişinău,1820.
[1111] Петровский**,** А. В.*Восприемники.* În: *Православная богословская энциклопедия*. Том 3, стлб. 1000. Издание Петроград. Приложение к духовному журналу "Странник" за 1902г.; В. М. Эмирханов, Феномен института восприемников
[1112].Алмазов, А.И *История чинопоследований Крещения...,* p. 627-628.
[1113] *Ibidem*.
[1114] Эмирханов, В. М.*Феномен института восприемников* ..., p. 47-50.

1579), 1580-1584), restaurat prima oară; (1587-1595), restaurat a doua oară), denunțând astfel de cazuri, a scris: „A ajuns până la noi știrea, că unii dintre ierei și duhovnici au drept obiceiul de a chema la botezul copiilor creștinilor mai mulți nași ... De aceea scriem către voi toți și vă anunțăm, că din acest moment să num mai faceți așa ceva, să fie doar un singur naș, după cum poruncesc legile divine și sacre”[1115].

În Țara Moldovei, pentru perioada sec. XVII- înc. sec. al XIX-lea, în mare parte această regulă a unui singur naș a fost respectată. Astfel, pe Dimitrie Cantemir, născut la 26 octombrie, „*îl ia din sfânta cristelniță*” Dumitrașco Cantacuzino, domn al Țării Moldovei [1116].

Copiii lui Ion Kogălniceanu la fel au avut câte un naș de botez, și anume: fiul Constantin, născut la 1781- pe Eftimie Lazul Grecul, egumen la Coșula; fiica Satfa, născută la 31 ianuarie 1782 – pe bunică-sa Safta; fiica Maria, născută la 24 august 1783 - pe sora mai mica a lui Ioan, Catrina; fiica Eufrosinia, născută la 2 aprilie 1786 pe Zoița Dumitroaie; fiul Ilie, născut la 26 mai 1787 – pe medelnicereasa Catrina Hriseschioae, fata lui Macri; fiul Ioan, născut la 21 august 1790, botezat de Catrina (nu e clar care – sora sau medelnicereasa); fiul Alexandru, născut la 14 ianuarie 1792, botezat de „Denistreța Ioan Arghirie Lipțcanu, vameș la Botoșani”; fiica Catrina, născută la 8 octombrie 1793 botezată de același „Denistreța Ioan Arghirie Lipțcanu, vameș la Botoșani”, fiul Nicolae, născut la 8 martie 1795, botezat de stolniceasa Maria; fiica Sultana, născută la 29 martie 1797-nu se cunoaște nașul/nașa[1117].

Opt din cei 11 copii ai lui Ilie Abaza și a Saftei Rusul- Maria, Catrina, Lupul, Constantin, Ion, Paraschiva, Axenia, Constantin[1118] i-au avut în caliate de nași pe Lupa Bogdan Hătmăneasa, Safta Racoviță comisoaia, Toader Albotă, biv armaș, Constantin Turcul rotmistru, Misail, episcop de Roman, Anița Rugină șetrăreasa, Dumitrașco Ursachi, biv slugger, Vasile Balș, logofătul[1119].

În condiţii „excepţionale”, în cazul botezului de necesitate sau de urgență**,** naşul putea „lipsi” atunci când se oficiază Sfântul Botez: „ Iară la nevoia morţii, poate să se săvârşească botezul şi fără naş”[1120].

[1115] Алмазов, А.И.*История чинопоследований Крещения...*, p.630
[1116] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir*, p.22.
[1117] *Surete*, vol.XXV, p.CLXXV.
[1118] Dragnev, D., Eșanu, A. Familia Abaza în Rusia. Noi contribuții documentare. În: *Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol*, Iași, 1993; V, 1-2, p.671-678; Idem. Date inedite despre urmașii vornicului Ilie Abaza în Rusia. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1994, nr.2, p.3-9; Gorovei, Șt. S. Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza. În *Arhiva Genealogică,* Iași, 1994, I (IV), 1-4, p.169-170; Bacalov, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea - începutul secolului al XVIII-lea*, Chișinău, 2012, p.410-411.
[1119] Szekely, M. M. *Op.cit.* , p.104
[1120] *Ibidem*.

5) După regulă, în conformitate cu Canonul 22 al Consiliului de la Nicea, în dependență de genul copilului botezat, era ales și nașul. Canonul spunea: „ bărbații nu vor ține la botez copii de sex feminin sau femei, la fel și femeia nu va ține la botez copil de sex masculin.“ În *Molitfelnicul* tipărit la Chişinău în anul 1820 se precizează: „Cade-se a şti: că la Sfântul Botez destul este un naş, de va fi de parte bărbătească cel ce se botează, iară de va fi parte femeiască, numai naşă.”[1121]. În Țara Moldovei, în mare parte, această regulă era respectată. Copiii lui Ioniță Cuza spătarul au fost botezați de următorii nași: fiul Neculai, născut la 22 septembrie 1755 a fost botezat de postelnicul Neculachi Suțu; pe Alexandru, născut la 4 mai 1760, și pe Costantin, născut la 28 aprilie 1763, i-a botezat Alexandru Ipsilanti, vel postelnic; pe Ion, născut la 7 aprilie 1769, l-a botezat Leon, episcop al Romanului[1122]. La fel și în alte cazuri expuse mai sus.

Însă uneori această condiție era încălcată. Astfel se întâmplă în cazul fetei lui Ganea, pe care a botezat-o înainte de 9 mai 1725 Dracea sărdarul[1123]. Ganea pretindea fără temei la o moară pe Bâc lângă târgul Chișinău, susținând că are „o scrisoare de la Dracea sardariul, precum să o fi dat acea moară unei copile a lui *ce-au fost-o botezat*”[1124]. La fel, într-o însemnare de pe o carte din 1798 se menționează că fata Casuța este botezată de „dum(nea)lui bade Ioniți Thana” etc.

6) Nașul/nașa rostește răspunsurile şi face dreapta mărturisire de credinţă «în locul şi în numele» celui ce se botează. Cel mai esențial este faptul că naşii rostesc ***Crezul*** (Simbolul de credinţă niceo-constantinopolitan)[1125].

Totodată, există anumite prevederi care reglementează ce persoane nu pot fi nași. În șirul acestor persoane se înscriu: eterodocșii, necreștinii sau necredincioșii; cei care duc o viață imorală (cei necununați, cei care nu se împărtășesc sau cei opriți de la Împărtășanie); monahii, pentru că ei, trăind în comunităţile monahale, nu pot să se îngrijească de fini; părinţii celui ce se botează. Botezarea propriului copil putea servi drept motiv de divorţ, deoarece soţii deveneau fraţi spirituali: „care-ş va

[1121] *Molitfelnic*, Chişinău, 1820.
[1122] *Surete*, vol.VII, p. CCI-CCII.
[1123] *MEF*, vol.VIII, p.90, nr.58.
[1124] *Ibidem.*
[1125] Simbolul Credinţei: „Cred întru unul Dumnezeu, Tatăl Atotţiitorul, Făcătorul cerului şi al pământului, văzutelor tuturor şi nevăzutelor. Şi întru unul Domn Iisus Hristos, Fiul lui Dumnezeu, Unul-Născut, Care din Tatăl S-a născut mai înainte de toţi vecii; Lumină din Lumină, Dumnezeu adevărat din Dumnezeu adevărat; născut, nu făcut; Cel de o fiinţă cu Tatăl, prin Care toate s-au făcut. Care, pentru noi oamenii şi pentru a noastră mântuire, S-a pogorât din ceruri şi S-a întrupat de la Duhul Sfânt şi din Fecioara Maria, şi S-a făcut om; şi S-a răstignit pentru noi în zilele lui Ponţiu Pilat şi a pătimit şi S-a îngropat: şi a înviat a treia zi, după Scripturi; şi S-a înălţat la ceruri şi şade de-a dreapta Tatălui; şi iarăşi va să vină cu slavă, să judece viii şi morţii, a Cărui împărăţie nu va avea sfârşit. Şi întru Duhul Sfânt, Domnul de viaţă Făcătorul, Care din Tatăl purcede, Cel ce, împreună cu Tatăl şi cu Fiul, este închinat şi slăvit, Care a grăit prin prooroci. Întru una, sfântă, sobornicească şi apostolească Biserică. Mărturisesc un botez, spre iertarea păcatelor. Aştept învierea morţilor şi viaţa veacului ce va să fie. Amin”.

boteza pre fiiu-său, acela să desparte de fămeae-şi, căci că o au făcut sora sufletească”[1126]. Ținerea la botez a propriului copil, reieşind din cele expuse mai sus, conform canoanelor religioase, mentalităţii societăţii şi obiceiurilor în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea se încadra în motivele religioase de divorţ[1127].

În cadrul acestor relații spirituale, între naşi şi fini și între cumetri, se instituie un anumit câmp de relații juridico-morale, exprimate prin drepturi şi obligaţii rânduite de obiceiul pământului și dreptul canonic, iar respectarea acestor îndatoriri reciproce era urmărită prin sistemul de norme ale comunităţii[*1128*]. Prin sublinierea stabilirii relației de rudenie în baza a două dintre cele mai mari Taine bisericești Creștine (Taina Botezului şi/sau Taina Nunții) se accentua rolul naşilor - „cea de mediator între sacru şi divinitate, între fini şi comunitatea locală, de răspunzător pentru fini în faţa lui Dumnezeu şi de iniţiator al finilor, atât sacral, cât şi social”[1129] , într-un spaţiu fixat şi într-o perioadă determinate de timp. În legătură cu cele expuse mai sus, constatăm că naşul (corespondentul feminin fiind naşă/nănaşă, cu toate atribuțiile respective[1130]) avea anumite obligaţii:

1. N*aşul de botez* avea datoria de a acorda finului susținere moral-spirituală, trebuia să aibă grijă de educaţia moral-religioasă a finului şi să-l înveţe la vremea cuvenită adevărurile credinţei creştine[1131]. Naşul avea/are funcţia principală de a fi un părinte spiritual, un garant, un martor. Astfel, Sfântul Ioan Gură de Aur preciza că „obişnuim să-i numim pe unii ca aceştia (naşii-A.F.) *părinţi duhovniceşti*, ca ei să afle din însăşi realitatea faptelor de câtă dragoste părintească trebuie să dea dovadă în învăţătura duhovnicească ce o dau (fiilor duhovniceşti, adică finilor lor). Căci, dacă este bine să îndrumăm spre râvnirea virtuţii pe cei care nu ne-au fost încredinţaţi, cu atât mai mult datori suntem să ne împlinim sarcina faţă de cel pe care l-am primit ca fiu duhovnicesc. Învăţaţi şi voi, naşilor, că dacă veţi fi delăsători, nu mică va fi primejdia” [1132]. Din punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, „ei (naşii-n.n.) sunt garanţi ai celui ce se botează, asumându-şi făgăduinţa solemnă că pruncul (finul sau fina de botez) va fi crescut şi educat ca un adevărat creştin şi că va fi un bun credincios al Bisericii care este Trupul lui Hristos”[1133]. În calitate de garant al credinței, în special la copii, dar și la adulți

[1126] *ÎL*, gl. 199, p.169. gl. 201. *Pentru în ce chip se numără sau se socotesc naşterile şi spirituale*, p. 211-212.

[1127] Vintilă-Ghiţulescu, C. Familie şi societate în Ţara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii şi materiale de istorie medie*, XX, 2002, p.110-113.

[1128] *Ibidem*, p.94

[1129] Ciobănel, Alina Ioana *Înrudire şi identitate*. Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 84.

[1130] Scurtu, V.*Op.cit*., p.244

[1131] *Slujba Botezului…*

[1132] *Cateheze baptismale*. Sibiu, 2003, p. 51.

[1133] *Slujba Botezului…*

încreștinați, nașii stopau încercările părinților de a-i converti finul la o altă confesiune[1134]. Totodată, blestemul naşului era considerat a fi unul mai de temut decât cel părintesc[1135].

2. O altă obligație de bază a naşului de botez *era susținerea, întreținerea și educația finului* în cazul decesului părinților. Astfel se întâmplă în cazul lui Constantin Cantemir. După moartea părinților, naşul de botez, iuzbașa Nichifor, și soția lui Păuta și-au asumat responsabilitatea de a-l întreține[1136]. Șt. S. Gorovei susține că Constantin Cantemir a rămas orfan la 15 ani[1137]. Totuși, contemporanii epocii constată că instruirea acestuia lăsa de droit, căci „carte nu știe, ce numai iscălitura învățasă de o face"[1138]. Alexandra spătăreasa, văduva lui Gligorașco Spătarul, a avut grijă de fina de botez Paraschiva: „am luatu pe nepoată-me Paraschiva, fiica surorii me (le) Catrinii de am crescut-o și om botezat-o", fapt menționat la 15 decembrie 1701[1139]. La fel se întâmplă și în cazul Mariei și Măriuței, pe care le-a botezat, le-a înfiat, „li au crescut pără li au și măritat" Constantin Șicariul, care le-a lăsat prin diata din 11 ianuarie 1800 avere: Mariei - „două dughene de alături, patru boi și patru vaci", iar Măriuței „1 dugheană și o vacă"[1140].

3. N*aşul de botez* avea datoria de a acorda finului și sprijin material (daruri, bani etc.)[1141]. Darurile erau oferite în dependență de condiția socială și starea financiară a nașilor. Acestea puteau fi: avere imobilă (moșii, jumătate de sate, mori etc.), animale etc. și puteau fi oferite atât imediat după Botez, cât și pe parcursul vieții.

După cum am remarcat mai sus, darurile puteau fi oferite *imediat după Botez*. Astfel, Nichifor iuzbașa și soția lui dăruiesc „fiului de botez" Constantin Cantemir jumătate din satul Buburuzi (Ivănești) din ținutul Fălciu. Constantin Rezachevici subliniază că darul a fost făcut anume „cu prilejul botezului"[1142]. Așa se întâmplă și la 10 februarie 1636, când Vasile Banu, fost vornic, dăruiește finului său Ion, fiul Lupului, vornicul cel mare al Țării de Jos „o prisacă cu douaodzeci de matce, ce iaste în hotarul Căcăceștilor…ca să-i fie de la noi dumisale pomană și ocină neclătită nice dănăoar(ă)"[1143]. Documentul este important și din alte două puncte de vedere. În primul rând, este menționată *masa de sărbătoare organizată îndată după săvârșirea Sfintei Taine*: „Acest dar l-am dăruit dinnaintea

[1134] Goody, J. *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*. Iași, 2009, p.44.
[1135] *Slujba Botezului…*
[1136] Țvircun, V. *Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir*. București, 2015, p.47.
[1137] Gorovei, Șt. S. *Cantemireștii. Eseu genealogic*. În: *Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII*. Coord. și red. șt., acad. Andrei Eșanu, Chișinău: Știința, 2008, p.20.
[1138] Neculce, Ion. *Op.cit*, p.314.
[1139] *Studii*, vol.XI, p.281, nr.40.
[1140] *Documente bârlădene*, vol.II. *Actele de proprietate ale Casei Obștiei târgului Bârlad*. Bârlad, 1912,p.130, nr.CIV.
[1141] *Istoria dreptului românesc*, Vol. I. Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980, p. 501.
[1142] C. Rezachevici. *Constantin Cantemir (1627-1693). O viață neobișnuită- de la Silișteni la scaunul Moldovei*. În: *Dinastia Cantemireștilor*, p.51.
[1143] *Studii*, vol.VI, p.77-78, nr.23.

mulți boiari mari, carii s-au tămplat la cinstita masa dumisal(e) Vornicului în târg în Iași". În al doilea rând, este important pentru utilizarea *formulării oferirii darului*, care practic s-a păstrat până în prezent: „Noi i-am dăruit dumisale dintru prilejul nostrum puțin, iar D(u)mn(e)dzeu să-i dăruiască dumisal(e) dintr-unul să se facă o mie"[1144].

Un act de schimb din 14 mai 1735 remarcă *obiceiul de a dărui finului botezat o vacă* cu sau fără vițel: „Gligorie Vintilă împreună cu soțul meu cu Buluță fata Ursului di(n) Deleni, di nime(ni) siliț(i) nici asupriț(i) ci di a no(a)stră bună voie tâmplându-să de-am botezat un copil a lui Ștefan Par de Oțileni, *niavând vacă să-i dau pomană* am vrut să-i dau o livadă de pomi din Deleni". Însă răzeșii s-au împotrivit, motivând că Ștefan Par n-are moșii. Astfel nașul a fost nevoit să scimbe livada de pomi pe vacă cu vițel cu cineva dintre răzeși, anume preotul Mihăilă și preoteasa Irina, ca să poată oferi darul finului[1145]. Același obicei, de *a dărui finului botezat o vacă cu vițel,* l-am identificat și dintr-o adresare către domnitor, însoțită de o cercetare din 3 aprilie 1796, prin care Neculai Cuza, ginerele lui Vasile Adam, învinuiește pe finul acestuia din urmă, Nicolae Bădros, precum că a luat prin vicleșug o jumătate de bătrân din moșia Deleni, ținutul Fălciu. În contextul cercetăriii cazului, bătrânii din Deleni au mărturisit că Vasile Adam *a dat „o vacă cu vițel, dar când l-au botezat,* iar nu moșie"[1146].

De cele mai dese ori documentele atestă în calitate de dar făcut de naș finului o parte de moșie sau moșie întreagă. La 29 octombrie 1668, Maria, fiica lui Onciul Iurașcovici, văduva lui Eremie Cârcu, dăruiește a patra parte din moșia Iurcăuți nepotului său Dumitrașcu Nacul și fiului lui Iliaș „fiindu-i fini de botez"[1147]. Partenie, feciorul lui Grigorie Benii, nepotul lui Avram Matei din Bălcășești, dăruiește la 18 octombrie 1670 partea sa de moșie din Bălcășești, pe apa Răutului „din vatra satului ce să va alegi și din câmpu și din rădiul cu loc de prisacă și cu vișini ce sânt în prisacă și cu apa Răutului și cu tot venitul ce să va alegi parte me din a cince parte a patra parti" finei sale Iftimia, „o cucoană a lui Miron" , „precum am botezat"[1148].

Dumitrașco Cantacuzino, domnul Țării Moldovei, care l-a botezat pe Dimitrie Cantemir și care, în opinia lui Dimitrie Cantemir, i-a dat și numele în cinstea sa, îl înzestrează pe fin cu o moșie: „îi zice Dimitrie după numele lui și îi dăruiește din satele domniei o întinsă moșie, zisă Valea Ilii"[1149].

[1144] *Ibidem.*
[1145] *Documente hușene*, vol.II, nr.51, p.88.
[1146] *Surete*, vol.VII, p.227, nr. CLXXXVIII
[1147] *Documente bucovinene*, vol. V (1745-1760), p.39-40, nr.29.
[1148] *Documente Orhei*, p.128, nr.125.
[1149] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir,* p.22.

La 20 iunie 1678, Nacul Isăcescul, fost staroste, împreună cu soția Ileana dăruiește finului Sandul, feciorul lui Ion vătavul, o parte de moșie din Lehăceni din jumătatea de sus a satului, ¼ din ¼ , pe care au cumpărat-o de la Dumitru Lehacinschi și soția acestuia[1150]. În documentul din 15 septembrie 1698 sus-numitul Sandu menționeacă că nănașul lui Nacul Iscăcescul a cumpărat partea de la Gheorghe, feciorul lui Lehacinschi[1151].

Uneori dania concretiza că este făcută *să fie pomană finului*. Astfel, la 5 ianuarie 1694, printr-un zapis de danie comisul Ștefan Cerchez cu soția Anița dau danie partea lor din Berești, Covurlui, finei de botez Maria, fiica lui Vasile Costachi, mare vornic, și a Catrinei „să-i fie pomană”[1152]. O parte de moșie făcută danie unei fine a fost pomenită într-un act de vânzare din 20 aprilie 1704, în care Arhirie din Lungeni vinde partea lui din Lungeni, remarcând că o parte i-a revenit de la unchiul său, însă „au dat unchiul meu o parte unii fine de botezu, dar apoi n-au trait ace fin(ă) și au rămas moșie”[1153]. La 20 martie 1768, Ioanichie, episcopul de Roman, face zapis de danie pentru satul Frenciugii finei sale de botez Casandra, soția lui Alex. Râșcanu, paharnic[1154].

În documente am identificat un singur caz de dăruire de rob: Panhilioae îi dă Nastasiei „c-au botezat-o” un țigan Stoica vezeliu[1155].

Printre darurile oferite finilor de botez se numără și locuri de casă, precum se remarcă în contextul unei judecăți din 1781 între Catargioae, văduva lui Ion Catargiu, fost mare stolnic, și cumnatul său Costin Catargiu, fost mare spătar, printre alte puncte de conflict fiind și un loc de casă din Iași, pe care Costin Catargiu arată că îl are „danie de la nașul dmsale care l-au botezat”[1156].

La fel, nașul putea dărui o prisacă sau un loc de prisacă. Astfel, Vasilie Banul, nașul lui Ion, fiul lui Vasile Lupu, i-a dăruit finului o prisacă[1157]. La 20 ianuarie 1639 Vasile Fulge dă un loc de prisacă finului său de botez Chiriac „când l-am tunsu în sat la Lăzăreni”[1158]. Acest document este important și prin faptul că remarcă *obiceiul tăierii moțului.*

Anumite daruri se ofereau și pe parcursul vieții cu diferite ocazii. Printre aceste ocazii se numără nunta finului, menționată într-un caz conflictual iscat între Vasile Crăcălia, mazil, și Mihalachi Sturza, ginerele lui Vaarlam Ursachi, la 21 februarie 1756. Vasile Crăcălia susținea că nașul de botez

[1150] *Documente bucovinene*, vol.IV (1720-1745), p.5; *Documente bucovinene*, vol. V, p.68, nr.55.
[1151] *Documente bucovinene*, vol.V, p.97-98, nr.76.
[1152] *Ispisoace*, vol. IV, p.2 (1692-1694). Iași, 1915, p.17-18, nr.10.
[1153] *Surete*, vol.VII, p.205, nr. CLI.
[1154] Vezi *Surete*, vol. XXV.
[1155] Izvod de țigani din 7222 a lui Ion Paladi, fost mare vornic. În: *Documente bârlădene*, vol. III. Acte de proprietate de ale moșiilor Pălădești. Bârlad, 1915, p.331.
[1156] *Surete*, vol.IX. Documente basarabene. Iași, 1914, p.305.
[1157] *Studii*, vol.VI, p.77-78.
[1158] *DRH*, vol.XXV, nr.13.

al fiicei sale, căpitanul Manoli Zamfir „la nunta ei, i-a dăruit, fiindu-i fină, partea din moșie Rohoziia, ținutul Cernăuți”[1159].

Darurile puteau fi oferite și în semn de mulțumire. Astfel Ileana, văduva logofătului Nicolae Costin, dăruiește finului său Cârste vornicul o jumătate de satul Mateuți, ținutul Soroca „ca să-i fie de la noi dreaptă ocină și moșie în veaci”[1160].

Obligațiile finilor de botez se asemănau cu cele ale finilor de Cununie. De sprijin din partea finului Costaș Turcul, fost mare medelnicer, s-a bucurat Miron Costin, fiul căruia Nicolae Costin îl răsplătește prin dăruirea la 22 iulie 1705 părțile lui din satul Boianciuc, ținutul Cernăuți, cu motivația „făcându-ne mult bine, împrumutând bani părinților mei”[1161]. La fel de sprijinul finului Cârstea vornicul a beneficiat Ileana logofetiasa, soția lui Nicolae Costin, care la 15 martie 1717 scrie: „ prădându-mă tătarâi la vremea mea de nevoie, nimi din neamul meu nu m-au agiutorit, iar numai dumnealui m-au căutat și m-au agiutorit”[1162].

În unele cazuri, după cum reiese din documentul de vânzare din 20 ianuarie 1677, finul putea pretinde la averea vândută de naș alături de rudele sangvine, sau alături de feciorii de suflet, alteori nu. Astfel, Gahița Păscăloaie, „stărăstoaie de neguțtori” din Iași, vinde ocina ei și o dugheană, venitul chiriei căreia îl va păstra tot ea pe parcursul vieții, lui Pătrașco negustorul, remarcând, că n-au voie să pretindă la ele „…nepoți de ai noștri, sau *hini*, sau feciori ai noștri de suflet”[1163].

Nu întotdeauna nașul/nașa era mulțumit de acțiunile și faptele finului. Un conflict cu un fin este semnalat în diata Mariei Căpșoaei, văduva lui Ștefan Capșa, din 28 iulie 1793, care menționează că vistiernicul Iordachi Cantacuzino „s-au botezat dumisali de cătră noi (de către soțul ei)” , fiindu-i date „cele ce bine știe dumnealui”. Rămânând însă epitrop după moartea soțului nu s-a isprăvit, astfel că Maria s-a „săturat de epitropie dumisali, - că într-atâța ani ș-au fost epitrop dumisale, că toate s-au prăpăditu”[1164].

Nerespectarea obligațiilor de fin nu era bine privită în societate și era dur sancționată de către comunitatea tradițională. Un astfel de caz este descris de către Miron Costin cu referire la așteptările lui Coste Băcioc de la finul său Toader brănișterul: „au năzuitu la un hin al său, anume Toader brănișterul… Și cu multă rugămente și giuruită cătră hinul său s-au oploșit în vicleană făgăduința lui”,

[1159] *Documente bucovinene,* vol.III, p.138, nr.73. procesul a fost câștigat de Sturza, deoarec Crăcălie n-avea dovadă în scris, doar verbală.
[1160] *MEF*, vol.VIII, p.36
[1161] *Documente bucovinene*, vol.V, p.130, nr.103.
[1162] *MEF*, vol.VIII, nr.18, p.36.
[1163] *Studii*, V, p.90, nr. 64.
[1164] *Studii*,VI, p.66-67, nr.1.1

căci finul l-a trădat, l-a vândut turcilor: „Apoi, a doua dzi, l-au legat hinul, și legat l-au dus la Schinder pașea”[1165]. În opinia contemporanilor o astfel de faptă urma să fie pedepsită de către Dumnezeu: „O, să nu-l ierte Dumnedzău pe un hin ca acela”[1166].

Relațiile care se stabileau între nași și fini erau foarte puternice. Nicolae Costin dăruiește la 22 iulie 1705 părțile lui din satul Boianciuc, ținutul Cernăuți, lui Costaș Turcul, fost mare medelnicer, „*fiind ruda noastră*, botezându-l părinții miei”[1167]. Mai mult, finul feciorului/fiicei era considerat finul părințior. Astfel, într-un zapis de danie din 12 decembrie 1763 Sandu Furculiță, căpitan, cu soția Safta și fiul Manoli dăruiesc finului răposatului lor fecior Miron paharnicul - Miron, feciorul preotului Epati din Ciohoreni, partea lor din bătrânul lui Cabac din Chiperceni, motivând astfel: „di pomană finului nostru lui Miron, fiu preutului Epate din Ciohoreni,, carile acel copil l-au botezat fiul nostru Miron păharnic…pentru sufletul nănașu-său și pentru sufletele noastre a bătrânilor”, iar cumătrul fiului lor devenea cumătru lor: „preutul Epate, cumătru nostru”[1168].

Între *cumetri* se instituiau, la fel, anumite obligații. Cumetri trebuiau: a) *să se roage pentru sănătatea cumetrilor*. Astfel, în zapisul de danie din 12 decembrie 1763, menționat mai sus, se sublinia: „Însă preutul Epati, cumătru nostru (preot din Ciohoreni-n.n.), cât a trăi să aibă a ne pomeni la Sfânta liturghii”[1169]; și b) *să-și ofere sprijin*. La 9 mai 1680, Ursul Murguleț, starostele de Trotuș, dă o parte din Stănești „cumătrului Toader de Măgerești, cu marea tăriia”[1170]. Această danie este întărită la 17 octombrie 1668 de Iliaș Alexandru voievod, „cum Dumitrașco Prăjescul au botezat o cucoană a lui Gavril Tăbârță”[1171]. La 20 martie 1668, Dumitrașco Prăjescu face zapis de danie cumătrului său Gavril Tăbârță jumătate de sat de Războieni, ținutul Neamț, cu vecini, pentru că i-a botezat o copilă și „i-am datu poman”[1172]. Tot danie cumătrului face și Todosca stolniceasa, fiica lui Gheorghe Zore și Anghelinei, dăruindu-i un loc în satul Crăciunești „cumătru-mieu Zotei sulgiariul și fiică dumisali”[1173]. Cumetrii se ajutau și financiar, împrumutându-și bani. Așa se întâmplă la 20 noiembrie 1745, când se menționează despre datoria de 103 lei a lui Dumitrașco Gherghel față de Ion Iamandi: „Peciul lui Ion Iamandi 103 lei mi-au fost dator cumătru Dumitrașco Gherghel”[1174].

[1165] Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, p.157 .
[1166] *Ibidem*.
[1167] *Documente bucovinene*, vol.V, p.130, nr.103.
[1168] *Documente Orhei*, p.253-254, nr.241.
[1169] *Ibidem*.
[1170] *Studii*, vol.VII, p.297, nr.49.
[1171] *Ispisoace*, vol.III, p.2.
[1172] *Ibidem*.
[1173] *Surete*, vol.XXII (documente slavo-române între 1412-1722). Iași, 1929, p.23-24, nr.25
[1174] *Surete*, vol.XIV. Șendriceni (Dorohoi). Huși, 1925, p.53, nr. XLVI.

4. 2. 2. Instituția căsătoriei și rudenia spirituală stabilită prin instituția nașilor de Cununie[1175]

Relația de *rudenie spirituală* prin *Năşia din Cununie* se stabilește prin săvârșirea actului ritualic *Încununarea* (Cununia)[1176]. Năşia din Cununie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea este remarcată în mai multe documente[11771178], iar practica năşiei este menționată printr-o expresie standard: „*au cununat*".

Termenul *nănaș* este menționat la 13 martie 1658 în contextul unei danii[1179], apoi la 13 iunie 1702, când Neacșu și soția lui Despa pomenesc „dughenile dum(nealui) nănașului Cârstii vornicului" și-i vând acestuia un loc de dughiană[1180]. Expresia „*nănaș de botez și de cununie*" este menționată la 5 iunie 1679 în contextul unei danii de moșie din Trebujeni, de pe Răut, în această calitate fiind remarcat Andrei Mihuleț, fost pârcălab de Orhei[1181].

În sursele perioadei cercetate destul de rar este pomenită *naşa de cununie*, fiind identificate doar câteva cazuri de pomenire a acestei rudenii sufletești: în primul caz, datat cu iulie 1776, se utilizează termenul *nuna,* fiind vorba despre naşa de cununie a fiicei vornicului Toader Canta[1182]. Termenul *nănașă* este pomenit după 18 august 1668, când se amintește despre o „danie cocoanei lor, Angheluşei < de la *nănaşea ei* (sublinierea noastră – A.F.) Grozava Ghiorghias(ă)>"[1183]. Acest termen este amintit și în contextul unei vânzări din Iași din 1 iulie 1794, când Dumitru blănar vinde lui Nicola Mila Matheu Popov dughenile sale de pe Ulița Hagioaei și un pogon de vie la Costești, ținutul Roman, menționând că pogonul de vie „au fostu zestre a *nănașii* (sublinierea noastră- A.F.)" [1184].

[1175] A se vedea Felea, A.*Rudenia spirituală din năşia de cununie în Ţara Moldovei (sec. XVII – înc. sec. al XIX-lea).* În *In honorem academician Andrei Eşanu,* coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu, Chişinău, 2018, p.237-252.

[1176] Ieromonah dr. Petru Pruteanu susține: „ Slujba Cununiei, avem în vedere ritul sau slujba actuală de binecuvântare a mirilor, prin punerea unor cununi speciale, la începutul însoţirii lor pentru întreaga viaţă. Această slujbă are o istorie mai nouă şi nu reprezintă actul primar de binecuvântare a nunţii între creştini. Deci, este impropriu şi oarecum greşit să folosim expresia „Taina Cununiei", pentru că „Taina" nu se reduce la actul liturgic al încununării mirilor, şi nici această încununare nu exprimă plinătatea Tainei Nunţii, ci este doar o binecuvântare de început a ei, Taina însăşi dăinuind şi mai departe" Ieromonah dr. Pruteanu, Petru. *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*. Ed. II, 2014, pe www.teologie.net /

[1177] *Studii,* Vol. VI, p. 44, în notă.

[1178] *Documente bârlădene*, vol. III. Acte de proprietate ale moșiilor Pălădești însoțite e o condicuță și un catastih cu un hrisov cu facsimil și patru hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad, 1915, p. 180.

[1179] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,* vol. I. Acte interne (1408-1660), ed. de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999, nr.442, p.501.

[1180] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,* vol. III. Acte interne (1691-1725), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.199, p.168.

[1181] *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei,* publ. de A. Sava. București, 1944, nr. 146, p. 146.

[1182] *Ibidem,* p. 115.

[1183] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,* vol. II. Acte interne (1661-1690), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.205, p.180. Însă în acest caz am stabilit cu exactitate că se vorbește despre naşa de botez. A se vedea și nr.203, p.178.

[1184] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi.* Vol. IX. Acte interne (1791-1795*)*, editate de Ioan Caproșu. Iași, 2004, nr.271, p.260.

Însăşi *instituţia naşilor de cununie*, după cum susține Ieromonah dr. Petru Pruteanu, provine de la vechiul obicei de a alege nişte „martori de onoare” (de obicei din partea mirelui, fapt care pentru Țara Moldovei remarcă descendența patriliniară, iar în cazul păstrării naşului de botez al bărbatului la cununie și cea virilocală specific societății românești[1185]) care să-i ajute pe tineri în viaţă, alături de părinţii lor trupeşti şi duhovniceşti[1186]. C. Vintilă-Ghițulescu, vorbind despre Țara Românească, susține că numai naşul „poate să-l dezlege pe fin de respectarea obiceiului și doar cu acordul său poate lua alt naș”[1187]. Cu referire la Țara Moldovei, deși este atestată menținerea acestei tradițiii, totuși ea nu era strict respectată, însă este binecunoscut faptul că Mitropolitul Țării Românești Antim Ivireanu a intervenit cu explicația că nu este obligatoriu a păstra naşul de botez al bărbatului la cununie[1188].

Tradițional, în Țara Moldovei naşii se bucurau de o stimă deosebită. Astfel, Ioan Kemeny, descriind *Încununarea* Mariei Lupu cu Ianusz Radziwiłł, menționa: „Voievodul (Vasile Lupu- A.F.) mă rugase cu stăruinţă să îngădui ca mitropolitul să stea cu un loc înainte mea, motivându-şi rugămintea cu cuvintele că după cum şi la noi se obişnuieşte să se arate naşilor o deosebită cinstire, şi la ei sânt ţinuţi în mare cinste cei care cunună”[1189].

Printre condiţiile canonice obligatorii ale nunţii creştine ortodoxe este și faptul că mirii, părinţii şi *naşii trebuie să fie toţi ortodocşi*, iar nu de altă religie. Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, în *Învățătură despre Nuntă*, în capitolul 180 scrie: „Se cuvine a ști că nunii ca primitori ai curățeniei și ai unirii, fiind părinți și învățători ai unirii într-un gând și ai însoțirii trebuie să fie ortodocși și iubitori de Dumnezeu”[1190]. Biserica recomandă ca „mirii să-şi aleagă ca naşi o familie de buni creştini ortodocşi, mai mari ca vârstă decât ei, care ar putea să-i ajute pe tinerii căsătoriţi nu doar în problemele lor materiale, ci în primul rând cele duhovniceşti şi familiale, fără să se substituie în felul acesta duhovnicului”[1191]. Naşii de cununie trebuie să locuiască cât mai aproape de finii pe care îi cunună, ca să-i poată mai bine supraveghea duhovniceşte. Nu pot fi naşi de cununie „cei necununaţi, cei divorţaţi, cei de altă religie, cei necredincioşi şi răi, cei desfrânaţi şi cei ce nu vin regulat la biserică în zilele de duminici şi sărbători”[1192].

[1185] Mai detaliat a se vedea la Constantinescu, N. *Op.cit*., p.89.
[1186] Ieromonah dr. Pruteanu, Petru *Studiu*, p.16.
[1187] Vintilă-Ghițulescu, C. *În șalvari*, p.187.
[1188] Ivirenu, A. *Opere*, p.342.
[1189] Kemény, Ioan. *Memorii*, în *CSȚR*, vol. V, p. 134-135.
[1190] *Scurtă învățătură despre Nuntă* de la Simeon, Arhiepiscopul Tesalonicului, apud Evdochimov, P.*Taina iubirii. Sfințenia iubirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*. Traducere de Gabriela Moldoveanu. Editura Sofia, 2016, p.117.
[1191] Ieromonah dr. Pruteanu, Petru. *Studiu*, p. 17.
[1192] *Învățătură de credință creștină ortodoxă*.

Procesul de prindere a naşilor de cununie este descris de Elena D. O. Sevastos. Rudele mirilor vin cu colaci la presupușii nași de cununie şi în cazul când „ gazda primeşte colacii şi mulţumindu-le îi cinsteşte, zicându-le: bucuros, bucuros, semn că se prind nuni mari”; iar dacă nu se prind de nuni, „după ce i-a cinstit, îşi fac gospodarii treabă pe afară ş-apoi nevasta se duce la ladă de scoate […] un galben sau doi, ca să le acopere cheltuielile, îi semn că nu primeşte şi trebuie să-şi caute alt nun. Dar una ca asta se întâmplă foarte rar, căci una din datoriile fiecărui creştin e să facă casă şi să creştinească pe cei ce vin cu rugăminte la dânsul”[1193]. Comunitatea tradiţională privea negativ refuzul de a „onora invitaţia cununării tinerilor, fără careva motive serioase”[1194].

Bazându-se pe cercetările europene[1195], Violeta Barbu susține că „tradiția antropologică a analizei nășiei și a cumetriei....indică două modele de înrudire spirituală: unul intensiv, când nașii sunt aleși din rudenia apropiată, și unul extensiv, când această alegere devine un instrument de extindere a relațiilor sociale în afara grupului familial”[1196]. Deși condiția canonică principală era doar că nașul de cununie să fie un bun creștin, totuși considerăm că în perioada sec. al XVII-lea ─ începutul sec. al XIX-lea pentru Țara Moldovei un mare rol, ca și în cazul nașilor de botez, îl aveau interesele economice/financiare/morale combinate, în cazul elitelor, cu interesele politice. Totodată, nu susținem opinia V. Barbu[1197]că nași de cununie pot fi doar nașii de botez ai unuia dintre miri sau înalți prelați, dar prin cercetarea noastră vom demonstra că erau și alte persoane.

În perioada cercetată, pentru Țara Moldovei constatăm că nași de cununie au fost aleși: *I) Rude spirituale* - nașii de botez. Tradiția ca nașa/nașul de botez să fie păstrată și în calitate de nașă/naș de cununie își trage originea din Bizanț[1198]. Pentru Țara Moldovei în sec. XVII─ începutul sec. al XIX-lea se constată cazuri când avea loc împletirea rolurilor de nașă/naș de cununie cu cea de nașă/naș de botez: „Cârma toată a acestei mici ceremonii (cumătria) o are viitoarea nănașă, cumătra lehuzei, care, de obicei, este nuna cea mare”[1199], și invers. Acest fapt este remarcat la 20 martie 1677 de către Donosie, feciorul lui Dumitrașco Portărescu din Trebujeni, nepotul Irimiii medelnicerul, strănepotul Golăi logofătul, care menționează că nașul său de botez „fiindu-mi dumnealui Andrei pârcălabul de Orhei (Mihuleț – A.F.) mii *părinte*”[1200], remarcând rolul de părinte duhovnicesc pentru familie, deoarece „*dumnealui m-au botezat și m-au cununat* și multu folos am avut de dumealui”. Donosie îi

[1193] Sevastos, Elena D. O. *Op.cit.,* p. 176.
[1194] Cojocaru, Ludmila. *Op.cit.*
[1195] Fine, Agnes. *Parraints, marraines. La parenté spirituelle en Europe,* Paris, 1994.
[1196] Barbu, V. *Ordo amoris*, p.162.
[1197] *Ibidem*, p.165.
[1198] Szekely, M. M. *Op.cit.*, p. 105.
[1199] Lambrior, A.Obiceiuri și credințe la români: cumătriile. În: *Convorbiri literare,* 1975, IX, p. 3.
[1200] *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, nr. 139, p. 138-139.

dăruiește părți de baștină și cumpărături în moșia Trebujeni[1201]. În acest context este binevenită precizarea Sfântului Ioan Gură de Aur, că „obişnuim să-i numim pe unii ca aceştia (naşii – A.F.) *părinţi duhovniceşti*, ca ei să afle din însăşi realitatea faptelor de câtă dragoste părintească trebuie să dea dovadă în învăţătura duhovnicească ce o dau (fiilor duhovniceşti, adică finilor lor). Căci, dacă este bine să îndrumăm spre râvnirea virtuţii pe cei care nu ne-au fost încredinţaţi, cu atât mai mult datori suntem să ne împlinim sarcina faţă de cel pe care l-am primit ca fiu duhovnicesc. Învăţaţi şi voi, naşilor, că dacă veţi fi delăsători, nu mică va fi primejdia" [1202]. În același document se subliniază că „au cununat părinții dumneasale (părinții lui Andrei, pârcălabul de Orhei-n.n.) pe părinții mei". Deci, este vorba și de o tradiție în comunitate, când fiul nașului botează și/sau cunună fiul finului părinților. La 5 iunie 1679, Andrei Mihuleț, fost pârcălab de Orhei, dăruiește mănăstirii Golia părțile de moșie din Trebujeni, de pe Răut, primite de la Donosie, feciorul lui Dumitrașco Portărescu din Trebujeni, menționând: „„…fiindu-i eu *nănaș de botez și de cununie*"[1203].

Documentele de mai sus arată și faptul că prioritate în alegerea nașului de cununie se dădea nașului de botez al băiatului. La fel se întâmplă și în cazul Balașei[1204], fiica Mariei visterniceasa[1205] și a lui Ilie Cantacuzino, care s-a căsătorit în 1709 cu Ștefan, al doilea fiu al lui Constantin Brâncoveanu[1206]. Radu Greceanu susține că nunta a avut loc în februarie, iar cununia a făcut-o nașul lui Ștefan ─ Constantin Cantacuzino, stolnicul[1207]. Și în Țara Românească era această practică, de exemplu, la căsătoria domniței Smaragda cu Constantin Băleanu nănași au fost Ilinca, naşa de botez a mirelui, cu soțul ei Șerban Greceanu, mare logofăt[1208].

II) Rude cosangvine. Deși, de obicei, nașii de cununie în Țara Moldovei se alegeau *din afara neamului*, una dintre condiţiile principale fiind statutul de autoritate al acestora în comunitate, în cazul când nașii de botez nu mai erau în viață sau nu mai puteau fi nași din varia motive, tinerii alegeau nașii de cununie din același neam: „şi de nu mai găseşte [mirele] *din cei ce i-s datori să-l cunune*, merge la neamuri de ale lor, la stăpânul moşiei, dacă-i boier veşnic nu un venetic, sau în sfârşit la vreun alt om, ce-i vrednic de treaba asta". În scrisoarea vornicului Gavriliță Costache către fiul său Vasilache se conține rugămintea tatălui către fiu de a cununa o rudă apropiată: „Iubite fiului meu

[1201] *Ibidem*.
[1202] *Cateheze baptismale*. Sibiu, 2003, p. 51.
[1203] *Documente privitoare la târgul și ținutul Orhei*, nr. 146, p. 146.
[1204] Balașa a decedat la 23 decembrie 1711 și a fost înmormântată la Mitropolia Târgoviștei, vezi: *Inscripţii din bisericile României.* Adunate, adnotate şi publicate de *N. Iorga*. Vol. 1, Bucureşti,1905, p. 118-119.
[1205] Fiica lui Miron Costin.
[1206] *Studii*, Vol. XXI. *Cercetări și regeste* de N. Iorga, București, 1906, nr. 144, p. 44, p.80.
[1207] Greceanu, Radu. *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu*. În: *Cronicari munteni*, vol. II. Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, Bucureşti, 1961.
[1208] V. Barbu, *Ordo amoris*, p.165.

Vasilache, sănătate poftescu de la milostivul Dumnedzău. Și acea bucurie a lui Pavălu să trimiț(ă) milostivului Dumnedzău, să fie de bine și de sănătate. Noi de aicea, a veni n-avem cumu, că nu ne lasă vreamea, și Vasilcăi încă i-i canu rău la obrazu; ce n-a putea veni să fie la cununie. Ce să-lu cununi tu, cu Catrina, amândoi, și iată că amu trimisu doî postave, și-i dau și partea lui de la Cozmești, care-i la mine zălogu de atâta vreame, și i-oi da și unu copilu de țiganu și o copilă de țiganu. Acestea să-i dai la cununie, și să fiți toți sănătoși"[1209]. În cazul nășiei de cununie prin rude cosangvine se obține o combinare a relațiilor de rudenie sangvină cu cele spirituale.

III) *Persoane din afara neamului*. În prim-plan, în calitate de nași în rândul populației de rând, se situau *persoanele respectate din comunitatea mirilor*. Astfel, la sf. sec. al XVIII-lea, în satul Napadova, ținutul Soroca, s-a cununat Maxim, morar, cu Maria, fiica lui Simion, ponomar, și „naș le-(a)u fost răposat Ion Ciubotar, tot di acolo"[1210]. În 1803, în satul Zagarancea, ținutul Fălești (Iași – A.F.), s-a cununat Ileana din satul Vălcineț, ținutul Orhei, cu Stanciul Mocanul din Zagarancea, naș fiindu-le „tot den satul Zăgărancea Ion Dulhescul, careli, iarăși de șas(ă) ane să află dus peste Prut în satul Peperegul den țăn(u)tul Neamțălui"[1211]. În 1806, în satul Susleni, ținutul Orhei, s-a cununat Paraschiva cu Spiridon, iar naș le-a fost „Oxinte Cogălniceanu, tot de acolo"[1212].

Nănașii puteau fi aleși atât din mediul social al tinerilor, cât și din alt mediu, de obicei mai superior. Astfel, nănașul și finii lui Gheorghe, băcal, și ai soției sale Mărica sunt amintiți printre martori la întocmirea daniei din martie 1658 la Iași, prin care dăruiesc Mănăstirii Drian două dugheni de lângă casa lor: „Necula băcal, nănașul nostru, și Ilie dzelariul, hinul nostru, și Chiriac Trano, finul nostru"[1213].

În calitate de nași puteau fi și *persoanele respectate din altă comunitate decât cea a mirilor*.

În rândul elitelor economico-funciare și politice se observa tendința de a solicita nănași din același grup. Marii boieri, atât din Țara Moldovei, cât și din Țara Românească, invitau în caltate de nași pentru copiii săi pe domnii țării sau pe alți boieri. În prima categorie pe primul plan apar domnii țării. Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* relatează că domnul Țării Moldovei poate fi naș de cununie pentru fiii dregătorilor sau pentru unii slujitori de la curte, iar ospățul se făcea la Curtea domnească[1214]. În legătură cu aceasta, călătorul De la Crox menționa: „Dacă mirele este dregător sau fiu de dregător, nunta se face la domn, în sala Divanului….Domnul duce pe miri <în fața altarului>,

[1209] *Studii*, vol. XVI, ed. de N. Iorga, București, 1909, p.131, nr. IV.
[1210] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 298, f. 2-3.
[1211] *ANRM*, F.205, inv.1, d. 283, f. 1.
[1212] *ANRM*, F.205, inv.1, d. 306, f. 1-1^{v}.
[1213] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.I, nr.442, p.501.
[1214] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea,* p.315.

este nunul lor, le ține cununiile și dă în dar caftan de brocart în valoare de două sute de scuzi”[1215]. Tradiția ca domnii țării să cunune pe descendenții minori, orfani, săraci din familiile boierești, boieri mai mici, slujitori se încadrează în tradiția occidentală[1216], punând în valoare autoritatea domnească.

Domnul Țării Moldovei Gaspar Graţiani (1619-1620) a fost nașul de cununie al lui Vasile Lupu[1217]. Vorbind despre aceste relații, Miron Costin relatează că nașul n-a ezitat să pedepsească finul, găsindu-l vinovat de pierederea unei sume de bani: „iară pe Vasilie vodă, dându-i pricină că nu dă samă de o sumă de bani a Visteriei, măcar că-i era hinul de cununie, l-au pus în temniţă şi l-au pus şi la muncă[1218]”.

Vasile Lupu a fost nașul de cununie al „Măricuții, fata lui Gheorghie Hatmanul, cându au cununat-o cu Bașotă”, dându-le danie „un sat întreg ce să cheamă Bălenii”[1219].

În diata lui Gavriil, fost mare logofăt, din 22 noiembrie 1741, pomenindu-se de copiii săi, se remarca faptul că fiul lui din prima căsătorie, Constantin pitarul, s-a căsătorit cu fiica vornicului Manolache, „*cununând Măria sa vodă*”; și pe fiica marelui logofăt, Maria, măritată cu Constantin Donici, fost mare medelnicer, la fel „*cununând-o domnia*”[1220]. Matei Ghica a menționat la 20 septembrie 1755 că l-a cununat pe Iordache Hrisosculeu, vel comis, „slujind domniei mele cu credință”[1221].

O situație asemănătoare, când domnul apare în calitate de naș, este semnalată și în Țara Românească. Analizând *Condica de porunci a vistieriei lui Constantin Brâncoveanu*, Șarolta Solcan doar pentru 1696 înregistrează mai multe nunți: cea a lui Matei, fiul lui Gheorghe, vornicul; cea a lui Istratie, fiul lui Stoian, vistier; a lui Duca cuparul; a lui Grigore Vlădescu, postelnic, fiul marelui paharnic Badea Vlădescu; cea a lui Iordache, ceauș de aprozi; a lui Pătrașcu moldoveanul, postelnic; a lui Mihai grămătic; a lui Barbu Greceanu și a lui Pădure Crețulescu, pitar[1222].

Năștia domnească are o importanță deosebită pentru domnie: întărește autoritatea și prestigiul domniei, consolidează imaginea domnului țării ca binefăcător în ochii societății, prin mărirea rețelei de rudenie spirituală își fortifică puterea, își mărește cercul de boieri și slujitori pe care se poate baza.

[1215] *CSȚR*, v. VII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1980, p.266.
[1216]. Bologne, J-C *L'histoire du marriage en Occident,* p.106-108, apud V. Barbu, *Ordo amoris,* p.165.
[1217] Costin, Miron *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, p. 154.
[1218] *Ibidem*.
[1219] Iu. Marinescu, Documente relative la familia Neculce, în „*Buletinul Comisiei Istorice a României*”, vol.IV, București, 1925, p.25.
[1220] *Studii...*, Vol. VI,p. 44, în notă.
[1221] *Documente privitoare la istoria orașului Iași,* vol. V. Acte interne (1741-1755), ed. de Ioan Caproșu. Iași, 2001, nr.872, p.597.
[1222] Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească în Evul Mediu*. București, 2005, p.26.

Alt grup de naşi de cununie o formau *boierii*. Astfel, Ioniță Canta a cununat pe fiica „stolnicului Ilie Herescu", dând 137 lei 105 parale și făclii zugrăvite[1223], iar domnița, „fiind *nună* în iulie 1776", a mers „de au pus șlicul la fiica vornicului Toader Canta"[1224]. La 30 noiembrie 1766, în *Hotarnica moșiilor Tomcești, Tunsăști, Băloșăști, Șărbănești, Negrilești și Suceveni a vel vornicului Ion Păladie* se menționează că vornicul Ioniță Palade a cununat pe feciorul unei „slugi de casă", înzestrându-l: „și viindu-să în parte d-Sali vornicului acele 2 zapise, și fiind Andriiu Bole slugă vechi de casă d-Sali, și având Andriiu Bole un fecior, anume Toader Bole, slugă la d-lui vornicu, și cucnunându-l d-lui, au făcut milă cu dânsul și i-au dat moșiia și poiana, ce era zălogită"[1225]. Prin *Încununare* boierii își măreau rețeaua de rudenie spiritual și își consolidau pozițiile în societate, creându-și o bază de sprijin. Boierii mai făceau binefacere în legătură cu copii de oameni mai sărmani sau cu cei ai țiganilor.

Un naș putea să aibă mai mulți fini de cununie. Astfel se întâmplă în cazul domnului Țării Moldovei, apoi fiind și domnul Țării Românești, Nicolae Mavrocordat, care a cununat pe „cocoana Roxanda, sora mării sale doamnei, dându-o după Constantin, feciorul lui Andronic de la Ţarigrad, pe carile îl făcuse grămătic mare, după aceea şi cu boieria agiei l-au cinstit. Cununatu-i-au iar singur măria-sa cu doamna mării-sale, în biserica domnească, şi s-au făcut veseliile mare, şi frumoasă precum să cade"[1226]. Apoi l-a cununat pe Constandin comisul cu Maria, fiica lui Antioh Cantemir: „Fiind logodit şi Constandin comisul, feciorul Radului logofăt Dudescu (Radu Dudescu – n.a.), cu domniţa Maria, fata lui Antiohie–vodă, a domnului moldovenesc ce să află mazâlit la Ţarigrad, şi lăsând tată-său Dudescul la petrecaniia lui casa lui în mila mării-sale domnului, că aşa scria la casa lui, ca să ţie cu amândouă mânele de măria-sa Nicolae – vodă, i s-au arătat măria-sa pe deplin făcător de bine şi ca un părinte, şi au trimis cu cheltuiala mării-sale de au adus pe domniţa lui Antiohie – vodă aicea în Bucureşti, şi le-au făcut nuntă cu multă cinste, cununând-i măria-sa doamna mării-sale, şi după nuntă multă milă şi osebită căutare au arătat casei Dudescului, ferindu-o totdeauna de dajdii şi de alte supărări"[1227].

Doi fini ai aceluiași nănaș, dar și nănașul nănașului, sunt pomeniți la 13 martie 1658 în calitate de martori în contextul întocmirii unei danii față de Mănăstirea Rumele: „Necula băcal, nănașul nostru, și Ilie dzelariul, hinul nostru, și Chiriac Trană, finul nostru"[1228].

[1223] *O gospodărie moldovenească la 1777*, după socotelile cronicarului Ioniță Canta de N. Iorga. București, 1928, p. 115.
[1224] *Ibidem*, p. 115.
[1225] *Documente bârlădene*, vol.III, p.180
[1226] Popescu, Radu. *Istoriile domniilor Ţării Rumâneşti*, p. 534.
[1227] Ibidem, p. 535.
[1228] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. I, nr.442, p.504.

Manole Zamfir, fost mare căpitan de Coțmani, l–a cununat pe Andrei Potlog cu Catrina Ursachi, cărora le face danie în 1741[1229], apoi și pe fiica lui Vasile Crăcălia, fiind „*martor la nunta* ei". În acest document este foarte importantă menționarea noțiunii „*martor la nunta*", deoarece se face trimitere la forma inițială a acestei instituții – cea de martor la *Încununarea mirilor*. A doua cununie este pomenită în contextul unui conflict apărut în 1756 din cauza unei părți de moșie din satul Rohozna, ținutul Cernăuți, la care pretindea atât Mihalache Strurza, ginerele lui Varlaam Ursachi, cât și Vasile Crăcălia. În calitate de martor a fost chemat primul fin al lui Manole, Andrei Potlog, șătrarul, care a confirmat că „după nunta fiicei lui Crăcălia a auzit cum cerea de la Manoli partea, iar acesta a zis că a da". Însă deoarece actele necesare n-au fost întocmite și donația nu se menționa nici în diata lui Manole, câștig de cauză a avut Mihalache Sturza[1230].

Ca și în cazul relației de rudenie spirituală, stabilită în urma Năștiei din Botez, prin care între naşi şi fini și între cumetri, se instituia un anumit câmp de relații juridico-morale, exprimate prin drepturi şi obligaţii rânduite de obiceiul pământului și dreptul canonic, prin sublinierea stabilirii relației de rudenie în baza a Tainei Creștine - Taina Nunții, la fel se accentua rolul naşilor - „cea de mediator între sacru şi divinitate, între fini şi comunitatea locală, de răspunzător pentru fini în faţa lui Dumnezeu şi de iniţiator al finilor, atât sacral, cât şi social"[1231] , într-un spaţiu fixat şi într-o perioadă determinate de timp.

Principalele îndatori ale naşilor de cununie sunt: „Să dea sfaturi creştineşti finilor lor, ori de câte ori este nevoie, să-i viziteze regulat; să-i îndrume permanent pe calea credinţei, a bisericii şi ai bunei rânduieli creştineşti; să-i împace când se ivesc neînţelegeri; …să-i povăţuiască întotdeauna cum trebuie să se comporte în casă, pe cale, în societate, … faţă de părinţi și, mai ales, să-i îndemne să nască copii şi să aibă un bun duhovnic"[1232].

Pe lângă îndrumările creștine și susținere morală, ca și în cazul naşilor de botez, naşii de cununie ofereau atât sprijin financiar, cât și material finilor de cununie. Aceste daruri erau în concordanță cu situația economico-financiară a naşilor. În calitate de daruri pentru finii de cununie se întâlnesc moșii, părți de moșii, robi etc. Pe primul plan apar domnii Țării Moldovei, care, pe lângă alte cadouri, își asumă cheltuielile pentru cununia finilor. În Țara Moldovei, cheltuielile privind cununiile copiilor de boieri sau ale slujitorilor domnești sunt cuprinse în Condicele Vistieriei. Analizând Condicele din sec. al XVIII-lea, constatăm că ele au o formulare standard, doar cu unele

[1229] *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. IV (1720-1745). Cernăuți, 1938, p. 193-194.
[1230] *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. V (1745-1760). Cernăuți, 1939, p. 138-139, nr. 73.
[1231] Ciobănel, Alina Ioana. *Înrudire şi identitate*. Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2002, p. 84.
[1232] Bălan, Ioanichie. Arhimandrit. *Călăuza ortodoxă. În familie şi societate*. Cu binecuvîntarea Î. P. S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Editura Moldovei și Bucovinei, 1993.

diferențe în dependență de rangul celor ce se căsătoreau. Astfel, cununia comisului Matei Canta din 1776 îl costă pe domnul Țării Moldovei 1174 lei 75 bani, în această sumă erau incluse următoarele: „23 lei pe 2 făclii câte 7 ocă", dintre care 20 lei pentru ceară și 3 lei pentru zugrăvitul făcliilor, 17 lei 60 bani – mitropolitului, dintre care „10 lei 60 bani – 4 ughi turali, 7 lei o basma cu fir", iar slujiorilor bisericești „2 lei 75 bani un turaliu lui psalti, 2 lei preoților, 2 lei peveților i țercovnicilor, 5 lei diiaconilor mitropolit(u)lui", apoi „3 lei – supt picioarele mirelui și a miresei, 5 lei- la cofeturi i parale adecă: 2 lei –o ocă cofeturi, 3 lei-parale", 150 lei – o stofă, 100 lei –o diba, 25 lei –un postav și un atlas, 30 lei – 2 covoare, 50 lei- 2 caftane, 100 lei un șlic samar pentru mire, 80 lei – o stofă a doua zi, 52 lei 60 bani – „20 turalii la apa de spălat", 500 lei bani gata[1233]. Pentru cununia stolnicului Constantin Balș din 29 mai 1776 domnia a plătit 525 lei 60 bani, dintre care „16 lei pe 2 făclii, …30 lei pe 2 caftane, 25 lei pentru 2 covoare, 10 lei 60 bani pentru 4 turalii mitropolitului, 2 lei lui protopsali, 5 lei diaconilor mitropoliei, 2 lei preoților, 1 leu cântărețului al doile, 1 leu țârcovnicilor, 2 lei pentru cofeturi, 3 lei 60 bani pentru parale și hamei, 3 lei supt picioare, 52 lei 60 bani pentru turalii la apă de spălat, 100 lei – ostofă, 60 lei- altu cumăș, 80 lei – o stofă a doua zi, 100 de lei pentru șlic, 29 lei – un postav și un atlaz"[1234].

Diferențele erau făcute doar din suma alocată, însă devizul de cheltuieli nu se schimba. Astfel, dacă pentru cununia fiicii logofătului Bogdan, efectuată la 14 iulie 1762, domnia a dat 184, atunci la cununia fiului lui Constandin, capuchehaia de la Bugeac, din 1763 domnia a dat 110 lei[1235]. La cununia comisului Guliano cu fiica spătarului Iancu Razu la 28 iunie 1786 pentru lumânări se alocă 23 lei și 3 lei sub covor, iar pentru cununia din același an a sărdarului Ioniță Strurza cu fiica logofătului Nicolae Roset se dau 16 lei pentru două făclii și 2 lei 60 bani pentru zugrăvitul lor[1236], iar 2 lei sub covor. La cununia din 20 august 1796 a bivvel comisului Grigore Razu cu fiica vistiernicului Iordachi Balș s-au dat 100 lei pentru două covoare, 6 lei o ocă de cofeturi, 230 lei un rezaia, 130 lei un giar, 53 lei un postav și atlas, 100 de lei pentru șlic de samur, 80 de lei pentru două căftane, 6 lei pentru 4 coți atlas pentru bocce, iar la cununia din 30 septembrie 1796 a căpitanului de dărăbani Panaiti Costandin cu Ioana – 5 lei pentru cofeturi, 35 lei pentru un covor, iar din îmbrăcăminte doar 186 lei pentru un donluc[1237]. Pentru boierii mari sumele erau asemănătoare, astfel, pentru cununia bivvel comisului Grigore Razu cu fiica vistiernicului Iordachi Balș s-au dat bani ca și în cazul cununiei din 15 noiembrie

[1233] *Sămile*, I, p.542.
[1234] *Ibidem*, p.542-543.
[1235] *Sămile*, I, p.253-254.
[1236] *Sămile,* II, p.154-155.
[1237] *Ibidem*, p.434-435.

1796 a bivvel căminarului Alecu Greceanu – 1070 lei 60 bani[1238]. Indiferent de suma dată de domnul țării, ordinea și fastul ceremoniei de căsătorie rămânea neschimbată.

Pe lângă achitarea cheltuielilor de cununie, domnii țării făceau diferite cadouri finilor de cununie: sate, helești, bucăți de moșie, țigani etc. Gaspar vodă a dat finilor de cununie Lupu vornic (Vasile Lupu, domnul Țării Moldovei) și Tudosca, fiica lui Coste Bucioc vornic, satul Greci[1239]. Constantin Racoviță, domn al Țării Moldovei, dar apoi și al Țării Românești, la 1 septembrie 1750 a întărit lui Constantin Sturza, mare stolnic, o bucată de pământ din hotarul târgului Siret, zisă Verpale, și un helești. În acest context, se face mențiunea că în diata domnului țării Nicolae (Mavrocordat?) se arăta că în calitate de nănaș de cununie l-a miluit pe Constantin „cu o bucată de pământ mai gios către Rudești din hotarul târgului domnesc Sirete cu un helești în pârâul Horaet, care bucată de pământ se întinde dela apa Siretului către apus până la capătul hotarului domnesc", deoarece „*Măria sa l-a cununat*"[1240]. Matei Ghica oferă finului Iordache Hrisosculeu „dzece sălașe de țigani din țiganii domnești"[1241].

Și boierii nașii ofereau diverse cadouri finilor. Manoli Zamfir, fost mare căpitan de Coțmani, și soția lui Smaranda întocmesc la 5 noiembrie 1741 o scrisoare la mâna finilor de cununie prin care îi înzestrează: „făcutam scrisoare noastră la mâna hinului Andrei Potlog și a hinii Catrinii soțului Du-sale, fata lui Varlaam Ursachi, jicnicer, că fiind noi mijlocitori de i-am căsătorit și i-am și cununat și având noi a trie parte de sat Rohozna data danie dela Ghiorghi Ursachi jicnicer, unchiul Catrinii, și plătind și datoriile lui Ghiorghi Ursachi jicnicer care au cuprinsu doă sute de lei, le-am dat danie și moșie și datoriile toate după moarte noastră lui Andrei și Catrinii"[1242]. Din cele relatate în scrisoare reiese că nașii oferă danie 1/3 din sat.

La 15 iunie 1755, Iordache Cantacuzino, fost mare logofăt, adeverește că l-a cununat pe Duca Sotirovici[1243], tipograful, acesta căsătorindu-se „în Moldova, noi l-am cununatu", și îi dăruiește țigani[1244].

Nașii își sprijineau finii și în caz că aveau pământuri zălogite. S-a întâmplat în cazul lui Toader Bole, fiul lui Andrei Bole, slugă la Ion Palade[1245], vornicul. În Hotarnica moșiilor ce aparțineau

[1238] *Ibidem*, p.435.
[1239] *Surete și izvoade*, vol. XVI (Fereștii și Vasluiul). Studiu și documente de Gh. Ghibănescu, p.XXXII.

[1240] *Documente bucovinene*, vol. V, p. 66.
[1241] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.V, nr.872, p.597.
[1242] *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 193-194.
[1243] La rugămintea lui Iordache Cantacuzino acesta traduce istorii de învățătură din limba greacă în limba română, vezi *Studii*, vol.V, p.106, nr.136.
[1244] *Ibidem*.
[1245] În document Ion Paladi.

marelui vornic Ion Palade -Tomcești, Tunsășți, Băloșășți, Șărbănești, Negrișești și Suceveni din ținutul Totova, întocmită la 30 noiembrie 1766, se menționa: „slugă la dlui vornic, și *cununându-l dlui*, au făcut milă cu dânsul și i-au dat moșia și poiana[1246] ce era zălogită”[1247].

Termenul *fin /fină* definește persoana botezată sau cununată în raport cu nașul/nașa[1248]. Sintagma *hin de cununie* apare în contextul menționării relațiilor încordate dintre domnul Țării Moldovei Gaspar Graţiani (1619-1620) și Vasile Lupu[1249], „ că-i era hinul de cununie[1250]”. Termenul *fină/hină* în raporturile cu nașul apare și în Codurile de legi românești[1251]. Ambii fini de cununie sunt menționați într-un act de danie din 5 noiembrie 1741: „făcutam scrisoare noastră la mâna *hinului* Andrei Potlog și a *hinii* Catrinii soțului Du-sale, fata lui Varlaam Ursachi, jicnicer” [1252]. Nănașul și finii lui Gheorghie băcal și soției sale Mărica sunt amintiți printre martori la întocmirea daniei din 13 martie 1658 la Iași prin care dăruiesc Mănăstiri Drian de la Rumele două dugheni de lângă casa lor: „Necula băcal, nănașul nostrum, și Ilie dzelariul, hinul nostrum, și Chiriac Trano, finul nostru”[1253].

Finii de cununie aveau anumite obligații și datorii față de nași[1254], urmând a le purta respect întreaga viață. 1. Finul/fina trebuia *să se roage pentru naşul său, să îl pomenească la Sfânta Liturghie* şi să *îndeplinească faţă de el faptele milei sufleteşti şi trupeşti*. Astfel, în zapisul de danie din 12 decembrie 1763 al lui Sandu Furculiță, căpitan, și soției sale Safta și a fiului lor Manoli, făcut finului răposatului lor fecior Miron paharnicul - Miron, feciorul preotului Epati din Ciohoreni, se amintea ,,finul nostru Miron, vrând Dumnezău să cadă la acest dar preuțesc, iarăș *să fim pomeniți* (*la Sfânta Liturghie –A.F.*) ca niște părinți ai săi”[1255]. În acest caz cerința era și mai pronunțată, finul fiind preotul. 2. În același timp, naşul *era considerat drept părinte*, era respectat de fin, fiind invitat la ceremoniile familiale[1256]. La 20 martie 1677, Donosie, feciorul lui Dumitrașco Portărescu din Trebujeni, nepotul Irimiii medelnicerul, strănepotul Golăi logofătul, menționează că naşul său de botez „fiindu-mi dumnealui Andrei pârcălabul de Orhei (Mihuleț- n.n.) mii *părinte*”[1257]. Deoarece „dumnealui *m-au botezat și m-au cununat* și multu folos am avut de dumealui” Donosie îi dăruiește

[1246] Poiana Vlamnic.
[1247] *Documente bârlădene*, vol. III, p. 180.
[1248] Scurtu, V. *Op.cit.*, p. 256.
[1249] Costin, Miron. *Letopisețul Țării Moldovei de la Aron vodă încoace*, p. 154.
[1250] *Ibidem*.
[1251] *CR*, p.94.
[1252] *Documente bucovinene*, vol. IV, p. 193-194.
[1253] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.I, nr.442, p.504.
[1254] Erau ca și cele ale finilor de botez.
[1255] *Documente Orhei*, p.253-254, nr.241
[1256] *Istoria dreptului românesc*. Vol. I, p. 501; Zabolotnaia, L. *Op.cit.*, p.81-82.
[1257] *Documente Orhei*, p.138-139, nr.139

părți de baștină și cumpărături în moșia Trebujeni[1258]. 3) Totodată, finii aveau și o deosebită stimă față de copiii nașului, făcându-le anumite daruri, precum se întâmplă la 24 septembrie 1763, când Ghedeon monah și Gafta, nepoți de nepoată de frate a lui Simion Murgoci Hotnogul din Răzlogi, dăruiesc lui „Artănie, ficiorului nănașului Toader monah," partea lor de moșie din Răzlogi, ținutul Fălciului[1259].

În societatea tradițională românească relațiile care se stabileau între nași și fini sunt considerate a fi mai puternice decât relatiile consangvine, deoarece din din punct de vedere religios prin rudenia spirituală are loc renașterea pentru lumea de dincolo[1260]. Cert este faptul că finul/fina, nașul/naș a deveneau rude apropiate.

Termenii de înrudire spirituală au influenţat și asupra formării numelor de familie[1261]. Extinderea ariei de întrebuinţare a termenilor de înrudire a condus la procesul de individualizare a apelativelor, transferându-le în categoria numelor proprii. Printre nume care provin din termeni ce semnifică rudenia convenţională documentele semnalează: *Nanul, Fina, Naş, Naşu*[1262]. În perioada sec. XVII-înc. sec. al. XIX-lea în Țara Moldovei, cel mai des se întâlnește numele *Nan/Nanul*. Un Nanul, fratele lui Vasile Broască, este pomenit într-o carte de judecată din 1619 pentru moșia Ciorna[1263]. Un Nan semnează în calitate de martor la 29 martie 1625 la vânzarea de către Tufă, Ioana și Parasca ocinei lor din satul Șendreni[1264]. Nan din Dănceni este martor la 26 ianuarie 1627 la o vânzare de vie din Dănceni[1265]. La 22 septembrie 1766 este menționat Nanul, mare paharnic, La 28 ianuarie 1798 într-un zapis de vânzare este pomenit Enachi Nanul[1266], un țigan Vasile Nanul, amintit în izvodul de acte domnești de țigani ai mănăstirii Sfântului Sava din Iași[1267]. *Proverbele şi aforismele româneşti***,** dovadă a mentalității populației, demonstrează autoritatea naşului, modul acestuia de rezolvare a problemelor în situaţii conflictuale, dar şi demonstrează că societatea apreciază statutul naşului[1268].

[1258] *Ibidem.*
[1259] *Documente huşene*. Volumul I. Volum întocmit de Costin Clit. Iași, Editura PIM, 2011, nr.35, p.35.
[1260] Constantinescu, N. *Op.cit.*, p.130.
[1261] Scurtu, V. *Op. cit*, p.340.
[1262] Zăbavă, Elena-Camelia. *Universul înrudirii reflectat în antroponimie*, p. 733-741.
[1263] *MEF*, vol.IX, Chișinău, 2004, p.115.
[1264] *DRH*, vol.XVIII (1623-1625). Volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București, 2006, nr.303, p.375.
[1265] *DRH*, vol.XIX (1626- 1628). Volum întocmit de Haralambie Chirca. București, 1969, p.175, nr.144.
[1266] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IX, p.12.
[1267] *Ibidem*, p.385.
[1268] Zane, G. *Proverbele românilor*, vol. IV, prefață de G. Dem. Teodorescu, București, Socec, 1898, vol. 4, p. 484.

4.3. **Interdicții de căsătorie în cazul rudeniei**

Conform dreptului canonic ortodox, pe lângă impedimentele absolute pentru căsătorie, existau așa-numitele impedimente condiționate(le), relative, care interziceau căsătoria între anumite persoane din cauza legăturilor lor familiale sau spirituale. Printre impedimentele relative se înscriu răpirea, adulterul, deosebirea de religie etc., însă pe primul plan între aceste impedimente se plasau cele legate de rudenie, precum: rudenia de sânge; rudenia prin alianță (cuscria sau afinitatea), rudenia spirituală[1269]. În categoria rudeniei prin alianță încadrăm și logodna, care conduce la relația de rudenie denumită încuscrirea închipuită. În cadrul rudeniei spirituale se încadrează rudenia rezultată din Taina Sfântului Botez și cea din Taina Sfintei Nunți; iar pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea în această categorie încadrăm și rudenia derivată din înfiere și tutelă.

În istoriografie se consideră că rudenia de sânge este unul dintre cele mai mari impedimente din motive morale, naturale și sociale[1270]. În acest context, Ioan N. Floca scrie: „rudenia mai este și un impediment biofiziologic, psihic, religios și moral, deoarece căsătoria rudelor, îndeosebi firești, sau de sânge, privesc mai ales aptitudinile biologice și fiziologice necesare la căsătorie, ca și pe cele psihice, religioase, morale și sociale”[1271]. Anume relația de rudenie prin sânge și relația de rudenie prin cuscrie provoacă cele mai multe interdicții privind un viitor mariaj, deoarece gradele de rudenie în aceste cazuri sunt extinse. Totodată, condiția absenței relației de rudenie sanguină între miri se aplică nu numai persoanelor născute într-o căsătorie legală, ci și copiilor născuți în afara căsătoriei. De asemenea, erau interzise căsătoriile între rude pe liniile laterale, care erau îndepărtate de strămoșul comun printr-un număr diferit de grade de rudenie. Dacă condițiile erau încălcate, apărea incestul.

Tradiția interdicției căsătoriilor între rude vine pe filiera romano-bizantină. În Bizanț, după instituirea practicii de a avea un martor/naș sau nașă la Botez, împăratul Justinian a interzis căsătoria între un naș și fin, explicând aceasta prin faptul că nașul este părinte spiritual, astfel că mariajul dintre un părinte și un fiu/fiică este interzis. Ca și în cazul relațiilor de rudenie de sânge sau ale celor constituite prin alianță, asupra înrudirilor artificiale se răsfrângeau interdicțiile încheierii căsătoriei[1272] și „la asemenea rudenie legea opreşte căsătoria până la a treia sau a patra spiţă”[1273].

[1269] Vladimirescu, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. *Rudenia fizică şi ideea de paternitate în dispoziţiile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare*, p. 17.
[1270] Soare, Gheorghe. Impedimentele la căsătorie și motivele de divorț. În: *Biserica Ortodoxă Română*, LXI (1943), nr. 4–6, p. 582; Ivan, Iorgu D.*Căsătoria*…, p. 742.
[1271] Floca, Ioan N. *Rudenia ca impediment la căsătorie și cununie*. În: Studii Teologice, 1992, nr.1-2, p.18
[1272] Szekely, Maria Magdalena, *Structuri de familie*, p.105; Zabolotnaia, L., *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei*, p.82.
[1273] *Ibidem.*

În *Bazilica*, interzicerea căsătoriilor între persoanele de rudenie spirituale este de asemenea extinsă la gradul al treilea: naşul care a primit pe cineva din Sfântul Botez nu poate să se căsătorească cu această persoană (cu fina -A.F.), pentru că ea este fiica sa, nici cu mama ei sau fiica ei. Nici fiul naşului nu se poate căsători cu persoanele numite. Sinodul de la Constantinopol (1084-1111) a extins interdicția până la gradul 7 inclusiv, cum ar fi în relațiile de consangvinitate, dar aceste grade sunt determinate numai pe linia descendentă de la naș la fin, iar pe linia ascendentă numai în primul grad - mama finului și naşul.

În conformitate cu punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe, căsătoriile încheiate între rude se încadrau în categoria celor *neîngăduite,* ca și cele încheiate în perioada de doliu sau precum erau căsniciile cu cei de altă confesiune etc. care urmau a fi desfăcute; sau *osândite/blestemate,* precum mariajul cu cei care au depus jurământ de castitate etc., însă ele toate pot fi încadrate în categoria celor *nelegitime*. Canoanele bisericești interziceau strict căsătoria între rudele spriutuale: „De vreme ce rudenia (înrudirea) cea după suflet este mai mare decât legătura trupurilor, iar noi am aflat că în unele locuri unii primesc copii din sfântul şi dătătorul de mântuire botez, şi după aceea încheiau însoţire de nuntă (căsătorie) cu mamele văduve ale acelora, orânduim ca, de la (canonul) de faţă, nimeni să nu mai facă un lucru ca acesta. Iar dacă oarecare ar fi prinşi făcând acest lucru, după canonul de faţă, unii ca aceştia să se lase (depărteze) mai întâi de la această însoţire nelegiuită, iar apoi să fie supuşi certărilor (pedepselor) celor pentru desfrânaţi" (Canonul 53 Trulan). Deci, prin Canonul 53 al Conciliului Trulan se interziceau căsătoriile între naș/nașă și un părinte al finului/finei.

În *Syntagma* lui Matei Vlastares, cu referire la căsniciile nelegiuite, era stipulat următoarele: „Căsătoriile, care nu se întocmesc potrivit cu legea, se numesc unele neîngăduite, precum sânt acelea ce se încheie cu rudele sau cu ereticii, altele nelegiute, de pildă a tutorelui cu fata a cărei tutelă o are <și> altele blestemate cum sânt cele ce se încheie cu o femeie închinată domnului. Sfintele canoane rânduiesc anularea acestor <căsătorii>, iar legile <civile> vor ca bunurile celor ce au încheiat asemenea căsătorii să fie confiscate și ei exilați, iar dacă e vorba de oameni de jos să fie și biciuiți"[1274]. *Hexabiblul lui Harmenopolos* făcea concretizare cu privire la mariajele neîngăduite și enumera pedepsele: „Cine încheie o căsătorie împotriva legii, acela pierde rangul său, averea lui se confiscă, iar el este exilat și, dacă e de obârșie de jos, este lovit de o pedeapsă corporală"[1275]. Deoarece chestiunile legate de căsnicie țineau de competența Bisericii, printre obligațiile protopopilor era și cercetarea cazurilor de încălcare a morale creștin-ortodoxe, acest fapt fiind fixat în cartea de investire

[1274] *Syntagma,* col. 1165.
[1275] *Hexabiblul lui Harmenopolos.* Cartea IV, titl. VII, 5 și 6.

a preotului: „să cerceteze și pentru curvii și preacurvii și de amestecături de sânge, de frate cu soră, de văr cu vară, de cumetri cu cumetre, de vor face curvii, de fete mari și văduve, de să vor afla greale, de ceia ce răpesc featele cu de-a sila", subliniindu-se că cei ce vor oficia astfel de cununii vor fi pedepsiți[1276].

În conformitate cu legislația Țării Moldovei, ca și cu cea din Țara Românească, care se bazau pe dreptul canonic ortodox, căsătoriile între rudele de sânge sau între rudele prin alianță, sau între rudele spirituale erau considerate ilegitime și se încadrau în categoria celor „ce fac sânge amestecat". Fiind parte a infracțiunilor contra familiei și moralei, căsniciile între rude aveau grave consecințe atât pentru făptași (despărțirea, pedeapsa cu moartea, blestemul bisericesc), cât și pentru copiii acestora (n-aveau drept la moștenirea averii părinților).

Nomocanoanele aplicate în Țara Moldovei, cu referire la mariajele între rude, ofereau o explicație clară și le clasificau în căsătorii neîngăduite și cele care erau oprite, dar și stipulau gradele de rudenie până la care erau interzise mariajele între rude. Astfel, în *Hexabiblul lui Harmenopolos* se preciza: „Căsătoria neîngăduită este aceea, care se încheie între rude ascendente şi descendente, iar oprită este aceea care se încheie între rude colaterale sau între cuscri"[1277]. Căsătorie îngăduită se numea cea „ce se încheie între rude de sânge – dacă trece de gradul al optulea"[1278], iar în cazul rudelor colaterale de gradul al optulea căsătoria este permisă, „întrucât <numai> până la gradul al şaptelea <inclusiv > este oprită" [1279]. Totodată, în *Syntagmă* era exact remarcat: „Iar <căsătoria> ascendenţilor cu descendenţii este oprită la infinit… căci nu se poate ca bunicul să se unească cu nepoata sa, printr-o căsătorie", „nimeni nu se poate căsători cu fiica vărului să"[1280]. Harmenopolos venea și el cu precizări la acest capitol: „pentru căsătoriile oprite rânduim următoarele: cât priveşte rudele ascendente <şi cele descendente>, căsătoria este oprită la infinit, chiar dacă <rudele> s-ar fi născut din căsătorie nelegiuită", „și între rudele colaterale există oprelişte la căsătorie "[1281]. Interdicțiile se refereau și la rudele prin alianță: „ Iar alte căsătorii sunt oprite, nu din pricina rudeniei, ci datorită cuscriei; ... Prin urmare, eu nu pot să mă însor cu fiica mea vitregă sau cu nora mea"[1282].

Pedeapsa pentru cei vinovați era stabilită în funcție de caz și în dependență de apropierea gradului de rudenie: „Cine încheie o căsătorie împotriva legii, acela pierde rangul său, averea lui se

[1276] *Instituțiile feudale din țările române,* p.392-393.
[1277] *Hexabiblul lui Harmenopolos,* tit.VII, 5 și 6.
[1278]*Syntagma,* col.1116-1117.
[1279] *Ibidem*.
[1280] *Ibidem*.

[1281] *Hexabiblul lui Harmenopolos,* Cartea IV, p. 323.
[1282] *Ibidem,* p. 325-326.

confiscă, iar el este exilat şi dacă e de obârşie de jos, este lovit de o pedeapsă corporală”[1283]. Cea mai gravă pedeapsă, cu moartea, se aplica în cazul căsniciei rudelor de sânge de gradele I și II, deoarece era clasificată drept incest: „Acei care se amestecă cu propriul lor sânge ... fie părinţii cu copiii, fie copiii cu părinţii sau fraţii cu surorile, sunt pedepsiţi < cu moarte> prin sabie”[1284]. Un alt tip de pedeapsă, bătaia sau tăierea nasului, era aplicată în cazul căsătoriei rudelor prin alianță de gradele cele mai apropiate: „Cei care – fiind într-o altă legătură de rudenie – au păcătuit împreună, precum tatăl cu nora sau fiul cu soţia tatălui, adică cu mama vitregă sau tatăl vitreg cu fiica vitregă sau fratele cu soţia fratelui ... acestora tuturor, dimpreună cu femeile cu care au păcătuit, li se taie nasul şi sunt bătuţi”[1285]. În cazul în care căsătoria ilegitimă fusese depistată și desfăcută înainte de învinuire, cei vinovați erau scutiți de pedeapsă: „O căsătorie neîngăduită, <incestuoasă>, nu se confirmă <ca valabilă> şi de aceea, dacă a fost desfăcută înainte de învinuirea de incest, <părţile> se iartă de pedeapsă”[1286].

În aceeași linie de idei se înscrie și *Carte românească de învățătură,* care preciza tipurile de căsnicii ilegitime din punct de vedere canonic și prevedea pedeapsa ce va fi administrată celor ce vor încălca principiile religioase ale încheierii unui mariaj: „…Nunţele ce să vor face *dentru sânge amestecat, ce să dzice den cuscrii sau den seminţii ce vor pogorî dentr-un sânge* sau *den cumătrii ce vor fi din sfântul botez* (sublinierea noaștră- A. F.), acestea nunte să vor despărţi, cum am și mai dzis, și nu vor pute acelea obraze dup-ace să să mai căsătorească nice cu alte obraze străine […] …acela ce face sânge amestecat să să ceartă cu moarte […] den afară de această […] mestecătorul de sânge, încă-l afuriseşte şi biserica. […]. Copiii născuţi din mestecătorii cei de sânge, nu vor putea moşteni averea părinţilor lor” [1287]. Deci, căsătoria rudelor de sânge, a rudelor prin alianță și a rudelor sufletești, până la spițele prevăzute de lege, erau catalogate drept „sânge amestecat” și urmau a fi despărțite[1288]. Cei care încălcau aceste prevederi, după cum este remarcat mai sus, erau pedepsiți. Deși L. Zabolotnaia scrie: „..copiii născuţi din căsătorii cu *sânge amestecat* la fel erau blestemaţi de biserică, nu se

[1283] *Syntagma*, p. 127-129.
[1284] *Ibidem.*
[1285] *Ibidem*.
[1286] *Syntagma*.
[1287] *CR*, gl. 212, p. 146.

[1288] Încălcări ale regulilor privind interzicerea căsătoriei între rude în Țara Moldovei au avut loc în special în cazul familiilor domnitoare. A se vedea Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p. 69, și Idem, *Instituția căsătoriei*, p.9-14, în care cercetătoarea susține că „rezolvarea problemelor politice interne sau interstatale, alianţa politică erau mai presus decât reguli, canoane şi indicaţii”. În istoria Țării Moldovei, cele mai cunoscute cazuri sunt: căsnicia lui Alexandru cel Bun (1400-1432) cu Ryngałła-Anna, care s-a finalizat cu divorţ, inclusiv și în baza *gradul trei de rudenie*– Ryngałła era vară cu mama lui Alexandru cel Bun, sau mariajul fiicii lui Ștefan cel Mare. În ceea ce privește prezentarea mariajului lui Constantin Cantemir cu Anastasia drept căsătorie între rude, cercetătoarea L. Zabolotnaia, probabil, a apreciat greșit situația, deoarece Anastasia era vară cu domnul Moldovei Ghica, și nu cu Cantemir.

botezau" şi erau lipsiţi de dreptul la moştenire[1289], ținem să remarcăm – copiii erau botezați indiferent de gradul de vinovăție a părinților, deși purtau stigmatul vinei acestora, însă erau doar dezmoșteniți.

Îndreptarea legii, nomocanonul din Țara Românească, a făcut precizări importante la acest capitol. Conform codului de legi, un mariaj încheiat fără respectarea impedimentelor prevăzute era ilegal –„ făr'de leage", și se califica drept „amestecare de sânge": „Pentru că nunta făr'de leage aceaia nu iaste nici se chiamă nuntă, numai ce să chiamă amestecare de sânge" [1290] , iar legătura apărută „de sânge amestecat" era considerată drept „un păcat și greșeală mai rea și mai cumplită decât curvia"[1291]. Codul enumera prevederile referitor la impedimentele căsătoriei pentru rudele de sânge, în linie directă, care erau prevăzute și stipulează că acest tip de rudenie este impediment la căsătorie până în gradul şapte inclusiv, în cazul depistării încălcării fiind prevăzută despărțirea: „A şaptea spiţă de sânge oprită iaste de tot, să nu se facă, … deci, dă te va întreba cineva, să nu cumva să laşi să se facă; iară de să va face, dăsparţi-o de tot. Şi preotul carele va blagoslovi acea nuntă să-i iai darul preoţiei lui de tot. Iară de-l vor fi înşelat cu viclenie şi n-au ştiut, atunce nu-i lua darul, ce-l canoneaşte cum se cade, deaca vreame ce l-au înşelat. Iară câţi au tocmit dă se-au făcut acea nuntă fără de leage, afuriseş-tei"[1292].

Referindu-se la impedimentele pentru mariajul din rudenia prin alianță, numită „rudenia cuscriei" sau „rudenia dăspre cuscrie", *Îndreptarea legii* concretiza: „… spiţele carele-s de cuscrie sânt anevoe… Drept aceea trebue să socotim bine ca să nu facem fărădeleage". În cazul încălcării prevederilor canonice erau supuși pedepselor atât preotul care a săvârșit Sfânta Taină, fiind în cunoștință de cauză că cei ce se căsătoresc au impediment sau necunoscând acest fapt, cât și cei implicați. Astfel, preotul care a făcut cu bunăștiință slujba Încununării era pedepsit cu luarea sanului, iar dacă nu știa de impedimente – cu caterisirea: „… Iară pre popa carele va blagoslovi acea nuntă fără de leage, de va fi ştiut nunta că au fost fără de leage şi o au blagoslovit, aceluia pravila-i ia darul popiei, iară de nu va hi ştiut, numai ce să canoneşte" [1293]. Enoriașii care s-au căsătorit în pofida impedimentelor erau pedepsiţi cu afurisirea și puteau obține iertare doar în cazul în care căsnicia se desfăcea: „Şi câţi au tocmit dă se-au făcut acea nuntă fără de leage, pre aceia afuriseaşte-i până vor face nevoință şi tocmire să se dăsparţă; atunce vor lua canon şi iertăciune"[1294].

[1289] *Ibidem,* p. 98.
[1290] *ÎL,* gl. 193.
[1291] *Ibidem,* gl., p.216.
[1292] *Ibidem,* gl. 191.
[1293] *Ibidem,* gl.193.
[1294] *Ibidem.*

În cazul rudeniei spirituale, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, gradele de rudenie sunt enumerate exact ca și în cazul rudeniei de sânge[1295], bazându-se și pe prevederile expuse în *Hexabiblul lui Harmenopolos,* care stipula: „La rudenia, care vine din Sfântul botez și din înfiere, trebuie private gradele întocmai ca și la rudenia de sânge, deoarece canonul al 53-lea al Soborului de la Trulla spune că rudenia sufletească e mai de seamă decât cea trupească, desi la asemenea rudenie legea oprește căsătoria până la a treia sau a patra spiță"[1296]. Din acest considerent, anumite interdicții care erau caracteristice familiei nucleare (restrânse, conjugale) s-au extins și asupra relației nași-fini. Deși, c*a și în cazul relațiilor de rudenie de sânge sau al celor constituite prin alianță, asupra înrudirilor sufleteşti în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, se răsfrângeau interdicțiile încheierii căsătoriei* până la a șaptea spiță, totuși cercetătorii consideră că în practică, în cazurile năşiei (atât la botez, cât şi de la cununie), „ legea opreşte căsătoria până la a treia sau a patra spiţă"[1297].

În Țara Moldovei erau condamnate căsnicia și relația intimă a nașului cu fina sau a nașei cu finul, considerându-le ilegitime, iar nașii în astfel de relații erau numiți preacurvari. Pedeapsa aplicată în atare cazuri era prevăzută în codurile de legi și era destul de dură – moartea: „ ce-ș curvăresc …cu finele lor, acesta se cheamă *sânge amestecat*(sublinierea noaștră-A.F), acesta ver fi bărbat, ver muiare cu moarte să se cearte"[1298]. Totodată erau condamnate și mariajele și relațiile între cumetri, iar *Carte românească de învățătură* prevedea și în cazurile de amestecare de sânge între cumetri o pedepsă, pentru cei „ce-ș curvăresc … *cu cumătrele ..., aceasta se cheama sânge amestecat* (sublinierea noaștră -A.F)"[1299].

Îndreptarea legii, bazându-se pe Canonul 53 al Sinodului Trulan, a asimilat înrudirea spirituală provenită prin Taina Sfântului Botez cu rudenia de sânge, considerându-le egale, astfel că a extins impedimentul înrudiri sufleteşti până la gradul şapte între ascendenţii şi descendenţii naşului şi finului: „ … Şi pogorându-se, aceştia copii se socotesc ca şi rudenia dă pre sânge şi să opresc de împreunare întru nuntă pân'ce vin la a şaptea spiţă. De-acia la a opta se dezleagă şi să fac nuntă neaparat"[1300]. Totodată codul de legi numit preciza că interdicțiile privind mariajul la înrudirea prin năsia de botez se referă doar la ascendenţii şi descendenţii naşului şi finului, fără rudele colaterale.: „nu va putea neştine să ia pre ceaia ce o au luat de întru sfântul botez, nice pre mumă-sa sau pre fată, încă nice fiiu-

[1295] *Ibidem*, gl. 201.
[1296] *Hexabiblul lui Harmenopolos*, Cartea IV, tit. VIII, 6.
[1297] Szekely, Maria Magdalena. *Structuri de familie,* p.105; Zabolotnaia, L.*Femeia în relațiile de familie în Țara Moldovei*, p.82; Mititelu, C. Rudenia în „Pravila cea Mare" (Târgoviște, 1652). Studiu juridico-canonic. În: *Studii juridice universale*, 2013, nr.3-4, p.125.
[1298] *CR*, p.94.
[1299]*Ibidem.*
[1300] *ÎL*, gl. 198.

său şi pentru ceale ce merg în sus şi ceale ce să pogoară în jos, aşa zicem ca şi dă pre rudenia de sânge, iară despre cei ce sunt de laturi nicecum; şi cei de laturi zicem pe fraţii şi surorile naşilor, iar nu de cei ce să trag de în naşi şi de în fini"[1301] . În *Îndreptarea Legii* se făceau precizări și cu referire la nășia din cununie, prin care prevederi căsătoria între cumetri, între naşi şi copiii cumetrilor era interzisă: „iastă şi altă rudenie dă pre cununie, carea să cheamă pre limbă proastă năşia sau finie şi să apără numai de obrazele cumătrului şi a naşului şi de copiii lor, iar de altă rudă neapărată iaste şi blagoslovită adică a să împreuna"[1302].

Interdicțiile au avut și o, „extensie dincolo de inșii implicați direct în relație, cuprinzând pe toți consangvinii direcți (frați, surori, copii)"[1303]. În acest sens, se interzicea casatoria între toate rudele acestora. Astfel, Pravilele stipulau: „Nice naşu-tău, suru-ta sau fratele, nice naşa frate-tău sau soră să se ia, că iaste sânge mestecat". Asupra relațiilor între finii aceluiași naș, care la fel deveneau rude spirituale[1304], la fel se răspândeau efectele interzicerii căsătoriei. *Îndreptarea Legii* clar stipulează: „Câți se botează de un naș…aceia nu pot unii către alții să se ia"[1305].

Interdicții referiror la căsnicia rudelor spirituale prin actul înfierii se conțin în glava 75 a codului *Îndreptarea Legii,* în care se sublinia că, deoarece cei înfiați devin feciori sufleteşti, ei sunt la fel ca şi cei trupeşti, egali în rudenie şi în drepturile de moştenire, iar impedimentele sunt aceleași ca la rudenia de sânge, dar nu se răsfrâng și asupra rudelor colaterale, doar în linie directă ascendentă şi descendentă: „… de va avea neştine fecior trupesc şi fecior sufletesc, nu pot să se împreune întru nuntă până la al optulea spiţă", fiindcă „rudenia aceii feciorie de suflet se numără şi se socoteşte până la opt spiţe ca şi a sfântului botez, numai spre ceale ce să sue şi spre ceale ce să pogoară, adică spre părinţi şi spre feciori, iar nu întru cei de laturi"[1306]. Astfel, mariajele cu rudele sufletești în linie directă nu erau admise: „… grăiaşte Pravila că nu pot să iau fata moşului cea de suflet pentru că e soră sufletească tătâni-mieu. Pre fata fiiu-mieu celui sufletesc nu o voi lua muiere; nice feciorul cel sufletesc pre muiarea tatălui sufletesc, şi altele. Şi niminea nu va putea pre fie-sa feciorului său celui de suflet"[1307]. Totodată, fiul de suflet era comparat cu finul de botez, astfel impunându-se aceleași interdicții: „Iară feciorii de suflet aşa să se facă, …, ca şi la sfântul botez; şi aceasta numai pe un obraz, adecă în sus şi

[1301] *Ibidem.*
[1302] *Ibidem,* gl. 188.
[1303] Constantinescu, Nicolae. *Relaţiile de rudenie în societăţile tradiţionale. Reflexe în folclorul românesc.* Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987, p. 89.
[1304] Stahl, Henri H. *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti. Ediția a doua, revăzută. Vol.2. Structura internă a satelor devălmaşe libere. Studiu introductive și ediție îngrijită de P. H. Stahl,* Bucureşti: Cartea Românească, 1998, p. 325-329.
[1305] *ÎL.*
[1306] *Ibidem,* gl. 195.
[1307] *Ibidem.*

în jos, ce să zice întu tatăl şi întru copii, iar nu întru fraţi şi întru surori pe care zice Pravila că sunt de laturi, că acei fraţi şi surori ai acelui fecior de suflet nu se amestecă între acea rudenie sufletească carea au făcut fratele lor cel trupesc, ce, de vor vrea, lua-vor neapărat pre acei fraţi sufleteşti ai fratelui lor. Copila care o voiu boteza eu, pre aceaia o va lua frate-mieu sau nepotu-mieu muiare. Iară eu voi lua muiare pre sora feciorului mieu de suflet"[1308]. Deci, în cazul relației de rudenie spirituală din înfiere, pe linie colaterală mariajul era admis. Conform *Îndreptării Legii*, înrudirea din înfiere, ca și cea din năștia de botez, constituia impediment la căsătorie doar pe linie directă, ascendentă și descendentă, până în gradul al II-lea inclusiv. Cu referire la tutelă, *Carte românească de învățătură* sublinia: „nu poate nici acesta, nice feciorul lui să o ia sie muiare pri ceaia ce o au hrănit și o au crescut acmu"[1309].

După cum s-a remarcat deja, examinarea problemelor în domeniul căsătoriei și familiei ținea de competența Bisericii, fiind amintite în ordinele și înștiințările autorităților ecleziastice. La 17 ianuarie 1612, Ghervasie, egumenul de Putna, împreună cu „smerit sobor din mănăstire Putna" a înștiințat preoții din ținutul Suceava că au trimis pe călugărul Ioan să inspecteze bisericile din ținut cu scopul strângerii dărilor și „să aibă a cerceta și pentru *cei ce viețuiesc făr de leage pentru amestecarea de sânge și pentru rudenii și pentru cumătrii și pentru necununii* (sublinierea noastră-A.F.) și pentru alte făr de lege"[1310]. Este clar stipulat faptul că mariajele dintre rudeniile de diferit nivel sunt calificate în categoria celor„făr de leage", această sintagmă, ca și întreg pasajul citat, repetându-se constant mai apoi în hrisoavele domnești. Porunca se referea la toate satele (domnești, boierești, mănăstirești), slobozii și orașe. În situațiile în care erau să fie descoperite astfel de cazuri, cei găsiți vinovați urmau să fie supuși pedepselor, menționându-se că în cercetarea încălcărilor prevederilor referitoare la căsnicii autoritățile ecleziastice din Țara Moldovei se conduceau de dreptul canonic ortodox: „după leage și după pravila sfinților apostolic și a purtătorilor de Dumnezeu părinți, după vechiul obiceaiul"[1311], astfel că pedepsele trebuiau să fie corespunzătoare nivelului de vinovăție determinată.

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, de cele mai dese ori prevederi referitoare la cercetarea relațiilor interzise între rudele de sânge, rudele prin alianță și rudele sufletești se întâlnesc în hrisoavele domnilor Țării Moldovei, ceea ce dovedește că problema era abordată la nivel de domnie, iar cercetarea cazurilor și stabilirea gradului de vinovăție plus aplicarea pedepselor canonice erau puse în seama autorităților ecleziastice, ambele autorități veghind asupra îndeplinirii

[1308] *Ibidem*.
[1309] *CR*, gl.212.
[1310] *Documente bucovinene* de Teodor Balan. Vol. I (1507-1633). Cernăuți, 1933, p.146-147.
[1311] *Ibidem.*

canoanelor religioase și menținerea valorilor familiei creștine. Domniii Țării Moldovei, poziționându-se ca apărători ai creștinătății, inclusiv și prin păstrarea valorilor și moralei creștin-ortodoxe, repetau constant în hrisoave că chestiunile ce țin de morala creștină sunt în competența autorității ecleziastice. Astfel, Moise Movilă, la 25 ianuarie 1634, oferea mitropolitului și reprezentanților lui împuterniciri pentru a cerceta „încălcările dăunătoare de la legea creștină" și aplicarea pedepselor, motivând în felul următor: „pentru păstrarea credinței și a vieții curate"[1312].

Problema cercetării cazurilor de încheiere a căsniciei între rude a apărut în vizorul domniei și din cauza conflictului dintre boierimea locală și cler în chestiunea atribuirii problemelor de căsătorie jurisdicției bisericești[1313], dar și conflictul cu demnitarii, deoarece prin reglementările domnești ei nu puteau lua gloaba de pe cei vinovați, aceasta fiind prerogativa Bisericii. Pe timpul domniei lui Vasile Lupu, conflictul dintre boieri și instituția ecleziastică s-a agravat, astfel că domnul Moldovei a fost nevoit să convoace Sfatul Țării, pentru a stabili competențele demnitarilor civili și atribuțiile organelor ecleziastice[1314]. La 20 februarie 1649, Vasile Lupu, voievod, împreună cu Sfatul, a hotărât că de competența judecății bisericești țin chestiunile de căsătorii legitime și de cele ilegale, iar autoritățile civile nu se vor implica în asemenea chestiuni: „Pentru aceea, domniia mea poruncescu tuturor, înpreună boiarilor celor mari şi celor mici, părcălabilor şi vătaşilor de pre la ţinuturi, şi globnicilor, şi deşugubinarilor, sau fiecine va fi din slugil(e) domniei mel(e), sau slugă boierească, sau fiecine va fi, de acmu înainte toţi să ştie cum s-au socotit şi s-au tocmit cu sv(â)nta pravilă şi cu tot Svatul domniei mele:, cu episcopii să aibă treabă mitropolitul cu toţi ep(i)sc(o)pii a-l giudeca, iar(ă) cu călugări(i), şi cu călugăriţel(e), şi cu preuţii şi cu diiaconii mireneşti, şi cu ţ(â)rcovnicii, ca să aibă treabă a-i giudeca, şi a-i certa, şi a-i globi cineş(i) după dela sa" [1315]. Erau stabilite și regiunile în care își îndeplineau atribuțiile autoritățile ecleziastice în conformitate cu împărțirea administrativă bisericească: „pre cei din eparhia mitropolitului să aibă treabă mitropolitul; pre cei din eparhia Romanului ep(i)sc(o)pul de Roman, pre cei din eparhia Radăuţilor, ep(i)sc(o)pul de Radăuţi; pre cei din eparhia Huşilor ep(i)sc(o)pul de Huş(i). Altu(l) nime să nu aibă treabă nici cu unii de aceştia ce mai sus scriem, nici cu casele lor, măcar cine ce greş(e)ală va faci". Urma pasajul cu referire la căsătorii, ce se repeta atât în hotărârile domnilor anteriori, cât și în ale celor posteriori: „… Aşijdere şi (de) *încuscrii* şi *de*

[1312] *DRH*. A. Moldova, vol. XXII (1634), întocmit de C. Cihodaru, I. Caproșu și L. Șimanschi. București, 1974, doc.36, p.40-41.
[1313] Georgescu, Valentin Al. *Bizanțul și instituțiile românești…*, p.240.
[1314] Melchisedec episcopal. *Cronica Huşilor şi a Episcopiei cu aseminea numire*. București 1869, p.118-119; Georgescu, Valentin Al. *Bizanțul și instituțiile românești*…, p.240-241.
[1315] *Documente huşene*. Volumul II, p.39-40, nr.1; *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva istorică centrală a statului. Vol.II:* 1621-1652 (în continuare *CDM)*. București, 1959, nr. 2004, p. 391; *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.I. Acte interne (1408-1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași, 1999, nr.353, p.423-424.

cumătrii şi de *cununii şi de singe amestecat* (sublinierea noaștră-A.F.), şi de ceia ce petrec dinnafară de (l)eage, după obiceiul creştinescu, pre aceştia pre toţi, ca să aibă a certa cu sv(â)nta pravilă părinţii şi rugătorii noştri vlădicii, ce mai sus scriu, cineş(i) eparhiia sa, carele ş(i) după dela lui fie în ce loc va fi, ori la oraş, ori la sat domnescu, ori boierescu, sau călugărescu, sau în slobodzie, sau fie în ce sat în ţara domniei mel(e), altu nime să nu aibă treabă, a-i giudeca, şi a-i certa"[1316].

La 26 octombrie 1666, Iliaș Alexandru, voievod, reînoiește porunca lui Vasile Lupu, adresându-se demnitarilor-vătafilor mari, pârcălabilor de la ținuturi, dregătorilor din târguri, globnicilor și deșugubinarilor, ca pe călugări și călugărițe, pe preoții mireni cu casele lor și cu feciorii lor neînsurați și pe năimiții lor să nu-i globească sau să-i judece ei, deoarece pe aceștia îi va judeca Serafim, Episcopul Hușului: „ de oamini ce petrec făr(ă) de lége, cum nu să cade *de singe amestecat, de cumătrii* (sublinierea noaștră-A.F.), *de cununii* și de alte fărdelége …. Și iarăș să aibă a socoti de cum să scrie, *de cumătrii, de singi amestecat, oameni ci petrece făr de lége* (sublinierea noaștră- A. F.), și necununați, și de alte fărdelége"[1317]. Deci, cei ce făceau „sânge amestecat", considerați în afara legii, trebuiau să fie cercetați și pedepsiți de episcop, interzicându-se implicarea celorlalți demnitari.

Astfel de prevederi se refereau și la reprezentanții altor confesiuni, ceea ce demonstrează că problema căsătoriilor între rude era actuală și pentru comunitatea eterodocșilor. La 6 iunie 1669, Gheorghe Duca, domn al Țării Moldovei, s-a adresat „Arhiepiscopului de la episcopia cea ungurească din târg din Bacău", poruncindu-i „a căuta și a cerceta în țara Domniei Mele după obiceiul lor pre la toți ungurii și sașii, carii sânt papistași, de lege, *de cuscrie, şi de cununie, şi de sânge amestecat* (sublinierea noaștră-A.F.)"[1318], cercetarea realizându-se „după cum le este obiceiul legii lor și nime să nu să amestice"[1319].

La 11 februarie 1673, Ştefan Petriceicu, domn al Țării Moldovei, la fel ca și Iliaș Alexandru și Vasile Lupu, a atenționat boierii, dregătorii și slujitorii (vătafi mari, pârcălabi de ţinuturi şi dregători de târguri, globnici, deşugubinari şi slugi boiereşti de prin târguri şi ţinuturi) de abuzurile față de călugării de la mănăstiri şi metohuri, poslușnicii lor, preoţii mireneşti şi casele lor, în materie de aplicarea gloabei și judecarea celor ce conviețuiau ilegitim, argumentând că aceste chestiuni sunt sub jurisdicția Episcopului de Huși: „ Iar voi opriţi vecinii voştri di prin satele voastre şi-i apăraţi, de nu poate svinţia sa părintele şi rugătoriul nostru Kir Ioan, ep(i)sc(o)pul de Huşi a întări leagea lui

[1316] *Ibidem*.
[1317] *Documente huşene*. Volumul IV (1631-1865). Volum întocmit de Costin Clit. Iași, Editura PIM, 2016, nr. 28, p. 49-50; *CDM*, vol. III: 1653-1675. București, 1968, nr. 1400, p. 304.
[1318] *Studii*, vol.I. *Socotelel Bistriţei* (Ardeal), vol. II. *Acte relative la istoria cultului catolic în principate*. Bucureşti: Editura Ministerului de Instrucţie, 1901, p.78-79.
[1319] *Condica* , II, nr. 1503, p.681.

Dumn(e)zeu şi să socotiască în eparhia svinţiei sale de oamenii ce petrec făr(ă) de leage, *cum nu să cade din singe amestecat de cumătrii, de cununii şi de alte făr(ă)deleage* (sublinierea noaștră-A.F). … ce cu dânşii să aibă treabă a-i giudeca şi a-i învăţa şi a-i cerceta, carele după deala lui Svinţia sa părintele şi rugătoriul nostru carele mai sus scriem, după cum iaste leagea creştiniască, cu Sv(â)nta Pravilă, care vor hi în eparhia svinţiei sale, şi iarăşi să aibă a socoti de cum să scrie, *de cumătrie, de singe amestecat, oameni ce petrec făr(ă) leage* (sublinierea noaștră-A.F.), nime să n-aibă treabă a-i opri sau a-i giudeca, ce cu giudeţăle lui Dumn(e)zeu spre oameni ce vor petrea(ce) fără leage, ca să aibă treabă iar Svinţia sa părintele şi rugătoriul nostru ce mai sus scriem"[1320]. Acest hrisov demonstrează că prevederile nu se respectau, boierii și dregătorii interveneau în globirea persoanelor vinovate de căsnicii ilegitime, fiind clar interesul financiar, dar și că practica încălcării interdicțiilor referitor la căsniciile între rude era la ordinea zilei.

O poruncă similară a fost emisă la 22 aprilie 1674 de către Dumitraşco Cantacuzino, domn al Țării Moldovei: „Iar voi opriţi vecinii voştri de prin satele voastre şi-i apăraţi, de nu poate svinţia sa părintele şi rugătoriul nostru kir Sofronie episcopul de Huşi, a întări leagea lui Dumn(e)zău şi să socotiască în eparhia sv(i)nţii sale de oamenii ce petrecu fără de leage, cum nu să cade *din singe amestecatu şi de cumătrie, de cununii* (sublinierea noaștră-A.F.), şi de alte fărădelegi".[1321], în care repetat se remarca faptul că cercetarea mariajelor ilegitime sunt în competența episcopiei.

La 14 decembrie 1675, Antonie Ruset trimite Carte domnească lui Ion Zambatii, Episcopul unguresc din Bacău, prin care poruncește să fie cercetați „toți ungurii și sașii câți sânt lăcuitori aici în țară și sânt supt eparhie sa *de cuscrii, de cununii și de sânge amestecat* (sublinierea noaștră-A.F.)"[1322], astfel arătând că și comunitățile romano-catolice și/sau protestante se confruntau cu problema căsătoriilor neîngăduite.

La 7 februarie 1679, Gheorghe Duca, domn al Țării Moldovei, a ordonat Episcopului Calistru să cerceteze în ținutul Fălciului, numind „ori protopop, ori popă, ori slugă", care poate să judece „sânge amestecat la ținutul Fălciului, și cununii, și alte lucruri să aibă a le globi"[1323]. Domnul Țării Moldovei Constantin Duca a continuat politica domnilor precedenți în domeniul vieții de familie, cercetarea și examinarea încălcărilor fiind lăsate în jurisdicția organelor ecleziastice. La 6 octombrie 1694, Duca vodă a emis carte domnească către Episcopul Varlam prin care îi reconfirmă drepturile în materie de jurisdicție[1324].

[1320] *Documente huşene*, vol.II, nr.15, p.52; *CDM*, vol. III, nr. 2232, p. 466.
[1321] *Documente huşene*, vol.II, nr.18, p.56; *CDM*, vol.III, nr. 2361, p. 491.
[1322] *Condica* , II, nr.1502, p.680.
[1323] Melchisedec, *Cronica Huşilor,* p.143.
[1324] *Ibidem*, p.153-155.

Practica a continuat și în sec. al XVIII-lea, fapt ce demonstrează că domnitorii se conduceau strict de pravilă și acționau în comun cu autoritățile ecleziastice în vederea depistării încălcărilor. Constantin Mavrocordat, domn al Țării Moldovei, la 3 iulie 1734 trimite carte lui Teofel, Episcopul Hușului, subliniind că este „volnic a cerca în eparhia sfinției sale și la ținutul Sorocii…pentru cumătrii și cuscrii și nunii și pentru sânge amestecat și pentru carii să însoară și șăd necununați și pentru toate câte să fac afară din legi și di-nvățătura sfintii pravile”[1325], clar subliniindu-se toate cazurile în care căsătoriile sunt considerate ilegitime și menționându-se termenul *nunii*.

La 15 mai 1741, Grigorie al II-lea Ghica a emis un hrisov în care erau specificate anumite competențe, inclusiv ale vornicilor și instituțiilor ecleziastice, în cazul comiterii crimei de sânge amestecat: „*Pentru rudenii, pentru cuscrii, cumetrii, sânge amestecat* de s-a tâmpla a făta, să ia vornicii gloaba pântecului, iar protopopul va lua ciobotele și să-i certe pe pravilă pentru sânge amestecat. Iar de să va-ntâmpla vro greșală fără pântece, să nu fie a făta, de acești ce-or fi sânge amestecat, iar protopopul să-i judece cu pravila și să-i globească”[1326]. Deci, în cazul când din asemenea relații ilegitime se năștea copii – „de s-a tâmpla a făta”, atunci, pe lângă pedepsele canonice, vinovații erau supuși pedepselor financiare atât de către dregătorii domnești, cât și de instanțele ecleziastice, plătind „gloaba pântecului” și „ciobotele”. În cazul când era dovedită vinovăția, dar nu s-au născut copii – „ fără pântece, să nu fie a făta”, atunci erau supuși pedepselor canonice și trebuiau să plătească gloaba doar instituțiilor ecleziastice.

În 1742 domnul țării Constantin Mavrocordat a emis un hrisov prin care ordona să fie făcută cercetarea „pentru rudenii, pentru cuscrii, cumetrii, sânge amestecat”, iar în cazul când vor fi depistate astfel de situații, urma ca „protopopul să-i giudece cu pravila și să-i globească”, iar în caz că din această relație nelegitimă se năștea copil – „să ia vornicii gloaba pănticului, iar protopopul va lua ciobotele și să-i certe și să-i judece pe pravilă pentru sânge amestecat”[1327].

În 1746, Ioan Nicolae Mavrocordat, domn al Țării Moldovei, a dat carte domnească Episcopului Ierotei pe care îl împuterniceşte să facă cercetarea călugărilor, călugăriţelor, preoţilor şi diaconilor mireni, feciorilor holtei şi a fetelor mari, a clerului bisericesc necăsătorit şi altele din localitățile ținuturilor Eparhiei Huși, conform Sfintei Pravile, fiind exluse cazurile de crimă şi furt: „şi iarăş(i) *să mai cerce pentru cumătrii, şi cuscrii şi cununii, şi pentru sânge amestecat,* (sublinierea noastră-A. F.)…, şi pentru toate care să facu afară din lege şi di (î)nvăţătura sfintii pravile, şi pe unde s-ar afla greşele ca aceste(a), ori pe la mănăstiri, ori p(r)in sate domneşti, ori bo(i)ereşti, ori călugăreşti,

[1325] *Condica*, II, nr. 1447, p. 656-657.
[1326] *Ibidem*, nr. 1333, p. 569-570.
[1327] *Studii*, vol. VI, p.273-274.

pre toţi să aibă a-i giudeca şi a-i certa, şi a-i canonisi pe fieştecare cu sf(â)nta pravilă, iară alţi nime să n-aibă triabă cu unii ca aceştie ce scrie mai sus, nici a-i giudeca, nici a-i globi, nici bo(i)eri, nici ispravnicii de pre la ţinuturi, nici părcălabi, nici şugubinari, nici slugi bo(i)ereşti, nici nemesneci părcălăbeşti, ce numai sfinţia sa episcopul va ave(a) triabă cu dânşii, de vreame că pentru unii ca aceştie poronceşte Sf(â)nta pravilă se nu se giudece cu giudeţu mirenescu, ce să se giudece cu giudeţu sufletescu".[1328] Este clar subliniat faptul că problemele interdicțiilor mariajelor din cauza rudeniilor și cercetării cazurilor încheierii a astfel de căsătorii ține de competența Bisericii. Cu siguranță că astfel de cărți domnești erau adresate tuturor episcopilor.

La 27 martie 1758, Scarlat Grigorii Ghica, voievod, confirma competența instituțiilor ecleziastice de a examina cazurile de încălcare a prevederilor în problemele căsătoriei și ale familiei și a emis carte domnească Episcopului Inochentie al Huşilor şi protopopilor prin care îi împuternicea să facă revizia prin ţinuturi, poruncindu-le: „ Aşijdere, să cerce şi *pentru cumătrii*, *şi cuscrii şi cununii* (sublinierea noastră-A. F.) şi pentru cei ce şed necununaţi, *şi pentru sânge amestecat* (sublinierea noastră-A. F.), şi de toate câte să fac afară din lege, şi unde s-a afla vine de greaşali ca aceste(a), ori prin sate g(os)p(o)d, ori prin sate boi(e)reşti , ori mănăstireşti, pre toţi să aibă sfinţie sa ai giudeca cu giudeţul sfintii pravili, canonindu-i pe fieştecare după vina greşalii sale, pre carii să-i şi certe, iar nu să-i globa(e)scă".[1329]

Același tip de poruncă, pe numele Episcopului Inochentie al Huşilor şi protopopilor din eparhia sa, a emis la 6 aprilie 1760 Ioan Teodor Callimachi*:* „Aşijdere(a) să cerci şi *pentru cumătrii şi cuscrii şi cununii şi pentru toate câte să fac afar(ă) din legi şi din învăţătura sfintei biserici* (sublinierea noastră-A. F.), şi undi s-ar afla vină de greşali ca acestea, ori pi la mănăstiri, ori p(r)in sate domneşti sau boi(e)reşti sau mănăstireşti, pre toţi să aibă sfinţie lor ai giudeca şi ai cerceta cu giudeţul sfintei pravile şi să-i canoniască pe fieşticare după vina sa".[1330] Concluzionăm, problema amestecului de sânge, inclusiv a căsătoriilor între rudele de sânge, între rudele spirituale și între rudele prin alianță, era destul de acută, astfel că domnitorii permanent insistau asupra cercetării, depistării și examinării a astfel de încălcări, reieșind nu numai din normele morale ale societății, dar și din prevederile legislației țării. Totodată, instanțele ecleziastice aveau drepturi depline asupra pedepsirii canonice a celor vinovați, încasând și gloaba.

[1328] *Documente huşene*, vol.III. Volum întocmit de Costin Clit, Iaşi, Editura PIM, 2014, nr.130, p.132; Melchisedec, *Cronica Huşilor*, p.215-216.
[1329] *Documente huşene*, vol.III, nr.179, p.167-168.
[1330] *Ibidem*, nr.190, p.174.

Sursele documentare sunt foarte sărace și laconice în prezentarea situațiilor de căsătorie între rude la nivel cotidian și în prezentarea etapelor de cercetare în identificarea căsătoriei nelegitime. Un astfel de caz este depistat la 23 septembrie 1797, când Veniamin Costache, Episcopul de Roman, a examinat un proces de divorț între Ștefan Mogâldea, mazil din Brăhășești, ținutul Tecuci, și soția lui Smaranda, cu care a trait 11 ani. Procesul a fost intentat de Ștefan, care s-a adresat episcopului, informându-l că mariajul lor este nelegitim, „fiind rudenie de aproape". Episcopul a poruncit ca toți cei implicați să fie aduși pentru cercetare. După investigația făcută, în urma mărturiilor depuse de mama Smarandei, s-a constatat că Smaranda era vară primară cu tatăl lui Ștefan, astfel soții erau „a cincea spiță" de rudenie. Conform *Pravilelor*, episcopul a hotărât a-i despărți „de istov", pentru ca „să nu mai aibă împreunare unul cu altul". Ștefan a fost supus canonului „amestecării de sânge", deoarece mama Smarandei a arătat că nu și-a dat acordul la această căsătorie, dar, în lipsa ei de acasă, Ștefan a fugit cu Smaranda „în părțile turcești", unde și s-au cununat. La întoarcerea fugarilor, femeii i s-a făcut milă de fiică-sa și a înzestrat-o, însă în cei 11 ani viețuiți împreună numitul Ștefan a pierdut toată zestrea. Ștefan a fost obligat, din contul unei fârte de vie și a unei părți de moșie pe care le deținea, să restituie zestrea pierdută, desi nu acoperea pierderile Smarandei. Femeia a primit carte de despărțenie și dreptul de a se recăsători[1331]. În acest caz este vizibil că Ștefan dorea să se despartă de soția lui din alte motive decât cel invocat, altfel nu se autodenunța, fiind conștient de faptul că vor urma pedepse.

Despre relația incestuoasă cu o verișoară relatează Iordache, fiul decedatului Nicolae Bașotă. În 1811, sus-numitul Iordache intentează un proces de judecată împotriva Zmarandei, fiica răposatului stolnic Ilie Eni, vară cu Nicolae, invocând că în urma legăturii a apărut un prunc, iar drept martor îl aduce pe duhovnicul Anastasie din Botoșani[1332].

Un alt caz ilustrativ pentru spațiul românesc este unul datat cu 1813, dar care reflectă și situația din perioada anterioară. Mihalache, fiul lui Simion Negruți, și Andriana, fiica lui Dominte, din satul Răcești, ținutul Soroca, care s-au îndrăgostit (în opinia autorităților ecleziastice „s-au îngurluiet"), au hotărât să se căsătorească pe ascuns, deoarece erau rude spirituale, iar fata era însărcinată. Tinerii au fugit la rudele fetei în satul Molești, ținutul Hotărniceni[1333]. Protoiereul Onofrei Baltaga a inițiat o cercetare pe acest caz, trimițându-i pe un oarecare Timofti și pe dascălul Ioan să culeagă informații și să ia mărturii de la săteni. La 6 iulie 1813, locuitorii și preoții din satul Răcești, ținutul Soroca, au dat mărturie cu referire la gradele de rudenie dintre Mihalachi și Andriana[1334], constatând că 1) mama lui

[1331] *Documente*. În: *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași*, 1925, fasc.5, p.214.
[1332] „Arhivele Basarabiei. Revista de istorie și geografie a Moldovei dintre Prut și Nistru", Chișinău, 1932, an IV, p.295.
[1333] *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I. 1813. Ed. Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2019, nr. 175, p.219-220.
[1334] *Ibidem.*

Mihalache a botezat trei copii ai lui Dominte, tatăl Andrianei, deci pe trei frați ai fetei; 2) Mihalache a botezat „o soră bună de pe tat(a) a Andreenei"; 3) Simion Negruți, era tatăl vitreg lui Mihalache, dar era frate cu Maria, „înma lui Domintei"[1335]. La 9 iulie 1813, Onofrei Baltaga l-a informat pe Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni despre acțiunile întreprinse, atașând și un raport[1336], iar la 11 iulie Dicasteria Ecleziastică a dispus ca pe marginea chestiunii să se facă cercetare gradului de rudenie în care se află tinerii[1337]. La 15 iulie, protoiereul Baltaga a făcut un raport detaliat către Mitropolit și către Dicasteria Exarhală a Chișinăului, în care comunică faptul că în urma cercetării gradului de rudenie s-a constatat: tinerii erau în relație de rudenie sufletească, deoarece Mihalache a botezat-o pe Maria, sora dreaptă a Adrianei, iar mama lui Mihalache, Maria, l-a botezat pe Simeon, fratele drept al Adrianei[1338]. Au fost aplicate prevederile pentru Săvârșirea Sfântului Botez din *Kormceea Kniga*, care în partea a doua, filele 218 verso și 219 se sublinia: „tatăl duhovnicesc al celui botezat este fratele tatălui biologic și sunt rude de gradul doi; iar cu fiul, botezându-l, sunt rude de gradul întâi. Și cei botezați de el sunt în gradul trei de rudenie ca și fiii fratelui său, și fiii finului cu cei ce sunt botezați de el sunt în gradul doi de rudenie unul față de altul, ca și cum de la un tată s-ar fi născut. Alte persoane prin rudenie sufletească sunt de gradul patru de rudenie. Deci sunt fiii a doi frați"[1339]. Mai mult decât atât, drept rezultat al cercetării, s-a constatat că Mihalache este în dublu grad de rudenie sufletească: „1. În calitate de tată duhovnicesc al Mariei, surorii Adrianei, este în gradul trei de rudenie cu Adriana…2. În calitate de fiu al nașei de botez al lui Simion, fratele Adrianei, este cu Adriana în gradul patru de rudenie"[1340]. Reacția Mitropolitului nu a întârziat să vină, căci în Rezoluția datată cu 15 iulie era stipulat: „Persoanele numite, ce au fugit pentru a se căsători cu cununie ascunsă, se interzice a le căsători din cauza rudeniei sufletești, a-i despărți supunându-i epitemiei bisericești", deoarece acțiunea a fost catalogată drept preacurvie[1341], ceea ce se încadra în crimele contra familiei și moralei. La 26 august 1813, Dicasteria Exarhală a Chișinăului poruncea lui Trofim, blagocin din ținutul Soroca, să transmită duhovnicului tinerilor pedeapsa ce le va fi aplicată „dându-le canon după pravilă", astfel că „să-i puie supt canonul preacurvarilor, adică șapte ani să nu se împărtășească nici unul, nici altul, ce numai să să mărturisască, și a-i aduce la bisărică de-apurure și a-i pune la rugăciuni, dar viind la întâmplare de moarte, atunce poate să-i împărtășească"[1342]. Totodată,

[1335] *Ibidem.*
[1336] *Ibidem,* nr.189, p.236-237.
[1337] *Ibidem,* nr. 199, p. 245, 247.
[1338] *Ibidem.*
[1339] *Ibidem,* p.245-246, 247-247.
[1340] *Ibidem,* p.246, 248.
[1341] *Ibidem.*
[1342] *Ibidem,* nr.245, p. 295.

duhovnicul urma să urmărească comportamentul celor doi tineri și în cazul unui comportament decent – „a pitreci în bune urmări și cât urmările lor vor fi bune, părăsându-să de urmări rele"– putea să le ușureze canonul, însă cu interdicția strictă de a se căsători între ei[1343]. Astfel, este vizibil că cercetarea începea în urma adresării în instanța ecleziastică, care dispunea investigarea situației cu interogarea tuturor părților implicate: a tinerilor/soților, a părinților și a membrilor comunității, martorilor (rude, vecini, preoți). În urma confruntării datelor obținute erau stabilite gradele de rudenie a făptașilor, respectiv se atribuia un anumit grad de vinovăție și pedeapsa cuvenită. Încălcarea interdicției de a se căsători fiind în relație de rudenie spirituală atrăgea după sine pedeapsă canonică dură.

Documentele de mărturie, în special la solicitarea hirotoniei preoților, subliniază explicit absența piedicilor de rudenie la încheierea căsătoriei persoanelor ce pretindeau să fie preoți. Așa a fost în cazul dascălului Nichita, fiul răposatului preot Gheorghe din Șărbaca, pentru care la 13 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Șărbaca, ținutul Hotin, remarcând că la căsătoria acestuia cu Irina n-a fost „ nicio pedecă di rudenii" și în cel al dascălului Ioan, fiul răposatului preot Ioan, pentru care la 28 februarie 1809 au dat mărturie locuitorii satului Horodiște, ținutul Hotin, subliniind că la căsătoria lui cu Todosia n-a avut „nicio pedecari di rudenie"[1344].

Căsătoria unor rude, și chiar a copiilor acestora, în opinia contemporanilor epocii, atrăgea pedeapsa Dumnezeiască, mentalitate ce se încadra perfect în segmentul temporal examinat, fiind caracteristică unei societăți profund religioase. Astfel se întâmplă în cazul morții premature a fiicei domnului Țării Moldovei Constantin Cantemir. Safta, fiica cea mai mică a lui Constantin Cantemir, fusese logodită cu Pătrașco Costin, însă această logodnă a fost desfăcută drept rezultat al conflictului politic[1345], după care a fost căsătorită cu Mihai Racoviță: „și ș-au ales din toți ficiorii de boieru pe Mihălachi, ficiorul lui Ion Racoviță vornicului, de l-au luat gineri"[1346]. Evenimentul a fost descris de cronicarul Ion Neculce, care relata: „Numai n-au avut parte de dânsa, că n-au trăitu mult cu dânsu, și i-au murit fiică-sa", cauza morții fiind explicată de cărturar în felul următor: „ Cantemir vodă era cumătru cu cuscru-său Ion Racoviță, că-i botedzasă Cantemir-vodă un copil lui Ion Racoviță, mai mic decât ginere-său Mihălachi. Căce poate n-au răbdat Dumnedzău"[1347]. Deși, reieșind din canoanele creștine, copiii cumetrilor nu aveau voie să se căsătorească unii cu alții, deoarece prin Sfânta Taină a

[1343] *Ibidem.*
[1344] *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc (august 1808-iunie 1809),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord. și editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2017, nr. 329, 344, p.466, 487.
[1345] Eșanu, A. Eșanu, V.*Fiicele lui Constantin-vodă Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor*, p.95.
[1346] Neculce, Ion. *Letopiseţul Țării Moldovei de la Dabija-Vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat,* p.324.
[1347] *Ibidem.*

Botezului familia lui Constantin Cantemir s-a înrudit cu cea a lui Ion Racoviță, devenind rude sufletești, se pare că în acest caz nu s-a făcut o cercetare riguroasă a relațiilor de rudenie spirituală sau, ca și în alte cazuri legate de famlia domnească, au fost permise tacit.

4. 4. Concluzii la Capitolul 4

Instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea îndeplinea în societate funcțiile de control social, reglementând relațiile sociale intercomunitare, ceea ce permitea societății să impună condiții normative, a căror încălcare erau dăunătoare comunității, reieșind din normele și valorile morale acceptate. Astfel, mariajul crea impedimente la o viitoare căsnicie a persoanelor înrudite, cei vinovați fiind sancționați atât de Biserică și stat, cât și de comunitate. Se urmărea îndeplinirea tuturor condițiilor, în caz contrar căsnicia putea fi desfăcută.

Instituția căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea se reflectă într-un vocabular specific– *soț, soție, cuscri, nași, nănaș/ă, fini/hin/hină, cumătri*, termeni care s-au menținut nu doar pe întreaga perioadă cercetată (sec. al XVII-lea– începutul sec. al XIX-lea), dar și în cele următoare, fiind o dovadă a continuității tradițiilor românești și creștin-ortodoxe.

În surse sunt remarcați mai mulți termeni pentru a determina statutul unei femei căsătorite: *soție, soț, muiare, femeie, spătăreasă etc*. Aceste determinative erau utilizate atât în discursurile femeilor, cât și în cele ale bărbaților. Statutul de femeie măritată putea fi subliniat și prin sufixe adăugate la nume. Pentru desemnarea bărbatului căsătorit se utilizau termenii *soț, bărbat, căsar, căsaș* etc.

În Țara Moldovei, în sec. al XVII –lea – înc. sec. al XIX-lea relațiile de rudenie spirituală au fost reglementate de reguli clare, fiecare dintre părți având anumite îndatoriri, încălcarea cărora atrăgea după sine nu doar deteriorarea acestor relații, dar și condamnarea morală a comunității. Încălcarea prevederilor canonice, în special a celor legate de căsătorie, și/sau comiterea adulterului între fini/fine și nașe/nași, precum și între cumetri, dar și între rudele apropiate lor, erau calificate drept crimă contra familiei și morale și conduceau la pedepse atât din partea domniei, cât și din partea autorităților ecleziastice.

Prin rețeaua de rudenii spirituale izvorâte din Sfânta Taină a Botezului, apoi și din cea a Tainei Cununiei, care se suprapuneau uneori asupra relațiilor de rudenie cosangvină sau prin alianță, sistemul de relații de rudenie din Țara Moldovei se încadra în sistemul de rudenie creștină a Europei. Pe bună dreptate a afirmat J. Goody că înrudirea prin botez a fost „o invenție originală a Bisericii”[1348].

[1348] Goody, J. *Familia europeană...*, p.44.

Respectarea impedimentelor provenite din raporturile de rudenie de sânge, de cuscrie și spirituală au influențat direct legitimitatea căsătoriei încheiate. Căsătoriile cu rudele de orice nivel (consangvine, prin cuscrie sau spirituale) erau interzise, considerându-se amestecare de sânge și erau pedepsite conform canoanelor în vigoare. Gradele de rudenie până la care se calcula interdicția erau calculate conform canoanelor bizantine, astfel că la rudele cosangvine și prin alianță se interzicea căsătoria până la al optălea grad de rudenie.

La tipul de rudenie spirituală interdicțiile erau stipulate până la a treia spiță. Încălcarea prevederilor canonice, în special a celor legate de căsătorie, și/sau comiterea adulterului între fini/fine și nașe/nași, precum și între cumetri, dar și între rudele apropiate lor, erau calificate drept crimă contra familiei și morale și conduceau la pedepse atât din partea domniei, cât și din partea autorităților ecleziastice.

În Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea s-au constatat cazuri de căsătorii ilegitime „cu amestecare de sânge" din relații de rudenie. În asemenea cazuri intervenea atât autoritatea civilă, cât și Biserica. Uneori, situația cotidiană însă nu corabora cu prevederile legislative, astfel că în problema depistării căsătoriilor nelegitime prin gradele de rudenie se implica, în afara autorităților ecleziastice, și domnia, formând corp comun pentru păstrarea valorilor familiei creștine. Era efectuată o cercetare amănunțită a cazurilor, căsătoria era desfăcută și declarată ilegitimă, iar persoanelor implicate li se aplicau pedepse.

Instituția nășiei, atât cea din Botez, cât și cea din Cununie, a supraviețuit tuturor modificărilor din societate, regăsindu-se și astăzi în comunitatea tradițională românească.

5. ÎNCETAREA CĂSĂTORIEI ȘI RECĂSĂTORIA ÎN ȚARA MOLDOVEI ÎN SEC. AL XVII-LEA – ÎNCEPUTUL SEC. AL XIX-LEA: PREVEDERI CANONICO-LEGISLATIVE, MENTALITĂȚI ȘI COTIDIAN

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei un mariaj valid putea înceta în două cazuri: în urma decesului unuia sau ambilor soţi și în urma divorțului. Cele mai dese cazuri de încetare a căsătoriei erau cele în urma decesului unuia dintre soți. Moartea unuia dintre soți putea fi naturală, adică firească, dar putea fi şi accidentală sau violentă. Printre cauzele morţii violente în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei se numără războaiele, bolile şi epidemiile (în special ciuma), foametea, pedepsele (decapitarea, spânzurătoarea, înecarea etc.) și alte tipuri (omorul premeditat, omor întâmplător etc.).

Pe lângă moartea unuia dintre soți, după cum am remarcat mai sus, încetarea căsătoriei avea loc și prin divorț, care însemna dizolvarea unei căsătorii valabile de către o autoritate ecleziastică, deoarece această problemă ținea de competența Bisericii. În studiile referitoare la istoria vieţii de familie divorțurile se numără printre pericolele care amenințau familia nucleară întemeiată în baza căsătoriei, constituind dispariția instituției căsătoriei. Pentru secolele XVII, XVIII și începutul sec. al XIX-lea cercetarea aspectelor legate de cazurile de divorţ ale românilor ortodocși din Țării Moldovei este o problemă dificilă şi controversată din mai multe puncte de vedere, printre care se remarcă motivaţia limitată pentru divorţ și numărul de surse disponibile. În mare parte această problemă este oglindită în codurile legislative aplicate. Deși căsătoria unui ortodox era considerată indisolubilă, totuși Biserica Ortodoxă a permis desfacerea căsătoriei în anumite cazuri, pe primul plan fiind adulterul, dar a mai admis divorțul și din alte motive, precum comportamentul inadecvat, bătăile şi amenințarea vieţii, alungarea soţiei de acasă, călugăria, erezia, proxenetismul, lesbianismul, pedofilia etc. Reieșind din aceste motive, este clară diferența în situația familiilor de confesiune ortodoxă, cărora divorțul le era permis în anumite situații, spre deosebire de cele ale romano-catolicilor, cărora divorțul le era interzis.

În capitolul dat, în baza surselor disponibile și exemplelor concrete, vom analiza cele două cazuri de încetare a căsniciei: prin moarte și prin divorț, subliniind prevederile canonico-legislative cu referire la divorț, motivele invocate, derularea unui proces, cum au fosr respectate canoanele bisericeşti și prevederile codurilor de legi și care era realitatea cotidiană în problema divorţului în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Țara Moldovei. Totodată va fi prezentată atitudinea societății, a membrilor familiei și a Bisericii în problema recăsătoriilor.

5.1. Încetarea căsătoriei în urma decesului soțului/soției

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, de cele mai dese ori o căsnicie înceta în urma decesului soțului/soției, cauzat de factori firești, adică survenit în urma bătrâneţii, sau provocat de împrejurări nefirești, violente. Deoarece decesul era un mod firesc de încetare a căsătoriei, vom examina doar câteva aspecte legate de această problemă.

Sursele menționează utilizarea unor formulări stereotipe care indicau decesul unei persoane: „au murit acolo", „s-au pristăvit" [1349], „săvârşindu-se...", „a pieri", „a răpousat", „au răposat în Domnul" etc., indiferent de statutul social al decedatului. Doru Radoslav consideră că varietatea de formulări a verbului *a muri,* prezentată în special în secolul al XVII-lea, stă sub semnul unei sensibilităţi baroce[1350]. Izvoarele epocii demonstrează cu lux de amănunte că soții erau conștienți de apropierea morții, astfel că își pregăteau din timp testamentele, pentru a reglementa problemele financiare, economice, pentru a stabili moștenitorii, dar și pentru a proteja soțul rămas în viață etc. La 12 decembrie 1738, Cârstea, fost mare pitar, a emis o diată în care stabilea: „Din vreme ce singur D(o)mnul nostru I(su)s H(risto)s au învăţat pre ucenici întrebând ei ca să le spui zua şi vremea sfârşitului veculuі acestue, iar Sfinţie Sa li-au răspunsu zicând precum de zua şi de ceasul acela nime nu ştie, nici îngerii lui Dumn(e)zeu nu ştiu, făr-numai unul Dumn(e)zeu, pentru ace dacă şi cei de Dumn(e)zeu cuvăntători Sf(i)nţii Părinţi ne-au lăsat noao învăţături zicând precum viaţa n-ar(e) hotar nici vreme scris(ă) sau socotit(ă) mai înainte: să zici atâţe ani să trăiască, ce numai sfatul şi voie lui Dumn(e)zeu, atunce moare omul. Pentru aceia iată dar şi eu, robul lui Dumn(e)zeu, anume Cărste văzându-mă însum dentru vărstn(i)cii mei rămas în slăbiciune bătrâneţilor am socotit şi am orânduit cu toată cunoştinţa şi pricepire voi mele ca s(ă) rămâi toate după cum m-am orânduită..."[1351], astfel testatorul subliniază conștientizarea apropierii sfârșitului vieții, reieșind din vârsta înaintată. Același motiv este utilizat și în alte diate ale timpului. Constantin Roset, logofătul, în diata sa concretiza: „Privigheaţi şi vă rugaţi (zice Domnul) că nu ştiţi ziua nici ceasul când va sosi. Acest ceas neştiut, această sosire fără veste ce Domnul nostru Isus Hristos ne arată că, cunoscându-l cu adevărat au deşteptat cunoştinţa me, am simţit în sine-mi un cuget, care nu era în ceilalta vreme a vieţii mele, un cuget care-mi aduce aminte şi-mi zice ce mai aşteptu încă : iată vremea bătrâneţilor, iată ciasul al unsprezăcile au sosit şi vreme se scurtiazu şi nu mai rămâni loc de prelungire. Pentru care-milostivul

[1349] Cu referire la Scarlat Ghica, care a decedat după schimbarea domniei în Ţara Româneacsă, în Canta, Ioan. *Letopiseţul Ţării Moldovei (1741-1769)*, ed. îngrijită de Eşanu A., Eşanu V. Chișinău, 1999, p.23, 28.
[1350] Radoslav, D. *Sentimentul religios la romani: o perspectiva istorica* (sec. XVII-XX). Cluj-Napoca: Dacia, 1997, p. 188.
[1351] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.IV. Acte interne (1726-1740), editate de Ioan Caproşu. Iaşi, 2001, nr 345, p.257.

Dumnezău ni-au luminat simţurile minţii mele şi mi-au dat deşteptare cugetului, ca mai înainte de săvârşirea vieţii mele din lumea aceasta de nemica şi mincinoasă să-mi aşăz la cale ... pe fiii mei ca să nu rămâie între dânşii mai pe urmă sfezi, gâlcevi şi neînvoieli, carele este cel mai de scandal şi nesuferit lucru, atât la cele sufleteşti, cât şi la cele politiceşti, când rămâne o neînvoială între fraţi, pentru că de acolo naşte zavistie, neiubire şi toate cele împotriva carile este rădăcina de unde răsari împotriva faptei cei buni"[1352]. Ioniţă Codrescu, fost medelnicer al doilea, spunea la 28 februarie 1770: „Trecând şi eu prin deşertăciunile lumii aceştia şi ajungând la bătrâneţe, ştiind că om sînt muritoriu şi având grije morţii şi a sfârşitului mieu, făcut-am această diată pentru cele ce rămân, cui şi ce am socotit să se de, cum arată mai gios "[1353]. Constantin Gandul, stolnic din Ţara Moldovei, în diata sa din 26 octombrie 1770 sublinia: „Cunoscand că această lume este vremelnică şi trecătoare şi nici un om fără de moarte nu iaste, ..., şi încă aflandu-mă in toată starea minţii mele, am făcut această diată, ca pe urma mea să fie linişte intre fii mei"[1354]. Casandra, soţia răposatului Balasache, fost mare postelnic, scria în diata sa din 20 august 1777: „Fiincă sfârşitul vieţii a fieşticărie îi nivăzut şi niştiut, după cum este scris că nu ştiţi ceasul acela întru carele moartea asupra voastră va vini, acestea şi eu socotind ca nu cumva ceasul acela înfricoşător al morţii fără veste şi ne nădăjduind viindu îi va faci păgubiri suflitului şi trupului, socotit-am dreptu acie, fiind în viaţă şi cu minte întreagă ca să aşăz şi să orînduiescu toate ale mele după sfîrşitul vieţii mele"[1355]. La fel și Ruxanda, soţia lui Dimitru Carpu spătar, și-a întocmit diata la 26 noiembrie 1785, cu o parte introductivă deosebit de interesantă, în care își argumenta acțiunile și îl pomenea și pe soțul decedat: „Drept aceasta şi eu, nevrednica roaba lui Dumnezeu, Ruxanda, fata răposatului Lupul Gheuca stolnic, soţie răposatului Dimitru Carpu spatar, fiind la vârsta bătrâneţilor şi socotind că toate acesti lumeşti sânt vremelnice şi trecătoare, şi toate cu moarte să închei; până a nu sosi ceasul morţii asupra me şi până a nu mi se lega graiul şi limba, pentru ca să nu rămâi după moartea me la neamurile mele şi-a bărbatului meu giudecăţi şi pricini, cu dorire şi cu bună voie am vrut, ca printr-această diiată, să aşăz toate urmările ce să să facă după moarte me, de cei ce ca pre nişte clironomi îi las ..."[1356]. Ruxanda a remarcat grija deosebită a soțului ei față de ea, la momentul întocmirii diatei fiind deja decedat, subliniind că acesta a protejat-o de posibile pretenții ale rudelor sale față de averea sa, făcându-i danie o moșie: „Deci, de vreme ce nici un om,

[1352] Marinescu, I. Copii de documente din diferite arhive (1557-1853). În: „*Buletinul Comisiunii istorice a României*", volumul VII, Bucureşti, 1929, p.103.
[1353] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.VI. Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproşu, Iaşi, 2004, nr.867, p.758.
[1354] *Ibidem*, nr. 873, p. 763-764.
[1355] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. VII. Acte interne (1771-1780), editate de Ioan Caproşu, Iaşi, 2005, nr.306, p.402.
[1356] *MEF*, vol. X, Chişinău, 2005, nr.160.

ce veţuieşte în lume şi ca să nu moară nu este cu putinţă, gândind şi dumnealui de ceasul morţii, ca unul ce au iubit pe Dumnezeu şi sufletul său, ş-au ales parte ce mai bună, ca să grijească sufleteşte, cu învoire amândurora s-au dus la mănăstire Căpriana şi socotind că va fi cu păcat, fiindcă pentru pricina aceştii moşii Curlicenii mi s-au vândut moşiile de zăstri a melii, mi-au făcut danie această moşia, ca după moarte sa nimine din neamurile dumisale să nu aibă a mă supăra"[1357]. Exemple în acest sens sunt numeroase.

Pe de altă parte, în sec. al XVII-lea − începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei au fost numeroase cazuri în care decesul putea surveni în urma unei morți violente, care putea fi cauzată de desele războaie care erau duse pe teritoriul Țării Moldovei, boli şi epidemii (în special ciuma), foamete, omor premeditat, omor întâmplător, înnec, pedepse (decapitare, spânzurătoare etc.), alte tipuri de moarte violentă fiind etc. Moartea violentă periclita pacea unei comunităţi din diferite motive „care nu permite săvârşirea riturilor de separare treptată, pentru a conduce sufletul spre starea liminală, pregătit să se integreze lumii de dincolo..."[1358].

Printre cele mai groaznice cauze ale decesului erau ravagiile ciumei, care aduceau o pervertire morală şi sufletească a mulţimii, iar frica, groaza de boală ducea până la nebunie. Însoţită de o mortalitate destul de ridicată, ciuma punea individul în faţa unui pericol din care puţini îşi găseau salvare și în urma căruia înceta o căsătorie, uneori decedând nu doar unul dintre soți, dar întreaga familie: „...şi-au murit teslariul cu fămei, cu copii cu tot di ciumă"[1359]. Tot din cauza ciumei a încetat căsătoria lui Petco bărbier, care în diata sa din 24 mai 1759 menţionează despre decesul soției lui: „...săvârşindu-se şi soţul meu împreună cu toţi copii mei, din boala ciumii...".[1360]

Ioniță Munteanu în diata sa relatează despre încetarea totală a două căsnicii: prima a părinților săi – tatăl lui Ioniță, Gheorghe Munteanu, a decedat, iar mama Tofana s-a călugărit la „Preapodobna Paraschiva din Iași", deci mariajul părinților săi a încetat în urma decesului tatălui. Ioniță a rămas împreună cu sora Sanda, care mai apoi a fost căsătorită „după obiceiul lumesc"; a doua căsnicie care a încetat în urma morții violente, din cauza ciumei, a fost cea a surorii lui Ioniță. Ioniță a fost dat la schitul Păşcani, unde starețul Simeon urma să-l învețe carte. În timpul epidemiei de ciumă a hotărat să se întoarcă la Iași, însă în drum spre casă, ajungand la Podul Iloaei, a aflat de la niște cunoscuți ca

[1357] *Ibidem.*
[1358] Ştefănescu, B.*Sociabilitate rurală, violenţă şi ritual*, Oradea, 2004, p.446.
[1359] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.VI, nr.211, p.181.
[1360] *Ibidem*, nr.214, p.184.

maică-sa și sora-sa cu doi copii și soțul au decedat. Stresul emoțional, cauzat de vestea dureroasă, i-a pricinuit o boală indelungată[1361].

Moartea unei femei putea surveni în urma unei nașteri complicate. Un astfel de caz este semnalat în 1809. Zoiţa, fiica lui Ioniţă Cerchez şi a Tudorii[1362], soția lui Manolache Calmuţchi, după mărturiile duhovnicului, a decedat la 12 decembrie 1809[1363]. Cauza reală a decesului a fost fixată la întocmirea testamentului femeii, care era în stare foarte gravă survenită în urma naşterii copilului: „naştere de proncu văzându-mă pe însă-mi în mare slăbiciune, pentru ca nu cumva să se întâmple fără deiată a veni în săvâşire..."[1364]. Acest caz este semnificativ nu doar pentru evidențierea cauzei decesului, dar și a relațiilor dintre soți, și a relațiilor interfamiliale. Problema a apărut drept rezultat a decesului soției, care, înaintea morții, dar în lipsa soțului, a întocmit un testament. În urma adresării lui Manolache Calmuțchi în instanțe, a fost intentat un proces pe marginea testamentului întocmit la 9 decembrie 1809 de soţia sa Zoiţa,. Întocmirea testamentului era justificată prin faptul că omul nu cunoaşte momentul morţii[1365]: „De vreme ce ceasul cel mai de pre urmă al răsuflării omului este necunoscut şi însuşi îngerilor neştiut...". Însă Manolache a fost nemulţumit de conţinutul testamentului, şi de faptul că în momentul întocmirii acestuia nu au fost respectate regulile şi obiceiurile de perfectare a unor asemenea acte[1366], deși structura testamentului Zoiţei se înscria în clişeele tradiţionale de întocmire a unui testament: preambul, împărţirea bunurilor, prevederi referitoare la pomeniri, indicaţii, semnătura testatarului şi semnăturile martorilor[1367]. În momentul elaborării testamentului Manolache Calmuţchi, soţul Zoiţei, lipsea de acasă, fiind dus „...după interesuri neguţătoriilor sale", și Zoiţa şi-a spus voinţa în faţa duhovnicului Anastase Boldişor şi a sulgerului Constantin Leonardi. Testatara era conştientă de faptul că soţul ei, fiind încă tânăr, se va recăsători şi ca mamă grijulie şi iubitoare nu ar dori ca copiii săi să fie crescuţi de o mamă vitregă într-o stare mai proastă decât în timpul vieţii sale. De asemenea, testatara nu dorea ca averea ei să fie risipită, de aceea, conform testamentului, a hotărât împărţirea averii în trei părţi: o parte - copiilor săi, o parte - fraţilor săi şi o parte pentru „grija sufletului" său şi a părinţilor, epitropi fiind numiţi fraţii

[1361] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,* vol. VIII. Acte interne (1781-1790), editate de Ioan Caproşu, Iași, 2006.
[1362] *ANRM*, F.733, inv.1, d.123, f. 9-10; Candu, Teodor, Felea, Alina. *Testamentul Zoiţei Cerchez (Calmuţchi). Studiu de caz*. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2007, nr.2, p. 103-113.
[1363] *ANRM*, F.733, inv.1, d.123, f. 5-5v.
[1364] *Ibidem*, f. 9-10.
[1365] *Ibidem.*
[1366] *Ibidem*.
[1367] Iancu, Andreea. *Blestemul şi binecuvântarea părinţilor (sec. XVIII-XIX).* In: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol.XXI, 2003, p.72; Barbu, Violeta. *„Sic Morienur". Discourse upon death in Wallachia during the Ancien Regime*. In: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1994, 1-2, Janvier-Juin, p.116.

Zoiţei[1368]. Ca urmare a cercetării circumstanţelor întocmirii testamentului şi a depistării încălcărilor, diata a fost anulată, iar soţul Zoiţei, Manolache Calmuţchi, a fost repus în drepturi. Putem afirma, deci, că a fost vorba de o escrocherie făcută de fraţi împreună cu duhovnicul şi Constantin Leonardi, care, folosindu-se de lipsa soţului, au vrut să-1 lipsească de avere[1369].

O altă cauză a decesului era foametea. Referindu-se la una dintre situațiile de foamete din Țara Moldovei, cronicarul Ion Neculce concretiza că mulţi decedau de slăbirea organismului: „că murie, că era hămesiţi"[1370]. Despre faptul că mulţi oameni decedau din cauza frigului şi a foametei descrie Ioan Canta în *Letopiseţul Ţării Moldovei (1741-1769)* cu referire la situaţia din 1742: „...şi mulţi pereu de frig şi de foame..."[1371].

Printre cauzele morții violente în epoca cercetată se numără pedepsirea cu decapitarea. Un episod dintre cele mai dramatice a fost omorârea lui Miron şi Velicico Costin, care au fost învinuiţi de complot împotriva lui Constantin Cantemir. Relatând despre aceasta, Ion Neculce spune că domnul a poruncit ca în orice loc unde va fi găsit: „în acel loc să-i taie lui Miron capul"[1372]. Soţia lui Miron Costin murise pe neaşteptate şi în timpul arestului Miron Costin se pregătea de înmormântarea acesteia[1373]. Cronicarul a fost arestat și decapitat, „apoi tăindu-i-se capul, a fost îngropat în acelaşi mormânt cu soţia lui"[1374]. Nicolae Muste descrie şi el tragicul eveniment: „şi ducându-l în târg la Roman, l-au îngenunchiat şi i-au tăiat capul. Şi nu l-au scos la divan Constantin vodă, să le arate vina sau vicleşuguş, să vadă lumea, ce aşa tirăneşte i-au omorât, nice cărţi viclene arătând, ce numai aşa au pierit pe vina lor, ori cu năpaste i-au omorât"[1375]. Acest fapt se resimţea în starea psihică a oamenilor, invocându-le frica: „...dacă au pierit Miron logofătul şi fratele său Velicico vornicul de sabia lui Constantin vodă, în mare spaimă era toţi boierii şi mai tare feciorii lui Miron logofătul..."[1376]. În astfel de împrejurări, au încetat căsătoriile a doi dintre cei mai mari boieri ai Țării Moldovei.

Moartea violentă putea surveni și în urma unui omor, precum în cazul consumului excesiv de băuturi alcoolice, inclusiv victime deveneau înşişi consumatorii de alcool. Astfel se întâmplă în cazul Ilincăi din Focşani care în noiembrie 1799 n-a mai putut suporta comportamentul tiranic al soțului,

[1368] *ANRM*, F.733, inv.1, d.123, f. 9-10.
[1369] Candu, T., Felea, A.*Testamentul Zoiţei Cerchez (Calmuţchi),* p.113.
[1370] Neculce, Ion . *Letopiseţul Ţării Moldovei*, p.
[1371] Canta, Ioan. *Letopiseţul Ţării Moldovei (1741-1769)*, p.23.
[1372] Neculce, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei*, p.
[1373] Cantemir, Dimitrie. *Viaţa lui Constantin Cantemir*. În: *Opere complete*, VI, tom II, p.131.
[1374] Neculce, Ion *Letopiseţul Ţării Moldovei*, p.
[1375] Muste, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. In: M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopiseţele Moldovei şi Ţării Româneşti*, III, p.88.
[1376] *Ibidem.*

„fiindcă era beţiv şi deapurure o bătе", şi l-a omorât cu toporul[1377]. La judecată femeia a relatat că în ziua cu pricina a fost învinuită de soţ de adulter şi bătută cumplit, seara bărbatu-său s-a întors „din târg bat s-au culcat pe prispă afară şi ea luând toporul cu mâna ei l-au lovit în cap şi văzând că nu moare l-au mai lovit şi de al doilea şi al treilea oară şi l-au omorât"[1378]. Astfel a încetat căsnicia prin moartea violentă a soțului. Femeia a fost numită „rea", fapta ei „necuviincioasă şi netrebnică", fiind condamnată la „moarte neertată, spre mare înfrânare şi altor femei rele asemene pe potriva ei". Femeia urma ca „ducându-să la Podul -Roşu întăi să se sugrume şi apoi puindu-se într-un sac şi cu o piatră legată de grumaji să să dei în apa Bahluiului ca să fie spre pilda şi înfrânarea şi altor fimei răli..."[1379]. După cum vedem, femeia a fost destul de aspru pedepsită, considerându-se că nu a luat toate măsurile necesare pentru a se putea evita omorul –discuţia cu preotul, discuţia şi solicitarea ajutorului rudelor, solicitarea divorţului.

Decesul unuia dintre soți, pe lângă faptul că semnifica încetarea căsniciei, avea urmări psihico-emoționale, financiare și juridico-economice pentru soțul rămas în viață și pentru copii. Durerea celor apropiaţi la nivelul sensibilităţii are o expresie deosebită în inscripţiile pietrelor funerare, prin care persoanele îşi eternizează suferinţele. De evedenţiat sunt mulţimea pietrelor de mormânt; în mai toate bisericile mai mici, chiar şi de provincie, puse în amintirea nu numai a persoanelor de seamă, din familia domnească sau de mari boieri, ci şi a unor familii din boierimea mijlocie sau din rândurile târgoveţilor, care prin formele sale ajunsese să fie la nivelul resurselor materiale şi să corespundă gustului eclectic al societăţii timpului[1380]. În Ţara Moldovei, deseori epitaful era în formă scurtă, simplă, fiind constituit din două părţi: cui îi este adresată şi de la cine vine sau cu completarea informației prin oferirea detaliiilor cine e înmormântat şi a cui soţie/soţ este, sau alte date biografice ale celui răposat: "Aici zace roaba lui Dumnezeu Ana, soţia lui Toma Cantacuzino marele vornic, la anul 166<3> luna Dechemvrie, în ziua de 31"[1381]. Pietrele instalate de soţii rămași în viață, cu epitafuri, formează o categorie aparte, acestea fiind de două tipuri: prima, în care în calitate de transmiţător de mesaj este supravieţuitorul, iar recepţionar este decedatul, a doua, în care în calitate de mesajer este decedatul, iar drept recepţionar este soţul supravieţuitor. La prima categorie vom remarca inscripţiile cu indicații clare cui și cine a instalat piatra, astfel că nu se întrevăd anumite

[1377] Ungureanu, Gh. *Pedepsele în Moldova la sfârşitul secolului al XIX-lea. După documente inedite*. În: *Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, Iaşi, 1938. p.44
[1378] *Ibidem*, p. 54-55.
[1379] *Ibidem*.
[1380] *Istoria artei feudale în Ţările Române*, vol. II. Bucureşti, 1986, p. 1010.
[1381] Bobulescu, Constantin. *Inscripţii şi însemnări privitoare la biserica Goliei*. In: *Mănăstirea Goliei. 350 de ani de la sfinţirea ctitoriei lui Vasile Lupu (studii şi documente)*. Iaşi, 2010, p. 351.

sentimente: a unei soţii pentru soţ, cu menţiunea că acesta s-a strămutat la „veşnice lăcaşuri”[1382], „Aceastî piiatră o'u făcut Velicico Costin Hatman pre mormântul giupăniasei dumneisale Ecaterinei, fiica Tomei Cantacozino Vornicul-cel-Mare ; caria s'au prestăvit la sălaşile veacinice, vlto 7193 [1685], mesţa Aprilia 8 dni.”[1383]; „Această piatră a făcut-o şi împodobit-o, jupânesei sale Ecaterina ... al său ... vel postelnic ... a răposat ...la anul 7157<1649> Martie 20”[1384]; „Această piatră a făcut-o şi împodobit-o dumnealui Toma Marele-Vornic jupănesei sale Ana; şi a răposat la veşnicele lăcaşuri — veşnica ei pomenire; în zilele lui Io Eustratie Dabija Voevod, în anul 7172 [=1663], Dechemvrie 31” [1385] ; „Aciastî piiatrî iaste pusă pre mormântul Visterniciasăi Zamfirei din cheltuiala dumnialui soţului dumnei Gheorghie, Marelui-Vistiiarnic, v dni Io Constantin Voevod. vlt. 7196, msţi Aprilie 17, 1688”[1386]. La cea de a doua categorie vom remarca o inscripție plină de afecțiune, care subliniază dragostea dintre soți și buna lor conviețuire pe timpul vieții: „Let 1808 iunii 21/ Iordachi m-am numit./ În puțini ani ce am trăit/Soțul mă iubea,/Mângâere me ave, Așteptând ca să vadă/ Să mă bucur de a me roadă./Când anii s-au gătit,/Ceasul morții au sosit/ și punându-mă în mormânt/ Cu lut m-au acoperit/A fi vermilor mâncare/Și soțului întristare./ Mă rog, soțule iubite, / Să-ți aduci de mine aminte”[1387]. Deși aceste inscripţii accentuează importanţa legăturilor de familie şi afecţiunea persoanei particulare în momentul clipei de tragedie familială, dar, probabil, în unele cazuri, și nesfârşita durere cauzată de pierdere şi sentimentele pe care le-a avut faţă de soțul /soția decedat/ă, totuși, în lipsa unor indicii clare este greu de remarcat ce era preponderent în aceste situații – dragostea și afecțiunea față de soțul decedat, simpla continuitate a tradiției de a instala pietre funerare cu inscripții sau, totuși, sentimentul de confort de a nu fi condamnați de comunitate – „de gura lumii”, de a fi în rând cu ceilalți.

Pe lângă afectarea moralului soțului rămas în viață, deseori, moartea soțului punea soția într-o situație destul de dificilă, în special în cazurile când avea copii minori, pe care urma să-i crească, să-i educe și să-i căsătorească, unele dintre cazuri se soldau cu procese de judecată legate de moștenire. Drept exemplu poate servi diata preotului Sava, redactată la 26 august 1756, în care relatează istoria familiei sale, remarcând că tatăl său a decedat cand Sava avea 25 de ani, lăsand in urma sa 5 fete şi 2

[1382] Nicolae Iorga, *Inscripţii din Bisericile României*, fasc. I, Bucureşti, 1905.
[1383] Nicolae Iorga, *Inscripţii din Bisericile României*, fasc. II, Bucureşti, 1908, p. 166.
[1384] Bobulescu, C. *Inscripţii*, p.315; Iorga, N. *Inscripţii*, fasc. I; Idem, *Inscripţii*, fasc. II.
[1385] Iorga, N. *Inscripţii*, fasc. II, p.164.
[1386] *Ibidem, p.*173.
[1387] Berechet, Șt. Cinci biserici vechi din Chișinău. În: *Comisiunea Monumentelor istorice. Secția din Basarabia*. Anuar. Chișinău, 1924, p.137.

feciori. Maică-sa, Măricuţa, a rămas într-o stare financiară deplorabilă, avand la întreţinere încă o fată şi doi feciori[1388].

Totodată, moartea unuia dintre soți, deși ducea la încetarea căsniciei, crea probleme cu moștenitorii chiar și în cazul când era întocmită o diată[1389], după cum susţinea George Fotino: „Moartea a pus sfârşit persoanei fizice, dar patrimoniul acesteia- *familia pecuniaque*- nu se sfârşeşte, nu dispare odată cu ea”[1390]. În special la acest capitol vom remarca cazurile în care sunt implicați soții. Un astfel de proces a avut loc în 1669 între fraţii Iane Peveţ şi Gheorghiţă cu cumnatul lor Enache[1391]. La baza conflictului a stat averea rămasă de la Ileana, sora fraților, care a fost totodată şi soţia lui Enache. La 12 iulie 1669, boierii mărturisesc în acest proces că „... la moartea Ilenei, ea, *cu limbă de moarte*, denaintea duhovnicului popa Toader de la Sventi Nicolai şi denaintea altor uliceni, s-au lăsat ea cu tot ce-au avut pre sama soţului ei, lui Enachi, precum au arătat şi scrisoarea de danie de la soţul său, Ileana, făcută denaintea duhovnicului şi denaintea a toată mahalaua, şi scriu cu mare blăstăm cum nime din fraţii ei sau din rudele ei să n-aibă treabă la nimica cu rămăşiţa ei fără numai soţul ei Enachi şi cucoana lor, Stefana. Şi iarăşi mai scrie în zapis cum de să va cumva tâmpla moarte şi cucoanei lor, fraţii ei şi ruda ei tot să n-aibă treabă cu nimica fără numai soţul ei, Enachi. Şi apoi s-au tâmplat cucoanei lor moarte şi au rămas tot ce-au avut pre sama soţului ei lui Enache şi după moartea lor i-au grijit de tot ce-au trebuit cum să cade creştineşte”[1392]. În corespundere cu legislația timpului, în cazul când era întocmită o diată, fie expusă verbal în fața martorilor, fie scrisă și confirmată, beneficiar era persoana indicată. Deseori femeile, în cazurile când aveau o familie armonioasă, întocmeau diata în favoarea soțului, căci fără aceasta, în special dacă nu aveau moștenitori, zestrea urma să revină în neamul ei. Acest fapt indica dragostea între soți. Conform mărturiilor depuse, în cazul lui Enache, el are câștig de cauză, toată averea rămând în proprietatea lui.

Astfel, decesul unuia dintre soți sau a ambilor soți însemna sfârșitul unei căsnicii, punând capăt raporturilor juridice, însă continuau responsabilitățile familiale legate de înhumarea corpului defunct, pomenirea soțului decedat, dar și față de moștenitorii celui decedat.

[1388] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,* vol. VI, nr. 54, p. 46.
[1389] Pentru alte procese a se vedea Felea, A. Procese de judecată în urma prevederilor testamentare în Ţara Moldovei şi Imperiul Rus (sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea*)*. În: *Promemoria. Revistă de istorie socială,* 2011 Volumul I Nr. 1-2, p.44-59.
[1390] Fotino, George. *Pagini din istoria dreptului românesc.* Bucureşti, 1972, p. 93.
[1391] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, Acte interne (1661-1690), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr. 273, p. 245-246.
[1392] *Ibidem.*

5.2. Divorțul în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea

Termenul *divorţ* provine din limba latină – *divortium*, de la verbul *disvertere* – a se despărţi, de unde şi o altă formă – *divertium* (desfacerea căsătoriei de comun acord, contrar *repudium*, desfacerea căsătoriei la cererea unuia)[1393]. Din punct de vedere juridic, divorţul este calificat drept formă de încetare a căsătoriei în timpul vieţii soţilor, un act care încetează relaţiile juridice între soţi, apărute în urma unei căsătorii legale, „ din motive indicate în legislaţie"[1394], căci încetarea de facto a convieţuirii nu este divorţ juridic, decât în cazul dacă este înregistrat conform procedurii legale[1395]. Din punct de vedere sociologic, divorţul este un mecanism social instituţionalizat de încetare a relaţiilor conjugale, care permite foştilor soţi să se recăsătorească[1396]. Desfacerea căsătoriei influenţează situaţia socială atât a bărbatului, cât şi a femeii, care după divorţ pot să se recăsătorească, dar se reflectă şi asupra nivelului natalităţii, din punct de vedere demografic accentuându-se dependenţa fenomenului divorţialităţii de vârsta soţilor în momentul căsătoriei şi în momentul divorţului, de numărul copiilor în familie etc., precum şi influenţa asupra familiilor[1397]. Frecvenţa divorţurilor la diferite categorii ale populaţiei este o caracteristică importantă a procesului divorţialităţii, însă lipsa datelor statistice pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea − începutul sec. al XIX-lea, dar și numărul redus de documente nu oferă o posibilitate de prezentare detaliată a problematicii date.

În cercetările de istorie a căsătoriei, istorie a familiei și de teorie a dreptului familial noţiunile „desfacerea căsătoriei" şi „divorţ" sunt utilizate ca sinonime. Florica Mihuţ Bohîlţea, cu referire la societatea antică romană, ţine să precizeze că „formulele *diuortium factum est, diuortio factio, diuortium interdict* se aplică unui cuplu căsătorit", iar „acţiunea de repudiare este asociată cu ruperea logodnei"[1398]. Sorina Bolovan şi Ioan Bolovan califică divorţul drept „ultima soluţie a eliberării din calvarul unei căsătorii neîmplinite"[1399]. În acelaşi context este şi părerea lui Mircea Brie, care vede în

---

[1393] *Реальный словарь классических древностей. Под редакцией Й. Геффкена, Э. Цибарта. Тойбнер. Ф. Любкер. 1914, pe* http://slovari.yandex.ru/ ~книги/Классические древности/Расторжение брака/2/.

[1394] *Большая Советская энциклопедия*. 2-е изд. Гл. ред. Б. Введенский, т. 35. Москва, 1955, p. 605; *Большая Советская энциклопедия*. 3-е изд. Под ред. А. Прохорова, т. 21. Москва, 1975, p. 494; *Большой энциклопедический словарь*. Гл. ред. А. Прохорова, т. 2. Москва, 1991, p. 245; *Большой энциклопедический словарь*. Под ред. А. Прохорова. Москва, 1997, p. 998.

[1395] *Юридический энциклопедический словарь*. Под ред. А.Я. Сухарева. Москва, 1984, p. 315; *Большой юридический словарь*. Под ред. А.Я. Сухарева, В.Д. Зорькина, В.Е. Крутских. Москва, 1997, p. 315.

[1396] *Социологический словарь*, pe http://enc-dic.com/sociology/Razvod-Rastorzhenie-Braka-7331.html.

[1397] *Демографический энциклопедический словарь. Гл. ред. Д.И. Валентей. Москва, 1985.*

[1398] Bohîlţea, Fl.M. *Istoria familiei romane*, Bucureşti, 2010, p. 49.

[1399] Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuţii privind divorţialitatea în Transilvania la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului XX*. În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI),* coord. C. Pădureanu, I. Bolovan. Arad, 2010, p. 100.

divorţ ultima etapă „în cadrul procesului de erodare şi de disoluţie a axului central al familiei – cuplul marital”[1400]. Lilia Zabolotnaia, analizând situația din Țara Moldovei, susţine că în secolele XVI-XVIII noţiunea *divorţ* însemna hotărârea oficială privind nevalabilitatea căsătoriei[1401]. O explicaţie mai desfăşurată este prezentată de Florica Chipea, care vede în divorţ un fenomen psiho-social şi juridic complex, care este forma finală de desfacere a vieţii conjugale, cu urmări asupra foştilor soţi şi asupra descendenţilor acestora[1402].

După părerea noastră, cu referire la Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX, divorțul a fost unul dintre cele două cazuri de încetare a căsătoriei, consemnat printr-o hotărâre oficială a instanței ecleziastice, având la bază, în conformitate cu prevederile canonice ortodoxe, unul dintre motivele nimicitoare ale căsniciei și care avea anumite urmări pentru fostul cuplu și pentru urmași, în cazul existenței acestora: sociale (dispariția unei unități sociale – a familiei nucleare; schimbarea statutului social al foștilor soți în comunitate – de la persoană căsătorită la cea solitară, având drept la recăsătorire sau interzicându-i-se căsnicia), juridice (dispariția unității conjugale, fiecare dintre soți devenind unitate individuală, lichidarea drepturilor și obligațiilor, asociate uneori cu procese judiciare de natură financiar-economică), economice (împărțirea averii, reîntoarcerea zestrei, scăderea veniturilor etc.), psiho-emoționale (eliberarea dintr-o zonă neconfortabilă de viață).

5.2.1. Divorţul: prevederi canonico-legislative privind motivele şi procesul de divorţ

Reieșind din principiile creştinismului, unitatea familiei este creată de puterea harului Duhului Sfânt care se dă prin Sfânta Taină a Cununiei[1403], de aceea în Cărţile sfinte se spune: „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu despartă” (Matei 19, 4-6). Deşi Biserica Ortodoxă în principiu este împotriva divorţului, totuși permite desfacerea căsătoriei în anumite cazuri, asimilate cu moartea: în cazul încălcării fidelităţii conjugale şi în alte cazuri prevăzute de legislaţia bisericească. Orice divorţ acordat din cauze clasificate drept neserioase este considerat un păcat şi nu este permis[1404].

În sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea, în Ţara Moldovei în reglementarea proceselor de divorț se conduceau de normele locale de drept şi obicei, prevederile fiind cuprinse în *Syntagma lui Matei Vlastares, Carte Românească de Învăţătură, Hexabiblul lui Harmenopulos* şi *Kormceea Kniga (Кормчая Книга)*. În *Syntagma lui Matei Vlastares* motivele inițierii unui divorț erau

[1400] Brie, M. *Divorţul ca formă de erodare a familiei în comitatele Bihor şi Sătmar (a doua jumătate a secolului XIX)*. În: *Studii de demografie istorică*, p. 77.
[1401] Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie din Ţara Moldovei în contextul european până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorţ*). Chişinău, 2011, p.163.
[1402] Chipea, Fl. *Familia contemporană. Tendinţe globale şi configuraţii locale*. Bucureşti, 2001, p. 277.
[1403] Necula, Nicolae Pr. Prof. Dr., *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2001, p. 119, 120.
[1404] Fuştei, N. *Creştinismul pe înţelesul tuturor*. Chişinău, 2008, p.284-285; *Библейская энциклопедия*. Москва, 2005, pe http://slovari.yandex.ru/~книги/Библейская энциклопедия.

clasificate în cele invocate de către soț și cele invocate de către soție. Astfel, „soţul <poate> trimite soţiei scrisoare de despărţenie” în următoarele cazuri: „1. Dacă femeia are cunoştinţă de planurile unora ce complotează împotriva domniei şi nu dezvăluie acest lucru soţului. 2. Dacă soţia a fost învinuită de adulter şi a fost condamnată potrivit legii adulterului. 3. Dacă, fiind primejduită în vreun chip viaţa bărbatului sau ştiind că alţii uneltesc aceasta, nu dezvăluie acest <lucru> soţului. 4. Dacă, împotriva voinţei soţului, soţia chefuieşte sau face baie cu bărbaţi străini. 5. Dacă, împotriva voinţei soţului, soţia petrece o noapte în afara căminului, cu excepţia <casei> părinţilor, sau dacă, izgonită fiind chiar <de soţ> fără arătarea pricinei şi neavând părinţi, ar petrece o noapte afară din casă. 6. Dacă soţia merge să vadă jocuri de circ, spectacole sau la vînătoare fără ştiinţa sau împotriva voinţei soţului”. Soția putea „trimite soţului scrisoare de despărţenie” pentru următoarele motive: „1. Dacă <soţul>a uneltit ceva împotriva domniei sau, ştiind el că alţii uneltesc, nu a adus acest <lucru> la cunoştinţa domnului, nici el însuşi, nici prin altă persoană. 2. Dacă a premejduit în vreun chip oarecare viaţa soţiei. 3. Dacă, atentând la onorabilitatea soţiei, a încercat s-o dea altora pentru desfrâu. 4. Dacă soţul, învinovăţindu-şi soţia de adulter, nu a dovedit acest lucru. 5. Dacă convieţuieşte cu o femeie în aceeaşi casă sau în aceeaşi cetate şi atrăgându-i-se atenţia <asupra acestui fapt> de către soţie sau rudele ei sau de către altcineva nu a voit să renunţe”[1405].

În *Cartea românească de învăţătură* sunt enumerate câteva motive de desfacere a căsătoriei: adulterul, vrăjmășia şi ameninţarea cu moartea din partea soţului/soției, erezia, sodomia, pedofilia, lesbianismul, izgonirea de acasă a soţiei, îmbrățișarea tagmei monahale de către unul dintre soţi etc.[1406], unele dintre care vor fi examinate în paragrafele ce urmează.

Conform *Hexabiblului lui Harmenopulos*, titlul 12, cauzele divorţului pot fi clasificate în trei categorii: motive generale de divorţ, motive pentru divorţul soţului în detrimentul soţiei şi motive pentru divorţul soţiei în detrimentul soţului. Codificatorul menţiona că le-a enumerat doar pe cele „cari mi s-au părut vrednice de băgare în seamă şi ... să le recunoască în această lege pe aceelea anume, după care se poate desface căsătoria fără pedeapsă”[1407], deci existau și altele care n-au fost specificate. În rândul celor generale remarcăm: 1) Impotenţa soţului: „când bărbatul nu se poate împreuna cu femeea şi în trecere de trei ani se arată neputincios la împreunarea cu femeea”. În asemenea caz, atât soţia, cât şi părinţii ei puteau desface căsătoria, chiar şi fără învoirea soţului. Bărbatul era obligat să întoarcă femeii toată zestrea, dacă a luat-o, „iar darul dinaintea nunţii rămâne la el, pentru ca el să nu primească nici o pagubă”. 2) Robia, dar numai în cazul decesului persoanei aflate în robie. Atât timp

[1405] *Syntagma.*
[1406] *CR*
[1407] *Hexabiblul lui Harmenopulos,* titlul XII.

cât se cunoştea că persoana robită era în viaţă, se interzicea recăsătorirea. În cazul lipsei veştilor, persoana era aşteptată cinci ani, după care căsătoria se desfăcea şi cel liber putea să se recăsătorească. 3) Nebunia unuia dintre soţi: „În împrejurarea nebuniei unei din cele două persoane, căsătoria se strică...". 4) Avortul: „... când ea (femeeia) dintr-adins leapădă copilul mainainte de vreme". 5) Adulterul, în cazul în care bărbatul, considerând că are „femee îndrăcită", se însoară cu alta. 6) Călugărirea. Hotărârea persoanei de a se călugări era decisivă: „ea să aibă numai decât dreptul să se despartă fără nici o împiedicare, fie bărbat fie femee.... pentru că cel ce a intrat în cinul călugăresc se socoteşte mort în ce priveşte persoana ce a rămas". În acest caz căsătoria „se strică fără carte de despărţanie". Dacă se călugărea bărbatul, atunci el întorcea femeii zestrea şi tot ce a primit de la ea, îi da darul dinaintea nunţii, în volumul care urma să-l primească după moartea soţului. Dacă se călugărea femeia, soţul primea darul dinaintea nunţii, iar din zestre atât cât urma să primească după moartea soţiei, iar restul zestrei trebuie să fie întoarsă femeii. 7) Lipsa virginității tinerei căsătorite, dar femeea nu era pedepsită pentru adulter, deoarece „a făcut greşeala înainte de căsătorie"[1408].

A doua categorie se referea la cazurile când soţul putea divorţa de soţia sa, acaparându-i zestrea pe care urma să o păstreze pentru copii. Astfel de situații erau: 1) Atentatul la viaţa domnului: „Dacă cine-va vrăjmăşeşte pe Domnitor şi femeea ştiind de aceasta, nu va spune nimic bărbatului". Însă în cazul când soția i-a comunicat soțului informația, iar acesta a tăcut, iar soția a înștiințat domnul prin alte persoane, soţul nu putea invoca faptul drept motiv de divorţ. 2) Adulterul. Dacă se dovedea şi se cunoştea numele ambilor învinuiţi, atunci „căsătoria se desface fără întârziere". În situația dată, bărbatul lua „ darul dinaintea nunţei şi zestrea şi pe deasupra aceleia, dacă nu sunt copii, o parte din celelalte lucruri ale femeei, deopotrivă cu a treia parte a zestrei şi are în proprietatea sa ca zestre, de asemenea şi amenda pusă; iar dacă el are cu ea copii, atunci trebuie să ia şi zestrea şi celelalte lucruri ale femeii pentru copii, cum e hotărât de legile de mai înainte". 3) Atentatul la viaţa soţului: „Dacă femeea va vrăjmăşi prin vre-un mijloc oare-care viaţa bărbatului, sau ştiind că alţii o vrăjmăşesc, nu-i va arăta lui despre aceasta". 4) Ospăţul soţiei cu bărbaţi străini, fără ştirea soţului: „Dacă ea fără ştirea bărbatului va benchetui cu bărbaţi străini, sau va fi cu ei la bae". 5) Lipsa soţiei de acasă împotriva voinţei soţului ei, cu excepţia cazului când a fost la părinţi. Însă dacă „soţul fără de motiv va alunga soţia de acasă şi aceasta va fi nevoită să rămână în casă străină", atunci soţul nu putea cere divorţ. 6) Participarea femeiei fără permisiunea soţului la manifestări publice, precum ar fi teatrul, circul etc.[1409]

[1408] *Ibidem.*
[1409] *Ibidem.*

Motive de divorţ ale soţiei în detrimentul soţului cu dreptul de a-şi lua zestrea şi darul dinaintea nunţii, pentru a le păstra pentru copiii ei, erau: 1) Atentatul la viaţa domnului: „Dacă el însuşi vicleneşte împotriva Domnitorului", sau dacă cunoaşte că altcineva „vicleneşte" şi nu înştiinţează. 2) Atentatul soţului la viaţa soţiei? „Dacă vrăjmăşeşte viaţa femeei, prin orice mijloc ar fi sau ştiind, că alţii o vrăjmăşesc, nu îi va spune ei nimica şi nu se va sârgui să o răzbune după lege". 3) Atentatul la cinstea soţiei, vânzând-o pentru adulter. 4) Acuzaţia de adulter nedovedită de soţ. În asemenea caz, dacă soţia dorea să se despartă, îşi lua zestrea şi darul dinainte de nuntă. Dacă femeia nu avea copii „primeşte de la bărbat parte din avere, deopotrivă cu a treia parte din darul dinaintea nunţei, iar dacă are copii, atunci toată averea se păstrează spre folosul lor...". 5) Adulterul, chiar după a doua avertizare: „Dacă bărbatul, despreţuind pe femee, se împreună cu altă femee în aceiaşi casă, unde trăeşte cu femea, sau în acelaş oraş, dar în altă casă, ceea ce va fi dovedit, şi el fiind oblicit odată şi de două ori de părinţii săi sau de părinţii femeei sale, sau alţi martori vrednici de credinţă, nu încetează acest desfrâu; atunci femeea are dreptul din această pricină să se despartă de el". În asemenea situație femeea îşi putea lua zestrea şi darul dinaintea nunţii, o parte din averea soţului „deopotrivă cu o treime din darul dinaintea nunţei". Totodată legiuitorul a enumerat cazurile în care soţia nu putea să ceară divorţ: a) dacă era supusă unei violenţe fizice – bătăii: „Dacă cine-va biciuieşte pe femeea sa, sau o bate cu băţul fără nici o pricină, pentru care am hotărât noi despărţenie, atunci nu îngăduim pe acest temeiu despărţenie". Bătaia era calificată drept jignire, pentru care soţul urma să-i dea soției „în afară de zestrea ei şi de darul dinaintea nunţei, din averea sa rămasă o parte deopotrivă cu a treia parte a ipovolului"; b) dacă soţul lipsea de acasă fiind la o slujbă. Divorţul este permis doar după ce martorii jurău pe Evanghelie că soţul a decedat şi „soţia a mai aşteptat un an"[1410].

Studiind și comparând cazurile de divorț în familiile ortodoxe din spațiul românesc în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, constatăm că erau invocate aceleaşi motive de divorţ. Astfel, în Moldova medievală, după cum menţionează Maria Magdalena Székely, divorţul era admis din următoarele motive: adulterul, purtările necuviincioase, sodomia, pedofilia, lesbianismul, exhibiţionismul, proxenetismul, ereziile, bătaia şi ameninţarea cu moartea din partea soţului, izgonirea de acasă a soţiei, călugărirea unuia dintre soţi[1411], opinie la care se alătură și Lilia Zabolotnaia[1412]. Matei Cazacu susţine că pentru un divorţ solicitat în cazul existenţei căsătoriei religioase justiţia admitea ca motive de separare: adulterul, alcoolismul, absenţa virginităţii constatată în noaptea nunţii,

[1410] *Ibidem*.
[1411] Székely, M.M. *Structuri de familie în societatea medievală moldovenească*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iaşi, 1997, p. 106.
[1412] Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie,* p.229-230.

refuzul soţului de a se reintegra în domiciliul conjugal după o perioadă de prizonierat[1413]. Vorbind despre situaţia familiei româneşti în Transilvania, Ioan Bolovan şi Sorina Bolovan remarcă printre cazurile care permiteau divorţul: „adulterul, înţelegând prin acesta violarea fidelităţii conjugale de către unul din soţi sau alte fapte de acest gen: avort voluntar, absenţa femeii de acasă noaptea fără consimţământul soţului, participarea femeii la serbări indecente, dezonorarea soţului de către soţie în prezenţa altor oameni, acuzarea pe nedrept a soţiei de adulter, relaţiile mărturisite sau tăinuite cu alte persoane, pierderea calităţilor moralei creştine, intrarea unuia dintre soţi la mănăstire cu consimţământul celuilalt, înaltă trădare, dispariţia unuia dintre soţi, nebunie, întemniţare pentru mai mulţi ani, lepră etc."[1414]. Mircea Brie, vorbind despre divorţul admis în Biserica Ortodoxă, accentuează că acesta este posibil atunci „când o căsătorie întruneşte una din „impedimentele nimicitoare de căsătorie": consangvinitatea trupească; adulterul; conspiraţia împotriva şefului statului; conspiraţia împotriva vieţii partenerului; pierderea şi uciderea fătului cu bună ştiinţă; în cazul răpirii şi a căsătoriei clandestine; dacă exista „ura nedumerită şi maltratarea neomenoasă"; impotenţa dovedită timp de trei ani; îmbrăţişarea tagmei monahale de către unul din parteneri; epilepsia „dacă degenerează în turbare" şi dacă a existat şi înainte de căsătorie (fiind ascunsă la cununie); întemniţarea pe o perioadă mai lungă pentru o faptă criminală; dacă bărbatul nu o găseşte fecioară pe femeie la căsătorie; neîngrijirea bărbatului pentru traiul femeii şi al copiilor etc."[1415]. Constanţa Vintilă-Ghiţulescu, cu referire la Ţara Românească până în secolul al XVIII-lea, subliniază că mariajul nu presupune indisolubilitate, deoarece Biserica Ortodoxă acceptă divorţul, iar printre motive de separare enumeră: adulterul, părăsirea domiciliului conjugal, „vrăjmăşia bărbatului", lipsa virginităţii tinerei, călugărirea, defectele soţiei („răutatea, lipsa de înţelepciune, risipirea averii şi nepriceperea în chiverniseala casei [...], „traiul rău" asociat cu beţia şi risipirea zestrei) etc."[1416]. Cercetătoarea remarcă: „Cele 420 de cupluri prezente în faţa instanţei pentru a divorţa, la care se adaugă alte 160 implicate în procese de seducţie, reprezintă numai o mică parte din populaţia Ţării Româneşti. [...] Nu toata lumea divorţa; au existat fireşte şi cupluri «fericite», altele mai puţin «fericite» şi destule care, de ruşinea lumii, au suportat în tăcere fără să aleagă calea indiscretă a Mitropoliei"[1417]. Această constatare poate fi atribuită și Țării Moldovei,

[1413] Cazacu, M.*La famille et statut de la femme en Moldavie*. În: *Revista de istorie socială* , II-III (1997-1998), 1999, p. 12.
[1414] Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuţii privind divorţialitatea*, p.103-104.
[1415] Brie, M.*Divorţul ca formă de erodare a familiei*, p.78.
[1416] Vintilă- Ghiţulescu, C. *Familie şi societate în Ţara Românească (secolul al XVII-lea*). În: *Studii şi materiale de istorie medie*, XX, 2002, p. 110-113.
[1417] Idem, *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţările Româneşti ale secolului al XVIII-lea,* Bucureşti, 2004, p.10.

deoarece cu siguranță au existat familii în care unul dintre soți a suportat în tăcere problemele vieții în cuplu, fără a se adresa în instanțe.

Sursele, atât cele documentare, cât și cele narative, înregistrează destul de puține date despre divorțurile din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. Călătorii străini, care au trecut prin Moldova începând cu sec. al XVI-lea sau care au staționat un timp pe acest teritoriu, în special misionarii catolici, deseori amintesc de divorțurile ortodocșilor din Moldova, exprimându-și nemulțumirea în legătură cu influența nefastă asupra romano-catolicilor. Deși relatările unor călători străini sunt din sec. al XVI-lea, le-am utilizat pentru o privire generală asupra problemei și opinia lor, în calitate de contemporani, despre situația cotidiană, desigur ținându-se cont de subiectivitatea acestor relatări. Astfel, Johann Sommer, cu referire la a doua jumătate a sec. al XVI-lea, remarca obiceiul „pe care îl ţin şi astăzi [în] ca un fel de lege, că, dacă soţia a fost ocărâtă sau a fost lovită uşor, ea să aibă voie slobodă – ca şi cum ar fi o injurie gravă – a trece în altă căsătorie, dacă poate să plătească soţului o treime de galben de aur, prin care să facă dovada că a ieşit de sub puterea lui”[1418]. Antonio Maria Graziani, în *Descrierea Moldovei* (1564), menționa că în Moldova bărbații obțineau destul de ușor divorțul: „desfac adeseori căsătoria pentru cuvintele chiar cele mai neînsemnate”[1419]. Aceste afirmații nu pot fi calificate drept veridice, reieșind din dificultatea de a obține divorțul conform prevederilor canonico-legislative, din implicarea Bisericii, care se străduia să mențină familia, situație certificată și de realitatea cotidiană, dar și de mentalitatea colectivă, care nu privea bine în special o femeie divorțată. Explicația este oferită, în mare parte de Bernardino Quirini, care în 1599 menționa numărul mare al romano-catolicilor care au divorțat și s-au recăsătorit, fiind indignat de situația creată: „Am mai aflat că mulți alți catolici, însurați, cărăra li s-a dat carte de despărțenie tot de către aceiași falși vicari și îngăduința de a se căsători din nou, așa cum fac în toate părțile ortodocșii, trăiesc de mulți ani încoace cu soțiile nelegitime dintr-a doua căsătorie, soțiile lor dintâi legitime trăind și ele cu soții lor dintr-o a doua căsătorie nelegitimă; și unii și ceilalți având copii din a doua căsătorie”. Misionarul era îngrijorat și de soarta copiilor din aceste căsnicii repetate, căci puteau fi calificați drept bastarzi, deoarece Biserica Romano-catolică nu admitea divorțul, dar și de faptul că nerecunoașterea divorțului și excomunicarea vinovaților ar putea duce la pierderi în rândul enoriașilor[1420].

Analizând cazurile documentate de divorţ din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, constatăm că în unele situații este invocat un motiv principal de divorţ, care era

[1418] *CSŢR*, vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1970, p. 260.
[1419] *Ibidem*, p. 382-383.
[1420] *CSŢR*, vol. IV, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București, 1972, p. 44.

completat cu altele, unele dintre care se suprapuneau. Soţii îşi aduceau acuzaţii reciproce, relatând amănunte ale vieţii de familie care sunt sesizate doar din aceste categorii de documente. Totuşi, sursele demonstrează că autoritățile ecleziastice și civile căutau diferite motive şi mijloace de a rezolva situația, pentru a salva familia. Reieşind din cele expuse mai sus, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, în conformitate cu canoanele religioase care stipulau sacralitatea căsătoriei și conform mentalităţii societăţii şi obiceiurilor, autorităţile ecleziastice au permis desfacerea căsătoriei doar în cazuri deosebit de grave, motivele de divorţ fiind clasificate în: I. Morale (adulterul, avortul, atentatul la viaţa soţului, crima, părăsirea domiciliului etc.); II. Religioase (erezia sau apartenența la o altă confesiune; ţinerea la botez a propriului copil, devenind astfel cu soția/soțul rudă spirituală; încălcarea regulilor de oficiere a cununiei); III. Fizice (neîndeplinirea obligațiilor conjugale și/sau impotența, boala incurabilă, boala contagioasă); IV. Civile (dispariţia unui soţ, călugărirea etc.)[1421].

În urma analizei documentelor, am constatat, că în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, odată identificat motivul de divorţ, partea care se considera nevinovată înainta o cerere (jalobă, rugăminte) de desfacere a căsătoriei, astfel că începea un proces de divorţ, care avea câteva etape: 1. Intentarea acţiunii civile de divorţ. Procesul de divorţ începea la iniţiativa unuia dintre soţi şi se examina în instanţa judecătorească ecleziastică, în competența căreia erau problemele de drept familial. Jurisdicția ecleziastică se referea la spaţiul de domiciliu al solicitantului, în cazul când ambii soţi erau ortodocşi, dar şi în cazul când doar unul era ortodox, fiind exercitată de episcopi, uneori prin protoierei. 2. Încercarea autorităţilor ecleziastice de a media conflictul. Instanţa ecleziastică analiza pricinile intentării divorțului și încerca să vorbească cu părțile, stăruind asupra rezolvării conflictului. 3. Cercetarea şi anchetarea martorilor şi a părţilor implicate. Recunoaşterea greşelii de către pârât nu era considerată a fi dovadă şi nu putea servi drept motiv de divorţ. Drept principale dovezi ale crimei (adulter, plecarea de acasă, bătaie etc.) erau considerate: a) Declarațiile a câțiva martori oculari; b) Prezenţa copiilor extraconjugali, copii din flori, fapt demonstrat începând cu 1810 și prin extrasele din cărţile metricale; c) Scrisori sau alte înscrisuri care ar demonstra legătura extraconjugală; 4. Depoziţiile martorilor neoculari, care cunoșteau problema din surse demne de încredere. 5. Mărturiile anchetatorilor despre viaţa desfrânată sau cuviincioasă a pârâtului. Foarte des în instanţe se prezentau martori care depuneau mărturii false. 6. Dezbaterile judiciare la care soţii

[1421] Fuştei, N. *Creştinismul*; Brie, M. *Divorţul ca formă de erodare*; Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuţii privind divorţialitatea*.

trebuiau să fie prezenţi personal. 7. Hotărârea instanţei, care putea indica fie împăcarea, fie separarea, fie despărțirea, inclusiv pedepsele.

În cazul hotărârii autorității ecleziastice de a despărți cuplul, unul dintre soți sau ambii primeau *carte de despărţenie*. Despre cărțile de despărțenie relatau și călătorii străini, care erau în mare parte romano-catolici și erau nemulțumiți de situația creată la ortodocși, pe care îi considerau schismatici. Astfel, Antonio Maria Graziani menționa că bărbații trimiteau „soţiei carte de despărţire şi plătind vistieriei doisprezece denari”[1422], iar Bernardino Quirini era revoltat de influența negativă, în opinia lui, a obiceiurilor ortodocșilor asupra romano-catolicilor, „cărora li s-a dat carte de despărţenie (...) cu îngăduinţa de a se căsători din nou, aşa cum fac în toate părţile ortodocşii”[1423]. În 1632, Paolo Bonnicio sublinia: „E obiceiul ca episcopii să dea <hotărâri> de despărţire”[1424].

Totodată, mai mulți misionari catolici atenționau asupra faptului că românii ortodocși ofereau bani sau alte bunuri pentru a obține divorțul. Paolo Bonnicio nu ezita să concretizeze: „Când soţii nu mai vor să stea împreună, ei oferă atâţia bani episcopului până pot cădea la înţelegere, despărţirea făcându-se pe loc şi fiecare se poate căsători încă o dată; adică bărbatul să-şi ia o altă nevastă şi nevasta un alt bărbat”[1425]. Ceva mai târziu, Niccolò Barsi, subliniind motivele divorțului în Moldova, la fel ca și predecesorul său, nota despre libertatea obținerii divorțului și coruperea clerului: „când vreunuia nu-i place soţia sa, fie că ea este urâtă, sau că el nu are tragere de inimă sau dragoste pentru ea, chiar dacă ar avea copil cu ea, atunci ia o vacă şi o dăruieşte mitropolitului (adică, în limba lor, arhiepiscopului). Acela le dă amândurora voie să se poată căsători de al doilea cu cine le este pe plac-numai să nu fie dintre catolici”[1426]. Aceeași situație a fost prezentată și de Petru Bogdan Bakšić, care susținea: ”Am văzut că atunci când vine cineva pentru vreo pricină, soţul contra soţiei sau soţia contra soţului (...) se rezolvă repede pricina, fără a ţine seama nici de canoane, nici de concilii (...) Când vrea să despartă pe o soţie de soţ şi să desfacă legătura căsătoriei, cum se obişnuieşte la ei pentru cel mai neînsemnat cuvânt, face mai întâi o învoială cu ei: „Cât daţi?” şi după ce a făcut mai întâi preţul, dă voie ca un bărbat să-şi ia altă soţie şi o femeie alt soţ”[1427]. Deși considerăm că situațiile prezentate sunt mai degrabă excepții, totuși avem și dovezi documentare a faptului coruperii unor reprezentanți ai clerului în chestiuni de drept matrimonial. Astfel, examinând la 26 iulie 1600 o plângere a lui

[1422] *CSŢR*, vol. II, p. 382-383.
[1423] *CSŢR,* vol. IV, p. 44.
[1424] *CSŢR*, vol.V, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București, 1973, p. 24.
[1425] *Ibidem*, p. 24.
[1426] *Ibidem*, p. 79.
[1427] *Ibidem*, p. 244.

Gheorghe, grămăticul, privind obținerea „cu vicleşug" de către soția lui, Drăguţa, a unei „carte de despărţire" de la episcopul de Huşi, susținută prin afirmația bărbatului că a primit de la episcopul Ioan o carte de dezvinovăție „ca să ia din nou femeia sa Drăguţa", și înaintând rugămintea de a i se reface căsnicia, Mitropolitul Dionisie al Târnovei şi al Moldovei a interogat martorii. În urma cercetărilor și a depoziției martorilor, s-a constatat că însuși Gheorghe a fost cel care a corupt și a mințit. Astfel, Onufrie a mărturisit că „ un călugăr, Isaia cu numele, luând de la mai sus zisul Gheorghe trei stupi, a plăsmuit o carte ca din partea de episcop şi i-a dat-o", fapt confirmat și de alți martori: „ieromonah Atanasie, ieromonah Eutihie, bărbaţi evlavioşi şi cuvioşi, pe care cercetându-i cu grijă smerenia noastră, i-am găsit mărturisind şi ei că cu vicleşug a luat Gheorghe cartea de la mai sus zisul monah Isaia". Hotărârea Mitropolitului a fost fermă:„ Smerenia noastră, potrivit mărturiei lor, am dat femeii ca să fie despărţită de fostul ei bărbat, Gherghe, potrivit despărţirii pe care a făcut-o prea iubitul de Dumnezeu episcop al Huşilor chir Ioan, iar acest Gheorghie să fie despărţit de fosta sa nevastă, Drăguţa"[1428].

Mircea Brie, în urma analizei legislaţiei laice şi ecleziastice a timpului, a identificat pentru Transilvania trei tipuri de disoluţii maritale, cu precizarea că o tipologie similară a fost făcută şi de către sociologul Petru Iluţ: „1. despărţirea în fapt, dar cu locuinţă comună – este o separare premergătoare, caracterizată printr-o încetare a vieţii sexuale comune, prin „ură neîmpăciuitoare" reciprocă, dar fără părăsirea domiciliului conjugal (copiii, lipsa unei alte opţiuni de locuire, imaginea în comunitate, presiunea familiei etc., îi determină cei doi parteneri să continue a convieţui în aceeaşi locuinţă); 2. separarea de masă şi pat, ce presupunea inclusiv separarea locuinţei, însă fără o decizie definitivă asupra divorţului din partea tribunalului matrimonial (o asemenea decizie, luată în perioada analizată şi prin acordul instituţiilor ecleziastice, survenea imposibilităţii continuării vieţii comune); 3. divorţul definitiv pronunţat de către o instanţă judecătorească (ecleziastică la început şi laică după 1895)"[1429]. Reieșind din documentele cercetate pentru perioada enunțată, examinat am constatat pentru Țara Moldovei două tipuri de disoluții maritale: 1. Despărțirea în fapt și 2. Divorțul definitiv. Primul tip este exemplificat cu lux de amănunte în cazul sulgerului Alexandru Hrisoverghi și a soției sale, examinat în aprilie 1795, important nu doar prin faptul menționării de a fi „despărțit trupește de sulgereasa, soție-sa, într-un an de zile", dar și pentru faptul că pe lângă hotărârea instituției ecleziastice, în persoana Mitropolitului țării, au fost implicați boierii judecători din Departamentul al doilea și a fost emisă o hotărâre a domnului țării, Mihail Constantin Suțu. Hotărârea a fost luată în

[1428] *DIR A Moldova,* veac XVI, vol.IV, p. 298-299.
[1429] Brie, M. *Divorţul ca formă de erodare*, p.79-80.

urma cercetării „dihonii, ce este între sulgeriu Alexandru Hrisoverghi cu sulgereasa, soția-sa". Despărțirea este prezentată prin două sintagme: „despărțit trupește" și „deosebit de soție", care era prevăzută conform canoanelor. Totodată se specifica faptul că „în curgiri vremii den acel an, poate să va întoarce sulger și va mergi a vieții iarăș amândoi împreună". În același timp, soțul era obligat „a enheresi toată zăstre soției sale, cum și darurile dinainte nunții", astfel ca soția să nu ducă lipsă de cele necesare vieții[1430]. Este foarte important a nu confunda despărțirea forțată, necesară, a soților, impusă de anumite împrejurări politico-militare, precum a fost cea a domnului Alexandru Iliaș, sau abandonarea soției de către soț sau a soțului de către soție pe motiv de adulter, precum a fost cazul domnului Țării Moldovei Gheorghe Ștefan, care și-a părăsit soția plecând cu o țiitoare[1431], cu „despărțirea de pat și masă" sau despărțirea în fapt prevăzută de legislație.

Al doilea tip −*divorțul definitiv*– este exemplificat prin documentele care certifică obținerea cărții de despărțenie, precum a fost în cazul lui Dumitru şi Safta Ţuvlic, examinat în 1744[1432].

5.2.2. Adulterul și încetarea căsătoriei

Principala cauză de divorţ îngăduită de Biserica Ortodoxă era infidelitatea conjugală sau adulterul, care aducea după sine moartea morală a familiei și care a fost condamnat de societatea creştină. Analizând situația în privința divorțurilor la românii ortodocși din Moldova medievală, cercetătorii menţionează că adulterul era unul dintre motivele principale admise ale divorţului[1433], idee susţinută şi cu referire la ortodocșii din Țara Românească[1434], și cu referire la familiile româneşti din Transilvania, încadrând adulterul printre „impedimentele nimicitoare de căsătorie"[1435].

Termenul *adulter* (a*dulterium)* vine din dreptul roman, în care semnifica infracțiunea comisă de către un bărbat, căsătorit sau necăsătorit, care avea relații sexuale cu soția altui bărbat, iar *Stuprum* (numit de greci φθορά) semnifica legătura cu o văduvă sau o fecioară. Bărbatul care a comis adulterul era numit *adulter*, iar femeea care a comis adulter era numită *adultera*[1436]. În *Lex Julia de adulteris* (18 î. Hr.) adulterul este definit în felul următor: „ temeratores alienarum nuptiarum . . . stupri flagitium

---

[1430] Zabolotnaia, L.Un document necunoscut despre viața private. Un act de divorț din 1795. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr.3, p.89-90.

[1431] Idem. *Statutul femeii în cadrul societăţii medievale din Moldova şi ţările din Europa Centrală şi de Est (secolele XIV-XVII). Studiu comparative*. Teză de doctor habilitat în ştiinţe istorice. Chișinău, 2021, p.121.

[1432] *Documente privitoare la oraşul Iaşi,* vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproşu, Editura „Dosoftei", Iași, 2001, nr.424, p. 235.

[1433] Székely, M.M. *Structuri de familie*; Cazacu, M. La famille et statut de la femme en Moldavie. În: *Revista de istorie socială, II-III* (1997-1998), 1999, p. 12.

[1434] Vintilă-Ghiţulescu, C. *Familie şi societate în Ţara Românească*, p.110-113.

[1435] Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuţii privind divorţialitatea*, p.103-104; Brie, M. Divorţul ca formă de erodare, p. 78.

[1436] Smith, William. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities*. London: John Murray, 1875, pe http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Adulterium.html

punitur cum quis sine vi vel virginem vel viduam honeste viventem stupraverit" (profanarea *căsătoriei străine. . . atunci când o persoană* seduce *fără violenţă o fecioară sau văduvă, fără ruşine* încălcând *viaţă respectabilă*.). Anume în această lege se făcea distincţia între curvie şi preacurvie (adulter): „adulterium in nupta admittitur, stuprum in vidue vel virgine". *Strupum* sau curvia includea totul în afară de preacurvie, inclusiv şi relaţiile sexuale cu persoane de diferit gen sau de acelaşi gen[1437].

Adulterul a fost reflectat și în cărțile de căpătâi ale creștinismului: „Eu însă vă spun vouă: Că oricine va lăsa pe femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, o face să săvârşească adulter, şi cine va lua pe cea lăsată săvârşeşte adulter" (Matei 5, 32). Totodată părăsirea soției pentru alt motiv decât desfrânarea era clasificată drept adulter: „Iar Eu zic vouă că oricine va lăsa pe femeia sa, în afară de pricină de desfrânare, şi se va însura cu alta, săvârşeşte adulter; şi cine s-a însurat cu cea lăsată săvârşeşte adulter" (Matei 19,9). *Epistola Apostulului Pavel către Romani* făcea trimitere la infidelitate, referindu-se la statutul femeii: „2. Căci femeia măritată e legată, prin lege, de bărbatul său atâta timp cât el trăieşte; iar dacă i-a murit bărbatul, este dezlegată de legea bărbatului. 3. Deci, trăindu-i bărbatul, se va numi adulteră dacă va fi cu alt bărbat; iar dacă i-a murit bărbatul este liberă faţă de lege, ca să nu fie adulteră, luând un alt bărbat" (Romani 7,2; 7,3). Astfel, încălcarea fidelității conjugale de către femeie o plasa pe aceasta în rândul adulterelor. *Canoanele Sfântului Vasile cel Mare* fac o distincție clară între adulterul comis de soție și adulterul comis de soț. În *Canonul 9* se spune: „Hotărarea Domnului este că nu-i iertat nimănui a desface căsătoria afară de motivul de adulter (Mt. 5, 32). Urmând sensul cuvintelor Domnului, se potriveşte deopotrivă atât bărbaţilor, cât şi a femeilor. Dar obiceiul nu este aşa; căci în privinţa femeilor aflăm rigurozitate multă în tratament, zicând Apostolul că cel ce se lipeşte de o desfrânată un trup este (I Cor, 6, 16), iar Ieremia că femeia de se va împreuna cu alt bărbat, să nu se mai întoarcă la soţul ei, ci spurcându-se să se spurce (Ier. 3, 1); şi iarăşi: Cel ce ţine adulteră este fără de minte şi nelegiuit (Pilde 18, 23); iar obiceiul orânduieşte ca atât bărbaţii adulteri, cât și cei ce trăiesc în desfrâu să se reţină de la femei; încat ceea ce trăieşte împreuna cu un bărbat lăsat nu ştiu de poate fi numită adulteră; deoarece aici vina atinge pe ceea ce a lăsat pe bărbat, din care cauză s-a depărtat de căsătorie; căci sau bătută fiind și nesuferind bătăile, trebuia să rabde mai vartos decât să se despartă de soţ; sau nesuferind pagubă de averi, nici această pricină nu este vrednică de luat în seama; iar dacă bărbatul acela ar vieţui în desfrâu, în privinţa aceasta nu avem în obiceiul bisericesc această observaţie. Ci chiar de bărbatul necredincios nu s-a oranduit ca femeia să se despartă, ci trebuie să rabde din cauză că nu ştie care va fi sfarşitul. Căci ce ştii femeie,

[1437] *Ibidem.*

dar dacă-ţi vei mântui bărbatul? (I Cor. 7, 6). Drept aceea, care a lăsat pe soţul său şi s-a dus la altul este adulteră; iar cel părăsit este de iertat, şi nici ceea ce vieţuieşte laolaltă cu unul ca acesta nu se osândeşte. Însă dacă bărbatul, despărţindu-se de soţie, ar merge la alta, atât ci este adulter, fiindcă o face pe dânsa să fie adulteră, cat şi ceea ce vieţuieşte impreună cu dansul este adulteră, fiindcă a atras la ea bărbat străin". Deci, soția care părăsea soțul era considerată adulteră, fiind și vinovată de viața în desfrâu dusă de soțul ei, chiar dacă condițiile de trai erau insuportabile, ea fiind supusă violenței. Pe când soțul ei putea fi considerat doar desfrânat. Aceeași idee este continuată în *Canonul 21 al Sfântului Vasile cel Mare*: „Dacă un bărbat vieţuind împreună cu o femeie în căsătorie, apoi nemulţumindu-se cu nunta, ar cădea în desfrau, ţie unul ca acesta îl socotim desfrânat şi mai mult îi prelungim epitimiile. Însă nu avem canon de a-l supune vinovăţiei adulterului dacă păcatul se va comite cu cea liberă de nuntă, căci, precum se spune, adultera spurcându-se se va spurca şi nu se va întoarce la bărbatul său (Ier. 3, 1), şi cel ce ţine adulteră este fără de minte şi nelegiuit (Pilde 18, 22); dimpotrivă, cel ce a desfrânat nu se va opri de la împreuna vieţuire cu soţia lui. Drept aceea, femeia va primi pe bărbatul său dacă el s-a întors de la desfrâu; iar bărbatul va îndepărta de la casa sa pe cea intinată; şi nu este uşor a se găsi motivul în privinţa acestora, dar obiceiul aşa s-a ţinut". Deci, indiferent de gradul de vinovăție al bărbatului, era clar subliniată vinovăția femeii, ceea ce pe deplin corespunde mentalității epocii. N. Glubokovski, în contextul examinării adulterului din punctul de vedere al Bisericii Ortodoxe şi moralei creştine, a calificat adulterul drept păcat cu urmări grave[1438].

În istoriografie, practic, este o poziție unică în explicarea sensului termenului adulter, deși au fost formulate diferite definiții pentru diferite perioade istorice[1439]. Adulterul a fost calificat drept infidelitate, subliniindu-se unele particularități: „violarea fidelităţii conjugale de către unul din soţi sau alte fapte de acest gen..."[1440], „desfrânare, încălcarea fidelităţii conjugale de către soţ sau soţie", „nerespectare a fidelității conjugale de către unul din soți", infidelitate conjugală, o legătură amoroasă extraconjugală, infidelitatea carnală[1441], infracţiune de drept penal, care încalcă legile familiei şi moralitatea publică[1442]. În spațiul românesc, pentru perioada sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-

[1438] Глубоковский, Н. Н. *Развод по прелюбодеянию и его последствия по учению Христа Спасителя.* СПб., 1895, 100 с.
[1439] De menţionat că în rusă noţiunea de adulter este „Прелюбодеяние " şi „блудодеяние".
[1440] Bolovan, S., I. Bolovan, *Contribuţii privind divorţialitatea*, p. 103-104.
[1441] Székely, M. M. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. In : *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iaşi, 1997, p. 74; *A.* Scriban*, Dicţionarul limbii româneşti,* 1939*; Толковый словарь Ушакова*. pe http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/968970*; Большой толковый словарь русского языка*. 1-е изд-е. СПб.: Норинт. С. А. Кузнецов, 1998.
[1442] *Istoria dreptului românesc*. Volumul II, Partea I. Responsabili de volum: D. Firoiu, L. P. Marcu. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1984, p. 214; *Юридический словарь.* 2000, pe http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17486.

lea, vorbindu-se despre adulter, se opera cu termenii *curvie* și p*reacurvie*. L. Zabolotnaia, cu referire la Ţara Moldovei şi Ţara Românească, menţionează: „Curvia defineşte desfrânarea, iar preacurvia e sinonimă cu adulterul. Curvia sau desfrânarea era o infracţiune care se referă la relaţii care nu au legătură cu căsătoria şi a fost suprimată în dreptul penal. Curvia făcea parte din delictul contra bunelor moravuri". Cercetătoarea susţine că „pravilele deosebeau *adulterul* de *concubinaj,* primul fiind o legătură sexuală dintre un bărbat şi o femeie, când unul din ei sau chiar amândoi sunt căsătoriţi cu altă persoană", iar al doilea este o „convieţuire nelegalizată în biserică"[1443].Totodată, în demersul său concluzionează că societatea din Țările Române de la mijl. sec. al XVII-lea era dură şi aspră faţă de relaţiile de *adulter,* în pravile fiind clar subliniat că era o crimă împotriva moralei, după care urma desfacerea căsătoriei[1444]. Vom remarca totuși, că, în corespundere cu canoanele creștine, în relația sexuală cu o persoană căsătorită partenerul necăsătorit săvârșea *curvie,* pe când persoana căsătorită – *preacurvie*, ambele fiind relații de adulter, considerate din punctul de vedere al moralei timpului drept *desfrânare*, deoarece cel puțin una dintre persoanele implicate încălca fidelitatea căminului conjugal și normele morale, iar celălalt - normele morale acceptate de societate, fapt confirmat și de contemporanii epocii: „Dzice Sfânta Scriptură la Levicon, cap. 20: „Cel ce va preacurvi cu muierea altuia şi va face curvie cu femeia vecinului său, cu moarte să moară curvariul şi preacurvariul". Şi la a Doua Lege iar Sfântă Scriptură zice, cap. 27: „Blăstămat carele doarme cu muierea vecinului său (…) la Ezdra prorocul, cap. 3 zice: „Depărtaţi-vă de 134 niamuri streine şi de muiarele lor. Pavel Apostol, cap. 1 către Corintheni, iar zice: „Feriţi-vă de curvie, că pe curvarii şi pe preacurvarii Dumnezeu îi va judeca"[1445]. Totodată, relația între două persoane necăsătorite ce conviețuiau era un *concubinaj,* care atât din punctul de vedere al Bisericii, cât și al normelor stabilite de societate era considerat și *curvie, și desfrânare,* deoarece partenerii trăiau împreună în afara legii, adică fără cununie, fapt confirmat și de legislaţia românească[1446].

În conformitate cu nomocanoanele și codurile de legi care au circulat în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea și de care s-au ghidat autoritățile în reglementările problemelor divorțului, adulterul era prima dintre cauzele divorțului. *Hexabiblul lui Harmenopulos,* în Titlul 12, califică adulterul drept unul dintre motivele principale de divorț, stipulând situații deosebite, în fiecare specificându-se soarta zestrei femeii și a darurilor: 1. Adulterul în cazul în care bărbatul, considerând că are „femee îndrăcită", se însura cu alta. 2. În cazul în care era dovedit şi se cunoştea numele ambilor

[1443] Zabolotnaia, L.*Femeia în relaţiile de familie,* p.188.
[1444] *Ibidem*, p.191.
[1445] Uricarul, Axinte, Op.cit., p. 201.
[1446] *CR,* gl.16; *ÎL,* gl. 215.

învinuiţi pentru adulter, soţul putea divorţa de soţia sa cu acapararea zestrei și altor lucruri ale ei, pe care urma să le păstreze pentru copii. În cazul când nu aveau copii, bărbatul „ia ... o parte din celelalte lucruri ale femeei, deopotrivă cu a treia parte a zestrei şi are în proprietatea sa ca zestre, de asemenea şi amenda pusă". 3. Soţia putea divorța de soț, în detrimentul lui, cu dreptul de a-şi lua zestrea şi darul dinaintea nunţii, pentru a le păstra pentru copiii ei, în următoarele situații: a) Atentat la cinstea soţiei, vânzând-o pentru adulter; b) Acuzaţia de adulter, nedovedită de soţ; c) Adulterul, chiar după a doua avertizare. În asemenea circumstanțe, pe lângă zestrea sa şi darul dinaintea nunţii, femeea îşi ia o parte din averea bărbatului „deopotrivă cu o treime din darul dinaintea nunţei"[1447].

Carte românească de învăţătură menţiona că motivul de divorț invocat pentru adulter era aplicabil atât în cazul unui bărbat, cât și în cazul femeii: „Căsarii să vor împărţi de femeile sale pentru preacurvie; şi cum ieste dat bărbatului să-şi lase muierea, când o va găsi făcând preacurvie, aşa ieste dat şi muierii să-şi lase bărbatul, când va curvi cu altă muiere măritată, sau fată, sau şi altă muiere fie ce fel va fi "[1448]. Îndreptarea Legii, ca și codurile enunțate mai sus, enumera adulterul printre motivele principale de divorț, dreptul de divorț fiind acordat atât bărbților, cât și femeilor: „Gl. 179. Zac.1. Pentru care vini se despart oamenii casnici, ce să zice bărbat de fămeae-şi: Casnicii se vor despărţi de femeile sale pentru preacurvie, şi ieste dat bărbatului să-şi lase muierea când o va găsi făcând preacurvie. Aşijderea ieste dat şi muierii să-şi lase bărbatul când va curvi cu altă muiere măritată sau cu fată, sau şi altă muiere fie ce feliu va fi "[1449].

În dreptul bizantin, din care s-au inspirat și în Țările Române, adulterul era dovedit în instanță prin depoziția martorilor, prin faptul nașterii unui copil sau a sarcinii în situația separării soției de soțul ei, precum și a altor probe. Desfrânarea premaritală a soției era de asemenea echivalată cu adulterul, dacă soțul nu știa despre el înainte de căsătorie; de asemenea, fapte ale soției care aruncau o umbră asupra decenței sale: dacă a participat, împotriva voinței soțului ei, la sărbători cu străini, a mers cu ei la baie, a plecat împotriva voinței soțului ei din casa lui și a petrecut noaptea nu în casa părinților ei etc. *Carte românească de învăţătură,* în glavele 17-18, stipula că învinuirea în adulter trebuia să fie demonstrată cu probe solide, altfel era considerată neîntemeiată: „Pentru care vine să despart căsarii, ce să dzice bărbat de fămeae-şi: Aceste greşeli ce am zis, carele împart bărbat de femeie ieste: *preacurviia* (sublinierea noastră-A.F.), sodomia, erezia, carele trebuie să să arate la giudeţ întreg şi la

[1447] *Hexabiblul lui Harmenopolos,* titlul XII.
[1448] *CR, p. 114.*
[1449] *ÎL,* p. 176.

vedere, pentru că de nu să vor arăta să vadă toţi, atunce e ca şi când nu s-ar fi făcut nicicum […], şi aceasta stă asupra giudeţului să să isprăvească de vor fi mărturiile bune sau de nu vor fi”[1450].

Este important de menționat, că pe toată perioada investigării faptului de adulter, până la demonstrarea totală a vinovăției și pronunțarea sentinței de către instanțele abilitate, soţul era obligat să întreţină soţia: „Cine-ş va goni muierea din casa sa, pentru ce va fi făcut preacurvie, să cade să o hrănească, până când va arăta preacurvia ei la giudeţ şi să să isprăvească împărţeala lor”. În cazul când femeia pleca singură, „nefiind gonită de bărbatul ei, atunci nu va fi dator bărbat să o hrănească”[1451]. Situații asemănătoare cu cele menționate mai sus erau prevăzute și în *Îndreptarea Legii,* codul stipula situația femeii și cea a bărbatului și posibilile căi de reglementare, în unele divorțul nefiind permis: „Zac. 8. Preacurvie, de-ar fi de faţă, d-ar fi pe ascuns, pentru carea va goni bărbatul pre muiarea-şi den casă, sau şi muiarea de va fugi singură de bună voia ei, pre aceaia de pururi pravila-i sminteaşte şi nu-i lasă să se împreune iarăşi şi să lăcuiască într-un loc; şi mai vârtos când va fi muiarea den afară de casa bărbatului ei şi va naşte cocon acolo. Iar de nu se va putea descoperi acea preacurvie până la 8 zile, sau bărbatul, sau muiarea pentru bărbat, atunce se îndeamnă a lăcui într-un loc şi a face pace”, astfel constatăm că adulterul trebuia să fie dovedit timp de 8 zile, în caz contrar soții erau impuși să locuiască împreună. Era examinată și situația când femeia demonstra adulterul comis de soțul ei și avea dreptul de a lua decizia -fie că divorțau, fie că rămâneau împreună: „Zac. 9. Când se va duce muiarea de la bărbatu-şi căce că bărbatul ci ţine de faţă curve în casa lui sau şi afară de casa lui, şi dup-aceia singură muiarea va vrea să lăcuiască cu bărbatulu-ş, de vreame ce să va fi făgăduit şi el să lase curvele, atunce pravila dă voe să facă cum va vrea muiarea”[1452].

Sursele din Țara Moldovei înregistrează un număr mic de cazuri ce fac trimitere la adulter și printre cele remarcate și mai puține sunt cazurile de divorț. Adulterul în familiile domnești din Țara Moldovei nu era o noutate, mulți dintre domni având țiitoare. Relațiile de adulter au fost descrise de martorii contemporani epocii. Astfel, cronicarul Radu Popescu a descris comportamentul lui Gheorghe Ştefan, domn al Țării Moldovei (1653; 1653– 1658) : “după ce (…) l-au biruit în Moldova dă s-au ruşinat: s-au dus în Ţara Leşească, de acolo şi la Moscu s-au dus şi de acolo într-alte părţi, până s-au sfârşit, iar pe doamnă-sa, din Ţara Leşească o au trimis în Moldova, să şază la casile ei; că nu o iubiia, că avea ţiitori”[1453], iar Ion Neculce, relatând despre domnul Țării Moldovei Dumitrașco Cantacuzino (1673-1674, 1674-1675, 1684-1685), a subliniat că era „bătrân și curvar”, argumentând

[1450] *CR,* gl.17-18.

[1451] *CR,* p. 113.
[1452] *ÎL,* p. 177.
[1453] *CM,* p. 292.

că în timp ce „doamna lui era la Țarigrad, iar el aice își luasă o fată a unei racheriță de pe podul Vechiu... care o chema Anița, țiitoare”[1454], fiind indignat de comportamentul ambilor. Însă, de obicei, aceste relații ale domnilor nu atrăgeau după sine pedepse canonice.

Printre documentele cu referință la subiectul adulterului, care s-a încheiat cu încetarea căsătoriei, se numără cel din 24 iunie 1609 în care se menționează că Măriica, fiica Sorcăi, nepoata lui Oncul, „a făcut dragoste cu alt bărbat, anume Burduban din Spăriaţi”[1455]. Această Măriica nu și-a putut înfrâna sentimentele, astfel că și-a omorât singură soțul, prin tăierea capului: „pentru marele ei păcat, că a tăiat capul bărbatului său, anume Văscan”[1456]. Femeia s-a prezentat în fața autorităților – „Cârstea Dănilă voit și 12 pârgari din târgul Bârlad”, și a recunoscut că și-a omorât soțul (dar fiind vinovată și de adulter-A.F.)[1457]. Totodată, atragem atenția că amantul nu a participat la această crimă[1458], însă ambii erau considerați vinovați de adulter. În cazul dat, deși în urma comiterii adulterului a avut loc încetarea căsătoriei prin moartea violentă a soțului, documentul este important prin motivul crimei.

Un alt caz cu implicarea motivului adulterului, dar intentat pentru alt motiv, a fost cel al Ilenei şi Ioan Cebotari, care, deși a fost examinat în 1813, se referă la perioada precedentă. La 6 iunie 1813, Dicasteria Exarhală Chişinău emite ordin de a fi examinată cererea de divorţ a locuitoarei satului Selişte Ileana Cebotari pe motiv că a părăsit-o soţul. La 14 iunie 1813, Ioan Cebotari (tot el şi Bilinschi), fiind interogat, comunică: s-a căsătorit aproximativ 28 ani în urmă cu Ileana şi au fost cununaţi în biserica Sfântul Dumitru din Orhei. O învinuieşte la rândul lui pe soţie în adulter cu un oarecare Ştefan Mândru, cu care are şi copii. Martorii din Akkerman sub jurământ au spus că Ioan locuieşte singur şi se ocupă cu cizmăria. În urma cercetărilor efectuate, Dicasteriei i se comunică rezultatele: 1. Într-adevăr Ileana şi Ioan s-au căsătorit în 1790 şi au fost cununaţi de preotul Filip în biserica Sfântul Dumitru din Orhei. 2. Ioan a părăsit-o în repetate rânduri pe Ileana, chiar după primul an de convieţuire. 3. Sunt mai mult de 13 ani de când nu se cunoștea locul aflării lui Iaon. 4. Ileana deţinea un document emis în 1800 de Iacob, Mitropolitul Moldovei, care confirma că Ileana anterior s-a plâns pe comportamentul soţului şi îl căuta. 5. Martorii au confirmat că Ioan e plecat de mai mult de 17 ani, iar Ileana îl căuta mereu. Ioan, după spusele martorilor, adeseori bea şi lua bani din cârciumă, iar Ileana îi întorcea. După plecarea lui Ioan, Ileana convieţuia cu Ştefan Mândru, cu care

[1454] Neculce, Ion. L*etopisețul Țării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. In: Opere, ed. G. Ștrempel, București, 1982, p.291.
[1455] *DIR A. Moldova*, veac. XVII, vol.2, București, 1953, nr.297, p.224.
[1456] *Ibidem.*
[1457] *Ibidem.*
[1458] Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie:* „O femeie împreună cu amantul său îşi ucide soţul”.

avea doi copii: Vasilie de 15 ani şi Zamfira de 8 ani. Deși s-a confirmat motivul invocat de femeie − părăsirea ei de către soț, precum și că Ioan a avut un comportament amoral, totuși s-a constatat și faptul că doar la doi ani de la plecarea lui Ioan soția lui convietuia cu un alt bărbat, deci s-a dovedit că Ileana a comis adulter, de altfel ca și concubinul ei Ștefan Mândru. În acest caz femeia Ileana putea fi învinuită în preacurvie, iar Ștefan Mândru în curvie.

Cazul lui Apostol Şveţ este, la fel ca și cel examinat mai sus, un exemplu de desfășurare a cercetării unui fapt de adulter comis de unul dintre soți. La 15 februarie 1813, Apostol Şveţ, locuitorul Raşcovului, a depus o cerere de divorţ pe numele lui Dimitrie, vicarul Chişinăului, Episcopul Benderului şi Akkermanului. Reclamantul susţinea că în septembrie 1812 s-a căsătorit cu locuitoarea oraşului Bender, văduva Ileana Vasilieva, care a căzut în preacurvie, fiind prinsă în flagrant de nenumărate ori. Soţul a încercat să rezolve problema, dar fără succes, astfel, după spusele lui, a ajuns să fie urât de soţie, care a vrut să-l otrăvească[1459]. La 16 decembrie 1813, Dicasteria Exarhală Chişinău s-a adresat blagocinului Benderului, protoiereu Ştefan Şamraevschi, să efectueze cercetări în cazul soţilor Şveţ şi să dea răspuns la următoarele întrebări: 1. Când s-a căsătorit Apostol Şveţ cu numita soţie şi câţi ani au locuit împreună? 2. Să constate veridicitatea informației precum că soţia lui Apostol „preacurvea" şi a vrut să-l otrăvească; cu ce otravă şi când. 3. Ce comportament aveau soţii şi ce vârstă aveau? 4. Martorii urmau să depună depoziţii sub jurământ. Dar după 16 decembrie 1813 protoiereul Şamraevschii comunică că soţii n-au fost găsiţi.

Pedeapsa pentru adulter era stabilită în corespundere cu dreptul canonic matrimonial, fiind aplicată de către instanţele bisericeşti. În țările creștine existau pedepse generale pentru comiterea adulterului, atât a preacurviei, cât şi a curviei, dar existau și pedepse specifice. În categoria pedepselor generale se includeau: excomunicarea, epitemia, globirea şi închiderea la mănăstire (în special a femeilor). Excomunicarea (αφρισμό, excommunicatio) constă în faptul privării unei persoane, membră a Bisericii, de dreptul de a primi Sfânta Împărtășanie pentru o anumită perioadă de timp, privare hotărâtă de judecata bisericească, fiind numită și excomunicare mică (απαρουσία μικρός, excommunicatio minor). Mica excomunicare se bazează pe prevederile canonice. Timpul acestei excomunicări dura, de regulă, nu mai mult de trei ani. Subiectul acestei pedepse putea fi orice persoană aparte, dar și un grup de persoane sau chiar o întreagă zonă cu toată populația, dacă din punct de vedere canonic se constată un comportament greșit[1460]. Cert era faptul că cel vinovat de adulter nu mai avea drept să se recăsătorească. În afară de aceasta, soţia vinovată de adulter era pedepsită moral şi

[1459] *ANRM,* F.205, inv.1, d.305, f.1.
[1460] http://lib.eparhia-saratov.ru/books/13n/nikodim_milosh/rules1/rules1.pdf

civil. Pedeapsa morală consta în epitemie pe 7 ani, un an fiind petrecut în mănăstire. Excomunicarea mare (παντελής αφορισμός, excommunicatio major) constă în interzicerea de a participa nu doar Sfânta Împărtășanie, dar și la slujbele bisericești împreună cu restul credincioșilor; fiindu-i permisă participarea numai la serviciul înainte de începerea liturghiei credincioșilor.

Epitemia (μετάνοια, 'επιτιμία, poenitentia), în calitate de pedeapsă în sensul juridic, constă în faptul că instanța oficială ecleziastică impune răufăcătorului executarea obligatorie a ordinelor judecătorești, aceasta având drept scop, în primul rând, de a ispăși tot răul pe care el, ca membru al Bisericii, l-a săvârșit cu oricare dintre comportamentele sale calificate drept criminale, în cazul dat față de morală, față de familie și societate, iar în al doilea rând, drept mijloc de a recâștiga pentru sine, prin această pedeapsă, acele drepturi de care a fost privat prin comiterea crimei. Baza canonică a epitemiei se găsește în *Scrierile Sfinților Apostoli*, în *Canonul 102 al Conciliului din Cartagina* și în alte prevederi. Epitemia era o pedeapsă independentă, dar de multe ori se aplica împreună cu alte pedepse. Spre exemplu, atunci când un laic era condamnat la excomunicarea mică, judecata bisericească, dacă consideră necesar, îi prescria să facă anumite donații către biserică sau săraci sau să îndeplinească vreo altă obligație[1461].

În dependență de zona creștină și de legile statului, se înregistrau anumite diferențe în pedepse. Șarolta Solcan susține că în Transilvania „femeile adulterine erau adesea pedepsite cu moartea", decapitarea fiind aplicată și la mijlocul sec. al XVII-lea, însă în sec. al XVIII-lea sunt înregistrate și alte modalități de pedepsire fizică[1462]. În același timp, societatea nu accepta ca soțul să ierte fapta de adulter, în caz contrar putea fi „și el sancționat, considerându-se la fel de imoral ca și soția"[1463]. Relatând despre situaţia din Polonia de la sfârşitul sec. al XV-lea şi în sec. al XVI-lea, cercetătoarea L. Zabolotnaia susţine că în Wroclaw pedeapsa pentru adulter era amenda bănească, iar în Poznań adulterul era pedepsit mai aspru, până la condamnarea la moarte[1464]. În Rusia, în afară de epitemie pe termen de 14 şi 15 ani, se mai practicau următoarele pedepse: a) surghiun pe viaţă în mănăstire, b) munca la torcătorie, de obicei înlocuită cu exilare în Siberia, c) condamnare la munca veşnică, d) surghiun în satele personale fără drept de a le părăsi până la moarte, d) pedeapsa cu biciul[1465].

[1461] *Ibidem.*
[1462] Solcan, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*, București, 2005, p.63-64.
[1463] *Ibidem*.
[1464] Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie*, p.182.
[1465] Цатурова, М.К. *Прекращение брака по русскому семейному праву XVIII* в. В: *Вестник Московского университета.* Сер. 11, Право, №5, Москва, 1990, с.59-65; Idem, *Три века русского развода XVI-XVIII века*. Москва, 2011; Загоровский, А. *О разводе по русскому праву*. Харьков, 1884, с. 307.

În Moldova, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, pe lângă faptul că pentru adulter soții puteau obține divorț, atât femeia, cât și bărbatul, vinovați de comiterea infracțiunii, urmau să ispășească diverse pedepse, astfel de cazuri fiind prevăzute de legislația timpului. În cazul adulterului demonstrat urma desfacerea căsătoriei. Această situație, cu obținerea divorțului, se menține și în sec. al XVIII-lea, călătorii străini subliniind că femeile mai plăteau și o sumă de bani: „femeile măritate dovedite de adulter sunt despărțite de bărbat de către vlădică și rămân despărțite după voia acestuia, dar nu sunt supuse la altă pedeapsă decât numai în bani”[1466].

Cu toate că în istoriografie se subliniază că în Ţările Române *preacurvia sau adulterul* se cercetau la capitolul infracţiuni contra familiei și atât conform dreptului canonic, cât şi a celui laic, dar și obiceiului pământului, femeia urmând a fi pedepsită pentru adulter, printre pedepse fiind enumerate închiderea femeii la mănăstire, de unde soțul putea să o scoată în termen de trei ani, tăierea nasului, bătaia, tunsoarea şi expunerea în piaţă, totuși realitatea expusă în puținele documente existente la această problemă era alta. Cazurile depistate arată că persoana vinovată se putea răscumpăra, chiar și în cazul unui adulter complicat de omorul soțului; persoana era supusă epitemiei, trimisă la pocăință în mănăstire și supusă excomunicării mici. În secolul al XVII-lea, în Moldova, conform documentelor de epocă, pentru adulter nu se mai aplica pedeapsa cu moartea, astfel că bărbaţii, ca şi femeile, puteau să-şi răscumpere capul pentru infidelitate. În cazul Măriicăi, fiica Sorcăi, nepoata lui Oncul, care a fost învinuită de omor, din cauză de adulter, fiind găsită vinovată, prin documentul din 24 iunie 1609 se menționează că și-a plătit răscumpărarea plății capului: „ s-a răscumpărat cu 60 de taleri” obținuți prin vinderea părții ei de ocină din Oleșești și părților fraților săi[1467], afectând astfel nu doar starea ei economică, dar și a fraților săi, această practică intrând în categoria răspunderii colective a familiei. Or nu s-a pus accent și pe faptul adulterului, deoarece omorul era o crimă mai gravă. Deși omorul soțului a fost calificat drept mare păcat (fiind însoțit și de adulter, crimă contra familiei și moralei –A.F), femeia a fost pedepsită doar financiar, conform „normei de drept consuetudinar şi totodată practica răscumpărării vinei printr-o despăgubire numită „*plata capului*””[1468]. Cu toate că L. Zabolotnaia consideră că „este un caz deosebit şi mai ales ciudat din toate punctele de vedere”, deoarece „doamna, în afară de faptul că scapă de pedeapsă pentru două crime grave, reuşeşte chiar să-şi răscumpere *capul (pedeapsa cu moartea!- n.a.),* jertfind averea

[1466] *CSTR*, vol. VIII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu Bucureşti, 1983, p.361.
[1467] *DIRA Moldova*, Veac. XVII, Vol. II, Bucureşti, 1953, p. 224.
[1468] Советов, П. В. *Преступление и наказание (очерки истории обычного права и законодательства средневековой Молдавии).* In: *Stratum plus: Archaeology and cultural anthropology*, 2001, nr.6, p.26-151; Chelcu, C. *Pedeapsa în Moldova între normă şi practică. Studii şi documente.* Iași, 2015.

fraţilor săi”[1469], totuși ne aliniem la opinia lui P. Sovetov, că în societatea din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea, pentru reprezentanții categoriilor sociale înalte și în special asigurate din punct de vedere economico-financiar, faptul răscumpărării financiare a pedepsei, inclusiv prin participarea familiei, era o practică obișnuită[1470]. Acest fapt este confirmat și prin documentul din 1607, când un oarecare Ursul și-a răscumpărat capul cu banii obținuți în urma moșiei deținute: „ci pentru marele păcat, ce a păcătuit Ursul, pentru că l-a prins Ivan, de faţă cu femeia sa, anume Neagole, iubindu-se şi nu are cu ce să-şi plătească capul ci au vândut dreapta lor ocină şi dedină din sat din Oleşeşti (…) Astfel ei s-au sculat şi au plătit cu aceşti bani capul lui Ursul pentru păcatul său (…)”[1471]. Aceeași situație este remarcată în Țara Românească în 1612, când soţia lui Lupu Mehedinţeanu a fost depistată de către soț în încălcarea fidelității conjugale: „ am prins-o umblând rău, umblând cum nu se cade, în curvie cu o slugă de a mea. Şi au fost să i se taie capul ”, însă a fost iertată, plătind cu averea: „Deci, domnul nostru şi cu cinstitul părintele nostru şi împreună cu toţi boierii m-au rugat ca să i să ierte capul, iar moşiile ei şi ocinele ei toate să iau de la dânsa bucatele şi satele toate”[1472].

În cazul soților Ileana şi Ioan Cebotari, remarcat la începutul sec. al XIX-lea, hotărârea instanțelor a fost următoarea: deoarece infidelitatea conjugală a fost demonstrată şi conform legislaţiei soțul Ilenei ar trebui să obțină divorţul, iar Ileana supusă epitimiei şi lăsată fără drept de recăsătorie, totuși, fiindcă însuși Ioan a dat motiv pentru adulter, părăsind-o în vârstă tânără, iar soția până la părăsire n-a comis adulter, şi în calitatea sa de soţ n-a întreprins nici o măsură pentru a înceta acţiunile imorale ale soției, Ileana a fost condamnată la 7 ani de epitimie cu ispăşirea pedepsei la mănăstirea Răciula. La epitimie a fost supus şi Ştefan Mândru, învinuit și el de adulter[1473]. În afară de epitemie, Ileana și Ștefan urmau să meargă la biserică în fiecare zi de duminică şi zi de sărbătoare şi să se pocăiască, 4 zile la rând să facă câte 100 pocloane, să ţină fiecare post şi să se mărturisească, dar să nu fie împărtăşiţi, decât în caz de moarte. La un an, apoi la fiecare jumătate de an urma să se raporteze despre îndeplinirea epitemiei. În conformitate cu canoanele, după ispăşirea pedepsei Ileana şi Ştefan trebuiau să locuiască separat şi să nu mai preacurvească. În cazul în care, după ispăşirea pedepsei de către Ileana, soțul ei Ioan ar refuza să continuie să conviețuiască cu ea, aceștia doi trebuiau să fie despărţiţi. Deci, în acest caz soții n-au fost despărțiți, soțul urmând să aștepte perioada de executare a pedepsei. La 3 decembrie 1814 iegumenul mănăstirii Saharna Paisie a raportat că Ștefan își ispășia pedeapsa la Saharna, iar la 15 mai 1815 a fost eliberat sub observaţia preoţilor.

[1469] Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie*, p. 181-182.
[1470] Советов, П. В. *Преступление и наказание.*
[1471] *DIR A,* veac XVII, vol. II, p. 80-81.
[1472] *DRH B,* XVII/II, p. 116-177 (119); Solcan, Ș. *Femeile*, p.63.
[1473]

5.2.3. Incapacitatea unuia dintre soţi la viaţă conjugală[1474]

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei o altă cauză de desfacere a căsătoriei a fost *impotenţa*[1475] *sau incapacitatea unuia dintre soţi la viaţă conjugală,* deoarece sănătatea fizică a partenerului și integritatea fizică reclamată, în cazul necorespunderii, putea fi motiv de divorț, care se încadrea atât în motivele morale de divorț, cât și în cele fizice[1476]. Reieşind din mentalitatea timpului, puţine dintre cupluri sau dintre femeile din Țara Moldovei, dar și din Țara Românească, aveau curaj să mărturisească despre o astfel de problemă în viaţa de familie, de aceea documentele cu referire la problematică sunt în număr redus, iar abordarea problemei este dificilă și controversată.

Biserica Creştină avea o poziţie specială în această problemă. În Biserica din Vest, impotenţa ca motiv de divorţ a fost menționată în *Canoanele Soborului din Liftin (Belgia) din 743,* în *Canonul 17 al Soborului din Vermer (dioceza Suasson) din 753,* în *Canonul 15 al Soborului din Zalţburg din 799*. Cercetătorul A. Zagorschi susţine că utilizarea acestui motiv de divorţ şi pomenirea lui în hotărârile Bisericii demonstrează faptul că Biserica Creștină aprecia motivul dat drept putere distructivă a familiei, fiind şi o mărturie a deselor exemple în practică[1477]. Totodată, în multe dintre cazuri nu se efectua o cercetare medicală, dar concluzia era făcută în baza discuției cu soții, în virtutea mentalității epocii prioritate în veridicitatea celor expuse fiind acordată soțului. Astfel, în *Canonul 20 al Soborului de la Compiegne din 756-757* se sublinia: „dacă soţia va spune că soţul nu i-a convieţuit conjugal, iar soţul va susţine inversul, trebuie de crezut soţul”[1478].

Biserica Ortodoxă, admițând motivul incapacității soțului la viață conjugală pentru a permite divorţul, reieșea din următoarele considerente: 1) Impotenţa trebuia să fie până la căsătorie. Pierderea puterii masculine în perioada căsătoriei nu putea servi drept motiv de desfacere a căsătoriei, deoarece căsătoria din punct de vedere creştin includea nu numai elemente fizice, dar şi morale. 2) Biserica

---

[1474] Felea, A. *A delicate topic: inability of one of the spouses to pursue a conjugal life*. În: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 2, p. 381-388.

[1475] Termenul provine din limba latină, de la „im”-negare și „potentia”- putere. Левитов, П.В. *О брачном союзе и его значении в области половых отношений.* În: *Христианское чтение*, 1905, № 7, с. 65-84. Norbert, Silllamy. *Dicţionar de psihologie*. Bucureşti, 1998, p.156; *Dicţionar de medicină. Larousse*. Editura Univers Enciclopedic, p. 313. Н. И. Епишкин, *Исторический словарь галлицизмов русского языка*. Москва, *2010, pe* http://gallicismes.academic.ru/15973/%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F; *Психологическая энциклопедия*, pe http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZXpwry8; *Сексологический словарь*, pe http://mirslovarei.com/content_medenc/impotencija-95499.html#ixzz2QZYd9Que; http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZY3EiEI

[1476] Fuştei, N. *Creştinismul*, p. 284; Bolovan, S., Bolovan, I. *Contribuţii privind divorţialitatea*, p. 99-114; Brie, M. *Divorţul ca formă de erodare,* p. 77-98

[1477] Загоровский, А. *О разводе по русскому праву*, Харьков, 1884, с.140.

[1478] *Ibidem.*

Ortodoxă admitea căsătoria cu persoane impotente, cu excepţia celor castraţi, presupunându-se că acest handicap se poate trata. 3) Femeia putea cere divorţ doar dacă n-a ştiut de neputința fizică a soţului până la căsătorie, deoarece se considera că o astfel de căsătorie a fost încheiată fără consimțământul ei.

Problema incapacităţii unui soţ la viaţa sexuală a fost abordată în codurile legislative ale multor ţări, în diverse perioade. În dreptul bizantin prevederile referitoare la impotență au fost reflectate în *Codex Justinianus* (529-534) și *Legile lui Leon și Constantin*. *Codul lui Iustinian* susţinea: „fără vină se desface căsătoria, dacă soţul timp de trei ani n-a avut contact cu soţia", iar *Legile lui Leon şi Constantin* menţionau că se acorda divorţ în cazul când „bărbatul trei ani de zile n-a avut putința convieţuirii conjugale cu soţia"[1479]. *Capitulariile lui Pipin* din 753, în cazul impotenţei soţului, îi permiteau soţiei dreptul de a se plânge pe soţul ei „pentru părăsirea de către soţ a patului nupţial". În caz că faptul era demonstrat, soţii divorţau, soţia având dreptul de a dispune de soarta ei. Dar deja *Capitulariul din 757* susţine că într-o astfel de învinuire se dă crezare spuselor bărbatului[1480].

Deși codurile de legi din Țările Române și nomocanoanele care circulau în spațiul românesc în perioada sec. XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea se referă la acest motiv de divorț, în alte surse există foarte puține date despre impotența bărbaților, deoarece adresarea într-o instanţă într-o problemă atât de delicată cerea un anumit curaj din partea femeii sau a rudelor acesteia, care expuneau în public un defect al bărbatului. Relatând despre familia din Ţara Moldovei în Epoca Medievală, cercetătoarea L. Zabolotnaia susţine: „Chiar dacă era prevăzută desfacerea căsătoriei pentru neîndeplinirea relaţiilor conjugale, evident că foarte greu, aproape de neconceput era ca soţia să-l reclame pe soţul său pentru aşa ceva. În societatea medievală era ieşit din comun să se afişeze viaţa personală şi, în mod special, viaţa sexuală. În caz că era intentată acţiunea de divorţ din motivul respectiv, la procesul de judecată era numit oricare alt motiv, numai nu acesta, lucru confirmat de lipsa aproape totală a documentelor"[1481], situația fiind asemănătoare cu cea din alte țări europene, de exemplu în Polonia, unde a fost detectat doar un singur caz, când s-a încercat încheierea unei căsătorii pe motiv de neconformitate conjugală[1482]. Astfel, pentru sf. sec. al XVII-lea s-a înregistrat doar un singur document care relatează explicit un caz de iniţiere a desfacerii căsătoriei din motivul

[1479] *Новые Заповеди Иустиниана царя,* [*Codex Justinianus*], Гл. 44, гр.43, гл.4, л.42 об. Apud А. Загоровский, *О разводе.*Главизны Леона царя и Константина, Гл.49, зачаток 2-ой, гл.9, л.123 на об. Apud А. Загоровский, *О разводе.*

[1480] Загоровский, А. *О разводе,* с.140.

[1481] Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie*, p. 175.

[1482] Este vorba despre magnatul lituanian Krzysztof Moniwid Dorohostajski, acuzat de neputință de a doua soție, Zofia Radziwiłł. *Ibidem,* p.177-178 .

imposibilităţii îndeplinirii obligaţiilor conjugale, o cerere de despărţire formulată de o femeie în 1691[1483]. Abia la începutul sec. al XIX-lea acest motiv de divorț este utilizat mai des în cererile de divorț ale femeilor, ceea ce indică și o schimbare la nivel mental și cotidian. În documentele din Țara Moldovei de la începutul sec. al XIX-lea lipsa de vrednicie a bărbatului era indicată prin expresiile „fără puterea mădulării" şi „esti legat". La 23 martie 1813, Vasile Coşcodan din satul Condrăteşti înaintează o plângere cu privire la examinarea pricinii cu soţia sa Mariia, fiica lui Dumitru Bosiioc, din acelaşi sat cu care nu se poate împreuna, fiind „fără putere mădulării", din care cauză soţia a plecat la părinţi[1484]. Şi în cazul soţilor Anastasia şi Toader Rusu se indica că soţul este bolnav, „fiind fără putere mădularii"[1485].

Pentru a demonstra veridicitatea motivului de divorț în urma lipsa vredniciei se cerea o expertiză medicală. În urma cererii părții nevinovate era efectuată o cercetare minuţioasă. Metodele legale de demonstrarea impotenţei erau: recunoaşterea personală a pârâtului; jurământul reclamantului sau pârâtului; cercetarea fecioriei prin expertiză medicală; mărturiile mamei sau tatălui soţiei şi chiar mărturiile vecinilor. În cazurile rare când învinuitul recunoştea faptul, nu era nevoie de a face o expertiză medicală[1486].

Urmările erau grave doar pentru soţul incapabil, deoarece era supus imposibilităţii recăsătoririi, însă divorțul nu putea fi acceptat decât după trei ani de căsnicie, astfel codurile de legi și nomocanoanele utilizate în Țările Române stipulau expres că alianța matrimonială poate fi desfăcută doar după ce în decurs de trei ani se dovedea incapacitatea soțului. În *Syntagma lui Matei Vlastares* se menționează cu referire la această problemă: „Fără pedeapsă căsătoria se desface când, trecând 3 ani, soţul nu a putut fi soţ pentru soţia sa, deşi el nu vrea să divorţeze"[1487]. Cauza dată este specificată în *Hexabiblul lui Harmenopulos* și în *Кормчая книга*. Potrivit lui *Harmenopulos*, „...când bărbatul nu se poate împreuna cu femeea şi în trecere de trei ani se arată neputincios la împreunarea cu femeia"[1488], iar *Кормчая книга* concretiza că atât soţia, cât şi părinţii ei pot desface căsătoria, chiar şi

[1483] Iorga, Nicolae. *Documente româneşti din arhivele Bistriţei (scrisori domneşti şi scrisori private*. Partea II. Bucureşti, Editura Librăriei Socecŭ, 1899, p. 80; O *analiză detaliată a documentului a fost făcută de* Zabolotnaia, L. *Femeia în relaţiile de familie*, p 175.
[1484] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 330, f. 1.
[1485] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 325.
[1486] Загоровский, А. *О разводе*, *с*. 322.
[1487] *Syntagma*
[1488] *Hexabiblul lui Harmenopulos.*

fără învoirea soţului[1489]. O situație asemănătoare se înregistra și în Imperiul Rus, căsătoria putea fi desfăcută doar după trei ani de mariaj[1490].

Situația cotidiană arată corelația cu legislația aplicată, astfel că în urma jalobei lui Vasile Coșcodan i s-a dat „o carte cu hotărăre ca să o ţie" trei ani , fără drept de a se despărţi, consuderându-se că impotenţa poate fi tratată: „să va tămădui jeluitoriul"[1491]. În cazul soţilor Anastasia şi Toader Rusu instanța a hotărât să impună femeia să mai trăiască încă doi ani cu soţul ei şi dacă nu se va întrema acesta atunci să ceară divorţ[1492], iar Ecaterinei și lui Samson Dicasteria le recomandă ca să trăiască împreună timp de trei ani din ziua nunţii – timp în care boala urma să fie tratată[1493]. Doar după trecerea acestui timp, în caz că problema nu se soluționa, femeile puteau să facă cerere repetată. În situația când se demonstra nevrednicia bărbatului, acesta era obligat să întoarcă femeii toată zestrea, dacă a luat-o, „iar darul dinaintea nunţii rămâne la el, pentru ca el să nu primească nici o pagubă" [1494].

Un caz aparte, care s-ar încadra în motivul invocat, este redat în scrisoarea Maricicăi Mătiiasa din Stăjăreni din 1703 adresată soțului ei, aflat în Țara Ungurească. Femeia subliniază că este „beteagă și de casă nu-s de-a ține... Că eu am bolnăvit; deci de acum înainte mie bărbat nu-mi mai trebuiește până la moarte me". În același timp, Maricica se adresa soțului: „...iar tu de-ți va trebui femeie, tu să-ți ii altă femeie....Iar tu, de nu vei putea ține însuși, tu să-ți ei un soț, și lăcuiește sănătos în veci"[1495]. În acest mod, femeia recunoștea că nu este capabilă la o conviețuire, hotărând să elibereze soțul de legăturile matrimoniale. Însă cu certitudine, doar o scrisoare a soției nu era suficientă pentru despărțirea legală a soților. Acest document vine să confirme că motivul neputinței îndeplinirii obligațiilor conjugale este valabil pentru ambele sexe.

Imposibilitatea întreţinerii unor relaţii sexuale provoca agresivitatea bărbatului impotent şi conducea la aplicarea violenţei verbale şi fizice faţă de femeie. Astfel se întâmplă în cazul soţilor Ecaterina şi Samson. Mama Ecaterinei, Ileana, văduvă din Gura Galbenă, la 20 august 1813 se adresează cu o plângere pe ginerele său, care din cauza incapacităţii de a-şi îndeplini obligaţiile conjugale îşi bătea soţia şi soacra[1496]. Dicasteria a poruncit ca acest caz să fie cercetat. În urma cercetării, Samson a recunoscut că a lovit-o pe soția sa cu băţul. Deşi s-a constatat că Ecaterina a fost

---

[1489] *Кормчая, напечатанная с оригинала патриарха Иосифа*. Москва 1912, *Гл. 48*; Павлов, А. С. *50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права.* Москва, 1887.
[1490] Цатурова, М.К. *Прекращение брака по русскому семейному праву XVIII в.* In: *Вестник Московского университета*. Сер.11, Право, 1990, № 5, с.59-65; Idem, *Три века русского развода. XVI - XVIII века*,.Москва, 2011.
[1491] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 330, f. 1.
[1492] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 325.
[1493] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 329.
[1494] *Кормчая, Гл. 48*; Павлов, А. С. *50-я глава Кормчей книги.*
[1495] Iorga, N. *Scrisori de femei*. Vălenii de Munte, 1932, p.28-29.
[1496] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 329.

necontenit bătută și că Samson este nevrednic, femeii i s-a indicat să aştepte tratarea lui şi dacă nu se va lecui, numai atunci să i se permită a doua căsătorie. În general, în decursul timpului victimele violenţei fizice în context familial erau supuse mai multor acte de agresiune. Efectele imediate ale violenţei fizice erau vătămările corporale sau moartea victimei.

Un caz de divorţ, care a avut la bază nu numai pricina de impotenţă, dar şi atentat la cinstea soţiei, însoţită de bătăi tiranice, a fost cel al soţilor Fedora şi Andrei Cuciuc. Fedora, de baştină din satul Mimoreni, ţinutul Orhei, s-a căsătorit cu locuitorul satului Buiucani Andrei Cuciuc în 1814. Peste câteva luni de la căsătorie depune o jalobă în care îşi învinuieşte soţul că este impotent, în prima noapte de căsnicie a atentat la cinstea ei, dând-o spre pângărire rudei Nanie Iosif, o bate fără milă, n-o întreţine şi este slab de minte. Nemaiputând răbda un asemenea tratament inuman, Fedora a povestit rudelor şi s-a adresat în instanţă[1497]. Pe baza acestui caz a fost iniţiată o anchetă, în urma căreia s-a stabilit: 1. Andrei şi Fedora au fost cununaţi la 24 ianuarie 1814 de către preotul Vasilie cu voia şi încuviinţarea ambilor; 2. Andrei a confirmat că este impotent şi recunoaşte că toate cele spuse de Fedora, referitor la pângărirea ei, sunt fapte adevărate. Nanie refuză să recunoască faptul săvârşit. În urma cercetărilor s-a demonstrat că Andrei şi Gafiţa, soţia lui Nanie, sunt veri primari, mamele lor, Meliana şi Maria, fiind surori, astfel Nanie ar fi cumnat de la verişoară. 3. S-a adeverit faptul că Andrei e cam slab de minte şi nu-şi întreţine soţia, dar o tiranizează şi o bate[1498]. Hotărârea Dicasteriei din 30 decembrie 1814 a fost următoarea: 1. A se permite desfacerea căsătoriei Fedorei şi a lui Andrei pe următoarele motive – impotenţă, atentat la cinstea soţiei, bătăi tiranice. 2. Deoarece Fedora nu este vinovată în adulter, dar a fost pângărită de Nanie la permisiunea lui Andrei, nu va fi supusă epitemiei şi îi este îngăduit a se recăsători. 3. Andrei este pe viaţă lipsit de dreptul de recăsătorie. 4. Cazul atentatului la cinstea Fedorei, săvârşit prin complicitate de Nanie cu Andrei, să fie examinat de Guvernământul civil[1499]. Acest caz de divorţ a fost soluţionat în favoarea femeii, toate învinuirile ei fiind demonstrate.

În urma cercetării problemei, putem concluziona că în Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea, motivul impotenței era prevăzut de codurile legislative care circulau, fapt ce confirmă că astfel de probleme existau în societate. Foarte rare sunt cazurile când femeile sau rudele acestora au adresat plângeri către autoritățile ecleziastice, rugând să fie divorţate de soţii lor pe motivul incapacităţii soţului la viaţa conjugală. Deşi impotenţa putea servi drept temei pentru divorţ, autoritățile ecleziastice au făcut tot posibilul pentru a menține familia, cautând motive false și

[1497] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 681, f. 1-1v.
[1498] *Ibidem*, f. 5-9.
[1499] *Ibidem*, f. 9.

susţinând că impotenţa poate fi tratată. Femeie adesea au fost forțate să continue viaţa conjugală cu soțul cel puțin trei ani de la nuntă. În același timp, femeile erau victime, fiind supuse violenţei fizice şi verbale. Deși în numeroase cazuri s-a constatat că bărbatul este impotent și își maltratează soția, nu li s-a permis să divorțeze.

5.2.4. Beţia și bătaia[1500]: probleme în familie și disoluția cuplului

Beţia, un motiv de divorţ care era invocat în prevederile legislative doar alături de bătaie, era bine cunoscută în Ţara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea. Consumul de alcool, fiind însoțit de violență fizică și verbală, crea grave probleme în relațiile de familie, membrii familiei căutau rezolvarea acestora și apelau la autoritățile ecleziastice. În Ţara Moldovei în Evul Mediu și în perioada premodernă beţia se număra printre „lucrurile cele blăstămăţaşti", iar omul beţiv era „blăstămat la toate lucrurile lui", „nevrednic de ţinut orânda casii" şi „stricătoriu". Atât în sec. al XVIII-lea, cât şi la începutul sec. al XIX-lea alcoolismul era numit cu termenii „natura beţiei" sau „patima beţiei".

Ortodocșii considera vinul drept băutură sacră, reprezentând simbolic sângele lui Iisus Hristos, incluzând simbolul nemuririi și al învierii din morți. Însă în Scrierile Sfinte, în Pildele lui Solomon (Pildele lui Solomon 20,1; 20-21; 23; 29-35), poveţile Sf. Ioan Gura de Aur[1501] etc. era condamnat consumul excesiv de alcool și beția, fiind descrise efectele distructive ale beției, printre urmări enumerându-se certurile, mânia, batjocura **(**I. Sir. 31,34-35**)**. Totodată, Cărțile Sfinte preveneau că cei care vor abuza de alcool urmau să fie pedepsiți **(**Is. 5,11,22), iar beţivii nu vor moșteni împărăția lui Dumnezeu (Proverbe 20:1, 1 Corinteni 6:10, Efeseni 5:18).

Faptul că în Țările Române consumul abuziv de alcool nu era bine privit se reflectă și în scrierile timpului. În *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*[1502] sunt exemplificate consecințele negative ale consumului de alcool, aratându-se cu lux de amănunte starea unui om care a băut excesiv, beția fiind considerată drept cauză a păcătuirii, desfrâului, și se subliniază condamnarea beţivilor și neacceptarea lor în societate. Dimitrie Cantemir în *Descrierea Moldovei* relatează despre consumul de alcool în societatea Țării Moldovei, totodată specifică că moldovenii nu abuzează, iar cu referire la femei menționa că societatea nu privea cu ochi buni femeile beţive[1503]. Atitudinea societății

---

[1500] Felea, A. *Din istoria familiei în spațiul românesc: beția și relațiile familiale în Țara Moldovei în sec. XVIII și Basarabia în primele decenii ale sec. al XIX-lea.* In: *Tyragetia.* Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2014, vol. VIII (XXIII), nr.2, p.67-77.

[1501] *Cuvânt al Sfântului Ioan Gură de Aur, Despre Înviere și contra beției*, pe http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/Despre%20betie.pdf.

[1502] *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie*. Chișinău-București, 2001, p. 194-198.

[1503] Cantemir, Dimitrie. *Descrierea Moldovei.* Chișinău, 1998, p.190.

din Moldova față de consumul excesiv de alcool este exprimată și în proverbele și zicătorile românești, care demonstrează că societatea nu acceptă consumul abuziv al băuturilor alcoolice[1504].

Codurile legislative românești elaborate în sec. al XVII-lea au stipulat cazurile de beție, în care soția putea cere divorț, acestea fiind în legătură directă cu bătaia. Astfel, în *Carte românească de învăţătură*, printre motivele de divorţ, se specificau cazurile când femeia suferea în urma unui tratament violent din partea soţului în urma consumului de alcool: „Glava 21. ... 7.Când va fi bărbatul învăţat de pururi a îmbla tot bat şi să-şi bată muiarea tot în beţie, atunce muiarea lui cu leage să va împărţi”[1505]. Prevederi asemănătoare se conţineau şi în *Îndreptarea Legii*: „Zac.7. Când va fi bărbatul învăţat de pururi a umbla tot beat şi să-ș bată muierea tot în beţie, atunce muierea lui cu lege se va despărţi*”*[1506]. Totuși, în conformitate cu *Carte românească de învățătură,* în Moldova, în anumite cazuri, se permitea soțului să aplice soţiei sale „metode de corectare a comportamentului”, în dependență de gravitatea faptei comise: vina mică urma să fie pedepsită de soţ printr-o bătaie „cu blindeaţe“, „cu pumnul sau cu palma“, însă, „cât de mult şi cât de des“ considera soțul că este necesar; iar vina mare – „de o va afla în vreun lucru de preacurvie, sau de o va găsi făcând vreun vicleşug de moartea lui“, putea fi sancționată prin orice tip de bătaie. În Glava 21 din *Carte românească de învățătură* erau examinate cazurile „când să va despărţi muiarea de bărbat pentru vrăjmăşia bărbatului”, acestea fiind: „ 1. Muiare poate să ceară voe de la giudeţul besearicii să să despartă de bărbatul ei, cându o va bate fără de samă şi-ş va face rane de arme. 2. Încă poate muiarea singură, cu voia ei, fără de giudeţ, să să despată de bărbatul său, când o va bate într-acesta chip să vie să vie lucrul să stea în cumpănă, cum de n-are fi fugit, o are fi ucis de tot, sau când o va bate în vreun chip ca acela să o facă să nu poată grăi către giudeţ să-ş spue jalobă, pentru să o despartă; iar de nu va fi aşea bătaia,să nu să poată despărţi numai ea aşea singură cu voia ei. 3. Când va fugi vreo muiare de vrăjmăşia bărbatului şi pentru frica ce are pentru să nu o omoară, de va arăta aciiş, într-acea dată, mare vrăjmăşie bărbatulu-şi, atunce îi desparte legea; iar daca nu va arăta întra-acel ceas răutatea lui, atunci nu-i va despărţi leagea. 4. Acela ce să va arăta cu vrăjmăşie şi cu groază asupra muierii sale, nu să va numai despărţi de dânsa, ce încă să va certa, după cum va fi voe giudeţului […]. ...8**.** Nu numai pentru vrăjmăşie şi răutate ce are bărbatul asupra muierii-şi de o ucide, să va despărţi, ce şi pentru cuvinte ce va grăi bărbatul sprînţare şi o va îngrozi în tot chipul, că o va ucide de tot, pentru aceastea încă să vor despărţi; încă mai vârtos, de când o are bate şi ales când va fi om ca acela să-i fie de pururi dragă

[1504] *Dicționar de proverbe și zicători românești*. Alcătuire, prefață de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. București-Chișinău, 2001.
[1505] *CR,* p.117.
[1506] *ÎL*.

svadă"[1507]. Soțul era sancționat numai în cazul când își bătea soția „cu toiagul" sau „se va sfărma lemnul, sau să facă cu dânsul rane să meargă sângele, sau când o va lovi cu lemnul în obraz sau în cap", iar omorul soției era justificat de legislaţia Țării Moldovei în cazurile de încălcare a fidelităţii conjugale („de va ucide pre dânsa şi pre curvariu, acela nu se pedepseaşte adevărat") sau de amestec de sânge „ce să sue sau de cealea ce se pogoară până a doa spiţă"[1508].

Potrivit lui Harmenopulos, bătaia nu putea să constituie motiv de divorţ: „Dacă cine-va biciuieşte pe femeea sa, sau o bate cu băţul fără nici o pricină, pentru care am hotărât noi despărţenie, atunci nu îngăduim pe acest temeiu despărţenie". Bătaia este calificată drept jignire, pentru care bărbatul urma să dea femeii „în afară de zestrea ei şi de darul dinaintea nunţei, din averea sa rămasă o parte deopotrivă cu a treia parte a ipovolului". În schimb atentatul soţului la viaţa soţiei sau a soţiei la viaţa soţului („Dacă vrăjmăşeşte viaţa femeei, prin ori-ce mijloc ar fi sau ştiind, că alţii o vrăjmăşesc, nu îi va spune ei nimica şi nu se va sârgui să o răzbune după lege"), („Dacă femeea va vrăjmăşi prin vre-un mijloc oare-care viaţa bărbatului, sau ştiind că alţii o vrăjmăşesc, nu-i va arăta lui despre aceasta"), avea drept urmare divorţul[1509]. După cum se vede din prevederile codurilor citate, care erau aplicate în Țara Moldovei, bătaia „fără vrăjmăşie" era considerată ca fiind o metodă educativă, doar în caz de pericol a vieţii luându-se măsuri mai dure. Proverbele şi aforismele româneşti[1510] sunt dovada faptului că în societate violenţa era interpretată ca metodă de explicare, de instruire, de cunoaştere, dar şi arată că societatea acceptă aplicarea violenţei fizice în diverse situaţii, demonstrând o mentalitate înclinată spre aplicarea violenţei în situaţii conflictuale. Constanţa Vintilă-Ghiţulescu, cu referire la spaţiul românesc în secolul al XVIII-lea, susţine că mentalitatea familială în anumite aspecte a rămas neschimbată[1511]. Astfel, în cazul în care femeia era abuzată fizic de către soţul ei, acesta primea doar o mustrare şi sfătuire din partea preotului, iar în caz că femeia se făcea vinovată de aplicarea

---

[1507] *CR*, p. 117.

[1508] *Ibidem.* În *Îndreptarea Legii (1652):*„Poate să îndrepteaze şi să certe bărbatul pre muiare-ş, pre lucru adevărat şi pe dreptate, iară nu cu înşelăciune şi fără de cale; şi încă să o bată şi când va fi cu vină, după deală ce va fi făcut, ş-atunce cu măsură, să nu o pre treacă, ce cu blîndeţe, iară nu cu vrăjmăşie, fără vină şi fără ispravă". (glava 185). „Glava 183. Când se va desparţi muierea de bărbat pentru vrăjmăşia bărbatului. Zac.1. Muierea poate să ceară voe de la judecătoriul bisericii să se despartă de bărbatul ei când o bate fără de samă şi-i va face rane cu arme. Zac.2. încă poate muiarea singură cu voia ei, fără de judecătoriu, să se despartă de bărbatul ei când o va bate într-acesta chip să vie lucrul să stea cumpănă cum de n-ar fi fugit o ar fi ucis de tot, sau cînd o va bate în vreun chip ca acela, să o facă să nu poată grăi către judecătoriu să nu-ş poată spune jalbă, să o despartă. Iar de nu va fi fost bătaia aşa tare, să nu se poată despărţi numai ca aşa singură cu voia ei. Zac. 4. Acela ce să va arăta cu vrăjmăşie şi cu groază asupra muierii sale, acela nu se va numai despărţi de dânsa, ce încă se va şi certa, după cum va fi voia judecătoriu […] Zac.13. Acela ce nu va lăsa pre muierea să doarmă într-un pat cu dânsul, acela să cheamă că de vrăjmăşie nu o lasă, căci că ieste mânios pre dânsa", în *ÎL*, p. 179, 182.

[1509] *Hexabiblul lui Harmenopulos.*

[1510] Zane, I. A. *Proverbele românilor din România, Basarabia, Bucovina, Ungaria, Istria şi Macedonia*, Ediția Anastatică. Vol.I-X. Editura Scara, 2004; *Dicţionar frazeologic moldovenesc-rus*. Chişinău, 1976, p.26-27.

[1511] Vintilă-Ghiţulescu, C. *Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţara Românească a sec. al XVIII-lea.* Bucureşti: Humanitas, 2004.

violenţei, divorţul se aproba fără probleme[1512]. Această practică a violenței fizice era ceva natural și firesc pentru societatea medievală și premodernă, astfel că suntem pe deplin de acord cu opinia lui Barbu Ștefănescu: „ într-o lume în care violenţa fizicã era la ordinea zilei, atât la nivel comunitar, familial, cât şi în relaţiile extracomunitare ale grupului: relaţiile feudale erau impuse în sensul dorit de domeniu prin bătaie, birurile pentru stat erau strânse adesea cu forţa, chiar relaţiile cu Biserica erau grevate şi ele de acte de violenţã, fără a mai vorbi de abuzurile şi silniciile trupelor. La nivelul comunităţilor, codurile simbolice erau şi ele impuse sau cel puţin întărite cu ajutorul violenţei: cu ocazia stabilirii hotarelor – până în secolul nostru – erau aduşi şi copii cărora li se administra o bătaie lângă semnul de hotar pentru a nu-l uita, pentru a ţine cont de el şi pentru a alimenta, la rândul său – printr-o practicã similarã – memoria generaţiei următoare”[1513].

Deși beția însoțită de violență se număra printre cauze generatoare de divorț, realitatea cotidiană în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea era alta, autoritățile ecleziastice străduindu-se a menține familiile. Situațiile cotidiene expuse în documente menționează cazuri în care formele violenței au fost de la insulte verbale la bătăie, care în unele circumstanțe au evoluat în omor. În urma consumului de alcool, persoana era predispusă spre agresiune, astfel că afecta starea de sănătate a victimei, care suferea o serie de vătămări corporale, cu grade diferite de gravitate, uneori soldându-se nu doar cu traume, dar și cu decese. Victimele principale ale violenţei fizice, dar și verbale, deveneau soţia şi copiii, iar în unele cazuri și rudele acestora. Astfel, Irodiei Pruncul soţul i-a frânt mâna[1514], iar Ecaterina, soţia lui Iane Stamate, grec din târgul Teleneşti, a fost bătută „foarte cumplit spărgându-mi şi capul şi mâinile zdrobindu-mi-le, până şi sabia au scos ca să mă taie, de cari grozăvii şi boală epilipsiei m-au apucat”[1515].

În cazul în care beţivul nu putea fi înfrânat, după cum era specificat în prevederile legislative, viciul beției putea constitui un motiv de divorț. Astfel s-a întâmplat în cazul familiei lui Dumitru şi Safta Ţuvlic. Cazul a fost examinat la 28 ianuarie 1744 de către Nechifor, Arhiepiscop şi Mitropolit al Sucevei şi a toată Moldova. Procesul a fost, după cum se vede din document, intentat de Safta, care se plânge că „trage mare supărare şi pedeapsă de cătră Dumitru, fiind om cu năravu rău şi cu natura beţiei, zlobiv la fire, în toate zilele îmbătându-se şi sărind asupra ei cu groznică bătaie şi usturime

[1512] A se vedea Candu, T. *Rolul Bisericii Ortodoxe la soluționarea cazurilor de violență domestică la începutul secolului al XIX-lea*. In: *Pontes*. Review of South East European Studies, vol.6-7, Chișinău, 2013,p.249-262; Felea, A. *Violența în familie în spațiul Pruto-Nistrean în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. In: Pontes. Review of South East European Studies, vol.6-7, Chișinău, 2013, p.384-400.
[1513] Ștefănescu, B. *Violenţă şi sociabilitate rurală (Transilvania, sec. XVII-XIX*). În: *Caiete de antropologie istorică*, anul I, nr. 2, Cluj-Napoca, 2002, p. 35-50.
[1514] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 342.
[1515] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 326.

atâta cât di ucisăturile lui şi copiii au pierdut şi nişte vii a ei ce-au avut dzestre de la părinţii i le-au vândut". Vecinii fiind interogaţi au confirmat „a lor rea viaţă şi netocmire", femeia fiind deseori bătută şi chiar cu capul spart, încruntată, „alte ori cu ochii vineţi şi cu alte semne grozave de ucisăturile lui cele fără milă". Mai întâi conflictul a încercat să fie rezolvat paşnic de către autoritatea ecleziastică prin mustrări şi convorbiri. Deoarece nu s-a ajuns la vreun rezultat, faţă de bărbat s-au aplicat măsuri violente, cu bătaia: l-au „închis şi l-am certat cu toiage", dar acestea n-au avut efect. În aşa circumstanţe, pentru a evita primejdia de moarte pentru soție, s-a hotărât divorțul: „să fie osăbiţi şi dezlipiţi unul de către altul de împreunarea lor trupească, nici să aibă bărbatul treabă cu fămeia, nici fămeia cu bărbatul în viaţa lor". Deci în urma examinării procesului, Mitropolitul hotărăşte ca Safta să fie despărţită de soţul ei şi să rămână despărţiţi. Însă de menționat este faptul că, deşi s-a dovedit aplicarea violenţei de către soț, care punea în pericol viața soției, pedeapsa a fost aplicată pentru ambii, astfel că femeia nu putea să-şi refacă viaţa şi nu avea dreptul de a-şi întemeia o familie nouă şi fără drept de a se recăsători până la moartea soțului sau până la călugărirea unuia dintre ei: „... şi nici să fie el volnic a să însura, nici ea a să mărita; şi aşea să-şi petreacă viaţa lor până s-o tâmpla să moară vreunul dintre dânşii sau să să călugărească şi atuncea partea care va rămânea să fie volnică a să căsători"[1516]. Fiecărui dintre foştii soţi i s-a înmânat *carte de despărţanie*: „am dat la mâna fămeii această carte a mitropoliei noastre ca să fie slobodă de către bărbatul ei Dumitru şi să-şi stăpânească şi casa. Iară el să nu aibă treabă nici cu casa, nici cu fămeia" [1517].

Comportamentul inadecvat al unei persoane alcoolizate poate fi urmărită din documentele referitoare la familiile Nastavin din Chişinău şi Leah, violența fizică fiind însoțită de violența verbală. Astfel, la 27 februarie 1812, soţia secretarului gubernial Nastavin, Anastasia Iacov Nastavina, născută Mizeţcaia, relatează că s-a căsătorit în 1807, dar n-a dus o viaţă liniştită, deoarece soţul era afectat de „patima beţiei", o batea fără milă, o înjura şi o amenința cu moartea. Din cauza comportamentului său agresiv de numeroase ori a fost nevoită să se adăpostească la vecini şi cunoscuţi, pentru a se salva de maltratări. Femeia relata că soțul nu-i oferea surse pentru existenţă şi nici pentru îmbrăcăminte, astfel că Agafia, pentru a se întreţine, a fost nevoită să vândă câte ceva din zestrea dată de părinţi[1518]. O situaţie nu mai favorabilă o avea Ileana Leah, care solicită divorţ pe motiv că soţul ei Nicolae Leah o duce în beţie continuă, nu are grijă de gospodărie etc. Deşi Ileana l-a iertat, Nicolae nu şi-a schimbat comportamentul. Martorii au confirmat că venea acasă beat şi o bătea cu tot ce-i cădea sub mână, lăsând-o însângerată, o tiraniza, o amenința cu moartea utilizând toporul, a rănit-o cu cuţitul la cap şi

[1516] *Documente privitoare la oraşul Iaşi*, vol. V, nr.424, p. 235.
[1517] *Ibidem.*
[1518] *ANRM*, F. 733, inv.1, d.551.

la mână că „curgea sângele pârău[1519].” În acest caz instanţa a fost de partea femeii, acordându-se divorţ şi dreptul de a se recăsători, pe când Nicolae a fost privat de acest drept.

O altă consecinţă a consumului de alcool este *afectarea vieţii economice a victimei*, dar şi a însuşi consumatorului, prin pierderea proprietăţii sau mijloacelor de întreţinere. Aceasta îi crea victimei dependenţă financiară faţă de agresor, mai ales în cazurile când în familie erau copii în îngrijire. Pentru înfrânarea soțului beţiv, care cauza pierderi materiale și nu-și întreținea familia, soția putea apela la instanțele ecleziastice și civile, solicitând divorțul. La 8 ianuarie 1742 în Iaşi, Ion Neculce, judecă pricina dintre Gheorghe Căldărar şi Safta, văduva nepotului lui de soră, pentru nişte case cu loc pe uliţa Hagioaiei, dând câştig de cauză celui dintâi. Documentul specifică: „Cât au trăit Ioniţă dimpreună cu Softa tot au stăpânit casa şi nici un cap de pricină n-au putut să areti. Iar apoi de la o vreme alegându-să Ioniţă bărbatul Saftii un om beţiv stricătoriu şi blăstămat la toate lucrurile lui, nevrednic de ţinut orânda casii, au rămas lucrul ca să dispartă Safta de dânsu” [1520]. Deși femeia s-a adresat în instanță, cererea solicitată nu a fost îndeplinită, hotărându-se a le oferi termen pentru rezolvarea problemei: „Şi având ei giudecată îmnainte sfinţii sale părintelui chir Antonie mitropolitul, deodată nu le-au datvoie să se dispărţi, nici i-a făcut Safti carte la mână de despărţanie, şi le-au mai lungit sorocul o samă de vreme, ca doar îşi va mai lăsa Ioniţă, bărbatul său, lucrurile cele blăstămăţaşti şi-şi va căuta orânde casii”. Însă în timpul oferit soțul petiționarei a decedat: „şi păr-a să plini sorocul s-au tâmplat de-au murit şi Ioniţă, bărbatul său, şi i-au rămas doi copii făcuţi cu dânsul împreună moştenitorii casii”[1521]. După cum se vede din document, deși a fost demonstrat că soțul cauza pierderi materiale și morale familiei, cuplul marital a fost păstrat, femeia a fost obligată să rămână cu soțul, cautându-se soluții pentru reeducarea acestuia.

Aceeași situație s-a menținut și la începutul sec. al XIX-lea, bărbații beţivi nu numai că nu-și întreţineau familiile, dar și cheltuiau proprietatea femeii. La 14 ianuarie 1813, Ioana, soţia lui Ion Morariul din satul Petricani, ţinutul Orhei, înaintează o plângere în care roagă să fie despărţită de soţul ei care i-a băut zestrea[1522]. În cazul Ecaterinei şi a lui Vasile Părlea vecinii susţin că Vasile „să duci cu anii şi nu să ştii unde este şi când vine acasă vine cu chelea şi pentru casa lui nu are nici o purtare de grijă”[1523].

[1519] *ANRM,* F. 205, inv.1, d.323.
[1520] *Documente privitoare la oraşul Iaşi, vol. V.*
[1521] Ibidem.
[1522] *ANRM,* F. 205, inv.1, d.294, f.1.
[1523] *ANRM,* F. 205, inv. 1, d. 340, f. 3.

Violenţa fizică, în special faţă de femei, era realizată prin practici sociale destructive, fiind utilizată de agresor în relaţiile conjugale conflictuale, având drept obiectiv supunerea totală a victimei. Acest fapt este explicat de cercetători drept expresie a mentalităţii tradiţionale a populației, care reiese din paternele culturale, conform cărora în societatea Țării Moldovei, patriarhală, bărbatului i se acorda rolul principal în familie, iar în această bază se legitimizează folosirea violenţei . Totuși, documentele din sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea demonstrează că, în dependență de situație, victimă putea deveni și bărbatul.

5.2.5. Alte motive de divorț

Printre motivele de divorţ acceptate în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea se număra şi lipsa de acasă sau părăsirea căminului conjugal. Pentru ca acest motiv să fie considerat legitim, în cererea divorțului trebuiau să fie respectate următoarele condiţii: lipsa nemotivată a soțului/soției timp de 5 ani; nevinovăţia soţului rămas acasă şi purtarea cuviincioasă a acestuia pe toată perioada lipsei soţului dispărut[1524].

Examinarea cererilor de divorţ în urma lipsei de acasă a soțului și cercetarea prevedeau o procedură de durată. În urma adresării în instanţă erau colectate date referitoare la comportamentul soţului dispărut în perioada convieţuirii şi relaţiile dintre soți - dacă erau în relații bune sau aveau neînţelegeri în familie, se certau etc. Informațiile despre termenul de absență de acasă şi despre comportamentele soţilor se adunau la locul de trai al soţilor, fiind interogați preoții, inclusiv cei care au cununat cuplul, în cazul în care erau în viaţă, rudele și vecinii, astfel că întreaga comunitate era implicată în rezolvarea problemei apărută în cuplul marital, deci și în procesul de divorţ. În unele cazuri se cereau date concrete despre cununia soților: dacă căsătoria a fost benevolă, când au fost cununaţi, de către cine şi unde. Ulterior, toate datele necesare pentru proces erau colectate pe 2 căi: 1. de la autorităţile locale: a) se verifica dacă a fost depusă la timp cererea de dispariţie a soţului/soției; b) ce măsuri au fost întreprinse de către instanţa civilă pentru găsirea persoanei dispărute; c) ce rezultate au dat căutările; 2) de la locuitori sub jurământ: a) dacă în cererea reclamantului este corect indicat timpul dispariţiei persoanei, b) dacă se cunoaște ceva despre persoana dispărută din momentul părăsirii domiciliului, c) de ce comportament a dat dovadă soţia/soţul în timpul traiului în comun etc.[1525] Probabil, în acest context se înscrie și cazul soților Chirana și Platon din 1623, când soția s-a adresat în instanță, învinuind „pre bărbatul său, pre Platon, şi au dzis că i-au mâncat şi i-au strâcat tot ce au avut; după aceea, au fugit şi o au lăsat”[1526]. Martorii au confirmat cele spuse de femeie: „Şi au

[1524] Загоровский, А.*О разводе по русскому праву*.
[1525] *Ibidem.*
[1526] *DIR A,* veac XVII, vol.V, p. 220 .

mărturisit popa Vasile de Romăneşti şi alţi mulţi oameni buni, cum Platon nu ieste om bun, ce ieste făcător rău", astfel că autoritatea ecleziastică în persoana Mitropolitului Anastasie i-a eliberat carte de despărțenie: „...noi, dac-am văzut jaloba ei şi atâta mărturie mare, noi i-am făcut cartea noastră, ca să nu mai aibă treabă Platon cu Chirana, nici Chirana cu Platon, ce să fie slobozi unul de altul, în veci"[1527]. În acest caz motivul *lipsa de acasă* era completat cu comportamentul deviant al soțului - „au strâcat tot ce au avut", „ce ieste făcător rău".

Ilustrative în acest sens sunt și cazurile lui Ştefan Mostovoi din satul Şinişăuţi, ţinutul Orhei, şi a locuitorului satului Tâţcanu din ţinutul Orhei, Lupul Cioban, care prezintă etapele examinării unor cereri de divorţ, motivate de părăsirea familiei de către unul dintre soţi şi lipsa îndelungată a acestuia. La 21 iunie 1813, Ştefan Mostovoi se adresează Mitropolitului Moldovei Gavriil Bănulescu-Bodoni cu rugămintea de a i se desface căsătoria şi a i se permite recăsătoria. În cerere, Ştefan relatează că deja de şapte ani soţia Xenia l-a părăsit, s-a căsătorit cu Demian Pihun şi locuieşte în satul Chisiliţa ţinutul Chilia şi nu are şanse de a o întoarce[1528]. La 10 iulie 1813 Dixasteria Exarhală dispune ca protopopul Stavarachi Costin să cerceteze cazul[1529]. Ceva mai târziu, la 2 august, Xenia şi concubinul ei depun mărturii despre circumstanţele căsătoriei. Xenia relatează că a fost cununată cu Ştefan Mostovoi în satul Şarapanovca, unde locuia, de către preotul Ioan Cepol, la moment decedat. Au trăit împreună 14 ani, timp în care soţul ei se îmbăta şi des o bătea. Pe lângă aceasta soțul ei a mai împrumutat şi bani, pentru care ea trebuia să pască şi să mulgă vacile moşierului. Nemaiputând îndura un astfel de comportament, Xenia a fugit şi în iunie 1807 a trecut Nistru. În satul Fuzovca, ţinutul Orhei, l-a întâlnit pe Demian Pihun, cu care a convieţuit ilegitim un an. Au fost sfătuiţi să se boteze, ceea ce şi au făcut, apoi s-au cununat. Totodată, Xenia a remarcat că preotul şi naşul de cununie n-au știut că primul ei soţ era în viaţă, pe când actualul soţ era în cunoştinţă de cauză. Demian a confirmat cele spuse de Xenia[1530]. La 7 decembrie 1813 protoiereul Feodor Maliavinschi raportează Dicasteriei Exarhale Chişinău despre colectarea datelor cerute în cazul de mai sus[1531]. În dosarul dat ilegalitatea celei de-a doua căsătorii era clară, învinuita recunoscându-și fapta. Femeia urma să fie pedepsită pentru preacurvie.

Un alt motiv pentru divorţ acceptat în perioada examinată era *îmbrăcarea hainei monahale* de către unul dintre soţi sau de ambii soţi. Acest motiv era citat în *Кормчая книга,* Гл. 42: «Аще же составлящуся браку, или муж един или една жена внидет в монастырь да разрешится брак»

[1527] *Ibidem*.
[1528] *ANRM,* F. 205, inv.1, d.302, f.1.
[1529] *Ibidem,* f.4.
[1530] *ANRM,* F. 205, inv.1, d. 302, f.12.
[1531] *Ibidem,* f.10.

(„Dacă unul din cei doi căsătoriți, fie soțul, fie soția a hotărât să se călugărească, căsătoria se desface"). În istoriografie s-a polemizat asupra determinării fenomenului călugăriei din punctul de vedere al desfacerii căsătoriei: este aceasta o metodă de încetare a căsătoriei sau un motiv de divorţ[1532], la această polemică adăugându-se şi explicaţia expresiei «да разрешится брак», care poate fi interpretată diferit[1533]. Dificultatea mai consta şi în faptul că acceptul la divorţ, ca şi la îmbrăcarea hainei monahale, era în competenţa autorităţii ecleziastice. În Rusia, *Regulamentul Duhovnicesc* introducea condiţii speciale pentru cei care erau căsătoriţi şi doreau să se călugărească: vârsta de 50-60 de ani, acceptul soţului/soţiei, copii maturi şi independenţi în plan material. T. Ţaturova susţine că spre deosebire de alte motive pentru divorţ, acesta era unul care era privit cu respect, iar în arhive sunt numeroase dosare atât cu călugărirea unuia dintre soţi, cât şi cu rugămintea de a-i permite soţului rămas în lume să se recăsătorească[1534]. Până la moment nu avem date ce ar reflecta situația în astfel de cazuri în Țara Moldovei.

Printre alte cazuri de divorț, stipulate în codurile legislative erau și acțiunile sexuale perverse, precum sodomia, pedofilia etc.: „Când şi în ce chip să despartă bărbat de muierea pentru sodomia"[1535], „Împarte-să femeia de bărbat şi bărbatul de femeie, nu numai când face bărbatul sodomie cu muierea sa, sau cu altă muiere, sau cu copil, sau muierea lui, de va face sodomie cu alt bărbat, ce încă şi muierea lui de să va împreuna trupeşte cu altă muierea, cum să zice una cu alta şi să varsă una cu alta, ce să zice aruncă sămânţa, pentru că aceasta ieste ca şi sodomia şi atunce, de va vrea bărbatul, o va împărţi"[1536], „Poate muierea să ceară voie de la biserică să să despartă de bărbat, cându-l va învăţa diavolul meşteşugul lui cel spurcat şi urât tuturor, ce să zice să nu să împreuna cu femeia-şi cumu-i firea, ce prespre fire (…) ce să zice sodomia (…)de să va afla cum bărbatul nu să împreună cu muierea-ş deplin, cumu-i să fie, ce să varsă pre dinnafară, ce se zice pentru coapse, să să despartă (...)împarte-să muierea de bărbat, când va face muierea cinie, sau niscare meşteşuguri să să poată freca să să varse sămânţa, să să poată stâmpăra de poftă, ce să zice cu cinie de lemn, sau de her, sau de steclă, sau de pânză, sau să ce altă, să fie lucru ales de aceia treabă: pentru că cumu-i aceasta, ieste tocmai ca şi sodomia"[1537]. Deşi astfel de acțiuni erau cunoscute în societate − „sodomia-curvia cu partea bărbătească"[1538], fiind stipulate și în codice, documentele nu remarcă cazuri de divorț pe acest motiv.

[1532] Павлов, А.С. *50-я глава Кормчей книги*, с.388; Победоносцев, К. *Курс гражданского права*, Ч. II. Санкт Петербург, 1876, с.92; Загоровский, А. *О разводе*, с.168.
[1533] Цатурова, М.К. *Прекращение брака*, с.59-60.
[1534] *Ibidem*, p. 60.
[1535] *CR*, p. 114-115; ÎL, p. 178-179, 181.
[1536] *ÎL*, p. 178, 181.
[1537] *ÎL* 181, p. 178-179.
[1538] *Uricarul*, p. 120.

Alte cauze de divorț stipulate în coduri, dar care la moment nu au acoperire documentară, erau vrăjmășia unui dintre soți și tentativa de omor: „14. Celui ce nu-i plac bucatele ce-i face muiarea, sau cămeşile şi alte ca aceastea, să cheamă că are vrăjmăşia spre dânsa. (…) 16. De să va înţeleage cum vreun chip dentru căsari, au bărbatul, au muiarea, va să hiclenească pre soţu-său cu o otravă, sau cu altă ceva armă sau farmeci: aceia casă să să împarţă cu ştire şi voia giudeţului. (…) 17. Bărbatul cu femeia să despat, nu numai când să va afla cum un obraz va să hiclenească pre alt, ce încă şi când pun pre altul să facă aceasta hicleşug.(…) 18. Când să va lăsa bărbatul mai mic şi să va prinde cu chezăşie”[1539].

5.3.Recăsătorirea: căsătorii nepravilnice și nelegiuite

În Țara Moldovei, în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în condițiile unei mortalități ridicate, prilejuită atât de cauze naturale, boli etc., cât și de violențe (războaie, jafuri, omoruri etc.) o problemă extrem de acută era recăsătorirea. Procesul recăsătoriei era supus dreptului matrimonial ortodox[1540]. Cert însă era faptul că văduva era obligată să „aștepte <să treacă> timpul de doliu”[1541] de un an. Comunitatea nu privea cu ochi buni o căsătorie încheiată în perioada doliului, iar femeia care încălca această prevedere „este lovită de infamie”[1542]. Scutire se făcea doar pentru femeia care a „născut în timpul <anului> de doliu”, astfel că putea să se căsătorească imediat[1543].

5.3.1. Cea de-a doua și a treia căsătorii– între permisiune condiționată și realitate

Prevederile privind recăsătorirea, din punct de vedere canonic, se conțineau în canoanele conciliilor ecumenice și în scrierile Sfinților Părinți, care reglementau atât normele și rânduiala serviciului divin, cât și dădeau apreciere comportamentului mirilor, dar și precizau măsurile luate față de persoanele care au hotărât să se căsătorească repetat. *Sinodul al doilea de la Neocezareea,* prin Canonul 3, califica căsătoriile a doua și a treia drept „nepravilnice (nelegiuite)”, condamnându-le începând de la titlu – *Osânda căsătoriilor nepravilnice (nelegale).* Totodată era stipulat faptul conform căruia „căsătoria a doua este îngaduită de biserică numai celor ce au ramas văduvi de tineri prin deces și n-au copii”, însă, deși prin spusele Sfântului Pavel văduvilor le era indicată castitatea,

[1539] CR, p. 118; ÎL, p. 181.
[1540] Cu referire la recăsătorii a se vedea Felea, A. Din istoria relațiilor de familie din Țara Moldovei în sec. XVII - înc. sec. al XIX-lea: cea de-a doua căsătorie. In: *Conferința științifică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei (ediția a XXVI-a), 17-18 octombrie 2019. Program. Rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2019, pp.34-35; Idem, Din istoria căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea: cel de-al treilea mariaj. In: *Conferința ştiinţifică internaţională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Chişinău, ediţia a XI-a. De la cunoaştere spre salvgardare și conservare. Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, Republica Moldova, 29-31 octombrie 2019.* Chișinău, 2019, p. 85.
[1541] *Syntagma,* col.1156.
[1542] *Ibidem.*
[1543] *Ibidem.*

totuși se concretiza, că „cine nu poate, mai bine să se căsătorească” (Rom. 31; I Cor. 7, 39; Sf. Vasile 87). În Scrierile Sfinților Părinți și în Canoanele Sinoadelor, cel de-al treilea mariaj întâlnește diferite calificări. Astfel, Grigorie Teologul o califica drept călcare de lege; Sfântul Ioan în Canonul 4 o determină drept poilgamie: „ Aceasta nu se numeşte nuntă, ci poligamie sau mai curând desfrânare, care se pedepseşte. De aceea şi Domnul a zis Samaritencii care curvise cu cei cinci bărbaţi: „Pe care îl ai acum nu-ţi este bărbat” (Ioan 4,18), în Canoanele 50 și 80 ale Sfântului Vasile se preciza că este mai mare decât desfrânarea, „întinare şi spurcăciune a Bisericii”: „Pentru a treia nuntă, nu avem lege canonică, deci ea nu-i aprobată de lege şi astfel, pe aceasta o privim ca pe o întinăciune a bisericii. Dar nu le supunem osândirii publice, fiindcă sânt mai de tolerat decât desfrâul liber” și „Sfinţii Părinţi, au trecut sub tăcere poligamia (nunta a treia) şi au socotit-o ca pe o poftă dobitocească şi străină de vrednicia omului creştin. Nouă ni se pare că acest păcat este mai mare decât curvia” (Sf. Vasile 50, 80).

Persoanele care hotărâseră să se recăsătorească trebuiau să fie conștiente de faptul că urmează să fie supuse anumitor pedepse canonice. Astfel, *Sfintele Scrieri* remarcau: „ Pentru cei ce cad în mai multe nunți este invederat timpul hotărât pentru penitență, dar întoarcerea și credinta lor le scurtează timpul penitenței (19 Anc.; 7 Neocez.; Sf. Vasile 4, 50, 80)”. În funcție de vârsta celor ce se recăsătoreau, canoanele făceau o diferență în pedepse. În cazul când recăsătoriții erau tineri, canonisirea urma să fie mai scurtă și mai ușoară, iar în cazul în care erau persoane mai în vârstă, atunci canonisirea urma să fie mai aspră, ajungând până la un an (I ec 8; Sf. Vasile 4): „Pentru cei ce se căsătoresc de mai multe ori, li se osândește un timp de pocăință (1-2 ani) dar, râvna și credința lor le scurtează iar acest timp de pocăință” (Neocez. 3). Numărul mariajelor la fel influența asupra durității și duratei penitenței, fiind mai îndelungat și mai dur pentru cei ce se căsătoreau a treia oară: „În privinţa celor ce se căsătoresc a doua oară, canonul al patrulea al lui Vasile cel Mare zice că unii au stabilit un an, iar alţii doi (ani de epitimie); iar cei ce se căsătoresc a treia oară şi pe patru ani. Dar noi, zice, am primit obiceiul afurisirii în cinci ani, pentru cei ce se căsătoresc a treia oară, fireşte nedesfăcându-se căsătoriile anterioare” (Sf. Ioan Post. 19), „cel ce se căsătoreşte a doua oară, nu se încununează (nu i se pun cununiile pe cap); ci chiar i se dă canonisire de doi ani, iar cel ce se căsătoreşte a treia oară, cinci ani se canoniseşte” (Sf. Nichifor 2).

Potrivit Canonului 1 al *Sinodului de la Laodiceea,* cei care urmau să se căsătorească a doua oară trebuiau să petreacă o perioadă de timp în pocăință, ținând post: „Am hotărât, potrivit canonului bisericesc, ca celor care liber şi legiuit s-au împreunat prin nunta a doua, şi n-au trăit în concubinaj, după ce au petrecut un oarecare timp în rugăciune și post, dupa iertarea spovedaniei, să li se dea

împărtășania" (1 Laodiceea). Scrierile și canoanele se refereau și la persoanele din tagma preoților și dascălilor. Cu referire la cei ce vroiau să devină preoți se sublinia expres interdicția la cea de-a doua căsnicie: „Canonul (Ap. 17), a oprit cu desăvârşire de la slujba de preot, pe cel ce s-a căsătorit de două ori", „cel căsătorit a doua oară, nu mai poate fi hirotonisit (Ap. 17; VI ec. 3; Sf. Vasile 12)".

Anumite pedepse canonice erau prevăzute și pentru cei ce se căsătoreau a treia oară. Prin Canonul 4 al Sfântului Vasile cei căsătoriți a treia oară erau opriți cinci ani de la împărtăşire: „Cu privire la cei ce se căsătoresc a treia oară şi acelor ce se căsătoresc de mai multe ori, am hotărât acelaşi canon. Ca şi la cei ce se căsătoresc a doua oară, adică pentm cei ce se căsătoresc a doua oară, un an, iar alţii doi ani. Cei ce se căsătoresc a treia oară sânt afurisiţi trei ani, ba chiar şi patru ani. …Cei ce au trecut peste a doua nuntă, nu merită a fi numiţi bărbaţi sau soţii". Urmează ca cei pedepsiți să stea o perioadă la ușa bisericii, apoi în genunchi la intrarea în biserică și doar după aceasta li se îngăduia a fi prezenți la slujba religioasă în interiorul Bisericii: „Totuşi, se cuvine ca aceştia să fie canonisiţi (cu îngăduinţă) adică, un an să se tînguie la uşa bisericii, trei ani să stea în genunchi în urmă la intrarea în biserică şi apoi să fie primiţi" (Sf. Vasile 80). Se considera că persoanele căsătorite a treia oară nu trebuie îndepărtate cu totul de la Biserică, de aceea, după 2-3 ani de frecventare regulate a serviciului divin, bun comportament, timp în care au fost lipsiți de dreptul de a fi împărtășiți cu Sfintele Taine, în caz de pocăire, sunt iertați: „Pentru că cei ce au trecut peste limita nunţii a doua nu mai sunt vrednici să se numească cu numirea de bărbat sau de soţie. Apoi în privinţa celor ce se căsătoresc a treia oară am primit obiceiul de afurisire pe cinci ani nu din vreun canon, ci din urmarea celor primite mai înainte. Dar nu trebuie a-i opri pe ei cu totul de la Biserică, ci a-i învrednici de ascultare, doi ori trei ani, şi după aceea să li se dea voie să stea împreună, iar de la împărtăşirea Sfintei Taine celei bune să fie ţinuţi departe, şi atunci când vor arăta vreun rod de pocăinţă să se aşeze la locul împărtăşirii" (17 Ap.; 8 sin. I ec; 3, 87 Trul.; 19 Anc; 3, 7 Neocez.; 1 Laodiceea; Sf. Vasile 12, 30, 41, 50, 53, 80, 87).

În corespundere cu canoanele era reglementată și Slujba Încununării celor ce se căsătoreau a doua și a treia oară, care se făcea fără fastul care fusese în timpul primei încununări, iar preotului i se interzicea să participe la ospățul de după cununie. Canonul 7 al Sinodului de la Neocezareea argumenta de ce preotul n-are voie să participe la masa de nuntă a celor căsătoriți a doua oară: „ Preotul să nu mănânce la nunțile celor căsătoriți a doua oară, deoarece a doua nuntă are nevoie de pocăință; si oare cine ar fi acel preot, care trebuie să canonisească pe miri, ar voi sa participe la masa lor, aprobându-le faptele prin participarea la ospat? (7 Neocez.)", arătând că a doua nuntă nu era acceptată pe deplin. Referindu-se la săvârșirea ritualului Sfintei Taine a Nunții, cercetătorii au remarcat: „Cununia a doua și a treia se săvârșesc după o rânduială deosebită, în care se vede încă

vechea disciplină a asprimii cu care erau privite de către Biserică asemenea căsătorii. Această rânduială este, în prima ei parte, mult mai simplă și mai puțin sărbatorească decât cea de la prima cununie. Logodna este împreunată aici cu cea a cununiei, ca o singură slujbă, având binecuvântarea de la început nu ca la Taine („Binecuvântată este împărăția Tatălui...”), ci ca la slujbele de binecuvantare și Sfințire, numite ierurgii („Binecuvântat este Dumnezeul nostru...”). Atât ectenia, cât și molitvele (moliftele- A.F.) de la logodnă, cât și cele dinaintea punerii cununiilor, cuprind rugăciuni pentru pocăință și iertarea mirilor, pentru că însoțirea lor prin a doua sau a treia nuntă le e socotită ca un păcat izvorât din aprinderea trupească pe care ei n-au putut-o birui. Începând de la punerea cununiilor pe cap, rânduiala slujbei la a doua și a treia nuntă e întocmai ca și la prima nuntă”[1544].

Sursele din Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt sărace în privința redării fenomenului celei de-a doua, dar mai ales a celei de-a treia căsnicii. Scurtele extrase provin din Cărțile bisericești ce reglementau îndeplinirea serviciului religios, din Codicele de legi românești, care dădeau apreciere celor două mariaje și enumerau pedepsele canonice la care erau supuși cei vinovați, din testamente, care prevăd reglementarea dreptului de moștenire, în acest context fiind pomenită și prima căsătorie, sau din documente de vânzare-cumpărare și de danie. În corespundere cu reglementările canonice, *Îndreptarea Legii* făcea o clasificare a căsătoriilor și le dădea o definire, remarcând : „Nunta cea dintâi este lege, a doua este iertare, iar cea de-a treia este călcare de lege”[1545], iar în *Pravila de la Govora* cel de-al treilea mariaj era calificat „că se cheamă curvie”[1546].

Codurile de legi românești practic repetau prevederile Canoanelor Conciliilor și Sfinților Părinți. Astfel, *Pravila de la Govora* sublinia: „Cine va fi la a doua nuntă, de va fi tânăr și va muri femeia, de va putea rabda așa, după cuvântul apostolului, bine este, iar de nu va putea rabda așa, el să ia a doua muiere; iar de va fi bătrân și se va însura a doua oară, acesta mânie pe Dumnezeu, sa aibă pocanie trei ani și metanii câte 24 pe zi”[1547]. Autorii *Pravilei* considerau că al doilea mariaj este acceptabil în cazul tinerilor pentru a evita desfrânarea, pe când la o vârstă înaintată îl „mânie pe Dumnezeu”, de aceea persoanele respective trebuiau să fie canonisite pentru trei ani. Pentru a treia căsnicie *Pravila de la Govora* prevedea o perioadă de pocăință de 4 ani: „Cei ce vor să facă a treia

[1544] Bobică, R. *Dicționar de termini și concept teologice*, Iași: Doxologia, 2016, p.917.
[1545] *ÎL*, gl. 205.
[1546] *Pravila acesta iaste direptătoriu de lege, tocmelea sfinţilor apostoli tocmite de şapte săbore către acesta şi a precuvioşilor părinţi învеţătorilor lumii. Tipăritu-s'au în tipar i. Preluminatului domn Io Mathei Basarabă Voevodă a toată ţara Ungrovlachiei: în mănăstirea Govora. Vă leato 7149. Iară de la naşterea lui XS*, 1640, în continuare *Pravila de la Govora*, 83.
[1547] *Ibidem.*

însurare să se pocăiască patru ani şi să facă câte 66 metanii pe zi”[1548]. *Îndreptarea Legii* concretiza că a doua căsătorie se putea încheia numai în schimbul unei pocăințe de 3 ani, iar a treia căsătorie după o pocăință de 5 ani[1549].

Cu referire la cea de-a treia căsnicie, *Îndreptarea Legii* făcea deosebire atât în vârsta persoanelor ce urmau să se căsătorească, cât și accentua faptul dacă aveau sau nu aveau copii, astfel subliniindu-se scopul primordial al căsniciei – cel de a se reproduce, de a avea urmași, dar făceau și deosebire în pedepsele canonice administrate: „însă, câţi sânt de 40 de ani şi va lua a treia muiere şi copii de nu vor avea, iar pentru jale şi dragoste să facă cuconi, aceia nu se opresc, iar de vor şi avea copii, aceia să fie opriţi de a treia nuntă să nu se însoare. Iar, de vor veni la a treia nuntă cei ce n-au coconi, atunci să nu se pricestuiască cinci ani cu Sfiitele Taine. Iar, când sânt unii de treizeci de ani, măcar aibă feciori, măcar n-aibă, aceia patru ani să nu se cuminece. Şi iar zice: că cei ce au trei nunţi, care sânt de treizeci de ani de nu vor avea copii, aceia după trei ani să se cuminice, iar de nu, vor avea atuncea la al patrulea an, cum am zis mai sus”[1550]. La fel pentru preot era stipulată interzicerea de a merge la ospățul de nuntă: „Când se cunună a doua nuntă, preotul la masă să nu meargă, ci numai la biserică să-i blagoslovească pe dânșii, iar în casa lor, să nu meargă la cea de-a doua cununie”[1551].

În *Molitvelnicele* utilizate în Moldova și în Țara Românească prevederile pentru al doilea și cel de-al treilea mariaje erau cuprinse în *Capete pentru a doua nuntă*: „Sfântul Nichifor Mărturisitorul, Patriarhul Țarigradului: Cel de a doua nuntă nu să cunună, ci încă se oprește de preacuratele Taine doi ani; iar cel de a treia nuntă, cinci ani. Din răspunsurile fericitului Nichita, Mitropolitul de Eraclie, către cele ce au întrebat de Constantin Episcopul. Cuvântul cel iscodit cu adeverință, nu are obiceiu să cunune pre cei de a doua nuntă, iar Bisericii cei mare aceste nu le apăra, ci le dă voie să-i cunune, pentru că nu s-au certat nimeni pentru acest lucru, numai se oprește un an sau doi de Sfânta Pricești anie; şi preotului, carele au citit cununia, nu iaste cu cale să mânânce cu dânşii, precum zice Canonul al 7 al Săborului ce s-au făcut la Neokezareea”[1552]. Rânduiala religioasă a celei de-a doua Cununie este, la fel, redată în *Molitvelnic*[1553], cu mențiunea că este aceeași și pentru al treilea mariaj[1554].

[1548] *Ibidem*.
[1549] *ÎL*, gl. 205.
[1550] *Ibidem*, gl. 206.
[1551] *Pravila de la Govora*, 51.
[1552] *Molitvenic*. Iași: Tipografia Mitropoliei, 1766, p.65.
[1553] *Ibidem*, p.66-81.
[1554] *Ibidem*, p.81.

Reieșind din realitățile sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, contemporanii epocii își formau punctul lor de vedere cu referire la a doua și a treia căsnicii. O opinie foarte interesantă privind cea de-a doua căsătorie, în forma în care era percepută de către un bărbat contemporan epocii, reprezentant al elitei, care reflectă atitudinea și sentimentele populației din epoca cercetată, se conține în testamentul lui Vasile Roset. În secțiunea sfaturi şi indicaţii pentru copii şi pentru soţie testatorul subliniază că interzice soției să se recăsătorească: „În toată vremea milostenie şi frica lui Dumnezeu să nu să lipsească, că aceasta iaste înţălepciune", „... şi ţie, Safto, îţi poruncesc să-i iubeşti ca pre fii tăi întru toată dreptate şi *niciodată să nu fie volnică a te mărita* (sublinierea noastră - A.F.), măcar că sânt încredinţat că niciodată în capul tău minte sau părere ca aceea n-a veni; iară, de s-a tâmpla vre-o nebunie ca aceea să-ţi vie, să aibi a pierde toate părţile ce ţi s-au venit de la mine, după poronca sfintii pravili, ce zice că femeia ce n-a cinsti parte bărbatului, ce dintâi cununie, şi de să va mărita cu de al doilea, să-şi piarză toată partea ei ce vine de la bărbatul ei"[1555]. Deci, Vasile Roset considera că a doua căsătorie este o „nebunie", o „necinstire" atât a primului soț, cât și a primei căsătorii – „ce dintâi cununie", ceea ce arată mentalitatea epocii, conform căreia prima căsătorie era considerată sfântă, iar celelalte erau considerate a fi un păcat. În cazul remarcat, dacă femeia ar fi vrut să se recăsătorească, ea urma să piardă toată partea mobilă și imobilă a averii rămase de la soț.

Al doilea mariaj putea fi încheiat în două cazuri: în urma decesului unui soț și în urma divorțului, ceea ce desemna sfârșitul primei căsnicii. Contemporanii perioadei, atât bărbații, cât și femeile din diferite categorii sociale, relatau despre cele două căsătorii în diferite contexte. Dimitrie Cantemir, povestind despre viața tatălui său, sublinia că Constantin Cantemir a fost copil din prima căsătorie a bunicului: „Tatăl lui Constantin-vodă, Teodor Cantemir, a avut doi fii, pe Constantin și pe Nistor, pe Nistor cu o altă soție (căci mama lui Constantin s-a pristăvit șase luni după nașterea lui Constantin)"[1556]. În cazul lui Grigore, fiul lui Bălean Ivaşcu, s-a menționat că prima soţie a murit la vârsta tinereții, fapt care a condus la încheiera celei de-a doua căsătorii cu Marica, fiica lui Radu Toma Năsturel[1557]. Cele două căsătorii ale lui Mihail Floco, croitor, sunt menționate la 18 august 1668 în contextul întăririi de către Iliaș Alexandru, domnul Țării Moldovei, a stăpânirii de locuri în Iași: „Mihail Floca, croitor, cu doaă fămei ce-au avut el, una Tudora, alta Cercheajea"[1558]. În 1696, relatându-se despre donația făcută fiului Ilie de către Ionașco, tatăl său, se sublinia: „având Ionașco ficior din trupul lui numai pe Ilie l-au însurat după ce-au murit înma lui Ilie, Gulița…Apoi, după

[1555] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,* vol.VI. Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproşu. Iaşi, 2004, nr.768.
[1556] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir,* p.2.
[1557] Stoicescu, N.*Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și din Moldova*. București, 1971, p.117.
[1558] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II (1661-1690), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2000, nr.205, p.180.

moartea Guliții, înmii lui Ilie, s-au însurat tată-său Ionașco de-au luat altă femeie”[1559]. Lupu, fiul Saftei și al lui Ion Balș, a avut două căsnicii, fiind căsătorit întâi cu Ecaterina Canano, apoi cu Safta Cantacuzino, fiica marelui spătar Iordache Cantacuzino Paşcanu şi a Ecaterinei Paladi[1560]. Relatând despre moșul lor, Iane pevețul, nepoții au relatat că acesta s-a recăsătorit după ce i-a decedat prima lui soție: „Și murind moașe lor Paraschiva, iar moșul lor, Iane pevețul, au luat al doilea fămeie pe Dochița”[1561]. Constantin, fiul Saftei și al lui Ion Balș, a fost la fel căsătorit de două ori: prima dată cu Maria, fiica marelui logofăt Ilie Catargiu, iar apoi cu Catinca, fiica beizadelei Ştefan Duca[1562]. Deși Mihai Dim. Sturza în tabelul genealogic o arată pe Maria Catargiu ca fiind cea de-a doua soţie a lui Constantin Balș, cu care s-ar fi căsătorit după anul 1743, Mihai-Bogdan Atanasiu demonstrează că a fost prima lui soție[1563]. Cele două mariaje ale lui Vasile, doboș de strajă, sunt pomenite la 19 ianuarie 1734 într-un document de vânzare a 5 firte de vie: „Adică eu, Vasili doboș de strajă, împreună cu soțul meu, fata dascălului, și împreună cu ficiorii mei: Ion, carili îm(i) est(e) *cu fimeie dintâi*, și Ianăș și Ilinca, carili îmi sint făcuți cu Ileana, *soțul pe urmă* (sublinierea noastră- A. F.)”[1564]. La 1 august 1807, Andrei, diacon din Onișcani, împreună cu copiii „ci-i am făcuț(i) co soțul meu cel dintâi, ci au murit, Arefta, fata lui Necolai Cocârță” a hotărât să îndeplinească voința răposatei soții și dăruiește mănăstirii Hârbovăț o vie de pe moșia Onișcanilor care era „zăstri, data de la părinții ei”[1565].

Pentru sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea sunt remarcate mai multe cazuri de încheiere a celei de-a doua căsătorii și de către femei. La 7 iunie 1696, Antioh Cantemir, domnul Țării Moldovei, judecă pricina dintre Toma Dracea și Ionașco, fost clucer, remarcând: „Toma Dracea, carile ține pe Arhonda, ce-au fost mai nainte după Miron Vameșul”[1566]. La 12 mai 1730, într-un act de vânzare de case de către Alexandrachi, fost comis și soția sa Safta, se pomenește de prima căsnicie a Saftei: „cas(e) fiind mai denainte vreme a soțului meu, Safta, făcute de *bărbatul ei ce-au avut înainte*

[1559] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.III (1691-), editate de Ioan Caproşu. Iași, , nr.122, p.104.
[1560] Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători ai Ţării Moldovei la cumpăna veacurilor XVII-XVIII – Ionaşco şi Ion Balş*. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza” din Iaşi*, s.n., Istorie, LVI-LVIII (2010-2012), p. 157-171; Idem, *O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino (1776)*. În: *Opțiuni Istoriografice*, X (2010), 1-2, p. 79-80.
[1561] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.IV (1726-1740), editate de Ioan Caproşu. Iași, 2004, nr.307.
[1562] Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători*, p. 157-171; Idem, *O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino*, p. 79-80.
[1563] Polemica dusă referitor la faptul care dintre fetele lui Ilie Catargiu a fost soția lui Constantin a se vedea la Mihai-Bogdan Atanasiu, *Doi mare dregători*…, p.79-80.
[1564] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.IV, nr.195, p.137
[1565] *Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în perioada Războiului Ruso-turc din 1806-1812*, vol. I (noiembrie 1806-iulie 1808), cooord., editori D. Dragnev, L. Svetlicinâi, editori: T. Candu, T. Ciobanu, V. Constantinov, Chișinău, 2015, nr.76, p.70-71.
[1566] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. III, nr. 113, p..

(subliniera noastră- A.F.), de Vasile Pietreanul, și murind Vasile Petreanul”[1567]. O a doua căsătorie, în urma decesului primului soț, a încheiat Elinca Romano „ce-au fost soția răposatului spătar Grigorie Bașotă și acum să află însoțită cu ștap-căp(i)t(a)n Ivan Ivanovici Denesăv”, mariajul fiind pomenit în contextul examinării litigiului dintre Elinca și Ecaterina, fiica ei din primul mariaj[1568]. La fel două mariaje a avut Safta, fiica lui Gheorghe Hâjdău: primul cu Nicolae Lepădat și al doilea cu Gheorghe Dumbrăvanul[1569].

În cazul întocmirii testamentelor, când se relata despre cea de-a doua căsătorie, se prezenta în detalii zestrea dată la fiecare căsătorie și bunurile cumpărate în timpul căsniciei, dar și moștenitorii. Ilustrativă în acest sens este relatarea Măriuţei, care în testamentul său sublinia că a avut două căsnicii: prima – cu Constantin Panait, în care s-a născut fiul Panait, şi a doua – cu Hristodor Papafil, în care s-a născut fiica Zmaranda, căsătorită cu Gheorghie, biv vel căpitan de dărăbani[1570], enumerând averea.

Deși în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Moldova, de cele mai dese ori, cea de-a doua căsnicie era încheiată în urma decesului soțului sau soției, totuși, reieșind din condițiile politico-militare ale perioadei, existau și alte situații cotidiene în care unul dintre soți, de cele mai dese ori bărbatul, putea fi declarat mort. Astfel, soțul luat la oaste putea să fie omorât sau să cadă în prizonierat în timpul acțiunilor militare, sau unul dintre soți putea fi luat în robie. Pravilele românești prevedeau astfel de situații, fiind reglementată perioada de timp obligatorie pentru aşteptarea soţului dispărut. În cazul când soţul a fost luat la oaste, soția trebuia să-l aştepte de la 4 până la 10 ani: „Iar de i să va fi dus bărbatul la oaste, ce să zice să fie slujitor, să-l aştepte 4 ani, cum au fost ai cei vechi di demult, iar acum într-acesta veac, scrie să aştepte 10 ani”[1571]. Însă dacă soția avea cel puțin un martor care putea să demonstreze că soţul femeii a decedat în timpul acțiunilor militare sau în prizonierat, atunci ea putea să obţină dreptul la recăsătorire după doi ani: „Când să va afla numai un martor să zică cum au văzut pe bărbatul cutării mort, ajunge atâta să arate cum acesta ieste mort şi atunci cu această mărturie poate muierea să mărite să-şi ia şi al doilea bărbat”[1572]. În cazul în care fie că unul dintre soți a fost robit, fie că a părăsit familia, era prevăzut timpul obligatoriu de așteptare, care era în dependență de genul celui ce aștepta, astfel că femeile trebuiau să aștepte 5 ani, iar bărbaţii

[1567] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. IV, nr.97, p.75.
[1568] *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*, selecție și prefață de Alexei Agachi și Ion Varta. Chișinău, 2012, nr.269, p.350-351.
[1569] *Ibidem*, nr.255, p.333.
[1570] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2007, nr. 352, p. 342-343.
[1571] *CR*, gl. 151, p. 109.
[1572] *Ibidem.*

doar 3 ani: „Toate pravilele împărăteşti dau voie muierii să-şi ia al 2 bărbat, când va rămâne de bărbat o seamă de vreme, după cum s-au tocmit, cum s-ar zice: dacă să va afla cum i-au robit bărbatul, atunci să-l aştepte 5 ani, numărându-i din ce vreme l-au robit”[1573].

În urma analizei surselor din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, constatăm că a doua căsnicie, încheiată după decesul unuia dintre soți din primul mariaj, respectiv o nouă familie nucleară, putea fi întemeiată dintr-o fată mare și un văduv (care are sau nu are copii), dintre un tânăr și o văduvă (care are sau nu are copii) și între doi văduvi (ambii fără copii, cu copii fiind doar femeia, cu copii fiind doar bărbatul sau ambii fiind cu copii)[1574]. Cercetătorii remarcă faptul că și scopurile celor care încheiau o a doua căsătorie era diferit, astfel că cei care rămâneau cu copii, pe lângă faptul că aveau nevoie de sprijin în munca în gospodărie, de consolidarea proprietăților deținute și mărirea acestora, își puneau speranța în sprijin și în îngrijirea copiilor[1575]. Pentru perioada cercetată, recăsătorirea, în special al bărbaților văduvi, rămași cu copii, era o regulă[1576]. Practic este imposibil de stabilit vârsta celor ce se recăsătoreau, desi, ca și în cazurile din alte regiuni ale spațiului românesc, presupunem că văduvele tinere cu copii și/sau fără un patrimoniu ce le-ar garanta independența economică erau impuse de circumstanțe să se recăsătorească cu bărbați mai în vârstă, pentru a li se oferi o siguranță socială și economică. Diferența mare de vârstă și de statut putea fi evidentă și în cazul căsătoriei unui văduv cu o tânără, explicate la fel prin situația material bună. Însă, după cum am remarcat mai sus, se urmărea ca după decesul soțului/soției să fie trecută perioada de doliu, căci atât legislația, cât și comunitatea nu privea bine o căsnicie în perioada doliului.

Despre a doua căsătorie, întemeiată între o fată mare și între un văduv care are copii, se pomenește în diata elaborată la 26 octombrie 1770 de Constantin Gandul, stolnic din Ţara Moldovei. Relatând despre cele două căsnicii ale sale și problemele apărute în legătură cu aceasta, Constantin povestea în testamentul său: „Cunoscand că această lume este vremelnică şi trecătoare şi nici un om fără de moarte nu iaste, şi fiindcă şi eu m-am bolnăvit de grea lungoare, şi încă aflandu-mă în toată starea minţii mele, am făcut această diată, ca pe urma mea să fie linişte intre fiii mei, fiindcă din voia lui Dumnezeu, *am avut două case şi două rânduri de copii* (sublinierea noastră- A. F.) şi după cum am socotit a fi cu cale şi cu dreptate am arătat mai jos...”[1577]. Problema eternă a conflictului

[1573] *Ibidem*.
[1574] Vom remarca că S. Marian sublinia că al doilea mariaj poate fi încheiat între un văduv și o fată mare și o văduvă și un fecior. A se vedea Marian S. F. *Nunta la români. Studiu istorico-etnografic comparative.* București: Ediținea Academiei Române, Tipografia *Carol Göbl*, 1890, p. 776.
[1575] *Ibidem.*
[1576] Solcan, Ș.*Femeile din Moldova, Transilvania și Țara Românească în Evul Mediu*. București, 2003, p.93-95.
[1577] *Documente privitoare la istoria orașului Iași,* vol. VI, nr. 873, p. 763-764.

generaţiilor, în special părinţi – copii, nu este străină testatorului. Stolnicul relatează că a avut două căsătorii, din ambele rezultând copii. Prima căsătorie a fost încheiată cu Maria, fiica lui Pascal de pe Horăiata, care era „fată în casă la doamna Catrina a lui Constantin vodă Mavrocordat”[1578]. Aceasta s-a întamplat la Bucureşti, unde testatarul a mers cu vornicul Roset. Diata descrie în mici amănunte obiectele oferite drept zestre: „o rochie de belacoasă fără petele, care i-am cumpărat eu petelele, şi o pereche paftale de argint, care i-am cumpărat eu colanu, şi o păreche brăţele de aur în belciugi de 38 dramuri, şi o păreche cercei cu smaranduri, lucru uşor de purtat din casă, şi un beniş şi o rochie de hatae cu flori de mătasă, de purtat, făcute de doamna, ...etc.”[1579]. În timpul primei căsătorii stolnicul a răscumpărat părţile din Oneşti, zălogite de cumnatul său, a cumpărat o casă în Iaşi şi un loc de casă, o moşie. Din această căsnicie i-a rămas în viaţă o fiică, Catrina, ceilalţi copii au decedat. El relata, de asemenea, că şi-a căsătorit fiica din primul mariaj cu Ştefan Feştilă şi că a înzestrat-o „ca pe o fată de boier”. Este curios că fiicei i-a dat numai moşiile „ce am avut de pe neamul ei”, motivand că atunci avea numai Foraştii, „unde îmi era aşezarea, şi jumătate de sat de Durneşti, ce o avem danie de la vornicul Roset”, considerand că aceasta este de ajuns, căci nu i-a lipsit nimic din izvodul de zestre, subliniind că „nu din zestrea mâne-sa ce, din osteneala mea sunt făcute toate”. Din aceste cuvinte se vede atitudinea faţă de copilul din prima căsătorie, cu care mai târziu are o neinţelegere în privinţa unor vase la care pretindea fiica, motivand că ar fi ale mamei sale. A doua căsnicie a fost cu Maria, fiica vistiernicului Constantin Năstasă. A primit zestre şi în urma acestei căsătorii. Testatorul enumera toate cumpărăturile făcute impreună cu a doua soţie. Din cea de-a doua căsătorie avea două fiice şi un fecior. Pe cea mai mare, Rucsanda, a înzestrat-o, ceilalţi, fiind mici, rămaneau sub tutela mamei[1580]. Din testament se observă că acest conflict a rămas nerezolvat, fiind vizibilă atitudinea negativă a testatorului faţă de fiica din prima căsătorie, dar şi, probabil, a fiicei faţă de tatăl său, care, după părerea noastră, nu i-a aprobat a doua căsătorie şi care se considera lezată în dreptul de moştenire.

Două căsnicicii a avut și Gheorghe Hâjdău, în documente remarcându-se: „Acel Gheorghie Hâjdău au avut doao fimei, întâi pe Antimie, fata lui Vartic, cu care au avut fii pe Vasilii și pe acea Marie. Și al doile fimeia, pe Angheluța, fata lui Miron Stârce, cu care au avut doao fete Rucsanda și Safta”[1581]. Cea de-a doua căsătorie a lui Toader, fiul lui Niţan din Iași, este amintită în contextul pomenirii despre zestrea dată copiilor din prima cănicie a lui Toader: „Iar Toader au mai avut feciori cu altă femeie și pe acei i-au căsătorit și zestre lor li-au dat”[1582].

[1578] *Ibidem.*
[1579] *Ibidem.*
[1580] *Ibidem*, p. 763-764.
[1581] *Documente privind istoria Țării Moldovei sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, nr.255, p.332.
[1582] *Documente huşene*. Volumul II (1648-1880). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi, Editura PIM, 2014, p.97.

Despre mariajul unei văduve fără copii relatau la 30 iulie 1754 nepoții femeii, care concretizau: mătușii „Ilenii, pre care au ținut-o Paraschiv ce-au fost ispravnicu la răposatul Dumitrașco Racoviță hatman. Și întâmplându-se de au murit soțul ei, Paraschiv, și ficiori cu dânsul n-au făcutu, s-au măritatu și după al doile bărbatu, anume Ștefan Pană ce-au fostu băcal, cu caril(e) iarăși neavându ficiori....Că din 2 cununii ce-au avutu, ficiori n-au avutu"[1583].

Un al doilea mariaj încheiat între o femeie văduvă cu doi copii și un bărbat fără copii este menționat la 23 iunie 1808 într-un proces de judecată, în care o oarecare Aftenia spune că: „au avut bărbat pe un Ștefan Marta, carili au fost mai avut o femei și au murit, ce-au fost sor(ă) pârâtului Andronachi și când au luat-o bărbatu-său acela pe dânsa ave făcuți și doi copii cu sora pârâtului. Și în câtă viață au mai treit au mai făcut și cu dânsa un copil"[1584]. În cel de-al doilea mariaj al lui Ștefan situația se schimbă – el deja era văduv cu copil, care s-a căsătorit cu o femeie fără copii.

A doua căsnicie încheiată între doi văduvi, fiecare dintre ei având copii din prima căsătorie, este amintită la 28 decembrie 1678, în contextul în care era prevăzută o situație de reglementare pașnică a relațiilor de proprietate. În document era prezentată o înţelegere privind împărţirea averii lui Vasile logofăt, căsătorit în a doua căsnicie cu Maria, pentru care această căsnicie la fel era a doua. Vasile avea un fiu din prima căsătorie – Dumitraș clucerul, iar Maria, din primul mariaj cu Grigoraș paharnic, avea doi copii – Vasile şi Gavrilaşcu: „Maria, logofteasa răposatului Vasile logofăt cu fiii ei, Vasile şi Gavrilaşcu, pe care-i are cu primul ei soţ, Grigoraş paharnic, se învoieşte cu Dumitraş clucerul, fiul lui Vasile logofăt, să stăpânească el moşiile, iar pojijia casei să o ţie ea"[1585].

Cea de-a doua căsătorie, încheiată între doi văduvi, în care copii din prima căsnicie avea doar bărbatul, este redată în diata Bălaşei, care prezintă în detaliu date biografice, relatându-se despre cele două căsătorii ale ei: „Din vrere lui Dumnezău trăind în lume, viiaţa me s-au petrecut cu doă căsătorii". Testatoarea menţionează că durata ambelor căsătorii a fost de câte 12 ani. Primul soţ, Vasile Scarlat, serdar, fiind nevoiaș, i-a cheltuit o parte din avere: „ întăi m-au măritat părinţii miei după Vasăli Scărlet sardariul şi zăstre mi s-au dat cu izvod … în vreme ce am trăit cu soţul meu cel dintai de susu numit, fiind un om nevoiaş, cateva lucruri şi odoară mi-au prăpădit căci un inel de aur cu diamante şi una părechi de cercei cu diamante şi una cruci de diamante, aceste trei odoară le-au vandut dumisali spat. Constantin Catargiu numai drept o sută lei cum şi rădvanul cu cai, şi boi şi vacile şi şase zarfuri de argint, şi o cruci de argint cu mărgăritar, săbit de strai şi alte mărunţişuri ce mi-au prăpădit, care s-

[1583] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași, 2001.
[1584] *Documente privind istoria Țării Moldovei sub ocupația militară rusă (1806-1812)*, p.60-61.
[1585] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II, p. 91.

au mai arătat anumi”[1586]. Rămânând văduvă la „vârsta tinereților”, s-a recăsătorit cu Enachi Mavri, fost mare pitar, văduv, deci pentru ambii soți aceasta era a doua căsnicie, în urma decesului primului soț. Tragedia femeii consta în faptul că în nici una dintre căsătorii n-a avut copii, subliniind că „12 ani ci am vieţuiut cu numitul soţul meu cel dintai odraslă din trupu noastre nu ni-au rămas”, „ Acum dar după ce şi acest de al doile boer şi al meu soţu dumnialui pit. Enachi am ţănut casă alţi 12 ani şi din trupul meu nu mi-au dat Dumnezău roadă”. S-a legat sufleteşte de fiica vitregă Anastasia, pe care a crescut-o de mică: „ şi dumealui pit. avându fii dumisali făcuţi cu giupănească dumisali ce dintăi, cunoscut-am mai ales pe a dumisali fiica Anastasae pe care eu de mică copilă am crescut-o cu osăbit ostinelile meli” și ei îi lasă averea agonisită, pentru care și s-a judecat[1587]. Din cele relatate, concluzionăm că naraţiunea autobiografică era prezentată nu numai pentru a identifica cantitatea şi valoarea averilor acumulate pe parcursul vieţii, ci şi pentru a argumenta, în unele cazuri, alegerea moştenitorului. Acest lucru este important în cazurile conflictuale, precum este prezentat mai sus, când apar neînțelegeri cu rudele sau în cazul celui de-al doilea mariaj.

Mai rare sunt cazurile când o nouă căsnicie era întemeiată după ce unul dintre viitorii soți fusese despărțiți în prima căsătorie. Un astfel de caz rar este remarcat în 1602, când Sora, soția lui Grigore Lelea, a miluit Sfânta mănăstire Secul cu un loc, menționându-se că pe aceasta l-a avut din schimbul făcut cu primul ei soţ, Andrei, când ei s-au despărţit: „...lângă casa lui Ursul potcovariu, pe care acel mai sus loc de dughiane l-a avut de schimb cu Andrei, primul ei bărbat, când ei s-au despărțit. Iar Sora așa a spus înaintea noastră că a dat lui Andrei 2 cai și și-a luat de la Andrei, de bunăvoie, locul acela să-i fie ei ocină”[1588]. În acest caz este clar că femeia a încheiat o a doua căsătorie, fiind deja divorțată de primul soț, dar nu este indicată cauza divorțului.

Sursele din sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea sunt foarte modeste referitor la informațiile despre cel de-al treilea mariaj. Modul în care erau văzute și percepute de un contemporan al epocii trei căsătorii încheiate de către o persoană este reprezentat în partea narativă a preambulului din diata lui Gavriliţă Costache întocmită în 1687[1589]. Mentalitatea perioadei cerea ca testatorul să vină în faţa lui Dumnezeu cu inima curată, astfel că testatorul mărturisea: „Socotindu-mă cu firea mea, că nime nu-i in lume să veţuiască şi să nu moară, ci tot cu moartea ne plătim, şi am socotit că cine aşează singur mai bine-i decat cand aşează alţii mai pe urmă. Eu fui un om mai păcătos decat alţii, că fiind mai păcătos avui şi premenele de femei mai mult decat alţii, aşa îmi fu parte de la milostivul

[1586] *Documente basarabene* publ. de L.T. Boga, vol.III. *Testamente și danii (1672-1858)*, Chișinău, 1929, p.15-17.
[1587] *Ibidem*.

[1588] *DIRA*, veac XVII, vol. 1 (1601-1605), București, 1952, nr. 93, p. 61-62.
[1589] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol. II.

Dumnezeu după păcatele mele şi avui coconi cu trei femei”[1590]. Deci, testatorul recunoştea că a avut trei căsătorii, din fiecare rezultând copii. Numărul mare al mariajelor era considerat de către dregătorul moldovean drept păcat, deşi Biserica Ortodoxă le recunoştea.

În contextul unui proces de judecată, în 1742, feciorii lui Vasile Schin povestesc despre cele trei căsnicii ale bunicii lor Alexandra, care „au avut trii bărbați: bărbatul dintăi au avut pe Cârste, cu care au făcut împreună doao fete, pe Nastasie, îma lor, ce-au ținut-o Vasile Schin și pe Sanda, ce-au ținut-o Arbănașul…; al doile bărbat au avut pe altul, cu care n-au avut feciori împreună; al triile bărbat au avut pe Sava, om strein, ș-au făcut împreună cu Sava doi feciori”[1591].

Căsătorit de trei ori a fost și Iordache, fiul Saftei și al lui Ion Balş: în primul mariaj cu Irina Ruset[1592], în cel de-al doilea cu Maria Racoviţă, fiica hatmanului Dumitraşco Racoviţă şi a Ilincăi, fiica spătarului muntean Mihai Cantacuzino[1593], şi în cel de-al treilea cu Paraschiva, fiica lui Grigore Purice[1594]. De trei ori s-a însurat State, blănarul, despre care într-un act din 18 octombrie 1671 se spune: „…tâmplându-să de au avut înainte doao fămei și având cuconi cu dân<se>le, săvârșitu-s-au și fămeili și cuconi și oasele lor s-au astrucat la această sfânta mănăstire. Apoi au luat Statie a treia femeie, pe Mărușca, carea au fostu roabă, și s-au cununat cu dânsa și au făcut fecior(i) împreună”[1595]. În cel de-al treilea caz mariajul a fost încheiat după moartea atât a primelor soții, cât și a copiilor. Cea de-a treia căsnicie a lui State era și una intersocială, remarcându-se că a treia soție „au fostu roabă”[1596].

Tradiția populară făcea precizări referitoare la modul de vestimentare a celor ce se căsătoreau repetat, în special a femeilor. Astfel, o femeie văduvă ce se căsătorea „mergu la cununie îmbrobodite cu mânește rgură sau și cu unu tulpanu, nicând însă cu capul golu ca fetele” și nici nu le ieste „iertatu de a purta cunună de flori și peteală”, iar nunta, în cazul când ambii sunt văduvi, se face fără lăutari, fiind o „nuntă tăcută”[1597].

Totodată, moartea unuia dintre soți, deși ducea la încetarea căsniciei, crea probleme în reglementarea relațiilor cu rudele din prima căsnicie în ceea ce privește averea rămasă, în special cu

---

[1590] *Ibidem*.
[1591] *Condica, II*, nr.1173, p.418.
[1592] Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători ai Ţării Moldovei*.
[1593] Banul Mihai Cantacuzino, *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată și adnotată de N. Iorga. București, 1902, p. 346. Totuși, autorii studiului *Doi mari dregători ai Ţării Moldovei* remarcă faptul că unul dintre pomelnicele mănăstirii Doljești o numește pe cea de a doua sa soţie al lui Iordache, Aniţa: „Iordache, *Aniţa* Balş, vel vor(nic), cu jupâneas(a) dum(nealui), fiica hatmanului Dumitraşco Racoviţă, socrii mai susnumit(ului) [Vasile, n.n.] Ruset hat(man), părinţii jupânésii Saftei (subl. n.)” A se vedea Atanasiu, Mihai-Bogdan. *Doi mari dregători* ai *Ţării Moldovei la cumpăna veacurilor XVII-XVIII: Ionaşco şi Ion Balş,* p.165.
[1594] *Ibidem*.
[1595] *Documente privitoare la istoria orașului Iași*, vol.II, nr.366, p.341-342.
[1596] *Ibidem.*
[1597] Marian, S.F. *Op.cit*., p.777.

moștenitorii chiar și în cazul când era întocmită o diată[1598]. În special la acest capitol vom remarca cazurile în care sunt implicați soții. După cum susţine George Fotino: „Moartea a pus sfârşit persoanei fizice, dar patrimoniul acesteia – *familia pecuniaque* – nu se sfârşeşte, nu dispare odată cu ea”[1599]. Un astfel de proces a avut loc în 1669 între fraţii Iane Peveţ şi Gheorghiţă cu cumnatul lor Enache[1600]. La baza conflictului a stat averea rămasă de la Ileana, sora fraților, care a fost totodată şi soţia lui Enache. La 12 iulie 1669, în procesul de judecată în urma cercetărilor s-a constata că „... la moartea Ilenei, ea, *cu limbă de moarte*, denaintea duhovnicului popa Toader de la Sventi Nicolai şi denaintea altor uliceni, s-au lăsat ea cu tot ce-au avut pre sama soţului ei, lui Enachi, precum au arătat şi scrisoarea de danie de la soţul său, Ileana, făcută denaintea duhovnicului şi denaintea a toată mahalaua, şi scriu cu mare blăstăm cum nime din fraţii ei sau din rudele ei să n-aibă treabă la nimica cu rămăşiţa ei fără numai soţul ei Enachi şi cucoana lor, Stefana. Şi iarăşi mai scrie în zapis cum de să va cumva tâmpla moarte şi cucoanei lor, fraţii ei şi ruda ei tot să n-aibă treabă cu nimica fără numai soţul ei, Enachi. Şi apoi s-au tâmplat cucoanei lor moarte şi au rămas tot ce-au avut pre sama soţului ei lui Enache şi după moartea lor i-au grijit de tot ce-au trebuit cum să cade creştineşte”[1601]. În corespundere cu legislația timpului, în cazul când era întocmită o diată, fie expusă verbal în fața martorilor, fie scrisă și confirmată, beneficiar devenea persoana indicată. Deseori femeile, în cazurile când aveau o familie armonioasă, întocmeau diata în favoarea soțului, căci fără aceasta, în special dacă nu aveau moștenitori, zestrea urma să revină în neamul ei. Conform mărturiilor depuse, în cazul lui Enache, el a avut câștig de cauză, toată averea rămând în proprietatea lui.

O problemă aparte era reglementarea relațiilor familiei întemeiate prin a doua căsnicie cu copiii din prima căsătorie. Soții părinților erau numiți vitregi în raport cu copiii, iar copiii fiastru/fiastră – în raport cu aceștia. De cele mai dese ori relațiile între ei erau destul de încordate, fiind însoțite de diferite tipuri de abuzuri. Despre astfel de relații s-a relatat la 8 iulie 1745 în cazul lui Ioniță, grămăticul: „după moarte tătâne-său, lui Bainschi, sărdariul, maică-sa Baischioe, s-au măritat după Gheorghiță Apostol, păharnicul mare. Și, aflându-se el în casa vitrigu său, copil tânăr, nesosit de vârstă, l-ar fi supus vitregu-său di au luat 39 lei de la Ion Neniul”[1602], astfel că fiastru a fost impus să împrumute bani, în consecință fiind nevoit să se răsplătească.

[1598] Pentru alte procese a se vedea Felea, A. *Procese de judecată în urma prevederilor testamentare în Ţara Moldovei şi Imperiul Rus (sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea).* În: *Promemoria. Revistă de istorie socială*, 2011, volumul I, nr. 1-2, p. 44-59.
[1599] Fotino, George *Pagini din istoria dreptului românesc.* București, 1972, p. 93.
[1600] *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, nr. 273, p. 245-246.
[1601] *Ibidem.*
[1602] *MEF*, vol.VIII, nr.149, p.187-188.

Deseori între copiii din prima căsătorie și mama vitregă sau tătăl vitreg sau copiii din a doua căsnicie se iscau neînțelegeri cu referire la moștenire, ce se soldau cu lungi procese de judecată. La 21 august 1742, Constantin Mavrocordat scria către Ghedeon, Episcopul Romanului, și către Mihalache Sturza, ispravnicul Romanului, cerând să examineze cazul unui Gheorghe, care „s-au însurat și au fost luat o fămee cu 3 copii”[1603]. După ce femeia a decedat „au pus fiestri mâna și pe a lui ce-au avut”[1604]. Jăluitorul pretindea că fiaștri au acaparat proprietatea ce-i apaținea strict lui.

Un proces de judecată menționat la 23 iunie 1808 este provocat de Aftenia, cea de a doua soție a lui Ștefan Marta, care după decesul soțului a încercat să acapareze nu doar averea soțului, dar și a primei soții a acestuia, pentru care mariajul cu Ștefan era al doilea: „...și după ce bărbatu-său s-au săvârșit din viață, vrând ea a pune mâna atât pe zăstre mumii copiilor cei dintâi femei bărbatu-său, cât și pe toatei rămășițurile averii bărbatu-său, căutând ca cu totul să isteriască ea pe copii cei făcuți cu femeia dintâi și pârâtul Andronachi”[1605].

Alt caz conflictual a fost remarcat la 21 septembrie 1812, în contextul informării lui Vasile Krasno-Miloșevici, președintele Divanurilor Moldovei și Țării Românești, despre moștenirea averii Saftei, fiica postelnicului Ioan Canta, „făcută cu ce dintâi soție a sa, Nastasie, fiica pah(arnicului) Matei Hurmuzachi”, în care este amintită și cea de-a doua soție a postelnicului Canta, Catinca. Safta a înaintat o jalobă, cerând întoarcerea a „toată averea maicii sale”[1606].

Prin testament și/sau danii părinții se străduiau să-i protejeze pe copiii din mariajul precedent de pretențiile material-financiare ale noii familii, lăsându-se donaţii separate de cei din căsătoria prezentă și separat de a doua soţie. Așa se întâmplă în cazul unui Gavril, care prin testamentul lăsat indică ce i se cuvine fiicei din prima căsătorie: „ Adică eu, Gavril, făcut-am diiată a me la mâna soţului meu Saftii, precum să se ştie că înaitea morţii mele tâmplându-se o copilă *cu alt soţ al meu, fată a Jămirului,* am lăsat cu limbă de moarte o dugheană în Târgul de Sus ot Hagioi, şi anume ce de Sus, şi doi bani pentru zestre ei aşijdere şi soţului meu Saftii o dugheană cu casă din dos am lăsat cu limbă de moarte , să fie a ei împreună cu a unei copile; aşijdere... o cergă şi doă cămeşi cu hir sânt a copilei cei mari...”[1607]. Despre o danie ce urma să protejeze copiii din a doua căsnicie s-a menționat la 19 martie 1745 de către Vasilca, fata Buscăi, pe care „au ținut-o Toader, sin Nițan ot Huși”, cu mențiunea: „Iar Toader au mai avut feciori cu altă femeie și pe acei i-au căsătorit și zestre lor li-au

[1603] *Condica, II*, nr.867, p.253.
[1604] *Ibidem*.
[1605] *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*, p.60-61.
[1606] *Ibidem*, nr. 306, p. 408.
[1607] *Ibidem*, nr.153.

dat, iar la vie nu i-au dat voe să aibă parte acei feciori și ficiorilor lor care i-au înzăstrat, ci au dat acestor mai mici lui Gavril și lui Constantin”[1608], fiind subliniată voința tatălui copiilor.

Conflictul dintre copiii din cele două căsnicii ale tatălui este remarcat în procesul din 1753 dintre Vasile Roset, bivel vistier, și Mihalache Roset, bivvel stolnic, fiii răposatului Iordache Ruset, vel vornic, pentru moșia Mărgineni. Marele vornic Iordache Ruset a fost însurat în prima căsătorie cu Safta, fiica logofătului Antonie Jora, căsnicie din care s-a născut Vasile. În al doilea mariaj a fost însurat cu Maria, fiica vornicului Sturza, căsnicie din care s-a născut Mihălache. Aducând drept argument obiceiul pământului, Mihălache pretindea să-i fie lăsată „așăzarea părințască”, fiind „fecior mai mic”. El vroia să fie stricată diata tatălui său prin care Mărginenii erau lăsați lui Vasile, menționând că fusese „ făcut strein de moștenire și baștină părințească”. Totodată, Mihălache susținea că moșia Mărgineni și alte moșiii din jur au fost cumpărate de tată-său împreună cu maică-sa. Însă Vasile Roset a prezentat două diate întocmite de tatăl său în care erau indicate cauzele pentru care moșia Mărgineni îi era lăsată lui Vasile: 1) o parte de moșie din Mărgineni a fost dată zestre Saftei, mama lui Vasile, de către tatăl ei Antohie Jora, și „alt frate nu încape în baștina moșiii ce-au fost a maicii lui Vasăle”; 2) Vasile a fost rânduit a-i face pomenirile cuvenite mamei sale; 3) drept recompensă pentru zestrea mamei lui Vasile pierdută de Iordache.

Un caz de rezolvare pașnică a problemelor apărute în urma decesului tatălui, care în timpul vieții avuse două căsnicii, este redat în documentul din 6 noiembrie 1682, care arăta situația când copiii din prima căsătorie s-au înțeles cu mama vitregă să împartă cele rămase de la tatăl său, ținând cont că frații mai mici, din cea de-a doua căsnicie, trebuie înzestrați: „Ion şi fratele său Sandul, feciorii răposatului Chiriac Sturza, spătar şi ai Alexandrei, fata lui Prăjescul, mărturisesc că s-au înţeles cu mama lor vitregă, Aniţa şi din banii rămaşi de la tatăl lor au luat ei 600 de lei, iar restul i-au lăsat Aniţei şi fraţilor mai mici pentru că acestora nu li s-a dat nici un odor sau haine cum s-au dat celor două fete mai mari, când s-au înzestrat. Comândările şi sărindarele ce trebuie la Sfântul Munte, pentru tatăl lor, precum şi datoriile ce vor mai fi de dat, să le plătească Aniţa. De asemenea datoriile către tatăl lor şi cele rămase de la unchiul lor, Ilie Sturza vornic, să le împartă frăţeşte, iar pentru pricinile ce vor fi din slujbele de la ţinuturi să răspundă toţi”[1609].

Cert este faptul că prin încheierea celei de-a doua căsnicii și celui de-al treilea mariaj cercul rudelor constituite prin alianță se mărea considerabil, astfel creându-se o întreagă rețea de rudenie, în care un rol aparte îl avea solidaritatea familială. Acest sistem de legături de rudenie creat în sec. al

[1608] *Documente Huși*, vol. II, p.97.
[1609] *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*, vol. IV, 1676-1700, întocmit de M. Regleanu, D. Duca Titulescu, V. Vasoilescu, C. Negulescu, Bucureşti, 1970, nr. 758, p. 179-180.

XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea se încadrează perfect în rețeaua de rudenie creștină a Europei. Relațiile în interiorul cercului familial, atât cu rudele din primul mariaj, cât și cu cele din mariajele următoare, variau nu numai la nivel emoțional, ci și la nivel material, fiind în dependență de atașamentul soților unul față de altul, dar și față de rudele de sânge sau cele prin alianță, cât și în funcție de interesul financiar, de împărțire a moștenirii, restituire a zestrei etc.

5.3.2. Cea de-a patra căsătorie – mariaj interzis

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, dar și în întreg spațiul otodox, în reglementarea problemei privind cea de-a patra căsătorie[1610], din punct de vedere canonic, se ținea cont de reglementările prevăzute în canoanele Sinoadelor Ecumenice și scrierile Sfinților Părinți și de legislația bizantină, care a influențat legislația locală. Deoarece cea de-a patra căsătorie avea la bază încălcarea canoanelor Bisericii Ortodoxe, conform cărora erau permise doar trei căsnicii, ea putea fi desfăcută la iniţiativa autorităţii bisericeşti[1611]. În cazul celei de-a patra căsătorii, mariajul era considerat nul din momentul încheierii acestuia şi, prin urmare, se desfăcea. În *Syntagma lui Matei Vlastares* era clar stipulat: „Iar cuvintele legii sânt acestea: să fie ştiut de toţi, că dacă cineva va îndrăzni să se căsătorească pentru a patra oară, ceea ce nu este <în drept> căsătorie, nu numai că această căsătorie va fi socotită fără fiinţă, dar nici copiii născuți din această <căsătorie> nu sânt ținuți legitimi”[1612], cu o motivație destul de clară în sensul mentalității timpului și păstrării drepturilor copiilor legitimi din punctul de vedere al bisericii: „Orice uniune maritală care depășește limita numărului de 3 căsnicii permise este numită clar poligamie, și a spus că e mai rea decât curvia, și așa este cu adevărat: pentru că cine curvește, își face rău doar sie, în mod voluntar cufundându-se în abisul incontinenței, iar cel care s-a împerecheat cu a patra și chiar a cincea căsnicie iese din ascultarea legilor dumnezeiești care interzic acest fapt, și face o nedreptate (obidă) copiilor săi legitimi, alipind la ei pe cei născuți ilegal”[1613].

Codicele de legi românești, la fel, se expuneau asupra problemei, încadrând cel de-al patrulea mariaj în categoria celor ilegitime, astfel *Îndreptarea Legii* stipula: „Nunțile care se fac mai multe de trei, acele nunți nu se cheamă, pentru că sunt ca dobitoacele și fără de lege și spurcate și afară de rândul creștinilor”[1614]. Codul relata istoria problematicii celui de-al patrulea mariaj: „Oamenii cei mai

---

[1610] Felea, A. *Din istoria familiei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea: cea de-a patra căsătorie*. În: *Anuarul Institutului de Istorie*. Materialele sesiunii științifice anuale 20 decembrie 2018, Chișinău, 2019, p.47-51.
[1611] Абрамов, Я. В. *Развод*. Санкт-Петербург, 1900, p.17; Georgescu, V. Al. *Bizanţul şi instituţiile ...*, p. 240; Zabolotnaia, L. *Instituţia căsătoriei în epoca medievală: impedimente şi interdicţii. Explorări de antropologie istorică şi studii comparative*. În: *Tyragetia,* s.n., vol.V (XX), nr.2, 2011, p. 23-24.
[1612] *Syntagma*
[1613] *Ibidem*.
[1614] *ÎL*, gl. 206.

de mult ierta să se facă cununia de trei ori la un om, iar împăratul Leon înţeleptul[1615], (912) se blagoslovi fără de lege şi cu a patra muiere, şi-l afurisi patriarhul Nicolae[1616], iar împăratul rugă pe patriarh să-i ierte a patra însurare, iar patriarhul nici cum nu vru să-l asculte, pentru această mare fărădelege nici vru să-l ierte. Iar, împăratul, dacă văzu neîntoarcerea sufletului acelui om, cum nu vrea să-l ierte, mâniindu-se foarte şi urgisindu-se, îl scoase din scaunul patriarhicesc şi-l goni şi puse în locul lui, altul anume Levtimie Singel[1617], un om bun, îmbunătăţit şi sfinţit. Ci însă şi acel patriarh Levtimie pe acel împărat, pe Leon, mult îi aduse aminte şi-l învăţă, şi-l dosădi pentru acea fără de lege a patra însurare ce făcuse şi, nu-l lăsă să pomncească pe la creştini să ia câte a patra muiere. Pentm că zice patriarhul cu alţi arhierei, că este fără de lege nu numai a patra însurare, ci şi a treia, cum zice marele Vasile. Pentm aceia şi împărţire se făcu între biserică şi starea împărţirii trecu până la împărţirea feciorului lui Leon, anume Constantin Porfiroghenitul[1618] şi Roman socrul său. Şi atunci făcură întocmirea împreunărilor şi spune la câţi ani de vârstă a omului, va lua bărbatul muiere şi la câţi ani să nu ia" (Tomul unirii a. 6428-920, sint. Aten.V, 6-9)[1619].

Antim Ivireanu califica cea de-a patra căsătorie drept „curvie și fărădelege", explicând acest lucru prin faptul că numeroase persoane, atât bărbați, cât și femei, care veneau în Țara Românească „din Țara Ungurească și din Țara Turcească și dintr-alte locuri depărtate și să însoară aici", deși în țările sale aveau soții sau soți „cu a treia cununie" și „vin aici pentru ca să ia a patra muiare, sau muiarea să ia al patrulea bărbat"[1620], astfel constata o situație cotidiană cu care se confrunta comunitatea ortodoxă din Țara Românească, însă care cu siguranță poate fi atribuită și Moldovei. În astfel de împrejurări preoții erau puși în dificultate, deoarece în cazul persoanele străine era greu de a face cercetare privind numărul de căsătorii.

În cazul depistării celui de-al patrulea mariaj erau prevăzute și anumite sancțiuni, atât pentru cei căsătoriți ilegitim, cât și pentru preoții care „au legiferat" căsătoria. Sancțiunile erau fixate în nomocanoane. Conform *Syntagmei lui Matei Vlastares,* pedeapsa pentru cea de-a patra căsătorie era destul de dură: „aceștea printr-o despărțire prealabilă unul de celălalt, vor fi supuși aceleiași pedepse ca și cei ce s-au pângărit de curvie". „Prin urmare, pe aceștea, dacă abandonează fărădelegea și se pocăiesc sincer, ordonă să fie pedepsiți mai mult decât cei ce au curvit, pentru că dacă vei pătrunde profund în definirea dată de Sfânt, el îi pedepsește cu o epitemie de șapte ani, iar pe aceia cu una de

[1615] Leon al VI-lea Filozoful/ Înțeleptul**,** împărat bizantin (886-912).
[1616] Nicholas I Mystikos, patriarh al Constantinopolului (901-907, 912-925).
[1617] Euthymius I Synkellos, patriarh al Constantinopolului (907-912).
[1618] Constantin al VII-lea Porfirogenetul, împărat bizantin (913-959), fiul împăratului Leon al VI-lea.
[1619] *ÎL*, gl. 206.
[1620] Ivireanu, A.*Opere*. București, 1972, p.378.

opt ani; căci dacă a stabilit ca vinovatul să petreacă în cele două locuri de pocăință menționate patru ani, apoi, bineînțeles, în celelalte două, despre care, după cum se știe, pentru o expunere scurtă n-a vorbit, urma să-și petreacă și ceilalți patru ani înainte de Împărtășirea cu Sfintele Taine”[1621]. Deci, pe lângă separare, cei care încheiase a patra căsătorie urmau a fi supuși epitemiei și trebuiau să se pocăiască în anumite locuri stabilite de instanța ecleziastică.

Pravila de la Govora asemuia cel de-al patrulea mariaj cu curvăria, pentru care vinovatul urma „să se pocăiască 8 ani, metanii câte 100 pe zi, unii ca aceia curvesc”, în mentalitatea ortodocșilor considerându-se că astfel de persoane „pe Dumnezeu mânie”[1622]. În *Indreptarea Legii* se atenționa asupra faptului că a patra căsătorie era interzisă cu desăvârşire, iar cei care cu bună știință vor încheia o astfel de nuntă vor fi sancționați prin interdicția de a fi prezent la slujbele bisericești, iar în cazul pocăirii, să fie opriți de la împărtășanie timp de 8 ani: „Iar pentru a patra nuntă, au poruncit cu mintea dimpreună şi cu socoteală şi cu judecată dumnezeiescul sobor al sfinţilor părinţi, că nici cum acea nuntă fără de lege niciodată să nu se facă, iar, de va îndrăzni cineva şi se va face nebăgător de seamă, de dumnezeiască lege şi pravilă, de va veni porcească a patra nuntă, acela să fie afurisit şi lipsii de toată slujba bisericii şi strein de toată iertarea bisericii lui Hristos, până ce va face despărţire deplin de către acea locuinţă şi împreunare rea ce s-a făcut, de aceea se va despărţi şi va veni întru pocanie şi se va întoarce, primeşte-l iar. Canonul lui cum zice dumnezeiescul Pustnic, să-i fie opt ani să nu se pricestuiască şi metanii şi post şi milostenii să facă, iar de nu se va întoarce, atunci să fie strein de traiul creştinilor cum am zis”[1623]. Situația cu privire la cea de-a patra căsnicie în Țara Românească a fost dezbătută la Sinodul de la Târgoviște convocat la 21 ianuarie 1659 și prezidat de domnul țării Mihnea al III-lea. Conform primei hotărâri adoptate de acest Sinod cu referire la cel de-al patrulea mariaj, se concretiza: „Deci sinodul a hotărât ca a patra căsătorie deloc să nu se facă , ci să desrădăcineze din țara aceasta și să se alunge din hotarele ei cei căsătoriți a patra oară; dacă nu vor vrea de bună voie, cu sila să se alunge și cine o îngăduie să fie caterisiți”[1624], care se baza pe hotărârea Sinodului Patriarhal de la Constantinopol din 920, cunoscută în istoriografie ca Tomul Unirii. Astfel, cea de-a patra căsnicie a fost declarată nelegală.

În *Molitvelnicul* publicat în 1756 la Iași, cu referire la a patra nuntă, era specificat: „Iară a patra nuntă nimene să nu îndrăznească să cunune. Pentru că iaste fără de lege”. Preoții care încălcau

[1621] *Syntagma*
[1622] *Pravila de la Govora*, 83.
[1623] *ÎL*, gl. 206, p. 214.
[1624] Iorga, N. *Două contribuții la istoria bisericească a românilor. II.Sinodul de la Târgoviște în 1659*. În: *Analele Academiei Române*. Memoriile Secțiunii Istorice, II-XXXVIII, București, 1916, p.478-479.

prevederea sus-numită erau aspru pedepsiți: „carele ierei ar cuteza a-i cununa, bine să știe că vor căde și în osânda canonisirii și se vor pedepsi greu: lipsindu-se și de tot darul preoției”[1625].

Pentru Țara Moldovei din perioada sec. al XVII-lea ─ începutul sec. al XIX-lea sursele prezintă puține cazuri de încheiere a celei de-a patra căsătorie. Călătorul Iacob Sommer relata despre a patra căsătorie practicată în Țara Moldovei și prezenta un caz de împreunare a unui bărbat și a unei femei din târgul Trotuș, fiecare dintre ei având deja mai multe căsătorii anterioare: „ Unul avusese patru neveste, dar şi ea avusese patru bărbaţi, şi toţi erau în viaţă. Episcopul a vrut să ia măsuri, dar târgul întreg s-a ridicat, cerând să nu-i supere pe creştini …”[1626]. Este, totuși, greu de imaginat că situația descrisă ar fi credibilă, mai degrabă fiind vorba despre concubinaje și nu despre patru căsătorii legitime, adică „cu cununie”.

Cel mai cunoscut și analizat caz în istoriografie privind cel de-al patrulea mariaj a fost cel al lui Constantin Cantemir[1627]. Dimitri Cantemir relata despre prima căsătorie a lui Constantin Cantemir: „În anul 1646, în vârsta de treizeci și patru de ani, își luă, silit de vodă, cea dintâi soție, pe Anastasia – nepoată de văr după tată a însuși domnitorului – care, după patruzeci de zile de căsătorie, se prăpădi de o boală molipsitoare”[1628]. Cel de-al doilea mariaj al lui Cantemir a fost încheiat cu „o fată din neamul boieresc al Găneștilor, ..., care rămăsese singură din tot neamul ei; prin însoțirea cu ea el dobândi toate moșiile acestui neam și adaugă un număr destul de mare de vecini, ea a trăit numai trei ani și dintr-însă s-a născut Ruxandra, cea dintâi fiică a lui”[1629]. Cercetătorii afirmă argumentat că, Constantin Cantemir, căsătorit mai întâi cu Anastasia, apoi cu Maria din Ceucani, Ana Bantăş și Alexandra, rămăsese văduv în fiecare dintre mariaje, deoarece „nici una nu trăise mult” și „murise una după alta*”[1630]*. Ștefan Gorovei opinează că „ultima căsătorie a bătrânului Cantemir e aproape la fel de obscură ca și prima”, dar menționează o scrisoare din 1668 a lui Antoh Cantemir către Patriarhul ecumenic Calinic II prin care cere dezlegare de păcate pentru tatăl său, inclusiv și pentru cea „de-a patra căsătorii, pe care a îndrăznit a o face blăstămată fiind de poruncile și legăturile sfintei lui Dumnezeu biserici”[1631]. Referindu-se la această situație, Lilia Zabolotnaia consideră că cea de-a patra căsătorie a lui Constantin Cantemir nu era recunoscută „nici de biserică, nici de cei apropiaţi. … Faptul

[1625] *Molitvelnic*, p.82.
[1626] *CSȚR*. Vol. I, volum îngrijit de M. Holban, București, 1968, p. 191-203, 406.
[1627] Gorovei, Șt. S. *A patra nevastă a lui Constantin Cantemir*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 215-217; Idem. *Cantemireștii. Eseu genealogic.* În: *Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator şi redactor ştiinţific acad. A. Eşanu. Chişinău: Ştiinţa, 2008, p.16-46.
[1628] Cantemir, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*, Editura de Stat pentru Lieratură și Artă, 1960, p.9.
[1629] *Ibidem*, p.15.
[1630] Bogdan, E.R. *Originea şi înrudirile primilor Cantemireşti*. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iași, 1997, p. 204.
[1631] Gorovei, Șt. S. *A patra nevastă a lui Constantin Cantemir,* p.216-217.

că un fiu, Antioh Cantemir, la cinci ani de la decesul tatălui, cere dezlegarea păcatului „celei de a patra căsătorii", iar celălalt fiu, Dimitrie Cantemir, nu scrie nimic despre Alexandra în biografia tatălui său, confirmă încă o dată că faptul era considerat *„un păcat mare*" în familie"[1632].

În cazul depistării unei astfel de căsătorii nelegitime, pe fiecare caz în parte se efectua o anchetă minuţioasă, cu cercetarea învinuiților, cu interogarea și înregistrarea depoziţiilor martorilor, cu foi de jurăminte, extrase din cărţile metricale etc. Cazurile prezentate mai jos redau o situație cotidiană din istoria relațiilor de familie de la sf. sec. al XVIII-lea ─ începutul sec. al XIX-lea, explicit arătând că în viața de zi cu zi astfel de căsătorii se întâlneau, deși procesul de investigație a situațiilor create a început puțin peste limitele cronologice ale cercetării.

Într-o situație incertă, fiind impusă să se mărite a patra oară, s-a regăsit Ghinia, locuitoarea satului Condrăteşti din ţinutul Orhei. La 24 iulie 1813, femeia a adresat o plângere pe numele Mitropolitului Gavriil Bănulescu-Bodoni cu privire la faptul că în februarie 1812 nişte preoţi au convins-o să se căsătorească a patra oară cu un oarecare Grigore din Glingeni. În jalobă femeia comunica ca a avut trei căsătorii „după lege": „Am avut trii bărbaţi cu cununie şi cu cel dintâi, anume Petrea, am trăit doi ani şi giumătate, cu al doilea, anume Iacov, am trăit numai un an, şi cu al triilea, anume Tudosi, am trăit doi ani şi trustrii au murit"[1633], deci prima căsătorie a fost încheiată de femeie prin 1803, dacă admitem că între căsătorii a fost în perioada de doliu cel puțin un an, sau și mai înainte. Din relatare se vede că populația ortodoxă din Țara Moldovei cunoștea faptul că a patra căsătorie este interzisă, deoarece Ghinia susținea că a încercat să combată poziția preotului Ioan din satul Chişcăreni: „Eu am arătat preoţilor că trii cununii am avut şi cum să poate să i-au şi a patra cununie". Totuși femeia a cedat insistențelor preoților, fiindcă preotul Ioan era o persoană respectată, iar un alt preot, Toma din Iezăreni, ar fi susținut că „femeilor să cade până la şapte cununii" . Protopopul Costandin din Făleşti i-a acordat peci de cununie. Problema a apărut la o jumătate de an de conviețuire a femeii cu Grigore din Glingeni: prin ordinul Consistoriului Iaşului, îndeplinit de blagocinul din târgul Bălţi, în iunie 1812 Ghinia a fost despărțită de cel de-al patrulea soț. Situația s-a complicat prin faptul că în acel timp femeia rămăsese însărcinată, mai târziu născând o fiică. În această situație Mitropolitul Gavriil Bănulescu-Bodoni a ordonat Dicasteriei Exarhale să cerceteze cazul, iar preoții învinuiți să fie aduși la Dicasterie sub pază, fiind lipsiți de liberate și urmând a fi eliberați doar când vor acoperi cheltuielile și vor da o anumită sumă de bani pentru copila apărută în urma acestei căsătorii ilegitime.

[1632] Zabolotnaia, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț)*. Chișinău, 2011, p.113. În istoriografia rusă se cunoaște cel de-al patrulea mariaj al Țarului rus Ioan cel Groaznic; Idem, *Instituția căsătoriei în epoca medievală: impedimente și interdicții. Explorări de antropologie istorică și studii comparative.* În: *Tyragetia*. Seria Nouă, vol.V [XX], nr.2, 2011, p.24-25.
[1633] *ANRM*, F. 205, inv. 1, d. 287, f. 1-1v.

Totodată, preoții implicați au fost catalogați drept „nişte răzvrătitori a aşăzărilor bisericeşti”, urmând a fi puși sub canon[1634]. Ceva mai târziu, Ghinia a înștiințat autoritățile ecleziastice că fostul ei soț a binevoit să îngrijească el de copilă, luându-și asupra sa toate cheltuielile, astfel că nu mai avea pretenții la preoții numiți. Preoții implicați –„preot Vasile din Foleşti şi preot Ioan din Chişcăreni”, „ deși urmau în curgirea de 3 ani să fie opriţi de toată lucrarea preoţească”[1635], au fost iertați. Totuși, foștii soți au rămas despărțiți, căsătoria fiind declarată nelegitimă, femeia nemaiavând drept legal de a-și reface viața, chiar în condițiile când primii trei soți au decedat. Cu toate acestea, deoarece mariajul a fost încheiat fără vina foștilor soți, ei n-au fost pedepsiți, copila născută n-a fost calificată ca fiind nelegitimă, urmând a fi crescută și întreținută de tatăl ei.

Situația cu fiica Ghiniei a fost rezolvată pozitiv, fiind mai curând o excepție, căci situația copiilor născuți într-o astfel de căsnicie ilegitimă era deosebit de complicată. Matei Vlastares în *Syntagma* remarca: „..., dar nici copiii născuţi din această <căsătorie> nu sânt ținuți ca legitimi”[1636], iar *Îndreptarea Legii* stipula: „Iar copiii, care se vor naşte din a patra nuntă poruncesc pravilele să nu se cheme adevăraţi tatanilor săi, nici să-l moştenească”[1637]. Deci, copiii născuți dintr-o căsnicie ilegală, precum era cel de-al patrulea mariaj, nu erau egali în drepturi cu cei născuți într-un mariaj legal.

În Țara Moldovei, copiii născuți în cea de-a parta căsătorie erau privați de dreptul la moștenire. Ilustrativ în acest sens este procesul de judecată din 13 martie 1622, când domnul Țării Moldovei Ştefan Tomşa a judecat pricina slugii sale Ştefan Moimăscul cu nişte „cuconi mici a socru-său, carii sunt făcuţi cu a patra femeie și fără cununie”, adică frați după tată cu soția acestuia Irina, pentru stăpânirea unor case din averea socrului[1638]. În acest caz hotărârea luată de domnitor a fost următoarea: „ direptu acesta şi despre aceasta am aflat lege şi am dat casele şi biserica pe mâna slugii noastre lui Ştefan […] să aibă a ţine […] cu jupâneasa sa Irina, casele şi biserica, a le înnoi şi a le întări”[1639]. Analizând acest caz în calitate de unul demonstrativ, Valentin Al. Georgescu a remarcat: „nulitatea bizantină a celei de a patra căsătorii a fost aplicată în Moldova de Ştefan Tomşa, fără nici o referire la originea ei, de altfel binecunoscută, ca să putem admite că devenise şi o cutumă desprinsă de originea ei canonică. Această origine este afirmată în toate poruncile domneşti privitoare la jurisdicţia episcopilor, unde figurează şi nulitatea celei de a patra nunţi”[1640].

[1634] *Ibidem*, filele urm.
[1635] *Ibidem.*
[1636] *Syntagma*
[1637] *ÎL*, gl. 206.
[1638] *DIR, A., veac* XVII, vol. V (1621-1625). București, 1957, nr. 150, p. 107. A se vedea și Zabolotnaia, L. *Instituția căsătoriei*, p.23-24.
[1639] *Ibidem*.
[1640] Georgescu, V. Al. *Bizanţul şi instituţiile româneşti …*, p. 241.

Un alt caz de depistare a celui le-al patrulea mariaj a fost cel al lui Tudor Ghiba, paracliser al satului Briceni, ţinutul Hotin, căruia în 1819 urma să i se retragă cinul duhovnicesc pentru a patra căsătorie[1641]. La 5 februarie 1819, în Dicasterie a fost înregistrat raportul protoiereului ținutului Hotin Loncicovschi despre faptul că sus-numitul paraclisier, întărit în cinul său la 10 mai 1810, a recunoscut că este căsătorit a patra oară. În urma anchetei şi interogării s-a stabilit: 1) Prima căsătorie a fost înregistrată în 1774 în satul Mărcăuţi, ţinutul Hotin. A trăit cu soţia Vasilisa 20 de ani, iar în 1794 soţia a murit de ciumă. 2) A doua căsătorie a fost înregistrată în Briceni în 1796. Cu Maria, cea de-a doua soţie, a vieţuit doi ani, iar în 1798 ea a decedat. 3) În 1799 s-a căsătorit a treia oară cu Eufrosinia, locuitoarea satului Savca, ţinutul Soroca. Cununia a fost oficiată în Briceni. Tudor Ghiba susţinea că după 11 luni de trai comun a demascat soţia în beţie şi în alte vicii, iar ea nu dorea să mai rămână împreună. De aceea Tudor a luat permisiune de divorţ de la cadiu turc şi a trimis-o pe Eufrosinia acasă. 4) În 1801 s-a căsătorit cu văduva Anastasia. Pe lângă vinovatul numit au mai fost interogați și alți martori, inclusiv naşul de cununie al lui Ghiba. Martorii au arătat că nu ştiau despre cele patru căsnicii ale lui Ghiba. Naşul de cununie în cea de-a patra căsătorie, Burzui, a mărturisit că nu ştia că este al patrulea mariaj[1642]. Ulterior, pe acest caz a fost luată o hotărâre explicită: a patra căsătorie este nelegitimă şi este desfăcută. Deşi în conformitate cu canoanele bisericeşti ambii foşti soţi urmau să fie supuşi la epitimie, totuși, avand în vedere vârsta lor înaintată, ei au fost condamnaţi doar la pocăire.

În oricare dintre situațiile cotidiene, în cazul depistării celui de-al patrulea mariaj, conform canoanelor, în urma efectuării unei cercetări minuțioase, căsnicia era desfăcută. Foștii soți urmau a fi supuși la diferite penitențe, în conformitate cu gradul de vinovăție stabilit, urmând a-și ispăși pedeapsa fie la locul de trai, fie la vreo mănăstire. Celui vinovat de a încheia o căsnicie ilegitimă i se interzicea categoric a se mai căsători, iar preoții, care au cununat un astfel de mariaj, fiind în cunoștință de cauză, erau, la fel, supuși pedepselor stabilite de către instanța ecleziastică superioară.

5.4. Concluzii la Capitolul VI

În urma cercetării şi analizei problemei încetării instituției căsătoriei, a analizei principalelor caracteristici și particularități ale dispariției acestei instituții sociale și a problemei recăsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, a comportamentului populației și a mentalității comunității vizând divorțul și căsătoriile repetate și cele interzise concluzionăm:

În sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, în Țara Moldovei, de cele mai dese ori o căsătorie înceta în urma decesului unuia dintre soți din cauze naturale ori violente. Decesul unuia

[1641] *ANRM*, F.205, inv.1, d.2376.
[1642] *Ibidem*, f. 5-16.

dintre soți, în afară de partea morală, deseori cauza pentru soțul rămas în viață diverse probleme de natură financiară sau de moștenire. Sentimentele de afecțiune familială din partea soților erau exprimate atât prin diatele elaborate, cât și prin epitafuri.

În perioada sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Ţara Moldovei, instituția căsătoriei era sub controlul Bisericii Ortodoxe și a statului, astfel că, potrivit prevederilor canonico-legislative, cele mai frecvente motive de a solicita divorţul şi care într-un final conduceau la desfacerea căsătoriei au fost: adulterul, tentativa de omor, beţia, încălcarea normelor de căsătorie etc. Unele cereri de divorţ conţineau doar un singur motiv de divorţ, altele - mai multe motive: adulter şi beţie; bătaie, beţie şi infidelitate etc. La începutul sec. al XIX-lea beţia, asociată cu bătaie și/sau adulter, era unul dintre motivele inițierii de către femei a unui proces de divorț care însă nu întotdeauna se încheia cu desfacerea căsătoriei: fie că se retrăgeau cererile, fie că soţii se împăcau etc. Prezenţa copiilor în familie nu constituia un obstacol în calea consumului de alcool şi a practicilor violente aplicate, cei apropiaţi erau suferinzii principali, asupra lor se răsfrângeau efectele negative ale beţiei și violenței.

În perioada examinată, foarte rar au fost înregistrate cazuri de desfacere a căsătoriilor – de divorț, la acest fapt contribuind atât motivația redusă oferită de Biserica Ortodoxă și susținută de legislația timpului, căutându-se diferite căi de menținere a familiei nucleare, cât și mentalitatea populației în corespundere cu care familia urma să fie păstrată indiferent de circumstanțe. Principiile morale din perioada dată, care se bazau pe valorile creștin-ortodoxe, conform cărora căsătoria era considerată indivizibilă deoarece a fost constituită prin voința Domnului, fiind și binecuvântată, încuviința și susținea necesitatea menținerii unei căsnicii, chiar și în condițiile prezenței factorilor nefavorabili mariajului, a relațiilor încordate între soți și a imposibilității conviețuirii în cuplu, cultivându-se sentimentele de vină și de rușine, în special femeilor, astfel că unele erau nevoite să suporte violența fizică și economică, relațiile de adulter ale soțului fără a le reclama. Autorităților ecleziastice prin acțiunile sale se străduiau să rezolve conflictul apărut în familie pe orice cale, chiar dacă și era în detrimentul soțului nevinovat sau al copiilor, invocând diferite motive şi argumente pentru a împiedica divorţul și a menține integritatea familiei, deoarece se distrugeau fundamentele mentale creștine de indispensabilitate a căsătoriei. Comportamentul populației, aflată în totalitate sub impactul moralei creștine, era dependent de atitudinea comunității și a rudelor.

În Ţara Moldovei, în sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea, deși societatea era una patriarhală, cel mai des divorţul era intentat de femei, care reprezentau diferite categorii sociale, ceea ce vine să sublinieze atât statutul femeii în societate, având anumite drepturi, cât și schimbările

modernizatoare, impactul suflului european în spațiul românesc, în special din sec. al XVIII-lea, când deja sunt înregistrate mai multe cereri de divorț inițiatoare ale cărora erau femeile.

Chestiunile privind divorțul erau rezolvate de către instanţa ecleziastică. Procedura de divorţ era una de durată, specială pentru fiecare caz în parte, dar comună în materie procedurală: se examina cererea reclamantului, se interogau ambele părţi, se interogau martorii, în unele cazuri se cerea prezentarea documentelor confirmative a căsătoriei etc., astfel în universul intim al familiei se implica nu numai Biserica, dar şi comunitatea. Sentinţa pronunţată de instanţă hotăra viitorul soţilor: aceştia se declarau divorţaţi sau erau forţaţi să continue viaţa în comun. Prin sentinţă cel vinovat era privat de dreptul de a se recăsători sau ambilor soţi li se interzice recăsătorirea, se aplicau pedepse morale, epitemia etc. în dependență de gradul de vinovăție. Totodată femeile erau deosebit de afectate de divorţ, deoarece societatea în ansamblu nu privea bine o femeie divorţată. Însă deseori, chiar şi după demonstrarea unor motive serioase de divorţ, precum ar fi impotenţa, beția etc., divorțul nu era acordat.

În contextul decesului unuia dintre soți sau al divorțului deosebit de acut apărea problema recăsătoriilor. În conformitate cu prevederile canonice creștine, idealul căsătoriei creștine era monogamia absolută, excluzând a doua căsătorie, subliniindu-se că este apreciată reținerea de la căsătorie: „ Dar mai fericită este dacă rămâne așa, după părerea mea. Și socot că și eu am Duhul lui Dumnezeu” (1 Cor. 7,40). Cu toate acestea, manifestând înțelegere față de condiția fizică umană, canoanele permiteau unui văduv sau unei văduve să se recăsătorească, bazându-se pe cuvintele Apostolului Pavel: „Femeia este legată prin lege atâta vreme cât trăiește bărbatul ei; Iar dacă bărbatul ei va muri, este liberă să se mărite cu cine vrea, numai întru Domnul” (1 Cor. 7, 39), astfel că al doilea și al treilea mariaj erau permise doar „ca un pogorământ făcut pentru slăbiciunea firii omenești”. Totuși, a doua căsnicie și a treia erau catalogate și declarate *nepravilnice, nelegiuite,* deoarece, conform dreptului canonic bizantin aplicat în problemele căsătoriilor repetate în Țara Moldovei, ca și în Țara Românească, ele erau făcute cu încălcarea legii. Căsătoriile repetate, conform regulilor stabilite, erau însoțite de aplicarea epitimiei sau a canoanelor de pocaință, precum opriri de la Sfânta Împărtășanie.

Reieșind din realitățile vieții cotidiene, deși Biserica Ortodoxă aprecia reținerea în căsătorie după decesul unuia dintre soți din primul mariaj și impunea anumite prevederi privind condițiile de încheiere a căsniciilor repetate, în special la capitolul pedepselor canonice, totuși, în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea −începutul sec. al XIX-lea, necesitatea de consolidare a patrimoniului funciar, dar

și necesitatea și sprijinul pentru creșterea copiilor, în special la văduvii/văduvele rămase cu copii, a făcut să fie încheiat nu doar al doilea mariaj, ci și al treilea mariaj.

În numeroase cazuri, odată cu încheierea căsniciilor repetate apăreau conflicte cu rudele din primul mariaj sau din al doilea, în special cu copiii, vizând probleme de înzestrare, moștenire sau împărțire a averii rămase de la părintele decedat, dar totodată rețeaua de rude se mărea.

O situație aparte o constituia cel de-al patrulea mariaj, care în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea în Țara Moldovei, ca și în întreg spațiul ortodox, era strict interzis, conform canoanelor religioase fiind considerat drept nelegitim. Reieșind din prevederile stipulate în nomocanoane, acestea stând și la baza codurilor de legi românești, în cazul depistării unei astfel de căsătorii, în urma unei cercetări minuțioase, ea era desfăcută, iar foștii soți, după examinare și aprecierea gradului de vinovăție, erau supuși diferitor pedepse în corespundere cu nivelul de vinovăție constatat. Copiii din astfel de căsnicii erau cei care suportau cele mai grave consecințe, fiind lipsiți de dreptul la moștenire. Preoții care cununau persoanele cu a patra căsnicie, fiind în cunoștință de cauză, erau canonisiți.

CONCLUZII GENERALE ŞI RECOMANDĂRI

Evoluția instituției căsătoriei și relațiile de rudenie a românilor ortodocși din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea ține de o vastă problemă referitoare la istoria familiei în Țara Moldovei. Căsătoria a fost și rămâne un fenomen cu implicaţii sociale ample, cu ideile și așteptările individuale în cadrul relației de cuplu, cu implicarea și susținerea sau dezacordul din partea familiei, membrii căreia doreau o uniune matrimonială sau nu o puteau tolera, înțelege, accepta, cu aprecierea societății față de un oarecare mariaj și o anumită situație concretă, cu probleme financiar-economice ale familiilor viitorilor soți, cu atitudinea față de noul membru, care avea o altă identitate religioasă și constituirea relațiilor de rudenie. Deosebit de acut se resimțeau aceste cazuri cotidiene în perioada modernă timpurie.

În atenția noastră s-au aflat problemele ce vizează evoluția instituției căsătoriei de la constituirea acesteia și până la divorț, cu tipurile de rudenie constituite în urma căsătoriei, și, respectiv, raportul dintre prevederile canonico-legislative, mentalitatea populației și realitatea cotidiană.

Analiza, interpretarea și evaluarea exhaustivă a istoriografiei, precum şi a izvoarelor inedite și publicate, generează o serie de concluzii la acest subiect:

1.Reconstituirea tabloului general al discursului istoriografic demonstrează că studiile de istorie, etnologie juridică, sociologie și antropologie au acordat atenție relațiilor de înrudire, fenomenului căsătoriei și divorțului, astfel că primele încercări de abordare a problemei de istorie a căsătoriei și relațiile de rudenie apar la sfârșitul sec. al XIX-lea –începutul sec. XX. Investigațiile concrete de teren inițiate și desfășurate de membrii „Școlii sociologice” de la București în perioada interbelică nu au putut să fie ignorate, iar continuatorii le-au dezvoltat, însă contribuțiile în acest domeniu au avut un caracter limitat, oprindu-se ori asupra unor „studii de caz” (o localitate, o zonă geografică etc.), ori asupra unor aspecte particulare ale rudeniei, cum ar fi, de exemplu, „rudenia spirituala”, fie prin „prinderea de frați” („înfrățire”, „de sânge”), fie „din născie”, iar căsătoria fiind abordată doar prin prisma nomocanoanelor sau la capitolul interdicții. În sintezele academice, tematica era tratată, de regulă, la modul general, reiterându-se, în mare parte, principalele probleme, în prim-plan fiind aduse cele mai generale – de identificare a neamului, seminției etc. sau cu accent spre Țara Românească și Transilvania, iar problema căsătoriei a fost tratată sumar sau secvențial și nu s-a insistat spre o abordare complexă. Alta a fost situația in istoriografia de după anii’90 ai sec. al XX-lea, când au apărut o serie de studii despre instituția căsătoriei și relațiile de căsătorie din Țara Românească și Transilvania și unele cercetări cu referire la Țara Moldovei.

Remarcăm, însă, că, deși sunt semnalate mai multe studii și cercetări de o notorietate științifică deosebită, totuși nu există lucrări care tratează problema instituției căsătoriei și relațiile de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- începutul sec. al XIX-lea.

Reconstituirea tabloului general al problemei enunțate a impus, în primul rând, o reinterpretare sintetică asupra studiilor istoriografice din punctul de vedere al înglobării acestora în investigația realizată, dar și al unor surse inedite și publicate ce țin de instituția căsătoriei și relațiile de rudenie.

2.În urma analizei istoriografiei și a surselor s-a demonstrat că în Țara Moldovei, în Epoca Premodernă, familia era instituția care se afla în vizorul societății, sub controlul Bisericii și al statului, dar și în atenția societății. Având rol social-economic şi de bază într-un stat, familia era supravegheată de acestea, relațiile familiale fiind reglementate în corespundere cu normele religioase și morale ale comunității, deoarece aveau impact nu numai asupra membrilor familiei date, dar şi asupra comunităţii în care locuiau, asupra mentalului colectiv, asupra întregii societăţi.

Statul recunoştea dreptul Bisericii de a supraveghea şi de a interveni în probleme ţinând de viaţa privată a indivizilor și este bine cunoscut, căsătoria nu era doar o liberă dorință a mirilor, fiind și o înțelegere între familii, dar mai trebuiau respectate și un șir de condiții, fiind excluse toate impedimentele. Biserica Ortodoxă, inclusiv și prin valorile promovate de ea, a influențat comportamentele persoanelor, în special pe cele sociale, având repercusiuni și în relațiile de familie.

3.S-a constatat, că în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea actanții principali ai instituției căsătoriei în Țara Moldovei, care au suportat modificări sociale, juridice și biologice, au fost tinerii necăsătoriți, remarcați în special prin noțiunile *holtei și fată mare,* care în urma etapelor prenupțiale –pețit și logodnă, deveneau *logodnici*, apoi în urma Sfintei Taine a Nunții - *soț și soție*.

4.S-au evidențiat categoriile de *holtei: de vârstă* (*holtei întregi* sau *holtei cu mustăți)* și *holtei copilandrici (care nu sânt de vârstă)*. *Holteii și fetele mari* trebuiau să întrunească anumite condiții care le permitea să se căsătorească, precum vârsta, integritatea fizică și mentală, credința unică ortodoxă, acordul benevol, dar trebuiau să aibă și binecuvântarea părinților.

Totodată, nu trebuiau să apară impedimente. Pentru a se evita momente de neclaritate sau confuzie înainte de căsătorie, era efectuată o anumită procedură de cercetare, iar tinerii care puteau să se căsătorească aveau drept dovadă un peci de cununie.

5.S-a demonstrat, că în Țara Moldovei până la *Încununare*, ca și în întreg spațiul ortodox, pentru tinerii din orice categorie socială era obligatorie urmarea unor anumite obiceiuri

și ritualuri, atunci când se discuta încheierea unei alianțe matrimoniale, acestea fiind marcate prin petit și logodnă.

În cazul petitului reușit urma logodna, prin care se stabilea o legătură de rudenie fictivă cu anumite efecte sociale și juridice, în special interdicția la căsătorie între astfel de rude, dar și responsabilitatea familială. Tot atunci se întocmea izvodul de zestre, cele mai multe foi de zestre cercetate fiind ale fetelor de boieri, la reprezentanții elitelor se făcea schimbul de daruri și inele, dar și fixarea zilei nunții. Ruperea logodnei sau încălcarea promisiunii, în mentalitatea tradițională a epocii, erau pedepsite de către divinitate.

6.S-a evidențiat, că foaia de zestre în Țara Moldovei, dar și în Țara Românească, era întocmită în conformitate cu formularul bizantin. Întocmirea foilor de zestre subliniază respectarea tradițiilor și obiceiurilor locale păstrate în tradițiile prenupțiale, în special la capitolul înzestrarea fetelor, care, pe lângă proprietăți funciare, primeau anumite obiecte/lucruri necesare pentru gospodărie, haine, bijuterii etc.

Datoria de a înzestra fiica revenea părinților, în cazul când unul dintre părinți deceda - părintelui rămas în viață, iar în cazul decesului ambilor părinți, fata era înzestrată de frații mai mari rămași în viață.

Femeia dispunea de zestrea ei, soțul având drept de a o administra, dar nu putea dispune de ea. În același timp, în caz de divorț, dacă vinovat se făcea bărbatul, femeia își lua cu ea integral zestrea. De remarcat este faptul că s-a încercat unificarea formularului pentru ambele Țări Române.

7.În urma analizei surselor s-a constatat că pentru Țara Moldovei este specific și caracteristic și înzestrarea băiatului, căruia părinții îi dădeau atât proprietăți mobile, cât și imobile.

8.Analiza surselor a arătat că însuși faptul constituirii unei familii era identificată de contemporanii epocii prin mai multe noțiuni și expresii, precum *nuntă, prima legiuită cununie, căsătorie, s-au luat, o ține, s-a măritat, s-a însurat, etc.,* important atât pentru confirmarea noului statut social al soților, cât și pentru viitorii moștenitori.

În calitate de instituție socială, instituția căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea, ca și în Țara Românească, dar și în tot spațiul creștin, are drept caracteristică de bază monogamia, având scopuri clare: procrearea, moralitatea și sprijinul reciproc, fapt stipulat în toate nomocanoanele și evidențiată în codurile de legi. Orice abatere de la această prevedere era inadmisibilă, cei implicați fiind aspru pedepsiți.

9.S-a constatat, săvârșirea Sfintei Taine a Nunții era însoțită de o serie de reguli, tradiții și obiceiuri cu conotații simbolice.

În săvârșirea Sfintei Taine a Nunții este subliniat suflul modernizator al tradițiilor canonice introduse de Petru Movilă, remarcate în Țara Moldovei deja la mijlocul sec. al XVII-lea, precum jurământul, prezența nașilor și ținerea făcliilor, dansul lui Isaia etc., iar în Țara Românească introduse de Antim Ivireanu, astfel în ambele Țări Române utilizându-se aceeași modalitate de a săvârși serviciul divin.

10.În urma săvârșirii slujbei de *Încununare* se constituia noul cuplu conjugal, care era veriga de legătură cu membrii celor două familii, astfel constituindu-se relațiile de rudenie prin alianță, iar prin instituția nașilor de cununie – a legăturilor de rudenie sufletească.

În Țara Moldovei, în perioada analizată, relațiile de rudenie spirituală au fost reglementate de reguli clare, fiecare dintre părți având anumite îndatoriri, încălcarea acestora atrăgând după sine nu doar deteriorarea relațiilor, ci și condamnarea morală a comunității.

Prin rețeaua de rudenii spirituale izvorâte din Sfânta Taină a Botezului, apoi și din Sfânta Taină a Nunții, care se suprapuneau uneori asupra relațiilor de rudenie consangvină sau prin alianță, sistemul de relații de rudenie din Țara Moldovei se încadra în sistemul de rudenie creștină al Europei.

Instituția nășiei, inclusiv cea din *Încununare*, a supraviețuit tuturor modificărilor din societate, regăsindu-se și astăzi în comunitatea tradițională românească. Încălcarea prevederilor canonice, în special a celor legate de căsătorie, și/sau comiterea adulterului între fini/fine și naș/naș, precum și între cumetri, dar și între rudele apropiate lor, erau calificate drept crimă contra familiei și moralei și conduceau la pedepse atât din partea domniei, cât și din partea autorităților ecleziastice.

11.S-a demonstrat, confesiunea a fost pe parcursul sec. al XVII-lea –începutul sec. al XIX-lea unul dintre elementele de bază atât pentru identificarea identității persoanei, cât și pentru încheierea unei căsătorii. Căsătoriile cu reprezentanții altor religii (musulmană, iudaică etc.) erau interzise și putea fi admisă doar în cazul Botezului prealabil al soțului/soției.

Problema căsătoriilor mixte din punct de vedere interconfesional vine să sublinieze că pentru Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea era un fenomen mărginit, dar care trebuie evidențiat pentru completarea tabloului general al instituției căsătoriei. Biserica Ortodoxă din Moldova, deși oficial, conform canoanelor, nu aproba căsătoriile dintre ortodocși și necreștini, sau dintre ortodocși și eterodocși, catalogându-le drept nelegitime, totuși îngăduia, în anumite situații, mariajele ortodocșilor cu alți creștini, al căror Botez este recunoscut. Printre acești creștini se numără romano-catolicii, protestanții, armeano-gregorienii și lipovenii. Căsătoriile interconfesionale erau

acceptate doar în cazul convertirii eterodocșilor la ortodoxie, însă realitatea cotidiană arată că se căsătoreau și fără convertire.

12.Un rol important în soluționarea chestiunii mariajelor le-au avut Bisericile oficiale — în cazul Țării Moldovei este vorba despre Biserica Ortodoxă, care a fost nevoită nu numai să răspundă nevoilor duhovnicești ale enoriașilor, dar și să găsească o cale de comunicare cu reprezentanții altor confesiuni.

Fiecare dintre Biserici purta o luptă pentru ca enoriașii săi să rămână în sânul Bisericii și să-î atragă și pe alți credincioși la confesiunea lor. Cu toate că discursul religios nu și-a schimbat accentele clasice, totuși Biserica Ortodoxă din Moldova a fost nevoită să găsească cheia rezolvării prompte, impusă fiind de realitățile religioase și sociale prezente în acest spațiu dominant ortodox, astfel că a fost obligată să agreeze căsătoriile interreligioase la nivelul populației de rând pentru a menține și a spori numărul enoriașilor săi, iar la nivelul elitelor – pentru a răspunde anumitor interese politico-strategice ale țării.

Deși căsniciile încheiate de membrii familiilor domnitoare din considerente politice aveau parte de aceeași atitudine negativă din partea societății, totuși prevala importanța politică a acestor mariaje. În cazul mariajelor interconfesionale trebuiau să fie îndeplinite anumite condiții: Taina Cununiei urma să fie oficiată în Biserica de rit ortodox conform regulilor și modelului Bisericii Ortodoxe; mirii trebuiau să fie cununați de un preot ortodox, iar pentru căsnicie era necesară permisiunea Arhiereului Eparhial; viitorii copiii ai cuplului mixt trebuia să fie botezați și educați conform normelor Bisericii Ortodoxe; mirele sau mireasa eterodox/eterodoxă elaborează o recipisă prin care se obligă să respecte soțul ortodox, să nu întreprindă încercări de convertire prin seducere sau amenințări.

13.S-a evidențiat, nici căsniciile mixte intersociale nu erau acceptate de societate, în special cu un rob țigan, atât pentru statutul ce urma a-l primi soțul liber, cât și pentru statutul ce urmau să-l aibă copiii din astfel de cupluri. Legislația Țării Moldovei interzicea căsătoria unei persoane dependente juridic cu una liberă, spre deosebire de Imperiul Rus, unde astfel de mariaje erau permise.

Fiecare caz se examina aparte, dar de cele mai dese ori astfel de căsătorii sau erau desfăcute sau mariajul mixt se interzicea. Astfel, dacă în cazul căsătoriilor interconfesionale se manifesta o oarecare toleranță în scopul menținerii și măririi numărului enoriașilor, atunci în cazul căsătoriilor mixte social instanțele erau deosebit de dure.

Un element modernizator a fost *Aşezământul lui Constantin Mavrocordat din 1743,* care prevedea cazurile de căsătorie a românilor cu țiganii și condiția socială a fiecăruia dintre soți după

căsătorie, precum și a urmașilor lor, noutatea constând în faptul că românii/româncele care se căsătoreau cu ţigance/ţigani nu mai putea fi transformați în robi, păstrându-şi starea socială de până la căsătorie. Însă hotărârile acestuia au fost anulate de cele ale Sobornicescului Hrisov, căsătoriile mixte între țigani și moldovence și moldoveni și țigance fiind interzise.

14. S-a constatat, încetarea căsătoriei putea avea loc prin două forme: deces și divorț, deși divorțul nu era acceptat de Biserică Ortodoxă, decât cu unele excepții, chiar și în cazurile când era afectată viața socială a celulilalt soț sau/și a copiilor.

Motivele acceptate pentru divorț erau adulterul, tentativa de omor, beţia, încălcarea normelor de căsătorie, călugărirea, lipsa nemotivată de acasă etc. Schimbările modernizatoare, impactul suflului european în spațiul românesc se evidențiază în special din sec. al XVIII-lea, când deja sunt înregistrate mai multe cereri de divorț adresate în instanță decătre femei.

15. S-a evidențiat, cele de-a doua și cea de-a treia căsnicie, acceptate condițional de către Biserica Ortodoxă, se întemeia mai puțin din dragoste și mai mult din necesitatea de a consolida fondul funciar al familiei, dar și de a obține un suport pentru creșterea copiilor. Căsătoriile succesive măreau rețeaua de rudenie creată prin alianță, respectiv se mărea cercul persoanelor asupra cărora puteau avea efecte interdicțiile pentru o viitoare căsnicie. Cea de-a patra căsătorie era categoric interzisă, iar orice încălcare a prevederilor canonico-legislative era pedepsită atât de instituțiile ecleziastice, cât și condamnate de societate.

16. A fost determinat vocabularul specific al instituției căsătoriei și al relațiilor de rudenie în Țara Moldovei din sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea:

- ✓ termeni ce desemnează actanții principali (tinerii necăsătoriți - *holtei, fată mare*, tinerii în perioada etapelor prenupțiale - *logodnic, logodnică, mire și mireasă*, tinerii după oficierea Sfintei Taine a Nunții - *soț și soție)*;
- ✓ termeni ce indică etapele căsătoriei (*pețit, logodnă, cercetare, Sfântă Taină a Nunții, ospăț*) și persoanele implicate (*pețitori, staroste, părinți, nănași, preoți*);
- ✓ termeni ce arată relațiile de rudenie stabilite în urma căsătoriei - *rudenie fictivă, rudenie prin alianță, rudenie sufletească, cuscri, ginere, naș, naşă, fin, fină etc.*;
- ✓ termeni ce desemnează tipurile de căsătorii -*cu legiuită cununie, nepravilnice, necuviincioase, nelegiuite, osândite, căsătorii interconfesiona*le;
- ✓ termeni ce indică încetarea căsătoriei- *divorț, adulter, carte de dispărțanie, moarte*; termeni specifici - *drept canonic, Biserică, izvod de zestre, peci* etc.,

- ✓ termeni care s-au menținut nu doar pe întreaga perioadă cercetată (sec. al XVII-lea–începutul sec. al XIX-lea), dar și în cele următoare, fiind o dovadă a continuității tradițiilor românești și creștin-ortodoxe.

În urma cercetărilor întreprinse asupra instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea și în temeiul concluziilor şi al generalizărilor de mai sus, înaintăm unele recomandări şi propuneri:

1. Continuarea cercetărilor pe direcția investigării evoluției instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Basarabia în perioada țaristă și în perioada interbelică, dar și în RSSM în vederea elaborării unor teze de doctorat, realizate inclusiv și din perspectivă comparativă. Fondurile arhivistice, muzeale și bibliografice din Chișinău oferă un bogat material documentar inedit asupra problemei. Totodată se pot utiliza și colecțiile particulare ale cetățenilor Republicii Moldova.
2. Continuarea cercetării aspectelor instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea, care au rămas în afara studiului nostru reieșind din scopurile și obiectivele propuse, dintr-o perspectiva multidisciplinară, Impactul social al instituției căsătoriei și relațiilor de rudenie din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea este evident în special în comportamentele populației.
3. Se recomandă includerea subiectului tematic, al instituției căsătoriei și al relațiilor de rudenie în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea în completarea lucrărilor de specialitate, speciale şi generale, și în elaborarea unor cursuri universitare referitoare la evoluția vieții sociale în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec.al XIX-lea.
4. Se propune elaborarea unor lucrări cu caracter enciclopedic, care ar arăta evoluția instituției căsătoriei și a relațiilor de rudenie în spațiul românesc din Antichitate și până în prezent, iar perioada sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea din Țara Moldovei ar ocupa un loc important.
5. Se propune propagarea mai intensă în mass-media a tradițiilor naționale în domeniul căsătoriei, a valorilor creștin-ortodoxe, principiile morale ale cărora necesită a fi cunoscute de tânara generație.

6. Se propune organizarea unor lecții publice la diferite nivele pentru a prezenta situația privind căsătoriile și divorțurile în Epocile Medievală și Modernă comparativ cu situația actuală, evidențiindu-se obiceiurile specifice, trăsăturile caracteristice ale încheierii unui mariaj care s-au păstrat până în prezent.

BIBLIOGRAFIE

Surse inedite

1. *ANRM*, F.205. Dicasteria Duhovnicească din Chișinău, inv.1,
   d. 283; d. 287; d. 291; d.294; d. 297; d. 298;
   d. 304; d. 305; d. 306; d. 322; d. 323; d. 325; d. 326; d. 329; d. 330; d. 331; d. 340; d. 342;
   d. 681; d. 2376.
2. *ANRM*, F. 733. Dicasteria Duhovnicească a Exarhatului Moldovei și Valahiei, inv. 1, d. 14; d. 122; d. 123; d. 245; d. 308; d. 551.
3. *SJAN* Iași, Colecția *Documente*, pachet 129/2; pachet 143/8; pachet 173/41; pachet 412/239.

Surse publicate

În limba română

4. *Acte şi fragmente cu privire la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai *Iorga şi* publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucţie Publică. Vol.I. Bucureşti: Imprimeria statului, 1895. 400p.
5. *Acte şi fragmente privitoare la istoria românilor*. Adunate din depozitele de manuscrise ale Apusului de Neculai *Iorga şi* publicate cu sprijinul Munisterului de Instrucţie Publică. Vol. II. Bucureşti, 1898. 740 p.
6. *Aşezământul Ţării Moldovei de Ioan Constantin Nicolae* Mavrocordat (1743). În *Condica, III*, p. 515-520.
7. CALIMACHI, Gavriil. *Prăvilioara de la Iaşi-1784*. În LAZĂR, P.-A. *Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire şi validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iaşi din1784*. În: *Studium*, 2017, X, p.28-29.
8. CANTA, Ioan. *Letopiseţul Ţării Moldovei (1741-1769)*. Studiu introductiv, notă asupra ediţiei, îngrijirea textului, glosar, indice, tabel cronologic de Andrei Eşanu, membru corespondent al A.Ş.M. şi Valentina Eşanu. Chișinău: Ed. Civitas, 1999, 48 p.
9. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea Moldovei*. Chișinău, 1998. 102 p.
10. CANTEMIR, Dimitrie. *Descrierea stării de odinioară şi de astăzi a Moldovei*. Studiu introd., notă asupra ediției și note de Valentina și Andrei Eșanu. Traducere din limba latină și indici de Dan Slușanschi. Bucureşti: Institutul Cultural Român, 2007, 408 p. + hartă.
11. CANTEMIR, Dimitrie. *Divanul*. Ediție îngrijită, studiu introductiv și comentarii de Virgil Cândea. Text grecesc de Maria Marinescu-Himu. București: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1974. 490 p.
12. CANTEMIR, Dimitrie. *Viața lui Constantin Cantemir zis cel Bătrân domnul Moldovei*, Bcucurești: Editura de Stat pentru Lieratură și Artă, 1960. 163p.
13. *Carte românească de învățătură*, 1646, ediție critică, întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Populare Române, 1961. 428 p.
14. *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului.* Vol.II (1621-1652), întocmit de M. Regleanu, I. Gheorghian, D. Duca, V. Vasilescu. Bucureşti: DGAS, 1959. 337 p.
15. *Catalogul documentelor moldoveneşti din Arhiva Istorică Centrală a Statului*. Vol. III (1653-1675), întocmit de M. Regleanu, D. Duca Titulescu, V. Vasilescu, C. Negulescu. Bucureşti: DGAS, 1968. 482 p.

16. *Catalogul documentelor moldoveneşti din Direcţia Arhivelor Centrale*. Vol. IV (1676-1700), întocmit de M. Regleanu, D. Duca Titulescu, V. Vasoilescu, C. Negulescu. Bucureşti: DGAS, 1970. 505 p.
17. *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Vol. II, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2008. 778p.
18. *Condica lui Constantin Mavrocordat*. Vol. III, ediție cu introducere, note, indici și glosar, alcătuită de Corneliu Istrati, ed. Iași: „Alexandru Ioan Cuza", 2008. 536p.
19. CORFUS, I. *Documente privitoare la istoria României culese din arhivele polone (Secolele al XVI-lea şi al XVII-lea)*. Ediţie îngrijită de Vasile Matei. Bucureşti: Editura Academiei Române, 2001. 339 p.
20. CORFUS, I. *Documente privitoare la istoria românilor culese din arhivele polone*. Secolul al XVII-lea. Bucureşti: ARSR 1983. 387 p.
21. COSTIN, Miron. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. În *Opere*, ediție critică de P.P. Panaitescu. București: Editura de Stat pentru Literatură şi Artă, 1958.534 p.
22. COSTIN, Miron. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Aaron-vodă încoace* (1595-1675). În: *Letopiseţul Ţării Moldovei*, Chişinău, 1990, p.191.
23. COSTIN, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii până la 1601*. În *Scrieri*, vol.1. Ediție îngrijită de Svetlana Korolevschi. Chișinău: Hyperion, 1990. 479 p.
24. COSTIN, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la zidirea lumii pînă la 1601 şi de la 1709 la 1711*, Iași : Junimea, 1976. 348 p.
25. *Cronica Ghiculeştilor. Istoria Moldovei între anii 1695-1754*. Text grecesc însoţit de traducerea românească cu prefaţă, introducere, glosar şi indice. Ediţie îngrijită de Nestor Camariano şi Ariadna Camariono-Cioran. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1965. 808 p.
26. *Cronica Transilvaniei*, 1608-1665, de Georg *Kraus*. Traducerea şi studiul introductiv de G. Duzinchevici şi E. Reus-Mîrza. Volum 1. București, 1965. XXXIII + 603.
27. *Cronicari munteni*. Vol. 2. Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian. Studiu întroductiv de Eugen Stănescu. Bucureşti: Editura pentru literatură, 1961. 532 p.
28. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. I, volum îngrijit de M. Holban, București: Editura Ştiinţifică, 1968. 589 p.
29. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. II, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Ştiinţifică, 1970. 766 p.
30. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. III, îngrijit de M. M.Alexandrescu-Dersca Bulgaru, Paul Cernovodeanu. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1971. 825 p.
31. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. IV, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu, București: Editura Ştiinţifică, 1972. 700 p.
32. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. V, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Ştiinţifică, 1973. 771 p.
33. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. VI, partea I, îngrijit de M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, partea II, îngrijit de Mustafa Ali Mehmet, București: Editura Ştiinţifică, 1976. 870 p.
34. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. VII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Ştiinţifică, 1980. 642 p.

35. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. VIII, îngrijit de M. Holban (redactor responsabil), M. M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu. București: Editura Ştiinţifică, 1983. 690 p.
36. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. IX, volum îngrijit de Maria Holban, redactor responsabil, M. M. Alexandrescu-Dersca Bulgaru, P. Cernovodeanu. Bucureşti: Editura Ştiinţifică, 1997. 732 p.
37. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. X partea 1, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București: Editura Ştiinţifică, 2000. 826 p.
38. *Călători Străini despre Ţările Române*. Vol. X, partea 2, îngrijit de M. Holban, M.M. Alexăndrescu Dersca-Bulgaru, P. Cernovodeanu (red. responsabil). București: Editura Ştiinţifică, 2001. 745 p.
39. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVI, vol. IV (1591-1600). Redactor responsabil M. Roller. Bucureşti: Editura Academiei, 1952. 470 p.
40. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol.I (1601-1605). Redactor responsabil M. Roller. Bucureşti: Editura Academiei, 1952. 454 p.
41. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol. II (1606-1610). Redactor responsabil M. Roller. Bucureşti: Editura Academiei, 1953. 548 p.
42. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol.III (1611-1615). Redactor responsabil M. Roller. Bucureşti: Editura Academiei, 1954. 362 p.
43. *Documente privind Istoria României*. A. Moldova. Veacul XVII, vol. V (1621-1625). Redactor responsabil Mihail Roller. Bucureşti: Editura Academiei, 1957. 456 p.
44. *Documente bârlădene*, vol.I. Cărți domnești de scutiri, acte de proprietate, inscripții și însemnări, adunate de la bisericile din orașul Bîrlad. Cu două planuri în facsimile de preotul Ioan Antonovici. Bârlad: Tipografia Nicolai P. Peiu, 1911. 439 p.
45. *Documente bârlădene*, vol. II. Actele de proprietate ale Casei Obștiei târgului Bârlad. Urmate de 2 documente în facsimile și 2 închipuiri de hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad: Tipografia Nicolai P. Peiu, 1912. 434 p.
46. *Documente bârlădene*, vol. III. Acte de proprietate ale moșiilor Pălădești însoțite e o condicuță și un catastih cu un hrisov cu facsimil și patru hărți de preotul Ioan Antonovici, Bârlad: Tipografia Nicolai P. Peiu, 1915. 404 p.
47. *Documente basarabene* publ. de L. T. Boga. Vol.I. Foi de zestre (1734-1844). Chişinău: Tipografia Centralei, 1928. 64 p.
48. *Documente basarabene* publ. de L.T. Boga, vol.III. Testamente și danii (1672-1858). Chișinău: Tipografia Centralei, 1929. 94 p.
49. *Documente bucovinene*, de Teodor Balan, vol. I. Cernăuţi – Bucureşti: Glasul Bucovinei, 1933. 298 p.
50. *Documente bucovinene,* de Teodor Balan, vol. III (1573-1720). Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1937. 260 p.
51. *Documente bucovinene,* de Teodor Balan, vol. IV (1720-1745). Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1938. 299 p.
52. *Documente bucovinene,* de Teodor Balan, vol. V (1745-1760). Cernăuți: Glasul Bucovinei, 1939. 265 p.
53. *Documente huşene*. Vol. I. Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi: Editura PIM, 2011. 486 p.
54. *Documente huşene*. Vol. II (1648-1880). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi: Editura PIM, 2013. 586 p.
55. *Documente huşene.* Vol.III. Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi: Editura PIM: 2014. 612 p.

56. *Documente huşene*. Vol. IV (1631-1865). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi: Editura PIM, 2016. 526 p.
57. *Documente privind istoria Moldovei sub ocupație militară rusă (1806-1812)*. Selecție și prefață de Alexei Agachi, Ion Varta. Selecție de V. Constantinov, L.Svetlicinâi, T. Varta, Chișinău: Litera, 2012. 488p.
58. *Documente privind relaţiile agrare în veacul al XVIII-lea*. Vol.2: Moldova. Ed. de V. Mihordea, Ș. Papacostea, F. Constantiniu. București: Editura Academiei Române, 1966. 793 p.
59. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, publ. de A. Veress. Vol. I. Acte și scrisori (1527-1572). București: : Cartea Românească, 1929. 370 p.
60. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, publ. de A. Veress. Vol. VI. Acte şi scrisori (1600- 1601). Bucureşti: Cartea Românească, 1933. 529 p.
61. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării româneşti,* publ. de A. Veress. Vol. VIII. Acte şi scrisori (1607-1613). Bucureşti: Cartea Românească, 1935. 350 p.
62. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei și Țării Românești*, publ. de A. Veress. Vol. IX. Acte şi scrisori (1614-1636). București, 1937. 487 p.
63. *Documente privitoare la istoria Ardealului, Moldovei şi Ţării Româneşti*, publ. de A. Veress. Vol. X. Acte şi scrisori (1637-1660). Bucureşti: Cartea Românească, 1938. 389 p
64. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. I. Acte interne (1408- 1660), editate de Ioan Caproșu și Petronel Zahariuc. Iași: : Editura Dosoftei, 1999. 703 p.
65. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. II, Acte interne (1661-1690), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 776 p.
66. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. III. Acte interne (1691-1725), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 736 p.
67. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. IV. Acte interne (1726-1740), ed. de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 656 p.
68. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. V. Acte interne (1741-1755), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2000. 1266 p.
69. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi,*vol.VI. Acte interne (1756-1770), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2004. 1000p.
70. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol. VII. Acte interne (1771-1780), editate de Ioan Caproşu. Iaşi: Editura Dosoftei, 2005. 852p.
71. *Documente privitoare la istoria oraşului Iași,* vol. VIII. Acte interne (1781-1790), editate de Ioan Caproșu, Iași: Editura Dosoftei, 2006. 928 p.
72. *Documente privitoare la istoria oraşului Iaşi*, vol.IX. Acte interne (1791-1795), editate de Ioan Caproșu. Iași: Editura Dosoftei, 2007. 667 p.
73. *Documente privitoare la istoria românilor culese de Eudoxiu Hurmuzaki*, vol. XV, partea a II-a. 601-1825 : Acte şi scrisori din Archivele oraşelor Ardelene (Bistriţa, Braşov, Şibiiu). Bucureşti: s.n., 1913. 1943 p.
74. *Documente privitoare la istoria Țara Moldovei în perioada Războiului ruso-turc (august 1808-iunie 1809).* Volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coordonatori și editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila: Editura Academiei Române, Muzeul Brăilei Carol I, Editura Istros, 2017. 884p.
75. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc 1806-1812 (1 iulie 1809-14 aprilie 1810),* volum întocmit de Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor Candu, Tudor Ciobanu (editori). București-Brăila, 2019. 911p.
76. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în perioada Războiului Ruso-Turc*. Vol.I (noiembrie 1806-iulie 1808), Demir Dragnev, Larisa Svetlicinâi (coord., editori), Teodor

Candu, Tudor Ciobanu, Valentin Constantinov (editori). Chișinău: Editura Vicovia, 2016. 438 p.
77. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea.* Cărți domnești și zapise (1775-1786). *MEF*, vol.X. Volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov, coord. D. Dragnev. Chișinău: Civitas, 2005. 316 p.
78. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei în secolul al XVIII-lea (1787-1800). MEF*, vol. XI, coord. Demir Dragnev, membr. cor. al AȘM, Valentin Constantinov, dr. în istorie. Chișinău, 2008. 512 p.
79. *Documente privitoare la istoria Țării Moldovei la începutul secolului al XIX-lea (1801-1806).* Cărți domnești și zapise. *MEF*, vol.XII, volum realizat de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău, 2012. 528 p.
80. *Documente privitoare la târgul şi ţinutul Lapuşnei*, publ. de A. Sava. București: Fundația regele Carol I, 1937. 323 p.
81. *Documente privitoare la târgul și ținutul Orheiului*, publicate cu un studiu introductiv de Aurel V. Sava. București: Institutul de Istorie Naţională, 1944. 561 p.
82. *Documente*. În: *Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iași*, 1925, fasc.5, p.214.
83. DOSOFTEI, *Opere*, vol.I. Ediție critică de N. A. Ursu, studiu introductiv de Al. Andriescu. București: Editura Minerva, 1978. 544p.
84. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XVIII (1623-1625), volum întocmit de I. Caproșu și V. Constantinov. București: Editura Academiei, 2006. 763 p.
85. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XIX (1626-1628), volum întocmit de H. Chircă. București: Editura Academiei, 1969. 798 p.
86. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol.XX (1629-1631), volum întocmit de I. Caproșu și C. Burac. București: Editura Academiei, 2011. 1187 p.
87. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXI (1632-1633), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi. Bucureşti: Editura Academiei, 1971. 734 p.
88. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXII (1634), volum întocmit de C.Cihodaru, I. Caproşu şi L. Şimanschi. Bucureşti: Editura Academiei, 1974. 485 p.
89. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXIII (1635-1636), volum întocmit de Leon Şimanschi, Nistor Ciocan, Georgeta Ignat și Dumitru Agache. București: Editura Academiei, 1996. 907 p.
90. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXIV (1637-1638), volum întocmit de C.Cihodaru şi I. Caproşu. Bucureşti: Editura Academiei, 1997. 742 p.
91. *Documenta Romaniae Historica. A. Moldova*, vol. XXVI (1641-1642), volum întocmit deI.Caproşu. București: Editura Academiei, 2003. 885 p.
92. **FELEA, A;** CANDU, T. (eds). *Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea*. Volumul I (1813). Chişinău: S. n., 2019 (Tipogr. «Lexon-Prim»). 424 p.
93. GRECEANU, Radu. *Istoria domniei lui Constantin Basarab Brâncoveanu*. În *Cronicari munteni*, vol. II. Ediţie îngrijită de Mihail Gregorian, Bucureşti: Editura pentru literatură, 1961. 528 p.
94. GRECEANU, Radu. *Istoria domniei lui Costantin Basarab Brincoveanu voievod (1688 - 1714)*, ed. Mihail Gregorian. Bucuresti: Editura Minerva, 1984. 280 p.
95. *Îndreptarea legii*, (1652). Ediţie întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andrei Rădulescu, Bucureşti, 1962. 1013 p.
96. Însemnări de pe manuscrise și cărți vechi din Țara Moldovei, vol.I (1429-1750). Un corpus editat de I. Caproșu și E. Chiaburu. Iași: Casa Editorială „Demiurg”, 2008. 665p.

97. *Învățăturile lui Neagoe Basarab către fiul său Teodosie.* Chișinău-București: Biblioteca şcolarului, 2001. 303 p.
98. IORGA, N. *Documente româneşti din arhivele Bistriţei (scrisori domneşti şi scrisori private*. Partea II. Bucureşti, Editura Librăriei Socecŭ, 1899. 143 p.
99. IORGA, N. *Scrisori de femei*. Vălenii de Munte: Datina românească, 1932. 88 p.
100. IORGA, N.*Documente privitoare la familia Callimachi*, vol. I. Bucureşti: Minerva, 1902. 792 p.
101. *Ispisoace şi Zapise (Documente slavo-române),* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. IV, p.2 (1692-1694). Iași:Tip. Dacia P. & D. Iliescu, 1915. 279 p.
102. *Ispisoace şi Zapise (Documente slavo-române),* publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. V, Partea I, Iaşi: Tipografia Dacia - Iliescu, Grossu şi Comp., 1921.
103. IVIREANU, Antim. *Capete de poruncă.* În *Opere*, editată de G. Ştrempel. Bucureşti: Editura Basilica, 1972. 466 p.
104. *Legiuirea Caragea*, Ediție critică, ediție întocmită de Colectivul de Drept Vechi Românesc condus de Andreiu Rădulescu, Academia Republicii Populare Române. București: Editura Academiei R.P.R., 1955. 366p.
105. *Manualul legilor sau aşa-numite CELE ŞASE CĂRŢI ale lui Constantin Harmenopolos*. Traducere de Ioan Peretz. Bucuresti, 1921. 430p.
106. MARINESCU, Iu. *Copii de documente din diferite arhive (1557-1853).* În: *Buletinul Comisiunii istorice a României*, volumul VIII, Bucureşti, 1929. p.103.
107. MARINESCU, Iu. *Documente relative la familia Neculce*. În: *Buletinul Comisiei Istorice a României*, București, 1925, vol. IV, p.94-95.
108. *MEF*. Vol. II, sub redacţia lui P.Sovetov, îngrijit de D.Dragnev, A.Nichitici. Chişinău: Editura Știința, 1978. 448 p.
109. *MEF*. Vol. IV, sub redacţia lui P. Sovetov, îngrijit de D.Dragnev, A. Nichitici, L.Svetlicinaia, P. Sovetov. Chişinău: Editura Știința, 1986. 364 p.
110. *MEF*. Vol. VI, sub redacţia lui P. Sovetov, îngrijit de D. Dragnev, A. Nichitici, L.Svetlicinaia, P. Sovetov. Chişinău: Editura Știința, 1992. 280 p.
111. *MEF*. Vol. VIII, coord. Demir Dragnev, memb. cor. al AȘM, volum întocmit de L. Svetlicinâi, D. Dragnev, E. Bociarov. Chișinău: Civitas, 1998. 256 p.
112. *MEF*. Vol. IX. Documente privitoare la istoria Ţării Moldovei în secolul al XVIII-lea, 1751-1774, Cărţi domeşti şi zapise, coordonator – D. Dragnev, volum realizat de D. Dragnev, L.Svetlicinaia, E.Bociarov. Chişinău: Civitas, 2004. 316 p.
113. MELCHISEDEC, episcopal. *Cronica Huşilor şi a Episcopiei cu aseminea numire*. București 1869. IX + 463 + 175 p. + 3 foi.
114. *Moldova în contextul relațiilor politice internaționale. 1387-1858. Tratate*. Alcătuit de Ion Eremia. Chișinău: Universitas, 1992. 287 p.
115. *Molitfelnic.* Chişinău, 1820. 1012 p.
116. *Molitvenic*. Iaşi: Tipografia Mitropoliei, 1766. 757 p.
117. Muste, Nicolae. *Letopiseţul Ţării Moldovei*. In: M. Kogălniceanu, *Cronicile României sau Letopiseţele Moldovei şi Ţării Româneşti,* vol.III. București: Imprimeria Naţională C. N. Rădulescu, 1874. 535 p.
118. NECULCE, Ion *O samă de cuvinte*. În: Neculce, Ion. *Opere*, ed. G. Ștrempel. București: Minerva, 1982. 931 p.
119. NECULCE, Ion. *Letopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă îână la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat.* În *Letopiseţul Ţării Moldovei*. Chişinău: Hyperion, 1990, pp. 251-474.

120. NECULCE, Ion. L*etopiseţul Ţării Moldovei de la Dabija-vodă până la a doua domnie a lui Constantin Mavrocordat*. In: Opere, ed. G. Ștrempel, București, 1982. 931 p.
121. IORGA, Nicolae. *Inscripţii din Bisericile României*, fasc. I, Bucureşti: Institutul de Arte Grafice şi Editură Minerva : Atelierele Grafice Socec & Co, 1905. 312 p.
122. IORGA, Nicolae. *Inscripţii din Bisericile României*, fasc. II, Bucureşti: Institutul de Arte Grafice şi Editură Minerva : Atelierele Grafice Socec & Co, 1908. 381p.
123. PLUGARU, Ș., Candu, T. *Episcopia Huşilor şi Basarabia* (1598-1949), Iași: Editura PIM, 2009. 360 p.
124. *Pravilniceasca condică, 1780: ediţie critică*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1957. 268 p.
125. *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu. Vol. I, 1763-1784. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010. 597 p.
126. *Sămile Visteriei Țării Moldovei*, publ. de Ioan Caproșu. Vol. II. Iași: Casa Editorială Demiurg, 2010. 595 p.
127. *Şeapte taine a besearecii, Iaşi, 1644*. Ediţie critică, notă asupra ediţiei şi studio filologico-lingvistic de Iulia Mazilu, cuvânt înainte de Eugen Munteanu (Colecţia«Fontes traditionis»). Iaşi: Editura Universităţii «Alexandru Ioan Cuza», 2012. 612 p.
128. *Sobornicescul Hrisov*, ediție critică întocmită de colectivul pentru vechiul drept românesc condus de Andrei Rădulescu. București: Editura Academiei Române, 1958. 110 p.
129. *Studii şi documente cu privirea la istoria românilor*, vol.I. Socotelel Bistriţei (Ardeal), vol.II. Acte relative la istoria cultului catolic în principate. Bucureşti: Editura Ministerului de Instrucţie, 1901. 584 p.
130. *Studii şi documente cu privirea la istoria românilor*, vol. IV, Legăturile principatelor române cu Ardealul. De la 1601 la 1699. Bucureşti: Editura Ministerului de Instrucţie, 1902. 662 p.
131. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol.V. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea I-a, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucţie, 1903. 721 p.
132. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol. VI. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a II-a, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucţie, 1904. 654 p.
133. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol. VII. Cărți domnești, zapise și răvașe. Tipărite în întregime sau ca regeste și întovărășite cu note explicative. Partea a III-a. Istoria literaturii religioase a românilor până la 1688, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucţie, 1904. 283 p.
134. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,*vol.X de Nicolae Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucţie, 1905. 456 p.
135. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol.XI. Cercetări și regestre documentare, de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucţie, 1906. 307 p.
136. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor*, vol. XVI, ed. de N. Iorga. București: Editura Ministerului de Instrucţie, 1909. 453 p.
137. *Studii şi documente cu privire la istoria românilor,* vol. XXI. Documente interne, de N. Iorga. Bucureşti: Editura Ministerului de Instrucţie Publică, 1911. 611 p.
138. *Surete şi izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. II. Iaşi: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iaşi, 1907.426 p.
139. *Surete și izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.III, Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iaşi, 1907. 369 p.
140. *Surete şi izvoade. (Documente slavo-române*), publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. IV,

Iași: Dacia, 1908. 374 p.
141. *Surete şi izvoade (Documente slavo-române*), publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.VII. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iaşi, 1912. 625p.
142. *Surete şi izvoade (Documente slavo-române)*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. VIII, Iaşi: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iaşi, 1914. 427 p.
143. *Surete şi izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.IX. Documente basarabene. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iaşi, 1914. 429p.
144. *Surete şi izvoade,* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.X. Documente cu privire la familia Râșcanu. Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu Iaşi, 1915. 753 p.
145. *Surete şi izvoade (documente basarabene*) publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XI. Iaşi: Lumina Moldovei, 1922. 171 p.
146. *Surete şi izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu.Vol. XIII. Documentele Romaneşti. Iaşi: Leţcae, 1923. 94 p.
147. *Surete şi izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.XIV. Șendriceni (Dorohoi). Huși: Atelierele Zanet Corăteanu, 1925. 204 p.
148. *Surete şi izvoade*. Vol. XVI (Fereștii și Vasluiul). Studiu și documente de Gh. Ghibănescu. Iași: Tipogr. ”Dacia” Iliescu, Grossu & Comp., 1926. 227 p.
149. *Surete şi izvoade*. Vol. XVII. Drăcenii cu moșiile dinprejur (Fălciu), de Gh. Ghibănescu, Huși: Tipografia „Leţcae” George Jorică, 1927. 384 p.
150. *Surete şi izvoade. Documente slavo-române între 1400-1653*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXI. Iaşi: Viaţa românească, 1929. 228 p.
151. *Surete şi izvoade*, publicate de Gh. Ghibănescu. Vol.XXII (documente slavo-române între 1412-1722). Iași: Viaţa românească, 1929. 220 p.
152. *Surete şi izvoade,* publicate de Gh. Ghibănescu. Vol. XXIV. Pomârla (studiu genealogic și istoric). Iași: Tipografia "Dacia" P. & D. Iliescu, 1929. 100 p.
153. TIKTIN, H. *O foaie de zestre din 1669*. În: *Revista pentru istorie, archeologie şi filologie*, ed. de Tocilescu, 1883, anul I, vol. I, fascicula II, p. 337-344.
154. URECHE, Grigore. *Letopiseţul Ţării Moldovei*, ed. îngr. și prefață de P.P. Panaitescu. București: Editura Tineretului, 1955. 264 p.
155. *Uricariul sau colecţiune de diferite acte care pot servi la istoria românilor*, publ. de Th. Codrescu. Vol. I. Iași:Tipografia Buciumului, 1852. 411 p.
156. URICARUL, Axinte. *Cronica paralelă a ţării Româneşti şi a Moldovei,* I, Ediţie critică şi studiu introductiv de Gabriel Ştrempel. Bucureşti: Editura Minerva, 1993. 431 p.
157. *Vactiria / adecă Cărja arhierească acum întăiu / tălmăcită dupre limba ellinească pre /limba moldovenească*. Cu osărdiea şi toată cheltuială Preaosvinţitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceştii cărţi au fost cuviosul întru ieromonaşi kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind şi diortosită de dascalul Duca de la / Thasos. În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938, p.1-40.
158. VARLAAM, *Opere. Răspunsul împotriva Catehismului calvinesc*, ed. critică, studiu filologic și studiu lingvistic de Mirela Teodorescu. București: Minerva, 1984. p.183-230.

În limba rusă

159. *Алфавитная синтагма Матфея Властыря. Собрание по алфавитному порядку всех предметов, содержащихся в священных и божественных канонах,* Москва, 2006, pe https://azbyka.ru/otechnik/Matfej_Vlastar/Alfavitnaia_Sintagma/

160. ЗАЩУК, А. *Материалы для географии и статистики России, собранные офицерами Генерального штаба. Бессарабская область,* часть первая. Санкт-Петербург: Главное управление Генерального штаба, 1862. 552 p.
161. *Кормчая, напечатанная с оригинала патриарха Иосифа*. Москва: Журнал «Церковь», 1912. 1481 p.
162. *Писания святых отцов и учителей Церкви относящихся к истолкованию православного богослужения*, т.2. С.-Пб.: типография Королева и комп., 1856. http://seminaria.ru/pisaniya-svyatykh-ottsov-i-uchiteley-tserkvi-otnosyashchiyesya-k-istolkovaniyu-pravoslavnogo-bogosluzheniya-t-ii-sochineniya-blazhennogo-simeona-arkhiyepiskopa-fessalonikiyskogo-spb-1856
163. *Полное собрание постановлений и распоряжений по ведомству православого исповедания Российской Империи, Том* I. Санкт-Петерсбург: Синодальная типография, 1899. 405p.
164. СВИНЬИН, П. *Описание Бессарабской области*. În: *Записки Одесского Общества Истории и Древностей*, Одесса, 1867, том 6, с. 175-320.
165. *Требник Митрополита Петра Могили, Київ, 1646*. Київ, 1996, tom 1. p., pe https://azbyka.ru/otechnik/Petr_Mogila/trebnik-petra-mogily-chast-1/

Monografii, studii şi articole
În limba română

166. ACHIM, V. *Ţiganii în istoria României.* Bucureşti: Editura Enciclopedică, 1998. 202 p.
167. ATANASIU, Mihai-Bogdan. Doi mari dregători ai Ţării Moldovei la cumpăna veacurilor XVII-XVIII – Ionaşco şi Ion Balş. În: *Analele Ştiinţifice ale Universităţii „Alexandru Ioan Cuza" din Iaşi*, s.n., Istorie, LVI-LVIII (2010-2012), p. 157-171.
168. ATANASIU, Mihai-Bogdan. O scrisoare-testament a monahului Ioasaf Cantacuzino (1776). În: *Opțiuni Istoriografice*, X (2010), 1-2, p. 79-80.
169. BACALOV, S. *Boierimea Țării Moldovei la mijlocul secolului al XVII-lea – începutul secolului al XVIII-lea*. Chișinău: CEP USM, 2012. 466p.
170. BAIDAUS, E. Retrospectiva unei domnii- 350 de ani de la detronarea lui Vasile Lupu. În: *Tyragetia*., XII, Chișinău, 2003, p. 141.
171. BĂLAN, Ioanichie. Arhimandrit. *Călăuza ortodoxă. În familie și societate*. Cu binecuvîntarea Î. P. S. Daniel Mitropolitul Moldovei și Bucovinei. Editura Moldovei și Bucovinei, 1993. 136 p.
172. BARBU, V. „Ceea ce Dumnezeu a unit, omul să nu dispartă". Studii asupra divorţului în Ţara Românească în perioada 1780-1850. În: *Revista de Istorie*, III, 11-12, 1992, p. 1143-1155.
173. BARBU, V. *De bono conjugali. O istorie a familiei din Țara Românească în secolul al XVII-lea*. Bucureşti: Editura Meridiane, 2001. 224p.
174. BARBU, V. *De la comunitatea patrimonială la comunitatea de destin: zestrea în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. În: *De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Țara Românească sub Vechiul Regim*, ed. Violeta Barbu, Gheorghe Lazăr, Constanța Vintilă-Ghițulescu et.al. București, 2007, p.19-93.
175. BARBU, V. *Ordo Amoris. O istorie a căsătoriei în Țara Românească în secolul al XVII-lea*. Bucureşti: Editura Academiei, 2011. 342 p.
176. BARBU, V. Pagini din istoria căsătoriei în Ţările Române. Căsătoria ca sacrament (secolulal XVII-lea). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, volumul XXIII, 2005, p. 101-

117.
177. BĂRBULESCU, Constantin. *Universul înrudirii. Între istorie şi antropologie*, Cluj-Napoca: Serviciul de multiplicare al UBB, 2000. 221 p.
178. BASSO STĂNESCU, E. *Nunta între ritual şi spectacol*. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2013. 170 p.
179. BEDREAG, E. Părinţi şi copii în Moldova secolului al XVII-lea. Reglementări juridice şi mărturii documentare. În : *Opţiuni Istoriografice*, IX1-2, 2008, p. 175-184.
180. BERECHET, Șt. Cinci biserici vechi din Chișinău. În: *Comisiunea Monumentelor istorice. Secţia din Basarabia*. Anuar. Chișinău, 1924, p.112-148.
181. BERECHET, Șt. *Dreptul vechilor noştri ierarhi la judecata mirenilor*, București: Tipografia Cărților Bisericești, 1938. 25 p.
182. BERECHET, Stefan Gr. *Obiceiul pământului românesc şi istoricul adunării obiceiurilor la noi şi vecini*. Lucrare de studiu juridico-etnografic. Iaşi: Viaţa Românească. Extras din revista „Minerva", No. 2-3, 1930. 25 p.
183. BOBICĂ, R. *Dicţionar de termini şi concept teologice*. Iași: Doxologia, 2016. 1912p.
184. BOBULESCU, Constantin. *Inscripţii şi însemnări privitoare la biserica Goliei*. In: *Mănăstirea Goliei. 350 de ani de la sfinţirea ctitoriei lui Vasile Lupu (studii şi documente).* Iaşi, 2010. 405 p.
185. BOGA, L.T. *Populaţia Basarabiei (Etnografie şi statistică)*. Extras din *Monografia Basarabiei*. Chișinău: s.n., 1926. 482p.
186. BOGDAN, D. *Glosarul cuvintelor româneşti din documentele slavo-române*. București: Tipografia cartilor bisericesti, 1946. 271 p.
187. BOGDAN, E.R. *Originea şi înrudirile primilor Cantemireşti.* În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iaşi, 1997, p.215-221.
188. BOHÎLŢEA, Fl.M. *Istoria familiei romane*, Bucureşti: Tritonic, 2010. 160 p.
189. BOLOVAN, I., EPPEL, M. *Între stat şi biserică: identitate şi alteritate prin căsătoriile mixte în Transilvania(a doua jumătate a sec. al XIX-lea şi încep. sec. XX*). În: *In Honorem Alexandru Moşanu*, Academia Română. Cluj-Napoca: Centru de Studii Transilvane, Presa Universitară Clujeană, 2012, p.327-336.
190. BOLOVAN, I., BOLOVAN, S. *Biserică şi familie la românii din Transilvania în sec. al XIX-lea*. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj-Napoca*, 1992, 31, p. 93-102.
191. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *Consideraţii privind vârsta la căsătorie la românii transilvăneni în secolul al XIX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă si contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 111-124.
192. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *Contribuţii privind divorţialitatea în Transilvania la sfârşitul secolului XIX şi începutul secolului*. În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*. C. Padureanu, I.Bolovan (coord.), Arad: Editura Gutenberg Univers, 2010, p. 99-114.
193. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *Ilegitimitatea în Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea: contribuții demografice*. În: *Populația Romaniei. Trecut, prezent, viitor*, Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 223-232.
194. BOLOVAN,Sorina Paula. *Aspecte ale ciclului vieții familiale în satul românesc din nord-vestul Transilvaniei la mijlocul secolului al XIX-lea*. În: *Sabin Manuilă. Istorie si demografie. Studii privind societatea românească între sec. XVI-XX*, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995, p.429-434.

195. BOLOVAN, Sorina Paula. *Familia în satul românesc din Transilvania. A doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX*. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 1999. 390 p.

196. BOLOVAN, Sorina Paula. Familia și relațiile matrimoniale în satul romanesc transilvănean în a doua jumătate a sec. al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Istorie Cluj*, XXXV, Cluj-Napoca, 1996, p. 209-224.

197. BOLOVAN, Sorina Paula. *Problema vârstei la căsătorie la românii din Transilvania în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În: *Slujitor al Bisericii si al Neamului*, Cluj-Napoca: Renașterea, 2002, p. 477-474.

198. BOLOVAN, Sorina Paula. *Reconstituirea familiei în satul românesc din Transilvania în a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Studii istorice. Omagiu Profesorului Camil Muresanu*, ingrijit de N. Edroiu. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 1998, p. 329-350.

199. BRANIȘTE, Ene *Liturgica Specială*. București: Ed. IBMBOR, 2005. 655p.

200. BRIE, M. *Căsătoria în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX – începutul secolului XX). Condiționări exterioare și strategii maritale.* Oradea: Editura Universității din Oradea, 2009. 438 p.

201. BRIE, M. *Divorţul ca formă de erodare a familiei în comitatele Bihor şi Sătmar (a doua jumătate a secolului XIX).* În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII – XXI)*. C. Padureanu, I.Bolovan (coord.), Arad, 2010, p. 77-98.

202. BRIE, M. *Familie şi societate în nord-vestul Transilvaniei (a doua jumătate a secolului XIX-începutul secolului XX)*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2008. 493 p.

203. BUCUR, A. *Aspecte privind fenomenul recăsătoriei mixte în cadrul comunităților ortodoxe și greco-catolice din comitatele bănățene în a doua jumătate a secolului XIX ─ începutul secolului XX*. În : *Studii de demografie istorică (secolele XVII- XXI)*. C. Pădurean, I. Bolovan (coord.). Arad, 2010, p.137-154.

204. BUCUR, A. *Aspecte privind căsătoriile mixte în comunităţile ortodoxe şi greco-catolice din Banat*. În : *Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. Corneliu Pădurean. Arad: Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", 2006, p.41-82.

205. BUCUR, A. *Aspecte privind căsătoriile mixte la Ineu (județul Arad) în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*. În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, Arad: Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", 2005, p.219-236.

206. BULAT, T. G. Dregătoria armăşii şi ţiganii la sfârşitul veacului al XVIII. În: *Arhivele Basarabiei*, an VIII, Chișinău, 1936, nr. 1, p. 3-8.

207. BULAT, T. G. *Ţiganii domneşti din Moldova la 1810.* În: *Arhivele Basarabiei,* anul V, Chişinău, 1933, nr. 2, p. 1-6.

208. BULGARU**,** Costel*. Sfanta Taină a Cununiei*. Galați: Editura Arhiepiscopiei Dunării de Jos, 2011. 32 p.

209. BURSUC, A. O abordare antropologică şi semantică a rudeniei. În: *Analele Universităţii Constantin Brâncuşi din Târgu Jiu*, Seria Litere şi Ştiinţe Sociale 3, 2011, p. 105–107.

210. BUSUIOC, E. *Ceramica de uz comun smălţuită din Moldova (sec. al XIV-lea până la mijlocul secolului al XVI-lea)*. București: Editura Academiei R.S.R, 1975. 87 p.

211. CANDU, T. Rolul Bisericii Ortodoxe la soluționarea cazurilor de violență domestică la începutul secolului al XIX-lea. In: *Pontes*. Review of South East European Studies, vol.6-7, Chișinău, 2013,p.249-262.

212. CANDU, Teodor, **FELEA**, Alina. Testamentul Zoiţei Cerchez (Calmuţchi). Studiu de caz. În: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2007, nr.2, p. 103-113.

213. CANTACUZINO, Mihai. *Genealogia Cantacuzinilor*, publicată şi adnotată de N. Iorga. Bucureşti: Institutul de Arte Grafice şi Editura „Minerva”, 1902. 565p.
214. CARJA, Cecilia, CARJA, Ion. *Biserica Unită, dreptul matrimonial şi modernitatea în Transilvania (a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului XX).* Schiță pentru o posibilă analiză de caz: căsătoriile mixte. În: *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad: Editura Universităţii „Aurel Vlaicu”, 2005, p. 35-54;
215. *Cărțile populare în literatura românească*, ed. I. C. Chițimia, Dan Simonescu, vol.II. București: Editura pentru literatură, 1963. 454p.
216. *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad: Editura Universităţii „Aurel Vlaicu”, 2005. 302 p.
217. CAZACU, M. La famille et statut de la femme en Moldavie. În: *Revista de istorie socială, II-III* (1997-1998), 1999, p. 1-16.
218. CERNOVODEANU, Paul. Clanuri, familii, autorităţi, puteri (Țara Românească, secolele XV–XVII). În: *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.77-86.
219. CHELCU, C. *Pedeapsa în Moldova între normă şi practică. Studii şi documente.* Iași: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2015. 241p.
220. CHIPEA, Fl. *Familia contemporană. Tendinţe globale şi configuraţii locale*. Bucureşti:Expert, 2001. p.
221. CHIȚU, V. Cărțile de învățătură pentru preoți din secolele XVII și XVIII. În: *Studii Teologice*, XIII, 1961, p.586-594.
222. CIOBĂNEL, Alina Ioana. *Înrudire şi identitate*. Bucureşti: Editura Enciclopedică, 2002. 319 p.
223. CIOBANEL, Alina Ioana. Raportul termen/relatie în structurile de rudenie. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 3, 1992, p. 49-54.
224. CIOBANEL, Alina Ioana. Relatia neam-familie (Precizari etnologice). În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 4, 1993, p. 93-99.
225. CIOBANEL, Alina Ioana. Reședinta maritală - contexte culturale, economice, juridice. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”*, serie noua, tom 7, 1996, p. 19-35.
226. CIOBANEL, Alina Ioana. Soarta supravieţuirilor romane în structurile de rudenie, azi. În: *Anuarul Institutului de Etnografie și Folclor „Constantin Brâiloiu”,* serie nouă, tom. 23, București, 2012, p. 69–76.
227. CIOBANU, T. *Consideraţiuni asupra căsătoriilor mixte în spaţiul Carpato-Nistrean la începutul secolului XIX*. În: *Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc sec. XVII-XXI. Studii de demografie istorică*, coord. C. Pădureanu. Arad: Editura Universităţii „Aurel Vlaicu”, 2006, p. 117-124.
228. CIOCOIU, Mariana. *Reglementarea logodnei în dreptul roman*. În „Revista Universul Juridic”, 2016, nr.12, p.36-42.
229. CIUBOTARU, S. *Obiceiuri nupțiale din Moldova. Tipologie și corpus de texte*. Iași: Editura Universităţii „Alexandru Ioan Cuza”, 2009. 782p.
230. CIUPALĂ, Alin. Relatările călătorilor străini despre statutul femeii în familia tradițională românească din secolul al XVIII-lea. În: *Caiete de antropologie istorică*, nr. 3, Cluj-Napoca, 2003, p. 17-27.
231. CIUPALĂ, Alin. *Femeia în societatea romanească a secolului al XIX-lea*. București: Editura Meridiane, 2003. 175 p.
232. CODRESCU, Răzvan. *Teologia sexelor și taina nunții*. București: Editura Christiana, 2002. 202 p.

233. COJOCARU, Ludmila D. Instituţia năşiei la românii din Basarabia. În: *Promemoria. Revista Institutului de Istorie Socială*, 2012, volumul II, Nr. 3, p. 55-73.
234. COJOCARU, Ludmila. *Structura nunţii tradiţionale din Basarabia (finele secolului al XIX-lea - începutul secolului al XX-lea).* Teză de doctor în şt. istorice. Chişinău, 1998. 198 p.
235. CONDURACHI, J. D. *Câteva cuvinte asupra condiției juridice a străinilor în Moldova și Țara Românească până la Regulamentul Organic*. București, 1918. p.
236. Confesiune şi căsătorie în spaţiul românesc sec.XVIII-XXI. Studii de demografie istorică, coord. Corneliu Pădurean. Arad: Editura Universităţii „Aurel Vlaicu", 2006. 302 p.
237. CONSTANTINESCU, Iulian Mihai L. *Biserica şi instituţia căsătoriei. Condiţiile administrării căsătoriei. Studiu juridico-canonic.* Craiova: Christiana, 2008. 272 p.
238. CONSTANTINESCU, Nicolae. *Dicționar onomastic românesc*. București: Editura Academiei Republicii Populare Romîne, 1963. 468 p.
239. CONSTANTINESCU, Nicolae. *Relaţiile de rudenie în societăţile tradiţionale. Reflexe în folclorul românesc*, Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1987. 184 p.
240. CORNITESCU, Constntin. Sfintele Taine în Mărturisirea Ortodoxă a lui Petru Movila. În: *Studii Teologice*, XXXII (1980), nr. 7-10, p. 714-719.
241. COSTA-FORU, Xenia. *Cercetarea monografică a familiei. Contribuţie metodologică*. Bucureşti: Fundaţia Regele Mihai I, 1945. 323 p.
242. COTEANU, I. *Doi termeni simbolici: «țară» si «moș».* În: *Limba si literatura româna*, nr. 1, 1980, p. 4-5.
243. CRĂCIUN, Bogdan. *Imagini ale familiei şi ale femeii în calendarele săseşti de la începutul secolului al XX-lea*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană. Studii de demografie istorică*, Ioan Bolovan (coord.). Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2002, p. 172-190.
244. CZAMANSKA, Ilona. Movileştii în tradiția familiară polonă. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2005, 1-2, p. 25-32.
245. CZAMANSKA, Ilona *Între familie și stat. Relațiile familiale ale dinastiei Movileștilor în Polonia*. În: *Movileștii. Istorie și spiritualitate românească*. Suceava: Muşatinii, 2006, p. 263-267.
246. De la comunitate la societate. Studii de istoria familiei din Ţara Românească sub Vechiul Regim. Coordonator V. Barbu, Bucureşti: Institutul Cultural Român, 2007. 296 p.
247. DEMETRIOS J. Constantelos, Mixed Marriage in Historical Perspective. In: *The Greek Orthodox Theological Review,* 1995, 40/3-4, p. 277-285.
248. Dicționar de proverb și zicători românești. Alcătuire, prefață de Grigore Botezatu și Andrei Hâncu. București-Chișinău: Litera internațional, 2001. 271 p.
249. Din comorile neamului nostru. *Datini, orațiuni, cântece și strigături de nuntă.* Cernăuți: Tipografia Glasul, 1930. 39 p.
250. Dinastia Cantemireștilor. Secolele XVII-XVIII. Coordonator și redactor științific, acad. Andrei Eșanu. Chișinău: Știința, 2008. 609 p.
251. DOLTU, Daniela. Momente fundamentale ale vieții de familie în Moldova (1832-1856): încheierea căsătoriei. În: *Buletinul cercurilor științifi ce studențești. Arheologie- Istorie- Muzeologie*, 2000, nr.6, p.143-148.
252. DRAGNEV, D., EȘANU, A. Familia Abaza în Rusia. Noi contribuții documentare. În: *Anuarul Institutului de istorie A. D. Xenopol*, Iași, 1993; V, 1-2, p.671-678.
253. DRAGNEV, D., EȘANU, A.. Date inedite despre urmașii vornicului Ilie Abaza în Rusia. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 1994, nr.2, p.3-9.

254. DUGA, D.*Ofrandă mirilor. Scurtă tâlcuire a Tainei Nunții.* Iași: Doxologia, 2016. 156 p.
255. DUMINICĂ, Ion. Romii basarabeni în secolul al XIX-lea. În: *Anuarul Institutului de Cercetări Interetnice*, Chişinău, 2006, vol. VI, pp. 42-28.
256. DUMINICĂ, Ion. Statul social-juridic al romilor din Țara Moldovei în perioada medievală (sec. XV-XVIII). În: *Revista de etnologie și culturologie*, 2006, nr.3, pp. 233-239.
257. ELEFTERESCU, Emanoil. *Despre căsătorie. Influența păcatelor și suferințele vieții familiar*. București:s.n.,1909.
258. EREMIA, Ion. *Relaţiile externe ale lui Vasile Lupu (1634-1654). Contribuţii la istoria diplomaţiei moldoveneşti în secolul al XVII-lea*. Chişinău: Cartdidact, 1999. 295 p.
259. EȘANU, A. EȘANU, V. *Fiicele lui Constantin-vodă Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireștilor*. Secolele XVII-XVIII. Coord. acad. Andrei Eşanu. Chişinău: Știința, 2008, p.93-97.
260. EVDOCHIMOV, P. *Taina iubirii. Sfințenia iubirii conjugale în lumina tradiției ortodoxe*. Traducere de Gabriela Moldoveanu. Editura Sofia, 2016. 177 p.
261. EVSEEV, I. *Simbolica nunții românești*. București, 1993. 198 p.
262. *Familie și societate în Transilvania*, coord. Ionuț Costea, Valeriu Orga. Cluj-Napoca: Editura Clusium, 1999. p.
263. **FELEA, A**. Consideraţii asupra istoriei familiei în Ţara Moldovei: violența fizică (sec XVII- înc. sec. al XIX-lea). In: *Sesiunea Ştiinţifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală şi Arheologie*: Ediția a IV-a. In memoriam Gheorghe Palade (1950-2016). Program. Rezumatele comunicărilor / ed. Aurel Zanoci. Universitatea de Stat din Moldova, Fac. de Istorie şi Filosofie, ediţia a IV-a, ed. A. Zanoci. Ch: CEP USM, 2017, p. 60.
264. **FELEA, A.** A delicate topic: inability of one of the spouses to pursue a conjugal life. In: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 2, p. 381-388.
265. **FELEA, A.** A delicate topic: inability of one of the spouses to pursue a conjugal life. În: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 2, p. 381-388.
266. **FELEA, A**. Alcoolismul şi familia în Basarabia (prima jumătate a sec. al XIX-lea). In: *Vulnerabilităţi ale populaţiei în spaţiul românesc în secolele XVII-XXI. Rezumatele conferinţei ştiinţifice***,** Arad, 27 - 29 septembrie 2012, Arad, 2012, p. 6.
267. **FELEA, A.** Aspecte din istoria logodnei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al. XIX-lea. In: *Conferința științifică internațională Viața cotidiană în spațiul est-european din cele mai vechi timpuri până în prezent: abordări interdisciplinare. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 30 octombrie, 2018*. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural, 2018, p.35.
268. FELEA, A. Cafea, cafegii, felegene și zarfuri în Țara Moldovei (secolul al XVIII-lea - începutul secolului al XIX-lea). În: *Cercetări istorice*, (serie nouă), vol.35, 2016, p.163-186.
269. **FELEA, A.** *Căsătoria în Țara Moldovei (sec. al XVII-lea-începutul sec. al XIX-lea).* Instituția căsătoriei în Țara Moldovei. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 308 p. ISBN 978-9975-3291-5-6.
270. **FELEA, A.** Căsătoriile mixte : istorie și contemporaneitate- propunere pentru un modul de predare-învățare. In: *Conferința științifică națională cu participare internațională a tinerilor cercetători VALORIFICAREA PATRIMONIULUI ETNOCULTURAL AL REPUBLICII MOLDOVA ÎN EDUCAȚIA TINEREI GENERAȚII*. Chișinău, 17 noiembrie 2016. Chișinău: S.n., 2016. pp.44-45.
271. **FELEA, A.** Căsătoriile mixte și problema identității. In: *Raporturi identitare în spațiul românesc din perspectivă istorică: școli și interpretări. Conferință internațională. Chișinău,3-5 noiembrie 2016. Programul și rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2016, pp.50-51.

272. **FELEA, A.** *Căsătoriile ortodocşilor cu credincioşii de rit vechi şi molocanii în Basarabia în 1813-1837.* In: *Politica Marilor Puteri în Balcani şi în Europa Centrală. Materialele Simpozionului Internaţional 10-13 octombrie*, 2013. Chişinău: Garamont- Studio, 2013, p.270-280.

273. FELEA, A. *Cofeturi, „dulceață de Myrobolau", „zahăr candel", miere de prigon: dulciurile în alimentația populației din Țara Moldovei în secolul al XVII-lea – începutul secolului al XIX-lea.* În: *Alimentație și demografie în Moldova din Evul Mediu până în Epoca Modernă. Abordări interdisciplinare.* Editori: Ludmila Pârnău, George Bilavschi, Luminița Bejenaru, Vasilica-Monica Groza. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2021, p.125-147.

274. **FELEA, A.** Consideraţii asupra divorţului în Basarabia în prima jumătate a sec. al XIX-lea. In: *Tyragetia*. Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2012, vol.VI (XXI), nr.2, p.159-173.

275. **FELEA, A.** Considerații asupra istoriei familiei în ținutul dintre Prut și Nistru la înc. sec. al XIX). Cea de-a patra căsătorie. In: *Conferinţa ştiinţifică internaţională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Chişinău, ediția a VIII-a_, Programul și rezumatele comunicărilor, Chișinău, Republica Moldova, 31 mai-2 iunie 2016.* Chișinău, 2016, p. 81.

276. **FELEA, A.** Considerații asupra izvoarelor cercetării căsătoriilor interconfesionale în Țara Moldovei la sf. sec. XVI – înc. sec.XIX. In: *Anuarul Institutului de Istorie: Materialele sesiunii ştiinţifice anuale, 21 decembrie Acad. de Ştiinţe a Moldovei ; col. re*d.: Gheorghe Cojocaru (coord.) [et al.]. Ch: Institutul de Istorie, 2018, pp. 105-114.

277. **FELEA, A.** *Delimitarea statutului de femeie căsătorită reflectat în documentele din sec. al XVII-lea –înc. sec. al XIX-lea*. In: *Valorificarea patrimoniului etnocultural în educația tinerei generații și a societății civile. Materialele Conferinței Științifice Internaționale a Tinerilor Cercetători. Ediția a IV-a, 30 octombrie 2019*. Eds. A. Dolghi, N. Grădinaru. Chișinău, 2019, p.145-153.

278. **FELEA, A**. Din istoria căsătoriei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea: cel de-al treilea mariaj. In: *Conferinţa ştiinţifică internaţională PATRIMONIUL CULTURAL: CERCETARE, VALORIFICARE, PROMOVARE, Chişinău, ediţia a XI-a. De la cunoaştere spre salvgardare şi conservare. Programul şi rezumatele comunicărilor, Chişinău, Republica Moldova, 29-31 octombrie 2019*. Chișinău, 2019, p. 85.

279. **FELEA, A.** *Din istoria căsătoriilor mixte în spaţiul românesc: căsătoriile ortodocşilor cu romano-catolicii în Ţara Moldovei până în sec. al XIX-lea şi teritoriul dintre Prut şi Nistru.* In: *Bogăţia multiseculară a legăturilor istorice şi culturale polono-române*, Suceava, 2014, p.114-136.

280. **FELEA, A.** Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătoria cu ţiganii în spaţiul românesc în secolul al XVIII-lea şi prima jumătate a secolului al XIX-lea. In: *Cercetări istorice*, Iaşi, 2013, XXXII, pp. 265-278.

281. **FELEA, A.** *Din istoria căsătoriilor mixte. Căsătorii și concubinaje ale românceIor/românilor cu armenii/armencele în Moldova*. In: *Dialogul civilizațiilor: Etică, educație, libertate și responsabilitate într-o lume în schimbare*. Chișinău: 2015, pp.28-38.

282. **FELEA, A.** Din istoria familiei în Basarabia la începutul sec. al XIX-lea: incapacitatea soțului la viața conjugală. In: *Tyragetia*. Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2016, vol. X (XXV), nr.2, p. 129-134.

283. **FELEA, A.** Din istoria familiei în spațiul românesc: beția și relațiile familiale în Țara Moldovei în sec. XVIII și Basarabia în primele decenii ale sec. al XIX-lea. In: *Tyragetia*. Serie nouă. Istorie. Muzeologie. 2014, vol. VIII (XXIII), nr.2, p.67-77.

284. **FELEA, A.** Din istoria familiei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea: cea de-a patra căsătorie. În: *Anuarul Institutului de Istorie*. Materialele sesiunii științifice anuale 20 decembrie 2018, Chișinău, 2019, p.47-51.

285. **FELEA, A.** Din istoria instituţiei căsătoriei în Ţara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea: procedura de cercetare a mirilor**.** In: *Sesiunea ştiinţifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală şi Arheologie, ediţia a 7-a, 4 iunie 2021: dedicată aniversării a 10-a de la fondarea Centrului Studii interdisciplinare „Silviu Dragomir", Chişinău-Oradea: Program. Rezumatele comunicărilor*, editor: Aurel Zanoci. Chişinău: CEP USM, 2021, p.52-53.

286. **FELEA, A.** Din istoria instituției căsătoriei în Țara Moldovei în sec. XVII-înc. sec. al XIX-lea: condițiile de cununie**.** In: *Conferința științifică internațională Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare*. Ediția a 12-a. Chișinău, 28-29 mai 2020. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2020, p. 76.

287. **FELEA, A.** Din istoria relaţiilor de familie din Ţara Moldovei în sec. XVII - înc. sec. al XIX-lea: cea de-a doua căsătorie. In: *Conferința științifică a Muzeului Național de Istorie a Moldovei (ediția a XXVI-a), 17-18 octombrie 2019. Program. Rezumatele comunicărilor*. Chișinău, 2019, pp.34-35.

288. **FELEA, A.** Divorţul în Basarabia- între normă şi realitate (prima jumătate a secolului al XIX-lea). In: *Sesiunea ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei (ed. a 21), 20-21 octormbrie 2011. Programul. Rezumatul comunicărilor*. Chişinău: „Bons Offices" SRL, 2011, p.70-73.

289. **FELEA, A.** *Fenomenul căsătoriilor mixte la est de Carpați (sfârşitul secolului al XVI-lea-începutul sec, al XIX-lea)*. Chișinău: Lexon-Prim, 2021, 251p.

290. **FELEA, A.** From the history of mixed marriages. Marriages with Gypsies in the Romanian space in the 18th and first half of the 19th Century. In: *Zarządzanie w Kulturze*, 2013, Tom 14, Numer 3, s. 281–288. (varianta electronica pe https://www.ejournals.eu/Zarzadzanie-w-Kulturze/Tom-14-2013/14-3-2013/)

291. **FELEA, A**. Instituţia căsătoriei în Ţara Moldovei în sec. al XVII-lea - începutul sec. al XIX-lea: Sfânta Taină a Nunţii în sursele istorice. In*: Conferinţa ştiinţifică internaţională a Muzeului Naţional de Istorie a Moldovei: ediţia a 30-a, 29-30 octombrie 2020: Program. Rezumatele comunicărilor.* Chişinău: Muzeul Naţional de Istorie a Moldovei, 2020, p.57-58.

292. **FELEA, A.** Instituția căsătoriei, relațiile de rudenie și familie în Țara Moldovei: (sec. al XVIIIlea – începutul sec. al XIX-lea) : Program și note de curs. Chișinău: S. n., 2022 (Lexon-Prim). 136 p.

293. **FELEA, A.** Izvoarele cercetării căsătoriilor mixte în Țara Moldovei (sec. XVII-înc. sec. XIX). In: *Conferința științifică națională a tinerilor cercetători: Valorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în cercetare și educație.* Chișinău, 16 noiembrie 2017. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2017, pp.18-19.

294. **FELEA, A.** *Izvodul de zestre din Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea: caracteristici generale*. In: *Societatea medievală şi modernă a românilor: în onoarea lui Demir Dragnev la 85 de ani.* Coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu. Bucureşti: Editura Academiei Române; Brăila: Editura Istros a Muzeului Brăilei "Carol I", 2021, p. 315-338.

295. **FELEA, A.** Mixed marriages in Bassarabia in the 1-st half of the 19-th Century: between legislation and reality. In: *Intermarriage throughout, International Conference, Cluj-Napoca, Romania, 5-8 iunie 2013*. Cluj-Napoca, 2013, p.42.

296. **FELEA, A.** *Obligațiile moral-spirtuale și economico-financiare ale rudelor spirituale din năşie (sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea).* In: *Spiritualitate și cultură în spațiul Pruto-Nistrean în secolele XIX-XX.* Materialele simpozionului științific international consacrat

împlinirii a 200 de ani de la editarea în limba română a Bibliei de la Sankt-Petersburg. Coord. Octavian Moșin, Ion Gumenîi, Chișinău, 2020, p. 265-273.

297. **FELEA, A.** Ospățul de nuntă în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea. In: *Revista de Etnologie şi Culturologie*, 2021, Volumul XXIX, p.22-28.

298. **FELEA, A**. *Peţitul şi logodna în Ţara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea*. In: *Historia est magistra vitae. Civilizaţie, valori, paradigm, personalităţi. In honorem professor Ion Eremia*. Chișinău: Biblioteca Științifică Centrală. Secția editorial-poligrafică, 2019, p.149-166.

299. **FELEA, A.** Peţitul şi logodna în Ţara Moldovei în sec. al XVII-lea- înc. sec. al XIX-lea . In: *Conferinţa ştiinţifică internaţională Latinitate, Romanitate, Românitate. Ediţia a III-a*. Program și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 31 octombrie – 2 noiembrie 2019. Chișinău, 2019, p. 25.

300. **FELEA, A.** Prevederi privind impedimente de căsătorie în cazul rudeniei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea. Provisions regarding marriage impediments in the case of kinship in Moldova XVIIth century – early XIXth century. In: *„Latinitate, Romanitate, Românitate". Volumul conferinței științifice internaționale, Ed. a 4-a, 6–7 noiembrie 2020*, Chișinău. Coordonator: Liliana Rotaru; referenți științifici: Dan Octavian Cepraga [et al.]. Chișinău : CEP USM, 2021, p.37-52.

301. **FELEA, A.** Prevederi privind impedimente de căsătorie în cazul rudeniei în Țara Moldovei în sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea/ Provisions regarding marriage impediments in the case of kinship in Moldova XVIIth century – early XIXth century. In: *Conferinţa ştiinţifică internaţională "Latinitate, Romanitate, Românitate", Ediţia a 4-a, Chişinău, 6-7 noiembrie 2020: Programul şi rezumatele comunicărilor*. Chișinău: CEP USM, 2020, p.12-14.

302. **FELEA, A.** Procese de judecată în urma prevederilor testamentare în Ţara Moldovei şi Imperiul Rus (sec. al XVII-lea – înc. sec. al XIX-lea). În: *Promemoria. Revistă de istorie socială*, 2011, volumul I, nr. 1-2, p. 44-59.

303. **FELEA, A.** Разводы в Бессарабии в первой половине XIX века- между нормой и реальностью. In: *Частное и общественное: гендерный аспект*. Том 1. Материалы 4 международной конференции Российской ассоциации исследователей женской истории и Института этнологии и антропологии им. Н.Н. Миклухо- Маклая РАН, 20-22 октября 2011 года, Ярославль. Москва, Научное издание, 2011, с. 264-270.

304. **FELEA, A.** Reflections on divorce in Bessarabia in the first half of the nineteenth century: the adultery. In: *Codrul Cosminului*, XVIII, 2012, No. 1, p. 127-138. ISSN: 1224-032X, EISSN: 2067-5860. (varianta electronică pe http://codrulcosminului.usv.ro/cuprins.html)

305. **FELEA, A.** Relațiile de familie în Țara Moldovei (secolul al XVIIIlea – începutul secolului al XIX-lea): rudenia spirituală din nășia de botez. In: *Cercetări istorice (Serie nouă)*, 2018, XXXVII, p.192-222.

306. **FELEA, A.** Relaţiile de familie în Ţara Moldovei: rudenia artificială (sec. XVII - înc. sec. al XIX-lea). In: *Sesiunea ştiinţifică a Departamentului Istoria românilor, universală şi arheologie, ediţia a V-a*. Program. Rezumatele comunicărilor. Chișinău, 2018, pp.39-40.

307. **FELEA, A.** Rudenia din năşie în Ţara Moldovei (sec. XVII – înc.sec. al XIX-lea). In: *Conferința Științifică Internațională «Patrimoniul cultural: cercetare, valorificare, promovare»*. Ed. a 10-a: Prin ştiinţă spre cunoaşterea patrimoniului naţional. Programul și rezumatele comunicărilor. Chișinău, 30 – 31 mai 2018. Chișinău: Institutul Patrimoniului Cultural al Academiei de Ştiinţe a Moldovei, 2018, p. 114-115.

308. **FELEA, A.** *Rudenia spirituală din năşia de cununie în Ţara Moldovei (sec. XVII – înc. sec. al XIX-lea)*. In: *Istorie şi cultură: In honorem academician Andrei Eşanu*, ed.: Constantin Manolache; coord.: Gheorghe Cojocaru, Igor Cereteu; resp. de ed.: Ion Valer Xenofontov, Silvia Corlăteanu-Granciuc. Chişinău: Biblioteca Ştiinţifică (Institut) "Andrei Lupan", 2018 (F.E.-P. "Tipografia Centrală"), p. 213-237.

309. **FELEA, A.** Sursele documentare din Țara Moldovei despre holtei (sec. al XVII-lea-înc. sec. al XIX-lea). In: *Revista de Istorie a Moldovei*, 2019, nr. 1-2 (117-118), p.26-31.

310. **FELEA, A.** *Tacâm, boccialâc, saraclâc... Tradiţii şi obiceiuri locale, influenţe din exterior şi viaţa cotidiană din Ţara Moldovei reflectate în trusoul foilor de zestre a fetelor de boieri (sec. al XVII-lea – începutul sec. al XIX-lea).* In: "Latinitate, Romanitate, Românitate", conferinţă ştiinţifică internaţională. Ediția a 5-a, 5-6 noiembrie 2021, Chişinău: Programul şi rezumatele comunicărilor. Chişinău: CEP USM, 2021, p. 23-24.

311. **FELEA, A.** *Violența în familie în spațiul Pruto-Nistrean în prima jumătate a sec. al XIX-lea*. In: Pontes. Review of South East European Studies, vol.6-7, Chișinău, 2013, p.384-400.

312. **FELEA, A**. *Браки православных со старообрядцами в Бессарабии в 1813-1837 гг.* In: *Codrul Cosminului*, vol. 19, nr. 2, Decembrie 2013, pp.177-188. (varianta electronică pe http://codrulcosminului.usv.ro/cuprins.html)

313. **FELEA, A.** Закрытая тема: половое бессилие супруга как мотив для развода в Бессарабии первой половины XIX века. In: *Женщины и мужчины в контексте исторических перемен.* Материалы пятой Международной научной конференции Российской ассоциации исследователей женской истории и Института Н.Н. Миклухо-Маклая РАН, 4-7 октября 2012 Тверь. Том 1. Москва, 2012, p. 426-429. (a se vedea și pe https://libr.link/gendernaya-sotsiologiya-analiza/felya-kishinev-institut-istorii-gosudarstva-90865.html)

314. **FELEA, A**., DOLGHI, A. *Românii şi etniile conlocuitoare din Basarabia în istoriografie, surse istorico-etnografice şi cartografice (1812-1918)*. Chișinău: S.n., 2018. 264p.

315. **FELEA, A.** «Și sântu holteiu cu capu». In: *Sesiunea ştiinţifică a Departamentului Istoria Românilor, Universală şi Arheologie. Ediția a VI-a. Program. Rezumatele comunicărilor.* Chișinău, 2019, p.58-59.

316. FLOCA, Ioan N. *Administrarea Sfintei Taine a Cununiei*. In: *Drept canonic ortodox, legislatie si administratie bisericeasca,* vol. II. Editura Institutului Biblic si de Misiune al Bisericii Ortodoxe Romane, 1990. 476 p.

317. FLOCA, Ioan N. *Canoanele Bisericii Ortodoxe. Note şi comentarii*. Sibiu, 1991. 478 p.

318. FLOCA, Ioan N. *Drept canonic ortodox. Legislaţie şi Administraţie Bisericească.* vol. I. Bucureşti: Editura Institutului Biblic şi de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, 1990. 476 p.

319. FLOCA, Ioan N. Impedimente la căsătorie şi cununie. În: *Mitropolia Ardealului*, XXXIV, 1989, nr. 1, p. 30-36.

320. FLOCA, Ioan N. *Rudenia ca impediment la căsătorie şi cununie*. În: *Studii Teologice*, XLIV 1992, nr.1-2, p. 17-32.

321. FODOR, Georgeta. Aspecte din istoria femeii şi a familiei în evul mediu românesc. Femeia în cadrul familial. În: *Studia Universitatis Petru Maior*, Series Historia, 8, Tîrgu Mureş, 2008, p. 15-30.

322. FODOR (CHIRILĂ), G. Aspecte privind statutul juridic al femeii căsătorite din Țara Românească și Moldova reflectat de pravilele domnești din secolul al XVII-lea în Țările

Române. În: *Studia Universitatis Petru Maior,* Series Historia, 3,p. 63-84.
323. FODOR (CHIRILĂ), G. *Femeia în societatea medievală românească. Secolele XV-XVII*. Cluj-Napoca: Editura Argonaut, 2011. 1368p.
324. FODOR, G. *Destine comune: viaţa femeilor între public şi privat:Ţara Românească, Moldova şi Transilvania: (secolele XV-XVII)*. Cluj-Napoca:Argonaut, 2011. 354 p.
325. FODOR, G. *Identitate şi alteritate: consemnări transilvănene despre femeile din Ţara Românească şi Moldova în secolele XVI-XVII*. În: *In honorem Vasile Dobrescu: societate şi cultură în epoca modernă* (coordnatori Cornel Sigmirean, Corina Teodor).Sibiu: Ed. Astra Museum, 2013, p. 165-176.
326. FOTINO, George. *Pagini din istoria dreptului românesc.* Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1972. 311p.
327. FUŞTEI, N. *Creştinismul pe înţelesul tuturor*. Chişinău:s.n., 2008. 382p.
328. GÂRDAN, G.-V., EPPEL, M. *Familia în gândirea teologică şi în dreptul matrimonial ortodox*. În *În căutarea fericirii. Viaţa familială în spaţiul românesc în sec. XVIII-XX,* coord. Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteşan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2010, p.61-71.
329. GAVRILA, Vasile. *Cununia - viaţa întru Împărăţie*. Bucureşti: Fundaţia „Tradiţia Românească", 2004. 234p.
330. GEORGESCU, V. Al. *Bizanţul şi instituţiile româneşti până la mijlocul sec. al XVIII-lea*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1980. 296p.
331. GHERMAN, Alin-Mihai. Câteva observaţii despre Pravila aleasă a lui Eustratie Logofătul. În: *Revista Română*, anul LX, nr. 1 (2011), p. 69-76.
332. GOODY, J. *Familia europeană. O încercare de antropologie istorică*. Iași:Polirom, 2009. 256 p.
333. GOROVEI, Şt. S. *Cantemireştii. Eseu genealogic.* În: *Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII*. Coordonator şi redactor ştiinţific acad. A. Eşanu. Chişinău: Ştiinţa, 2008, p.16-46.
334. GOROVEI, Șt. S. A patra nevastă a lui Constantin Cantemir. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), nr. 1-2, Iaşi, 1997, p. 215-217.
335. GOROVEI, Șt. S. *Alianţe dinastice ale domnilor Moldovei (secolele XIV-XVI)*. În: *Românii în istoria universală*, vol. I, Iași, 1987. p. 685-697.
336. GOROVEI, Șt. S. *Movileştii. Izvoare şi interpretări*. În *Retrospecţii medieval. In honorem Professoris emeriti Ioan Caproşu*, ediderunt Victor Spinei, Laurenţiu Răzvan, Arcadie M. Bodale. Iași, 2014, p.253-274.
337. GOROVEI, Șt. S. Vechi însemnări genealogice ale familiei Abaza. În *Arhiva Genealogică,* Iași, 1994, I (IV), 1-4, p.169-170.
338. GOROVEI, Șt. S. Neamul lui Miron vodă Barnovschi. În: *Arhiva Genealogică*, V (X), 1998, 1–2, p.141–154.
339. GOROVEI, Șt. S. „Din Purice – Movilă" şi „Barnovschi-Moghilă". Două explicaţii (nu numai) genealogice. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3–4, p.327–332.
340. GOROVEI, Șt. S. Clanuri, familii, autorităţi, puteri (Moldova, secolele XV–XVII). În: *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1–2, p.87-93.
341. GOROVEI, Șt. S. Familii boiereşti române cu multiplă legitimare nobiliară. În: *Arhiva Genealogică*, III (VIII), 1996, 3–4, p.233–236.
342. GRECIANU, Ştefan D. *Genealogiile documentate ale familiilor boiereşti.* Publicat de Paul Șt. Grecean. Bucureşti:Tipografia Cooperativa, 1916. 465p.
343. GUMENÂI, Ion. *Comunităţile romano-catolice, protestante şi lipoveneşti din Basarabia în secolul al XIX-lea*, ed. a II-a. Chișinău: Lexon-Prim, 2016. 352p.

344. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. Analiza strategiilor maritale la populația greco-catolică din dieceza de Oradea (1881-1899). În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2002, p. 139-179.

345. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. *Cateva repere ale unor tendințe de istorie socială în nord-vestul României în a doua jumătate a secolului al XIX-lea şi începutul secolului al XX-lea: căsătoriile mixte*. În : *Noi perspective asupra istoriei sociale în România şi Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie si Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003, p. 188-209.

346. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. Etnicitatea românilor beiușeni văzută prin prisma procesului marital (sfârsitul secolului XIX – debutul secolului XX*)*. În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2001 p. 181-198.

347. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. Opțiuni maritale la populația greco-catolică din nord-vestul Transilvaniei intre 1860 – 1879. În: *Analele Universității din Oradea*, Fascicula Istorie, 2000, p. 83-113.

348. HORGA, Ioan, BRIE, Mircea. *The Impact of Joint Marriges on the Crooss-Border Cooperation*. În: Chosen problems of Political Geography in Central Europe, Wydawnictwo Uniwersytetu Gdanskiego, 2001, p. 89-96.

349. HOSSU, Iulia – Elena. *Studiul relaţiilor de înrudire pe teritoriul românesc*. În: *Etnologie românească azi*. *Studii şi comunicări*, Cuceu, Ion (ed.). Cluj-Napoca: EFES, 2009, p. 205-250.

350. HOSSU, Iulia – Elena. *Triada familie-casă-femeie sau ce se ascunde dincolo de cuvinte.* În: *Teme actuale în cercetarea etnologică şi antropologică*. Studii şi comunicări ştiinţifice, eds.Branda Alina, Cuceu Ion, Timoce Cosmina. Cluj-Napoca: Editura MEGA, 2011, p.203-212.

351. HUȚ, Anca-Daniela. Căsătoria în familiile boierești din Țara Românească și Moldova în secolul al XVII-lea. Între constrângeri și interes. În: *Sargeția. Acta Museu Devensis,* serie nouă, 1, Deva: Altip, 2010, p.87-95.

352. IANCU, Andreea. Blestemul şi binecuvântarea părinţilor (sec. XVIII-XIX*)*. In: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol.XXI, 2003, p.67-80.

353. IORGA, Filip-Lucian. *Strămoşi pe alese: Călătorie în imaginarul genealogic al boierimii române*. București:Humanitas, 2013. 24p.

354. IORGA, N. Două contribuții la istoria bisericească a românilor. II.Sinodul de la Târgoviște în 1659. În: *Analele Academiei Române. Memoriile Secțiunii Istorice*, II-XXXVIII, București, 1916, p.478-479.

355. IORGA, N. *Femeile în viața neamului nostru: chipuri, datini, fapte, mărturii*. Vălenii de Munte:Tipografia Neamul românesc, 1911. 183 p.

356. IORGA, N. Notes de diplomatique roumaine. În : *Academie Roumaine. Bulletin de la Section Historique*, 1930, tome XVII. 30p.

357. IORGA, N. *Viața femeilor în trecutul românesc*. Vălenii – de – Munte: Tipografia Neamul românesc, 1910. 218 p.

358. IORGA, N.*Armenii și români - O paralelă istorică*. București, 1913. 40p.

359. IRINESCU, Lucia. Instituția logodnei – între tradiție și inovație. În: *Revista de științe juridice*, 2014, nr.2, p. 47-54.

360. *Istoria dreptului românesc*. Vol. I., resp. de volum prof. univ. dr. docent Vl. Hanga. București: Ed. Academiei Republicii Socialiste România, 1980.

361. *Istoria dreptului românesc*. Volumul II, Partea I. Responsabili de volum: D. Firoiu, L. P. Marcu. Bucureşti: Editura Academiei RSR, 1984.

362. IVAN, Iorgu D. Căsătoria – Sfântă Taină a Bisericii şi instituţie juridică a Statului. In: *BOR*, CI, 1983, nr. 9–10, p. 732-755.
363. LACATUSU, Ioan. *Structuri etnice și confesionale în judetele Covasna si Harghita* Târgu-Mureș: Editura Universității Petru Maior, 2008. 284p.
364. LAZĂR, P.-A. Foaia de zestre în Moldova sec. XVI-XVIII: constituire și validare. Normele de întocmire ale unei foi de zestre, cuprinse în Prăvilioara de la Iași din 1784. În: *Studium*, 2017, X, p.5-31.
365. LEMNY, Ș. *Sensibilitate și istorie în secolul XVIII românesc*. București: Editura Meridiane, 1990. 239p.
366. MARCU, L.P. *Istoria dreptului românesc*. Bucureşti: Ed. Lumina Lex, 1997. 376 p.
367. MARGA, Irimia *Drept canonic*. Manual pentru uzul studenților la forma de învățământ la distanță. Sibiu: Editura Universității Lucian Blaga, 2009. 162 p.
368. MARIAN, S. F. *Nunta la români*. *Studiu istorico-etnografic comparative.* București: Ediținea Academiei Române, Tipografia *Carol Göbl*, 1890. 856p.
369. MARIAN, S. F. *Înmormântarea la români. Studiu etnografic*. București: Ediținea Academiei Române, Lito-Tipografia Carol Göbl, 1892. 593 p.
370. MARIAN, S. F. *Tradiţii poporane române din Bucovina adunate de….* București: Imprimeria statului, 1895. 368 p.
371. MAZILU, D. H. *Noi despre ceilalți. Fals tratat de imagologie*. Iași:Polirom, 1999. 260 p.
372. MIHĂILĂ, G. *Contribuții la istoria culturii și literaturii române vechi*. București:Minerva, 1972. 408 p.
373. MIHAILESCU, I., ZAMFIR, C., VLASCEANU, L. *Dictionar de sociologie*. Bucuresti: Ed. Babel, 1993. 770p.
374. MILAȘ, N. *Dreptul bisericesc oriental*, trad. rom. de D. I. Cornilescu şi V. S. Radu. Bucureşti, 1915.
375. MIRON-CIOCOTISAN, Adriana. *Condiția femeii măritate în societatea tradițională transilvăneană din a doua jumătate a sec. al XIX-lea*. În: *Prezențe feminine. Studii despre femei în Romania*, editori Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002, p. 157-167.
376. MIRON-CIOCOTISAN, Adriana. *Divorţul la românii ortodocşi din protopopiatul Turzii (sfarşitul sec. XIX).* În Mitu, Sorin, Gogaltan, F. *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional și deschidere europeană*. Cluj-Napoca, Asociația Istoricilor din Transilvania si Banat, 1994, p. 176-178.
377. MIRON-CIOCOTISAN, Adriana. *Familia şi ciclul vieţii familiale în zona rurală a comitatului Sătmar: a doua jumătate a sec. XIX.* In: *Studii istorice româno-ungare*, editat de L. Nastasă, Iasi: Fundatia Academica A.D. Xenopol, 1999, p. 139-151.
378. MIRON-CIOCOTISAN, ADRIANA. *Problema căsătoriei și a familiei în parohia reformată Dămăcuseni (jud. Maramureș) între 1771 și 1930*. În: *Transilvania în epocile modernă și contemporană: studii de demografie istorică.* Coord.I.Bolovan. Cluj-Napoca: Presa universitară, 2002, p. 125-171.
379. MITITELU, C. Rudenia în „Pravila cea Mare“ (Târgovişte, 1652). Studiu juridico-canonic. În *Studii juridice universale*, 2013, nr.3-4, p.122-140.
380. *Dicţionar de medicină. Larousse.* Editura Univers Enciclopedic. 708 p.
381. MOAȘA, Ruxanda. Un mitropolit grec al Moldovei în veacul XVIII: Nechifor al Sidei. În: *Buletinul „Ioan Neculce* (Serie nouă), II-III, 1996-1997, p.71-79.
382. MUNTEANU, Adriana Florica. *Considerații privind problema familiei si a structurii ei de-a lungul secolului al XIX-lea in satele Gilău si Alunisu (jud. Cluj)*. În: *Sabin Manuilă*.

Istorie si demografie. Studii privind societatea romanească intre sec. XVI-XX, coord. Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Română, 1995, p.135-143.

383. MUREȘAN, F. V. *Satul Românesc din nord-estul Transilvaniei la mijlocul secolului al XVIII-lea*. Cluj-Napoca: Institutul Cultural Roman, Centrul de Studii Transilvane, 2005. 447p.

384. MUREȘAN, F.V. *Familia și condiția femeii in districtul românesc al Bistriței la mijlocul sec. al XVIII-lea,* În: *Prezențe feminine. Studii despre femei în Romania*, editori Ghizela Cosma, Eniko Magyari-Vincze, Ovidiu Pecican. Cluj-Napoca: Editura Fundației Desire, 2002, p. 139-158.

385. MUȘLEA, I., BÂRLEA, O. *Tipologia folclorului din răspunsurile la chestionarele lui B. P. Hașdeu*. București: Minerva, 1970. 633p.

386. NECULA, Nicolae Pr. Prof. Dr., *Glasul Bisericii*, nr. 9-12, 2001, p. 119- 120.

387. NEVEANU, Paul. *Dicţionar de psihologie.* Bucureşti: Editura Albatros, 1978. 784p.

388. NICOARĂ, Toader. *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană/Mesagerul, 1996. 265p.

389. NICOARĂ, Toader, *Epidemii şi mentalități în societatea românească în zorile modernității (1700-1830)*. În Sorin Mitu, Florin Gogâltan (coord.), *Studii de istorie a Transilvaniei. Specific regional şi deschidere europeană*. Cluj-Napoca: Asociația Istoricilor din Transilvania şi Banat, 1994, p. 152-163.

390. NICOARĂ, Toader. *Transilvania la începuturile timpurilor moderne (1680-1800). Societate rurală și mentalități collective*. Cluj-Napoca: Editura Dacia, 1997. 446p.

391. NICOLESCU, V. *Argintăria laică și religioasă în Țările Române* (sec. XIV-XIX). București: Muzeul de Artă al Republicii Socialiste România, Secţia de Artă Veche Românească, 1968. 375p.

392. NORBERT, Silllamy. *Dicţionar de psihologie*. Bucureşti:Univers enciclopedic, 1998. 350p.

393. PĂDUREAN, Corneliu, Evoluția nupțialității în secolul al XIX-lea în comitatul și orasul Arad. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 11, Arad, 2001, p. 156-164.

394. PĂDUREAN, Corneliu. Cauze ale mortalității populației din județul Arad în a doua jumătate a secolului al XIX-lea. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 11, Arad, 2001, p. 141-146.

395. PĂDUREAN, Corneliu. Cercetări de demografie istorică arădene din a doua jumătate a secolului XX. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 9, Arad, 1999, p. 146-155.

396. PĂDUREAN, Corneliu. Unele aspecte privind evoluția nașterilor nelegitime în a doua jumătate a secolului al XIX-lea în județul Arad. În: *Studia Universitatis „Vasile Goldis" Arad*, 11, Arad, 2001, p. 147-156.

397. PAL, Maximilian. Căsătoriile mixte în legislaţia Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice. În: *Studia Theologica*, IV, 4/2006, p.465 – 483.

398. PĂLTÂNEA, P. *Familia și descendenții lui Antioh Cantemir*. În: *Dinastia Cantemireştilor. Secolele XVII-XVIII.* Coordonator, redactor ştiinţific, acad. Andrei Eşanu. Chișinău:Știința, 2008, p.123.

399. PAMFILE, T. *Sărbătorile de vară la români. Studiu etnografic*. București: Librăriile Socec & Comp., C. Sfetea și Librăria Națională, 1910. 235 p.

400. PANAITESCU, P. *Influența operei lui Petru Movilă, arhiepiscop al Kievului, în Principatele Române* (1926). În: Panaitescu, P.*Petru Movilă. Studii*, ediție îngrijită de Ștefan S. Gorovei și Maria Magdalena Szekely. București: Editura Enciclopedică, 1996. 133p.

401. PANEA, Nicolae. *Antropologie culturală și socială*, Craiova: Omniscop, 2000. 148p.

402. PERETZ, Ion. *Curs de istoria dreptului român*. *Hrisoave domneşti.* Bucureşti:Tipografia Carageale, 1931. 336 p.
403. PHIDAS, Vlassios I. *Drept canonic – O perspectivă ortodoxă*, trad. din limba franceză de Pr. Lect. Dr. Adrian Dinu. Iaşi: Ed. Trinitas, 2008. 216p.
404. PLATON, Elena. *Frăţia de cruce. O formă arhaică de solidaritate socială*. Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2000. 236p.
405. POCITAN, Vasile. *Compendiu de Drept Bisericesc.* Bucureşti: Tipografia de lux Adolf I. Feldmann, 1898. 362p.
406. POPESCU, Anicuţa. Instituţia căsătoriei şi condiţia juridică a femeii din Ţara Românească şi Moldova în secolul al XVII-lea. În *Studii*, tomul 23, nr.1, 1970, p. 55-80.
407. POPESCU, Marin Matei. *Podoabe medievale în Ţările Române*. Bucureşti: Meridiane, 1970. 84p.
408. POŞTARENCU, D. Aspecte demografice referitoare la ţiganii din Basarabia (secolul al XIX-lea- începutul secolului al XX-lea). În: *Interstitio. East European Review of Historical and Cultural Anthropology*, december 2010, vol. II, nr. 2 (4), pp. 51-83.
409. POŞTARENCU, D. *Înfiinţarea Eparhiei Chişinăului şi Hotinului*. În: *Cugetul*, 2003, nr.2 (18), p. 6 – 12.
410. POTRA, Gh. *Despre ţiganii domneşti, mănăstireşti şi boiereşti.* Extras din *Revista istorică Română*, V-VI, Bucureşti, 1936. 28p.
411. POTRA, Gh. *Contribuţiuni la istoricul ţiganilor din România*. Bucureşti:Fundaţia regele Carol I, 1939. 376 p.
412. RADOSLAV, D. *Sentimentul religios la romani: o perspectiva istorica* (sec. XVII-XX). Cluj-Napoca: Dacia, 1997. 394p.
413. ROGOZ, Viorel. Nasia - institutie a înrudirii spirituale în zona Codrului. În: *Anuarul Arhivei de Folclor*, XV-XVII (1994-1996), p. 287-292.
414. *Rromii în istoria României. Antologie şi bibliografie.* Bucureşti: Editura Centrului rromilor pentru politici publice "Aven amentza", 2002. 135 p.
415. ŞAGUNA, Andrei. *Compendiu de Dreptulu Canonicu alu unei sântei sobornicesci si apostolesci biserici*, Sibiu, 1868. 452p.
416. SÂRBU, T. *Ţiganii din Basarabia (1812-1918)*. În *Rromii în istoria României. Antologie şi bibliografie.* Bucureşti: Editura Centrului rromilor pentru politici publice "Aven amentza", 2002, pp. 94-103.
417. SĂSĂUJAN, Mihai. *Căsătoriile mixte în lumina legislaţiei bisericeşti ortodoxe, catolice şi protestante în monarhia austriacă, în a doua jumătate a secolului al XIX-lea* În *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.19-34.
418. SCRIBAN, *A.Dicţionarul limbii româneşti,* Institutu de Arte Grafice „Presa Bună”,1939. p.
419. SCURTU, Vasile. *Termenii de înrudire în limba română*. Bucureşti: Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1966. 402p.
420. SCURTULESCU, Th. Boris. *Situaţia juridico-economică a ţiganilor în principatele române.* În *Romiii în istoria României. Antologie şi bibliografie.* Bucureşti: Editura Centrului rromilor pentru politici publice "Aven amentza", 2002. p.
421. ŞESAN, Valerian. *Curs* de *Drept bisericesc universal*, ediţia a IV-a. Cernăuţi, 1942. p.
422. SEVASTOS, E. *Nunta la români. Studio istorico-etnografic comparative*. Bucureşti:Tipografia Carol Gobl, 1889. 275p.
423. ŞIŞEŞTEAN, Gh. Sisteme familiale, strategii maritale si transmiterea proprietății. În:

Acta Musei Porolissensis, 17, Zalău, 1993, p. 447-453.
424. ŞIŞEŞTEAN, Gh.. Arii de selecție maritală pentru diferite comunități etnice și religioase din orașul Simleu Silvaniei (sfârșitul sec. al XIX-lea și începutul sec. al XX-lea*)*. În *Alma Mater Porolissensis*, nr. 6, Zalău, 2001, p. 62-66.
425. ŞIŞEŞTEAN, Gh. *Etnie, confesiune si căsătorie în nord-vestul Transilvaniei.* Zalău: Editura Caiete Silvane, 2002. p.
426. SLEVOACA, Stefan. Căsătoria creștină. În: *MMS*, XVIII (1967), nr. 9-10, p. 612.
427. SOARE, Gheorghe. Impedimentele la căsătorie şi motivele de divorţ. În *Biserica Ortodoxă Română*, LXI (1943), nr. 4–6, p. 230-247.
428. SOLCAN, Ș. *Căsătorii mixte din Transilvania în Evul Mediu*, în *Căsătoriile mixte în Transilvania secolul al XIX-lea şi începutul secolului XX*, coord. C. Pădurean, I. Bolovan. Arad, 2005, p.13-28.
429. SOLCAN, Ș. *Divorţul în Transilvania la sfârşitul secolului al XVII-lea şi în primele decenii ale secolului al XVIII-lea*. În: *Studii de demografie istorică (secolele XVII-XXI)*, coord. C.Pădurean, I. Bolovan, Ed. Gutenberg Univers, Arad, 2010, p. 17-22.
430. SOLCAN, Ș. *Familia în secolul al XVII-lea în Ţările Române*. Bucureşti: Editura Universităţii din Bucureşti, 1999. 250p.
431. SOLCAN, Ș. *Femeia în relaţiile dintre Ţările române*. În: *Factorul feminin în istorie. Culegere de studii și documente*, coord. L.Zabolotnaia. Chișinău: Ed. CEP USM, 2012, p.85-98.
432. SOLCAN, Ș. *Femeile din Moldova, Transilvania şi Ţara Românească în Evul Mediu*. București: Editura Universităţii din Bucureşti, 2005. 292 p.
433. STAHL, Henri H. *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti.* Vol.1. Bucureşti: Editura Academiei, 1958. 373 p.
434. STAHL, Henri H. *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti.* Vol.2. Bucureşti: Editura Academiei, 1959. 365 p.
435. STAHL, Henri H. *Contribuţii la studiul satelor devălmaşe româneşti.* Vol.3. Bucureşti: Editura Academiei, 1959. 365p.
436. STAHL, Henri H. Rudenia spirituală din năşie la Drăguş. În: *Sociologie românească,* anul I, nr. 7-9, 1936, p. 25-36.
437. STĂNESCU, D. *Viața religioasă la români și influența ei asupra vieții publice*. București: Tipografia cărților bisericești, 1906. 544 p.
438. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Lume rurală şi ritual în Transilvania secolelor XVII-XVIII*. În: *Noi perspective asupra istoriei sociale în Romania și Franța*, studii reunite de Alexandru-Florin Platon, Cristina Oghină-Pavie si Jacques-Guy Petit. Iasi: Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2003, p. 154-155.
439. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Lumea rurală din vestul Romaniei între medieval și modern, ediția a II-a*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2006. p.
440. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Lumea rurală transilvăneană confruntată cu „puseul demografic" al secolului al XVIII-lea. Opțiuni economice si alimentare*. În: *Populația Romaniei. Trecut, prezent, viitor*, coord. Traian Rotariu, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Cluj-Napoca: Presa Universitară Clujeană, 2006, p. 61-67.
441. ȘTEFĂNESCU, BARBU. *Sociabilitate rurală, violență și ritual*. Oradea: Editura Universității din Oradea, 2004. 624 p.
442. ȘTEFĂNESCU, BARBU.Violenţă şi sociabilitate rurală (Transilvania, sec. XVII-XIX). În: *Caiete de antropologie istorică*, anul I, nr. 2, Cluj-Napoca, 2002, p. 35-50.
443. STOICESCU, N.*Dicţionar al marilor dregători din Ţara Românească și din Moldova*. București: Editura Enciclopedica Romana, 1971. 456 p.

444. SUCIU, A. *Nevoie actuală de ceremonial şi ritual*. Brașov: Ed. Lux Libris, 1998. 344p.
445. SZEKELY, M. M. Boieri hicleni şi înrudirile lor. În *Arhiva Genealogică*, I (VI), 1994, 1-2, p. 219-228.
446. SZEKELY, M. M. Neamul lui Nestor Ureche. În: *Anuarul Institutului de Istorie „A. D. Xenopol"* ,Iaşi, XXX, 1993, p. 653-670.
447. SZEKELY, M. M. Noi contribuţii la genealogia familiei Stroici. În: *Arhiva Genealogică*, II (VII), 1995, 1-2, p. 65-75.
448. SZEKELY, M. M. Familia Cârje. Genealogie şi vocaţie ctitoricească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 37- 42.
449. SZEKELY, M. M. *Înrudirile doamnei Elisabeta Movilă*. În: *De potestate. Semne şi expresii ale puterii în Evul Mediu românesc*. Iaşi, 2006, p. 519-524.
450. SZEKELY, M. M. Neamul Golăeştilor. Pe marginea unui document „nou". În *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, XXV, 2007, p. 87-98.
451. SZEKELY, M. M. Structuri de familie în societatea medievală moldovenească. În: *Arhiva Genealogică*, IV (IX), 1997, 1-2, p. 59-117.
452. TOMESCU, Constantin D. Diferite ştiri din Arhiva Consiliului Eparhal Chișinău. În: *Arhivele Basrabiei*, 1930, nr. 3, p. 345.
453. ȚVIRCUN, V. *Viața și destinul lui Dimitrie Cantemir*. București:Litera, 2015. 256p.
454. UNGUREANU, Gh. Pedepsele în Moldova la sfârşitul secolului al XIX-lea. După documente inedite. În: *Întregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, Iaşi, 1938. p.41-74.
455. UNGUREANU, M-R. *Convertire și integrare religioasă în Moldova la începutul epocii moderne*. Iași:Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza", 2004. 414p.
456. *Universul înrudirii. Între istorie şi antropologie*, coord. Bărbulescu C. Cluj-Napoca: Serviciul de multiplicare al UBB, 2000. 221p.
457. VASILE, L.A. *Să nu audă lumea. Familia românească în Vechiul Regat*. București:Tritonic, 2010. 304p.
458. VERDEŞ, R. Familiile etnic mixte. În: *Anuarul Institutului de cercetări interetnice*, vol.V, Chişinău, 2004, p. 64-71.
459. *Viaţa familială în spaţiul românesc în secolele XVIII-XX*. Coordonatori: Ioan Bolovan, Diana Covaci, Daniela Deteşan, Marius Eppel, Elena Crinela Holom. Supliment al „Romanian Journal of Populaţion Studies". Presa Universitară Clujeană, 2010. p.
460. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. Familie şi societate în Ţara Românească (secolul al XVII-lea). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XX, 2002, p. 89-114.
461. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. Foile de zestre și importanța lor în constituirea unei căsătorii (1700-1865). În: *Revista de istorie socială*, X-XII, 2005-2007, p.130
462. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. *În şalvari şi cu işlic. Biserică, sexualitate, căsătorie şi divorţ în Ţara Românească a secolului al XVIII-lea*. București, Humanitas, 2004. 448p.
463. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. Preoți și enoriași. Exemplu Țării Românești în secolul al XVIII-lea. În: *Revista Istorică*, 2002, nr.1-1, p.121-136.
464. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. Zestre între normă şi practică. Ţara Românească în secolul al XVII-lea (I). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2000, p. 213-222.
465. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. Zestre între normă şi practică. Ţara Românească în secolul al XVII-lea (II). În: *Studii şi Materiale de Istorie Medie*, vol. XVIII, 2001, p. 255-263.
466. VLADIMIRESCU, Mihai Valentin I., Constantinescu, Iulian Mihai L. *R*udenia fizică şi ideea de paternitate în dispoziţiile canonice ale Sfântului Vasile cel Mare (I). În: *Altarul Banatului*, 2010, nr. 1-3, p.13-41; *Ibidem* (II). În: *Altarul Banatului*, 2010, nr. 4-6, p. 36-58.
467. ZĂBAVĂ, Elena-Camelia. Universul înrudirii reflectat în antroponimie. În *Numele şi*

numirea. Actele Conferinţei Internaţionale de Onomastică „Numele şi numirea”, ediţia a II-a: Onomastica în spaţiul public actual. Cluj-Napoca: Editura Mega, Editura Argonaut, 2013, p. 733-741.

468. ZABOLOTNAIA, L. Instituția căsătoriei în epoca medievală: impedimente și interdicții. Explorări de antropologie istorică și studii comparative. În: *Tyragetia*. Seria Nouă, vol.V [XX], nr.2, 2011, p.24-25.

469. ZABOLOTNAIA, L. Condiții de încheiere a căsătoriei în Evul Mediu. Studiu comparativ. In: *Tyragetia*. Istorie. Muzeologie. Serie nouă, 2007, vol. I, nr.2, p.107-112.

470. ZABOLOTNAIA, L. Destinul unei doamne în istoria Moldovei. Mituri și realități despre Ecaterina Cerchezoaică- a doua soție a lui Vasile Lupu. În: *Tyragetia. Istorie. Muzeologie.* Serie nouă, vol.VII (XXII), nr.2, p.98-101.

471. ZABOLOTNAIA, L. *Femeia în relațiile de familie din Țara Moldovei în contextul European până la începutul sec. al XVIII-lea (Căsătorie, logodnă, divorț).* Chișinău, 2011.

472. ZABOLOTNAIA, L. Instituţia căsătoriei în epoca medievală: impedimente şi interdicţii. Explorări de antropologie istorică şi studii comparative. În: *Tyragetia*, s.n., vol.V (XX), nr.2, 2011, p. 23-24.

473. ZABOLOTNAIA,L. *Maria (Lupu) Radziwiłł. Viața privată în documente, scrisori și imagini*. Chișinău, 2020.

474. ZABOLOTNAIA, L. Movilencele şi descendenţii. Pagini necunoscute. Unele contribuţii la genealogia descendenţilor lui Ieremia Movilă. În: *Tyragetia*. Seria nouă, 2008, Vol. II, nr. 2, p. 33.

475. ZABOLOTNAIA, L. Movilencile – imagini şi istoria vieţii personale. Pagini necunoscute. În: *Sesiunea Ştiinţifică a Muzeului Naţional de Arheologie şi Istorie a Moldovei (ediţia a XVII-a)*. Chişinău, 2007, p. 35.

476. ZABOLOTNAIA, L. *Populația catolică în orașele din Moldova*, în *Blizej siebie. Polacy I Rumuni a historyczne I kulturowe dziedzictwo Europy*, Suceava, 2007, p. 172.

477. ZABOLOTNAIA, L. Rolul „diplomaţiei de mariaj” în relaţiile moldo-polone (XVI - mij. XVII). În :*Tyragetia*, Anuar XII, Chişinău, 2003, p. 121-127.

478. ZABOLOTNAIA, L. *Statutul femeii în cadrul societăţii medievale din Moldova şi ţările din Europa Centrală şi de Est (secolele XIV-XVII). Studiu comparative*. Teză de doctor habilitat în ştiinţe istorice. Chișinău, 2021. p.

479. ZABOLOTNAIA, L. *Statutul social şi situaţia juridică a femeilor în procesul de divorţ în ţările româneşti (secolul al XVII- lea)*. În: *Studii de demografie istorică*..., p. 23-38.

480. ZABOLOTNAIA, L. Moldawsko-polskie przymierza dynastyczne na początku XVII wieku. În : *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţific internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 96-105.

481. ZABOLOTNAIA, L., Raporturile dinastice moldo-polone la sfârşitul secolului al XVI-lea- inceputul sec. al XVII-lea. În : *Revista de istorie a Moldovei*, 2004, nr.1. Materialele simpozionului ştiinţific internaţional moldo-polon consacrat marelui hatman al Coroanei Stanislaw Żółkiewski, p. 43-51.

482. ZABOLOTNAIA, L. Un document necunoscut despre viața private. Un act de divorț din 1795. În: *Revista de istorie a Moldovei*, 2007, nr.3, p.89-90.

483. ZABOLOTNAIA, L.*Unele fragmente din viaţa privată a Movilencilor Maria şi Anna*. În *We wspólnocie narodów i kultur. W kręgu relacji polsko-rumuńskich. Materiały z sympozjum. Comunitatea popoarelor şi culturilor. În lumea relaţiilor polono-române*. Materialele simpozionului. Suceava, 2008, p. 54-68.

În limbile engleză, franceză, poloneză

484. BARBU, Violeta. „Sic Morienur". Discourse upon death in Wallachia during the Ancien Regime. In: *Revue Roumaine d'Histoire*, 1994, 1-2, Janvier-Juin, p. 101-121.

485. BEDREAG, E. Family relationships, attitudes and collective sensibilities in testamentary discourse in 17th and 18th century Moldavia. În: *New Europe College Yearbook* 2011-2012, 2013, p. 21-42.

486. BEDREAG, E. The dynamic of family structures in seventeenth-century Moldavia. Adoption and godparenthood. În: *The History of the Family*, 2014, vol. 19, Issue 2, p.165-181.

487. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. Family and Marital Relations in the Transylvanian Romanian Village (1850-1914). În *Transylvanian Review*, 12, nr. 4, Cluj-Napoca: Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, 2003, p. 33-44.

488. BOLOVAN, S.-P., BOLOVAN, I. *The Church in the Family Life of the Romanians of Transylvania, in the 19th Century*. În: *Romanian Civilization*, 1, nr. 2, Iasi, 1992, p. 49-57.

489. BOLOVAN, Sorina Paula. Aspects of the Family Life Cycle in North-Western Mid 19th Century Transylvanian Villages. În: *Transylvanian Review*, III, 1, Centrul de Studii Transilvane, Fundația Culturală Romană, Cluj- Napoca, 1994, p. 101-107.

490. CZAMANSKA, Ilona. *Wisniowieccy: Monografia Rodu*. Poznań: Wydawn. Poznańskie, 2007. 552p.

491. *Families in Europe between the 19th and the 21st Centuries. From Traditional Model to Contemporary PACS*, coord. Antoinette Fauve-Chamoux, Ioan Bolovan. Cluj-Napoca: Editura Presa Universitară Clujeană, 2009. 818 p.

492. FINE, Agnes. *Parraints, marraines. La parenté spirituelle en Europe*, Paris: Fayard, 1994. 389 p.

493. FODOR, G. Communication between Parents and Children – a Historical Perspective, în "Communication, Context, Interdisciplinarity", Vol. 2, 2012, ISSN 2069 – 3389, pp. 1233-1240

494. LEPSZY, Kazimierz. *Firlej Mikołaj (1588–1636)*. În: *Polski Słownik Biograficzny*. Kraków: Polska Akademia Umiejętności 1948, t. VII/1, zeszyt 31, s. 15.

495. LIPSKI, Andzej. *Potocki Stefan h. Pilawa (ok. 1568—1631)*. În: *Polski Słownik Biograficzny*. T. XXVIII/1. Wrocław — Warszawa — Kraków — Gdańsk — Łódź: Zakład Narodowy Imienia Ossolińskich, Wydawnictwo Polskiej Akademii Nauk, 1983, zeszyt 116, s. 173—176.

496. MACISZEWSKI, Jarema. *Samuel Korecki*. În: *Polski Słownik Biograficzny*, 1968-1969, t. XIV, s. 60-62.

497. MEYENDORFF, Jean. *Le Mariage dans la perspective orthodox*e, trad. par Lucette Marçais. Paris:OEIL, 1986. 169p

498. PRZYBOŚ, A. *Potocki Stanisław zwany Rewerą*, în *Polski Słownik Biograficzny*, T. XXVIII, Kraków 1984-1985, s. 140.

499. *Pursuing Diversity. Demographic Realities and Ethno-Confessional Structures in Transylvania*, coordonatori Ioan-Aurel Pop, Sorina Paula Bolovan, Ioan Bolovan, Romanian Academy-Center for Transylvanian Studies, 2010, Supplement no. 1 of the Transylvanian Review, vol. XIX, 2010. p.

500. VINTILĂ- GHIŢULESCU, C. Marriage without contracts in Romanian Society (18th and 19 th centuries). În: *Romania Journal of Population Studies*, vol.II, I, 2008, p.5- 18.

În limba rusă

501. АБРАМОВ, Я. В. *Развод*. Санкт-Петербург: Тип. П. П. Сойкина, 1900. 62р.

502. АЛМАЗОВ, А.И.*История чинопоследований Крещения и Миропомазания*. Казань: Типография Императорского Университета, 1884.395 p.
503. АНЦУПОВ, И. А. Миграция цыган в города Бессарабии в XIX *в.* În: *Ежегодник Института Межэтнических Исследований Академии Наук Республики Молдова*, том1. Кишинев, 2000, pp. 13-18.
504. АСМУС, Валентин. К оценке богословия святителя Петра Могила, Митрополита Киевского. În: *Богословский сборник*. Вып.10, Москва, 2002, стр.224-241.
505. БАРДАХ, Ю., ЛЕСНОДАРСКИЙ, Б., ПИЕТРЧАК, М. *История государства и права*. Москва: Юридическая литература, 1987. 558p.
506. *Брак у народов Центральной и Юго-Восточной Европы*. Отв. ред. Ю. В. Иванова и др. Москва: Наука, 1988. 235 p.
507. ГЛУБОКОВСКИЙ, Н. Н. *Развод по прелюбодеянию и его последствия по учению Христа Спасителя.* СПб: Христианское чтение, 1895, 100 с.
508. *Демографический энциклопедический словарь*. Гл. ред. Д.И. Валентей. Москва: Советская энциклопедия, *1985.* 608p.
509. ЕГУНОВ, А. *О цыганах в Бессарабии.* În: *Записки Бессарабского Областного Статистического комитета*, Кишинев, 1864, том 1, pp. 109-123.
510. ЖЕЛТОВ, М. *Венчание брака.* In: *Православная Энциклопедия*, vol. 7. Moscova, 2004, pp. 661–668.
511. ЗАГОРОВСКИЙ, А. *О разводе по русскому праву.* ХарьковЮ Тип. М.Ф. Зильберберга, 1884. 495p.
512. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Очерки молдавской народной обрядности*. Кишинев: Картя Молдовеняскэ, 1959. 97 с.
513. ЗЕЛЕНЧУК, В.С. *Население Бессарабии и Поднестровья в XIX в.* (Этнические и социально-демографические процессы), Кишинев: Штиинца, 1979. 288 с.
514. КРЫЖАНОВСКАЯ, К. Из истории крепостных цыган Бессарабии в первой половине XIX века. În: *Труды Центрального Государственного Архива МССР*. Кишинев, 1962, том 1, pp. 221-241.
515. ЛЕВИТОВ, П.В. *О брачном союзе и его значении в области половых отношений*. În: *Христианское чтение*, 1905, № 7, с. 65-84.
516. МИСКЕВКА, В. МАРИНЕСКУ, Ф. Мискевка, В., Маринеску, Ф. *Роксандра Хмелницкая (дочь Василия Лупу) и ее завещание от 15 января 1667 года*. În *Factorul feminin în istorie. Culegere de studii şi documente*. Chișinău: CEP USM, 2012, p.197-214.
517. *Молдаване. Очерки истории, этнографии, искусствоведения*. Кишинев: Штиинца, 1977.-459 с.
518. *Новый памятник законов Империи Российской*, часть первая. Санкт-Петербург, 1825. p.
519. ПАВЛОВ, А. С. *50-я глава Кормчей книги, как исторический и практический источник русского брачного права.* Москва: Унив. тип. (М. Катков) , 1887. 452p.
520. ПЕТРОВСКИЙ**,** А. В. *Восприемники.* În: *Православная богословская энциклопедия*. Том 3, стлб. 1000. Издание Петроград. Приложение к духовному журналу "Странник" за 1902г.
521. ПОБЕДОНОСЦЕВ, К. *Курс гражданского права*, Ч. II. Санкт Петербург: типография Министерства путей сообщения, 1876. 352p.
522. СОВЕТОВ, П. В. Преступление и наказание (очерки истории обычного права и законодательства средневековой Молдавии). In: *Stratum plus: Archaeology and cultural anthropology*, 2001, nr.6, p.26-15.

523. ХИЖДЕУ, Б. *Свадьба у бессарабских крестьян*. În: *Одесский вестник,* 1845, № 51-52. p.
524. ЦАТУРОВА, М.К. *Три века русского развода. XVI - XVIII века*.Москва: Логос, 2011. 288р.
525. ЦАТУРОВА, М.К. Прекращение брака по русскому семейному праву XVIII в. In: *Вестник Московского университета*. Сер.11, Право, 1990, № 5, с.59-65.
526. ЦАТУРОВА, М.К. *Русское семейное право XVI-XVIII вв.* Москва, Юридическая литература, 1991. 112с.

În limbile ucraineană și bielarusă

527. ШЫШЫГІНА-ПАТОЦКАЯ, К.Я. *Нясвіж і Радзівілы.* Мінск: Беларусь, 2007. 238р.
528. ЩЕРБАК, В. О. *Потоцький Станіслав*. În: Енциклопедія *історії України*: у 10 т., редкол.: В. А. Смолій (голова) та ін. Київ, 2011. Т. 8: Па — Прик., с. 455.

Surse electronice

529. ALBU, Ioan. *Logodna religioasă și logodna civilă*. În: *Dreptul familiei*, pe http://ziarullumina.ro/logodna-religioasa-si-logodna-civila-71894.html. (consultat la 15.03.2018)
530. BECHET, F. *Concepţia lui Émile Benveniste asupra numelor de rudenie indoeuropene.* În: *Émile Benveniste – 30 de ani de la dispariţie*, 2007, Pe http://ebooks.unibuc.ro/filologie/cunita/3-CONCEP-TIA%20LUI%20EMILE%20BENVENISTE.pdf (consultat la 14 februarie 2013).
531. *Cateheze baptismale*. Sibiu, 2003. http://www.ioanguradeaur.ro/carti/cateheze-baptisimale/ (consultat la 23. 01. 2015)
532. CHIȚULESCU, Policarp. Petru Movilă, *Pravoslavnica mărturisire,* Buzău, 1691, pe http://www.tipariturivechi.ro/articol/petru-movila-pravoslavnica-marturisire-buzau (consultat la 15.03.2018)
533. *Cuvânt al Sfântului Ioan Gură de Aur, Despre Înviere și contra beției*, pe http://www.parohia-sfantulapostolandrei-cernavoda.ro/Despre%20betie.pdf. (consultat la 23. 01. 2015)
534. DEL CHIARO, Anton Maria. *Revoluţiile Valahiei*, pe http://cimec.ro/Carte/delchiaro/index.html. (consultat la 18.06.2016)
535. *Familia românească din Transilvania între constrângerile bisericii şi celei a statului. De la tradiţie spre modernizare (1850-1900),* vezi http://hiphi.ubbcluj.ro/familia_transilvana/rez_ro_2010.htm (consultat la 12.02. 2015)
536. HOSSU, Iulia – Elena. *Studiul relaţiilor de înrudire. Căsătoria – atitudini, practici şi dinamici*. Cluj-Napoca, 2010. Rezumatul tezei de doctorat pe http://doctorat.ubbcluj.ro/sustinerea_publica/rezumate/2010/filologie/Hossu_Iulia_Elena_Ro.pdf (consultat la 01.09. 2017).
537. *Învăţătură de credinţă creştină ortodoxă*. Tipărită cu aprobarea Sfântului Sinod al Bisericii Ortodoxe Române Şi cu binecuvântarea şi purtarea de grijă Înalt Prea Sfinţitului IUSTINIAN Patriarhul României la anul 1952 de Editura Sfintei Arhiepiscopii a Bucureştilor, retipărită în anul 1992 la Bucureşti, în anul 1993 la Cluj, iar în anul 1996 la Iaşi. Ediţie electronică APOLOGETICUM 2006, pe http://www.roeanz.com.au/media/uploads/episcopia/IVATATURA_de_CREDINTA_CRESTINA_ORTODOXA.pdf. (consultat la 14.01.2018);

538. MÂRZA, Daniela. *Femeia între familie şi societate în Moldova regulamentară*. În: *Despre femei și rolul lor în România*, coord. Alin Ciupală. București, 2004, pe http://ebooks.unibuc.ro/istorie/ciupala/femeiaintrefamilie.htm (consultat la 19.04. 2015)
539. PAL, Maximilian. *Mixed Marriagesin the Canonical Legislation: a Brief Survey*. În: *IURA ORIENTALIA*, III, 2007, p. 119-139, pe http://www.iuraorientalia.net/IO/IO_03_2007/III_06_2007_Pal.pdf (consultat la 12. 04. 2013).
540. PAL, Maximilian. *Căsătoriile mixte în legislaţia Bisericii Catolice, aspecte istorico-juridice*. În: *Studia Theologica* 2006, IV, 4, p. 465 – 483, pe http://www.scribd.com/doc/94517442/Casatoriile-Mixte-Maxi-Mil-Ian-Pal (consultat la 12.04.2013)
541. PITSAKIS, Constantinos G. *Les mariages mixtes dans la tradition juridique de l'Église grecque : de l'intransigeance canonique aux pratiques modernes*. În: *Études balkaniques*, 2003, 10, pe http://etudesbalkaniques.revues.org/index341.html (consultat la 23. 01. 2015)
542. PRUTEANU, Petru. *Studiu istorico-liturgic asupra Slujbei Cununiei*. 2014, p.7, pe https://www.teologie.net/data/pdf/PP-studiu-cununie.pdf. (consultat la 23. 01. 2015)
543. SAINENCO, A., Popa, V. *Termenii de rudenie: rezultatul unui experiment asociat*, pe http://en.calameo.com/read/00113821738ed2793ac18 (consulat 10.08. 2017);.
544. *Slujba Botezului şi a rânduielilor însoţitoare.* Text editat şi prelucrat de ieromonahul Petru Pruteanu, Portugalia, 2015, pe https://www.teologie.net/data/pdf/PP-slujba-botez.pdf (consultat 14.01.2018)
545. SMITH, William. *A Dictionary of Greek and Roman Antiquities.* London: John Murray, 1875, pe http://penelope.uchicago.edu/Thayer/E/Roman/Texts/secondary/SMIGRA*/Adulterium.html (consultat la 23. 01. 2015)
546. STĂNILOAE, Dumitru. *Teologia dogmatică ortodoxă,* pe https://www.scribd.com/.../Teologia-Dogmatica-Ortodoxa-v.1. (consultat la 23. 01. 2015)
547. *Taina Sfântului Botez*, pe https://www.sfaturiortodoxe.ro/invatatura-crestina-ortodoxa/catehism-invatatura-credinta-crestina-ortodoxa-taina-sfantului-botez.htm (consultat la 20.01.2018).
548. VLAICU, Patriciu. *Biserica Ortodoxă în faţa problematicii căsătoriilor mixte*, pe http://comptepv.typepad.fr/canonice/2012/03/biserica-ortodox%C4%83-%C3%AEn-fa%C8%9Ba-problematicii-c%C4%83s%C4%83toriilor-mixt.html (consultat la 15. 06. 2014)
549. *Библейская энциклопедия*. Москва, 2005, pe http://slovari.yandex.ru/~книги/Библейская энциклопедия. (consultat la 26.05. 2015)
550. ЕПИШКИН, Н. И. *Исторический словарь галлицизмов русского языка.* Москва, *2010, pe* http://gallicismes.academic.ru/15973/%D0%B8%D0%BC%D0%BF%D0%BE%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D0%B8%D1%8F (consultat la 30.03. 2015)
551. *Психологическая энциклопедия*, pe http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZXpwry8 (consultat la 23. 01. 2015)
552. *Реальный словарь классических древностей. Под редакцией Й. Геффкена, Э. Цибарта. Тойбнер. Ф. Любкер. 1914, pe* http://slovari.yandex.ru/ ~книги/Классические древности/Расторжение брака/2/. (consultat la 12.07. 2015)
553. *Сексологический словарь*, pe http://mirslovarei.com/content_medenc/impotencija-95499.html#ixzz2QZYd9Que; http://mirslovarei.com/content_psy/impotencija-4179.html#ixzz2QZY3EiEI (consultat la 23. 01. 2015)

554. *Социологический словарь*, pe http://enc-dic.com/sociology/Razvod-Rastorzhenie-Braka-7331.html. (consultat la 23. 01. 2015)
555. *Толковый словарь Ушакова.* pe http://dic.academic.ru/dic.nsf/ushakov/968970(consultat la 23. 01. 2015)
556. ХУЛАП, Владимир. *Краткая история чинопоследования обручения и венчания*, pe https://azbyka.ru/kratkaya-istoriya-chinoposledovaniya-obrucheniya-i-venchaniya#17. (consultat la 14.03.2018)
557. ЦЫПИН, В. А. *Церковное Право.* Holy Trinity Orthodox School, p. 6, pe http://lib.eparhia-saratov.ru/books/22c/cipin/eccllaw/eccllaw.pdf (consultat la 04. 07. 2015)
558. ЭМИРХАНОВ, В. М. *Феномен института восприемников в Православной Церкви*. In: *Молодой ученый*, 2012, №1, Т.2, с. 47-50. — URL https://moluch.ru/archive/36/4092/ (consultat 14.01.2018).
559. *Юридический словарь*. 2000, pe http://dic.academic.ru/dic.nsf/lower/17486. (consultat la 23. 01. 2015)

ANEXE

I.DOCUMENTE

1. **1708 (7216), aprilie 8. Iaşi. –** Mihai Racoviţă Voievod, în a doua domnie, întăreşte lui Varlaam, Episcop de Huşi şi mănăstirii Brădiceşti stăpânirea asupra ţiganului Neagu, a femeii lui Sanda şi a copiilor lor.

† Ио Михаи Ръковици Б<о>жїю Мил<о>ст‹ї›ю Г<о>сп<о>даръ Земли Молдавскои. Adecă au venit denainte noastră şi denainte a tuturor alor noştri moldoveneşti boieri, a mari şi a mici, cinstit rugătoriul nostru sfinţia sa părintele chir Varlaam, Episcopul ot Huşi, şi ni-au arătat un zapis de mărturie, iscălit de preoţi şi de alţi oameni buni, de la Neagul ţiganul, scriindu şi mărturisindu cu acel adevărat zapis a lui la m(â)na sfinţii sali părintelui Varlaam Episcopul, care mai sus scriem, precum fiindu el ţigan din ţara rumâniască şi robindu-l tătarii din ţara lui, au fostu la robie câţ(i)va ani, şi făcându-i D(u)mnezău calea de au scăpat din robie păgânilor şi nemerind la sfinţia s(a) părintele Episcopul de Huşi, au slujit vr(e)o patru cinci ani. Şi pre urmă de bun(ă) voia sa s-au dat robu mănăstirii sfinţii sal(e) Brădiceştilor, şi dup(ă) ce s-au căs(ă)torit s-au dat sfinţii sal(e) depreun(ă) cu fămeia lui Sanda, moldovancă, şi cu copii lor, şi cu toţi nepoţii şi strănepoţii lor, ca să fie în veci robi sfintei mănăstiri Brădiceştilor. Deci şi domnia mea deaca am văzut acel zapis adevărat am crezut. Întru aceia şi de la domnia mea m-am milostivit şi am dat şi am întărit pre acel ţigan de mai sus numit Negul ţiganul, cu fămeia lui Sanda, şi cu ficiori(i) lor şi cu toţi nepoţii lor, ca să fie şi de la domnia mea sfintei mănăstiri Brădiceştilor, drepţi robi în veci, şi danie şi miluire, şi uric cu tot venitul stătător în veci de veci. Pentru aceea şi voi giuzii de ţigani cei domneşti şi de ţigani cei boiereşti, toţi să aveţi ai da bun(ă) pace acestui ţigan ce mai sus scriem, întru nimică să nu v(ă) amestecaţi la dânsul al învălui, sau al trage la ceva, ca apoi veţi fi de mare certare la domnia mea. Şi altul nimea să n-aibă a să amesteca **прЬд сим листом г<о>сп<о>дства мъи.**

U Ias V(ă)l(ea)to 7216 ap(rilie) 8
Фтораг<о> г<ос>п<о>дства
+ Dumitraşco Racoviţă hat(manul)

EDIŢII: Melchisedec Ștefănescu, Cronica Hușilor și a Episcopiei cu aseminea numire. București, 1869, p. 168-169; Costin Clit, Mănăstirea Brădiceşti. Iaşi, Editura Doxologia, 2013, nr. 133, p. 314-315; Documente huşene. Volumul III (1595 - 1884). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi, PIM, 2011, p. 81-82.

2. **1743. – Extras privind căsătoria dintre moldoveni/moldovence și țigani/țigance din Aşezământul Ţării Moldovei de Ioan Constantin Nicolae Mavrocordat.**

„35. Ţiganul ce va lua moldovancă, au moldovan ce va lua ţigancă, să nu cuteze nime de acum înainte să facă pe moldovan au pe moldovancă ţigani robi, au pe copiii lor, dar ca să nu deie pricină ţiganilor a eşi din robie cu această pricină, s-au legat plată grea, cum arată mai gios. Ci dar, moldovanu şi moldovanca şi copiii lor să fie slobozi şi volnici a se apăra, iar ţiganul şi ţiganca până la moartea lor să fie robi, precum s-au născut.

36. Plata să dea stăpânului ţigăncii moldovanul ce va lua ţigancă 70 lei pentru copii ce păgubea stăpânul şi popa ce va cununa 50 lei şi naşul 30 lei, iară ţiganul ce va lua moldovancă s-au hotărât că, fiind unii ţigani bogaţi şi ca să nu se îndemne a eşi sămânţa lor din robie, să dea îndoit, adică numai ţiganul cu moldovanca 300 lei, care se face cu gloaba popiii şi a naşului 380 lei şi aceasta s-au făcut

ca să lipsească cele fără de cale obicinuite şi să se înfrâneză. Nicidecum moldovan cu ţigan să nu se amestece, nici popii, naşii a nu-i mai cununa."

EDIȚII: Condica lui Mavrocordat, editată de C. Istrati. Iaşi, 2008, vol. 3, pp. 517-518.

3. **25 noiembrie 1745. Foaie de zestre data de Ilinca, hătmăneasa, fiicei ei Aniții**

Foae de zestre ce am dat fiicei mele Aniții cum să va arăta mai jos anume noemb. 25 7253

O dulamă de lastră gri, roșie blănită cu pasu de samur cu nasturi de mărgăritar; o dulamă de sarahir blănită cu cacom cu nasturi de sârmă și cu mărgăritar; o dulamă de canabață roș cu flori de fir cu nasturi de sârmă și cu mărgăritar; 2 gheordin una de atlaz roș cu flori de fir și alta hatan cu flori de fir, plăcută cu cacum cu zagarale camum; 5 rochii cu flori de fir și una cu gurile de sârmă cu mărgăritar cu spâncele de aur cu robinuri 4 ii cu sârmă; 2 măroră de Țarigrad, 5 ii cu fir și 10 ii cu mătasă; așternuturi cu toată arânduiala; paploma de atlaz cu flori de sedef; 2 scoarțe pat; 12 covoară cu ițe doi lei; 1 brâu pentru cear cu fir; tulni; rânduiala mesăi cu toate ale ei; lighean cu ibrice; 12 tipisii de cositori; 12 talgere de cositori; 1 scatulcă cu 5 clondice de cristal; 10 vaci cu viței și 10 vaci tinere; 10 boi mari și 10 boi tineri; 12 iape cu armăsarul lor; 1 cal de ginere cu toate pedavele lor; 5 oi cu miei, 5 mătci de stupi.

Sculele 1 solniță de aur vinetic dramu 95; 1 cheftu cu diamanturi cu picioarele cu zmaralduri; 1 păreche de cercei de aur cu un picior de zmarald mare sur cu un diamant; o păreche de cercei de aur cîte cu 12 picioare de mărgăritar mare și în mijloc cu zmarald; 12 șiruri de mărgăritar; 1 păreche de brățări de aur tot cu un diamanturi cumpărat ci slituri; 8 părechi de brățări de aur veneticu paftale; 8 inele aur cu un diamant cu zanfir cu […] cu balașe; 1 suhudar de argint; 2 covoare de argint doule mari unul dram-100; 12 linguri de argint; 1 păreche de pafltale de argint-dram 100; 20 mărămi fămeești denainte; 1păreche de cercei de aur cu 3 picioare de mărgăritar; hurmuz sur cu 12 rubinuri I cu un smarald, iar doi ficămii Marica; 1 rochie de belacoasă cu flori de fir iar dela Marica; 4 perine mici cusute sai a cu fir iar dela Marica; 2 perine mari curățăule cusute tot cu fir; însă pentru salbă iam dat moșia de la Căiata; 11 pog. de vie la Văraticu cu crame de viță; casa de șăzut; 11 suflete de țigan cu o țigancă ce am dato la mânăstirea Rămfăiru, Anița acolo îngropată; moșia Plăroin cătă să va alege partea noastră; rădvan cu 10 telegari; cu hinca cu 10 telegari. NAINCA.L.X."

SJAN IAȘI, Colecția „Documente", pachetul 173/41.

4. **1766. Izvod de zestre dat de Ilarion, jitnicer, fiicei sale Bălașa, care se căsătorea cu Toader Burghele, postelnic.**

Izvod de zestre ce dăm cu voie lui Dumnezeu și a noastră, fiicii noastră Bălașa, ce vrem să o dăm după Toader Burghele postelnic 1766

O =icoană Maica Precista. 8= boi mari. 8= vaci cu viței. 4 = epi a făta. 4= cai telegari cu cu cozii hamuri bobou. 1= cal de mirii pohodnicu. 80= mătci. 12= blide. 12= talger costor. 12= părechi cuțite. 6= tingiri cu căpace. 2= căni un mica. 1= o scatulșcă cu șipet. 2= șfeșnice. 1= lighean cu ibrice. 1= covor bun. 1= scoarță și levicere= 22= rânduri strae unele bune altele prostu. 1=așternut cu tot tacâm. 12= câmeșe cu frâe. La moșie să aibă parte și alți frați fii noștri atâta îi baștină și cumpărătură. Aceste toate le dăm cu voia noastră și milostivul Dumezeu să le blagoslovească și să să înmulțească și a iscălit.

Ilarion jitn.

SJAN IAȘI, Colecția „Documente", pachetul 306/2.

5. 1776, ianuarie 22 – Anaforaua privitoare la aşezământul pentru ţigani.

Suret de pe anaforaoa, ce s-au făcut pentru ţigani, în ce chip să s(e) urmezi.

Noi Grigorie Alexandru Ghica V(oie)voda Bojiu Milst Gpdară Zemli Moldavscoi. De vreme ce la înpărţările de ţigani să faci multi amisticături cu nedreptati şi despărţire(a) copiilor de părinţii lor cu alegire(a) ce s-au făcut cu săbor la Sfânta Mitropolie de că(t)ră preosfinţie sa părintele mitropolitul ţării şi alţi arhierei şi episcopii ei şi egumeni şi de cătră toţi bo(i)erii cu primiri(a) a tuturor de opştii, s-au socotit şi s-au aşăzat cu zăci ponturi ce sântu scris(e) într-această anafora, arătându-s(e) la fiişticare pricină în ce chip să s(e urmez(e). Care socotind-să cu amăruntul şi di cătră domnie me(a) am aflatu a fi cu cale şi cu dreptate şi după aceasta săbornicească alegiri hotărâm şi domnie me(a) ca să urmeză la toate pre deplinu şi nestrămutată după cum arată anaforaoa aceasta fiişticare pricină la pontul său. Iar câtu pentru cei ce sânt corciţi cu parti moldoviniască, adică un moldovan di a fi luat ţâgancă sau ţâgan moldovancă, cari după urmare(a) obiceiului pământului au fostu întăritu cu hrisoavi domneşti era(u) robi ca şi alţi ţâgani, pentru unii ca aceştia hotărâm domnie mea să s(e) urmez(e) într-acestu chip. Adică parte(a) moldoveniască să nu fie sup(ă)ratu cu slujbă întru nimicu, ci să fie slobodu, iar parti(a) ţâg(ă)niască să s(e) numiască slobodă, însă supuşi la toati slujbile stăpânilor săi în toată viaţa lor ca şi ţigani, şi di s-ar strămuta să fie volnici stăpânii ai tragi la slujba lor ş(i) ai lua ordiundi ar fi şi cu aceast slujbă a lor vor câştiga răscumpărare şi slobozâri copii(i) lor, adică câţi din copii(i) acestora vor fi în vrâsta copilăriască pără la şapti ani şi câţi să vor naşti de acumu înainti vor fi di totu slobozi ca fiecarile din moldoveni şi volnici a mergi undi li-ar fi vo(i)e. Iar câţi din copiii acestora vor fi în vârstă di la şapti ani în sus să fie supuşi în toată viaţa lor la slujba stăpânilor lor. Asămini după cum s-au zisu pentru părinţii lor şi aceştia să fie opriţi a să cununa cu niamu(l) ţâgănesc dup(ă) cum să arat(ă) la pontul al optule(a) pentru moldoveni şi copii(i) acestora vor fi slobozi ca fiecare din moldoveni şi volnici a mergi unde li-ar fi voia şi aceste pricini ale acelor corciţi să vor cerceta numai di pe tată şi di pe mamă iar nu di pe moş şi moaşă. Hotărâm domnie me(a) să nu să socotiască nici să s(e) cauti şi întărim anaforaoa aceasta şi cu a noastră domniască iscălitură şi peceti.

Pre(a) înălţati doamne

Dintru a înălţimii tale poroncă prin iscălit(ă) ţâdulă am fostu rânduiţi ca să ni adunăm la Sfânta Mitropolie cu toţii şi să socotimu pentru împărţările di ţigani, care hotărâre a judecăţilor de ţigani ce să făci(a) până acum niavându alti chipuri di îndreptări rămâni di a pururea numai la mărturiile ţiganilor care cu puţâni oar(e)ci dare mărturisă după pofta şi voia fi(i)şticărue şi tot ciia ce ave(au) să ia cât şi ceia ce ave(au) să de(a) prin jurământuri şi cărţi di blăstăm cu puniri di sufletu vre ca să s(e) îndrepteză, care la aceasta unuia adivărat creştin după dreptate s-a cădi(a), şi viaţa lui să o (...)niască spre p(i)erzare şi jurământu(l) la o pricină ca aceasta de mai sus arătată să nu facă, căci un creştin ca să ia un sufletu rob să s(e) îndemni a jura făr(ă) de cale lucru era şi un loc de un păcat ce dobândi(a) cel ce jura să mai adăogi şi altul, că precum cel ce jura făr(ă) de nici un (a)divăru, aşa şi judecătoriul să înpărtine(a), fiind că rândue la jurământ nefiind la mijloc al supu(ne) de îndreptari sau dovadă şi fiind că cii ce ave(au) ţâgani cu hrisoavi di moştinire cu rânduire(a) împărţirii ci urma pără acmu rămâni cu hrisoavile şi ţiganii aceia di moştinire, rămâne suptu stăpânire(a) streinilor şi cei cu hrisoavele, iarăşi cu ţigani(i) altora. Şi un lucru nicuvios ca acesta fiind o urâtă faptă şi lui Dumnizău şi firii ominişti cari nu să pricinuia dintr-alta fără numai din parte(a) mu(i)erească, adică din ţâganca unui stăpân ce o lua un ţâgan strein, şi nu numai ca stăpân(ul) ţâgancii să păgubi(a) de slujba ei, ce încă trebu(i)e să aştepte păn(ă) să vor faci copiii de vârstă şi apoi să s(e) înpartă cunoscându-s(e) aceasta mai amar, şi decât robie streinilor vrajmaşi despărţindu-să părinti di ficior şi frate de frate, că di să numesc ei ţâgani, dar a lui Dumnezău zâdire sânt, fiind un lucru făr(ă) de cale a să împărţi ei ca nişti dobitoace.

Decei înălţime(a) ta vrându ca să s(e) ta(i)e această faptă necuviioas(ă) şi cu totul făr(ă) de dreptati, porouncindu-ni ca să luăm în sama cu amăruntul şi în frica lui Dumnezău şi să hotărâm cu ce chip şi cu dreptati a fi ca să nu să mai facă împărţală de ţâgani de aice înainti, cari după a mării sali luminat(ă) poroncă adunându-ni la Sfânta Mitropolie, după ci cu amăruntul cercetari ci am făcut şi după cum am dat a fiişticărue conoştinţă la aceasta, aşa am socotit ca di astăz(i) înainti înpărţală de copii(i) de ţâgani să nu mai fie, ci să s(e) urmez(e) într-acestaşi chip:

a- Ţâgan domnesc ori bo(i)eresc sau ori a cui va lua ţâgancă domniasc(ă), bo(i)ereasc(ă)sau ori a cui v-ar fi, să fie dator stăpânul ţâganului a da altă ţâgancă în loc, iar când stăpânul ţâganului nu va avi(a) ţâgancă ca să s(e) di(a) în locul ţâgancii ce-a luat-o ţâganul lui să fie volnicu stă(pâ)nul ţâgancii să di(a) ţâgan pentu ţâgan şi cându nu va avi(a) nici acel cu ţâgan să di(a) altă ţâgancă cum şi acel cu ţâganca să di(a) altu ţâgan, atunci să fie volnicu stăpânul ţâganului să di(a) 30 lei, preţul ţâganu(lu)i, iar de nu vra (a)vi(a) cel cu ţâganul să di(a) acei 30 lei, preţul ţâgancei să fie volnicu stăpânul ţâgancei să di(a) pentru ţâgan 40 lei, şi la or(i)ci parte va rămâne, vânzare sau schimbu, să di(a) şi zapisu încredinţat la mâna cumpărătoriului lui.

v: De să va întâmpla or(i) ţâgan, or(i) ţâganca, cu vreun meşteşug şi stăpânii lor nu să vor puti(a) învoi pentru pricina meşteşugului, atunce(a) la ce parti va rămâne sălaşul să m(e)argă înainti(a) giudecăţii şi giudecata după cum va socoti va hotărî preţul meşteşugului, afară din preţul ce s-au socotit pentru suflet şi va plăti acela la care va rămâne sălaşul, miştişugul cielalte părţi.

g: Când să va întâmpla vreun ţâgan ca să e vreo ţâgancă a cuiva neştiută, cum şi ţâganca să e ţâganul cuiva niştiut, şi trecându ani la mijloc, de să va afla dovadă, stăpânul ţâganului să di(a) bani preţul ţâgancii la stăpânul ţâgancii, după cum arată mai sus, adică 30 lei, şi pentru copii(i) câţi vor veni în parti(a) ţâgancei de la 16 ani în jos să di(a) bani pe jumătate, adică pe ficior 20 lei şi pe fată 15 lei, iar câţi să vor afla de la 16 ani în sus, preţul ţâganului să fie 40 lei şi a ţâgancii 30 lei, şi di nu vrea stăpânul ţâganului să întoarcă preţul ţâgancii să întoarcă stăpân(ul) ţâgancii după hotărâri(a) mai sus arătată.

d: Ţa(ga)nii domneşti ori bo(i)ereşti sau a altora, ori a cui ar fi, să nu fie volnici a lua ţâganci mănăstireşti, cum şi ţâgani(i) mănăstireşti să nu fie volnici a lua ţâganci domneşti ori bo(i)ereşti sau a altora, iar de să va întâmpla cumva cu vreun chip de meşteşugu sau vicleşug făr(ă) ştire(a) stăpânilor să s(e) facu înpotrivire hotărârei, atunce(a) să aibă a da stăpânul ţâganului ţâgancă pentru ţâgancă, ori despre ci parti s-ar întâmpla ţâganul, dară învoială cu bani nicidecum să nu să facu, iar de s-ar şi faci vreun lucru ca acesta di vreun egumenu să nu să ţie în samă şi cel ce va apuca de va da banii să fie ca cându n-au dat, rămâind păgubaş, şi mănăstire(a) să aibă a-şi lua ţâganca după cum s-au hotă(râ)t mai sus, şi pentru ca să nu să (în)tâmple la aceasta vreo greş(e)ală să s(e) di(a) poroncă preuţălor ca nici decum să nu-i cunune, iar piste poroncă acel preutu ci-i va cununa să di(a) preţul ţâgancii la mănăstire ca o gloabă.

e: Ţâganii domneşti sau bo(i)ereşti carile sântu obicinuiţi a înbla cu şătri p(r)in ţară şi sânt obicinuiţi a fura feti di ţâgan sau ţâganci şi le ţin făr(ă) di cununie, zâcând că sântu cununaţi cu dânsălle, pentru aceasta să s(e) di(a) tari poroncă la giuzii di acumu înainte nicidecumu unele ca acesti să nu să fac(ă). Iar dovedindu-să c-au urmat înpotrivă şi nu va ave(a) pece(tlu)it(ul) p(r)otopopului de cununie de cununie, întâiu giudele şi cu ţâganul acela să s(e) pedeps(e)ască cu mari pedeapsă, iar ţâganca cu toţi copii(i) să va da la stăpânul ei.

q: Stăpânul vreunui ţâgan de va îndemna pre ţâganul său să fure vreo ţâgancă din cas(ă) bo(i)ereasc(ă), mazâliască, negostoriască sau ori a cui, fiind **ca să s(e)** disparţii nu sloboadi pravila şi stăpânul şi stăpânul ţigancii să păgubi152 de slujba ei nu este cu dreptate fiind învăţatu la slujba casăi, s-au socotitu cându să va dovedi cum că stăpânul ţâganului au făcutu un lucru ca acesta cu îndemnal(a) sa spre păgubiri(a) ceielantii părţi de slujba ţâgancii, să rămâie ţâganul suptu stăpâniri(a) stăpânului

ţâgancii, dându-i şi carte domniască de stăpânire, iar cându ţâganul va faci vreun lucru ca acesta, făr(ă) ştire(a) stăpânului său, să să socotiască cu divan domnesc pediapsă ţâganului şi pi(e)rzare(a) slujbii stăpânului ţâgancii.

z: Un ţâgan ci di copil mic îl va lua stăpânu(l) său în casa lui şi va sluji cu credinţă şi cu dreptate până va veni la vârstă ca aceia şi apoi stă(pâ)n(ul) lui pentru c(e)i cu credinţă şi cu dreptate slujbă ce-au avut di la dânsul întru atâţ(i)a ani să va milostivi asupra lui şi-l va (i)erta de robie dându-i şi carti la mână iscălit(ă) de dânsul cum că l-au (i)ertat. Unul ca acela să fie slobod de robie în toată viaţa lui şi nici domnie, nici ficiorii stăpânilor săi, nici altă rudenie, să nu fie volnici al tragi la robie, nici pi dânsul, nici pi ficiorii, nici pi nepoţii lui, ci cu totul să fie slobozi, asămine să s(e) urmezi şi la parti fimeiască.

i: Un moldovan de va vre(a) să e ţâgancă sau un ţâgan să e moldovancă precum pără acmu rău şi făr(ă) di legi să obicinuisă a să lua, dintru cari multe şi mari pricini să naşti, fiind că copii(i) lor rămâne robie, la care să cunoaşte o mari strâmbătate la copii(i) aceia, di vremi că nici pravila bisăricească, nici politicească pi ficiori nu-i pedepsăşti pentru greş(e)ala părinţilor, precum şi pe părinţi pentru greş(e)ala fciorilor, şi fiindu acesta un lucru făr(ă) de legi şi făr(ă) de cale şi mai vârtos înpotriva pravililor am socotit di astăzi înainti nicidecum moldovani(i) ţâgancă să nu e, nici ţâganul moldovancă, şi la o prici(nă) ca aceasta s-au socotit s-au socotit atât preuţii eparh(i)e(i) mitropoliei, cum şi eparhiilor episcopiilor, să n-aibă vo(i)e ca aceea ca să cunune pi unii ca aceştie, ci să fie argos153, şi de s-ar întâmpla cumva vreun preut ca să calce poronca arhi(e)rească sau cu vreo înşălăciuni ca să cunune pi unii ca aceştia, fiin(d) că preutul acela esti argos ca să cunune făr(ă) de legi, să s(e) socotiască cununie ace(ea) şi să s(e) dispartă şi preutul care va fi cununat ca un călcătoriu di legili dumnăzăeşti şi pricinuitoriu de scandală să să catiris(e)ască de vrednicii preuţii şi să s(e) fac(ă) birnic visteriei domneşti.

t: Cându s-a întâmpla vreun preutu prin neştiinţă şi cu amăgială ca să cunune vreun moldovan cu ţigancă sau pe ţigan cu moldovancă şi vor treci ani la mijloc di vor făcutu ei şi copii(i), tot să s(e) despartă, fiind cununia poprită, şi copii(i) să rămâie în parti(a) moldoviniei şi să fie volnică şi să fie volnică partea moldoviniască să răscumperi partea ţâ(gă)niască, adecă un moldovan ce-au făcut 4 copii(i), doi să fie în parti(a) moldovanului şi doi în parti(a) ţâgancii, pi acei doi ci să vor veni în parti(a) ţâgancii să vor răscumpăra cu preţul acesta, adică parte(a) bărbătiască ci va fi în vârstă di slujbă 80 lei, iar di va fi parti fămeiască în vârstă de slujbă 60 lei, dară de vor fi copii(i) mai jos de 15 ani, preţul pe jumătate, iar când nu vor ave(a) cu ci să s(e) răscumperi părintile parti moldoveniască să sluj(e)ască pentru răscumpărari(a) copiilor pe stăpânul ţâgancii sau a ţâganului şi cuconii înpreună ci vor fi di vârstă socotindu-s(e) slujba fiişticăru(i)e câte 12 lei pi anu simbrie până când s-a înplini preţul răscumpărării ori să di(a) zapis cu chizăşi buni şi vade până într-un anu că va da banii şi să fie slobodu.

ï: Însă pentru moldovenii cii ci vor fi luat ţâganci şi ţâganii moldovence, ei până acmu la această hotărâri de vremi c-au fostu hrisoavi domneşti că un moldovan de va primi ţie ţâgancă sau moldovancă de va primi să e ţâgan să rămâe robu ca nişti ţâgani, şi aceasta de vremi că din (î)nceputu şi pără acmu aşa s-au urmat şi propiri n-au fost a lua moldovanu(l) ţâgancă şi ţâganul a lua moldovancă să va urma şi să va păzi după cum au fost obiceiu(l) şi după hrisoavile domneşti şi la toati acesti(a) câti s-au arătat mai sus di astăzi înainte atâtu pentru ţâganci câtu şi pentru ţâgani şi cii ci să vor (i)erta de robi, cum şi pentru moldoveni(i) ce vor lua ţâganci şi ţâgani(i) ce vor lua moldovenci, să s(e) urmeze şi să s(e) păz(e)ască neclătit şi nestrămutat de a pururе(a) şi în toată vreme(a) întru acest chip, atât numai pentru înpărţârile ţâganilor care au apucat de s-au luat pără acmu, la ac(e)ia să va urma tot după orânduiala şi obiceiu(l) cel dintâiu care au fost şi pără acmu.

Pre(a) înălţati doamni după cum au luminat sfântul Dumnezău la această aşăzare de ţâgani cugetul nostru ci cu sfat di obşti şi cu săbor s-au socotit de cătră noi toţi aşa am socotit că este cu cale şi cu dreptate a să ţine şi să păzi de cătră toţii cari fiindu cu învoială şi cu primiri şi pentru odihna tut(ur)or de obşti să rămâie ca un cap de pravilă statornic nestrămutat şi neclătit, iar ci disăvârşit(ă) hotărâre rămâne la înaltă şi lesni cunăscătoare înţălepciune mărie(i) tale.

EDIŢII: Melchisedec Ştefănescu, Cronica Huşilor şi a Episcopiei cu aseminea numire. Bucureşti, 1869, p. 321; Documente huşene. Volumul III (1595 - 1884). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi, PIM, 2011, p. 229-233.

6. 1777, <ante iulie 28> – Grigore al III-lea Alexandru Ghica Voievod reîntăreşte aşezământul pentru ţigani din 22 ianuarie 1766.

Suret de pe hrisov domnesc

Нои Григорие Алеѯандру Гика В<оие>в<о>да Бож<їю> Мил<о>стїю Г<о>сп<о>дар Зе<мли> Молдавскои**.** Facem ştire cu acest hrisov al domni(e)i mele tuturor de obştie, că încă dintru ceielaltă trecută domnie a noastră la an 1766 genar 22, adunându-să la svânta mitropolie înpreună cu preosvinţitul mitropolit al ţării chir Gavriil şi ceielalţi trei svinţiţi arhierei, al Romanului, al al Rădăuţilor şi al Huşilor şi toată bo(i)erime(a) şi alţii, atât din parte(a) bisericească, cât şi politicească de obştie, au făcut sobornicească alegire şi hotărâre pentru rânduiala robilor ce să număscu ţigani, în ce chip să urmeze stăpânii lor pentru ca să lips(e)ască înpărţările de ţigani şi dispărţirile capilor lor, precum şi parte(a) moldoveniască ce să va (a)mesteca cu parte(a) ţigăniască, ce să numesc corci, în ce chip să fie urmare(a) lor pentru ca să iasă din robie, şi altă pricină tot pentru ţigani. De cari hotărâre atunci înştiinţându-ne cu anafora s-au întărit şi cu al nostru domnesc hrisov să să urmeze în veci după aceieşi sobornicească hotărâre ca o svântă pravilă.

Acum dar miluindu-ne Svântul Dumnezeu şi cu aceasta a doua domnie de ni-am suit iarăşi la acest al nostru domnescu şi strămoşescu scaun a aceştii de Dumnezeu păzită ţară a Moldaviei, după alti lucrări şi buni aşăzări ce-am făcut domnie mea aceştii ţări, luat-am sama şi am cercetat şi pentru ace(a) de atunce(a) sobornicească aşăzare şi de obştii hotărâre ce s-au făcut pentru robii ţigani şi corci. Şi după hrisov aşa am aflat, precum aşezare şi hotărâre prin pontul într-acest chip au fost cum se arată mai gios, că din poronca domni(e)i mele adunându-să la svânta mitropolie şi socotindu pentru înpărţirile de ţigani şi şi hotărârile giudecăţilor de ţiganice să face(au) până atunci, neavând alti chipuri de îndreptări, rămânând de-a pururea numai la mărturiile giuzilor, carii cu puţină oareşce dare mărturisia după pofta şi vo(i)e fieştecăruia, şi atât cei c eave(au) să ia cât şi cei ce ave(au) să dea prin giurământuri şi cărţi de blăstăm cu puniri de suflete vrem ca să s(e) îndrepteze. Cari la aceasta, unui adevărat creştin după dreptati s-ar cădea şi viaţa lui să o cumpăniască spre p(i)erzare, şi giurământ la o pricină ca aceasta de mai sus arătată să nu facă, căci că un creştin n-a să ia un suflet rob să s(e) îndemni a giura fără cali lucru era, şi în loc de un păcat ci dobândea cel ce giura să mai adaoge şi altul, că precum cel ce giura fără de nici un adevăr, aşa şi giudecătoriul se înpărtine fiind că rânduia la giurământ nefiind la mijloc alt chip de îndreptare(a) sa dovadă. Şi fiind că cei ce ave(au) ţigani cu hrisoavi domneşti cu rânduiala înpărţirii ce urma până atunce rămân numai cu hrisoavile, şi ţiganii acei de moştenire rămân supt stăpânire(a) streinilor şi cei cu hrisoavile iarăşi cu ţiganii altora şi un lucru necuvios ca acesta fi(i)ndu o urâtă faptă şi lui Dumnezeu şi firii omeneşti, cari nu să pricinuia dintr-altă fără numai din parte muerească, adică din ţiganca unui stăpân ce o lua un ţigan strein şi nu numai că stăpânul ţigancii se păgube(a) de slujba ei, ce încă trebuia să aştepti până să vor faci copii(i) de vârstă şi apoi se s(e) înpartă, cunoscându-să aceasta mai amară şi mai cumplită şi decât robie streinilor vrăjmaşi, despărţindu-se părinte de fecior şi frati de frati, că de să număscu ei ţigani, dar a lui Dumnezeu zidari sint, fi(i)nd un lucru foarte fără de cali a să înpărţi ei ca nişte dobitoace.

Deci de la soborniceasca adunare aşa (a)u hotărât, ca de atunci înainte înpărţala de copii(i) de ţigani să numai fie, ci să urmeze într-acestaşi chip:

a: Ţiganu(l) domnescu ori bo(i)eresc sau ori a cui va lua ţigancă domniască, bo(i)erească sau ori a cui va fi, se fie datoriu stăpânul ţiganului a da altă ţigancă în loc, iar când stăpânul nu va ave(a) ţigancă ca să de(a) în locul ţigancii ce-au luat-o ţiganul lui, se fie volnic stăpânul ţigancii să de(a) ţigan pentru ţigancă, şi când nu va avea nici acel cu ţiganul să de(a) altă ţigancă, cum şi acel cu ţiganca să de(a) altu ţigan, atunce(a) să fie volnic stăpânul ţiganului să de(a) treizăci lei preţul ţigăncii. Iar de nu va vre(a) cel cu ţiganul să de(a) acei treizăci lei, preţul ţigancii, să fie volnic stăpânul ţigancii să de(a) pentru ţigan patruzăci lei şi ori la ce parti va rămâne vânzare(a) sau schimbul să de(a) şi zapis încredinţat la mâna cumpărătoriului.

v: De să va întâmpla, ori ţiganul ori ţiganca cu vreun meşteşug şi stăpânii lor nu se vor pute(a) învoi pentru pricina meşteşugului, atunci la ce parti va rămâne sălaşul se m(e)argă înainte(a) giudecăţii şi giudecata după cum va socoti va hotărî preţul meşteşugului, afară de preţul ce s-au socotit pentru suflet, şi va plăti acela la care va rămâne sălaşul meşteşugul ceialalti părţi.

g: Când se va întâmpla vreun ţigan ca să ia vreo ţigancă a cuiva neştiută, cum şi ţiganca să ia ţiganul cuiva neştiut, şi trecându ani la mijloc de se va afla dovadă stăpânul ţiganului sau a ţigancii şi de vor fi apucat a faci şi copiii, se fie volnic stăpânul ţiganului să de(a) banii preţul ţigancii la stăpânul ţigancii după cum arată mai sus, adecă treizăci lei şi pentru copii, căci se vor veni în parte(a) ţigancii de la şasesprezăci ani în gios, să de(a) banii pe giumătati, adică pe fecior doaozăci lei şi pe fată cinsprezăci lei, iar câţi se vor afla de la şasprezăci ani în sus, preţul ţiganului să fie patruzăci lei şi a ţigancii treizăci lei, şi de nu va vre(a) stăpânul ţiganului să întoarcă preţul ţigancii, să întoarcă stăpânul ţigancii după hotărâre(a) de mai sus arătată.

d: Ţiganii domneşti, ori bo(i)ereşti sau a altora ori a cui ar fi se nu fie volnici a lua ţiganci măn(ă)stireşti, cum şi ţiganii măn(ă)stireşti se nu fie volnici a lua ţigance domneşti, ori bo(i)ereşti sau a altora, iar de să va întâmpla cumva cu vreun chip de meşteşug sau vicleşug fără de ştire(a) stăpânilor să s(e) facă înpotrivire hotărârii, atunci să aibă a da stăpânul ţiganului ţigancă pentru ţigancă, ori dispre ce parti s-ar tâmpla ţiganul, dar învoială cu bani nicidecum se nu să facă, iar de s-ar şi faci vreun lucru ca acesta de vreun egumen să nu să ia în samă. Şi acel ce va apuca de va da bani se fie ca când n-au dat, rămâind păgubaş şi mănăstire(a) să aibă a-şi lua ţiganca după cum s-au hotărât mai sus. Şi pentru ca să se întâmple la aceasta vreo greş(e)ală să s(e) de(a) poroncă preuţilor ca nicidecum se nu-i cunune, iar pesti poroncă acel preot cei va cununa să de(a) preţul ţiganciila măn(ă)stire ca o gloabă.
e: Ţiganii domneşti sau bo(i)ereşti carii sânt obcinuiţi a umbla cu şetri prin ţară şi sint obicinuiţi a fura feti de ţigani sau ţigance şi le ţin făr(ă) de cununie zicând că sint cununaţi cu dânsăle, pentru aceasta să s(e) de(a) tare poroncă la giuzi de acum înainte nicidecum unileca aceste(a) să nu să facă, iar dovedindu-să c-au urmat înpotrivă şi nu va ave(a) pecetluitul protop(u)lui de cununie, întâiu giudele şi cu ţiganul acela să s(e) pedeps(e)ască cu mare pediapsă, iar ţiganca cu toţi copii(i) ei să va da stăpânului ei.

q: Stăpânul vreunui ţigan de va îndemna pe ţiganul seu se fure vreo ţigancă din casă bo(i)erească, maziliască, negustoriască sau ori a cui fiind a să dispărţi nu sloboade pravila, stăpânul ţigancii a să păgubi de slujba ei nu iasti cu dreptati fiind învăţată la slujba casii, s-au socotit când se va dovedi cum că stăpânul ţiganului au făcut un lucru ca acesta cu îndemnare(a) sa spre păgubire ceialalti părţi de slujba ţigancii, să rămâ(i)e ţiganul suptu stăpânire(a) stăpânului ţigancii, dându-i şi carte domniască de stăpânire. Iar cându ţiganul va faci un lucru ca acesta fără ştire(a) stăpânului său să s(e) socotiască cu divanul domnesc pediapsa ţiganului şi p(i)erzare(a) slujbii a stăpânului ţigancii.

z: Un ţigan ce de copil mic îl va lua stăpânul seu în casa lui şi va sluji cu credinţă şi cu dreptati până va veni la vârstă ca aceia, şi apoi stăpânul seu pentru ace(l) cu credinţă şi cu dreptati slujbă ce-au avut de la dânsul întru atâţi ani, se va milostivi asupra lui şi-l va (i)erta de robie dându-i şi carti la mână iscălită de dânsul cum că l-au (i)ertat, unul ca acela să fie slobodu de robie în toată viaţa lui, şi nici domnie, nici feciorii stăpânului său, nici altă rudenie, să nu fie volnic ai tragi la robie, nici pe dânsul, nici pe ficiorii lui, nici pe nepoţi, nici pe strănepoţii lui, ce cu totul se fie slobozi. Asemene(a) să s(e) urmeze şi la parte(a) femeiască.

i: Un moldovan de va vre(a) să ia ţigancă, sau un ţigan să ia moldovancă, precum pără acum rău şi fără cali se obcinuisă a se lua, dintri cari multi şi mari pricini să năşte(au), fiindu că copii(i) lor rămân robi, la cari se cunoaşti o mari strâmbătati la copii(i) aceia de vremi că nici pravila bisericească, nici cea politicească, pe ficiori nu-i pedepsăşti pentru pentru greş(e)ala părinţilor, precum şi pe părinţi pentru greş(e)ala feciorilor. Şi fiind acesta un lucru fără de legi şi fără de cali şi mai vârtos înpotriva pravililor, au socotit de atunci înainti nicidecum moldovan ţigancă să nu ia, nici ţigan moldovancă, şi la o pricină ca aceasta au socotit atât preuţii eparhi(e)i mitropoliei, cât şi a eparhiilor episcopilor, să nu aibă vo(i)e ca aceia ca să cunune pe unii ca aceştie, ce să fie argos, şi de s-ar întâmpla cumva vreun preut sau să calci poronca arhieriască, sau cu vreo înşelăciune ca să cunune pe unii ca aceştie, fiind că preotul acela iasti argos ca să cununi fără de legi să nu să socotiască cununie aceia şi să s(e) despartă, şi preutul cari va fi cununat ca un călcătoriu de legili dumnezeeşti şi pricinuitori de scandală să s(e) cateris(e)ască de vrednicie preuţii şi să să facă birnic visteriei domneşti.

t: Când se va întâmpla vreun preut prin neştiinţă şi cu amăgeală ca să cunune vreun moldovan cu ţigancă sau pe ţigan cu moldovancă şi or trece ani la mijloc, de vor fi făcut şi copii, tot să s(e) despartă, fiind cununie poprită şi copii(i) să rămâ(i)e în parte(a) moldoveniască şi se fie volnică parte(a) moldoveniască să răscumpere parte(a) ţigăniască, adică un moldovan ce va fi făcut patru copii, doi să vin în parte(a) moldovanului şi doi în parte(a) ţigancii. Pe acei doi ce vor veni în parte(a) ţigancii se vor răscumpăra cu preţul acesta, adică parte(a) bărbătiască ce va fi în vârstă de slujbă optzăci lei, iar de va fi parte femeiască în vârstă de slujbă şasăzeci lei, dar de vor fi copii mai jos de cinsprezăci ani, preţul pe jumătati, iar cândi n-or ave(a) cu ce să răscumpăra părintele parte moldoveniască se sluj(e)ască pentru răscumpărare(a) copiilor pe stăpânul ţigancii sau a ţiganului, şi cu copii(i) înpreună ce vor fi de vârstă socotindu-să slujba a fieştecăruia câti doisprezăci lei pe an simbrie până când se va înplini preţul răscumpărării, iar să dei zapis cu chizeşie. bună şi cu vade până într-un an că va da banii, şi se fie slobodu.

ï: Însă pentru moldovenii cei ce vor fi luat ţigance şi ţiganii moldovence, până atunci la această hotărâre de vremi că au fost hrisoavi domneşti că un moldovan de va priimi să ia ţigancă sau moldovanca de va priimi să ia ţigan, se rămâ(i)e robi ca nişte ţigani, şi aceasta de vremi că dintr-un (î)nceput şi până atunci aşa s-au urmat şi popriri n-au fost a nu lua moldovan ţigancă şi ţiganca moldovan. Se va urma şi se va păzi după cum au fost obiceiul şi după hrisoavele domneşti. Şi la toate aceste(a) câte s-au arătat mai sus de atunci înainte atât pentru ţigance cât şi cei ce să vor (i)erta de robie cum şi pentru moldovenii ce vor lua ţigance şi ţiganii ce vor lua moldovence, să s(e) urmeze şi să s(e) păz(e)ască neclătit şi nestrămutat de-a purure(a) şi în toată vreme(a) într-acest chip, atât numai pentru înpărţirile ţiganilor cari au apucat de s-au luat până atunce(a), la aceia se va urma tot după orânduiala şi obiceiul cel dintâiu, cari au fost şi până atunci, de vremi ce la înpărţirili de ţigani să face multi amestecături cu nedreptati; şi despărţire(a) copiilor şi părinţilor cu alegire(a) ce s-au făcut cu sobor la Svânta mitropolie de cătră preosvinţie sa părintele mitropolitul ţării şi alţi arhierei, şi episcopi şi egumeni, şi de cătră toţi bo(i)erii şi cu primire(a) a tuturor de obştie, s-au socotit şi s-au aşezat cu zece ponturi ce sint arătati mai sus, arătându-să fiişticare pricină în ce chip se urmeze, care socotindu-să atunce(a) cu amăruntul şi de cătră domnie mea, am aflat a fi cu cali şi cu dreptati, şi după aceeşi sebornicească alegire am hotărât şi domnie mea ca să s(e) urmeze la toati pre deplin şi nestrămutat

după cum au arătat la aceeşi anafora fieştecari pricină la pontul seu. Iar cât pentru cei ce sint corciţi cu parte moldoveniască, adică un moldovan de ar fi luat ţigancă sau ţiganul moldovancă, cari după urmare(a) obiceiului pământ(u)lui ce-au fost întărită cu hrisoavi domneşti, era(u) robi ca şi alţi ţigani, pentru unii ca aceia am hotărât domnie mea să s(e) urmeze într-acestaşi chip: Adică parte(a) moldoveniască să nu fie supărată cu slujba întru nimică, ce să fie slobodă, iar parte(a) ţigăniască să s(e) num(e)ască slobodă, însă supuşi la toată slujba stăpânilor sei în toată viaţa lor ca şi ţiganii, şi de s-ar şi strămuta se fie volnici stăpânii ai trage la slujba lor şi ai lua ori de unde ar fi. Şi cu această slujbă a lor vor câştiga răscumpărare(a) şi slobozire(a) copiilor. Adică câţi din copii(i) acestora vor fi în vârstă copilăriască până la şapti ani şi câţi se vor naşti de atunce înaintevor fi de tot slobozi ca fieştecare din moldoveni, şi volnici a merge unde le va fi vo(i)e, iar câţi din copii(i) acestora vor fi în vârstă de la şapti ani în sus se fie supuşi în toată viaţa lor la slujba stăpânilor lor, asemene(a) după cum s-au zis pentru părinţii lor, şi aceştie să fie opriţi a se cununa niam ţigănescu după cum se aratăla pontul al optule(a) pentru moldoveni, şi copii(i) acestora vor fi slobozi ca fieştecari din moldoveni şi volnici a merge unde le va fi vo(i)e, şi aceste pricini ale acelor corciţi se vor cerceta numai de pe tată şi de pe mamă, iar nu de pe moş şi moaşă. Am hotărât domnie mea să nu să socotiască, nici să s(e) caute, întărind şi cu a noastră domniască iscălitură şi peceti.

Deci acum de iznoavă cercetând domnie mea această de atunci sebornicească hotărâre şi aflând că cu cali şi cu bună dreptati s-au făcut. Pentru aceia printr-acest hrisov a domni(e)i meli asemine(a) am hotărât şi întărit ace(a) de atunci hotărâre ca să s(e) urmeze de către toţi de obştie în veci, păzindu-să ca o pravilă nestrămutată nici odănăoară, întărind însumi cu a noastră domniască iscălitură şi peceti. S-au scris hrisovul acesta la scaunul domni(e)i mele în oraş(ul) Iaşi, întru a doua domnie a noastră la al treilea an de credincios bo(i)eriul nostru Dimitrache Vărnav, al doile(a) logofăt. La anii 1777.
Проч вел лог<o>фът

EDIȚII: Melchisedec Ştefănescu, Cronica Huşilor şi a Episcopiei cu aseminea numire. Bucureşti, 1869, p. 321; Documente huşene. Volumul III (1595 - 1884). Volum întocmit de Costin Clit. Iaşi, PIM, 2011, p. 233-237.

7.1781. – Ordin circular dat de către Constantin D. Moruzi vodă la isprăvnicia Vasluiului pentru a se opri cununiile dintre moldoveni şi ţigani.

Noi Constandin Dimitrie Moruz Vvodă bojiiu milostiiu gosp. Zemli Moldavscoi.

Credincios boerul domniei meale Dlui: Iordache Rosetu biv vel pah. Ispravnic de ţinut Vasluiului, sănătate, fiindcă din jaloba ce ne s-au dat şi s-au tămplat a eşi şi la giudecata divanului nostru, văzutam domnia me faptă foarte re, şi fără socotinţa ca pe alte locuri, ţigani s-au cununat cu moldovence, cum şi moldovenii s-au cununat cu ţigance, cari esti cu totul în potriva creştinătăţii, din cari pricină nu numai că parti moldovenească, s-au făcut legaţi, a petrece în toată viaţa, în ţigani; mai vârtos ca copii lor rămân întru ce desăvârşit şi vecinică robie, de vreme că pentru noi osândirea ca acestea ce se află asupra unor ticăloşi ca aceea. Cercetând domnia mea ne-am adiverit că cununiile au fost oprită, pentru aceşti ce să amestică cu parte ţigănească, şi nici de cum nu erau volnici preuţi a faci cununii ca aceste; ce mai vârtos de a cununa pe aşa oameni. Atunce un preot care ca pricinuitor de mari răutăţi şi de scandelă, nu numai să să caterisască din vrednicie preuţii ce să să facă şi birnic visterii Domneşti. Deci o faptă ca aceasta cunoscându-să a fi urâtă întâi lui Dumnezău, apoi şi firei omeneşti, pentru aceia domnie mea după datorie noastră ferindu-ne de păcat, cugetatam să luăm aminte, ca nu cumvaşi şi în vremea domnie noastre, pre unii din cei ce poartă nume preuţăse, şi să află fără învăţătură şi biruiţi de patimi, să fi îndrăznind a face cununatul ca aceste cari fiind spre mari şi vecinică răutate, siliţi suntem acum mai tari a păzi şi a dezrădăcina aceată ţară de legi pată. Dar scriem domnie mea şi la iubitorii de D-zeu sfinţii archierei a eparhiilor ţării aceştia, că datorie preuţească ce au cu tot chipul, să legi şi să

oprească, de a se da cununie la moldoveni cu ţigance sau moldovencilor cu ţiganii, şi să ia de tot volnicia pentru aceste de la preuţii ţărei, însă pentru ca şi mai curând să se poată faci înştiinţari de obştie spre contenire aceştii răutăţi şi ca să cunoască cu toţii, atât parte preuţască cât şi cea mirenească că pentru o faptă atât de re ca aceasta, vătămătoare, însumi domnia me săntem siliţi ca să dezrădăcinăm, să nu mai fie şi hotărâm aceste preuţii cari se va dovedi că au făcut cununii fără de legi ca acestea, nu numai la sobor să se cafterisască, ci mai apoi la viderea tuturora se va pedepsi cumplit, spre veghere şi altora, cari vor mai adăogi a fi dătători de pricină păcatului şi răutăţii, şi acei cari vor fi cununaţi în protiva legii se vor despărţi şi se vor pedepsi, pentru aciasta iată scriem D-tale să pui să să citească cartea asta a domniei meale atât în târg. Cât şi în toate satele ţinutului aceluia, şi pe la mănăstiri întru auzul tuturor, ca să să ştie şi să înţeleagă cu toţii, în ce chip este hotărâre, şi să ia şi scrisori de pe la toţi preuţii satelor şi târgurilor şi mănăstirilor, precum au auzit porunca aceasta, căci la o tămplare oarecare de a naşte pricină pentru acest fel de cununie avem să facem cercetări mai cu amănuntul, şi de a zice vreunul că a făcut greşala de a cununat parti moldovenească cu cea ţigănească, căci n-ar fi auzit porunca şi se va dovedi că cu adevărat nu s-ar fi cetit cartea asta întru auzul tuturor atunci D-ta vii fi căzut în judecată ce dar Dta: pre deplin încredinţează precum poruncim mai sus, şi după aceia să aibi purtare de griji, cu luare aminte atât pe faţă, cât şi pe supt cumpăt, şi de vei afla că au mai cutezat cineva şi iarăşi a cununat parti moldovinească cu cia ţigănească, îndată să ne înştiinţăzi întru adivăr pi larg socotind a şti că de vii lasă răutate asta acuperită, vii ave a da sama lui Dzeu de păcatul acesta, iar di se va discoperi cu alt chip, şi ne vom înştiinţa de la alţii, atunci om ave domnia mea a şi faci căzută resplătire, pentru urgia poruncii noastre, osăbit de asta de obşte să fie ştiut tuturor că din anul 1766 ghenarie, adică de la 15 ani încoaci câţi moldoveni să vor alegi că s-au cununat cu ţigănci, sau moldovenci de se vor fi cununat cu ţigani, peste săbornicească hătărâre toţi aceia cum or veni să ne jăluiască, vor ave odihnă şi dreptate lor, asta scriem.

La Stemnic. Iordache Roset paharnic, 1781.

EDIȚII: „Ioan Neculce. Buletinul Muzeului Municipal Iaşi”, 1921, fasc. 1, p. 119-121.

8. 1785. – Extras privitor la mariajul moldovenilor cu țiganii din Sobornicescul Hrisov.

„Un moldovan de va vrea să ia ţigancă sau ţiganul să ia moldovancă, precum pănă acum rău şi fără cale se obicinuise a să lua, rămâind, cu această pricină, în robie partea cea slobodă şi fiind acesta lucru împotriva a toată dreptatea şi pravila, s-au socotit ca, de astăzi înainte, nicidecum moldovan ţigancă să nu ia, nici ţiganul moldovancă, ci acest fealiu de însoţire şi cununie să fie de istov cu hotărâre oprite. Iară de să vor cununa prin greşală şi prin neştiinţă, îndată ce să vor afla, să să despartă; căci şi pravila Constantin Armenopolul, cartea 4, titlu 12, file 341, hotărăşte aşa; de să va dovedi după facerea nunţii îndată, ca cum s-ar fi întâmplat moarte ”.

EDIȚII: *Sobornicescul Hrisov***.** Ediţie critică. Bucureşti, 1958, p. 28.

9. 27 februarie 1780. Izvod de zestre

Izvod de zestre: moșia Urlați (Fălciu) 80 stupi, vite și 25 pogoane de vie date zestre la Diacheti, 700 oi mari, 30 vaci, 40 boi mari, 12 cai telegari- 1780, febr. 27

Cele ce am luat de la tatăl mieu zestre: Moșie Urlați, la Fălcii, cu toate hotarele;

800 stupi, cei ave tatăl mieu în (…)

700: oi mari, tij

300: vaci, mari tij

40 boi mari, tij

12 cai telegari, tij

25 pogoane de vie la Diocheți”.

SJAN IAȘI, Colecția „Documente”, pachetul 482/4.

10. **12 noimbrie 1798. Izvod de zestre dat de Angheluța Mamileasa, sulgerița, fiicei sale Mărioara, căsătorită cu logofătul Chiriac.**

„Cu agiutorul milostivului Dmnezeu

Izvodu pentru zestre ce dau fiicei mele Mărioara

1798: noembrie: 12

Una icoană ferecată cu argint; Șasă zarfuri de argint; Șasă feleține bunii; Una tavă de argint; Una farfurie de dulceață cu a sa linguriță de argint; Șasă părechi cuțite de argintu; Șasă linguri de argint; Unu fianru; Opt șăraguri mărgăritari; Doâă inele cu diamant; Doâă bulgealăcuri; Patru cămeși bărbătești; Zăce cămeșie tij; Patru bărneță; Doîi rănduri fețe de perină mari; Doîi perine mari; Patru perine mari; Unu mînere aclaz; Unu oghialu aclazu; Doîă cearșafuri de oghealu; Unu mândire atlaz; Unu oghialu aclazu; Doîi cearșafuri de oghealu; Patru prostiri; Patru mănășterguri de șters pe mânu; Doă zăce și patru șărvete în 3 iță; Doî zăci și patru șărvete în doî iță; Patru fețe de masă; Un pologu; Una scantoșcă; Una oglindă; Unu săpetu mare; Unu săpetu micu; Unu lighean cu ibricul său; Douâ sfeșnice; Șasă tingiri cu alor căpace; Șasă blide costori; Una tigae; Unu rădvanu; Șasă telegari cu hamurile lor fără alămuri; Un cal pohednicu; Unu bobou de rădvanu; Unu chelimu; Douâ lăvicere; Cincisprezăce epi fătătoare; Un armăsaru; Cincisprezăce vaci fătătoare; Unu buhai; Doisprăzăce boi de giugu; Una sută stupi; Douâ sute oi fătătoare; Douâ; suflete de țigani ; Trei mii lei bani gata; Douâ mii lei: bani strailor a patru rânduri; Una butcă de vin iarnă, ori una sută galbeni; Unu loc de casă la așăzare în Iașu a căruia mărime să fie în toate părțile de trei zăci stânjeni ipod: atât lungul cât și latul, o parte și giumătate din tot satul Cășcojînii Suhurlui, patru pogoane vie lucrătoare, toată partea din Corcești ce iam tot alăturiea vezi o parte și giumătate ce iam a surori mea, o parte din sat Corcești: de cu loc baștină: trei părți din toată moșia pravileasă ținutul Soroca, vezi a patra parte a surorii mea. Toată această ceă mai sus să cuprindă prin izvodu, acesta să aibă ai înplini, și are datoarei ginerilui nostru, dumisale logofăt Vasile Chiriac spătar cea slugiutoriul lui Dumnezeu sau făcut așăzare ca să ia pe fiica mea Mărioara, deci pentru orice pricină să va întâmpla ca să le păzască ori vreo parte de moșie din traceste ce să arată, sau măcar altăceva să fiu, îi datorescă a răspunde și ai înplini la locu, în tocmai, după prețu ce vor face. Și am iscălit. Iscălind și fiul meu Petrache.

Angheluța Mănileasa, […] 1798: noemv. 12.

Sursa: SJAN IAȘI, Colecția „Documente”, pachetul 129/2.

11.**7 august 7 1810 . Ralu enumeră lucrurile primite drept zestre la căsătoria ei cu căpitanul Nicolae Fălcoian**

1810 august 7,
Către cinstit Comitet a poliții din Ieși
De la Ralu

Pentru întrebările, ce mi s-au făcut de către cinstit Comitet asupra jalobilor bărbatului meu, căpitan Neculaiu Fălcoian, am arătat acele ce am știut, în scris. Dar, pentru că în ace arătare pentru cele drepte a mele straie și altile din zăste me și cele agonisite după căsătorie me, care să află în mâna bărbatului meu, n-am arătat.

Cu plecăciune arăt cinstitului Comitet toate anume pe rând în gios cele ce am avut zestre la căsătorie me:

1 șube cacum fața canavață albă cusută;
1 antereu canavață cu dantele;
1 benișăl cu nurcă canavață sade;
1 rochie sivae hindie;
1 benișăl sângiap cu fața de aclaz sade;
1 rochie maltin;
1 benișăl cacum cu fața maltin;
1 rochie tulpan cusută;
1 benișăl aclaz din blăni cu harzuri di fir;
1 rochie fludă;
1 libade de suvae;
1 rochie de tulpan;
6 cămăși burangicu fimeiești;
1 salte aclaz;
1 plapumă de cit;
1 pernă mare cu doîă mici;
1 părechi paftale argint;
1 dunluc;
4 fuste: 2 maltin; 1 gazie; 1 dimăe;
1 rând așternut de matasă;
6 fesuri albe;
6 legături: 2 cu bibiluri, 4 sade;
6 canafuri;
1 cămeși fluda cu bibiluri;
1 beneșăl samur, care dum(nea)l(ui) străcându-l, l-au făcut șube;
1 rochie cusută;
1 capot de dimie, dat de cucoana Catinca Roset;
1 rochie galbenă tij;
1 capot dimie verde cu dantelă de un straiu;
1 rochie de maltin albă, iarăș de la cucoana Casandra;
1 aclaz albastru, care mi l-au dat cucoana Ancuța Balș;
1 față aclaz, cari iaste paplumă;
1 cămașă aclaz de la dum(nea)ei cucoana Ancuța Balș, care iaste vândută 40 lei și bani sînt întrați în 1500 lei;
1 rochie agabanie bună;
1rochie fludă niagră;
12 părechi colțuni mătasă;
1 tablă argint, care că află în casă;
2 rochii: 1 dimie; 1 maltin;
1 fustă albă maltin;
19 galbini, ce i-am dat cu împrumutare în cumpărătoare unor argintării;

Deci, fiindcă eu m-am înștiințat că soțul meu au mistuit toate din casă, și pentru ca nu cumva să să ducă în vreo parte cu toate lucrurili și zăstre me, mă rog cinstitului Comitet ca să fie apucat spre a-și da chizășie în scris la cinstita poliție, pentru dânsul că nu va lipsî, ce oricând va fi întrebat, va ieși față, pentru ca hotărându-mi-să giudecata cu numitul meu soț și dându-mi-să dreptate, să-mi trag toată zăstre de la dânsul, să fie de față.

(A.D.) Ralu adeverez.

Avgust 7, 1810. Ieși.

Și eu, Filip Haciul, am scris aceste arătare dumis(ale) Ralu , cu zisa dumis(ale).

ANRM, F.1, inv.1, d.1815, f.26, 26 verso, 27. Original. În partea dreaptă a filei, o traducere rusă de cancelarie.

12. 1810 octombrie 9. – Gligori Cazacu și Catrina dau fiicei lor Maria izvod de zăstre ca să se știe ce anume

Izvod di zăstri ci-i dau fi(i)cii mieli Marii, anumi să să știi.
Un pogon din vii cu livad(ă).
Patru boi buni.
5 vaci.
10 maici stuchi.
5 mascuri.
12 galbini salbă.
Și moșiia câtă esti tot o dau fiicii melli.
O căldari mari.
O căldari mai mică.
O salbă di bani di arginttu.
4 săhanchi.
4 talzări cu cuțiti lor.
Un sfesnic di alamă.
Un vătrariu.
1810 oc(tom)v(rie) 9.

Și pintru încredințare ne-am pus numile și degitile.
(a.d.) Eu, Gligori Căzac.
(a.d.) Eu, Catrina.

Sursa: ANR SJA Iași, Fond Documente, Pachet 627, doc. 22, 2 f. Original.

13. 1810 decembrie 1. – Zapisul lui Ioan sin Darie Cobâlianul din Onești, ținut. Orhei, dă zapis prin care se angajează să dea jumătate din zestrea sa fostei sale soții cu care s-a răzlețit din nestatornicia minții sale și din întâmplarea împușcării la mână.

Adecă eu Ioan sin Darie Cobălianul ot Onești, adiverez cu aceast(ă) scrisoare me înainte cinstitei Sărdăriei la măna soțului meu Domnica fata lui Tănasi Strășocul ot Bogzești, precum să si știi că din multi neînvoeli și din pricinile ce sînt între noi, mie din pricina nestătornicii minții și ei din întâmplare împușcării la o mână, socotind că nu vom mai pute ține casă, am dat această scrisoare de învoială unul la mâna altuia spre a fi răzleți unul de la altul, care după înștiințare părintelui iconomului ce au făcut Duhovnicești Consistorii a sfintei Mitropolii Moldaviei la leat 1810 mai 24, au premit și

Duhovnicească Consistorii aceast(ă) răzleţire păn după vremi di să va cunoaşte a vreunuia vr(e)o îndreptare fiind şi cu voia părinţilor noştrii am socotit ca să-i dau soţului meu din zăstre me 2 boi, 1 vacă, 1 iapă şi 8 stupi, iar pentru iapă ori să-i dau iapă ori 50 de lei bani, şi pentru o salbă şi din livadă şi din vie să-i dau 180 de lei bani, şi la această învoială s-au întămplat şi alţi oameni cinstiţi care-i mai jos se vor iscăli. Şi pentru mai adevărat(ă) credinţă mi-am pus numeli şi degitul.

1810 dec(hemvrie) 1.

a.d. Eu Ioan sin Darie Cobălianul, adiverez
Darii Cob(ălianu) (?) post(elnic), am învoit <m.p.>
Ace(a)st(ă) scrisoare am scris cu zisa mai sus numitului Ioan şi am iscălit, ierei Ioan ot Visterniceni <m.p.>

Autograf Stavarachi Costin:
Aceast(ă) răzleţire făcănd ei îndi-ei, şi arătat fiind şi la Duhovnicească Consistorie Sfintei Mitropolii, s-au priimit păr la alegiri, apoi să va da hotărări.
1810 de(ce)m(brie) 1.
Stăvărachi, iconom, prot(opop) Orheiului <m.p.>

ANRM, F. 205, inv. 1, d. 695, f. 7-7v .Original

14. 1811, aprilie 27. – Rugămintea ofiţerului suedez Rafail Platan, de confesiune evanghelică, căzut în prizonierat, către Gavriil Bănulescu-Bodoni, Mitropolitul Moldovei, Valahiei şi Basarabiei, prin care solicit să i se permită căsătoria cu o fată moldoveancă.

Его высокопреосвященству Великому господину Митрополиту и экзарху Молдавии, Валахии и Бесарабии и кавалеру Гавриилу

Шведско-королевской службы унтер офицера Рафаила Платано

Прошение

Во время случившейся шведской войны последней компании 1808-м году в апреле месяце, где по нечаянности я взят в плен, наконец по благоволению всемилостивейшего Российскаго императора, уволен следовать в свое отечество, но тогда небыло моих способов отправится туда, и находясь здесь спознался с здешнею девушкою молдавской породы, с коей решился я судьбе по приверженности к ней, сочетатся законным браком. И остатся здесь жительство иметь.

К сему прошению,

В таком случае Ваше высокопреосвященство Великий Архипастырь!

Преданнически прошу, поелику я Евангелического закона, а она православной веры, милосердейше Архипастырь сии, повелеть куда следует, по христианской религии соединить нас браком, о чем неоставить милостивейшим удовлетворением!

Унтер офицер Рафаил Платан руку приложил.

Апреля 27 дня
1811-го года
Яссы
Supra: Отказать.

Traducere:

Înaltpreasfinției Sale, Marelui Stăpân, Mitropolit și Exarh al Moldovei, Valahiei și Basarabiei și cavaler Gavriil

Ofițerul serviciului regal suedez Rafail Platan

Rugăminte

În timpul războiului suedez, în ultima campanie, în aprilie 1808, întâmplător am căzut în prizonierat. Însă, cu binevoința multpreamilostivului împărat rus, am fost eliberat și lăsat să merg în patria mea, dar atunci nu existau posibilități prin care să pot merge acolo. Și, aflându-mă aici, am cunoscut o fată moldoveancă, cu care, din afecțiunea față de ea, am decis să-mi leg soarta mea, căsătorindu-mă legal, și să rămân să locuiesc aici.

La această petiție,

În acest caz, Înaltpreasfinție Mare Arhipastor!

Rog cu smerenie, pentru că sunt de credință evanghelică, iar ea de credință ortodoxă, milostiv Arhipastore, să poruncești unde ar trebui, să ne unim cu o căsătorie potrivit religiei creștine, să ne satisfaci rugămitea umilă!

Subofițerul Rafail Platan a semnat.

27 aprilie
Anul 1811
Iași
Supra: De refuzat.

SURSA: ANRM. F. 2733, inv. 1, d. 410, f. 1. Original.

15. 1813, ianuarie 5. – Serdăria de Orhei solicită Dicasteriei Exarhale a Chișinăului să cerceteze și să judece pricina de preacurvie dintre evreul Iosip Meir și Floarea, unguroaică din Bozieni, ținutul Neamț, care au fost reținuți de căpitanul de Orhei.

Către cinstita Dicasterie a Sfintei Mitropolii

De la Sărdăria Orheiului

Acest Iosăp Meir de la satul Bozăenii, țănutul Neamțului, făcând agiuns cu această fimei, anumi Floarea unguroaică, au luat-o lui fimei. Și di acolo, fugind la târgul Orhei de la acest țăn(u)t, au fost prinși de căpitanul de târg și făcându-li tacrir, după arătarea lor, cu înștiințari, pe amăndoi i-au triimis la Sărd(ă)r(ie). Pentru cari, fiindcă o pricină ca aceasta nu atârnă asupru giudecății politicești, iată că și de Sărd(ă)r(ie) împreună cu tacrirul lor, să triimit către cinstita Dicasterie, ca după pravilă să fie hotărâți. Și de a lor priimire, poftim ca să avem răspuns.

Iordachi Milo <m.p.>

+Toader Crupenschi <m.p.>

Nr.8, 1813 ghenarie 5. Chișinău.

Pe aceiași filă în partea de sus: №9-й. Полу(чено) 5 генваря 1813 года.

Записав доложить (с делом). <Traducere: nr. 9. Primită la 5 ianuarie, anul 1813. Înregistrând-o, de anexat la dosar.>

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 1. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.2, p. 42.

16. 1813 ianuarie 16. – Dicasteria Exarhalăa Chișinăului remite Serdăriei de Orhei spre examinare și cercetare cauza de preacurvie dintre Iosip Meir, evreu, și Floarea, unguroaica, din Bozieni, ținutul Neamț, pe motiv că sunt de altă confesiune.

Из Кишиневской Екзаршеской Духовной Дикастерии.

В Оргеевскую Сардарию.

По отношению оной Сардарии в сию Дикастерию при коем прислав для суждения еврей Осип и венгерка Флоря обличаемые в прелюбодеяние, сия Дикастерия определила: припровождаемые из оной Сардарии еврей Осип и венгерка Флоря не принадлежат к православной церкви, следовательно и судить их за учиненное прелиубодеяние (не) сей Дикастерии, а должны они быть за то судимы в светском правительстве, почему отнести в оную Сарадрию с тем чтобы оная помянутых любодейцов содержащим к ним (?) потребовать сей Дикастерии в здешней городской полиции истребовав поступила с ними по законам.

Генваря 16 дня, 1813 года.

№48й

Traducere:

De la Dicasteria Exarhală a Chișinăului

Către Serdăria de Orhei.

Pe marginea adresei Serdăriei către această Dicasterie, cu care au fost trimiși spre judecare evreul Osip și unguroaica Florea, care au fost aflați în preacurvie, Dicasteria a hotărât, că judecarea preacurviei evreului Osip și a unguroaicei Florea, care au fost trimiși de la această Serdărie, nu ține de competența acestei Dicasterii, deoarece ei nu sunt enoriașii Bisericii Ortodoxe, ci trebuie să fie judecați de puterea civilă. În acest temei, să se solicite de la Serdărie, ca să-i ridice pe acești preacurvari de la Dicasterie cu poliția locală și să-i judice conform prevederilor legale.

Ianuarie 16 zile, anul 1813. nr. 48.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 3. Copie.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.12, p.51.

17. 1813, ianuarie 22. – Dicasteria Exarhală a Chișinăului solicită guvernatorului civil al Basarabiei să intervină și să impună Serdăria de Orhei să cerceteze pricina de curvie dintre Iosip Meir, evreu, și Floarea unguroaica, cât și să examineze corespondența în limba rusă.

Из Кишиневской Екзаршеской Духовной Дикастерии.

В Канцелярию господина гражданскаго губернатора.

По разным в Дикастерии производящимся делам случалось надобность сносится с Оргеевской Сардариею, отношениями писаными по российски, которые с ея стороны были принимаемы и удовлетворяемы, но 17-го числа, сего генваря, посланное с Дикастерии отношение писанное по росийски же с обращением колодников еврея Осипа и венгерки Флоры, неправельно Сардариею в Дикастерию присланные для суждения за учиненное ими прелюбодеяние, в Сердарии не принято и распечатанное возвращено не при писменом а при

словестном ответе, что Сардария отношении написанные по российской не принимает, а почему, неизвестно? Поелику же кроме сего случая и по другим делам, по неоткрытие здесь Губернского Правительства, Дикастерия должна иметь сношения с Сардариею отношениями писмеными на российский, на тот конец чтобы чрез оную скорее можно получить удовлетворение, но видя с одной стороны, что Сардария ныне российские отношении принимать не хочет, с другой же стороны небезизвестно Дикастерии и о том что в Сардарии производится разбирательство по прозьбам письменным и словесным россиян,

которые конечно без переводу не удовлетворяются, и следовательно Сардария имеет у себя переводчика, то Дикастерия просить Канцелярию господина гражданскаго губернатора уведомить Дикастерию „неизвестно ли почему Оргеевское Сардария не приняло помянутое сей Дикастерии отношение, а также неблагоугодно ли будет предписать Сардарии, чтобы впредь, до открытия здесь губернского правительства, по отношения Дикастерии, писаные по российский делано было законное удовлетворение”.

Генваря 22 дня, 1813 года. №65-й.

Traducere:

De la Dicasteria Exarhală Duhovnicească a Chișinăului

În cancelaria domnului guvernator civil.

În diverse pricini aflate în executare (cercetare) la Dicasterie a apărut necesitatea de a ne adresa către Serdăria Orheiului cu scrisori în limba rusă, care, din partea acesteia, erau primite și executate, dar la 17 ianuarie, adresa scrisă în limba rusă, trimisă de Dicasterie, cu privire la reținuții evreul Osip și unguroaica Flora, care au fost trimiși incorect de Serdărie la Dicasterie spre cercetare și judecare pentru fapte de preacurvie, n-a fost primită de Serdărie și, după deschidere, a fost reîntoarsă fără răspuns în scris, dar cu răspuns verbal, că Serdăria nu primește adresele scrise în limba rusă, iar cauza

nu se cunoaște. Deoarece în afară de această situație și în alte cazuri, din motivul neinstituirii aici a Guvernului Gubernial, Dicasteria trebuie să întrețină cu Serdăria corespondența în limba rusă, într-un final ca prin intermediul acesteia să se poată obține satisfacție, însă, văzând că pe de o parte Serdăria acum nu dorește să accepte adrese în limba rusă, pe de altă parte Dicasteriei îi este bine cunoscut faptul, că la Serdărie se efectuează examinarea cazurilor, conform solicitărilor în scris sau verbale ale rușilor, care bineînțeles fără o traducere nu se îndeplinesc, deci, Serdăria are un traducător. În aceste condiții Dicasteria roagă Cancelaria domnului guvernator civil să informeze Dicasteria „nu îi este oare cunoscut de ce Serdăria de Orhei nu a primit adresa menționată, de asemenea, dacă binevoiește să poruncească Serdăriei ca în viitor, până la întemeierea aici a Guvernului Gubernial, adresele scrise de Dicasterie în limba rusă să fie îndeplinite în temeiul legii".

Ianuarie 22 zile, anul 1813. Nr. 65.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 4, 4v, 6. Copie.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 14, p. 53.

18. 1813 februarie 3. – Dicasteria Exarhală a Chișinăului se adresează Departamentului I al Guvernământului Basarabiei cu privire la cercetarea și judecarea cazului de preacurvie între evreul Iosip și unguroaica Floarea de confesiune romano - catolică.

Из Кишиневской Екзаршеской Духовной Дикастерии.

Правительство Бессарабской области в 1-й Департамент.

По отношению в сию Дикастерию Оргеевской Сардарии, при коем присланы еврей Иосиф и женщина Флора, венгерская уроженка, католического исповедания, для суждения за учиненное ими блудодеянии, определено: поелику учинившие блудодеяние не православного исповедания и потому суждение сей Дикастерии неподлежат, а должни быть Судими в светском правительстве для чего о поступлении с ними по законам сообщить во оный Департамент с уведомлением что блудодействовавшие по требованию Дикастерии содержать под стражею в здешней Городской Полиции.

Февраля 3 дня, 1813 года. №130.

Traducere:

De la Dicasteria Duhovnicească Exarhală a Chișinăului

Guvernământul regiunii Basarabia, Departamentul I

În conformitate cu adresa Serdăriei de Orhei în această Dicasterie cu care au fost trimiși evreul Iosif și femeia Flora, de origine unguroaică, de confesiune catolică, pentru a fi judecați pentru fapta de preacurvie în care au fost aflați, s-a hotărât: deoarece persoanele care au preacurvit nu sunt de confesiune ortodoxă și nu pot fi supuși judecății acestei Dicasterii, ei trebuie să fie judecați de puterea civilă, pentru care fapt despre decizia pe marginea acestui caz să fie informat acel Departament cu înștiințarea că preacurvarii din porunca Dicasteriei să fie ținuți sub strajă la Poliția

Orășenească de aici.

Februarie 3 zile, anul 1813. Nr. 130.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 275, f. 5. Copie.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 25, p. 65.

19. 1813, iunie 16. – Catrina, fiica lui Ștefan Burduja, se plânge mitropolitului și exarhului Gavriil Bănulescu-Bodoni, că a fost cununată cu porucicul Gheorghie Andreevici Kusarov, care a părăsit-o după 11 zile, plecând peste Nistru în Mirgorod, și nu s-a mai întors timp de 3 ani. Din cercetările făcute s-a aflat că Kusarov are încă două soții: una la Bender și alta la Brăila.

Cătră înalt preosfințitul a presfântului îndreptătoriului Sinod cilen și al aceluiași exarh, chirio chirio Gavriil mitropolit și a feliuri de ordini cavaleri.

Catrina, fiica lui Ștefan Burduja din târgul Orheiului.

Jalobă. La anul 1810 m-am măritat cu ce întâi cununii la luna lui iuli(e) cu un porucic Gheorghi Andrievici Kusarov, nași având pe un Neculai Boldeșor din târgul Orheiului, citindu-ni-si cununie de cătră preotul Lionti, tot din Orhei, cu cari porucic am trăit numai 11 zăle.Și după aceasta au zis că să duce acasă, piste Nistru, la Milhorod, unde nu va ave zăbavă ci pisti 3-4 săptămâni va veni iarăși înapoi. De atunce și pân(ă) acum sînt 3 ani și nici să audi, nici să știe undi să mai află, atâta numai că după cercetare ce am făcut prin unii și alții, m-au încredințat dumnelui post-polcovnic din satul Șoldăneștii, ci ține pi dumnaei cucoana Ancuța cămărășoi, că numitul acest porucic afară de mine ar fi mai având încă aice doao fimei, cu cari au luat cununii, adică la Benderi s-ar di cununat cu o fimei și la Brăila s-ar fi cununat cu alta, fiica unui preut de acolo. Pentru aceasta, fiindcă eu mă aflu în vârsta tinereților și după urmărili lui, înșălând și fără meni mai ari doao fimei, chip de a mai trăi cu dânsul sau a-l găsi nu am, rog mila înalt preosfințiilor voastre ca să mi să de voi și slubuzănii spre a mă căsători.Și vecinică pomenire va rămâne înalt preosfințiilor vo(a)stri.

Preplecată la mila înalt preosfințiilor voastri,Catrina văduvă, fiica lui Ștefan Burduja.

Pe aceiași filă în partea de sus: 1813 iunie 16. Să cercetezi Dicasteria și aflându-să că bărbatul jeluitoarei mai are încă femei fără de aceastea jeluitoare, luate cu cununie, să ne înștiințeze.

Nr. 998i.
G(avriil) m(itropolit) și e(xarh) <m.p.>
SURSA: ANRM, F. 205, inv. 1, d. 304, f. 1, 1v. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.154, p. 197.

Notă: Pe fila 1v este scris în creion roșu nr. 889.

20.1813, iunie 30. – Preoții și locuitorii din târgul Orhei mărturisesc despre impunerea forțată a preotului Leonte din târgul Orhei să o cunune pe Ecaterina, fiica lui Ștefan Burduja, cu Gheorghe porucic.

Adecă, noi, care mai jos ne vom iscăli, dat-am adevărat și preîncredințat mărturie noastră la mâna sfinții sale, părintelui Leonte din Orhei, pentru pricina cununii fetii lui Ștefan Burduja, anume Catrina, că pricina cununii într-acestași chip au fost cu porușnicul Gheorghi. Logodna lor noi nu știm. În zăoa de lăsatul săculuі de postul Sântă Mării, pe la apusul soarelui, au venit Ștefan Burduje, ca să-i dăm mărturii, ca să poată scoate peci de la părintele Sandul ot Sălișteе, și noi n-am dat mărturie, văzându-l om împărătescu. Dar cu a cui mărturii sau iscălitură, noi nu știm,s-au adus peci cu peceti Sfinteii Mitropolii, și preuții s-au ascunsu ca să nu cunune, și a mersu însuși porușnicu și cu alți muscali la casa preutului Antoni, și făcându zurba, preutul s-au ascunsu, și neputându-să mântui, pentru zurba au ieșit și l-au și luat la casa protopopoai, și scoțându-l și pe preotul Leonte, fiindu ascunsu într-o cămară la casa protopopoai, fiindu strânși și alți boiernași moldoveni și moscali.

Și zăcându-i porușnicului preuții: Dumneta ești boieri și om împărătescu, nu să cade dumitale ca să iei fată de mojic moldovancă.

Fiindu că atunce au zăs tatăl fetii asupra preoților cu mânii: Ce vă pasă sfinților voastre, eu o dau cu bună voie me, după muscal, măcar trii zâle să trăiască cu bărbat.

Și zăcându preuți: Că n-or cununa, măcar capetele să ne tai. Atunci au sărit moscalu de pe devan și au scos peciul, și dându-i la ochi preutului Leonte: Na peci și mergi de cunună, că ț-oi smulge barba câte un fir, câte un fir.

Și nice așe preutul Leonte n-au vrut să cunune, zăcându: Păr nu să va duce la preutul Sandul.

Și, îndată au adus tatăl fetii o căruță și l-au pus pe preutul Leonte în căruță, și s-au dus la Sălește împreună cu tatăl fetii, și găsându-l dormindu, l-au strigat, și au ieșit afară.

Zăcându-i preutul: Cu ce cuvânt să cunun pe muscal cu fată de moldovan. Preutul Sandu au zăs: Mergi de cunună, peci ț-am trimes, eu dau sama. Și auzându tatul fetii, fiindu față, poruncindu ca să cunune, au mersu și au întrebat și pe fată: Cu voie ta este ca să mergi după moscal.

Ea au zăs: Cu voie ei iaste.

Și cerându preutul zapis de la tatăl său și de la maică sa, au poroncit feciorului său Luca ca să scrii, și au scris în casa sa zapisul, care iaste și de față. Și așe știm și mărtrisâm în frica lui D(u)mnezău.

1813 iuni(e) 30.
Preutul Antone <m.p.>
Eu, Vasăle Popovici, martur <m.p.>
Danu Ștefan, martur <m.p.>
Eu, Manole Sucevan, staroste, am scris și sînt martor <m.p.>
Altă mână: La această cununii, fiind și noi fați, am adeverit.
Vasile Teodor <m.p.>
Nicolai Boldișor <m.p.>
(a.d.) Eu, Daniil Margini, știu că în vreme aceia, când îl căuta pi părinteli Leonti,
Ștefan Burduje, tatul Catrinii, să afla ascuns în casă la mini, firindu-se ca să cununi.
SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 304, f. 4-5. Original.
EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.170, p. 214.

21. 1813, iulie 4. – Preotul Leonte din Orhei mărturisește în fața Dicasteriei Exarhale a Chișinăului despre cununia Ecaterinei Burduja din Orhei cu porutcicul Gheorghe Kusarov.

1813 anul, iulii 4 zile. În Exarhiceasca Duhovniceasca Dicasterie a Mitr(opoliei) Chișinăului, țăn(u)t(ul) Orheiului, preotul Leunti, din târgul Orheiului, împotriva jalobii Ecaterinii1, fata lui Ștefan Burduja, tot din Orheiu, celi mai gios scrisă au arătat: Cu adevărat au cununat pe Catrina, fiica lui Ștefan Burduja, din târgul Orheiului, cu poricicu Gheorghii Kusarov, în anul 1810, iuli(e) 31 zile, însă cu pecetluit de la blagocinul Sandul ot Săliști, care pecetluit este de față. Iară de unde au fost acel porucic, sau de au mai avut vreo femei cu cununie, sau de au fost poricicul în slujbă oștenească, sau politicească, preotul Leunte nu are nicio știință, fiindcă ace cununie s-au făcut cu mare calabalâc, și preotul n-au putut faci cercetare pentru numitul porucic, că el nu vre a cununa nicidecum, încă s-au și ascuns la casa protopoa(p)ii Zmăranda într-o cămară, căutându-l cu moscali, împreună și cu tatăl jăluitoarei, ca să meargă să cetească cununiia. Și, scoțindu-l din cămară, acolo în casa ce mare, unde iara adunați, atât porucicul și un ofițări, cât și alți din moldoveni, anumi post(elni)ce(lul) Neculai Buldișor i căpit(anul) Vasăli Teodor, i căpit(anul) Tudurachi, i Manoli Brașovanul și preotul Antonii din Orheiu, au zis preoții porucicului, că este boieriu și om împărătesc, nu să cade să ia fată de mojic, și i-au zis că nu vor cununa, măcar capetile să le tai.

Atuncea au sărit porucicu di pi divan și scoțind pecetluit l-au dat la ochi preotului Leunti, zicându-i să cunune, că-i va zmulge barba, câti un fir, și pletile. Și nici așa n-au vrut să cunune, zicând preotul că până nu să va duce la blagocinul Sandul, nu va cununa. Și așa, tatăl jăluitoarei au adus o căruță și s-au dus la Săliști, la blagocin, împreună cu tatăl jăluitoarei, și găsind pe blagocin dormind, l-au strigat, și au ieșit afară, și au cerut preotul Leunti sfătuire cu ce cuvânt să cunune pe porucic, fiind moscal și neștiut. Iară blagocinul au zis, mergi de cunună, peci ți-am triimes, zicând, că el a da samă, fiind față și tatăl jăluitoarei. Și așa, întorcându-să preotul la Orheiu, s-au dus să-i cunune. Și întâi au făcut întrebare fetii, esti cu voia ei, iară ea au zis, că cu toată voia ei este, și așa i-au cununat, are și mărturie de la cei ce s-au întâmplat față la aceasta. Și a doa zi, după cununie, au luat preotul și zapis de la tatăl fetii, că dacă va naște vreo pricină, să nu fie preotul supărat, iară pecetluitul cu ce chip l-au scos, preotul Leunti, nu știe. Nici mărturie n-au dat. Cu adevărat au arătat și au iscălit.

Preotul Leontii ot Orhei <m.p.>

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 304, f. 2, 2v. Original.

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr.173, p. 217.

22. 1813, octombrie 29. nr. 1122. – Proces- verbal al Dicasteriei Exarhale a Chișinăului și Hotinului, în care Pavel Grecu și Manoli Baeresctar din Chișinău mărtusisesc pentru o femeie moldoveancă, care și-a lăsat bărbatul la Silistra, a fost înșelată de un armean Inge Ovanes, cu care a făcut și un copil.

Anul 1813 oc(tom)v(rie) 29 zile, în Exarhiceasca Dicasterie a Mitropolii Chișinău (lui) și Hotinul(ui), Pavel Grecu, pomășcic și Manoli Baeresctar de aice din Chișinău au arătat că la anul 1812 un arman Inge Ovanes, tot de aice din Chișinău, au luat pe o fimei moldovancă, creștină, cu numile Rada lăsându-și bărbatul acolo la Sălistra. Și că au înșălat-o armanul zicând că să va boteza, și, făcându-o îngreunată, au născut acum pruncu, și l-au și botezat în legea armeniască, și acum voește să să și cu dânsa în legea armenească, aceste au arătat și neștiind carte și-au pus numile

și degitile.

Eu, Pavăl Grecu, pamășcic

Eu, Manoli Baeresctar

Nr. 1122.

SURSA: ANRM. F. 205, inv. 1, d. 335, f. 1 (Original).

EDIȚII: Documente privitoare la cotidian și viața de familie din Basarabia în secolul al XIX-lea. Volumul I. 1813. Editori: Teodor Candu, Alina Felea. Chișinău, 2013, nr. 311, p. 359.

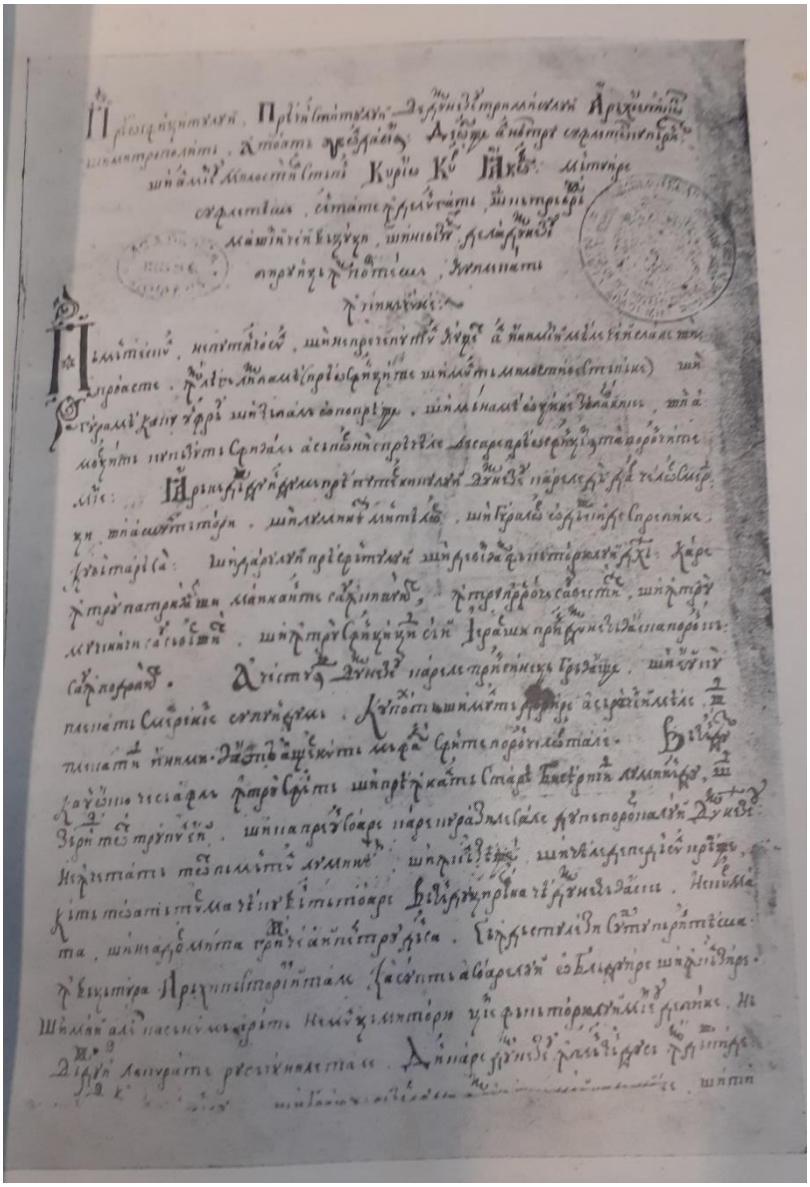
II. Copii de pe *Vactiria / adecă Cărja arhierească acum întăiu / tălmăcită dupre limba ellinească pre /limba moldovenească*. Cu osărdiea şi toată cheltuială Preaosvinţitului Mitropolit al Moldovii: / Kir Iacov /Iară tălmăcitor al aceştii cărţi au fost cuviosul întru ieromonaşi kir popa / Cosma. La anii 7262 / fiind şi diortosită de dascalul Duca de la / Thasos.

1. **Foaia de titlu**

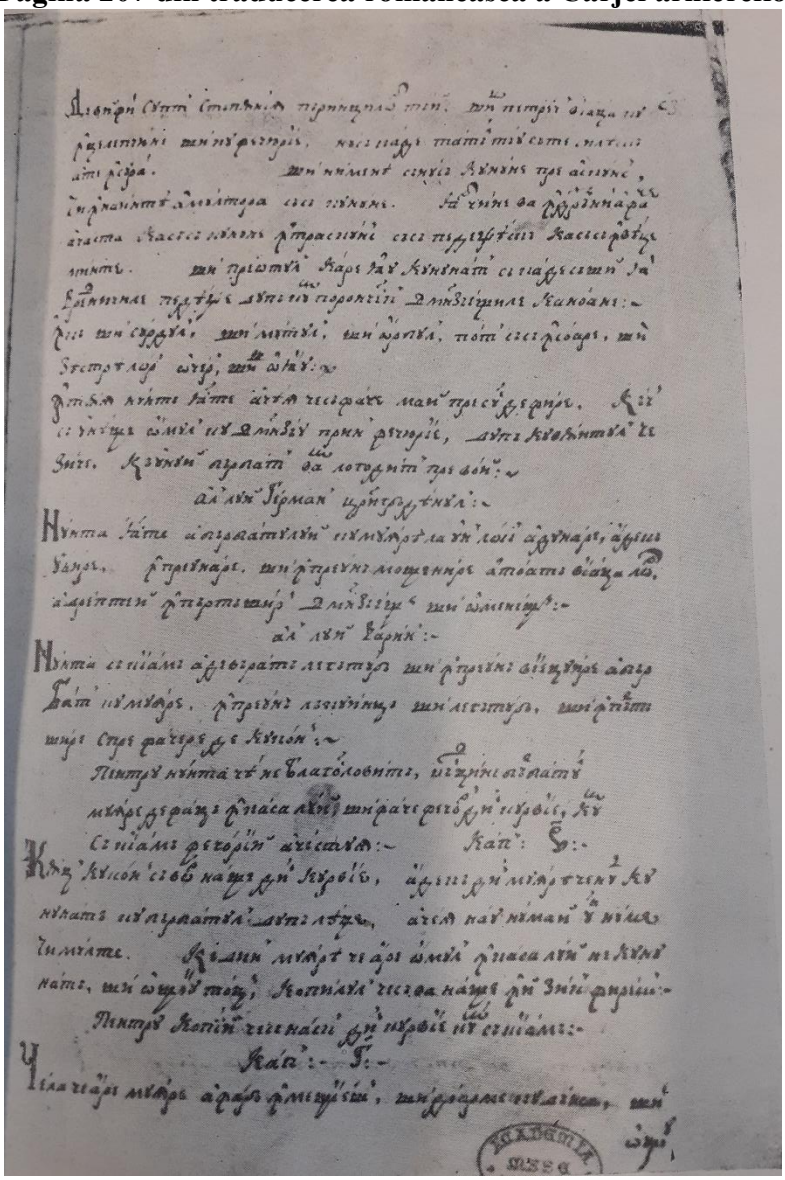
Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938

2. **Prima pagină din prefața lui Cosma către Mitropolitul Iacov Putneanu**

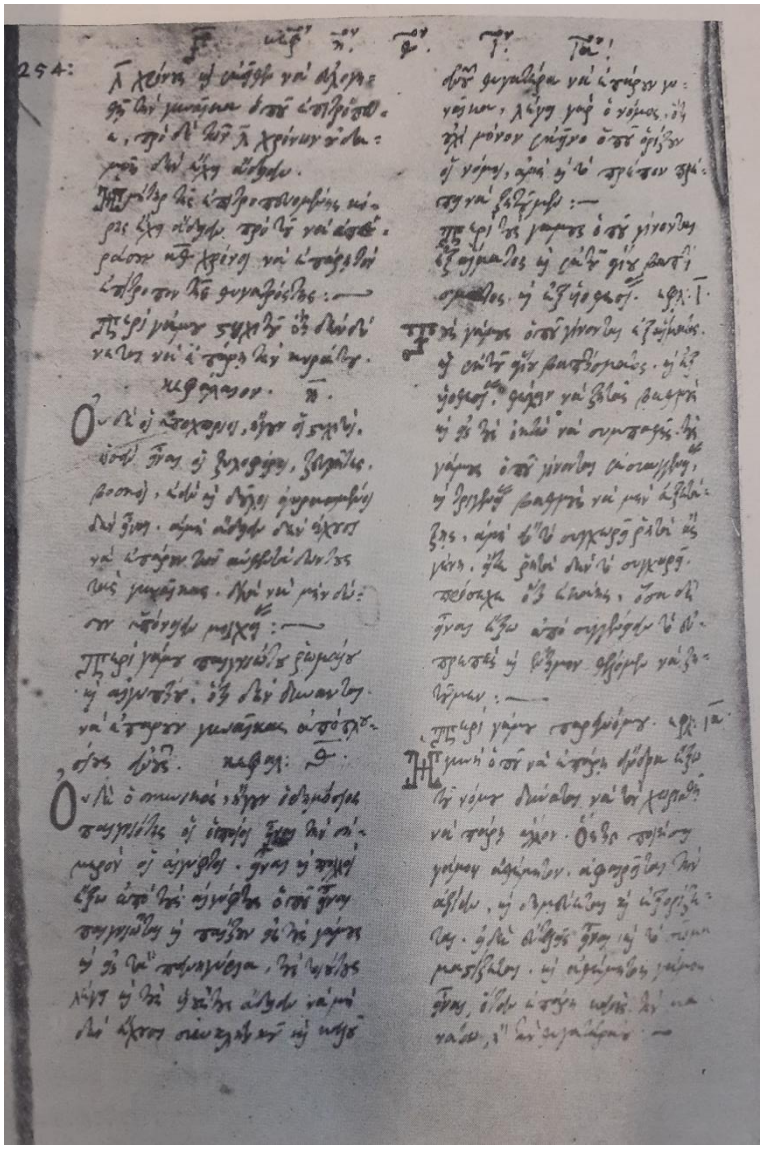
Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938

3. **Pagina 207 din traducerea românească a Cârjei arhiereilor**

Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938

4. **Pagina 254 din originalul grec al Cârjei Arhiereilor**

Sursa: În: *Intregiri. Buletinul Institutului de Istoria vechiului drept românesc*, închinat celor 30 de ani de existenţă a Universităţii populare din Vălenii de Munte şi ctitorului ei, Nicolae Iorga, Iaşi, 1938

DECLARAŢIA PRIVIND ASUMAREA RĂSPUNDERII

Subsemnata, Alina Felea, declar pe răspundere personală că materialele prezentate în teza de doctorat sunt rezultatul propriilor cercetări şi realizări ştiinţifice. Conştientizez că, în caz contrar, urmează să suport consecinţele în conformitate cu legislaţia în vigoare.

Numele, prenumele Felea Alina

Semnătura

Data 10.05.2022

CURRICULUM VITAE

DATE PERSONALE:

Nume, prenume Felea Alina

Data naşterii şi locul naşterii 03.01.1975,s. Holoşniţa, r-nul Soroca, Republica Moldova

Adresă domiciliu str. Titulescu,4, Chişinău, Republica Moldova

(includeţi şi codul poştal) MD-2012

Telefoane de contactat GSM:+37379629964

e-mail: afelea44@gmail.com

STUDII:

1991-1996 - Facultatea de Istorie a Universităţii de Stat din Moldova, Chişinău. Specialitatea Istorie.

1996-1999 - studii doctorat la Institutul de Istorie al AŞM

2020-2021- postdoctorat la Institutul de Istorie al MEC

TITLURI ŞTIINŢIFICE ŞI ONORIFICE:

Doctor în ştiinţe istorice, 2001.

Conferenţiar cercetător, 2008.

ACTIVITATEA ȘTIINȚIFICĂ ȘI DIDACTICĂ:

1999 - prezent - cercetător ştiinţific la Institutul de Istorie al AŞM (Institutul de Istorie, Stat şi Drept al AŞM în perioada 2006-2012). Din 2019- cerectător științific coordonator.

2003-2005 – Institutul de Relaţii Internaţionale „PERSPECTIVA”.

2004-2005 – Academia de Administrare Publică pe lângă Preşedintele Republicii Moldova.

2011-2012- Universitatea de Studii Politice şi Economice Europene “Constantin Stere”

Domenii de interes științific: Istoria căsătoriei și relațiile de rudenie în spațiul românesc; Istoria familiei; Viață cotidiană și mentalități în Evul Mediu și Epoca Modernă; Istoria orașelor din spațiul Pruto-Nistrean; Integrare europeană.

Publicaţii (în total): 3monografii, 1 monografie în coautorat, 2 culegeri de documente (în coautorat), autor de manuale (universitare (1), gimnaziale (4)) peste 150 de articole ştiinţifice, inclusiv peste hotare: Lituania, Polonia, Federația Rusă, România, Ukraina, Armenia.

Conferinţe ştiinţifice: peste 80 participări la conferințe naționale și internaționale.

Participări în proiecte:

2009 - 2010 – Proiectul „Instituţii administrative locale în Basarabia (1812-1861). Documente şi materiale” (conducător de proiect**)**

2009- Proiectul „Patrimoniul politic şi cultural al Cantemireştilor (noi valorificări)” (cond. proiectului acad. Andrei Eşanu)

2010-2011 - Proiectul „Populaţie şi societate în Basarabia în I jum. a sec. al XIX-lea. Studiu şi materialele recensământului din anul 1835”*(* cond. proiectului dr. Teodor Candu*),*

Proiectul tinerilor cercetători 16.819.06.13F. **V**alorificarea patrimoniului etnocultural al Republicii Moldova în educația tinerei generații (directorul proiectului dr. Ivan Duminică)

2020-2023-20.80009.0807.36 Evoluția istorică a Moldovei din Antichitate până în Epoca Modernă în contextul civilizației europene. Basarabia în cadrul Imperiului Rus. Sinteză academică, studii, documente și materiale didactice. Partea I (conducătorul proiectului dr.hab. Igor Cereteu)

Limbi cunoscute: româna, rusa, engleza, franceza.